

De geneeskunst-oefenaren naar de Nederlandsche wetten

<https://hdl.handle.net/1874/320230>

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE

NEDERLANDSCHE WETTEN,

DOOR

G. J. MULDER.

met 1^e - 3^e

~~DEELDE EN LAATSTE~~ VERVOLG.

oct. 1878. tot
(November 1879.)

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS & ZOON.
1879.

O. oct.

3637

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE
NEDERLANDSCHE WETTEN.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0383 4979

0.8° 3637

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE

NEDERLANDSCHE WETTEN,

DOOR

G. J. M U L D E R.

(OCTOBER 1878).

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS & ZOON.
1878.

De vreeselijkste der Fransche omwentelingen aan het einde der vorige eeuw heeft dit nuttig gevolg gehad, dat een veel te groot verschil van standen is opgeheven. Het was haar echter om veel meer te doen, en zij, die haar ter goeder trouw roemen, vergeten dit. In de leuze: *vrijheid, gelijkheid en broederschap* lag het sloopen van *alle* standen, en dit streven is reeds bij den aanvang verkondigd. Eenmaal uitgesproken, was het niet gemakkelijk, het op te heffen. Omtrent de *broederschap* geldt dit niet, want die is nooit in ernst gemeend; het woord *vrijheid* had men noodig, om zelf meester te worden van den toestand;

het begrip *gelijkheid* is gebleven; het heeft Parijs, sedert er zooveel bloed heeft gestroomd, geen oogenblik verlaten en zich van daar over de geheele zoogenaamd beschaafde wereld uitgestrekt; men heeft er nieuwe namen aan gegeven, maar het begrip is hetzelfde gebleven; in plaats van de ijselijke moordbijn, om die *gelijkheid* te verwezenlijken, heeft men zich later van peterolie bediend, en in den laatsten tijd van revolvers, waarmede men in Rusland op hogere ambtenaren, in Duitschland op den Keizer en in Spanje op den Koning schoot; in Italië stak men in deze dagen met een dolk naar den Koning. Overal steekt het monster den kop op, om, wat verheven is of uitsteekt, indien het leeft, te dooden, of, zijn het inrigtingen, ze te vernietigen. Ons land heeft er rijkelijk in gedeeld; ook hier de magten gefnuikt, om zich zelve op het kussen te werken; ook hier de standen aangegrepen en hetgeen aanzien had, klein gemaakt. Nog twee zaken staan er bij ons overeind en die zijn de *Munt* en de *Regterlijke magt*; al het overige heeft men afgeknaagd, verlamd, ontzenuwd, zooveel men kon.

Onder dit afknagen behoort ook het verlagen van het aanzien van den Geneeskundigen stand; daarmede is men begonnen, om het werk voort te zetten op den Regterlijken stand en op hetgeen verder behoort tot dat, wat men weleer gaarne achtte en eerde als beschaafd en bekwaam tot grootere dingen. In den Geneeskunst-oefenaar wordt het eerst de Doctors-titel aangegrepen, de Regering schaamde zich sedert 13 jaren niet, zich aan het

hoofd te plaatsen der beweging, om dien stand in de oogen van het volk te verlagen, en er waren handlangers genoeg, om haar hierin te steunen. In dit jaar 1878 vernieuwt de Nederlandsche Regering dat streven met kracht. Zij noemt het geen *Sociaal-democratie*, ook geen *Communisme*, maar is het er vreemd van?

Ik neem de vrijheid, er mijne zwakke stem tegen te verheffen met de volgende woorden.

BENNEKOM,

October 1878.

INLEIDING.

Nadat in 1876 de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. J. Heemskerk, en de beide Kamers der Staten-Generaal de schoonste parel van de Kroon hebben gebroken en er een stuk van hebben gegeven aan den Gemeenteraad van Amsterdam; nadat het toekennen van den hoogsten graad, die aan beoefenaars van wetenschappen kan gegeven worden, onder verzaking van de Grondwet, den Raad van State *niet* gehoord, eenvoudig bij amendement aan den Gemeenteraad van Amsterdam is gedelegeerd, en dit — zooals de Minister zelf in de Tweede Kamer gezegd heeft — *in onverstand* is geschied ¹⁾, kan niemand in ernst

¹⁾ In de Tweede Kamer heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken 1876 bij gelegenheid der discussiën over de Wet op het Hooger Onderwijs gezegd: „Ik herinnerde mij, toen ik dat vernam, een van de „aangenaamste ontmoetingen, die mijn tegenwoordige betrekking „mij heeft opgeleverd, namelijk de kennismaking met de uitstekende „Commissie van geleerden, welke Parijs gezonden heeft ter bijwoning „van onze Leidsche feesten. Bij die gelegenheid had ik het genoeg „in gesprek te treden met de beide Doyens van de Faculteiten der „Regten en der Medicijnen van de Parijsche Universiteit. Ik sprak „met die Heeren over het toen in de Wetgevende Vergadering aan- „hangige voorstel en het daarmede strookende Adres van Amsterdam „van Januarij 1875. Wat was hun ongevraagd eenparig gevoelen? „Uwe Wetgevende Vergadering, eene Nederlandsche Kamer, zal toch

meer verwachten, dat door de Wetgevende Magt in Nederland vooreerst iets goeds zal gewrocht worden in hetgeen Onderwijs betreft of daarmede op eenigerlei wijze in verband staat. In 1876 wordt te Amsterdam een vierde Hoogeschool en wel eene Gemeente-Hoogeschool opgericht en in 1878 zijn er in de Tweede Kamer overmoedig genoeg, om voor te slaan, dat eene der drie Rijks-Hoogescholen zal worden opgeheven. Zoo brutaal durft men ingrijpen in hetgeen eerlijk leeft en werkt ten algemeenen nutte, enkel om bijzondere belangen voor te staan. Er is een voorthollen sedert jaren door een klein deel van het volk regelmatig onderhouden ten bate van dat deel, waardoor het Land te gronde wordt gerigt; de grondslagen werden aangetast, waarop menigerlei gewigtige inrigting van het Staats-gebouw rust, en altoos bij de Wet, die niet naar deugdelijkheid van gronden, maar door stemming bij meerderheid tot stand kwam; telkens werd een nieuwe toestand geschapen, waartegen bevoegden waarschuwd, maar zonder vrucht, daar hij behaagde aan dat kleine deel van het volk, hetwelk eene volgzaame meerderheid in de Vertegenwoordiging wist te verzekeren. Die Wetten bleken echter spoedig onhoudbaar te zijn, maar dit gaf geen bezwaar, daar men de Wet bij de Wet kon veranderen en, bleken deze veranderingen wederom niet goed te zijn, geen nood, want men had eene getrouwe meerderheid in de Kamer, die de veranderingen zou willen wijzigen, en later alweder de wijzigingen zou willen veranderen. En om het Nederlandsche volk toch geheel te ontwennen aan *eerbied voor de Wet*, dat

„wel verstandig genoeg zijn, om zoo iets nooit toe te staan” (namelijk het regt voor Amsterdam, om Akademische graden te geven).

„Of dit nu bewaarheid zal worden, dan wel (omdat over hetgeen verstandig of niet verstandig is, de meeningen zeer uiteenloopen), „Of het gevoelen van de Heeren daarvan zal afwijken, daarop wil ik niet vooruitloopen.”

verderfelijk beginsel, waardoor zekere vastheid aan den Staat gegeven wordt, verdrong men verleden jaar een geheel Ministerie, onder de leus, »dat het geen goede Wet op het Lager Onderwijs leveren kon», en bragt de volgzame meerderheid met de haar zoo aangename Regering in dit jaar hierop een Wet tot stand, die, nu zij geheel gereed is, eenvoudig ter zijde wordt gelegd, omdat er geen geld is voor hare uitvoering. Een gewoon mensch zou zeggen, dat het vorig Ministerie dan vooreerst nog wel had kunnen blijven, maar het is toch door de Tweede Kamer der Staten-Generaal naar huis gezonden, omdat de Heer Heemskerk aan de Heeren onaangenaam geworden was. En deze Heer had toch blijk gegeven in de Wet op het Hooger Onderwijs, aan de Kroon gewigtige voorregten te willen ontnemen of door de Kamer te doen ontnemen, en alzoo zich te sluiten aan dat klein aantal voorthollenden, die meer en meer de magt willen overbrengen bij de Staten-Generaal.

De Wet op het Hooger Onderwijs, door den Minister Heemskerk met de Heeren van de Kamer in 1876 bij loven en bieden tot stand gebracht, was nog niet in werking, of zij werd alweder gewijzigd, en in deze dagen (October 1878) is alweder eene nieuwe wijziging voorgedragen, ten teeken niet slechts voor Nederland, maar voor de geheele beschaafde wereld, dat onze Wetgevende Magt, alzoo Regering en Staten-Generaal zamen, voor het maken van Wetten niet berekend zijn. En het maken van Wetten is in het lieve Vaderland thans hoofdzaak ¹⁾.

¹⁾ In de laatste dagen is als jaarlijks het banket gehouden van den Lord Mayor van Londen. Daar heeft Lord Beaconsfield, het woord voerende, geantwoord op grieven, die men zijn bestuur had voorgeworpen, en in dat antwoord komt het volgende voor: *Gij zegt, dat het Engeland gaan zal als Venetië en als de Vereenigde Nederlandsche gewesten. Als de Engelschen zich hun voorouders waardig blijven maken, zal hun gezag en hun invloed nooit verminderen.*

Nog erger ging het met de Geneeskundige aangelegenheden. Tot het jaar 1865 had men sedert 1818 daarin ongeveer dezelfde regeling behouden¹⁾, waaraan wel te verbeteren viel, maar waarin toch ook veel goeds was. Van Amsterdam ging vóór ongeveer 30 jaren eene beweging uit, die ten slotte Thorbecke's weêrzin wist te overwinnen, om naar Amsterdam te hooren, waar naar hem *de hartader wat slauw klopte*. Gedwee volgde hij de hem gegevene aanwijzingen, waarvan hij de eerste eer toekende aan den Hoogleraar C. B. Tilanus te Amsterdam; voorts waren zijne raadgevers de Heeren Egeling en Blom Coster, maar vooral de Doctoren Penn en Ali Cohen, die zich, toen Thorbecke in 1865 een Wet op de Geneeskunde in de Kamer verdedigde, op de besloten tribune bevonden en met Thorbecke, die in de Kamer was, ter verdediging van de Wet, in voortdurende briefwisseling waren, om aan den grooten Staatsman de argumenten bij te brengen, die hij ter oplossing van gemaakte bedenkingen behoefde.

Dat zulk een Wet een doodgeboren vrucht was, wist toen iedereen. Men heeft haar dan ook weldra veranderd, en nu in deze dagen (October 1878) is alweder eene verandering dier Wet door de Tweede Kamer aangenomen (door de Eerste nog niet), met name *op de uitoefening*

¹⁾ Den 12 Maart 1818, Staatsblad N°. 16, is eene Wet ingevoerd tot regeling der uitoefening van verschillende takken der Geneeskunst. Vroeger waren reeds onder de Regering van Koning Willem I eenige zaken, hierop betrekkelijk, geordend en later is die regeling voortgezet. Geneeskundig onderwijs bestond er vóór dien tijd buiten de Hoogescholen slechts hier en daar aan een ziekenhuis, of afzonderlijk in de Ontleedkunde. In 1823, 6 Januarij, werd tot de oprigting van Geneeskundige scholen besloten en 15 Januarij 1826 is hierin een wijziging aangebragt.

Wat tot de vroegere orde van zaken behoort, is opgenomen in: *Verzameling van wetten, besluiten en reglementen betrekkelijk de burgerlijke geneeskundige dienst in het Koninkrijk der Nederlanden. 's Gravenhage bij Beekman, 1836*. Later zijn hierop nog bijvoegselen gegeven.

der *Geneeskunde*, die deels heet, *maar ten onregte*, eene aanvulling der Wet op het *Hooger* Onderwijs te zijn en die alweder de Wet van 1865 op de *Geneeskunde* overhoop werpt op het stuk der uitoefening.

Het is deze nieuwe Wet, die aanleiding geeft tot het schrijven van deze woorden.

Ik heb ook thans de moeite niet genomen, om de Tweede Kamer in te lichten, vóór de Wet bij haar ter tafel kwam; dat is volkomen ijdel werk, want de stemmen schijnen vooraf geteld, en zij, die willen inlichten, worden door den Minister Kappeyne tentoongesteld; zooals men lezen kan in het Bijblad, Zitting der Tweede Kamer van 9 October 1878. Dit zou mij natuurlijk niet weêrhouden, maar aan deze Tweede Kamer rigt ik geen vraag, omdat het niet baat.

Het behoeft niemand te verwonderen, dat de nieuwe Wetten, die gemaakt zijn op Onderwijs, op *Geneeskunde* en op andere aangelegenheden, waartoe men eenige kennis hebben moet, ongelukkig zijn uitgevallen. Die noodige kennis ontbreekt bij de Regering, en zij en de Tweede Kamer raadplegen steeds kameraden, vrienden, belanghebbenden; Nederland is voor Regering en Tweede Kamer dat kleine aantal voortdrijvers, waarvan ik boven sprak; is dat bevredigd, dan worden Regering en Kamer bewierookt; en verheft zich nog nu en dan een andere stem, die niet van de vrienden is, zoo wordt die óf dood geschreeuwd, óf dood gezwegen. Eén man is er slechts, die over *Geneeskundige* aangelegenheden telkens het woord voert en die wel goeden raad zou kunnen geven, indien hij het wilde, maar die ongaarne de goedkeuring mist van het meermalen genoemde vrienden-clubje, en die wel telkens zijn stem verheft, maar altoos kwaden raad geeft, omdat hij zich nooit op een vrij en onafhankelijk standpunt stellen kan.

EEN KORT WOORD UIT DE GESCHIEDENIS TOT 1865.

Van 1815 en vroeger tot 1865 werd de Geneeskunde in ons land uitgeoefend door verschillende lieden, van verschillende ontwikkeling en uit onderscheidene standen. Vóór dien tijd had men Doctoren in de Geneeskunde, lieden, die in het algemeen aan eene Hoogeschool opgeleid waren, daar waren geëxamineerd en daar werden bevorderd tot Doctor in de Geneeskunde, waardoor zij het regt tot uitoefening der Geneeskunde in het geheele land bekwamen. Naast hen had men toen Heel- en Verloskundigen. Het Besluit van Augustus 1815 gaf gelegenheid aan Doctoren in de Geneeskunde, om aan de Hoogeschool ook Doctor in de Heelkunde en Doctor in de Verloskunde te kunnen worden. Dat was een gewigtige stap vooruit; wie zich enkel bij de inwendige praktijk wilde bepalen, verzocht aan de Hoogeschool den graad in de Geneeskunde; wie bovendien de Heelkunde wenschte uit te oefenen, verzocht aan de Hoogeschool den Doctors-titel in de Heelkunde; of wilde de Doctor in de Geneeskunde daarbij alleen de Verloskunde uitoefenen, zoo verzocht hij den Doctors-titel in dit vak; eindelijk, zoo iemand wenschte te worden Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde, zoo verzocht hij achtereenvolgens deze drie graden, en had hij die verkregen, dan had hij het regt, om, waar hij zich nederzette in het Land, *de Geneeskunde uit te oefenen in haren geheel en omvang.*

Ik heb geen woorden genoeg, om de wijsheid der mannen van 1815, die dit zoo regelden, te roemen. De Heel- en Verloskunde waren met minachting bejegend, en deze werden thans, zooals het behoorde, met de inwendige praktijk gelijk gesteld. Het werd deels aan den aanleg en de neiging van den kunst-oefenaar overgelaten, of hij een,

twee of alle drie de deelen der kunst zou uitoefenen en welk deel, want al was hij in drie vakken gepromoveerd, hij kon toch kiezen wat hij wilde.

Tot 1865 had men in de steden ook Heelmeesters en Vroedmeesters, een overblijfsel van den vroegeren tijd. Weleer werden deze geëxamineerd in Gilden, maar in de periode van 1818 tot 1865 door Provinciale Geneeskundige Commissiën. Zij waren praktische mannen, men eischte van hen geene blijken van kennis in talen of natuurwetenschappen; zij waren ook later en zijn zelfs nog in de steden onmisbaar, omdat het aantal Doctoren in de Heel- en Verloskunde aldaar niet groot genoeg is voor de behoefte. Behalve lessen in de Ontleedkunde, die in eenige steden van ons land gegeven werden, hadden de meeste dezer mannen geen Geneeskundige school bezocht; toch waren er eenige van die scholen, van 1823 tot 1865, te Amsterdam, Rotterdam, Haarlem, Middelburg en Hoorn. Een korten tijd waren deze scholen verplichtend, maar daarna vrij, zoodat men door eene Provinciale Geneeskundige Commissie kon geëxamineerd worden, zonder eene school bezocht te hebben. Trouwens, dat was bij de Hoogescholen ook het geval. Daar moest men, om Doctor te worden, wel examens afleggen aan de Hoogeschool, maar het bijwonen der lessen was volstrekt niet verplichtend; de mannen van 1815 hadden te veel vrijheidszin, om dit anders in te rigten.

De Heelmeesters en Vroedmeesters hadden geen regt, de inwendige praktijk uit te oefenen; er ontbrak alzoo een zesde klasse van Geneeskunst-oefenaren voor die plaatsen, waar zich geen Doctor in de Genees-, Heel- of Verloskunde en geen Heelmeester of Vroedmeester vestigde: namelijk in kleine steden en dorpen. Hier maakte men van den nood een deugd; er werden lieden toegelaten, doorgaans van nog eenvoudiger conditie dan de Heelmeesters en Vroedmeesters der steden; zij waren in het algemeen op geene school opgeleid, werden door de Provinciale Ge-

neeskundige Commissiën geëxamineerd en in de Provincie ten platten lande toegelaten; zij heetten gewoonlijk *plattelands-Heelmeesters* en hadden de vrijheid, de drie takken der kunst uit te oefenen, maar onder beperking, zoodat zij in gewigtige gevallen den bijstand van een hooger geëxamineerde moesten inroepen.

Een zevende stand waren de *scheeps-Heelmeesters* der koopvaardijvloot, die wetenschappelijk nog lager stonden, alweder om van den nood een deugd te maken; zij werden ook door de Provinciale Geneeskundige Commissiën geëxamineerd en waren op hun schip het factotum.

Een achtste klasse waren de *Vroedvrouwen*, geëxamineerd door de Provinciale Geneeskundige Commissiën; ook zij waren Provinciaal en hadden slechts beperkte vrijheid tot het uitoefenen der kunst. In belangrijke gevallen moesten zij de hulp inroepen van een Vroedmeester of van een Doctor in de Verloskunde; men vond ze op de dorpen regelmatig, maar ook in de steden; afzonderlijke Vroedmeesters kwamen niet voor, daar zij, die daarvoor optraden, vooraf het examen van Heelmeester hadden afgelegd. De Tandmeesters en Breukmeesters en andere zoogenaamde specialiteiten van weleer laat ik daar.

Eindelijk had men nog den gewigtigen stand van *Militaire Artsen*; zij werden tot 1865 aan de Militaire Geneeskundige School te Utrecht opgeleid en door Militaire Artsen geëxamineerd; sedert verkeerden zij te Amsterdam. Enkelen onder hen verzochten aan eene der Hoogescholen Akademische graden; de Militaire Geneeskundige School te Utrecht was een sieraad van het land.

De Militaire Artsen hadden, ter gereedmaking der geneesmiddelen, Militaire Apothekers; die voor Nederland werden uit de civiele Apothekers genomen; de Apothekers voor Nederlandsch Indië werden sedert 1845 aan de Utrechtsche Hoogeschool opgeleid en tot 1875 door mij geëxamineerd en ter benoeming voorgedragen; de scheeps-Heelkundigen

hadden hunne medicijnkist en eenige werktuigen, tot de kunst behorende; de Geneeskundigen ten platten lande mogten, zoo er geene Apotheek ter plaatse was, zelf geneesmiddelen leveren; de Heelmeesters leverden in de steden geneesmiddelen tot uitwendig gebruik; de Vroedmeesters en de drie genoemde Doctoren moesten bij de Apothekers de geneesmiddelen doen gereed maken, als zij niet in kleine steden of op het platteland verkeerden en er ter plaatse geene Apotheek was.

Eindelijk — en dit ligt in den aard der zaak — konden de Doctoren in de Geneeskunde worden Heelmeesters en Vroedmeesters, en hadden dan regten, alsof zij in de drie vakken den Doctoralen graad bezaten. Omgekeerd konden de Heelmeesters, hetzij zij tevens al of niet Verloskundigen waren, staan naar den Doctoralen graad in de Geneeskunde; aan vrijheid ontbrak het dus waarlijk niet.

Den uitnemenden stand van Apotheker ga ik, als niet tot mijn tegenwoordig onderwerp behorende, hier voorbij.

Aan deze inrigting kleefden gebreken. De Militaire Geneeskundigen afzonderlijk op te leiden en niet te doen deelen in de beste opleiding, die men voor de Geneeskundigen in het land heeft, kan door niets worden verdedigd. Zij kunnen, om aan de Militaire dienst te gewennen, vroeg in die dienst worden opgenomen en aan hen kan, behalve de gewone Geneeskundige opvoeding, nog onderwijs gegeven worden in Militaire Geneeskundige vakken, als het leerstuk der verwondingen enz.; maar overigens zijn zij Geneeskundigen en hebben in de garnizoenen ook vrouwen en kinderen te behandelen. De Staat geve hun een beste geldelijke belooning en doe hen opvoeden op de Hoogeschoolen en daar dingen naar de Akademische graden.

Een ander gebrek was, dat, behalve de Militaire Geneeskundigen en de Doctoren, de toelating geschiedde voor eene Provincie; nog iets van den zuurdeesem der oude Republiek, toen men te Utrecht een *Unie* geteekend had,

om daarna altoos in vijandschap zamen te leven, een vijandschap, die, zooals wij uit de Vaderlandsche geschiedenis weten, dikwerf van Amsterdam uitging.

De examens der Provinciale Commissiën misten ook openbaarheid; aan de Hoogescholen waren zij toegankelijk voor iedereen: derhalve behoorden ook die Provinciale openbaar afgenomen te worden. Over die Provinciale examina, die alleen bevoegdheid gaven tot uitoefening der kunst in de Provincie, was men in onderscheidene Provinciën in het geheel niet voldaan; aan eenheid van inhoud der examens werd niet gedacht.

De Hoogescholen waren er, hoezeer men niet verplicht was, om er onderwijs te bekomen in Genees-, Heel- en Verloskunde voor hen, die den Doctoralen graad begeerden; voor de overigen werd niet gezorgd en de Geneeskundige scholen, die er waren sedert 1823, hadden van den aanvang het karakter bekomen van Provinciale of Stedelijke scholen, zoodat er slechts weinige jonge lieden verkeerden, die Heelmeester, Vroedmeester, plattelands-Geneeskundige of Scheepsarts (of Apotheker) wilden worden. Wel stonden deze scholen open voor een iegelijk, die in dit geval was, maar zij waren eenmaal Provinciaal, en de examens der Provinciale Geneeskundige Commissiën waren er ook niet op ingerigt, om die scholen te steunen. Ook waren die scholen te armoedig, twee uitgezonderd, die van Amsterdam en Rotterdam, en die beide bloeiden door een groot aantal leerlingen. De school van Amsterdam was verreweg de beste, omdat men aldaar aan de onderwijzers de middelen gaf, om uitsluitend voor het onderwijs te leven; het Athenaeum aldaar bood onderrigt aan in natuurwetenschappen en in ontleed- en natuurkunde van den mensch. Te Rotterdam had men zes Lectoren aan de Geneeskundige school; elk hunner ontving *f* 500.— 'sjaars zonder meer; zij waren praktische Geneesheeren.

Gebreken waren er dus, maar wat men tot 1865 had,

was in sommige opzigten onverbeterlijk, niet slechts voor dien tijd, maar voor alle tijden.

In de eerste plaats moet genoemd en geroemd worden, *dat op de gezegde wijze aan de behoefte volkomen kon worden voldaan*. Dit is een eerste en laatste zaak in een Staat: gebreken zijn en blijven er, maar de zaak moet kunnen *marcheren*, zooals het heet: op schepen was eenige hulp, op het platteland was eenige hulp, en daargelaten, of het noodig is, dat elkeen, voordat hij sterft, onder den invloed van een Geneeskundige komt: men wensch dit thans, en die wensch mag niet worden in den wind geslagen. In de steden was er overvloed van keus en konden alle standen hulp bekomen: in de Verloskunde een Doctor, een Vroedmeester of eene Vroedvrouw; in de Heelkunde een Doctor of een Heelmeester; waarlijk geen onverschillige zaak, ook uit een finantiëel oogpunt. En uit het oogpunt van de kunst was het van veel gewigt, dat men voor moeilijke gevallen een beroep kon doen op meer kunde en hoogere ontwikkeling. De inwendige praktijk verbleef in de steden alleen aan hen, die hooger waren opgeleid; wij zullen later zien, dat dit heilige pligt is om het gewigt der zaak, en dat als Geneeskundigen alléén de zoodanigen mogen optreden, die breed onderwezen zijn. Kan men dezé niet bekomen, zooals dat op het platteland en op schepen het geval kan zijn, dan zou ik voor mij wenschen, mijn natuurlijke dood te mogen sterven; maar het meerendeel der tegenwoordige menschen denkt daarover anders en met hen ga ik dan mede, wanneer ik in het openbaar over deze zaak spreek.

De vorige orde van zaken bood in de eerste plaats goed en breed opgevoede Geneeskundigen aan, die, vóór zij den titel van Doctor Medicinae bekwamen, ook blijken van kennis behoorden te geven in Heelkunde, in Verloskunde en zelfs in Artsenij-bereidkunde, maar de uitoefening daarvan was hun niet toegestaan. Dit had het nadeel, dat bij een zieke

naast den Doctor soms ook een Heelmeester verschijnen moest, ja zelfs somtijds ook een Vroedmeester; maar die gevallen kwamen toch zelden voor, en waar zij voorkwamen, daar waren zij veelal gewichtig genoeg, om een overleg tusschen mannen van de kunst wenschelijk te maken. En, is de geheele Geneeskunde *één* en moet alle genees-, heelen verloskundige kennis in *één* menschenhoofd vereenigd zijn: welnu, het wel doordacht Besluit van Augustus 1815 op het Hooger Onderwijs stond gaarne toe, dat *één* man zou zijn Doctor in de Geneeskunde, Doctor in de Heelkunde en Doctor in de Verloskunde. Dat is de ware vrijheid: men liet de Geneeskunst-oefenaren vrij, om een, twee of drie takken der kunst uit te oefenen, en men liet de zieke menschen vrij, om te kiezen een Doctor in de Geneeskunde, of wel iemand, die tevens Doctor in de Heelkunde, of ook tevens Doctor in de Verloskunde was.

Het aantal Doctoren in Heel- en Verloskunde groeide wel langzamerhand aan, maar was in de steden in het geheel niet toereikend naar de behoefte; gelukkig waren aldaar de Stedelijke Heelmeesters en Vroedmeesters, mannen in het algemeen niet opgeleid in wetenschappelijke dingen, maar onder-deze kwamen toch uitnemende kunst-oefenaren voor, in de kennis van uitwendige gebreken soms zeer ervaren en in operatieve Heelkunde zeer bekwaam; men vond er onder opregte en hartelijke zieken-verzorgers, wier hulp bedektelijk voor inwendige gebreken zeer dikwerf werd ingeroepen. Bovendien oefenden zij de zoogenaamde kleine chirurgie uit, een volkomen onsmakelijk gedeelte der Heelkunde. Onder de Stedelijke Vroedmeesters, die altoos tevens Heelmeesters waren, had men niet minder uitstekende mannen, en het was er verre van daan, dat in de steden de verloskundige praktijk bij voorkeur in de handen van de Doctoren in de Verloskunde was. Ook de Vroedmeesters waren meer mannen van ervaring dan van wetenschap, maar daarom niet minder achtingswaardig.

Hij, die zou ingrijpen in de uitoefening der kunst, zooals die bestond tot 1865 in de steden, mogt zich wel tweemaal bedenken: er was overvloed van hulp en hartelijke en trouwe geneeskundige zorg in volle mate.

Zoo was het in de steden; op het platteland en op de koopvaardij-vloot moest men nemen wat er was, of zonder zoogenaamde hulp ziek zijn en beter worden of sterven.

Men vergist zich, indien men meenen zou, dat die plattelands-Heelmeesters in het algemeen zoo verwerpelijk waren. Van wetenschap droegen zij weinig met zich, maar in de praktijk waren zij soms zeer ervaren; zij hadden een grooten roem en werden in consult gevraagd bij ambtgenooten. Niet weinigen van hen stonden naar den graad van Doctor en verwierven dien door eigen inspanning zonder onderwijs. De leerlingen van de Amsterdamsche Geneeskundige school werden algemeen geacht en geëerd. Zoo geheel kwaad was dus de inrigting niet voor gewone gevallen en voor het werkdadige; maar zonder breede opleiding, zonder strenge Natuurstudie en zonder wetenschappelijke beoefening der Geneeskunde, waren deze geachte mannen toch steeds beperkte kunst-oefenaren. *De leer der oorzaken* eischt meer dan *empirie*, en de *diagnostiek* kenmerkt den echten Geneesheer. Van Staats- en Regts-geneeskunde spreek ik nu hier geen woord en ook niet van de algemeene gezondheids-leer; daarvan mogt men bij de genoemde *empirici* niets verwachten.

Door de splitsing der geheele kunst in drie deelen, waarvoor Akademische graden konden verkregen worden, werd een schoon doel beoogd, wat aan de kundige mannen van 1815 niet is ontgaan. Men kan een uitstekend Geneeskundige wezen zonder in het minst geschikt te zijn voor operatieve Heelkunde, en de Verloskunde is een vak van zoodanigen aard, dat men er een bijzonderen aanleg voor hebben moet, zoodat, indien het waarlijk goed zal ingerigt zijn, om de zeer groote uitgebreidheid van elk vak in de uitoefening der kunst, drie klassen van kunst-oefe-

naren onmisbaar zijn, zooals het trouwens ook de Maatschappij vertoont: Verloskundigen van professie, operatieve Heelkundigen en algemeene Geneeskunst-oefenaren. Overigens moet de opleiding van alle drie dezelfde zijn.

Zoo is steeds mijn oordeel geweest en is dit nog.

De bovenstaande schets zou onvolledig zijn, indien wij niet een blik wierpen op den geheelen toestand van ons Land. In de eerste 13 jaren dezer eeuw was het den ondergang nabij; handel en nijverheid waren verdwenen en het bloed der jongeren had menig slagveld bedekt. Koning Willem I was een wijs Vorst, die het Land lief had en er voor zorgde als een vader, wat hem later euvel geëld werd. Maar hoe hij ook ijverde, om allerwege voorspoed te bevorderen: het gelukte in vele opzigten, maar het was onmogelijk, waar voorbereiding noodig was; te meer, omdat de volksgeest zoolang onder zwaren druk had geleden. De in 1815 herstelde Hoogescholen namen wel in bloei toe, maar het aantal Onderwijzers was te klein en de inrigtingen waren te bekrompen, inzonderheid die, waarvoor veel geld vereischt werd. De Natuurwetenschappen waren zeker veel geringer in omvang dan thans, maar de Geneeskundige wetenschappen werden toen reeds elders op breede schaal beoefend: te Parijs, Berlijn, Weenen en Praag waren toen reeds voortreffelijke inrigtingen voor praktische Genees- en Heelkunde, werwaarts uit ons land jonge lieden aan het eind hunner Geneeskundige studie zich begaven, om ervaring te verzamelen, die hier niet te bekomen was; de massa der studenten in de Medicijnen was echter daarvan verstoken. Daarbij kwam nog, dat bij ons de meeste Hoogleeraren in de Geneeskunde gewone geneeskundige praktijk uitoefenden en van hunne krachten weinig aan het onderwijs gaven. Dat gaf eene onvoldaanheid onder de jeugdige Geneeskundigen, die zich luide liet hooren, toen men in Nederland van de Belgen geleerd had, *grieven* uit te brengen. Heije opende de rij der kla-

genden in het openbaar ¹⁾, mijn vriend J. van Geuns zette dit op meesterlijke wijze voort ²⁾, Schneevooft, anderen en ik hielpen hem naar vermogen. Er werd door den Koning eene Commissie benoemd, om eene betere regeling der Geneeskundige aangelegenheden in het leven te roepen, den 20 November 1841, bestaande uit de Heeren J. C. Broers, Hoogleeraar te Leiden; P. Hendriksz, oud-Hoogleeraar te Groningen; W. Vrolik, Hoogleeraar te Amsterdam; F. S. Alexander, honorair Hoogleeraar te Utrecht; J. van Deen, Doctor te Zwolle en Doctor J. P. Heije, Amanuensis. Maar deze Commissie mislukte; niet één Geneeskundige van beteekenis hechtte zijn zegel aan haar werk. In 1848 werd door den Koning eene andere Commissie daartoe benoemd, 25 Julij en 4 Augustus 1848, bestaande uit de Heeren H. van Sonsbeeck, Voorzitter, C. B. Tilanus, G. C. B. Suringar, G. J. Mulder, J. Baart de la Faille, J. van Geuns, J. C. van den Broecke, M. H. Godefroi en F. H. Blom Coster, Amanuensis. De voorstellen van deze Commissie waren niet steeds de mijne; op één punt week ik bepaald van haar af, namelijk in de zaak van het Geneeskundig onderwijs, waarover ik in 1853 iets in het licht gaf (*Advies*), dat ik als zoodanig in 1849 bij de Commissie had ingediend, maar wat door haar niet was aangenomen. De Wets-ontwerpen, door deze Commissie zamengebracht, werden in druk gegeven en aanvankelijk waren de Geneeskunst-oefenaren, met name ook het Hoofd-bestuur der Maatschappij van Geneeskunde, met die ontwerpen van Wet wel tevreden.

In het Buitenland was men reeds vroeger onvoldaan geweest over het Geneeskundig onderwijs en had men op

¹⁾ Archief voor Geneeskunde onder medewerking van eenige Vaderlandsche geleerden, door Dr. J. P. Heije. Amsterdam, 1841 en volg.

²⁾ Bijdrage tot de Geneeskundige Staats-regeling. Amsterdam, 1841 en volg.

de eene of andere wijze door Staats-Commissiën, Jury's, of anderszins het oordeel over de bekwaamheid der Geneeskundigen in meerdere of mindere mate aan de Hoogleeraren der Hoogeschoolen onttrokken. In 1848 was dit elders bijna in volle werking ¹⁾, zoodat er aan de laatstgenoemde Commissie geen verwijt van kan gemaakt worden, dat zij aan een praktisch examen, voor een deel buiten de Hoogeschool afgenomen, toen waarde hechtte, hoezeer zij daarin toch volstrekt niet zag een zaak van gewigt; dat gewigt lag volgens haar, en zeer teregt, in het onderwijs zelf en in niets anders, en zodoende werd in de Commissie sterk voorgestaan het gebruik maken voor het Geneeskundig onderwijs van de ruimere gelegenheid, die Amsterdam daarvoor aanbiedt, iets wat ik van harte toejuichte, zooals uit het in 1853 door mij openbaar gemaakt *Advies* blijken kan.

Hoe groot de behoefte in ons land ook was, om het Geneeskundig onderwijs aan de Hoogeschoolen te versterken en aan de extra-universitaire Geneeskunst-oefenaren een of meer goede gelegenheden te geven tot het bekomen van onderrigt, waren velen in 1848 en de volgende jaren te zeer aan de vreugde overgegeven van eene nieuwe Grondwet gekregen te hebben, dan dat men tijd zou gehad hebben voor de kleinigheid Geneeskunde. De Maatschappij van Geneeskunde maakte echter hierop eene uitzondering. Eerst was zij het vrij wel eens met de voorstellen der genoemde Commissie van 1848, maar zij week er eerlang

¹⁾ Eenige jaren vroeger was er in ons land insgelijks een algemeen streven in dien zin uit onvoldaanheid over de medische examens op de Hoogeschoolen. Ik stond toen met vastheid de Akademische examens voor, maar ik gaf toe, dat voor kennis aan praktische bekwaamheden meer waarborgen gevorderd werden, dan toen de Hoogeschoolen gaven (*Bijdragen tot de Geneeskundige Staats-regeling*, deel 2, bl. 208, 1842). In 1848 heb ik hierin het oordeel der Commissie gedeeld, zooals ik in 1853 heb openbaar gemaakt (*Advies*). Dit oordeel volgt hieronder.

meer en meer van af, en *terwijl elders de Staats-examina en Jury's voor Geneeskundigen meer en meer verworpen werden en het schadelijke daarvan, ja het verderfelijke buiten Nederland duidelijker werd, dreven intusschen sommigen hier geneeskundige Staats-examina als een hoogste bron van heil vooruit.* Men schiep een leuze en die leuze was: *eenheid van stand en eenheid van bevoegdheid*; de beweging ging van Amsterdam uit, en daar men aan die leuze niet kon voldoen zonder Staats-examens, zoo werd het parool, waaraan men de lieden van de wacht kende, *Staats-examens*. Heije was de officier van het corps, Schneevogt zijn adjutant; van mij wilde men gaarne een fourier maken ¹⁾, anderen tot den rang van sergeant verheffen, naar behooren korporaals aanstellen en de wacht overigens opbouwen uit krachtige, weerbare mannen, bij voorkeur burgers van Amstels veste.

Ik was voor mijn deel echter op mijne hoede; ik sloot mij aan mijn vriend J. van Geuns, maar verder ging ik in de zaak niet mede, hoezeer ik ook werd gevierd en voorop gezet. Eene enkele maal liet ik mij slechts bewegen, om het woord te voeren in de Algemeene Vergadering der Maatschappij van Geneeskunde, maar daarbij bleef het; het streven van de mannen van de wacht kon ik in zijn grond niet goedkeuren; het was een voortzetten van het regime van 1848,

¹⁾ De Hoogleeraar Donders heeft in het Levensberigt van Schneevogt mijne verhouding tot dezen en tot Heije geheel onjuist geteekend: ik heb er eerst bij hem en later bij de Akademie van Wetenschappen protest tegen aangeteekend. De groote talenten van Heije en van Schneevogt heb ik zeer geëerd, maar daar zij sterke aanhangers van Thorbecke waren en van hetgeen het jonge Holland toen voorstond, was er tusschen hen en mij een grenzenlooze kloof, zooals er tusschen het jonge Holland en mij altoos bestaan heeft. Ik heb altijd voorgestaan, hetgeen gebleken was niet goed te zijn te veranderen, indien het mogelijk was; maar het goede, dat bestond, heb ik geëerd en mij aan niemand willen sluiten, die omwenteling beoogde: elke omwenteling in den Staat acht ik nadeelig, ook de beste.

het jaar der nieuwe Grondwet, en daar ik in lieden der beweging van dien tijd wel partijgangers, maar geen Vaderlanders zag, heb ik gelukkig geen deel gehad aan het stichten van zooveel stoornis, als de lieden van genoemde wacht gewrocht hebben. Later noemde men mijne woorden die van een Mirabeau. In 1853 reeds (*Advies*) stond ik met de Commissie van 1848 openlijk voor: *twee standen van Geneeskunst-oefenaren*, en in 1865 (*Geneeskundig Hooger Onderwijs en Studium generale*) bestreed ik Staats-examens zoo sterk ik kon. Zoo stond ik dan vierkant tegenover de Heeren.

Door de Commissie van 1848 is ook geregeld de wijze, om de bevoegdheid tot uitoefening der kunst te bekomen.

Ik neem haar hier over uit: *Advies omtrent het onderwijs in de Geneeskunst en in de Artsenij-bereidkunst; extract uit het Rapport der Commissie, benoemd bij Koninklijke Besluiten van 25 Julij en 4 Augustus 1848. Algemeene Landsdrukkerij 1850.* Ik laat weg, hetgeen de Apothekers en Vroedvrouwen betreft, en geef de eigen woorden der Commissie weder.

ONTWERP VAN WET, REGELENDE DE BEVOEGDHEID TER
UITOEFENING DER KUNST, VOORGESTELD DOOR DE
COMMISSIE VAN 1848.

Ter inleiding dient vermeld te worden:

a. dat de Commissie, zooals blijken zal, twee standen van Geneeskunst-oefenaars aanneemt; zij behoudt de Doctoren in Genees-, Heel- en Verloskunde, maar zij neemt nog twee andere soorten van Geneeskunst-oefenaren met beperkte bevoegdheid aan (bl. 63, toelichting op Art. 3): *niet-gegradueerde kunst-oefenaren, die zullen worden toegelaten voor streken en plaatsen, te beperkt voor den werkring van Doctoren, mitsgaders voor de dienst op schepen, ter koopvaardij en visscherij varende.* Deze gewigtige zaak heb ik in mijn *Advies* (1853) niet slechts opgenomen, maar breed uiteengezet. Had men die wenken niet in

den wind geslagen, zoo ware er veel onheil voorkomen. Ik kom dan ook op deze zaak meermalen terug; ondoordacht mogt toch niet, tegen goeden raad in, gegrepen worden in hetgeen elkeen weten kan. *Eenheid van stand en eenheid van bevoegdheid te proclameren in de Geneeskunde is het werk van dwazen of van onbekwamen.*

b. De Geneeskundige inrigtingen, die de Commissie op het oog heeft, zijn de Faculteiten der drie Rijks Hoogescholen, eene Rijks Geneeskundige Faculteit te Amsterdam en eene Geneeskundige school. Men bedenke, dat in 1848 eenige Geneeskundige scholen in ons land bestonden en dat er uitzigt scheen te bestaan op eene Geneeskundige Faculteit van Rijkswege te Amsterdam.

Het ontwerp van Wet op de examens 1848 luidt letterlijk:

Art. 1. Tot het verkrijgen van den graad van Doctor in de Geneeskunde wordt gevorderd het bewijs van voldoende bekwaamheid, door het afleggen van de navolgende examens, als:

1°. Een voorbereidend examen, hebbende ten onderwerp de kennis van oude en nieuwe talen, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de rekenkunde, de stelkunde, de meetkunde en de eerste beginselen der natuurkundige wetenschappen.

2°. Een natuurkundig examen, hebbende ten onderwerp de algemeene natuurkunde, de scheikunde, de geschiedenis van dieren, planten en delfstoffen, de ontleed- en de natuurkunde van den mensch en van de dieren, de kennis der geneesmiddelen, de algemeene beginselen der artseneijbereid- en artseneij-mengkunde, de algemeene ziektekundige ontleedkunde en de algemeene ziektekunde.

3°. Een geneeskundig examen, hebbende ten onderwerp de bijzondere ziektekunde, de algemeene en bijzondere geneesleer, de heel- en verloskunde; de Staats-geneeskunde, de geregtelijke geneeskunde en de geschiedenis der geneeskunde.

4°. Een toegepast examen, hebbende ten onderwerp de

genees- en heelkundige praktijk en de toepassing van de Staats- en van de geregelijke geneeskunde, onder overlegging van bewijs van voldoende klinische oefeningen gedurende twee jaren.

Art. 2. Tot het verkrijgen van den graad van Doctor in de Heelkunde, boven dien van Doctor in de Geneeskunde, wordt, bij het toegepast examen, een nader onderzoek gevorderd in de kennis van heelkundige gebreken en omtrent de geschiktheid tot derzelve behandeling.

Tot het verkrijgen van den graad van Doctor in de Verloskunde boven dien van Doctor in de Geneeskunde wordt, bij het toegepast examen, een nader onderzoek gevorderd in de kennis der verloskunde, onder overlegging van het bewijs van voldoende praktische oefeningen daarin. Dit nader onderzoek in de Heel- of Verloskunde kan zoowel afzonderlijk, als gelijktijdig met het onderzoek voor den graad van Doctor in de Geneeskunde plaats hebben.

Art. 3. Om als Geneesmeester te worden erkend, wordt gevorderd het bewijs van voldoende bekwaamheid door het afleggen van de navolgende examens, als:

1°. Een voorbereidend examen, hebbende ten onderwerp de kennis van de latijnsche en van de nieuwe talen en de beginselen van geschiedenis en aardrijkskunde:

2°. Een natuurkundig examen, hebbende ten onderwerp de ontleed- en natuurkunde van den mensch, de artsenijsbereid- en artsenijsmengkunde, de kennis der geneesmiddelen en de ziektekunde.

3°. Een geneeskundig toegepast examen, hebbende ten onderwerp genees-, heel- en verloskunde, onder overlegging van bewijs van voldoende klinische oefeningen in de genees-, heel- en verloskunst gedurende twee jaren.

Art. 4. Zij, die als Geneesmeester aan boord van schepen wenschen toegelaten te worden, kunnen bij het afleggen van het laatst genoemde examen vrijstelling erlangen van dat in de praktische verloskunde.

Alvorens later de Geneeskunst te lande uit te oefenen, leggen zij alsnog dit examen af, onder overlegging van het bewijs van voldoende klinische oefeningen gedurende het laatst voorgaande jaar.

Art. 5. De voorbereidende examens worden éénmaal 's jaars afgenomen door eene Staats-Commissie, jaarlijks te benoemen door het Hoofd van het Departement van Algemeen bestuur, waartoe het onderwijs behoort.

Art. 6. De natuurkundige examens van degenen, die onderwijs genieten aan eene van 's Rijks instellingen van geneeskundig onderwijs, of aan eene als instelling van geneeskundig onderwijs erkende inrigting, worden voor Doctoren afgenomen door ten minste zeven en voor Geneesmeesters door ten minste vijf Hoogleeraren uit de Faculteiten der natuur- en geneeskundige wetenschappen aan die instelling.

Art. 7. Het geneeskundig examen voor Doctoren wordt van degenen, die onderwijs genieten aan eene van voorschreven instellingen, afgenomen door de geneeskundige Faculteit aan die instelling.

Art. 8. Van hen, die hun onderwijs buiten gezegde instellingen genoten hebben, worden de natuur- en geneeskundige examens voor Doctoren en het natuurkundig examen voor Geneesmeesters op de wijze, als bij de twee laatst gemelde artikelen is bepaald, afgenomen aan eene van de Rijks-instellingen van geneeskundig onderwijs ter hunner keus.

Art. 9. Het toegepast examen voor Doctoren en het geneeskundig toegepast examen voor Geneesmeesters worden afgenomen door eene Staats-Commissie, door den Koning te benoemen.

Art. 10. Deze Staats-Commissie is zamengesteld uit niet minder dan twaalf leden, voor de helft te benoemen uit de Hoogleeraren der geneeskundige Faculteiten en voor de andere helft uit geneeskundige ambtenaren en andere deskundigen, onder voorzitting van eenen Commissaris des Konings.

Telken jare treedt de helft der leden af, en zijn deze niet onmiddellijk weder benoembaar.

Art. 11. De zamenkomst dezer Commissie heeft éénmaal 's jaars plaats, bij afwisseling in eene der steden, waar de instellingen voor geneeskundig onderwijs gevestigd zijn.

Art. 12. De Doctorale graden worden verleend door de Rijks-instellingen van Hooger onderwijs, ingevolge de bestaande verordeningen. Het Diploma van Geneesmeester wordt afgegeven door de Commissie, bij Art. 9 vermeld.

Art. 17 en 18. De examens worden kosteloos afgenomen en zijn openbaar; niet openbaar zijn het voorbereidend en het examen voor vroedvrouwen.

Deze voorstellen der Commissie aan de Regering heb ik vóór 30 jaren mede onderteekend en ik handhaaf nog heden het geheel zooals het daar ligt; ik zie, dat ik toen het groote voorregt had, van kundige mannen veel te kunnen leeren. Vier van deze mannen zijn overleden en vijf leven er nog; de Hoogleeraar Tilanus en Dr. Blom Coster hebben deze bepalingen later verloochend, door deel te nemen aan de Wet van 1865, die zooveel verderf heeft aangebragt; ook de Heer Godefroi heeft in de Tweede Kamer zijn eigen papieren kind verloochend. Hoe mijn vriend J. van Geuns thans over de zaak denkt, weet ik niet, maar ik verdedig, zoo het noodig is, alles wat ik hier van de Commissie heb vermeld, mij denkende in 1848.

Ik wil met een woord aangeven, wat ik thans daarin zou wenschen gewijzigd te zien, en voorts het een en ander toelichten.

Art. 1, 1°, zou ik thans wat breeder wenschen, zooals ik hieronder nader zal aangeven en in mijn *Advies* 1853 reeds aangeduid heb.

Art. 1, 2°, wensch ik nog tot één geheel vereenigd te zien; door onjuist te examineren heeft men deze verbin-

ding in 1874 schadelijk geacht en toen veranderd. Teregt is hier kennis aan *delfstoffen* opgenomen, voorts *vergelijkende physiologie* en *arsenijbereid- en arsenij-mengkunde*; later heeft men deze zaken eenvoudig weggelaten uit de examina.

Art. 1, 3°. Milder dan later zijn hier opgenomen: *algemeene geneesleer, Staats-geneeskunde en geschiedenis der geneeskunde*.

Art. 1, 4°, had behooren te bevatten *algemeene kennis aan verloskunde*; maar het art. bevat, weder mild, *de toepassing der Staats- en geregtelijke geneeskunde*. Het blijkt genoeg, dat de Commissie van 1848 bij de zaken heeft stil gestaan.

Art. 2. Belangrijk is het, dat hier van *geschiktheid* gesproken wordt voor heilkundige bewerkingen; na dat jaar is dit woord in geen wet meer genoemd.

Art. 3, 1°. Van Geneesmeesters wordt weinig voorbereidende kennis gevorderd, zooals het behoort.

Art. 3, 2°. Teregt wordt van de Geneesmeesters genee kennis in zuivere natuurwetenschappen gevorderd; in de Memorie van Toelichting (bl. 63) is duidelijk genoeg aangegeven, hoeveel minder men van deze lieden vergen zal dan van de Doctoren, zoo dezelfde namen van vakken bezigd zijn.

Art. 5. In de plaats van deze Commissie wensch ik thans de *onderwijzers der Gymnasiën*; het is inconsequent van de Commissie van 1848, dit niet verlangd te hebben, daar zij bij andere examens uitgaat van onderwijzers aan de betrokken scholen.

Art. 6. De Commissie meende niet, dat de twee Faculteiten bij het examen noodig waren, maar zeven of vijf leden van de twee Faculteiten; alzoo zuivere schoolsche examina, zooals het behoort, en geen spoor van Staats-examen. Zoo ook Artikel 7.

Art. 8 steunt teregt het onderwijs en brengt alle exa-

mina tot de school, ook van hen, die op de school niet geweest zijn.

Art. 9, 10 en 11. Hier wordt het woord Staats-Commissie genoemd, maar de helft der leden zijn Hoogleeraren, dat is de onderwijzers der jeugd; de andere helft zou vooral uit Geneeskundige Ambtenaren bestaan. Ik deel deze meening niet meer, zoo ik die ooit van harte omhelsd heb. Den Commissaris des Konings zou ik zeker te huis laten. Eene Staats-Commissie is het niet, wat de Commissie van 1848 op het oog had; althans geenszins in den zin, daaraan later gegeven; er is hier bedoeld eene *vaste* Commissie, jaarlijks voor de helft vernieuwd; na een jaar is deze helft weder benoembaar. Deze Commissie vergadert ook in eene der plaatsen, waar het onderwijs gegeven wordt. Ik durf het niet zeker zeggen, maar ik meen wel, daar ik altoos van dwarskijkers een afkeer gehad heb, dat ik in 1848 in de Commissie heb voorgestaan, jaarlijks voor dit praktisch examen enkel Hoogleeraren te doen bijeenkomen van de verschillende Faculteiten; deze konden uit een derde of een vierde der gezamenlijke Hoogleeraren bestaan en afwisselend vergaderen in de Akademie-steden. Nog kan dit goed heeten, maar het is geen zaak van groot gewigt; bij een examen is de hoofdzak eerlijkheid van bevoegde examinatoren ¹⁾.

¹⁾ In Pruisen was het onderzoek van gepromoveerde Geneeskundigen in 1848 eene gewone zaak. Den 1sten December 1825 is daar openbaar gemaakt het *Reglement für die Staats-Prüfungen der Medicinal-Personen*, en in 1838 *Statuten der Medicinischen Facultät der königlichen Friedrich-Wilhelm's Universität zu Berlin*. Hierin komt voor, dat men Doctor wezen moet om het Staats-examen te ondergaan, en dat er geen Professor zitting in de Commissie hebben mag; of, zoo dit bij ongeluk geschiedt, dat dan de man volstrekt toch niet zal examineren in de vakken, die hij onderwijst. Onze Commissie van 1848 mag in waarheid niet heeten een Staats-examen voorgestaan te hebben, al heeft zij ook dien naam gebruikt.

Had men zich aan deze voorstellen der Commissie van 1848 gehouden, al het ongeluk, dat nu ontstaan is, ware voorkomen. Ik heb (*Getuigenis*) medegedeeld, dat Heeren van Amsterdam, leden der Commissie, niet tevreden waren met het uitzigt, dat Amsterdam een Geneeskundige Faculteit zou bekomen. Ik was derhalve schadelijk in die Commissie en Thorbecke trachtte mij daaruit te verwijderen. Na 17 jaren gelukte het aan de Heeren Tilanus en Blom Coster, om de beginselen der Commissie, boven genoemd, door Thorbecke te doen overhoop werpen en na 28 jaren gelukte het den Heer Godefroi, om in de Tweede Kamer de wording der Amsterdamsche Universiteit voor te staan, hetgeen hij reeds in 1848 met den Heer Tilanus in onze Commissie duidelijk genoeg had gedaan.

GENEESKUNDIGE OMWENTELING IN 1865 EN HARE GEVOLGEN.

Wat heeft men nu Thorbecke in 1865 laten doen? Men had hem weten te bewegen, een bezoek aan Amsterdam te brengen, niet het minst met het voornemen, om hem aldaar de Geneeskundige inrigtingen te doen zien, die er waren. De Hoogleeraar Heynsius heeft mij van die ontvangst uitvoerig berigt en van de beleefdheid, die men van de zijde der Geneeskundige school toen voor den Minister heeft gehad. Het geheele doel was een Amsterdamsch en geen Nederlandsch. Heeft men toen de leemten, die in het Geneeskundig onderwijs aan de Hoogescholen bestonden, ter sprake gebracht, om die te verbeteren? Er waren aan

die scholen te weinig Professoren, en het aantal zieken, voor het onderwijs dienstbaar, was daar veel te klein; voor de algemeene geneeskundige belangen van het Vaderland viel dus wel een woord te spreken, maar dat heeft men in de zamenkomst te Amsterdam niet gedaan. Men heeft over Amsterdamsche belangen gehandeld en een Wet voorbereid, ook op de uitoefening der Geneeskunde, die, naar hetgeen de Heer Thorbecke openbaar heeft bekend gemaakt, den geest uitdrukt van den Heer C. B. Tilanus, die de man was, op wien Thorbecke toen leunde. De hoofd-inhoud van deze Wet was: *er zal slechts één Geneeskundige stand zijn, die bevoegd zal wezen, in het geheele land de Geneeskunde uit te oefenen, overal, in haren ganschen omvang; die bevoegdheid zal verkregen worden door het voldoende afleggen van examina voor Commissiën buiten de Hoogeschool; de Doctorale graad geeft voortaan die bevoegdheid niet meer.*

Waarom in 1865 de duidelijke en goed doordachte voorstellen van de Commissie van 1848 verworpen, en hoe heeft de Hoogleeraar Tilanus in 1865 eenheid van bevoegdheid en eenheid van stand kunnen voorstaan, terwijl hij in 1848 twee standen als noodzakelijk heeft erkend?

Men had na 1848 langzamerhand een nieuwen toestand moeten voorbereiden, om de kunst later in de steden in handen van gepromoveerden te doen overgaan en voor het platteland en de schepen in die van *empirici* te doen verblijven.

De Geneeskundigen ten platten lande en de scheeps-Heelmeesters had men de praktische lessen der Hoogeschool kunnen doen bijwonen en, zooveel noodig, had men naast de Geneeskundige Faculteiten eenig onderrigt kunnen doen geven aan de genoemde niet wetenschappelijk ontwikkelden. Maar de Hoogeschool zou mijn plechtanker gebleven zijn voor het Geneeskundig onderwijs in zijn geheelen omvang, alzoo voor Geneeskundigen, Heelkundigen en Verloskundigen in elke beteekenis dier woorden. Beschaafde, goed ontwik-

kelde, kundige mannen zou ik gewenscht hebben over het geheele land, en waar ik ze niet bekomen kon, zou ik tevreden geweest zijn met *empirici*. Gedurende zes eeuwen is de Geneeskunde gebragt tot het Hooger Onderwijs; in deze eeuw zou ik haar daarin volkomen bevestigd hebben, en of er dan Doctoren in Geneeskunde, Heelkunde en Verloskunde zouden zijn, of dat er slechts *één* titel, *maar altoos een titel van Doctor*, zou worden gegeven, zou mij in zekeren zin onverschillig zijn geweest.

Ik herhaal het: indien ik iets te zeggen gehad had, zou ik, behalve de Vroedvrouwen, twee soorten van Geneeskundigen hebben voorgestaan: Doctoren, dat is Akademisch opgeleiden en daar tot de uitoefening bevoegd verklaarden, en *empirici*, waar men van den nood een deugd moet maken, en deze dus in niet grooter aantal dan hoogstens noodig is en geëxamineerd het liefst door de Geneeskundige Faculteiten. Onder die Geneeskundige Faculteiten heb ik in 1853 (*Advies*) openbaar opgenomen de Geneeskundige school, die toen in Amsterdam bestond.

In wezen zou ik gewenscht hebben, wat de Commissie, waarin ik zitting had in 1848, heeft voorgesteld. Dat wezen is:

a. Twee standen, naar de onmiskerbare behoefte van onze maatschappij, en niet *één* stand.

b. Aan elken stand zijn bevoegdheid toegekend en dus volstrekt geen eenheid van regt ter uitoefening.

c. De geneeskundige scholen, die er noodig zijn, handhaven en beschermen.

d. Het onderwijs voorop zetten en door de onderwijzers der scholen de examina doen afnemen.

Wie van deze vier regels afwijkt, stoort de orde en rigt kwaad aan.

En wat deed nu Thorbecke in 1865, daartoe aangezet door de Heeren van Amsterdam? Aan den Doctors-titel ontnemt hij alle kracht in de uitvoering der kunst; hij

schept, naast Vroedvrouwen, eene enkele klasse van Geneeskundigen, en die zullen heeten *Artsen*. Zoeken deze aan de Hoogeschool hunne opleiding, zoo zullen zij de Akademische examens afleggen, maar om het even, of zij Doctoren heeten of niet: zij zullen *geheel en al buiten de Hoogeschool* een praktisch Staats-examen hebben af te leggen, om den titel van Arts te verkrijgen. Zij, die de Hoogeschool niet bezoeken en *Arts* willen worden, hebben datzelfde praktische examen af te leggen, maar vooraf andere examens voor Commissiën, daartoe weder buiten de Hoogescholen benoemd. De vereischten tot die examens waren zoodanig, dat plattelands-Heelkundigen en scheeps-Heelmeesters voortaan onmogelijk zouden zijn, maar mannen van wetenschap kon men ook in de toekomstige Artsen niet verwachten. Amsterdam had zijn zin gekregen en de Geneeskundige Faculteiten der Hoogescholen, zoo het meende, geknakt; al wie Arts wilde worden, zou nu naar Amsterdam stroomen, en aan de Hoogescholen zouden geen Geneeskundigen meer zijn; de titel van Doctor was niet meer noodig, die van Arts gaf alleen het regt tot uitoefening.

Alles kwam neder op examens, op *Staats-examens*, die vóór 13 jaren, 1865, in het Buitenland reeds overal waren veroordeeld, maar waarmede, nieuwer gewoonte, alhier een proef moest worden genomen, toen het veel te laat was. De uitslag was allerdroevigst: al wie Geneeskundige wilde worden liep niet naar Amsterdam, en zoo werd de wording der Gemeente-Universiteit van Amsterdam in de hand gewerkt. En nu die Universiteit er is, een nieuwe wet (October 1878), om alles nog dieper te doen zinken en nog meer in te rigten op den voet van hen, die de Geneeskunde houden voor een ambacht.

Onderwijl werd de wet van 1865 in 1874 veranderd; maar desniettemin werd het platteland op onrustbarende wijze van Geneeskundigen verstoken, zoodat men thans allerwege om iets anders roept, daar de groote fout, in

1865 begaan, nu voor ieder duidelijk is. Het behoort tot dezen tijd, om fouten met fouten te bedekken en van kwaad tot erger te vervallen; en zoo staan de zaken in October 1878. Geheele lijsten van namen van leden van Staats-Commissiën, mannen vooral van Amsterdam, werden jaarlijks in de Couranten gezien. Er werd een tal van jonge menschen op die examens afgewezen, volgens den gewezen Minister Heemskerk het minst de zoodanigen, die op de drie Rijks-Hoogeschoolen waren opgeleid en een praktisch Staats-examen hadden te ondergaan; verreweg het meest de kweekelingen van de Militaire Geneeskundige School, die na de Wet van 1865 van Utrecht naar Amsterdam verplaatst was en, zoo als ieder deskundige verwachten kon, bijna ledig liep. Er werden kundigen en onkundigen in die Staats-Commissiën benoemd: de laatsten waren zeer vereerd, de eersten klaagden luide over verveling en het groote tijdsverzuim, en de Hoogleeraren der Hoogeschoolen bejammerden het zeer, dat hunne lessen zoo gestoord werden door eene taak, waarvan zij op hunne beurt nu verzadigd werden. Hadden die Staats-examens vóór 1865, zooals iedereen weten kan, buiten Nederland hun kracht verloren: de repetitie daarvan in het Vaderland gaf niets anders dan teleurstelling. Wel poogden deze Commissiën veranderingen in de wijze van examineren te doen aanbrengen en gelukte dit ook. Van de andere zijde was de halsstarrigheid echter zoo groot, dat men eerst kort geleden den moed had, eene afzonderlijke wet op de *Tandheelkunde* in het leven te roepen, want *eenheid van stand* was er nu en moest er blijven; en hoezeer men in 1865 de Vroedvrouwen toch gelukkig buiten die eenheid had gesloten gehouden, zoo mogt die eenheid, welke feitelijk niet bestond, toch eenheid blijven en Tandheekundigen, die niet tevens uitstekend kundig waren in het volbrengen der keizerssnede en in het afzetten van armen en beenen, mogten in Nederland niet bestaan. In-

tusschen de Tandmeesters kwamen toch, maar niet dan onder veel protest.

De Geneeskundige wetten van 1865 waren niet zonder aanvallen gebleven, met name ook van de zijde van mijne geëerde Ambtgenooten Loncq en Koster en van mij. Daartegen is men weder opgekomen. Professor Koster antwoordde op de artikelen in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 16 en 17 Mei 1865 met een enkel woord (Utrecht, bij Kemink en Zoon, 1865); die artikelen schijnen hevig geweest te zijn en ook bijzonder persoonlijk omtrent mij; ik heb ze niet gelezen, maar ben ook niet gevoelig op dit stuk. Van Dr. Boursse Wils (*Een woord tot verdediging der nieuwe Wetten, Leiden 1865*) herinner ik mij warme loftuiting op de Wet van 1865, die nu door iedereen wordt aangevallen en door de Regering voor geheel verwerpelijk wordt verklaard. Hij zegt: »daarom vooral verdienen de grieven der Heeren te worden overwogen, want wanneer deze grieven door mannen als Professor G. J. Mulder, G. J. Loncq en W. Koster zoo luide worden aangeheven, zoude men alligt in den waan worden gebracht, dat zij gegrond waren.»

»De zwartgalligste van allen is Prof. Loncq, die, als noodzakelijke gevolgen der nieuwe Geneeskundige wetten: het verval der medische Faculteiten aan de Hoogeschoolen, de vernieling der Universiteiten, eene daling van het wetenschappelijk gehalte der Geneeskundigen beneden het middelmatige en bespotting van het Vaderland van Boerhave voorspelt ¹⁾." Mag ik vragen: hoe staat het in 1878 met deze vier punten? En wat de gal aangaat, ik geloof, dat die van den Hoogleeraar Loncq, even als die van den Hoogleeraar Koster en van mij, wat de kleur betreft, in 1865 was die van geheel gezonde gal.

¹⁾ Dr. Boursse Wils schrijft *Boerhave*; de uitstekende man heette *Boerhaave*.

Zoo had dan in 1865 een Minister, die uitstekend Hoogleeraar geweest was en als student reeds veel roem in Letteren en Wijsbegeerte had, naar ingevingen van belanghebbenden, door zijne gedweë navolgers bij de Wet doen uitspreken: *tot het uitoefenen van niet één enkel deel der Geneeskunde is een Akademische vorming noodig; buiten de Hoogeschool kunt gij daarvoor bekwaam gemaakt worden; geene letterkundige, geene humanistische, geene breedere institutie is er voor de Geneeskunde in haren geheelen omvang noodig; zes volle eeuwen heeft men gedwaald; ik geef aan hen (altoos in naam des Konings), die de hiertoe voorgeschreven examens hebben afgelegd, de bevoegdheid, om de geheele kunst uit te oefenen. Wel maak ik den overgang zoodanig, dat zij, die er dwaas genoeg toe zijn, de Hoogescholen nog kunnen bezoeken; maar daar ik gelijke regten gegeven heb aan lieden, die veel gemakkelijker dat doel kunnen bereiken, heb ik den Doctors-titel in de Geneeskunde toch na korten tijd den genadeslag gegeven.*

IJdele droom alweder! Het volk stoorde er zich niet aan en zond alsnog eenige zijner zonen naar de Hoogeschool, om daar den Doctors-titel te bekomen. Voor de genoemde Staats-Commissie verschenen deze tot het afleggen van een enkel praktisch examen, en voorts de Militaire Geneeskundigen voor het geheel; zij, die vroeger Geneeskundigen ten platten lande hadden willen worden, of Heelmeesters, of Vroedmeesters in de steden, werden door de ruimere eischen deels afgeschrikt, deels, vooral Militaire Geneeskundige kweekelingen, afgewezen. Om Artsen op 's lands schepen te bekomen, looft men premiën uit van f6000 —; om de Militaire Geneeskundige school te Amsterdam wat te voeden, ondersteunt men de jongelieden door klimmende geldelijke bijdragen, maar de behoefte aan Geneeskundigen begint zich op schrikbarende wijze te vertoonen. Welk een overmoed en welk een verdooldheid!

Maar er zal eene nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs

komen. Een uitstekend kundig en geletterd Minister, een man, algemeen geacht en wel conservatief heetende, maar in zijn hart met de partij der beweging één, acht zich bevoegd, om die Wet te leveren. Wel was hij Amsterdammer en velen vreesden en anderen hoopten, dat een voornaam streven bij hem was, aan Amsterdam een Hoogeschool te verzekeren, en dat het onderwijs aan de bestaande Hoogescholen op een vasten voet te brengen, geenszins zijn hoofddoel was.

Wat hiervan zij, laat ik daar, maar in de hoofdpunten volgde hij de drijvende meerderheid der Tweede Kamer, en de Doctorale waardigheid der Geneeskunst-oefenaren liet hij in het slijk, waarin Thorbecke haar had geworpen. Er werden, naar de Wet op het Hooger Onderwijs 1876, in de Geneeskundige Faculteiten wat meer Professoren aangesteld en in wat meer vakken onderwijs gegeven, maar ter uitoefening der Geneeskunde in haren geheelen omvang, of van een deel daarvan, was geen Doctorale graad noodig; alleen het praktische Staats-examen gaf regt tot de uitoefening der kunst; de Doctors-titel bleef een sieraad en zij, die door het afleggen van onderscheidene Staats-examina den titel van Arts hadden bekomen, stonden in de maatschappij, ook na de Wet op het Hooger Onderwijs van 1876, op alle plaatsen op dezelfde lijn als de gepromoveerden. De Minister Heemskerk stoorde zich niet aan den gebleken volkswil, die Doctoren verlangde, zooals de laatste elf jaren hadden aan het licht gebracht; hij hielp een vierde school in het leven treden in zijne geboortestad, in de stad, die hij lief had, deed den naam *Hoogeschool* veranderen in dien van *Universiteit*, hoezeer hij toch van *Akademisch Statuut* sprak; hij schafte de Propaedeusis voor de Hoogescholen af, verplaatste die naar de Gymnasiën, veranderde eenige weinig belangrijke zaken, maar schreef voor, dat de Hoogleeraren voortaan een witte das en een zijden toga zouden dragen.

Twee gewigtige dingen moeten nog genoemd worden: het voorstel, om de Theologie van de Universiteit te verwijderen (een Universiteit zonder de Magt en de Kracht van het Universum te mogen bespreken), werd niet aangenomen, maar een tweeslachtige Faculteit voor de oude Theologische in de plaats gesteld; en ten andere werd bij de nieuwe Wet elk *Studium generale* aan de Geneeskundigen op de Hoogescholen onthouden. Van niemand heb ik gehoord, dat hij met de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs ingenomen was, behalve van de belanghebbenden van Amsterdam. Bij monde van mijn geëerden Vriend Doctor J. Tideman, Oud-Hoogleraar bij het Seminarium der Remonstranten, vroeger te Amsterdam, is echter openlijk verklaard (*de Amsterdamsche Universiteit*, bl. 16): »En heeft nu de grond van haar ontstaan» (van de Amsterdamsche Universiteit) »iets bedenkelijks, dan is het dubbelzaak, aan hare inrigting dat alles te geven, wat haar in het bijzonder moet eigen zijn en haar hierdoor in staat kan stellen, dat bedenkelijke onschadelijk, en door bijzondere diensten goed te maken.»

DE GROND VAN HAAR ONTSTAAN HEEFT IETS BEDENKELIJKS; hoe is dat goed te maken?

De Wet op het Hooger Onderwijs van 1876 is reeds bij de Wet gewijzigd en er is reeds een tweede Wet voorgedragen (October 1878), om de wijziging voort te zetten. Besluiten op die Wet zijn door nieuwe Besluiten weder gewijzigd.

Wie zou het kunnen euvelduiden, zoo dit alles in een kluchtspel op het tooneel gebragt werd?

De nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs kan uit het oogpunt der Geneeskundige Faculteit, bij dat deel van het volk, hetwelk bij voorkeur op betalen van belasting ziet, billijke reden tot klagten geven. Waartoe die weelde van zooveel Hoogleraren, waartoe zooveel inrigtingen met beambten en materiëel en instrumenteel, daar men het toch met veel minder doen kan? Wat de Regering voor

het volk noodig acht in zake Geneeskunde, is te lezen in de voorschriften voor de Staats-examens voor Artsen, en die voorschriften staan zeer verre onder hetgeen men van de Geneeskundige Faculteiten heeft willen maken; derhalve een van beiden: of breeder ontwikkelde Geneeskundigen, door den Staat *geëischt*, en een tweede klasse van Geneeskunst-oefenaren, of, zijn deze laatste voldoende, dan de Geneeskundige Faculteiten van de Hoogescholen verwijderd. Gij noemt die Scholen wel niet meer *Hooge*, maar Gij hebt een Wet gemaakt op het *Hooger Onderwijs*, en daar in die Wet slechts Gymnasiën en Universiteiten besproken worden, moeten deze laatste Hoogescholen zijn naar de Wet.

Op *éene* verrassing hebben zich weinigen voorbereid. De Universiteit te Amsterdam was nu 1878 gereed en kon dus alle aanstaande Geneeskundigen in ontvangst nemen. Daartoe moesten de Universiteiten worden aangewezen als de plaatsen, waar voortaan de Artsen zouden opgeleid worden; eenige daarvan zouden wel naar Leiden, Utrecht of Groningen gaan, maar het meerendeel reeds dadelijk naar Amsterdam, en dan — zoo mag men verwachten — na eenigen tijd allen. Staats-examens voor Artsen kunnen dus thans voor een deel worden afgeschaft, en deze worden overgedragen aan de Universiteiten (lees: inzonderheid Amsterdam).

Alleen het praktische Staats-examen zal vooreerst nog behouden blijven, opdat de meerderheid der hiertoe te benoemen Commissiën, die door Amsterdam zal geleverd worden, zoolang de Rijks-Universiteiten nog bestaan, een vaderlijk toezigt houde op hetgeen deze arme inrigtingen zullen afleveren, zoo haar nog leven gegund is.

En ziedaar nu het wets-ontwerp *op het verkrijgen van bevoegdheid om de Geneeskunde uit te oefenen*, dat den 9 October 1878 door de Tweede Kamer der Staten-Generaal

met algemeene stemmen, op één na (die van den Heer Roëll), is aangenomen, maar op welke Wet de Eerste Kamer niet bijzonder belust schijnt te zijn. Trouwens een menigte verzoekschriften zijn tegen die Wet ingebracht, en inderdaad geen wonder.

Eer ik verder ga, is het noodig, de thans bestaande bepalingen in kort bestek hier op te geven en onderling te vergelijken, en dit te besluiten met het ontwerp op de *bevoegdheid tot de uitoefening der kunst.*

THANS BESTAANDE BEPALINGEN OP HET VERKRIJGEN
DER BEVOEGDHEID TOT UITOEFENING DER
GENEESKUNST.

De bepalingen, die in Nederland bestaan op de bevoegdheid tot de uitoefening der kunst, zijn vervat in de Statuten, gemaakt op het Hooger Onderwijs, in de Wet op de uitoefening van 1865, die later herzien is, en daarbij moet thans opgenomen worden het ontwerp, dat 9 October 1878 door de Tweede Kamer is aangenomen. Met grooten weêrzin bespreek ik ze om zeer verschillende redenen. Hoe gebrekkig was de wijze, waarop zij in het leven traden! hoe kort zullen zij van duur zijn! hoe slecht zullen zij worden gehandhaafd! en het ergste is nog, dat zij veelal woorden zijn, die men kan uitzetten en inkrimpen naar vrijmagtig welbehagen. De Wis- en Natuurkundige Faculteit der Utrechtsche Universiteit wenscht de bepalingen der examina bij Besluit en niet bij Wet vastgesteld te hebben; maar is de duur onzer Wetten langer, dan die onzer Be-

sluiten, en zet men niet door Besluiten de deur der misbruiken nog wijder open?

De eenige goede wijze, om iemand bevoegd te verklaren tot de uitoefening van iets, is natuurlijk deze, dat men aan eerlijke en bekwame mannen van ervaring zegt: ziet of hij *geschikt* is. Zoo was het bij de oude Gilden, en aan die regeling was maar één gebrek, dat het onderzoek zich slechts uitstreckte over een gemeente of over een kleinen kring, en niet over het geheele land. Tot 1815 had men in ons land bij de Hoogeschoolen bijna geene bepalingen, maar werd het aan de Faculteit overgelaten, om ten slotte uit te spreken, wat Molière noemt: *dignus es intrare in nostro docto corpore*. De examina, die hiertoe strekten, konden kort zijn, of achterwege blijven, indien men te doen had met eigen leerlingen¹⁾; kende men de menschen niet, zoo moest noodwendig het onderzoek breeder zijn. De Geneeskundige Provinciale Commissiën, die na 1818 in ons land

¹⁾ De Hoogleeraar Spruijt zegt bl. 255 van zijn Art. in *de Gids*, Februarij 1878, dat ik (op bl. 14 van mijn *Geneeskundig Hooger Onderwijs*, 1865) *Akademische* examens zoo onbeduidend vind. De Hoogleeraar is hierin onjuist, want ik heb van *Akademische* niet gesproken; ik bedoelde *alle* examina, die ik afnam van mijne leerlingen, ook die der Pharmaceuten voor Nederlandsch Indië, die ik elk jaar een volle week examineerde. Ik kende allen en had dus geen examen af te nemen. Van het examen der aspiranten van de genoemde Pharmaceuten, dat ik mede jaarlijks een volle week afnam, zeg ik niet, dat het onbeduidend was, want de jonge lieden waren mij vreemd. Maar hadde ik hier volmagt gehad en ware ik hier vrij geweest, zoo zou ik zeker daarvoor geen week, geen dag, hebben noodig gehad.

Men heeft op *Akademische* examens veel afgegeven, maar men heeft steeds vergeten, dat men de vrijheid had, te tenteren en dat het dus op de eerlijkheid van den examiner aankwam, of hij onbevoegden doorliet of afwees. *Eéne* zaak bleef hierbij onoverkomelijk, maar die is uit de wereld niet weg te nemen, zooals die wereld thans is: de examinatoren besluiten bij meerderheid, en meent de minderheid, dat de examinandus moet worden afgewezen, zoo laat de meerderheid hem toe, ook in vakken, waarin hij onbekwaam is naar het oordeel van bevoegden.

hen examineerden, welke naar geen Akademischen graad dongen, traden inderdaad in de plaats der oude Gilden bij het onderzoek naar bekwaamheid. Men nam de leden dier Commissiën meestal uit de mannen van de kunst en niet uit mannen van de wetenschap. *Dat* was de fout dier Commissiën, *dat* was de grond van hun veelal slecht examineren; bijna allen leden aan dit euvel ¹⁾, waarbij zich nog voegde, dat zij met gesloten deuren examineerden, wat in de vorige eeuw toegestaan, maar in 1818 en daarna niet meer strookte met den geest van den tijd.

Geschreven bepalingen en vooral lijstjes van vakken, waarin geëxamineerd moet worden, geven niet meer dan algemeene aanwijzingen van zekere kundigheden, die men moet bezitten; of de persoon *geschikt* is al of niet, daarvoor zijn geene aanwijzingen in Wetten of Besluiten te geven, en daar het bij het beoordeelen der *geschiktheid* van den examinandus in de Geneeskunde vooral daarop aankomt, of men hem, bij het bezit van zekere kundigheden, al of niet *bevoegd* mag verklaren, baten Wetten of Besluiten hier al zeer weinig, te minder, omdat men geen Wetten of Besluiten heeft vastgesteld omtrent de *bevoegdheid* van examinatoren om te examineren.

Toen Thorbecke in de Tweede Kamer eens werd aangesproken over het afwijzen van zoovelen op de Staats-examina, zeide hij twee waarheden, die volkomen buiten den tijd zijn en die hij als Minister geheel heeft voorbij gezien: »Er zijn slechts weinige lieden, die examineren kunnen, en

¹⁾ Leerlingen van de Geneeskundige school te Rotterdam werden te Dordrecht geëxamineerd voor de Geneeskundige Commissie aldaar en voeren van Rotterdam daarheen met twee examinatoren, die hoegenaamd geen kennis van zaken hadden. Deze examinatoren werden door de jonge lieden op de boot gedurende de reis van Rotterdam naar Dordrecht geëxamineerd, zoodat er een weldra zijn ontslag nam, en de ander op de examens te Dordrecht, waar nu de rollen omgekeerd waren, een zeer liefderijk examinerator was.

de deskundigen in een vak zijn volstrekt niet de beste »examinatoren.» En dezelfde man, die dit zoo goed wist en zijn geheele leven zoo goed weten kon, roept een heirleger van examinerende Commissiën in het leven, van lieden, waarvan zeer velen niet konden examineren; zoogenaamde deskundigen kiest men veelal hiervoor, en Thorbecke zeide terecht, dat men deze niet hebben moest; voorts nam hij er onbekwame, jonge deskundigen voor, met een drievoudig versiersel bekleed: tot het examineren waren zij niet kundig, niet geschikt en niet bevoegd, en daarom plaatste men ze in een Commissie.

Men zegt, dat deze heeren met de andere leden der Commissiën er zoovelen hebben weggezonden. Wat is men niet groot in eigen oogen, indien men zóó voortreffelijk is, dat men een ander wegzenden kan. Men vroeg ook naar *kunde* en men moest naar *geschiktheid* vragen, om te komen tot *bevoegdheid* al of niet.

Ik ken van nabij vele gevallen van groote onregtvaardigheid, sedert 1863 (bij de uitvoering der Wet op het Middelbaar Onderwijs) en daarna regelmatig gepleegd; regt geschikte en humane, genoegzaam kundige menschen zond men weg, omdat zij op dat oogenblik deze en die bijzonderheden niet wisten; ik heb bij tijds tegen die examen-manie in het openbaar zoo sterk gewaarschuwd, als ik kon (*Studium generale* 1865; *Geneeskundig Hooger Onderwijs* 1865), maar niemand heeft er naar gehoord, en thans, nu men in de Geneeskunde door examens zeer veel goeds voor lang bedorven heeft, komt men op de zaak terug, zonder intusschen te weten, hoe zij nu moet geregeld worden. De Hoogleeraar Donders beschuldigde eerst de Akademische examens en stond toen Staats-examens voor; 1875 beschuldigde hij ook de Staats-examens en zegt nu (1878): ach! komt maar weder in den schoot der Alma Mater, wij zullen U goed behandelen en U voortaan even slecht als vroeger, beter dan vroeger, of hoe moet het wezen? examineren! (Zie Bijvoegsel).

Laat ons ernstig zijn en zeggen, dat het op de eerlijkheid aankomt, hier als elders en in alle dingen. Hebt Gij eerlijke en geschikte en bevoegde examinatoren, reglementeer dan weinig, maar laat het aan die eerlijke mannen over; en hebt Gij geene eerlijke en bevoegde mannen, reglementeer dan in het geheel niet, want het baat U toch niet.

En wat leert men hieruit? zou het iets anders zijn, dan hetgeen ik ontelbare malen vroeger heb voorgestaan: zoek het toch bij de scholen en nergens anders; niet in de examina, maar bij de scholen; plaats daaraan wijze menschen, eerlijke, geschikte, bevoegde; zet toch niet langer voorop dat armoedige weten, en volg zeer zeker den Hoogleraar Donders niet na, die in speciale kundigheden van individuën zelfs de kracht plaatst van een geheel volk. (Zie Bijvoegsel).

Hoor niet naar mijne stem, maar hoor naar die van onzen uitstekenden Nicolaas Beets; dien acht Gij, hem eert Gij, hem hebt Gij lief, volg dan ook hetgeen hij U zegt.

Ik wil alsnu die armoedige lijstjes doorgaan, die met zooveel zwoegens zijn vastgesteld, om te dienen bij examina, waardoor iemand al of niet zal bevoegd verklaard worden om de Geneeskunst uit te oefenen; ik ga hier weder voorbij de Vroedvrouwen, de Apothekers en de Tandmeesters.

Examens voor aanstaande Doctoren.

Deze zijn aangeduid in de Staats-bladen N°. 86—87, bevattende de Koninklijke Besluiten van 27 April 1877. Deze Besluiten dienen ter aanvulling van de Wet op het Hooger Onderwijs van 28 April 1876, welke Wet is aangevuld door de Wet van 7 Mei 1878, Staatsblad N°. 33; later, en wel 29 Augustus 1878, zijn nadere wijzigingen voorgesteld, maar dit ontwerp van Wet is nog bij de Tweede Kamer in behandeling (Bijblad, bijlage 7, 1—3, bl. 1, Tweede Kamer).

Het eind-examen van het Gymnasium, of het examen van

de Commissie, die hen onderzoekt, welke geen Gymnasium bezocht hebben, of dit slechts gedeeltelijk hebben bezocht (Staatsblad N°. 86), wordt op drie achtereenvolgende dagen gehouden (Art. 1).

Op den eersten dag worden alle examinandi zamen onder-
vraagd, op den derden dag nog afzonderlijk de aanstaande
Geneeskundigen en aanstaande Wis- en Natuurkundigen
(Art. 2).

Het schriftelijk examen van den eersten dag omvat: het
vertalen van het grieksch in het nederlandsch; het ver-
talen uit het nederlandsch in het latijn; een opstel in het
nederlandsch over een opgegeven onderwerp; de stekunde,
tot en met de tweede-magts-vergelijkingen; de meetkunde,
tot en met de vlakke trigonometrie (Art. 3).

Het mondeling examen van den eersten dag omvat: het
bespreken van aanmerkingen op het schriftelijke werk; het
vertalen en verklaren van eenvoudig Attisch proza, van
grieksche Epische poëzij, van latijnsch proza, van gemak-
kelijke latijnsche poëzij, de geschiedenis, bepaaldelijk de
in het zesde studiejaar behandelde gedeelten der nieuwe
geschiedenis (Art. 4).

Het schriftelijk examen van den derden dag omvat: reken-
en meetkundige reeksen; de leer der logarithmen; de
stereometrie; de beginselen der vlakke coördinaten-leer;
de sphaerische trigonometrie (Art. 7).

Het mondeling examen van den derden dag omvat, be-
halve bespreking van aanmerkingen op het schriftelijke
werk: de wis- en natuurkundige aardrijkskunde; algemeene
eigenschappen der lichamen; grondbeginselen der mecha-
nica; de leer der zwaarte-kracht; de leer der warmte;
algemeene begrippen der scheikunde, verkregen door gron-
dige behandeling van eenige, daarvoor het meest geschikte
elementen (onverstaanbaar); organographie der phanero-
game planten; het determineren van eenige phanerogame
inlandsche planten; algemeen overzigt van de klassen en

orden van het dierenrijk; kennis der voornaamste kristalvormen (Art. 8).

Ik heb hier de werkzaamheden van den tweeden dag niet genoemd; zij betreffen het examen der aanstaande Godgeleerden, Regtsgeleerden en Letterkundigen; het is van den volgenden inhoud. Schriftelijk: het vertalen uit het nederlandsch in het grieksch; een opstel in het latijn over een opgegeven onderwerp. Mondeling: het bespreken van aanmerkingen op het schriftelijk werk; het vertalen en verklaren van moeilijker Attisch proza; het vertalen en verklaren van grieksche dramatische poëzij; het vertalen en verklaren van moeilijker latijnsche poëzij; de Romeinsche antiquiteiten; de Grieksche en Romeinsche geschiedenis (Art. 5 en 6).

De aanstaande Geneeskundigen worden hierin niet geëxamineerd, terwijl omgekeerd de aanstaande Godgeleerden enz. niet geëxamineerd worden in hetgeen op den derden dag voorkomt. De wet bepaalt een splitsing van het zesde studiejaar op het Gymnasium, zoodat de Genees- en Natuurkundigen daar minder letterkundig ontwikkeld worden en meer wis- en natuurkunde leeren dan de anderen.

Ik acht die splitsing zeer schadelijk; waarom zullen de aanstaande Geneeskundigen minder humaniora leeren, dan b. v. de aanstaande Regtskundigen? Door deze Wet worden de aanstaande Geneeskundigen reeds een trap lager gesteld, terwijl zij naar elkeen, die gelieft door te denken, eene hooge plaats in de menschheid behooren in te nemen. Bovendien mogen breed ontwikkelde jonge lieden, aanstaande Godgeleerden enz. wel zooveel wiskunde leeren, als van aanstaande Geneeskundigen bij de Wet gevorderd wordt. Eindelijk is het leerplan voor de Natuurwetenschappen op het Gymnasium, naar mijn oordeel, geheel en al verkeerd. Geene onderdeelen der Natuurwetenschappen moeten daar onderwezen worden, maar aan alle Gymnasiasten moet een aangename en nuttige schets der Natuur-

wetenschappen worden voorgedragen, zooals ik in de *Getuigenis* breeder ontwikkeld heb.

Een andere groote fout van dit Besluit is, dat niet alle vakken, waarin onderwijs gegeven is op het Gymnasium, op het examen meer of min zijn vertegenwoordigd; dat geeft minachting voor de niet vertegenwoordigde. Zoo wordt er geen woord op het examen gerept van de Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen of van de Letterkunde, die van haar op het Gymnasium onderwezen wordt.

Dit heeft een ander zeer bedenkelijk nadeel. Zij, die niet of niet voldoende op een Gymnasium verkeerd hebben, leggen voor eene Commissie het bovengenoemde examen af, wat ook de Gymnasiasten afleggen aan het einde van het zesde jaar. Zij nu, die voor de Commissie verschijnen, hebben vooreerst geene bewijzen te geven van bekwaamheid, zooals die van aanstaande Gymnasiasten gevorderd worden, maar om student te worden hebben zij ook geen examen af te leggen in de vier moderne talen en in de Nederlandsche Letterkunde. Daar nu, naar den geest van den tijd, voor die Commissie vele jonge lieden zullen verschijnen, die niet op een Gymnasium geweest zijn, ook niet op een met vier-jarigen cursus, zoo zullen deze student kunnen worden, zonder een woord Fransch, Duitsch of Engelsch te kennen, en vreemdelingen zijn in de Letterkunde van het Nederduitsch. Voorwaar geen gelukkig vooruitzicht!

Ik blijf hier betreuren het gemis van *redeneerkunde, menschkunde met betrekking tot de ziel, geschiedenis der menschheid, land- en volkenkunde*, tenzij kennis van deze vakken op de examens der Hoogeschool, waar zij behooren, van den Geneeskundige zou worden geëischt.

Naar Art. 11 en 12 der Wet op het Hooger Onderwijs 1876 moet het genoemd examen voorafgaan aan die, welke aan de Universiteit worden afgelegd; No. 87 der

genoemde Staats-bladen bevat de bepalingen der Universitaire examens.

Het eerste examen is het Natuurkundige ; daartoe wordt gevorderd een onderzoek in de natuurkunde, de scheikunde, de plantkunde, de dierkunde (Art. 2, § 3). De dierkunde is hier onmisbaar, wat men er ook tegen inbrengt, inzonderheid de vergelijkende ontleedkunde.

Na hierin met goed gevolg een examen te hebben afgelegd, volgt een ander in de ontleedkunde, de physiologie en weefselleer, de algemeene ziektekunde, de pharmacognosie (Art. 2, § 3). Dit examen heet het Candidaats-examen in de Geneeskunde; de *pharmacie* is hier vergeten en toch onmisbaar.

Het hierop volgende Doctoraal-examen in de Geneeskunde omvat: de ziektekundige ontleedkunde, de pharmacodynamie, de bijzondere pathologie en therapie, de gezondheids-leer, de geneeskundige praktijk aan het ziekbed, de theoretische heelkunde, de theoretische verloskunde. *De geregteijke Geneeskunde, de geschiedenis der Geneeskunde, de algemeene geneesleer en de Staats-Geneeskunde* zijn hier eenvoudig vergeten (Art. 2, § 3).

Iemand, die de examens, tot dusver genoemd, heeft afgelegd aan de Universiteit, kan zich aanbieden tot het *praktisch* Staats-examen, af te leggen buiten de Universiteit voor eene Staats-commissie, en na goede uitkomst den titel verkrijgen van *Arts*. Over dit examen hieronder nader (bl. 47). Deze titel geeft hem het regt, de Geneeskunde in haren geheelen omvang uit te oefenen, en zonder dezen titel, al zou hij ook dien van Doctor bekomen, heeft hij daartoe geen regt.

De Doctorandus, hetzij hij *Arts* zij of niet, kan naar de Promotie staan, welke Promotie eischt het schrijven en verdedigen van een proefschrift met stellingen, in het openbaar of voor de Faculteit. Hierop kan dan gegeven worden de graad van Doctor in de Geneeskunde (Art. 14b en volg.).

De Doctor in de Geneeskunde kan, zonder het schrijven

en verdedigen van een proefschrift met stellingen, ook Doctor worden in de Heelkunde, of in de Verloskunde, of in beiden.

Tot het verkrijgen van den graad van Doctor in de Heelkunde wordt dan van hem verlangd een examen in de heelkunde, theoretisch en praktisch, en de operatieve heelkunde.

Tot het verkrijgen van den graad van Doctor in de Verloskunde eindelijk wordt van den Doctor in de Geneeskunde verlangd het afleggen van een examen in de verloskunde en de leer der vrouwenziekten, theoretisch en praktisch, en de operatieve verloskunde.

De twee laatstgenoemde examens kunnen ook worden afgelegd na het Doctoraal-examen in de Geneeskunde en vóór de Promotie in de Geneeskunde, alle drie aan de Universiteit (Art. 2, § 3). Het Besluit zegt niet, hoe dan zoo iemand heeten zal.

In het bovenstaande zijn de Besluiten getrouw wedergegeven; men vindt er bijna enkel namen van vakken van de Universitaire examens; niet eenmaal eene nadere aanduiding. Gesteld eens, dat Gij aan een schrijnwerker vraagt, of hij een tafel voor U maken wil, en dat Gij bij dat woord tafel niets naders voegt, ook niet wanneer de man U vraagt, welke soort van tafel Gij hebben wilt. Welke tafel meent Gij dan wel, dat Gij tehuis zult ontvangen, op één poot of op vier, en hoe zal de poot zijn, zoo het er één is, en hoe het blad, en hoe groot zal de tafel wezen? Maar ik kan wel eindigen met vragen. Meent Gij niet, zoo Gij van een vak, waarin geëxamineerd moet worden, enkel den naam aangeeft, dat Gij het geheele lijstje, dat daar in afschrift gegeven is, wel tehuis kunt houden en eenvoudig aan eerlijke, geschikte mannen kunt opdragen, zooals het geschiedde bij de oprigting der Leidsche Hoogeschool en later: *examineert de menschen, tot Gij overtuigd zijt, dat zij geschikt zijn voor de uitoefening der Geneeskunde.*

Maar ik stap hiervan af, omdat onze tijd er verzot op is, om zichzelf te bedriegen, en als hij zich bedrogen heeft, het bij trompetgeschal den volke kond te doen.

De Universitaire examens, hierboven genoemd, worden afgelegd voor de Wis- en Natuurkundige en de Geneeskundige Faculteiten; *het is niet noodig, dat men zelfs eene enkele les aan de Universiteit bijwone.*

Wet op de uitoefening der Geneeskunst voor Artsen.

Den 1 Junij 1865 is eene Wet vastgesteld (Staatsblad N°. 59), regelende het verkrijgen der bevoegdheid om de Geneeskunde te mogen uitoefenen in haren geheelen omvang, ook zonder dat men Doctor zij; van eene school is hier geene sprake en alzoo ook niet van de Universiteit; men heeft eenvoudig examens af te leggen. Den 8 Julij 1874 is deze Wet gewijzigd, Staatsblad N°. 97. De inhoud dezer bepalingen is de volgende, ter verkrijging van den graad van Arts; eene later vastgestelde Wet op de Tandmeesters ga ik voorbij. De Wet is van Thorbecke, ondersteund door den Hoogleraar C. B. Tilanus en bijgestaan door de Heeren Penn, Ali Cohen, Blom Coster en Egeling. Het is deze Wet, die thans, 13 jaren oud, door ieder wordt verworpen.

De graad van Genees-, Heel- en Verloskundige wordt verkregen ten gevolge van: twee Natuurkundige examens en twee Geneeskundige examens (Art. 1, Wet 1874). †

Tot het eerste Natuurkundig examen worden alleen zij toegelaten, die aan de Commissie voor dit examen voldoende bewijzen leveren van kennis der nederlandsche, latijnsche, fransche en hoogduitsche talen en van de meet- en stekunde, als voorbereiding tot beoefening der Natuurkundige wetenschappen (Art. 2).

Het eerste Natuurkundig examen betreft: de natuurkunde, de scheikunde, de plantkunde, de natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen.

Het tweede Natuurkundig examen betreft : de kennis der geneesmiddelen als waren, de ontleedkunde en vergelijkende ontleedkunde, de physiologie (Art. 2).

Het Geneeskundig examen betreft: de ziektekunde en ziektekundige ontleedkunde, de geneesmiddel-leer, de gezondheids-leer, de geregelijke geneeskunde, de genees-, heel- en verloskunde, de artsenij-mengkunde, waaronder kennis der Nederlandsche pharmacopœa begrepen is, voor zoover de zamenstelling der geneesmiddelen betreft.

Het examen in de Genees-, Heel- en Verloskunde is theoretisch en praktisch. Bepaaldelijk worden ook bewijzen gevorderd van praktische kennis aan het ziekbed, in het verrigten van heel- en verloskundige operatiën en in het gereed maken van recepten. Vóór men tot dit examen wordt toegelaten, moeten twee verklaringen worden overgelegd, eene van een bevoegd Geneeskundige, dat men twee jaren de genees- en heelkundige praktijk gevolgd heeft, en eene van een bevoegd Verloskundige, dat men hier te lande minstens tien gewone en twee buitengewone verlossingen verrigt heeft. Het examen kan op verlangen gesplitst worden in twee gedeelten, zoodanig, dat het Heel- en Verloskundig gedeelte het tweede zij en het overige het eerste (Art. 3).

Vrijgesteld zijn van het Natuurkundig examen zij, die aan eene Nederlandsche Hoogeschool den graad hebben verkregen in de Natuurwetenschappen, voorbereidend voor de Geneeskunde; en vrijgesteld zijn zij van het Geneeskundig examen, die aan eene Nederlandsche Hoogeschool den graad in de Geneeskunde hebben bekomen (Art. 4).

Onveranderd zijn gebleven van de Wet van 1 Junij 1865 de volgende bepalingen:

Art. 1 dier Wet. Voor hen, die aan eene Nederlandsche Hoogeschool het Doctoraal-examen in de Geneeskunde hebben afgelegd en tot de Promotie zijn toegelaten, bepaalt zich, in afwachting, dat de Wet op het Hooger Onderwijs

anders beschikke, het examen tot verkrijging van den graad van Genees-, Heel- en Verloskundige (waardoor men het regt bekomt, om de kunst in haren geheelen omvang door het geheele Rijk uit te oefenen) tot het afleggen van het *Praktisch examen in de Genees-, Heel- en Verloskunde*; dit praktisch examen is hierboven bl. 46 aangegeven. Het is ook dit praktisch examen, dat bedoeld is, toen bl. 43 hierboven is gehandeld over de examens, die aan de Hoogeschool worden afgelegd.

De examens, die hier genoemd zijn, worden afgelegd voor Commissiën, telkens door den Koning benoemd en alzoo bestaande uit meer of min afwisselende leden; de afwisseling was echter niet groot, want ons land heeft zoo vele deskundige mannen niet. Alzoo werd zeker voordeel, dat men van deze Staats-Commissiën hoopte te verkrijgen, tegenover de Faculteiten der Hoogescholen, die niet telkens wisselen, niet bereikt. In die Staats-Commissiën werden ook naast kundige mannen zulke benoemd, die er in het geheel niet voor geschikt waren. Het zijn deze Staats-examens, waartegen men nu opkomt, nu het nieuwtje van examineren voor velen voorbij is en vooral nu Amsterdam zijn zin gekregen heeft in het verkrijgen van een Universiteit.

Wat den inhoud aangaat der laatstgenoemde examens: ook hier meestal enkel namen, zoodat men er van maken kan wat men wil: de tafel, boven genoemd, kan nu hier vijf pooten of wel anderhalve poot hebben, al naar het vrijmagtig welbehagen der heeren examinatoren. Deze Commissiën wisselen af en elk jaar kan men dus een andere tafel hebben, terwijl men bij elk der Faculteiten van elk der Hoogescholen, omdat het personeel niet wisselt, weldra een tafel verkrijgen zal van een zeker gemiddelde in vorm en stof en afmetingen enz.; om deze laatste reden moet ik mij reeds sluiten aan de Faculteits-examens. Maar hiervoor zijn nog andere redenen. De leden eener Faculteit moeten geacht worden uitstekende menschen te zijn in hunne zaak; zij moeten kundig wezen in het geven

van onderwijs en kunnen dus gemakkelijker dan anderen leeren, goed te examineren. Maar zoo zij zich daarin niet oefenen, kunnen zij zeer slechte examinatoren zijn. Bij het examineren toch moet men het bijzondere weten terzijde te stellen, en niet naar kundigheden vragen, maar naar *bekwaamheid* en *geschiktheid*. Bekwaamheid noem ik hier in het bezit te zijn van *methode* en daarbij van zooveel kundigheden, als gevorderd worden, om te doen blijken van lust en liefde voor de wetenschap en de kunst, waarover het examen loopt. De voornaamste reden, waarom ik Hoogleeraren boven Staats-Commissiën wensch, is deze, dat ik wel de school volkomen vrij wil laten en niemand wil dwingen er een voet te zetten; maar heb ik een school en onderwijzers en zijn school en onderwijzers goed, dan moet ik beiden ondersteunen. Doe ik dat niet, dan ben ik een dwaas, dat ik een school oprigt. *In de school moet ook de kracht liggen, in examens ligt zij niet*, daaraan twijfelt geen mensch meer, nu men zooveel kwaad gesticht heeft. De school moet vrij blijven, maar zoo als voor eenige jaren van zekere cultuur op Java gezegd is: *vrijheid met een weinig dwang*, en de dwang zal dan hierin bestaan, niet dat men gedwongen is, de school te bezoeken, maar dat men noodigd wordt, op die school te gaan studeren, omdat de onderwijzers aan haar ook Uwe examens zullen afnemen.

Toen dit door Hoogleeraren der Hoogescholen weleer werd voorgestaan, riep men: geen wonder, Gij oreert *pro domo*. Dat is nu tegenwoordig niet zoo erg, want ik geloof wel, dat anderen dit ook wel eens doen; maar zoo Hoogleeraren het deden, moesten zij ten strengste worden veroordeeld. Eensklaps is daarin nu gelukkig verandering gekomen, nu men uit Amsterdam vrij zijn persoonlijke belangen mag voorstaan, hoezeer daaruit nog niet onmiddellijk volgt, dat Amsterdam datzelfde regt aan Leiden, Utrecht en Groningen zal willen toekennen. Hoe dit zij: de Hoogleeraar Spruijt van Amsterdam is hierin voorge-

gaan (*de Gids*, Februarij 1878), en de Regering heeft zich gehaast, om alweder een nieuwe Wet voor te stellen, waarbij de Staats-examens bijna worden afgeschaft, ook voor de Artsen, en deze examens worden overgedragen op de Universiteiten. Eén examen blijft hier nog uitgezonderd, dat is het praktisch Geneeskundige; maar dit kan later opgeheven worden, indien Amsterdam wat meer zeker zal zijn van zijn zaak.

Wanneer wij dan aan dezelfde woorden, die voorkomen in het Besluit op de Akademische examens en in de Wet op het verkrijgen van den graad van Arts (1874), dezelfde beteekenis mogen hechten (wat misschien niet juist is, maar wat ik niet anders doen kan), dan vind ik de laatste in enkele opzigten beter dan de eerste.

Van den aanstaanden Doctor wordt, om Student te worden, of wilt Gij, om tot het eerste examen op de Universiteit te worden toegelaten, meer wiskunde gevorderd dan van den aanstaanden Arts, ook kennis van de grieksche taal en zonder twijfel meer kennis van de latijnsche; maar van den aanstaanden Arts wordt kennis verlangd van de hollandsche, fransche en hoogduitsche talen; dat moge nu niet veel zijn, maar het is toch iets. Ga ik echter daarvan uit, dat aanstaande Doctoren een Gymnasium met zes-jarigen cursus goed zullen bezoeken, dan mag er veilig een onderscheid worden aangenomen, als tusschen dag en nacht bestaat, tusschen de jonge lieden, die na eenige jaren Studenten in de Geneeskunde zullen worden, en hen, die als aanstaande Artsen het zoogenaamd letterkundig examen in de laatste jaren zullen hebben afgelegd. Het is openbaar uitgesproken: hier moest ten slotte onder het woord *tafel* nog veel minder dan een speeltafeltje worden verstaan.

Voor het natuurkundig examen aan de Universiteit of voor een Staats-Commissie zijn dezelfde namen genoemd van natuurkunde, scheikunde, plantkunde; wat dierkunde heet voor het examen aan de Universiteit, heet bij het examen voor Artsen: de natuurlijke geschiedenis van dieren en

delfstoffen. Van delfstoffen eenige algemeene kundigheden te hebben, is voor den Geneeskundige nuttig, want een groote menigte geneesmiddelen wordt uit het rijk der delfstoffen genomen.

Het hierna volgende examen voor den Arts mist: *weefselleer*, die op de Universiteit gevorderd wordt, en het examen aan deze laatste mist: *vergelijkende ontleedkunde*; maar dit vak kan onder dierkunde verstaan worden, in het natuurkundig examen genoemd; eindelijk komt voor dit examen op de Universiteit voor: algemeene ziektekunde, die bij het Arts-examen verschoven is tot het Geneeskundig examen.

De Geneeskundige examens aan de Hoogeschool omvatten, naar het Besluit, dezelfde zaken als de examens der Artsen, maar soms onder gewijzigde namen. Het Arts-examen heeft meer, dan het Universitaire, de *artsenij-mengkunde* en de kennis van de *Pharmacopoea*: een groot verzuim helaas! in het Besluit op het Geneeskundig examen der Hoogeschool. Voor het Arts-examen worden getuigschriften gevorderd van oefeningen in Genees-, Heel- en Verloskunde, afgegeven door bevoegde Geneeskunst-oefenaren; bij de examens aan de Universiteit komen deze natuurlijk niet te pas, want de school kan de oefenplaats zijn, en is de examinandus niet op de Universiteit geweest, zoo staat het aan de Faculteit, om hem aldaar de gelegenheid te geven, van zijne praktische bekwaamheden te doen blijken.

Maar ik blijf niet langer stilstaan bij de overeenkomst in woorden van vakken, waarin men geëxamineerd zal worden; alleen zij, die regelmatig de praktische lessen volgen, kunnen onderwijl aan den Hoogleraar de bewijzen hunner aangroeijende bekwaamheid geven; geen Staats-examen kan daarvoor in de plaats treden. *Dat de Minister Heemskerk in 1876 het praktische Staats-examen, voor eene Staats-Commissie in de nieuwe regeling op het Hooger Onderwijs heeft opgenomen, is een teeken, dat hij in deze zoo gewigtige zaak evenmin belanglooze raadgevers heeft*

gehad, als Thorbecke bij zijne Geneeskundige Wet in 1865. Deze Staats-examens en het regt van Amsterdam, om Akademische graden te geven, zijn onwaardig in een Wet, door den heer Heemskerk in 's Konings naam voorgedragen.

Ontwerp van Wet betreffende de bevoegdheid tot uitoefening der kunst, 9 October 1878 aangenomen door de Tweede Kamer, door de Eerste Kamer nog niet, maar door haar met vele bezwaren begroet.

Hiervan bespreek ik weder alleen, wat op de eigenlijke Geneeskunst-oefenaren betrekking heeft.

De inhoud van dit Ontwerp is, behalve eenige kleine wijzigingen in de natuur- en geneeskundige vakken, waarin geëxamineerd worden zal, in twee hoofdzaken onderscheiden van de Wet van 1 Junij 1865, gewijzigd 8 Julij 1874; de wijzigingen betreffen het voorbereidend of letterkundig examen en de examinatoren der aanstaande Artsen. *Het praktisch Geneeskundig Staats-examen* voor eene telkens daartoe te benoemen Commissie, af te leggen door doctorandi der Hoogeschool, of door aanstaande Artsen, die de vereischte vroegere examens hebben afgelegd, is voor beiden in dit Ontwerp onveranderd behouden, zooals het was sedert 1874. Voor aanstaande Doctoren komt er in dit Ontwerp dus niets nieuws voor; toch noemt de Minister Kappeijne het een Wet, die moet dienen, *om de bevoegdheid der Artsen in overeenstemming te brengen met de bepalingen hieromtrent bevat in de Wet op het Hooger Onderwijs 1876 en de Besluiten, daarbij behoorende.* Die overeenstemming is echter nergens te vinden, tenzij men daaronder zou willen verstaan, dat voor de examina der aanstaande Artsen, het praktische uitgenomen, voortaan geene Commissiën meer zullen dienen, maar de Faculteiten der Universiteiten, wat al eene zeer beperkte overeenstemming is.

De veranderingen in de namen der vakken, waarin de

aanstaande Artsen voortaan zullen worden geëxamineerd, zijn de volgende.

Uit het eerste Natuurkundig examen is weggelaten de *natuurlijke geschiedenis van dieren en delfstoffen*, wat ik zeer verderfelijk acht.

In het tweede Natuurkundig examen heeft de *kennis der geneesmiddelen als waren* den naam verkregen van *pharmacognosie*, zooals in het Besluit op het Hooger Onderwijs voorkomt; maar de beteekenis dezer woorden is dezelfde. Men kan dit alzoo niet noemen eene nieuw aangebragte overeenstemming tusschen beide Wetten, en dit te minder, omdat de dierkunde in het eerste Natuurkundig examen voor Doctoren genoemd is en thans uit het eerste Natuurkundig examen der aanstaande Artsen is weggelaten. Voorts is in het Ontwerp als nieuw opgenomen *weefselleer*, welk vak voorkomt in het Candidaats-examen der Universiteit. Eindelijk is tot dit examen overgeplaatst de *algemeene ziektekunde*, die in de Wet van 1874 tot het dus genoemd theoretisch Geneeskundig examen was gebragt en in het Besluit op het Hooger Onderwijs tot het Candidaats-examen behoort. Dit zou dan weder het aanbrengen van overeenstemming mogen heeten. In het voorbijgaan zij het mij geoorloofd, op te merken, dat het hoog tijd wordt, om het dwaze woord *theoretisch*, in de plaats van *mondeling*, niet langer in onze Wetten te gebruiken; of weet men dan niet meer, wat het woord *theorie* beteekent? en is het woord *mondeling* niet een best woord in een tijd, waarin bijna iedereen spreekt over zaken, waarvan hij niets weet?

Het zoogenaamd theoretisch Geneeskundig examen in het Ontwerp omvat dan niet meer de *algemeene ziektekunde*; daarin is herdoopt de *geneesmiddelleer* in *pharmacodynamie*, zooals in het Besluit op het Hooger Onderwijs, maar de beteekenis is dezelfde. Voorts is de uitdrukking van de Wet van 1874 de *Genees-, Heel- en Verloskunde* in het Ontwerp gewijzigd, zooals in het Besluit op het Hooger

Onderwijs voorkomt, namelijk: *de bijzondere pathologie en therapie en de theoretische Heelkunde en de theoretische Verloskunde*, maar in de zaak is geen verandering gebragt, want de beteekenis is dezelfde. De *gezondheids-leer* is in het Ontwerp, even als in de Wet van 1874 gevraagd. De *geregelijke Geneeskunde*, die teregt in de Wet van 1874 geëischt was, is, zeker om overeenkomst te verkrijgen met het Besluit op het Hooger Onderwijs, hier vergeten.

Dat, wat tot het Doctoraal-examen in de Geneeskunde gebragt is, naar het Besluit op het Hooger Onderwijs, namelijk de *Geneeskundige praktijk aan het ziekbed*, is in het Concept gebragt tot het *praktisch* examen. Tot dit praktisch examen behooren verder de Heel- en Verloskunde, de operatieve gedeelten hieronder begrepen, zooals in de Wet van 1874 was vermeld en met andere woorden is aangewezen in het Besluit op het Hooger Onderwijs voor de Doctorale graden in de Heelkunde en in de Verloskunde. Het gereed maken van recepten (arsenij-mengkunde), dat in de Wet van 1874 voorkwam, maar bij het zoogenaamd theoretisch Geneeskundig examen, is bij het Concept teregt behouden; ik heb reeds opgemerkt, dat het eene groote fout is, dat deze bepaling niet voorkwam in het Besluit op het Hooger Onderwijs. In de Wet van 1874 kwam voor Artsen de *kennis aan de Pharmacopoea* voor; deze is zeer ten onregte uit het Concept weggelaten, waarschijnlijk, omdat zij in het Besluit op het Hooger Onderwijs mede niet voorkomt. Deze fout is alzoo dubbel ongelukkig.

Eindelijk worden in het Concept voor de aanstaande Artsen de getuigschriften gevorderd van deskundigen, zooals ik die hierboven (bl. 46) naar de Wet van 1874 vermeld heb.

Hernemen wij in kort bestek wat hier gebleken is, dan ontwaren wij het volgende, de twee getuigschriften ter zijde latende:

a. In het Besluit op het Hooger Onderwijs wordt voor

aanstaande Doctoren een examen gevorderd in *dierkunde* en geen examen in het *gereedmaken van recepten*; in het Concept is dit omgekeerd: daar wordt voor Artsen geene *dierkunde*, maar wel het *gereedmaken van recepten* verlangd.

b. Uit beleefdheid voor de fout in het Besluit op het Hooger Onderwijs heeft het Concept weggelaten *de kennis aan de Pharmacopoea, voor zoover de samenstelling der geneesmiddelen betreft*, welke kennis eene beste hoedanigheid was van de Wet van 1874.

c. In het Concept heeft men behouden, wat in de Wet van 1874 was opgenomen, maar eenige namen van vakken veranderd, zooals die in het Besluit op het Hooger Onderwijs voorkomen. Men heeft niet behouden de *geregte-lijke Geneeskunde*, maar die vergeten, even als in het Besluit op het Hooger Onderwijs.

d. Behalve de verschillen, in *a* en *b* genoemd, en de Promotie voor de Doctoren, die bestaat in het schrijven en verdedigen van een proefschrift met stellingen, — voorwaar geen zware taak! — en het examen in de *humaniora*, is dan nu het Concept voor de examina van aanstaande Artsen, wat den inhoud dier examina aangaat, volkomen gelijk aan hetgeen het Besluit op het Hooger Onderwijs van aanstaande Doctoren eischt, altoos onder dien verstande, dat dezelfde woorden ook nu dezelfde zaken uitdrukken, dat is: *dat van al de genoemde vakken aanstaande Artsen evenveel moeten weten als aanstaande Doctoren*. Beiden hebben gelijke regten in de uitoefening der kunst, *volkomen gelijke regten*.

Of is er verschil in de beteekenis van het woord *tafel*, dan vervalt natuurlijk het laatste gezegde; maar van dat verschil komt in het Concept geen woord voor.

Zoo handelt nu onze Regering in den jare 1878, en het eerste gedeelte van de *Patres Conscripti* looft en roemt dat zóó, dat er slechts ééne stem tegen is, en die is van den Heer Roëll.

Geheel anders is het gelegen met het examen, dat moet vooraf gaan, om de boven genoemde examina voor Arts af te leggen. Hij, die Arts wil worden, begint met het eerste natuurkundig examen, boven genoemd, en hij, die Doctor worden wil, begint met het natuurkundig examen der Universiteit. Beiden nu moeten vooraf een examen hebben ondergaan. Is dit examen nu voor aanstaande Artsen en voor aanstaande Doctoren hetzelfde? Men zou dit zoo meenen, want behalve dit zoogenaamd voorbereidend examen zijn alle overige dezelfde, van gelijken inhoud, van gelijk gewicht, want nergens is verschil aangegeven: dus moet de studie in al die vakken voor de aanstaande Artsen en voor de aanstaande Doctoren volmaakt dezelfde zijn; of is die niet dezelfde, dan kan de uitkomst niet dezelfde wezen, dat is: dan kan er niet op dezelfde wijze worden geëxamineerd, en dan kunnen de antwoorden ook niet even goed wezen.

Gij dwaalt: de aanstaande Artsen en de aanstaande Doctoren zullen in voorbereidende kundigheden *niet* op dezelfde wijze worden geëxamineerd en moeten dus verondersteld worden, niet op dezelfde wijze voorbereid te zijn.

De aanstaande Doctoren worden geacht, een Gymnasium met zes-jarigen cursus te hebben bezocht, of althans het examen te hebben afgelegd, bl. 40 genoemd, waarin eenige kennis van de grieksche en latijnsche talen, van geschiedenis, vooral vaderlandsche, van wiskunde en van de onderdeelen der natuurwetenschappen wordt ter sprake gebracht.

Het Concept acht dit examen voor de Artsen niet noodig, maar het volgende voldoende (Art. 4):

a. »Een getuigschrift van Curatoren van een Gymnasium met zes-jarigen cursus, dat men het overgangs-examen van de vierde naar de vijfde klasse van dat Gymnasium, of het toelatings-examen tot laatst genoemde klasse met goed gevolg heeft afgelegd»; »of een Pro-Gymnasium met vierjarigen cursus met goed gevolg tot het einde toe heeft

bezocht." Derhalve worden de vijfde en zesde klasse van het Gymnasium aan de aanstaande Artsen geschonken en missen deze de humaniora en de wis- en natuurkunde van het vijfde en zesde jaar; hunne voorbereiding is alzoo eene geheel andere dan die van de aanstaande Doctoren, en het zal hun niet wel mogelijk zijn, om een examen in natuurwetenschappen af te leggen, zooals dit bij het eerste natuurkundig examen door de Hoogleraren der Faculteit zal worden afgenomen.

b. »Een getuigschrift, inhoudende, dat men heeft afgelegd »het eind-examen van eene Hoogere Burgerschool met vijf- »jarigen cursus, Wet Middelbaar Onderwijs, 1863, Art. 57 en 59.»

Deze aanstaande Artsen hebben alzoo geene grieksche of latijnsche talen geleerd en moeten dus geacht worden, anders te zijn voorbereid, dan die in *a*. Zij zullen intusschen meer wis- en natuurkundige kennis hebben dan deze.

c. »Die op de wijze, door ons bij algemeenen maat- »regel van inwendig bestuur te bepalen, voldoende bewijzen »hebben geleverd, dat zij tot de beoefening der natuur- »kundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn." Dit blijft dus vooreerst een raadsel, hoezeer er niet aan te twifelen is, of deze eischen zullen laag worden gesteld.

Het blijkt alzoo ten duidelijkste, dat van de Artsen, naar dit plan verkregen, en van de Doctoren, die beter zijn voorbereid, in al hun doen en laten zal kunnen gezegd worden: *Cum duo faciunt idem, non est idem*. En toch verkrijgen beide dezelfde regten, naast elkander, in het geheele land, in de geheele Geneeskunde. Een eerste gevolg van zulk eene Wet zou dan ook zijn naar den geest van den tijd, dat niemand meer de Doctorale waardigheid zal begeeren, omdat men met minder volstaan kan, geheel en al in den geest van Amsterdam; waaruit dus verder volgt, dat men voortaan uitsluitend één soort van kunst- oefenaren bekomen zal, die buiten het Hooger Onderwijs,

buiten *Studium generale*, buiten bredere ontwikkeling zullen staan.

Ik acht het een moord, aan de Maatschappij gepleegd. ||

Wat nu het afnemen der boven genoemde examens voor Artsen door Hoogleeraren betreft: een kind kan inzien, dat het fout moet loopen, tenzij de Hoogleeraren de examens der aanstaande Doctoren ten gerieve der aanstaande Artsen lager stellen; en ik betwijfel het, of wel vele Hoogleeraren daartoe geneigd zullen zijn, buiten Amsterdam. Een afwijzen van de aanstaande Artsen is als regel te wachten, en waar moet het dan heen?

Voor sommige vakken kan het geen kwaad, dat er aan de Hoogeschool ook minder ontwikkelde toehoorders op de lessen aanwezig zijn, zooals op die der praktische Genees-, Heel- en Verloskunde en andere, ook Ontleedkunde, ziektekundige Ontleedkunde, Geneesmiddelleer en andere. Maar op sommige lessen zou dit groot nadeel doen, zooals de wis- en natuurkundige Faculteiten der Rijks-Universiteiten dit in hunne Adressen hebben aangewezen. Voor eenige vakken zou men bepaald twee soorten van onderwijs moeten geven, voor meer en voor minder ontwikkelde toehoorders, b. v. physiologie, algemeene ziektekunde, weefselleer, gezondheids-leer, ook voor gedeelten van dierkunde, plantkunde en scheikunde, terwijl de natuurkunde niet kan worden aangehoord zonder genoegzame wiskundige kennis. Te Amsterdam zal dit alles geen bezwaar geven, want van daar is dit geheele plan uitgegaan; maar aan de Rijks-Universiteiten zou het onderwijs er door bedorven worden, indien van aanstaande Artsen er vele de Universiteit kwamen bezoeken.

Eindelijk: men klaagt allerwege, en de klagten zijn gegrond, dat de tegenwoordige regeling het aantal Geneeskunst-oefenaren zoo zeer heeft doen dalen en dat aan hen groote behoefte is.

Naar het Concept zal dat aantal nog veel geringer worden, zoo de aanstaande Artsen de Rijks-Universiteiten be-

zoeken; gaan zij echter allen naar Amsterdam — en daarop is het aangelegd — dan zal Amsterdam wel voor de behoefte zorgen.

Opmerkelijk is het, dat thans alle Natuur- en Geneeskundige Staats-examens voor Artsen worden losgelaten, behalve het praktische, dat is datgene, wat voor twintig jaren, toen men hier nog ver van Staats-examens verwijderd was, in het Buitenland reeds streng was veroordeeld, omdat het eene marteling voor de zieken in de ziekenhuizen was. In het Concept is dit praktisch Staats-examen blijkbaar behouden, om aan Amsterdam de teugels over de Rijks-Universiteiten in handen te laten.

Ten slotte moet ik nog herinneren, dat het beginsel, dat onderwijzers alleen examineren zullen en wel de leden der Faculteiten van de Hoogescholen, vóór 30 jaren is aangegeven door de Commissie van 1848 in Artikel 6, hierboven bl. 21 vermeld. Dit is alzoo eene oude zaak, die men toen had behooren aan te nemen. De Commissie van 1848 wilde ook de niet-gegradueerden door de Geneeskundige Faculteiten der Hoogescholen doen examineren, en in zoverre is het Wets-ontwerp van 1878 daarmede overeenkomstig; maar die Commissie is er verre van verwijderd gebleven, om die niet-gegradueerden gelijk te stellen met gegradueerden, en nog minder, om aan beiden dezelfde bevoegdheid toe te kennen; het goede heeft men dus in 1878 van de Commissie van 1848 niet overgenomen, behalve hetgeen ik hier heb genoemd.

Tegen dit Concept hebben zich buiten de Kamer vele stemmen verheven; in de Tweede Kamer weinige. De Heer Mees heeft intusschen uiteen gezet, dat, zoo er geen voorbereiding in wiskunde zou vooraf gaan, eene goede beoefening der natuurkunde onmogelijk volgen kan, en de Heer Godefroi heeft ditzelfde doen zien en bovendien helder ontwikkeld, dat, zoo de voorbereidende studiën niet breder zijn, de praktische opleiding der Artsen aan de Universiteit

geene goede gevolgen kan hebben. De Heer Lenting heeft dit echter bestreden, maar heeft toch bezwaren tegen de eischen, die gesteld worden aan de aanstaande Artsen, voor zij het natuurkundig examen afleggen. De Heer van der Kaaij heeft meer bezwaren; de Heer Rombach is een warme voorvechter van gebrekkige voorbereiding tot een gewigtige zaak. De Hoogleeraar Spruijt liet in zijn Art. in *de Gids*, Februarij 1878, een duidelijk verband zien met den Heer Rombach; in de Tweede Kamer liet de Heer Rombach een duidelijk verband zien met den Hoogleeraar Spruijt. Wat de Heer Rombach in de Tweede Kamer gezegd heeft over den Geneeskundigen stand in het algemeen en in het bijzonder over hetgeen tot een goed Geneeskundige vereischt wordt, zou gemakkelijk te wederleggen zijn, indien het der moeite waard ware; maar in het discours, door hem gehouden in de Kamer, heeft de Heer Rombach zich zóó onbekwaam betoond en zóó overmoedig jegens mannen, die hij zegt te achten, dat hij eigenlijk tot de orde had behooren geroepen te worden door den Voorzitter. Wat verbeelden zich toch sommige leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal! Een staaltje: »de goniometrie is noodig »voor de lessen in het licht, en die lessen komen eerst in »het tweede studiejaar voor; de trigonometrie dient alleen »voor de landmeters” (de Heer Rombach, bl. 74, Bijblad Tweede Kamer, 8 October 1878). Wat de Heer Rombach zegt en waarin hij door den Heer Idzerda ondersteund wordt, dat deze Wet gemaakt wordt, om op het platteland meer Geneeskundigen te bekomen, is volkomen onjuist; daartoe zijn de eischen veel te hoog gesteld; men stelt ze *hooger* dan tot heden voor de Artsen, en men durft in ernst zeggen, dat nu de toeloop grooter zijn zal. Wat wil men dan toch? Overigens verlangt de Heer Idzerda, evenals de Heer Rombach, de Doctoren in de Geneeskunde wel uit de schepping te zien verdwijnen; anderen willen nu op hunne beurt wel een andere soort van Volks-vertegenwoordigers hebben.

Zoo zijn de smaken verschillend. Eéne vraag nog: hoe komt het, dat de Heeren Rombach en Idzerda voortdurend hun eigen stand zoo gering achten? De Heer Roëll acht dien stand hoog en hij is toch geen Doctor in de Geneeskunde; hij neemt eene breedere voorbereiding voor aanstaande Geneeskunst-oefenaren in bescherming en verdedigt de Adressen, die tegen dit Ontwerp zijn ingekomen.

De verdediging, door den Minister tegen de bezwaren ingebracht, heeft geene beteekenis: naar den Minister moeten er twee soorten van Geneeskundigen zijn, gepromoveerden en niet-gepromoveerden, en beide moeten aan de Hoogeschool onderwezen worden; maar daar de Minister niet meer gezegd heeft, dan in de Wet te lezen staat, kan ik zijne woorden hier voorbijgaan. Dat de Minister vele zaken belagchelijk maakt, kon van hem worden verwacht. Het Wets-Ontwerp wordt onveranderd aangenomen met algemeene stemmen op één na, die van den Heer Roëll.

De Eerste Kamer heeft dit Ontwerp nog slechts in haar voorloopig Verslag besproken. Daarin komt voor (ik neem dit over uit het Dagblad van 20, 21 en 22 October 1878), dat deze Kamer stellig ontkent, dat door dit Ontwerp, tot Wet verheven, in de groote behoefte aan Geneeskundigen zal worden voorzien, eene opmerking, die volkomen juist is, en daar het Ontwerp gemaakt heet te zijn, om in die behoefte te voorzien, heeft het geen *raison d'être*; de Tweede Kamer heeft eenvoudig hieraan geen aandacht geschonken. Voorts zegt de Eerste Kamer: »het Ontwerp »hinkt op twee gedachten en geeft, bij ongelijke opleiding »en voorbereiding, gelijke bevoegdheid.” Volkomen juist, en daarom is het Ontwerp bijna ongelooflijk. Ook dit gaat de Tweede Kamer voorbij. »De degelijke opleiding”, zegt de Eerste Kamer, »zal er niet door worden bevorderd.” De Kamer had veel verder kunnen gaan en kunnen zeggen: de degelijke opleiding zal er geheel door worden vernietigd. De Eerste Kamer is ook tegen toekennen van algemeene

bevoegdheid en tegen de Staats-examens. Anderen meenden in die Kamer, dat dit nieuwe *experimentum in corpore vili* weder moest genomen worden; zij vreesden, dat de Universiteiten zich te veel vooruitzetteden, door tegen dit Ontwerp op te komen. Voor mijn deel zou ik niet weten, hiervan een enkel bewijs aan te voeren. Ook wijst de Eerste Kamer op de inconsequentie, om de examina voor Doctoren bij Kon. Besluit vast te stellen en voor Artsen bij de Wet, zooals in dit Ontwerp geschiedt. De Eerste Kamer ontkent, dat de Wet op het Hooger Onderwijs het behoud van Staats-examens in beginsel heeft beslist. Zij zegt, dat de ondervinding over de Staats-examina uitspraak heeft gedaan; zij had kunnen zeggen, dat dit in het Buitenland reeds geschied was vóór 1865, toen zij bij ons als eene kenrige nieuwigheid werden ingevoerd.

De Adressen, tegen dit Ontwerp ingediend, zijn vooreerst die van de Wis- en Natuurkundige Faculteit van Leiden. De bezwaren, hierin vermeld, betreffen ten eerste, dat het voorbereidend examen van Artsen te weinig wiskunde eischt, waardoor het onderwijs in natuurkunde aan de Universiteit niet met goed gevolg zal kunnen worden gehoord en wat schadelijk is voor het onderwijs, indien het zal gegeven worden voor jonge lieden, die niet even goed zijn voorbereid; ten andere, dat eenige kennis aan de Latijnsche taal voor Artsen onmisbaar is, en dat voor deze het examen in dierkunde niet kan worden gemist. De Utrechtsche Faculteit heeft zich hiermede vereenigd en wenscht bovendien, dat bepalingen voor examens niet bij de Wet, maar bij Besluit zullen worden vastgesteld. Deze Faculteit heeft zich ook tot de Eerste Kamer gerigt met dezelfde bezwaren tegen dit Ontwerp van Wet.

De Staats-Commissie, die belast was 1877—1878 met het afnemen van het eerste Natuurkundig examen voor aanstaande Artsen, heeft zich mede bij Adres tot de Tweede Kamer gerigt met bezwaren tegen hetzelfde Ontwerp van

Wet. De Commissie begint met haar goedkeuring te kennen te geven, dat in het Ontwerp de examina in de dusgenoemde theoretische vakken uit de handen van de Staats-Commissie genomen en overgebracht worden naar de Faculteiten der Universiteiten, waar onderwijs in die vakken gegeven wordt. Om twee redenen is deze goedkeuring opmerkelijk: *a.* omdat zij ten eenenmale onjuist is, en *b.* omdat voor het *praktische* hier stilzwijgend een Staats-examen gewenscht wordt. Het laatste is intusschen verklaarbaar, om meermalen genoemde redenen: de eerste ondertekenaar van het Adres is de Heer J. H. van den Broek, belast met het toezigt op de studie der Militaire Geneeskundige Kweekelingen te Amsterdam en een veel te ijverig voorstander van het onderwijs aldaar, mij gebleken voor eenige weinige jaren in mijne verhouding tot het oppertoezigt, mij opgedragen over de Pharmaceuten, die te Utrecht voor Indië worden opgeleid; alweder dus diezelfde voorliefde voor Amsterdam.

Wat het eerste aangaat, door deze Commissie wordt beweerd, dat de vakken, in de zoogenaamde theoretische examens, voor de Artsen vermeld, zouden behooren tot de Universiteiten: dit is eene volkomene onjuistheid, en alleen diezelfde Amsterdamsch-gezindheid heeft dit in de pen kunnen geven. Wat zijn toch die vakken voor Artsen? Beteekenen de woorden, die in het Besluit op het Hooger Onderwijs voorkomen, als natuurkunde, scheikunde, plantkunde, dierkunde, ontleedkunde enz., Genees-, Heel- en Verloskunde enz., *niet uitsluitend zulk onderwijs, dat gegeven wordt voor jonge lieden, die een Gymnasium met zes-jarigen cursus hebben doorlopen, of een examen hebben afgelegd, hetgeen den inhoud van het aldaar gegeven onderwijs zal uitdrukken?* De heer van den Broek is te eerlijk, om niet volmondig te zeggen: ja. Maar hoe kon hij dan ter neder schrijven, *dat het onderwijs, hetwelk veel minder voorbereide jonge lieden in die vakken moeten ontvangen, aan de Universiteiten*

gegeven wordt? Of wil de heer van den Broek alle aanstaande Geneeskundigen in Nederland in dezelfde stelling brengen, waarin de Militaire Geneeskundige Kweekelingen gebracht zijn? Is algemeene ziektekunde, is weefselleer, is gezondheids-leer steeds een vak, dat, voor wien ook onderwezen, altoos dezelfde beteekenis heeft? Ik kan het alleen beklagen, dat ook hij zoo volhardend medewerkt, om het meerdere, dat er was, af te breken en het mindere er voor in de plaats te stellen, omdat men in eene stelling verkeert, waarin men voor het meerdere liefst de oogen sluit. Drie Hoogleraren der drie Rijks-Universiteiten teekenen in tusschen dit Adres mede, en de heer van den Broek mag dus niet alleen genoemd worden.

De genoemde Commissie acht nogtans de mate van kennis, die naar het Ontwerp verlangd wordt, *vóórdat* het eerste natuurkundig examen door aanstaande Artsen wordt afgelegd, onregelmatig geëischt en niet voldoende, met name niet voldoende in wiskunde; en omdat er geen kennis in de Latijnsche taal gevorderd wordt van hen, die een Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus hebben bezocht, acht de Commissie het ontwerp als zoodanig verwerpelijk. Zij is echter niet tegen de toelating van deze jonge lieden, mits zij, die een Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus hebben bezocht, blijken zullen geven, dat zij een gemakkelijken Latijnschen proza-schrijver verstaan. Voorts wil zij voor hen, die een Pro-Gymnasium bezocht hebben, of op de vier eerste klassen van een volledig Gymnasium hebben verkeerd, een examen afgenomen hebben in goniometrie, vlakke trigonometrie en stereometrie.

De genoemde Commissie verlangt ook, dat bij het natuurkundig examen voor aanstaande Artsen de dierkunde zal opgenomen worden.

Alzoo meent de Commissie, dat het Universitair onderwijs in Nederland in de Natuur- en in de Geneeskunde behoort ingerigt te worden op een zoodanigen voet, dat

jonge lieden het kunnen aanhooren, die of op een Pro-Gymnasium met vier-jarigen cursus zijn geweest, of de vier eerste jaren van een volledig Gymnasium hebben doorloopen, mits zij een examen afleggen in goniometrie, vlakke trigonometrie en stereometrie; of jonge lieden, die eene Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus hebben bezocht en dan een examen afleggen in het vertalen van een gemakkelijken Latijaschen schrijver.

Helaas! dan zal het onderwijs aan de Universiteiten niet zijn van het gehalte, door de Wet op het Hooger Onderwijs geëischt; die Wet wil beschaafde jonge menschen door oude letteren en andere humaniora, op een Gymnasium met zes-jarigen cursus onderwezen; zij wil de *wetenschappen* hebben voorgedragen aan jonge lieden, die weten wat *wetenschap* is, en welke door die breedere wetenschappen klimmen in algemeene ontwikkeling. Dat is geheel iets anders, dan hetgeen de genoemde Commissie wil, die het peil van het Universitair onderwijs wenscht geregeld te hebben naar de hoogst noodzakelijke behoefte van mannen van de praktijk. Zoo slaan de Rijks-Universiteiten hoe langer hoe meer haar eigen glazen in!

Laat minder ontwikkelde jonge lieden toe op die lessen der Hoogeschool, waar men eenvoudig aantoot of beschrijft, zoodat elkeen, die een paar oogen en een paar ooren heeft, er iets leeren kan; zoo is bijv. de ontleedkunde; maar laat minder ontwikkelde jonge lieden niet op lessen komen, die op eene Hoogeschool voor meer ontwikkelden breeder behooren gegeven te worden. En is uwe Geneeskundige Faculteit gedaald tot de laagte van eene Geneeskundige school, hef haar dan op.

De genoemde Commissie spreekt geen woord van de groote dwaling, dat, door het nieuwe Ontwerp tot Wet te verheffen, de behoefte aan Geneeskundige hulp nog veel grooter worden zal, want de eischen zijn voor niet breed opgevoeden veel te hoog; ik begrijp niet meer, in welken tijd wij leven.

Er zijn nog andere Adressen aan de Tweede Kamer gezonden, die echter niets nieuws bevatten, maar zeer bepaald moet ik stilstaan bij de wijzigingen, die de Hoogleeraar Donders in het ontwerp heeft voorgesteld in zijne hieronder nader besprokene Brochure, 1878, getiteld: *Bedenkingen op het Wets-Ontwerp, regelende de voorwaarden tot enz.*

De Hoogleeraar sluit zich alweder aan dit Ontwerp van Wet, maar hij heeft ook weder eenige aanmerkingen.

Hij keurt goed, dat er twee standen zullen zijn met volkomen gelijke bevoegdheid; en ziedaar alweder de meermalen genoemde dwalingen: vernietiging van den stand der Doctoren en toeneming van het gemis aan voldoende Geneeskundige hulp, omdat hij de eischen voor den minst ontwikkelden stand veel te hoog stelt en zelfs nog hooger, dan het Ontwerp van Wet het doet.

Voor de Artsen wil hij het bewijs, dat men eene Hoogere Burgerschool met vijf-jarigen cursus heeft bezocht, of een examen in dien geest heeft afgelegd; van Latijn enz. geen woord.

Voor Doctoren wil hij het bezoek van een Gymnasium, maar dit aan het eind van het vijfde studiejaar te verlaten en dan een examen in de wiskunde af te leggen, of een examen over den inhoud van dit alles.

Voorts wil hij, zonderling genoeg, ook een bepaling opgenomen hebben, als die op het Hooger Onderwijs, dat men zal geëxamineerd worden over hetgeen in een zes-jarigen Gymnasialen cursus is besproken. Dit laatste is vreemd en daarvan zal wel geen gebruik gemaakt worden; de voorlaatste bepaling is, volgens hem, voldoende voor Doctoren. Opmerkelijke meening: de Hoogleeraar heeft geijverd voor de verplaatsing der Natuurwetenschappen naar het Gymnasium, de Tweede Kamer is onnadenkend genoeg geweest, om daardoor het Gymnasium voor Geneeskundigen te bederven, en nu het bedorven is, zegt hij: *ontloop dat zesde jaar en leer nog een weinig wiskunde.*

Wat de eerste bepaling aangaat, dat de Artsen de kennis moeten bezitten, die in vijf jaren aan eene Hoogere Burgerschool geleerd wordt: hoe kan het iemand in het hoofd komen? Er zijn veel te weinig Geneeskundigen ten platten lande; de Hoogleeraar zette dit zelf uitvoerig uiteen in 1875. Dus moet Gij de Geneeskundigen van het platteland sneller en goedkooper gereed maken. En de Hoogleeraar wil thans de Artsen vijf jaren houden op de Hoogere Burgerschool en de Doctoren vijf jaren op het Gymnasium! Welke vader zal het dan in zijn hoofd voelen opkomen, — daar de kosten van Hoogere Burgerschool en Gymnasium welligt dezelfde zijn, — om zijn zoon niet naar het Gymnasium te zenden, waardoor hij hem, na vijf jaren, nader kan bestemmen voor Arts, of voor Doctor ¹⁾).

Aan een gril, of wie weet waaraan, offert de Hoogleeraar dus de geheele klassikale vorming der Artsen op.

Maar geheel en al ongelooftelijk moet ieder het plan van den Hoogleeraar voorkomen, indien men leest, dat hij van de aanstaande Artsen en van de aanstaande Doctoren, na de bovengenoemde examina, en nog sterker dan het Ontwerp van Wet dit uitdrukt, *in alles volmaakt hetzelfde wil, ééne enkele bijzonderheid uitgenomen*. Zij zullen op dezelfde school verkeereren, dat is de Universiteit; zij zullen dezelfde en geen andere Leermesters hooren; zij zullen volmaakt in dezelfde vakken onderwezen worden, op dezelfde wijze, en de een zal niets meer ontvangen dan de ander; zij zullen zeker op volmaakt dezelfde wijze door dezelfde menschen, die zijn de Hoogleeraren der Faculteit,

¹⁾ Van een vier-jarig verblijf op een groot Gymnasium of van een vier-jarig verblijf op een Pro-Gymnasium, of van hiermede gelijkstaande examens, zooals het Ontwerp van Wet ook voorstelt, wil de Hoogleeraar niet weten. Intusschen hadden de jonge lieden dan een weinig Latijn geleerd; hij zegt, dat zij dan te jong aan de Hoogeschool zouden komen, maar ik heb nog wel vooraf een goede bezigheid voor hen, waarover nader.

geëxamineerd worden; en waar het examen eenmaal ook door anderen afgenomen wordt, zijn beiden alweder aan hetzelfde onderworpen. Eéne zaak is slechts onderscheiden: de Doctoren schrijven een proefschrift en stellingen en verdedigen die, een zaak, die best maar niet moeilijk is en door alle Artsen zal worden gewenscht; wie zal een Doctors-titel laten varen, die nu zoo gemakkelijk te bekomen is?

De studietijd voor Artsen en voor Doctoren op de Universiteit moet volmaakt dezelfde zijn, want behalve die dissertatie, die in weinige weken geschreven is, in een vacantie b.v., zijn de eischen voor beiden in niets onderscheiden. Blijft dus de Arts vijf jaren aan de Hoogeschool, de Doctor zal er vijf jaren blijven, de onkosten voor onvermijdelijk levens-onderhoud zijn dus voor beiden dezelfde; en daar naar de bepaling op het Hooger Onderwijs elk ingeschrevene *f* 200 jaarlijks betaalt ¹⁾, betalen de Arts en de Doctor ook hier evenveel. Wie ter wereld zal dan nog Arts willen worden, of wie ter wereld, daar een Arts gelijke regten heeft als een Doctor, zal dan nog Doctor willen worden?

Eéne vraag nog aan den Hoogleeraar: wilt Gij op deze wijze in de behoeften van het platteland voorzien, terwijl Gij zeker weet, *dat er nu geen enkele meer zal heen gaan*, voordat de steden overladen zijn met Geneeskunst-oefenaren? Neen: indien Gij de opleiding van plattelands-Geneeskundigen zoo omslagtig en zoo duur maakt, blijft het platteland verstoken van Geneeskundige hulp.

De Hoogleeraar wil dus met nog meer kracht, dan hij tot nu toe aanwendde, alles overhoop werpen. Ik kom hieronder op zijn streven terug, maar moet hier nog ver-

¹⁾ Lees: *betalen moet*; maar de bepaling wordt ontdoken; een Student, die vier Colleges houdt, betaalt voor elk *f* 30, dat is zamen *f* 120; velen laten het hierbij en het Rijk mist van elk dezer *f* 80 in een jaar. Deze misrekening zal spoedig door de Staten-Generaal in rekening gebracht worden: niet waar?

melden een examen, van eigen aard, dat hij van Artsen en Doctoren wil afgenomen hebben. Hij heeft deze gedachte bijna genomen van de Commissie van 1848, zooals hierboven, bl. 21, te lezen staat, maar vermeldt dit natuurlijk niet. Naar hem worden, even als naar het Ontwerp, alle examina afgenomen door de Hoogleeraren der Natuurkundige en Geneeskundige Faculteiten, het *praktische* uitgezonderd. Het Ontwerp wil hiervoor eene formele Staats-Commissie, en de Hoogleeraar verlangt eene Commissie, zitting nemende in de stad der Universiteit en bestaande »voor een deel uit de »Leden van de Faculteit der Geneeskunde, voor een deel »uit personen, niet tot die Faculteit behoorende, jaarlijks »door den Koning te benoemen.” Dit voorstel heeft, omdat de Commissie telken jare vernieuwd wordt, meer van een Staats-examen, dan het voorstel der Commissie van 1848, bl. 21 hierboven. Ik acht het laatste voorstel beter, omdat er Geneeskundige ambtenaren in opgenomen zijn, zooals die bedoeld zijn in 1848. Die Commissie wilde overigens alle andere examina aan de scholen laten ¹⁾, en het voorstel van den Hoogleeraar hierin en dat van het Ontwerp van Wet zijn eenvoudig aan de Commissie van 1848 ontleend, zoodat ik niet kan inzien, dat de Hoogleeraar hier eenige andere verdiensten heeft, dan Artsen te willen invoeren, die het platteland nooit zullen bezoeken en die, terwijl zij geen woord Latijn verstaan, gelijke regten hebben als de gepromoveerden, om deze te verdringen, of door hen verdrongen te worden; de nog levende leden der Commissie van 1848 zullen deze eer gaarne aan den Hoogleeraar laten verblijven.

Met leedwezen zie ik, dat de Hoogleeraar hierin met

¹⁾ Onder die scholen verstond de Commissie vooreerst de Hoogescholen des Rijks, een Rijks-Geneskundige Faculteit te Amsterdam en scholen, naast de genoemde, voor eigen onderrigt, dat de *Empirici* afzonderlijk behooren te ontvangen; hoezeer dit laatste door de Commissie niet afzonderlijk is uitgewerkt.

den Heer van den Broek zich voorstelt, in eene Geneeskundige school te verkeeren. Is de Geneeskundige Faculteit aan de Hoogeschool eene zoodanige, dan moet zij er van verwijderd worden, maar beoefent men in de Faculteit steeds nog naast de kunst de wetenschap, dan kan de studie voor Artsen en voor Doctoren onmogelijk dezelfde zijn.

Ik zal het oordeel van den Hoogleeraar van vroeger en later over deze aangelegenheid hieronder in een *Bijvoegsel* nader ter toetsing brengen, want misverstand mag hier niet blijven bestaan; het zal dan blijken, dat de Hoogleeraar, wiens talenten in natuurkunde van den mensch en in oogheekunde door niemand worden betwist, de meest verklaarde vijand is van datgene, wat door mannen van talent en gezag steeds is gehouden voor Hooger Onderwijs. Hij sluit zich daartoe regelmatig aan de zijde der beweging en heeft, naar het schijnt, geen ander doel, dan wat er nog is overgebleven van den ouden solieden geest, tot den grond te helpen afbreken. Hoogst opmerkelijk is in 1878 zijn zamenstemmen met de Heeren Rombach en Kappeljine van de Coppello; het Ontwerp van Wet op de uitoefening der kunst, dat ter sprake is, heeft hij nog meer lief, dan de Minister, die het indiende, wat den grond der zaak aangaat; hij prijst den Hoogleeraar Bellaer Spruijt om zijn Art. in *de Gids*, Februarij 1878, welk opstel niet anders is, dan een *éclairreur* van het Ontwerp van Wet op de uitoefening; omgekeerd prees de Hoogleeraar Spruijt in dat Art. bijzonder den Hoogleeraar Donders; trouwens tusschen beiden is, wat het wezen der zaak aangaat, alweder de grootste overeenkomst, zooals hieronder blijken zal. Daar nu de Amsterdamsche Hoogleeraar B. Spruijt uitsluitend schreef, om Amsterdamsche belangen te bevorderen, en daartoe zóó verging, dat hij een *Ingenieur*, een *Koopman* en een *Geneesheer* op dezelfde lijn plaatst, zoo mogen de mannen, die in de zaak van het Hooger Onderwijs een weinig verder zien dan een zoogenaamde *specialiteit*, wel vragen, wie

er in de veste is, opdat de aangekondigde mijn niet eenmaal springe, vóór dat iemand het vermoedt.

ONDERZOEK NAAR IETS BETERS.

Wij hebben dan gezien, hoe het *niet* wezen moet: is het niet mogelijk, aan te wijzen, hoe het dan *wel* moet zijn? Is dat niet ligt in het land van van Swinden, Musschenbroek, 's Gravesande, Huyghens; in het land van G. Vrolik, P. Camper en Ruijsch; in dat van Matthias van Geuns, van Gaubius, van Pieter van Foreest? Rigtte men niet onlangs te Leiden een standbeeld op voor een Nederlander, die oorspronkelijk Godgeleerde was, maar om zijn afkeer van Theologische twisten eerst een plaats aan de Leidsche Bibliotheek zocht en daarna werd voortreffelijk plantkundige, uitstekend scheikundige en bovenal de roem van zijn Vaderland in de Geneeskunde?

Dit alles is waar, maar daaruit vloeit niet voort, dat in dagen van partijgeest en partijzucht er gezond verstand bij de menschen woont. Terzelfder tijd bijna, dat men voor Boerhaave te Leiden een beeld van metaal deed verrijzen, riepen anderen een beeld te voorschijn, dat men in 's Gravenhage niet kon geplaatst krijgen, en dat eindelijk te Amsterdam regt overeind kwam te staan. Dat was het beeld van den partijman bij uitnemendheid, van den man, die in 1865 blindelings den raad van anderen gevolgd had en in de nu door elkeen veroordeelde Geneeskundige Wetten, wat het wezen der zaak aangaat, van Boerhaave had getuigd: »Gij zijt een oudgast en hebt van de uitoefening »der Geneeskunde niets verstaan.»

Neen, in een tijd, waarin partijgeest de bovenhand heeft, valt er aan dingen van gezond verstand niet te denken.

De geheele vraag beweegt zich *daar, waar zij uitvoerbaar is*, om het volgende: behoort een Medicus een zoo veel mogelijk beschaafd en ontwikkeld man te zijn, of is dat niet noodig; niet waar? daarom beweegt zich alles.

— Waarin lag de ware grootheid van Boerhaave? Zou hij de in zijn tijd onovertroffen man geweest zijn, zoo hij, behalve kundig in de Geneeskunde, ook niet ware geweest mensch in de betere beteekenis van het woord?

Neen! roept U de tegenwoordige tijd toe; maar die tijd zou dat niet doen, zoo gezond verstand in de plaats van partijgeest thans gezag voerde. Gij moet mij toestaan, dat ik hier regt op den man afa, en dan begin ik met U te verzoeken, slechts eenige bladen van den genoemden oudgast te willen lezen. Een Heer in de nabijheid van Leiden had de slechte gewoonte, die weleer niet zoo zeldzaam was, om, na goed gegeten te hebben, zijne maag door kunstmatige braking te ledigen, om dan op nieuw aan tafel te gaan. (Tegenwoordig kan men dit in het verstandelijke algemeen zien: men zwelgt kennis tot men verzadigd is, doet een Staats-examen en gaat dan weder voort).

Eenmaal gebeurde het, dat bij dit braken met volle maag, de maag van den slokdarm gescheurd werd en spijsen en dranken in het achterste deel der borstholte werden uitgestort, waardoor, naast andere jammeren, doodelijke benaauwdheden verwekt werden. Boerhaave werd onmiddellijk genoodigd, den ongelukkige te bezoeken en heeft dit droevig geval beschreven. Ik bid U: lees die weinige bladzijden en Gij zult op het buitengoed bij Leiden leven, bedroefd en ongelukkig zijn, lijden met den rampzalige; Gij zult benaauwd wezen en angstig en het zal U zijn, alsof het leed U overkomt. Aan het geval zelf was niets te doen, maar de Arts trad hier in zijne volle waarde op, en wij zijn er zeker van, dat de groote man, die het geheele lijden zóó verstond, op de plaats van het onheil voor al de aanwezigen zal geweest zijn volkomen zedelijke

kracht, bemoedigende en wijzende op hetgeen niet kan worden verscheurd.

Hoe denkt de 19^e eeuw er over? hecht zij nog waarde aan waarachtige beschaving? Hecht zij zelfs wel waarde aan eenige meerdere algemeene ontwikkeling bij den Geneeskundige? Ik mag in deze vraag tevens begrijpen de beoefenaars van de wetenschappen der Natuur; voor Hoogleeraren zijn de redevoeringen bij de aanvaarding van hun ambt, naar de Wet van 1876, niet meer een vereischte. Weet Gij waarom? ik zal het U zeggen. Blijkens de ervaring zijn zeer velen daartoe niet meer in staat; de inwijdings-redevoeringen waren veelal eene soort van eerste les, maar volstrekt geene redevoeringen, uit den kring eener ruimere beschaving genomen; de taal is zelfs dikwerf ongenietbaar. En in plaats dat nu de Regering, daardoor gewaarschuwd, bij de Wet op het Hooger Onderwijs het daarheen gerigt heeft, dat Natuur- en Geneeskundigen ten minste over iets, algemeene beschaving betreffende, voor beschaafden een woord kunnen uiten, zijn de inwijdings-redevoeringen bij de Wet afgeschaft en kan een Hooggeleerde zoo maar zijn onderwijs aanvangen, zonder aan het publiek getoond te hebben, dat hij inderdaad zijn titel niet onwaardig is.

En de Minister Heemskerk en de Staten-Generaal en geheel Nederland, ja zelfs de geheele beschaafde wereld hadden nog kort vóór 1876 eene geduchte les hierin ontvangen. Wie de redevoering leest, welke in de Pieterskerk te Leiden gehouden is bij gelegenheid der viering van het derde eeuwfeest der Hoogeschool aldaar, verstaat het gemompel en de afkeuring, die door mannen van beschaving onder en na het uitspreken dier rede geuit zijn. Als Nederlander moet men er verlegen bij staan, dat men bij zulk eene gelegenheid en voor zulk een gehoor zulke taal heeft durven uiten. De spreker was Hoogleeraar in de Geneeskunde en van hem kon dus niet gevergd worden, dat hij in keurig-

heid van zeggen zou wedijveren met mannen, die uitsluitend voor *Studium generale* leven; maar zóóverre af te wijken, als die spreker toen gedaan heeft en als het onder Geneeskundigen en Natuurkundigen tegenwoordig geene zeldzaamheid is, gaat de grenzen te buiten. Dat op deze wijze de Geneeskunde van de Universiteiten zal gedrongen worden en dat de Geneeskundigen buiten den kring der beschaving zullen worden gesteld, is zoo helder als de middagzon.

En is dat *dorado* wel zoover af? Lees slechts wat er rondom U gedrukt wordt.

Hetgeen mij voorkomt, onmisbaar te zijn in de regeling der bevoegdheid om de Geneeskunst uit te oefenen, is het volgende: nieuwe uitvindingen zijn niet noodig; men vrage slechts: *a. wat de aard der zaak eischt*, en *b. wat bereikbaar is*; men raadplege de ervaring, en het kan niet twijfelachtig zijn; veel omhaal is hier ook niet noodig.

Ik neem aan, dat door het gansche land op de dorpen en in de steden *Vroedvrouwen* noodig zijn.

Voorts neem ik aan, dat er *Tandmeesters* zullen zijn naar de behoefte.

Vervolgens, dat op alle plaatsen, waar een Apotheker een bestaan kan hebben, een zoodanige zijn zal en dat van overheids-wege het maximum van Apothekers ter plaatse zal geregeld worden naar de bevolking.

Verder wensch ik *twee soorten van Geneeskunst-oefenaren: Empirici en Doctoren.*

Empirici, lieden van de praktijk, aan wie men geene letterkundige eischen, of eischen in natuurwetenschappen gesteld heeft. Deze lieden wensch ik op plaatsen, waar geen ontwikkeld Geneeskundige zich vestigt; welke plaatsen van overheids-wege behooren te worden aangewezen, zoodanig, dat op het platteland de bevolking van zekeren kring zulk een *Empiricus* kan raadplegen. De verandering in de bevolking maakt eene wijziging dier kringen na

eenigen tijd noodzakelijk. Deze lieden hebben eene beperkte bevoegdheid en raadplegen zooveel mogelijk, in gevallen van gewigt, Doctoren. De opleiding dezer *Empirici* geschiedt, voor zooveel dit noodig is, naast de Geneeskundige Faculteiten; in de praktische vakken wonen zij de lessen der Universiteit bij; een of meer Hoogleraren der Faculteit zijn belast met het onderwijs, aan hen te geven in schetsen of overzichten van kundigheden, die, naar de eigenaardige behoeften van *Empirici*, aan de Universiteit niet alzoo onderwezen worden. Bijzondere onkosten zijn alzoo aan hunne opleiding weinig of niet verbonden; zij hebben slechts eene beperkte bevoegdheid, en deze wordt geregeld bij de Wet; in dit opzigt staan zij meer bijzonder onder het Geneeskundig Staats-bestuur, aan hetwelk zij op bepaalde tijden een staat overleggen van hetgeen zij in de kunst deden. Zij leveren geneesmiddelen aan hunne zieken. De Geneeskundige Faculteit, die hen onderwezen heeft, heeft hen tot hun bedrijf bevoegd verklaard. Eindelijk zijn zij belast met de verzorging der armen en ontvangen belooning, maar, daar hunne overige praktijk weinig winstgevend kan zijn en zij ook soms door de groote afstanden weinig bezoeken daags kunnen afleggen, zal het in vele gevallen noodig zijn, dat zij uit de Gemeentekas eene geldelijke toelage bekomen, zoodat deze menschen kunnen leven met een gezin. Had men tot heden zulk een toelage gegeven, zoo had men op het platteland steeds betere hulp gehad. *Betaalt men de aanstaande Empirici niet ruim genoeg, zoo bekomt Gij er geene menschen voor, al stelt Gij de eischen van hunne ontwikkeling ook nog zoo laag.* Uit deze lieden worden dan ook Geneesmeesters genomen voor de Koopvaardij-vloot.

Den 9 October 1878 zijn in de Tweede Kamer door den Heer Saaijman's Vader de oud-kweekelingen der vroegere klinische scholen verdedigd; het zijn juist deze menschen, die ik op het oog heb, wanneer ik van *Empirici* spreek,

voor plaatsen, waar zich geen breeder ontwikkeld Geneeskundige wil vestigen. Ik heb eenige jaren te Rotterdam aan de Klinische school als Lector onderwijs gegeven en verklaar, dat daar vele uitnemende praktische mannen zijn gevormd. Om er op te kunnen worden toegelaten, behoeft men slechts te kunnen lezen, schrijven en zijne gedachten geregeld op het papier zetten (Besluit van 6 Jan. 1823).

Vorbereidende kennis werd er niet gevorderd, en de jonge lieden (ik spreek van aanstaande Heelmeesters, Vroedmeesters en plattelands-Geneeskundigen) werden bijna onmiddellijk tot de praktijk geleid. De lessen over scheikunde en plantkunde en andere konden zij aanhooren, maar zij behoeften er zelfs niet op te responderen; van physiologie hoorden zij weinig, meer van ontleedkunde, van kennis aan de werking der geneesmiddelen, en voorts genees-, heel- en verloskunde, en verkeerden zij aan het ziekbed. De zes Lectoren, die het geheele onderwijzend personeel vormden, hadden allen eene zeer uitgebreide geneeskundige praktijk, zoodat de lessen niet veelvuldig gegeven werden en niet breed van inhoud konden zijn; de jonge lieden verkeerden er niet langer dan 4 jaren.

Zulke *Empirici* verlang ik nu op plaatsen, waar men niets meer bekomen kan. Later heb ik aan de Utrechtsche Hoogeschool onderwijs gegeven aan aanstaande Doctoren in de Geneeskunde, en ik meen alzoo bevoegd te zijn, om de twee soorten van discipelen, die ik gehad heb, te Rotterdam en te Utrecht, zamen te vergelijken. Dat ik, uit het oogpunt van de breedere belangen der Maatschappij en uit dat van het meest gewigtige der kunst (dat is: *voorkomen*), eene onbepaalde voorliefde heb voor goed ontwikkelde Doctoren, is overvloedig genoeg gebleken; maar waar het aankomt op het uitoefenen van de gewone Genees- en Heelkundige praktijk en van niet meer, daar moet ik als eerlijk man mijne oud-leerlingen van de klinische school te Rotterdam in hooge mate prijzen, en voor gewone gevallen —

en die maken negen tienden van de praktijk uit — stel ik zulke *Empirici* volstrekt niet achter gepromoveerden.

Maar, zegt de Heer Idzerda in dezelfde zitting: Gij wilt aan de minder ontwikkelde Geneeskundigen ten platten lande, die naar de Wet van 1818 slechts gewone gevallen mogten behandelen en die verplicht waren, om voor bijzondere gevallen andere hulp in te roepen, overlaten wat zij voor gewoon en niet gewoon believen te houden, en zodoende stelt Gij ten slotte de geheele praktijk in hunne handen. Vooreerst is er contrôle mogelijk, want de Geneeskundigen ten platten lande kunnen gehouden worden, van elk buitengewoon geval dadelijk berigt aan den Inspecteur te zenden en tevens te melden, wiens hulp is ingeroepen. Voorts spreekt het openbaar oordeel ook hier, en bij verzuim van het inroepen van hulp in buitengewone gevallen zou eene boete kunnen opgelegd worden. Maar ik hecht hier aan het eerlijkheden-gevoel der *Empirici*, die, ook als zij hun belang goed begrijpen, hooger zullen aangeschreven worden, indien zij hulp inroepen, waar die noodig is. Een eerlijk Geneeskundige is dankbaar, indien hij in bezwaren hulp bekomen kan. Op kunst-bewerkingen van eenig gewigt is de contrôle zeer gemakkelijk, want die kunnen niet onbekend blijven.

Wie geeft echter aan iemand het regt, om deze lieden te houden voor minder eerlijk dan gepromoveerden, en wat kan bij gepromoveerden gebeuren? Die het regt bekomen heeft, om de kunst in haar geheelen omvang uit te oefenen, zal er veel moeilijker toe kunnen overgaan, om de hulp in te roepen van iemand, aan hem in bevoegdheid gelijk, en zal zijne eerlijkheid welligt niet op zwaardere proef worden gesteld? Maar hij is de man, die alles weet, zegt de Heer Idzerda. Hij heeft eenmaal de bevoegdheid bekomen als jong mensch, en nu blijft hij bevoegd tot in hoogen ouderdom, ook als er welligt een dronkaard van hem geworden is, of hij door huiselijk of ander leed is afgestompt;

misschien ook neemt hij, na zijn examen afgelegd te hebben als jong mensch, geen boek meer in handen over de Geneeskunde, of iets, wat daarnaar gelijkt, zoodat hij weldra een gewone *routenier* geworden is. Maar ik wil den beste onder de besten nemen: wie is degene, die de Geneeskunde in haren geheelen omvang kan uitoefenen, zoodat hij zeggen kan: al mijne zieken worden zóó goed verzorgd, alsof elk den meest uitnemende in de kunst tot zijn Arts had? Ik ben gedurende jaren werkzaam geweest als Doctor in de Geneeskunde en ik verklaar als eerlijk man, geene krachten genoeg gehad te hebben, om daarbij tevens de Heel- en Verloskunde in haren geheelen omvang uit te oefenen; hen, die het tegendeel meenen, heb ik nooit gezien. Wat doen de mannen, die in de kunst tot alles bevoegd zijn? Zijn zij in de steden gevestigd, zoo werpen zij zich veelal op een bijzonder deel der kunst, en zijn zij werkzaam op kleine plaatsen of op dorpen, zoo oefenen zij, uit noodzakelijkheid, veel van de kunst uit, maar zij zullen overal, waar zij kunnen, hunne lijdens zenden naar, of hulp inroepen van zulke mannen van de kunst, die zich op een bijzonder deel meer bepaald hebben toegelegd.

Dat blazen over eenheid van stand is eene onwaarheid, indien men daarmede meent, dat men nu in alles zóó voortreffelijk is, als men er in worden kan.

Maar het publiek heeft deze wijsheid in volkomen bezit, of maakt dat publiek niet van hen, die de gheele kunst mogen uitoefenen, zoo er slechts keuze is, van den een een inwendig Practicus, van den ander een Heelkundige, en van den derde een Verloskundige?

Ongelukkiger wijze spreekt de Minister Kappelijne in zijne Memorie van Beantwoording op het Concept, dat 9 October 1878 door de Tweede Kamer is aangenomen, alweder mede over die eenheid van stand, en herinnert wat elkeen weet, dat de menschen op kleine dorpen ook menschen zijn en dat ook hun toekomt, een man te bezitten van de kunst,

die alles in zijn brein heeft. Maar hij zoekt dezulken toch in minder ontwikkelde Geneeskunst-oefenaren en houdt de Doctoren, voor zooveel er nog blijven zullen, enkel voor illustratiën. Daarop berust het Ontwerp van Wet, dat 9 October 1878 door de Tweede Kamer is aangenomen.

De Heer Idzerda sprak ook over kostbaarheid van het vragen van consulten op het platteland. De buitengewone gevallen, waarin zulke consulten noodig zijn, zijn niet zoo menigvuldig, en die consulten behoeven in hetzelfde geval ook niet zoo dikwerf gegeven te worden. Juist omdat de Geneeskundigen op het platteland zoo schraal bezoldigd worden, vestigen zich daar geen breeder ontwikkelden, en is dan de gewone Geneeskundige hulp van den *Empiricus* goedkooper, dan zal een consult van een Geneeskundige van elders hen, die het betalen kunnen, niet bezwaren; *de consulten, voor de behoeftigen gevorderd, behooren van wege de Gemeente gehonoreerd te worden.*

Hetgeen door de Commissie van 1848 is voorgesteld voor deze lieden, is nog volkomen mijne tegenwoordige meening. Ik neem de vrijheid, hier die meening uit te drukken, zooals ik haar heb kenbaar gemaakt in mijn *Advies, ingediend aan mijne medeleden 1848 en openbaar gemaakt 1853*, in de volgende woorden (bl. 69): »Van een anderen aard is meer of min de vraag, of de Geneesmeesters, die deels op die plaatsen zullen toegelaten worden, waar, voor eenen goed ontwikkelden Geneeskunst-oefenaar, geen genoegzaam ruime kring kan worden aangeboden, waar deze zich ook niet vestigen zullen, en die deels voor de dienst op schepen gevorderd worden, — niet op eene afzonderlijke school behooren.» Hier kwam ik tot eene negatieve uitkomst, maar ik wenschte die lieden slechts op die lessen der Hoogeschool, waar de praktijk voorkomt en waar slechts wordt beschreven; geenszins op lessen, waar men in de wetenschap doordringt. »Men wil aan schepelingen, aan bewo-

»ners van kleine plaatsen, zoo goed dit mogelijk is, Geneeskundige hulp verschaffen en stelt alzo de gelegenheid open tot vorming van zulke lieden, die inzonderheid in »praktischen zin zullen worden opgeleid." En welke lieden ik toen voor deze *Empirici* wenschte, kan blijken uit hetgeen volgt: »Men eischt van hen eenige taalkennis, maar »van het Latijn slechts zooveel, als noodig is, om de Pharmacopoea te verstaan; van Fransch of Hoogduitsch zooveel, »als gevorderd wordt, om een schrijver te vertalen in het »Nederduitsch; van de moedertaal eenige gronden, en overigens »eenige algemeene beginselen van geschiedenis en aardrijkskunde, zoodat zij ten minste eenige andere indrukken »zullen erlangd hebben."

»Voorts worden zij niet gewezen op het beoefenen der »algemeene natuurkundige wetenschappen, maar gaan zij »onmiddellijk over tot de ontleedkunde, enz." Het blijkt, dat ik vóór 30 jaren heb voorgestaan, wat men al dien tijd heeft miskend en waartoe men nu eindelijk door den nood gedrongen wordt; de menschen, die ik wensch, zijn echter van eenvoudiger aard, dan de Regering en hare raadgevers het thans verlangen. Naar mijne meening van vóór 30 jaren zal men menschen voor de kleine plaatsen genoeg bekomen. Deze meening was in 1848 ook die der Commissie, waartoe ik behoorde.

Indien geene onkosten te ontzien zijn, zou het natuurlijk beter wezen, deze *Empirici* niet op de Hoogeschool te brengen, daar zij, van geheel andere ontwikkeling zijnde, daar niet behooren. Tot de praktische lessen kunnen zij echter worden toegelaten en op die, waar men enkel beschrijft; voor vele vakken zal het echter noodig zijn, voor hen afzonderlijk onderwijs te geven van eenvoudiger aard; ik geef die lessen hieronder aan.

Doctoren. Alsnu kom ik tot den eenigen eigenlijken stand van Geneeskunst-oefenaren, die ik wensch in de steden en op de grootere dorpen, overal waar men deze bekomen

kan; over deze kan ik zeer kort zijn, want ik wensch hen opgevoed naar de regelen, die ik in de *Getuigenis* en elders uitvoerig genoeg heb aangegeven ¹⁾; alzoo breed onderlegd in de humaniora en in wis- en natuurkunde en daarna in de Geneeskunde; ik wensch hen opgevoed aan een Gymnasium en aan eene Hoogeschool. De Hoogleraren geven aan deze de bevoegdheid tot uitoefening der kunst, en het praktisch Staats-examen worde dus afgeschaft. Zij leveren

¹⁾ In de Commissie van 1848 heb ik voorgestaan voor den stand van Doctoren eene breede opleiding, en ik heb toen veel beter gezegd dan ooit later, dat ik de lieden van dezen stand wenschte opgevoed te hebben in letteren, geschiedenis, land- en volkenkunde, redeneerkunde, vooral ook in wiskunde; dat door het geheele onderwijs, reeds te beginnen met het allerlaagste, voor hen een natuurkundige draad moge geweven worden, om na het *Gymnasium op de Hoogeschool* aan hen breeder natuurwetenschappen te onderwijzen, dan toen geschiedde. Ik heb voorts vóór 30 jaren voor Geneeskundigen gewenscht, ter hunner vorming, vooral kennismeming van den inhoud van oude Schrijvers, en op het Gymnasium veel wiskunde voor hen gevraagd, waardoor ik toen niet afkeerig was van een splitsing van het laatste jaar van het Gymnasium, voor Geneeskundigen en niet-Geneskundigen; men bedenke, dat er toen op het Gymnasium van natuurkennis in het geheel geene sprake was, en de elementaire wiskunde aan Geneeskundigen toen nog op de Hoogeschool werd onderwezen. Thans nu dit veranderd is, en nu elk *Studium generale* voor de Geneeskundigen naar het Gymnasium is verwezen, acht ik die splitsing verderfelijk (*Getuigenis*, bl. 244—259). Vóór 30 jaren heb ik veel beter dan later uiteen gezet, hoe de Doctor in de Geneeskunde behoefte heeft aan algemeene beschaving, maar hoe noodig het tevens is, dat hij door en door zij man van waarneming en alzoo als een echte natuurkundige moet worden opgevoed, en het doet mij veel leed, daarop later wel gewezen, maar niet zoo sterk gedrukt te hebben. En ik had zelf vóór meer dan 30 jaren in het openbaar gesproken over *de waarde van de beoefening der Natuurkundige Wetenschappen voor Geneeskundigen*. Voorts heb ik in het *Advies* (1853) op weinig examina aangedrongen.

Vooraf ook blijf ik handhaven, hetgeen ik vóór 25 jaren gezegd heb over den inhoud en den aard van het Geneeskundig Onderwijs, zoodat ik wel zou gedaan hebben, in mijne latere geschriften hieruit het een en ander af te schrijven.

geene geneesmiddelen, dan op plaatsen, waar geen Apotheke is. De Militaire Geneeskundigen worden uit hen genomen.

Deze lieden heeten Doctoren. De groote omvang van de geheele kunst maakt het wenschelijk, dat het operatieve deel in Heelkunde en in Verloskunde gescheiden blijve, want wat men ook zegge: de kunst is inderdaad *een*, maar men moet een eigen aanleg en eigen ontwikkeling hebben voor operatieve Heelkunde, en een anderen aanleg voor operatieve Verloskunde.

Derhalve wensch ik Doctoren in de Geneeskunde, die ook de Heelkunde en de Verloskunde kunnen uitoefenen, indien zij het willen, maar niet het operatieve deel. Voorts zullen deze, indien zij het verlangen, ook Doctoren kunnen worden in de Heelkunde en bovendien in de Verloskunde, zoo zij van de operatieve gedeelten voldoende blijken van kennis geven aan de Faculteit. Ik weet zeer wel, dat de grenzen moeilijk te trekken zijn tusschen bewerking van meerder en van minder gewigt; maar ik weet ook, dat dit niet onmogelijk is ¹⁾.

¹⁾ Ik vergeet hierbij niet het bezwaar, dat de zoogenaamde kleine Chirurgie oplevert, waarvan een deel der uitoefening eigenlijk is beneden den stand van breed ontwikkelde menschen. Ik bedoel dagelijks voorkomend werk, als lavementen zetten, spaansche vliegen verbinden, oude, langdurige zweren dagelijks reinigen en verzorgen, bij huidziekten, bij hoofdzeer dagelijks hulp aanbrengen, bloedzuigers zetten en vele andere zaken meer. Thans zijn daarvoor in de steden de Heelmeesters; maar zult Gij daar voortaan enkel Doctoren hebben, dan kan het noodig geacht worden, niet aan Doctoren in de Geneeskunde of in de Verloskunde, maar aan Doctoren in de Heelkunde toe te staan, dat zij zich onder behoorlijke waarborgen helpers kiezen, zooals dit aan Apothekers is toegestaan. Ik wijs hierop, omdat dit in de toekomst noodig zijn kan; maar daar er vooreerst nog Heelmeesters zijn, kan de zorg hiervoor tot later worden verschoven. Elders, en bepaald in Frankrijk, heeft men zulke helpers onmisbaar geacht. Schneevooft heeft hierover reeds behandeld in de *Bijdragen tot de Geneeskundige Staats-regeling*, deel I, (1841), bl. 26.

Op deze wijze is alles tot de Hoogeschool teruggebragt en heeft men op verstandige wijze aan de behoefte der Maatschappij voldaan.

Ik moet hier een zaak van gewigt ter sprake brengen. Een arbeider is zijn loon waard; aan de hoogste Staatsdienaren, aan de verkondigers van de Godsdienst, aan een iegelijk, die wat goeds doet in de Maatschappij, geeft men, zoo het goed is, wat hij noodig heeft om in zijn stand te leven. Alles wordt tegenwoordig hooger opgevoerd, het leven kost inderdaad meer geld, en zult Gij dan aan de Maatschappij naar eisch ontwikkelde, beschaafde, kundige Geneeskunst-oefenaren verzekeren, dan moeten zij geld genoeg ontvangen, om goed te leven. Dan moet Gij hen zien te bekomen uit beschaafde standen, en daar hunne opleiding bijzondere uitgaven vordert, en zij tot hun 23ste jaar wel geld kosten, maar geen geld verdienen, zoo moet Gij hen ruim betalen, ook zoo, dat zij iets hebben voor hun ouden dag, want zij zijn geen ambtenaren en hebben dus geen pensioen te wachten. Zij worden door het zware leven, dat zij leiden, vroeg oud of bekomen gebreken; bovendien zijn zij aan besmettelijke ziekten blootgesteld, en vele hunner sterven in het begin van hunne loopbaan of later, ten gevolge der uitoefening van hun gewigtig ambt.

Gij moet hen dus betalen, en ik herhaal dit woord, opdat Gij het zult verstaan. Aan de Militaire Geneeskundigen moet Gij ruimer traktement en hoogere rangen geven, dan aan de Officieren van het Leger of van de Vloot; doet Gij dat voldoende, dan kunt Gij gepromoveerde, dat is, breeder ontwikkelde menschen bekomen; en doet Gij dat niet, dan moet Gij, als Gij ziek zijt, als militair minder goed behandeld worden, of door onbekwamen naar het graf worden geholpen. Aan de burgerlijke Geneeskundigen op grootere dorpen en in kleine steden moet, zoo noodig, van wege de Gemeente eene geldelijke toelage worden gegeven, zoodat de

Geneeskunst-oefenaar goed kunne leven. In de grootere steden moet de Geneeskundige verzorging der armen veel ruimer worden betaald, opdat kundige mannen zich aan die verzorging willen wijden. Eindelijk moet aan de ingezetenen, die iets te missen hebben, geleerd worden, dat zij wat minder lekker moeten eten en wat minder opschik aan het lijf moeten hangen en aan de Geneeskunst-oefenaren een beter honorarium moeten geven.

Ik hoop niet, dat Gij het mij kwalijk neemt, dat ik U deze dingen zoo eenvoudig weg zeg. Weet Gij, waarom van wege de Regering en de Staten-Generaal U een soort van beunhazen in de kunst wordt voorbereid? Omdat Gij de kunst niet acht als Gij gezond zijt; zijt Gij ziek, dan wordt er alarm geblazen en dan is de Doctor een man van gewigt; maar nauwelijks kunt gij weder een veder van den mond blazen, of Gij tooit en siert U met dingen, die aan den Doctor behooren. Cicero — en dat was maar een Romein — was op reis en had waarschijnlijk te veel gegeten. Hij braakte een groote hoeveelheid zwarte gal; en terwijl hij dat aan zijn vrouw berigtte, verzocht hij haar een haan aan Aesculaap te offeren. En Gij, wat doet Gij, als gij ziek geweest zijt? Dan slagt gij ook een haan en eet hem zelf op.

Betalen, mijne vrienden! of door beunhazen naar het graf gezonden; een oud man roept het U toe; Gij kunt niet zeggen, dat hij er het allergeeringst belang bij heeft.

Ik moet bepaald stilstaan bij de vraag, of er naar het voorstel der Commissie van 1848, ook uitgedrukt in mijn *Advies* (1853) en hetgeen ik thans na 25 jaren rijp overleg nog als het beste moet verdedigen, in de toekomst wel Doctoren en *Empirici* genoeg zullen zijn, om overal in het land Geneeskundige hulp te verleenen; in de steden zoo goed de kunst en de wetenschap het vermogen, en op het platteland naar hetgeen daar verkrijgbaar is. Sedert 1865 is de zaak zóó in de war gestuurd door allen

die Staats-examens en eenheid van bevoegdheid hebben ondersteund, dat het moeilijk is, hierop een antwoord te geven. Om hier eene bevrediging te bekomen, zou men kennis moeten hebben van dingen, die men niet kan weten. De Hoogleeraar Donders heeft zich veel moeite gegeven, en de Hoogleeraar Spruijt acht die moeite hoog, om kennis te bekomen van de vermindering der Geneeskunst-oefenaren sedert 1865; maar hieruit leeren wij niets voor de toekomst, dan dat het aantal Doctoren is verminderd. Kon het anders, daar men aan Artsen, zelfs in de steden, gelijke regten toekende als aan Doctoren. Mij verwondert het, dat zich nog één Student tot de Hoogeschool gerigt heeft na 1865; men wilde dien stand vernietigen; dat ondergang de uitkomst zijn *moest*, kon elkeen weten, die zich niet opzettelijk blind maakt.

Nu zegt de Hoogleeraar Spruijt in zijn Art. in *de Gids*, dat het aantal Doctoren voortaan wel zóó zal blijven verminderen, als het door de opgeheven bijl sedert 1865 verminderd is; maar er is weinig doorzigt noodig, om in te zien, dat men om twee redenen meer Doctoren bekomen zal dan sedert 1865: *a.* indien men de Doctoren niet langer door praktische Staats-examens zal gelieven te plagen en aan hun stand weder het oude aanzien zal willen geven; *b.* indien men niet langer naast de Doctoren veel minder ontwikkelde Artsen zal toelaten, aan wie men, naast hen geplaatst, alsof men krankzinnig ware, gelijke bevoegdheid in de uitoefening der kunst heeft toegekend. De Hoogleeraar Spruijt kan weten, wat een ieder weet: *Sublata causa tollitur effectus.*

Dit is zeker, dat, wanneer men niet meer als dwazen examineert, en wanneer men den stand van Doctor weder in zijne eer herstelt, men weder meer Doctoren bekomen zal; maar of dit voldoende zal zijn naar de behoefte, dat moeten zij beantwoorden, die in 1865 het Geneeskundig Staats-examen en eenheid van stand hebben ingevoerd of voorgestaan.

Wat nu het te wachten aantal *Empirici* aangaat voor plaatsen, waar zich geen ontwikkeld Geneeskundige vestigen wil: zal hun aantal voldoende wezen voor de behoefte dier plaatsen? Nu de wijze Heeren alles hebben overhoop geworpen en veel beweging hebben gemaakt van eenheid van stand en van eenheid van bevoegdheid, is thans die vraag weder niet te beantwoorden. Wil men die *Empirici* door de Hoogere Burgerschool en met de Doctoren door de Universiteit laten gaan, zooals de Hoogleraren Spruijt en Donders en het Ontwerp van Wet dat voor Artsen willen, dan blijft het platteland buiten allen Geneeskundigen bijstand. Mij dunkt, dit is zoo helder als de middagzon. Wanneer toch die Artsen gelijke regten hebben als de Doctoren, wie verwijdert hen dan uit de steden en drijft hen naar het platteland? Of zullen zij, omdat zij geen Gymnasium bezocht hebben, door nederigheid daarheen gedreven worden? Zelfs niet ééne enkele minuut heeft men bij dit voorstel stil gestaan. Neen, op deze wijze blijft het platteland verstoken van hulp.

Volgens de Hoogleraren Spruijt en Donders en het Ontwerp van Wet zal de opleiding van Doctoren en van Artsen op de Universiteit volmaakt dezelfde zijn; ook de eischen bij de examina, met dit verschil, dat de Doctoren een proefschrift met stellingen hebben te schrijven en te verdedigen, zonder meer. De studie-tijd zal alzoo voor hen eenige weken langer zijn, *maar het platteland blijft zonder hulp*, en die het niet inziet, nadat er zoo gespeeld is met gewigtige belangen, kan het goede onmogelijk willen. De Hoogleraren Spruijt en Donders en het Ontwerp van Wet doen een middel aan de hand, om het aantal Geneeskunst-oefenaren te doen toenemen; zij zeggen, dat de vermindering zal omkeeren, indien men wat meent gij, dat er volgt? indien men *de eischen voor de Artsen verzwaart*. Sedert 1865 eischte men van de Artsen bijna geene letterkundige of wiskundige kennis en slechts eenige oefening in natuur-

wetenschappen en dan kennis van de zaken der Geneeskunde. Nu wil men het aantal Artsen doen toenemen door de eischen hooger te stellen en de ouders te verplichten, hunne zonen na het ontvangen van Lager Onderwijs een geheelen cursus van eene Hoogere Burgerschool van 5 jaren te doen doorloopen.

Gij roept mij echter weder toe: de menschen op het platteland zijn zoo goed menschen, als de menschen in de steden, en Gij wilt aan de eerste gebrekkige, en aan de laatste breede Geneeskundige hulp verzekeren. Ik wil dat niet, maar ik weet, dat het niet anders kan; het is nooit anders geweest en het zal nooit anders worden; de Maatschappij regelt zich naar hetgeen zij is en zijn kan, en, wijkt de Wetgever daarvan af, of wil hij iets anders, dan verstoort hij haar. Wat ziet men nu op het zoogenaamde platteland? Op het dorp, waar ik woon, is geen vleesch te bekomen, geen visch, geen andere spijzen of dranken, dan hetgeen minder gegoeden gebruiken, geen laarzen of schoenen, waarmede gij kunt uitgaan, geen kleederen, waarin Gij U kunt vertoonen. De bevolking bestaat uit bijna duizend zielen en op een uur afstands, in verschillende rigtingen, vindt gij of Wageningen, of Ede, of Renkum, of Veenendaal. Te Bennekom is een geacht plattelands-Heelmeester, die te voet zijne lijders moet bezoeken, omdat zijne praktijk hem voor een rijtuig geen inkomen geeft.

Zoo is het op tal van plaatsen in ons Land, en op vele plaatsen nog veel erger.

Maak Wetten zooveel Gij wilt: een slagter vestigt zich op Bennekom niet en ook geen Arts, gevormd naar het nieuwe voorschrift van de Hoogleraren Spruijt en Donders en van het Ontwerp van Wet.

Die op de kleinere plaatsen van het land dezelfde Geneeskundige hulp verlangt, als in de grootere steden te bekomen is, heeft uit een zedelijk oogpunt regt, maar in de Maatschappij vraagt men, en niet slechts in de Maatschappij,

maar in het geheele leven: wat is mogelijk, wat is bereikbaar, wat is uitvoerbaar? Terwijl de steden overvloedig verlicht zijn door gas, heeft men op menig dorpje zelfs geen lantaarn; terwijl in de steden voor de openbare orde goed georganiseerde zorg bestaat, heeft men op vele kleinere dorpen een enkelen Veldwachter, die geen tiende zien kan van hetgeen er voor eene goede politie te zien is; tal van misdrijven blijven dan daar ook niet slechts ongestraft, maar onbekend: bij helder daglicht wordt op 25 pas afstands van mijn huis mijn hout met de bijl nedergeveld en weggedragen, zonder dat iemand van overheids-wege zich daartegen aankant, en tot vlak onder mijn raam wordt het geheele jaar door op wild geschoten, zonder dat van wege de Magt er iemand tegen opkomt, want er ontbreekt personeel. In de steden is de brieven-post onder ons best geregeld en heeft men hier en daar paleizen voor post-kantoren en tal van geëmployeerden; en op een groote menigte plaatsen van het platteland is een zoogenaamd hulp-postkantoor, waar één mensch is, die dikwerf niet eens een vrije kamer heeft voor zijne zaak, die nauwelijks lezen en schrijven kan en toch de brieven ontvangen en bezorgen moet, en aan kinderen, die uit de school komen, of aan voorbijgangers Uwe brieven medegeeft, die voor U zoo belangrijk zijn, alsof Gij woondet in de stad. De arme brievingaarder heeft nauwelijks om te eten.

Wie helpt U op de dorpen, als Gij regt verlangt; wie geeft U daar raad en wijst U den weg aan, om regt te bekomen? De Burgemeester zal het doen in strafzaken; maar in het burgerlijk regt staat Gij volkomen alleen, en Gij kunt slechts op grooten afstand een raadsman bekomen. Die zich hierover zou beklagen, zou dwaas zijn, want het kan niet anders.

Hoe is het Onderwijs op Uw dorp, het Onderwijs, dat thans zoo zeer aan de orde is? Eene Hoogeschool kan er niet op elk dorpje wezen, ook geen Gymnasium; dat

behoeft ook niet; maar Gij kunt toch overal aan Uwe kinderen eene beschaafde opvoeding geven; er zijn toch overal scholen, waar Gij hun moderne talen en geschiedenis en hetgeen tot eene goede opvoeding behoort, kunt doen onderwijzen? Er is een dorp-school, waar Gij Uwe kinderen zenden kunt, waar armen en gegoeden datgene leeren kunnen, wat men gewoon is, allereerste beginselen te noemen. Als Uw klok in de war is, kunt Gij haar uren ver zenden, om haar weder in staat te stellen, U te dienen. En wat het voornaamste aangaat: wie leidt op de dorpjes de lieden van eenvoudige geaardheid, die zooveel leiding noodig hebben? Jonge lieden meestal, die het stof der Universiteit nog niet geheel hebben afgeschud, die geene ervaring hebben en dus ook geene wijsheid, zijn daar de leidlieden in alles; zoo zij meer ervaren zijn, gaan zij naar elders en betrekken ten slotte goede plaatsen; maar op de dorpjes komen telkens weder jonge menschen, kers-versch van de Hoogeschool, eeuw in, eeuw uit, tenzij de Leeraar geen beroep bekomt, of hij geene verplaatsing wil.

Nu stel ik Geneeskundige zorg zeer hoog, maar ik mag toch in ernst vragen, of het wel een wijs man mag heeten, die zou beweren, dat op de dorpjes even kundige en ervaren Geneeskundigen moeten gevonden worden, als er in de steden zijn? het is dwaasheid of erger, indien men dat wil.

Ik zou kunnen aangeven, welke eischen ik aan *Empirici* zou meenen te moeten stellen; maar ik doe dit niet, om de volgende redenen. Stelt men de eischen hoog, dan bekomt men er weinig, en stelt men ze laag, dan verkrijgt men er na eenigen tijd genoeg of te veel. Hoe hooger die eischen gesteld worden, des te beter hulp, hoe lager, des te armoediger. Ik weet nu niet, hoeveel plaatsen er in ons Land zijn, waar men niet meer verkrijgen kan, dan die ik noem *Empirici*; ik ken de geaardheid dier

plaatsen ook niet, ken de meerdere of mindere gegoedheid der inwoners niet, weet niet, hoever deze uit elkander wonen, en ik heb dus geen blik hoegenaamd op het inkomen, dat *Empirici* op onderscheidene plaatsen kunnen hebben. Een ander, die oogen heeft om te zien, en die niet aan zijn bed of aan zijn stoel gekluisterd is, kan met weinige moeite dit te weten komen. Zonder die kennis kan onmogelijk bepaald worden, hoe zwaar deze *Empirici* in minimo mogen wegen. Van dorpen is hier geen sprake: te Velp bij Arnhem, te Zeist, te Amerongen, te Twello, te Apeldoorn enz., zouden, naar mijn inzien, geene *Empirici* mogen worden toegelaten; ook niet dáár, waar de dorpen dicht bij elkander gelegen zijn. En in het algemeen, waar een Doctor een bestaan bekomen kan, of de Gemeente hem voldoende toelage geeft, daar wensch ik geen *Empiricus*. Dat deze man voor zware gevallen hulp zal moeten inroepen, zoo hij die bekomen kan, is reeds gezegd. Zijne bevoegdheid moet goed worden omschreven, ook dit is reeds gezegd: het *melius est sinere mori quam tueri* mag niet aan hem worden overgelaten.

Eindelijk, wat de Consulenteu aangaat: voor een zekeren kring zou van wege de overheid een Doctor-consulent kunnen worden aangewezen, bij wien de *Empirici* in de voorgeschreven gevallen bijstand zouden kunnen vragen. Zulk een Consulenteu zou van de Gemeenteu van zijn kring daartoe een subsidie moeten bekomen. De zaak is zeer wel voor regeling vatbaar, maar dan moeten onbevoegde lieden er zich buiten houden.

Welke middelen de Hoogleeraar Spruijt aanwendt, om het geslacht der Doctoren in de Geneeskunde met den koorde te straffen, zoodat er de dood op volgt, kan blijken uit bl. 276 van *de Gids* (Februarij 1878). Hij zegt: »Maar aan de oude »Hoogeschoolen (Leiden, Utrecht, Groningen) zal een Student, zeker nog wel een halve eeuw lang, niet in de »eerste plaats iemand zijn, die studeert, maar iemand,

»die op kamers woont, veel geld uitgeeft en veel tijd be-
 »steedt om zich te amuseren.” De Hoogleeraar had hier
 niet bij te voegen, hoezeer hij het toch een weinig vroeger
 doet doorschemeren, »dat men alleen goed kan studeren
 »te Amsterdam, dat men aldaar niet op kamers woont,
 »zeer weinig geld uitgeeft en er zich niet amuseert.” Hoe
 zou zijn vroegere Leermeester R. van Rees opzien bij
 zulk eene taal, en wat zegt er mijn uitstekende vriend
 Buys Ballot van? Wat de Hoogleeraar Donders er van
 zegt, weten wij; naar hem is de Heer Spruijt bij uitne-
 mendheid bevoegd, om zoo te schrijven ¹⁾.

Hij zegt N.B.: »Een beteren woordvoerder nu kon het stelsel
 »zich zeker niet wenschen, dan het in den Amsterdamschen
 »Hoogleeraar Bellaer Spruijt gevonden heeft.” En dat stelsel
 is de opleiding van Geneeskundigen en de wijze, om hen
 bevoegd te verklaren tot uitoefening der kunst.

Geen betere woordvoerder! Derhalve een uitstekende in
 de Geneeskunst, misschien zelfs wel een *specialiteit*, die
 de eer des Lands naar buiten ophoudt en den roem van
 het Vaderland vergroot? Niets van dit alles: de Heer
 Spruijt heeft niet de geringste kennis aan Geneeskunde,
 heeft er niet in gestudeerd en is er een volkomen vreem-
 deling in. Zoo iemand noemt nu de Hoogleeraar Donders
den besten woordvoerder. Mij dunkt, het kan nu niet lang
 meer duren, of er zal wel aan het licht treden, welke de
 eigenlijke beweegredenen van den Hoogleeraar Donders zijn.

En wat den Hoogleeraar Spruijt aangaat, die (bl. 279, *de
 Gids*, Februarij 1878) den Geneeskundige in zijne vorming
 gelijk stelt met den Ingenieur en den Koopman: hoe donker
 teekent hij onzen tijd! Een Hoogleeraar in de Wijsbegeerte,
 geroepen om aan de jeugd te leeren, wat waarheid is,
 wat regt is, wat humaan is; die den grond van het weten

¹⁾ Bedenkingen op het Wets-Ontwerp, regelende de voorwaarden tot
 verkrijging der bevoegdheid van Arts enz., 1878, bl. 4.

moet doen kennen en de jeugd daarin moet leiden en helpen opgroeijen tot mannen van gewigt: zulk een man schaamt zich niet, om grove onwaarheid te schrijven van zijne tijdgenooten, want hij zal zijne profetieën toch wel uit het verledene genomen hebben; hij schaamt zich niet, om uit broodnijd onwaardige taal over de Studenten der Utrechtsche Hoogeschool, de eenige die hij kent, te doen drukken; uit broodnijd, omdat er nog geen stroom van Studenten van elders naar Amsterdam vloeit, maar Utrecht nog bloeit. Broodnijd: is dat de Wijsbegeerte van de Gemeente-Universiteit aan het Y? En wat beweegt den Hoogleeraar Donders, om dien broodnijd te ondersteunen?

Laat ons nu nog een weinig van naderbij zien, *wat een echt Geneeskundige in de Maatschappij te doen heeft:*

1°. De Geneeskunst-oefenaar heeft in den tijd, waarin wij leven, een eersten pligt te vervullen, om het even, of hij daartoe van Staats-wege geroepen is of niet, om algemeene bronnen van schade voor het leven der menschen aan te wijzen en den algemeenen gezondheids-toestand te bevorderen. Wat men tegenwoordig *gezondheids-leer* noemt, hier genomen in den zin van bevordering der *algemeene gezondheid*, is nog een bijna onbearbeid veld, evenzoo het afweren van *bemettelijke ziekten*. Bedenk het eens, welk eene droevige figuur men gemaakt heeft vóór eenige jaren bij het weder verschijnen der Cholera, toen zelfs van wege de Regering in Nederland algemeen is voorgescreven, dat men twee voorwerpen (chloorkalk en ijzer-vitriool), die in werking elkander opheffen, zamen in de geheime gemakken moest doen, wat men toen noemde *desinfecteren*; kort daarna moest het zijn carbolzuur. Beklagenswaardige wijze van doen! Wat zoudt Gij uitrigten, zoo Gij morgen hoordet, dat de gele koorts aan het Nieuwe Diep was aangebragt; wat, zoo Gij zoudt verneemen, dat de pest te Vlissingen was uitgebroken?

Er is eene *Staats-Geneeskunde*, die dit alles behoort te omvatten, en in Nederland droomt er zelfs niemand van; de Geneeskundigen van den waren stempel *wil* men niet kennen; aan het eigenbelang wordt het woord gegeven, en partij-belang zal nu op nieuw de zaak regelen bij de Wet.

Wilt Gij mannen van ruimeren blik, voed hen dan ook op tot karakters.

Behalve Geneeskunst-oefenaren, die tegenover den lijder komen te staan, zijn in iederen geordenden Staat noodig twee soorten van Geneeskundige deskundigen, namelijk: *Staats-Geneeskundigen* en *Regts-Geneeskundigen*. Sommige van deze zijn Ambtenaren, andere zijn dat niet: beide moet men altoos zoeken onder de Geneeskunst-oefenaren; en de opleiding, die in den Staat gegeven wordt aan aanstaande Geneeskundigen, moet niet slechts strekken om lieden bekwaam te maken, die zieken behandelen: die opleiding moet ook omvatten *Staats-Geneeskunde* en *Regts-Geneeskunde*. En daar tegenwoordig in eene geordende Maatschappij de wetenschap leeft bij het volk en geenszins een uitsluitend bezit der Regering is; daar bovendien elk Geneeskundige op zijne beurt met *Staats-Geneeskunde* of *Regts-Geneeskunde* in aanraking komen zal, moet elke Geneeskunst-oefenaar, dat is hier, verzorger van zieken, in *Staats-Geneeskunde* en *Regts-Geneeskunde* zijn ingewijd. De Commissie van 1848 heeft op zulke deskundigen duidelijk gewezen.

De *Staats-Geneeskunde* vervalt in drie gedeelten:

a. Algemeene regeling en leiding, onderzoek en bestuur, deels aan Ambtenaren op te dragen en door deze te handhaven; bij ons thans door de Inspecteurs.

b. Algemeene zorg voor de bewaring der gezondheid.

c. Algemeene zorg bij heerschende ziekten.

Voor b. en c. heeft men bij ons de Geneeskundige Raden, maar het volk heeft bovendien nog hier en daar zijne Gezondheids-Commissiën, zijne Commissiën ter onderzoeking

van levensmiddelen, en zelfs heeft men onlangs te Parijs de kiem geschapen van eene Internationale Gezondheids-regeling, die eenmaal worden kan een zaak van groot gewigt.

De Regts-Geneeskunde vervalt in:

a. Bijstand aan den Regter, verleend bij persoonlijke, tot het Strafrecht behoorende zaken, zooals verwondingen, moord door mechanische middelen.

b. Bijstand aan den Regter, verleend bij vergiftiging.

c. Opsporing van vervalsching van levensmiddelen, geneesmiddelen en hetgeen verder de gezondheid bedreigen kan.

Ik geef hier slechts eene schets, maar die schets zal voldoende zijn, om aan een ieder de overtuiging te geven, dat de Geneeskundigen breed moeten ontwikkeld zijn, want uit hen kiest men grootendeels de mannen, die de kundigheden in de zaken, hier genoemd, moeten bezitten. Mist men zulke mannen, heeft men enkel de Artsen van den Hoogleeraar Spruijt, zoo hebt Gij in Uw Land geen Staats-Geneeskunde en geen Regts-Geneeskunde.

Hier moet ik met nadruk noemen eene andere verhouding, geheel afgescheiden van persoonlijke zorg voor zieken. In een land, waarin men een leger en eene vloot heeft, moet er bestaan eene eigene rigting der Staats-Geneeskunde, die ik hier eenvoudigheidshalve *Krijgs-Geneeskunde* noem. De algemeene zorg voor gezondheid van het Leger en op de Vloot kan niet aan Ingenieurs of Kooplieden worden overgelaten; zij eischt deugdelijk ontwikkelde en beschaafde mannen van een best gehalte, mannen, wier werkkring niet sterk naar buiten spreekt in gewone tijden, maar wier geheele beteekenis in het licht treedt, zoo die tijden niet gewoon zijn. Laat ik slechts noemen de huisvesting en voeding van den soldaat, zijne kleeding, hetgeen men van hem vergen mag en wat daar-buiten gaat. Ik spreek hier geen woord van verwondingen of van ander bijzonder lijden van den soldaat: ik heb thans slechts het oog op hetgeen

den algemeenen toestand van gezondheid en leven der Militaire magt betreft ter Zee en te Land.

Hierbij zou ik kunnen voegen tal van andere onderdeelen van het groote geheel, dat ligt buiten de persoonlijke zorg voor zieke menschen.

En heeft dit betrekking op eene kleine Maatschappij? Wanneer wij Nederland en zijne overzeesche Bezittingen zamen nemen, — en over dit alles behoort zich de zorg der Regering uit te strekken, — dan geldt dit de belangen van ongeveer 20 millioen menschen.

2°. Een tweede pligt van den waren Geneesheer is, de gezondheid te bevorderen der menschen, die bijzonder aan zijne zorg zijn toevertrouwd; ook dit deel is nog weinig beoefend. Drie zaken zijn er, waarvan men tegenwoordig den invloed algemeen bespreekt: de bodem, het drinkwater en de melk; maar er zijn duizenden voorwerpen en duizenden omstandigheden, die de gezondheid bedreigen der leden van een gezin, waarvan Gij de Geneesheer zijt en tot wier kennis een geheel ander bestaan behoort, dan die van een Ingenieur of van een Koopman. *Voorkomen*, dat is de voornaamste taak der *Ars salutifera*. Zoo moet dan de Geneesheer in elk gezin, waarin hij treedt, zooveel mogelijk zijn, wat een kunstbroeder van Hippocrates getuigde: *Pater sanitatis ac conservator*; daartoe moet hij de vriend zijn van het geheele gezin en op passende wijze en passende tijden zijne opmerkingen uitspreken over hetgeen hij in het gezin vindt, of vermoedt. Hij moet de woning, de spijsen en dranken, die men gebruikt, zooveel mogelijk overwegen en alles rigten tot bevordering der gezondheid van de leden van het gezin; hij moet aan de huisvaders zoo noodig het gebruik van te veel prikkels durven ontraden en aan de moeders durven zeggen, dat de corsetten der dochters moordtuigen zijn; maar natuurlijk met een ander woord, om met allen goede vrienden te blijven en in de eerste plaats met de moeders,

want door haar alvermogenden invloed moet hij zijne ernstige beden als regels trachten in het leven te roepen. Van dit alles is geen sprake, zoo de Medicus niet is een man van hart, van trouw en van beschaving, vooral ook van gezond verstand. In gestichten van liefdadigheid ziet men onder ons dikwerf zulk een streven; maar waarom dáár en waarom niet in elk gezin?

3°. Eene andere gewigtige taak van den Geneeskundige is de zorg voor den zieken mensch, en ik moet er onmiddellijk bijvoegen de zorg voor de omstanders. Een Ingenieur en een Koopman hebben met een werktuig of met een koopwaar te doen: de Geneeskundige met iets anders. De taak van den Geneeskundige aan het ziekbed vervalt in drie deelen: *a.* hij heeft een *zieke* te behandelen; *b.* hij heeft met een mensch in beklagenswaardige stelling om te gaan, en *c.* hij moet de betrekkingen van den zieke bijstaan als een vriend.

Aan *a.* hier plaats in te ruimen, is onmogelijk; de Geneesheer moet van zijne taak meester zijn, en neemt hij de geheele Geneeskunde in haar ganschen omvang op zijne schouders, dan heeft hij een Atlas te dragen, waartoe ik niemand in staat acht. Maar ik laat elkeen hierin vrij en reken ook op de eerlijkheid van eerlijken, die U naar een anderen kunst-oefenaar zullen verwijzen, indien deze in het een of ander bijzonder gedeelte meer ervaren is. Als Geneesheer heb ik er mij zeer wel bij bevonden, om die hulp van anderen dikwerf in te roepen, of den zieke te vragen: »Zoo gij nog eens een ander hooren wilt, ik zal dit gaarne »zien.» Ik verzeker U, dat U niets meer vertrouwen geeft, dan zulk een aanbod.

Ik ga *a.* geheel en al met stilzwijgen voorbij, omdat ik hier niet over het heirleger van ziekten spreken kan, en ik bepaal mij tot eenige opmerkingen over *b.* en *c.*, dat is de *mensch*, die ziek is, en de *menschen*, die den zieke met zorg omgeven. Wat zou ik verheugd zijn, indien ik

hier eene schets kon invoegen van lessen, die ik als student gehoord heb van den onvergetelijken Jacobus Vosmaer, over *Algemeene Geneesleer, Therapia generalis*, waarin hij over licht en lucht en rust in de ziekenkamer, over de hoedanigheden van zieken-verplegers, ja over alles sprak, wat een echt Geneesheer zal ter harte nemen bij elken lijder; maar ook hierover mag ik thans niet uitweiden. Ik wil alleen den Geneesheer als mensch beschouwen tegenover den zieken mensch en de menschen, die om hem in zorg zijn; en ik bespreek alzoo eenige hoedanigheden van den echten Geneesheer. Vraag hierbij niet, of ik, toen ik de Geneeskunde uitoefende, meende al die hoedanigheden te bezitten; ik bezat ze niet, ik had tal van gebreken en schaamde mij daarover, maar ik streefde, zooveel ik kon, om ten minste iets van een echten Geneesheer in bezit te hebben. Gij kunt mij dus niet toeroepen, dat ik in het volgende deugden veins, die ik weet niet te bezitten; wat ik wensch, is, dat elk Geneesheer ze in veel ruimere mate bezitten zal, dan zij ooit mijn eigendom zijn geweest.

Volkomen verloochening van zich zelve is eene eerste hoedanigheid van den waren Geneesheer: elke minuut van zijn leven, dag of nacht, ook wanneer hij meer of min ongesteld is, of wanneer rampen hem drukken, of hij door droefenis overstelpt is in eigen kring: altoos moet hij beschikbaar zijn op de aanvraag van een ander; en al wordt zijne nachtrust ook nog zoo dikwerf gestoord door vreesachtige klagers, die zelf niet eens ziek zijn: hij behoort het te vergeten, terwijl hij het ondervindt, en om eigen lust en rust en krachten nooit te denken. Gij gaat op reis en beweegt U naar welgevallen, terwijl de Geneesheer is geketend aan zijn huis; hij moet altoos te vinden en beschikbaar zijn. Of er voor hem gevaar uit het gevraagde bezoek ontstaan zal, is U onverschillig: Gij roept hem en hij moet komen, al is er ook veel kans, dat hij daarbij het leven inboeten, of daardoor de leden van zijn gezin in

gevaar brengen zal. In de afzigtelijkste toestanden, daar, waar pogingen tot moord zijn aangewend of andere schandelijke misdaden zijn bedreven, roept Gij zijn bijstand in, en Gij staat niet toe, dat hij zich op eenigerlei wijze zal verontschuldigen. Maar de waarachtige Geneesheer wil dit ook niet; hij heeft zich ten *pligt* gesteld, te doen, wat Gij niet kunt en wat Gij niet durft, en die pligt kan hij tot een *feu sacré* doen aangroeijen, indien hij is een man van karakter, zoo hij weet, wat ware grootheid is, en zijn hart geneigd is, om naar vermogen in zijn ambt God te dienen in geest en in waarheid.

De echte Geneesheer moet zooveel mogelijk mensch zijn in de betere beteekenis van het woord, niet slechts ontwikkeld en beschaafd, opdat hij onder de beste standen in de Maatschappij zal worden opgenomen en alzoo aanzien hebbe onder de menschen en zijne kunst daardoor zal verheffen; ook niet, omdat hij onder zijne zieken ook beschaafden tellen zal: hij moet wezen beschaafd en ontwikkeld mensch, omdat hij *mensch* behoort te zijn, zich zelve zal kennen en de menschen, met wie hij in aanraking komt, zal kunnen doorzien. Aan de kennis van de karakters heeft hij niet genoeg: hij moet in elk voorkomend geval met snelheid en klaarheid den ziels-toestand kunnen doorgronden. De onbeschaafden, die zich onverstaaubar uitdrukken, spreken soms veel duidelijker, dan beschaafden doen, die iets zullen bedekken. Grenzenloos zijn deze twee bronnen van onduidelijkheid voor den Geneeskundige, en verstaat hij de beteekenis zijner kunst, dan zal hij behoefte hebben, om elke onduidelijkheid, die hem in den weg staat, tot klaarheid te brengen. Zoals de ware Geneesheer behoefte heeft aan klaarheid, zoo heeft dit welligt niemand in die mate als hij, of het moge zijn de opvoeder der jeugd, wiens taak het is, de harten, die hij leiden zal, te doorzien. De waarachtige Geneesheer is menschenkenner en dat wordt men niet op de banken,

waar ontleedkunde of ziektekunde onderwezen wordt. Voorts — en dat sluit zich onmiddellijk hieraan — moet *takt*, en ik kan er bijvoegen *methode*, een eigendom zijn, dat hij in volle bezit heeft. Hij is de man van gezond verstand, natuurlijk en ongekunsteld; zijne oogen en zijne handen zitten aan één, dat is, naar hetgeen hij ziet, handelt hij; hij ziet altoos en handelt onmiddellijk naar den juiststen blik, die zijn eigendom is.

Ik heb het naauwelijks te zeggen, dat de waarachtige Geneesheer zijn voordeel niet voorop zet. Doet hij dat, laat hem dan te huis; geloof mij, zucht naar geldelijk voordeel kan niet naast zich hebben dat hoogere pligts-besef, hetgeen den waren Geneeskundige kenmerkt; maar geef hem vrijwillig wat hem toekomt; dat is Uw pligt.

De opregte Geneesheer behoort te zijn waarheidlievend in de hoogste mate, alzoo ook naauwgezet en juist; hij moet zijn de eenvoudige man, onopgesmukt en vrij van elke Turksche trom of trompet, zoo natuurlijk als een kind. Boerhaave had het *Simplex Veri Sigillum* niet slechts tot spreuk, maar zóó was hij, en zooals hij was, was zijne kunst. De mensch maakt den Geneeskundige. Door eenvoudigheid, door nederigheid wint hij de harten, maar lenigt hij ook en verheft hij zijne kunst tot een bron van heil voor de menschen. En hoe dikwijls is hij onvermogen om te genezen en kan hij slechts zedelijke kracht aanbrengen; maar doet hij dat, zoo heeft hij toch meer of min wel gedaan. En dan die duizenderlei verscheidenheid van personen! Toen Boerhaave als Hoogleeraar moest vervangen worden, beval hij ook den man aan, die in het openbaar treffend wist te spreken: *de regimine mentis quod medicorum est*. Gaubius was een *mensch* en daardoor was hij voortreffelijk Medicus.

In geen stand in eene beschaafde Maatschappij is zoo veel behoefte aan eene verbinding van twee uiterste hoedanigheden, als in dien van Geneeskundige: liefde en

kracht moeten in hem vertegenwoordigd zijn; hij moet met alle menschen op goeden voet kunnen wezen, met het dartele kind en den meest verstokten booswicht; met de teederste vrouw en den onverzettelijken held; is hij niet vol liefde, zoo kan hij in het droefgeestig bestaan van den zieke niet doordringen, hem niet toespreken naar zijne behoefte, niet medegaan met zijne klagten; maar hij kan ook geen geduld hebben met den lastige en onregtmatig klagende; en diezelfde man moet kracht tegen kracht kunnen stellen, om, waar het pas geeft, de waarheid te zeggen, tegen wien het ook zij. En wordt er geen kracht toe vereischt, om dagelijks en onophoudelijk gedurende het gansche leven in opgewektheid voor anderen te verschijnen, zich zelve te beheerschen en een leven te leiden, dat gewijd is aan het heil van anderen?

De echte Geneesheer is blij van geest, maar draagt diepen ernst in het hart. Hij moet de man zijn, die met gelaat en stem reeds opwekt tot moed en vertrouwen; hij moet de blijdschap, waar het kan, met zich voeren, en zóó lang hoop weten te planten in de harten, tot het zeker is, dat aan deze zijde van het graf geen hoop meer te wachten is. Dus wekt hij op en bemoedigt hij, zoolang het pas geeft, en gaat hij voor in goed vertrouwen. En is het anders beschikt, dan hij hartelijk gewenscht en vurig gehoopt had, dan bereidt hij met omzigtigheid hem voor, wien het aangaat, of hen, die om de sponde staan, op den wil van God Almagtig, die een zijner schepselen nader tot Zich roept, om hem te plaatsen in een beter Vaderland. Wat dood en graf is, behoort den waren Geneeskundige zóó helder voor den geest te zijn, als het gewigt der zaak het eischt. Hij staat tegenover lieden van zeer verschillende Godsdienstige gezindte en moet voor elk een trooster zijn. Leerstellingen kunnen hem hier niet helpen, want die verstaat alleen hij, die ze ook geleerd heeft; maar hij moet verstaan, wie God is voor zijne schepselen, en hij behoort den

dood als eene verhuizing tot een nieuw leven aan een iegeljk weten verstaanbaar te maken en alzoo de diepste smart te lenigen. En wanneer het voorwerp zijner zorg van de verslagen betrekkingen gescheiden en ter ruste wordt nedergelegd, dan zal de echte Geneesheer de droefenis deelen met de bedroefden en het goede van den overledene te voorschijn roepen, opdat leven en dood tot één geheel verbonden worden.

Maar zijne zorgen zijn elders met meer geluk bekroond; hij ziet den vijand, die zich meer en meer in schrikverwekkende gedaante vertoonde, tot staan komen; hij ziet hem wijken en vlieden, en eene dierbare moeder, of een zorgvolle vader, of een innig geliefd kind is aan het verslagen gezin teruggegeven; er is vreugde en dankbaarheid, en een ongekend gevoel doortintelt de harten. Dan zal de ware Geneesheer alweder aan het geheel een rigting geven, die, hetgeen geschied is, niet slechts voor het oogenblik, maar ook voor de toekomst goed zal leeren verstaan.

Waar zou ik eindigen, indien ik den *Germanus Medicus* naar waarheid zou willen schetsen? Gij zegt: zoo iemand is er niet, Gij hebt een ideaal geteekend. Dat weet ik beter dan Gij; toen ik zelf Medicus was, zag ik voortdurend, hoeveel mij ontbrak. Maar wilt Gij iets goeds in de wereld, zonder dat er gestreefd worde naar een hooger doel? Zijn een echte Minister, een echte vertegenwoordiger van het volk, een echte bedienaar der Godsdienst ook niet idealen? Is een goede Maatschappij ook niet een ideaal? In waarheid: laat ons geen dwaze, maar waarachtige idealen koesteren, om hetgeen wij te doen hebben, zóó goed te leeren doen, als wij kunnen. Vóór bijna 50 jaren teekende ik in gebrekkige woorden (*Herinneringen omtrent Jacobus Landt*) het beeld van een man, die te Rotterdam Geneesheer en een korten tijd Hoogleeraar aan de Geneeskundige School te Amsterdam was. Voor mij naderde deze uitnemende het ideaal, dat mij van den echten Medicus voor den geest zweefde.

Ik heb ook buiten de Geneeskunde karakters aangetroffen, waarin ik in den mensch den Geneesheer zag, en die voortreffelijke meesters in de kunst zouden geweest zijn, indien zij slechts genoegzame Geneeskundige kennis hadden gehad; ja, onder mijne vrienden had ik het voorrecht er meer dan een te mogen tellen, die bij genoegzame kundigheden voor mij het ideaal van een Geneesheer zouden nabij gekomen zijn; zij waren mannen, zooals het heet, die klonken als een klok; op een Staats-examen zouden zij niet meer dan een gewoon figuur gemaakt hebben, ja, welligt waren zij daar zelfs afgewezen; want zij hadden iets meer, dan hetgeen bij vragen en antwoorden blijken kan, en dan gebeurt het, dat de vrager het gegeven antwoord niet verstaat. Of kan maar zoo elkeen iemand, die klinkt als een klok, begrijpen?

Voor mijn deel heb ik in de *Getuigenis* genoegzaam uit één gezet, dat ik den Geneeskundige breng tot de mannen, die Hooger Onderwijs behooren genoten te hebben; en had de Hoogleeraar Donders dat met mij begrepen, had hij met mij gestreden tegen *eenheid van stand* en tegen *Staats-examens*, die hij eerst jammerlijk heeft voorgestaan en waartegen hij nu ijvert, nu alles in de war is; had hij met mij in den Geneeskundige niet gezien een dusgenoemde *specialiteit*, waarvan het alsnog geldt: *dat Galenus opes*, maar den zich offerenden warmen helper van ongelukkigen, die breed behoort te worden onderwezen; had hij slechts niet telkens en telkens gesproken, om dit alweder aan de Heeren Staten voor te leggen en deze telkens van den weg te brengen, dan waren de zaken niet zóó verloopen, als zij nu zijn. En waar zijn nu de mannen, die het gestrande schip weder in goed water zullen brengen?

Er is bijna niets, dat U thans een weinig verheft, maar oneindig veel, dat U ter neder drukt.

Waar gaan wij heen?

Eene vriendelijke hand, die mij dikwerf iets toezendt

ter bemoediging bij zooveel leed rondom, rigtte aan mij een N^o. van een blad, dat ik niet lees, en wel dat van de Nieuwe Rotterdamsche courant van 18 October 1878, waarin het volgende voorkomt:

»Lord Dufferin, de aftredende Gouverneur van Canada, »tracht zijn naam te verbinden aan een goed en duurzaam werk. Hij heeft tot de Regering van den Staat New-York een voorstel gerigt, strekkende, om den Niagara-val »en het daaromheen liggende terrein aan beide oevers te »maken tot een zoogenaamd »internationaal park'', dat het »gemeenschappelijk eigendom zou worden en onder de bijzondere bescherming zou staan van Canada en de Amerikaanse Unie beiden.

»Het doel, dat met dien maatregel beoogd wordt, is »tweeledig.

»Vooreerst wil men beletten, dat de onverzadelijke win-zucht van industriëelen eene schennende hand ook naar »den Niagara-val uitsteke. Het ontbreekt in onzen tijd niet »aan lieden, die niet aarzelen zouden, de sterren van haren »glans, of den hemel van zijn blauw te berooven, indien er »met profijt van het een en ander een vernisje of een verfje »ware te bereiden. Lieden van dit slag zijn er al dikwijls »op bedacht geweest, de ontzettende beweegkracht van de »vallende wateren der St. Laurens-rivier te »benuttigen'' tot »het drijven van een oneindig aantal fabrieken. Hun immers »is het hartverheffend natuurtooneel, zooals het daar ligt, een »slechts ongebruikte motor, een renteloos kapitaal. Hun is »een boom niets waard, vóór hij als balk tegen den grond »ligt. Wat zou hun een waterval beteekenen, vóór hij hen »guldens helpt verdienen!''

Zoo is het, guldens verdienen en alles afbreken; wat zoudt Gij doen, indien de waterval van Niagara den Nederlandschen bodem rondom deed dreunen? Zoudt Gij — ik vraag het U in ernst — aan beide zijden van zijne oevers een Park aanleggen, om den beschouwer rust te

geven bij de verheffing, die hem aangrijpt; of zoudt Gij die kracht aanwenden *for making money?*

S L O T S O M.

De uitkomst, waartoe wij zijn geraakt, is zeer eenvoudig, want wij nemen de Maatschappij, zooals zij is; eeren wat geëerd moet worden, en voegen ons naar het onvermijdelijke; nieuw licht hebben wij niet en wij overprikkelen dus niemand; maar wat het ergste is: wij zijn geen *specialiteit* en vinden dus welligt geen gehoor. Intusschen, wij vragen om niets en geven ook geen raad en rigten geen verzoek aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Onze uitkomst dan is deze:

1°. Naarmate de beschaving is toegenomen, heeft men het leven der menschen op hooger prijs gaan stellen en hen meer en meer gaan eeren, die ter bevordering van gezondheid en leven, of ter opheffing van stoornis in deze, goeden raad konden geven. Naast Godgeleerden en Regtsgeleerden heeft men aan die mannen vóór ruim zes eeuwen zekere onderscheiding toegekend: Godsdienst, Regts- en Geneeskunde hebben hetzelfde doel, en dat doel is: naar vermogen Gods wil in de Maatschappij te helpen vertegenwoordigen. Aan de mannen, die dat deden, gaf men een titel, waardoor hun karakter werd uitgedrukt; niet een versiersel, maar een stempel. Wilt Gij terug in de beschaving, schaf dan Godgeleerden, Regtsgeleerden en Geneeskundigen af; maar wilt Gij voorwaarts gaan, eer hen dan, ontroof hun den stempel niet, die hun toekomst, en waardoor Gij bij de Geneeskundigen uitdrukt, dat Gij Uwe gezondheid en Uw leven waardeert als middelen tot iets beters.

Voed die Geneeskundigen op naar de waarde, die Gij

hecht aan Uw leven en aan Uwe gezondheid; en daar Gij tot iets goeds geroepen zijt, kunt Gij niet anders, dan van hen maken beschaafde mannen, mannen van letteren en van gezond verstand, kundig en bekwaam, ervaren, wijs. Ik bedoel mannen, die U dierbaar zijn en zullen raden en helpen in ziekten, en die kundigheden bezitten, welke bij Ingenieurs en Kooplieden niet gevonden worden. En hebt gij hen goed opgevoed, eer hen dan in de Maatschappij; noem hen *Doctoren* of hoe Gij wilt, maar geef hun het regt om hun hoed op te zetten, als een Ingenieur of een Koopman verplicht is dien af te nemen; ik bedoel het *Jus pilei*. Gij lacht; ik niet; Gij begrijpt wel, dat ik alweder aan dien hoed niet hecht, maar ik roep U met luider stemme toe: Eer den echten Geneeskunst-oefenaar, of heb ten minste karakter genoeg, om hem geen hulp te vragen, zoo gij die noodig hebt.

Hoe ik zulke lieden wensch opgeleid te hebben en welke waarborgen ik aan den Staat toeken, om zich te vergewissen, dat men ten minste in hen kunde genoeg bezit, heb ik hierboven gezegd; ik ben geheel voldaan, indien zij zullen worden opgeleid aan de Nederlandsche Rijks-Hoogeschoolen en ook aan die van Amsterdam, zoo men daar vrij zal geworden zijn van hetgeen mijn geëerde vriend Tideman zoo duidelijk heeft gezegd, *dat de grond van haar ontstaan iets bedenkelijks heeft* (bl. 33 hierboven). Hoe dit echter mogelijk is, kan ik niet inzien; *quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu*. De Wet en de Besluiten op het Hooger Onderwijs zijn mij volkomen genoeg, en wat ik daarbij nog te voegen heb, zal ik hieronder aangeven. De Universiteit zij het plechtanker, en wel volmaakte vrijheid om haar te bezoeken of niet, maar de examens uitsluitend afgenomen door Hoogleraren, en aan den titel van Doctor de bevoegdheid toegekend om de kunst uit te oefenen.

Drie doctoraten in den geest der tegenwoordige Wet.

Bij het eerste examen, zooals dat voor Doctoren in de Geneeskunde naar het Besluit op het Hooger Onderwijs is voorgeschreven, wensch ik in het kort alles vertegenwoordigd te zien, wat in een zes-jarigen cursus op het Gymnasium onderwezen is. Ik wensch de splitsing van het zesde jaar opgeheven te zien; aan alle Gymnasiasten het wiskundig Onderwijs te zien gegeven worden, wat nu alleen de Geneeskundigen en Natuurkundigen ontvangen; ik wensch veel minder natuurkunde op het Gymnasium, dan thans is aangegeven, en geen spoor van *wetenschappelijke* natuurkennis aldaar; maar, zooals ik in 1853 (*Advies*) gezegd heb, een natuurkundigen draad, geweven door alle klassen van het Gymnasium, voor alle Gymnasiasten, geen wetenschap, maar beschaving door blikken op de natuur. Eindelijk wensch ik, nu alle Propaedeusis naar het Gymnasium verwezen is, aldaar in schets onderwezen te zien: *logica, menschkunde met betrekking tot de ziel, geschiedenis der menschheid en land- en volkenkunde*; maar deze laatste vakken heb ik oneindig liever op de Universiteit.

Het Natuurkundig en het Geneeskundig Candidaats-examen wensch ik vereenigd te zien, zooals ik het in 1848 meende (*Advies*, 1853); maar ik blijf daarbij niet stilstaan. De vier vakken van het natuurkundig examen zijn voldoende, maar alle vier ook onmisbaar.

Bij het Geneeskundig examen is vergeten de *pharmacie* (het bereiden en mengen van geneesmiddelen); ook *algemeene vergelijkende physiologie* moet onderwezen worden.

In het Doctoraal-examen zijn vergeten *geregte Geneeskunde en geschiedenis der Geneeskunde*; ook is aldaar van eene breedere *Staats-Geneeskunde* niet gesproken, evenmin van *algemeene geneesleer*.

2°. Er zijn zeer vele plaatsen in het Land, waar zich geen Doctor in de Geneeskunde vestigt; en terwijl het aan later tijd moet worden overgelaten, of in de steden enkel Doctoren in de Genees-, Heel- en Verloskunde in de be-

hoefte aan Geneeskundige hulp genoegzaam zullen kunnen voorzien en of men ook niet aldaar zal gedrongen worden, om een stand van minder ontwikkelde Geneeskundigen toe te laten (bl. 81), zoo mag men toch thans met zekerheid beweren, dat minder ontwikkelden — daar de nood dringt en altoos zal blijven dringen — voor vele kleinere dorpen onmisbaar zijn. Ik neem hen aan, zooals zij bedoeld zijn in Artikel 7 van de Wet van 12 Maart 1818, Staatsblad No. 16, maar natuurlijk meer bekend met de kunst van deze dagen.

Voor deze lieden wensch ik mannen met gezond verstand, met eenige algemeene kundigheden bedeeld, maar overigens mannen van de praktijk. Zij zijn te wachten uit niet gefortuneerde standen; derhalve geve men hun kosteloos onderwijs, en, zoo noodig, indien er behoefte aan Geneeskundigen is, eene jaarlijksche toelage gedurende vier jaren, waarin zij voor de praktijk voldoende kunnen bekwaam gemaakt worden. Eene geldelijke tegemoetkoming, zoo zij in de termen der Militie vallen, is noodig. Daar hunne ouders aan deze aanstaande *Empirici* levens-onderhoud moeten geven tot hun 18de jaar, den leeftijd, waarop zij het best met Geneeskundige studie aanvangen, en dit voor vele ouders te bezwarend kan zijn, daar zij ook tot hun 18de levensjaar geen Geneeskundig onderwijs behoeven te ontvangen, komt de vraag voor, wat zij dan bijv. van hun 14de tot hun 18de jaar zullen doen. Ik heb voor hen hier de volgende aanwijzingen: zij kunnen in dien tijd in eene Apotheek werkzaam zijn, wat hoogst nuttig voor hen wezen zou; of zij kunnen in een ziekenhuis bijstand trachten te verleenen, hetgeen mede zeer aanbevelenswaard is, om hen vroeg met zieken vertrouwd te maken; of zij zouden zich aan de Heelmeesters ten platten lande kunnen verbinden, of aan de Artsen van 1865, of aan de Heelmeesters van 1818. Op een Gymnasium of op eene Hoogere Burgerschool kunnen alleen jonge lieden komen, wier ouders eenigszins bemid-

deld zijn, en deze bestemmen hunne zonen nooit voor het slaven-leven van een armen dorps-Geneeskundige.

Het best ware, deze *Empirici* op eene afzonderlijke Geneeskundige school, aan eene Universiteit verbonden, op te leiden; maar daar wij thans vier Universiteiten hebben in het kleine Land, behooren deze voor de *praktische* lessen der *Empirici* gebruikt te worden. Dit schaadt ook niet: weleer woonden Studenten en aanstaande Heel- en Vroedkundigen aan de Hoogescholen regelmatig zamen de lessen bij in ontleedkunde en de aanstaande Apothekers die in pharmacie, en op mijne *algemeene* scheikundige lessen te Utrecht heb ik, naast Studenten in de Geneeskunde, steeds gehad Studenten in de Wis- en Natuurkunde, Pharmaceuten voor Indië, industriëlen, enz. Te Utrecht werden de *algemeene* plantkunde en *algemeene* dierkunde bijgewoond door Studenten en Pharmaceuten voor Nederlandsch Indië. Zoo kunnen dan ook de bedoelde *Empirici* eenige lessen hooren met de Studenten der Universiteit; maar vele lessen zijn voor hen te breed; eigenlijk wel alle, indien die lessen goed gegeven worden; maar bij het bestaan van vier Universiteiten nog eene Geneeskundige school te gaan oprigten, zou dwaasheid zijn.

Aan de *Empirici* wordt dan gezegd, welke lessen der Universiteit, of welke gedeelten der lessen, zij zullen aanhooren en welke niet. Aan elke Universiteit zijn twee of meer Hoogleeraren belast met het geven van eenvoudig onderwijs aan deze *Empirici* in vakken, die voor de Studenten breeder behandeld worden. In deze vakken worden zij wekelijks eenige weinige uren onderwezen; ik zal ze hieronder aanwijzen.

Mijne meening is, dat deze jonge lieden, die vier jaren op de school verblijven, de drie laatste voor een aanzienlijk deel in de ziekenhuizen doorbrengende, en onder opzicht staande van de Geneeskundige Faculteit en door hen bevoegd verklaard wordende, zullen gerigt worden naar

plaatsen, waar geen betere hulp te bekomen is, dan zij verleenen kunnen. Meer van deze lieden, dan hoog noodig is, wensch ik natuurlijk niet. Zij ontvangen van wege de Gemeenten eene toelage voor de armen-verzorging, welke toelage ook geregeld wordt naar hunne vermoedelijke inkomsten in hunnen kring. Deze regeling geschiedt alzoo in overleg met Gedeputeerde Staten. Hunne bevoegdheid in het uitoefenen der kunst, zooals hun geheele bestaan, wordt bij Wet en Besluit geregeld; de oude bepalingen der Heelmeesters ten platten lande kunnen voor een deel op hen worden toegepast.

De eischen, die ik aan deze lieden zou wenschen gesteld te zien, heb ik reeds vóór 30 jaren voorgesteld en in het *Advies* (1853) in den geest der Commissie van 1848 openbaar gemaakt.

Van *voorbereidende kennis* wensch ik van hen niets anders, dan het *rekenen* en de *beginselen der algemeene en vaderlandsche geschiedenis* en van de *Nederlandsche taal*, zooals die op iedere lagere school onderwezen worden; voorts *het vertalen van Fransche en Duitsche proza-schrijvers in het Nederlandsch* en *het vertalen der Latijnsche Pharmacopoea in die taal*, meer niet; het laatste werd geëischt van deze lieden vóór 1865. Op deze wijze kan de burgerklasse jonge lieden leveren voor den stand van de *Empirici*, die als van ouds kunnen genoemd worden *Geneesmeesters*. De Geneeskundige Faculteit der Universiteit doet een onderzoek naar de kennis, die zoo even is aangegeven; en worden de jonge lieden ingeschreven als Akademieburgers naar de Wet op het Hooger Onderwijs, zoo betalen zij toch voor niets eenig geld, ook niet voor af te leggen examina.

Onderwijs in de wis- en natuurkundige Faculteit wonen zij niet bij, althans zij worden daarin niet geëxamineerd.

Aan de Universiteit leggen zij twee examens af: een Geneeskundig wetenschappelijk en een praktisch examen.

Ik wil alsnu de vakken aangeven, genoemd in het Besluit van 27 April 1877 op het Hooger Onderwijs, Staatsblad N°. 87, en daarbij voegen, hoe ik meen, dat in deze vakken voor de Geneesmeesters moet onderwezen en geëxamineerd worden.

Ontleedkunde. Hiervan kunnen zij met de Studenten de lessen aanhooren over de leer der beenderen en banden, der spieren, der ingewanden, terwijl van de zintuigen, bloed- en watervaten, hersenen en zenuwen een afzonderlijk kort overzicht voor hen zou behooren gegeven te worden.

Physiologie en weefselleer. De laatste kunnen zij missen, en van de eerste wordt hun eene beknopte schets voorgedragen, ingerigt voor hen.

Algemeene ziektekunde. Ook deze lessen hooren zij niet met de Studenten, maar zij hooren daarvan eene schets, voor practici ingerigt.

Pharmacognosie. Deze kunnen zij houden met de Studenten, en blijft men er bij, om aan aanstaande Doctoren te onthouden *artsenij-bereid- en artsenij-mengkunde*, dan behooren deze vakken afzonderlijk aan de Geneesmeesters onderwezen te worden; anders met de Studenten zamen.

Ziektekundige ontleedkunde. Deze lessen hooren zij met de Studenten.

Pharmacodynamie. Deze lessen insgelijks.

Bijzondere pathologie en therapie. Insgelijks.

Gezondheids-leer. Van deze lessen hooren zij een schets.

Geneeskundige praktijk aan het ziekbed. Deze wonen zij bij met de Studenten.

Theoretische Heelkunde en theoretische Verloskunde. Deze lessen wonen zij bij met de Studenten.

De praktische, niet de operatieve, Heel- en Verloskunde. Deze lessen wonen zij bij met de Studenten. Onder operatieve Heel- en Verloskunde versta ik hier groote operatiën, die de Geneesmeesters later niet zullen mogen doen. Ook de lessen over *vrouwenziekten* hooren zij met de Studenten.

De geschiedenis der Geneeskunde en Staats-Geneeskunde,

die in het Besluit op het Hooger Onderwijs vergeten zijn, hooren zij niet, en van de *geregteijke Geneeskunde*, die aldaar mede vergeten is, hooren zij afzonderlijk eene korte schets.

Alle lessen, die gegeven worden aan de Universiteit om de *wetenschap* te bevorderen, voor zoover zij behooren tot de bovengenoemde praktische vakken, worden door de Geneesmeesters niet bijgewoond; alleen zaken van de kunst behooren bij hen. Men zal weinig moeite hebben, om zich de behoefte van deze menschen voor te stellen, indien men maar terugtreedt in den geest van oude dege-lijke Geneeskundigen ten platten lande.

De examina, van de Geneesmeesters afgenomen, zijn steeds van praktischen aard en eenvoudig. Het zal noodig zijn, een uitvoeriger Programma vast te stellen, dan hier geleverd is, van het onderwijs, dat aan deze Geneesmeesters zal gegeven worden, en alzoo ook van de examina, die men hun zal afnemen, opdat het duidelijk blijke, dat men in hen slechts mannen verlangt, die hulp kunnen aanbrengeu in eenvoudige gevallen, of den eersten bijstand in gevallen, waarin spoedige hulp onvermijdelijk is, zooals bij voorbeeld verwondingen.

Zij staan bepaald onder toezigt der Geneeskundige Inspecteurs, waartegen zij geen bezwaar hebben in te brengen, indien zij van wege de Gemeente eene geldelijke toelage bekomen; zij ontvangen alzoo eene instructie, waarin hunne bevoegdheid juist omschreven is en wat zij als kunst-oefenaren zullen hebben te doen en te laten.

Men is dwaas genoeg geweest om te meenen, dat men zulke lieden missen kon: men keere zoo snel mogelijk om en zorge, zoolang er nog dorpen in Nederland zullen zijn, die afgelegen zijn, zulke mannen op te voeden en hen in hun stand te steunen en te eeren. Over scheeps-Geneesmeesters spreek ik niet afzonderlijk; hunne opleiding kan dezelfde zijn, maar daar hunne stelling eenigermate ver-

schilt, dient bij die opleiding en bij het onderzoek naar hunne bekwaamheden op dit verschil gelet te worden, zooals men dit na 1815 heeft gedaan. Zoo moge men er eenmaal over gaan denken in het lieve Vaderland, indien daar weder wijsheid zal zijn teruggekeerd, dat zeker eenmaal het geval zal zijn; want voor mijn deel houd ik vast aan *la perfectibilité indéfinie du genre humain*.

Aan mijne goede vrienden, die deze woorden voor den druk bezorgd hebben, breng ik voor hunne groote goedheid mijn besten dank.

BIJVOEGSEL.

HET OORDEEL VAN DEN HOOGLEERAAR F. C. DONDERS OVER DE BEVOEGDHEID TOT UITOEFENING DER GENEESKUNST.

Ik wil ter dezer plaatse opnemen, wat de Hoogleeraar Donders over de zaak in kwestie heeft voorgestaan. Sedert 1859 heeft hij hierin regelmatig raad gegeven, en telkens een anderen; het is goed, dit een en ander zamen te vergelijken.

Wij moeten hier intusschen vier Hoogleeraren onderscheiden, waarvan er één zich verklaard heeft voor het Staats-examen, *in een tijd, toen in het Buitenland het verderfelijke van Staats-examens reeds lang gebleken was*, en drie andere, die bij ons het Staats-examen bestreden hebben, toen velen er zich tegen gingen aankanten. Deze vier Hoogleeraren heeten alle Donders.

De Hoogleeraar Donders 1859. De Hoogleeraar nam in eene algemeene Vergadering van de Maatschappij der Geneeskunde, gehouden te 's Gravenhage 1859, de verdediging der Staats-examens en alzoo al hunne gevolgen op zich.

Later, toen de Hoogleeraar in 1865 die verdediging verontschuldigde, als hem opgedrongen en bij overrompeling gedaan, herinnerden de Heeren Penn en Ali Cohen zijne omwenteling. Toch gaf hij in 1865 nog volmondig toe, dat hij Staats-examens had voorgestaan¹⁾. De Hoogleeraar zegt hier: »Vrijheid van Onderwijs verlangde ik bovenal. Niet »minder wenschte ik de Academische examens te zien afgeschafft en door Staats-examens vervangen. Het stelsel van »Academische examens werkte, in mijn oog, reeds daarom »verderfelijk, omdat de Faculteit, die ondersteld werd de »geringste eischen te doen, op de meeste Studenten kon »rekenen; en ik wist daarenboven bij ervaring, hoe de »Student van onvoldoenden aanleg, na een paar maal te »zijn afgewezen, toch eindelijk bij een derde poging, na »hernieuwde blijken van vlijt, werd toegelaten, ik zeg niet »uit medelijden, maar omdat men ten slotte tegenover zoo- »veel volharding, telkens met eenigen schijn van vooruitgang, »den maatstaf verliest voor de beoordeeling der grenzen, »waar het pligt wordt afte wijzen. Dit alles, en veel meer »nog, wist ik te kunnen zeggen, wanneer ik de taak der »verdediging (van Staats-examens) op mij nam.»

Uit deze woorden van den Hoogleeraar vloeit duidelijk voort, dat hij in 1859 zelfs nog was voor Staats-examens, die de examens der Hoogeschool zouden vervangen, en uit hetgeen in dezelfde Brochure (bl. 11) voorkomt, namelijk: »het was voldoende, voorloopig de examina (der Heelmeesters, Vroedmeesters en plattelands-Geneskundigen) uit de »handen dier (Provinciale Geneskundige) Commissiën in die »eener enkele Staats-Commissie over te brengen,» vloeit wederom voort, dat hij de overige Geneskundigen, ook de

¹⁾ F. C. Donders. Mijn Open brief aan de Leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal betrekkelijk de Wets-ontwerpen, regelende het Geneskundig Staats-toezigt enz., tegen de aanvallers verdedigd. 1865, (Dannenfelsner), bl. 17.

aanstaande Doctoren, later voor een Staats-examen wenschte te roepen. Hij was ontevreden op den Heer Penn, dat die de gedachte bij hem had doen opkomen (bl. 17), dat Amsterdamsche leden van het Hoofd-bestuur der Maatschappij van Geneeskunde, met name de Secretaris Heije, hem in 1859 hadden gebruikt, om in de Vergadering der Maatschappij voor deze en andere zaken op te treden: *eene gedachte, die hij weder snel van zich wierp*. De Hoogleeraar verklaart dus uitdrukkelijk, dat hij in 1859 deze Staats-examens met hart en ziel voorstond, toen elkeen, die onderwijs lief had in ons Land, daarvan reeds lang genezen was. Hij denke aan het oordeel der Commissie van 1848.

De Hoogleeraar had toen bijna een halve eeuw geleefd en kende het schadelijke der Geneeskundige Staats-examens, die in het Buitenland reeds eenige jaren waren afgenomen, beter dan iemand. Toch staat hij ze in 1859 openbaar voor en wel in eene algemeene Vergadering van de Maatschappij der Geneeskunde; hij deed dat als Hoogleeraar der Utrechtsche Hoogeschool en stelde zich alzoo aan het hoofd van het mouvement, dat sedert eenige jaren onder ons bestond en nu door het Hoofd-bestuur van de Maatschappij van Geneeskunde was overgenomen. Daartoe door Heije gebruikt of niet gebruikt, is de vraag niet, maar hij deed het en hij heeft in 1865 verklaard, dat hij het toen van harte deed. *Daarom noem ik den Hoogleeraar Donders een der hoofd-personen, die de Nederlandsche Geneeskunde in het ongeluk gestort hebben, waarin zij thans verkeert*; en daarom had hij, dunkt mij, later in deze zaak niet telkens als een reddende engel moeten willen optreden, om Staats-examens te bestrijden, zooals hij gedaan heeft tot op den huidigen dag.

De Hoogleeraar Donders 1865. Toen de Geneeskundige Wetten werden voorgesteld, kon hij niet ontkennen, dat hij vroeger ter regeling der bevoegdheid, om de kunst uit te oefenen, vooral in Staats-examens zijn heil had gezien.

Maar nu de Concept-Wet verschenen was en het er op aankwam, om zijne meening, zes jaren vroeger geuit, gestand te doen, deinsde hij terug, en de Heeren Penn en Ali Cohen hadden regt, daartegen protest in te brengen. Een mensch leeft, om steeds van meening te veranderen, dat is, om zijne meeningen steeds te verbeteren; maar om te keeren binnen korten tijd in eene zaak, die men door en door behoort te kennen, getuigt, dat men weleer op geen goeden grond stond, of thans op geen goeden grond staat, of dat dit beide het geval is. Wat zegt de Hoogleeraar in 1865 in de aangehaalde Brochure (bl. 18)? »Gaarne erken ik, meer dan »vóór vijf jaren, overtuigd te zijn van de noodlottige gevolgen van een maatregel, tot wiens verdediging ik mij »destijds leende (Staats-examens). Maar veel ook is er in »die vijf jaren gebeurd, wat mijne oogen moest openen »voor het stelselmatig streven van velen, om het Medisch »Onderwijs te concentreren in Amsterdam.» Welk verband is er tusschen het oordeel van den Heer Donders in 1859 over Staats-examens en het streven van Amsterdam, om dáár het Geneeskundig Onderwijs te concentreren? Ik kan het niet vatten: al zou ook al het Geneeskundig Onderwijs in Lopik of aan de Zaan geconcentreerd worden, wat doet dat af ter vestiging van een oordeel over Staats-examens al of niet?

De Hoogleeraar treedt (bl. 18) in eene uitweiding over het edelaardige om van meening te veranderen, en zegt ten slotte (bl. 19): »Maar de tegengestelde overtuiging is nooit de mijne »geweest, en mijne thans gevestigde meening is slechts de »natuurlijke ontwikkeling van mijn vroegeren twijfel.»

Derhalve heeft de Hoogleeraar in 1865 eene meening over Staats-examens, en vroeger had hij hierover een twijfel; die twijfel heeft zich natuurlijk in eene meening veranderd, en het natuurlijke heet hier te zijn, dat men het Geneeskundig Onderwijs naar Amsterdam wil brengen. Toen ik deze woorden in 1865 las, bedroefden zij mij in hooge mate; de Hoogleeraar heeft in 1859 uit zich zelve gespro-

ken en is door Heije niet vergauwd, maar in 1859 had hij, zegt hij, niets dan twijfel over Staats-examens, en hij heeft in 1865 daarover eene meening bekomen. Welnu, wij hebben het uit dat jaar van hem afgeschreven: hij wilde in 1859 Staats-examens in de plaats van Akademische en in de plaats van die der Provinciale Commissiën. Is het nu alzo goed? Neen, zegt de Hoogleeraar; *wat ik in 1865 meende, is mijn twijfel van 1859.*

Of langs dit snoer de gewigtigste belangen van een volk behartigd worden, zal niemand toestemmend beantwoorden. Ik ben voor eene zaak, of ik ben er niet voor; zoo ik twijfel, moet ik haar niet verdedigen, ook niet uit naam van anderen. In 1865 heb ik over deze handelingen van den Heer Donders gedacht als de Heeren Penn en Ali Cohen, en ik doe dat nog. Mag men zoo handelen en zoo redeneren, dan zou ik niet weten, waartoe men niet zou kunnen komen.

De beweegredenen van den Hoogleeraar in het vestigen of wijzigen van zijn oordeel kan niemand weten; maar de gronden, die hij geeft voor zijne omwenteling, kan elkeen kennen als onjuist. Een mensch toch behoeft niet bij elken toestand eene plumpe waarschuwing, maar weet toch uit *a.* iets af te leiden voor *b.* Wat zegt nu de Hoogleeraar Donders in 1875? (*Medisch Onderwijs*, 1875, bl. 10). »Ik heb mij vroeger verklaard voor het invoeren van »*Staats-examens*, hoofdzakelijk op dien grond, dat Studenten »van geheel onvoldoenden aanleg, na eens en tweemalen »te zijn afgewezen, ten slotte bij hunne Leermeesters, óf »den maatstaf voor de beoordeeling verliezende, óf niet »bestand tegen zooveel volharding, genade vonden. Maar »die grond heeft opgehouden te bestaan, want bij de »*Staats-examens* zien wij volkomen hetzelfde gebeuren.»

Mag ik nu in waarheid vragen, of de Hoogleeraar niet wist, dat Staats-examens ook menschelike dingen zijn? en of hij niet wist, dat in het Buitenland in 1859 het

menschelijke van Staats-examens sedert lang reeds volkomen gebleken was? Maar genoeg: hier (1875) zegt hij, *dat hij zich vroeger verklaard heeft voor het invoeren van Staats-examens*; is dit nu *twijfel*, of is het *meening*, of is het beide, of is het geen van beide? Het is goed, zoo de Hoogleeraar, die later Staats-examens krachtig bestrijdt, zich hierover openbaar verklaart, want het spelen met de hoogste belangen van het volk moet een einde nemen.

De Hoogleeraar Donders 1875. De Minister Heemskerk heeft eene Wet op het Hooger Onderwijs aan de Tweede Kamer ingediend, en de Hoogleeraar geeft alweder raad en licht in eene Brochure: *Regeling van het Medisch Onderwijs in verband met die van het Hooger Onderwijs in het algemeen. Utrecht, bij Dannenfelser, 1875.* Deze woorden zijn alweder uitgesproken op eene algemeene Vergadering der Maatschappij van Geneeskunde. Hier is vooral gewezen op gebreken in het genoemd Ontwerp van Wet, maar ook nog meer gedaan. In de *Getuigenis* heb ik van deze redevoering reeds besproken de regt ongelukkige strekking, om de Geneeskundigen arm te laten in natuurkennis, om de natuurwetenschappen te verwijzen naar het Gymnasium, dit daardoor te bederven en bovendien van den Geneeskundige niet te vorderen, dat hij zij een man van bredere ontwikkeling. Bij hetgeen ik hierover vroeger gezegd heb, heb ik hier niet meer te voegen. Had de Hoogleeraar Donders in der tijd medegewerkt, om de verderfelijke Staats-examens in te voeren, thans legt hij het er op aan, om eene andere bron van bederf te scheppen; wij zullen echter zien, dat hij ook dit weder spoedig terugneemt.

Op het Gymnasium wil de Hoogleeraar ook moderne talen onderwezen hebben (bl. 2): „veel behoeft waarlijk niet” (van letterkunde onderwezen te worden), „zoo veel maar, dat zij het *help your self* kunnen in toepassing brengen.” Wat de oude letteren aangaat (bl. 3): de Hoogleeraar verlangt voor de Medici op het Gymnasium hiervoor inkorting;

zijn voorstel is bij de Kamer aangenomen, hoezeer slechts ten deele; maar zijn geheele voorstel acht ik verderfelijk: een Medicus moet in oude letteren breed ontwikkeld worden. Het zijn niet de Geneeskundigen, die hier mogen beslissen: de mannen van breede beschaving alleen mogen vaststellen, welke opvoeding Godgeleerden, Regtsgeleerden, Geneeskundigen, enz. moeten ontvangen, niet om *in hun vak* deskundig te worden, dat bepalen de Godgeleerden, de Regtsgeleerden, de Geneeskundigen zelve, maar wat een jongmensch noodig heeft om een beschaafd mensch te worden. Nu ijvert de Hoogleeraar met warmte er voor, om de Geneeskundigen buiten den kring der beschaving te doen plaatsen, en tegen dat streven verhef ik mijne zwakke stem. Eenmaal zal intusschen de tijd wederkomen, dat alleen beschaafde mannen zullen bepalen, wat jonge menschen moeten leeren, om beschaafde mannen te kunnen worden. De uitgebreidheid der Geneeskundige wetenschappen wordt steeds aangevoerd, indien men klassieke opvoeding voor hen bestrijden wil; maar daar vier jaren voldoende zijn, om zich die Geneeskundige wetenschappen eigen te maken, zoodat men mag aanvangen, de praktijk uit te oefenen, is er ook voor den jeugdigen aanstaanden Geneeskundige tijd in overvloed, om in natuurwetenschappen en humaniora breed ontwikkeld te worden. De splitsing aan het einde van het Gymnasium ten behoeve der Geneeskundigen is een nieuwe stap op den weg, om den Geneeskundige te sluiten buiten den kring der beschaving. Men vordert op dien weg reeds vrij aanzienlijk, en de Hoogleeraar, die ons de zoo verderfelijke Staatsexamens hielp schenken en daardoor het peil der Geneeskundigen merkelyk deed dalen, zweept nu voort op eene andere ongelukkige wijze, om het aanzien der Geneeskundigen zooveel mogelijk te verminderen.

Neen, zegt de Hoogleeraar (bl 7): hij wil geen encyclopaedisch onderwijs door weinig docenten: »Daaronder

»lijdt vooral de wetenschap.» »Wij zullen kundige mannen »verkrijgen, maar geen representanten der wetenschap, en »daaraan heeft Nederland behoefte bovenal.» Vertegenwoordigers der Geneeskundige wetenschap geworden, zonder breede humanitaire en natuurkundige studie! Gij zult ze alzoo niet zien verschijnen. Maar de Hoogleraar verlangt ze ook niet; hij wenscht, zooals hij duidelijk zegt, wat men tegenwoordig noemt *specialiteiten*. Mijn oordeel is, dat wij behoefte hebben aan solide mannen en dat in zekere mate het bijzondere staat buiten de wetenschap. Hooger Onderwijs ter vorming van karakters: het *speciale*, hoe voortreffelijk soms ook, behoort daartoe niet. En eene zoogenaamde *specialiteit*, die niet breeder is opgevoed, verdient in geen opzigt den naam van een kundig Geneeskundige en is welligt voor niets anders bruikbaar, dan voor het *speciale*, dat hij voorstaat. De Hoogleraar wil, dat wij Nederlanders in de achting van het Buitenland zullen klimmen door *speciale* kundigheden; maar dit is ondenkbaar: een volk klimt in de achting van het Buitenland door een zelfstandig en krachtig volk te zijn; en het is voor het eerst in mijn leven, dat ik verneem, dat eenige dusgenoemde *specialiteiten* aan een geheel volk een goed aanzien geven. Of zijn niet soms de meest uitstekende *specialiteiten* kinderen in hetgeen in een volk achtbaar is? Waar waren in de 16de en 17de eeuw de *specialiteiten* in Nederland, toen het volk in waarheid in het Buitenland meer achting genoot dan eenig ander volk der aarde, toen Engeland en Frankrijk om strijd een hoopje volks achtten, dat geen drie millioen bedroeg?

Ik houd mij aan hetgeen Beets gezegd heeft over *karakters* en *grooten mannen*, wanneer ik wil weten, hoe het is.

Volgens den Hoogleraar Donders heeft Nederland geen krachten genoeg voor drie Hoogescholen, om deze van een genoegzaam aantal goede Docenten te voorzien, en hij wil dus,

in plaats van drie, slechts twee Hoogescholen (1875, bl. 7). Hij kan hierin regt hebben, misschien hebben wij zelfs voor *éene* waarachtige Hoogeschool geen krachten genoeg, en wat ik daaronder versta, is bij Beets te leeren. Maar de Hoogleeraar dwaalt, indien hij meent, dat de roem van een volk of de roem van eene Hoogeschool in het allerminst in verband staat met *speciale* deskundigen; en wat hij van Duitschland zegt: wie houdt dat land tegenwoordig voor zoo rijk aan mannen van Hooger Onderwijs in Geneeskunde?

De Hoogleeraar roemt (1875, bl. 9) de Wet op de uitoefening der Geneeskunde van 1865, omdat zij ons het schadelijke van Staats-examens geleerd heeft, die wij mede aan hem verschuldigd zijn; maar zoo hij die Staats-examens in tijds bestreden had en ze met mij en anderen had helpen bestrijden, ware de *proeve*, zooals de Hoogleeraar de Wet van 1865 noemt, voorkomen. Zoo ligtzinnig mag men niet met een volk handelen; en nu in 1875 te zeggen, dat wij door de verderfelijke Wet van 1865 geleerd hebben en haar dus tamenlijk goed mogen noemen, gaat, dunkt mij, alle grenzen te buiten. In 1865 wist elk bezadigd man in Nederland, dat Staats-examens schadelijk waren, en de Hoogleeraar had zich alzoo later de moeite kunnen besparen, om te doen zien, welk nadeel zij ook door zijn toedoen hebben aangebragt. Vroeger (1865) zegt hij in het boven aangehaalde geschrift, dat hij naar Staats-examens wenscht, omdat de Akademische examens in het geheel niet voldoen, en in 1875 (bl. 10), dat Akademische examens veel beter zijn dan Staats-examens. Op de laatste kwamen geene toehoorders, volgens den Hoogleeraar, en op de eerste kwam de *Corona* van vrienden en mede-Studenten. Aan een iegelijk is dit, sedert de Akademische examens openbaar zijn (1815), overvloedig bekend. Ook de andere gronden tegen het Staats-examen, door den Hoogleeraar aangevoerd, waren vóór 1865 aan een ieder bekend en ook aan hem; de Hoogleeraar zegt

in 1875, dat hij omgekeerd is, maar hij zegt niet waarom; hij is thans een zóó sterk bestrijder van het Staats-examen, dat niemand zijne stem daartoe meer behoeft te verheffen; maar ik mag toch opmerken, dat men op die wijze de onbekwame lieden, die naar een ander luisteren, heen en weder slingert en men krachtadig medewerkt, om slechte Wetten in de wereld te brengen. En de Hoogleraar is niets verlegen met zijne volkomene omkeering.

Opmerkelijk is het weder (1875, bl. 12), dat de Hoogleraar met den Senaat der Utrechtsche Hoogeschool toen niet wenschte in te stemmen, dat de Doctorale graad als van ouds de bevoegdheid tot uitoefening der kunst zou geven, daar hij in zijne hier onder te vermelden Brochure van 1878 dit met dien Senaat toen wel wenschte, maar met eene kleine wijziging; namelijk, dat bij het *praktisch* examen in de Geneeskunde, door de Faculteit der Hoogeschool af te nemen, ook anderen zullen tegenwoordig zijn, lieden uit de Akademie-stad, of van elders. Dat dit voor den schijn zou zijn, is duidelijk, en de Senaat der Utrechtsche Hoogeschool heeft dus regt, zoo hij beweert, dat de Hoogleraar tusschen 1875 en 1878 alweder is omgekeerd. De Hoogleraar zegt in 1875, dat hij dit niet wenschen zou bepaald te zien bij de toen te wachten en in 1876 verschenen Wet op het Hooger Onderwijs; zou hij het dan later wel goed vinden? Maar dit later is volgens hem in 1878 bijna daar, en in dit jaar acht hij het reeds te laat om de Staat-examens op te heffen, omdat thans naar ieders meening er groote behoefte aan Geneeskundigen ten platten lande bestaat (bl. 12).

Deze zaak is even dubbelzinnig voorgesteld als al het overige. In 1878 kleeft de Hoogleraar in zijne hieronder te vermelden Brochure de zonderlinge meening aan, althans hij schrijft die ter neder, dat de Geneeskundige Staats-examens, die in 1865 bij de Wet op de uitoefening der kunst zijn ingevoerd, slechts weder door eene andere Wet op de uitoefening kunnen worden ingetrokken, en geenszins

bij eene nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs. Allerzonderlingste meening! In het Besluit van Augustus 1815 op het Hooger Onderwijs kwam voor, dat de Doctorale graad het regt gaf tot uitoefening der kunst; dat was toen de Wet op het Hooger Onderwijs; in 1865 maakt men eene Wet op de uitoefening der Geneeskunst en grijpt hierbij in op het Besluit van 1815, door te bepalen, dat niet de Doctorale graad, maar het Staats-examen het regt tot uitoefening der kunst verschaft. Gesteld, dat dit normaal ware, wat niemand heeft erkend: het was een brutaal ingrijpen in het bestaande regt der Hoogescholen; maar gesteld, dat de Wet ook hier almachtig ware in het ingrijpen: zou men dan niet na 1865 bij eene afzonderlijke Wet hebben mogen vaststellen, dat de genoemde Wet van 1865 was opgeheven? Leeft niet voor een groot deel de Nederlandsche Wetgeving van zulke intrekkingen? Maar nu komt er in 1876 eene Wet op het Hooger Onderwijs, waarin men aan Doctorale graden allerlei regten toekent. Zou men nu bij die Wet niet hebben mogen vaststellen, onder intrekking van het bedoelde Art. der Wet van 1865, dat de Doctorale graad in de Genees-, Heel- en Verloskunde weder het regt geeft tot uitoefening der kunst? Het bezwaar van den Hoogleeraar is mij een raadsel, even als het bovengenoemde *te vroeg*, toen de Akademische Senaat van Utrecht het verlangde; om zulk een groote dwaling op te heffen, is het nooit te vroeg.

De Hoogleeraar gaat alsnu over, mede te deelen op welke wijze naar zijn inzien de Geneeskundige standen en de bevoegdheid zouden moeten geregeld worden (bl. 14); hij schrijft dit in 1875, om in 1878 alweder iets anders voor te stellen. In 1875 meent hij, dat twee standen van Geneeskundigen noodzakelijk zijn, namelijk Doctoren en Artsen; hij laat dus los de eenheid van stand, die hij vroeger zoo warm heeft voorgestaan, en voert als iets geheel nieuws en van eigen vinding hier datgene in, wat de Commissie van 1848 had voorgesteld (bl. 18 hierboven), en volmaakt

op dezelfde gronden, die de Hoogleeraar nu als nieuw aanvoert. Ik dacht hierbij, toen ik van deze letter- en zaak-ontvreemding kennis nam, aan de woorden van Berzelius, toen Dumas iets van hem als het zijne had voorgesteld: »Gij hebt zulk een glansrijken staart, waarom nu een eenvoudige veder uit den mijnen geplukt?»

De Hoogleeraar wil de opleiding in 1875 aldus doen plaats hebben: de Doctoren op een Gymnasium en op de Hoogeschool, en de Artsen op eene Hoogere Burgerschool en op eene Geneeskundige school. Dit meent hij in 1875; maar in 1878 wil hij alweder geheel iets anders, zooals hieronder blijken zal; aan de Artsen wil hij in 1875 na afgelegde examina, ook in de Verloskunde, de bevoegdheid geven, om overal in het Land de geheele kunst uit te oefenen (bl. 14), waardoor natuurlijk, zoo er Artsen genoeg zouden komen, de stand van Doctoren langzamerhand zou worden opgeruimd; goedkooper, sneller, gemakkelijker, juist als de Hoogleeraar Spruijt; verlaging van het peil der kunst en daling van eene gewigtige zaak!

De titel van Doctor wordt verleend door de Faculteiten, en zoo men in de Genees-, Heel- en Verloskunde gepromoveerd is, heeft men het regt, als de Artsen, om overal in het Land de geheele kunst uit te oefenen (bl. 14); de Artsen worden geëxamineerd en bevoegd verklaard door de Onderwijzers aan de Geneeskundige School (bl. 15); derhalve wil de Hoogleeraar voor Doctoren geen Staats-examen meer, maar het geven van bevoegdheid toekennen aan de Hoogleeraren van de Faculteit; en drie bladzijden vroeger (bl. 12) verschilt hij hierin van den Senaat der Utrechtsche Hoogeschool; wie kan het gelooven, dat hij twee bladzijden later (bl. 17) het weder met dien Senaat volkomen eens is?

Alsnu gaat de Hoogleeraar den lof zingen van de Artsen tegenover de Doctoren (bl. 15); ik heb er mij in 1853 (*Advies*) wel voor gewacht, dit te doen, en acht ook dit streven van den Hoogleeraar in hooge mate verderfelijk; ik

heb in 1853 met de Commissie van 1848 *alleen dáár Artsen toegelaten, waar men niets beters verkrijgen kan*, en ik stoot het verre weg, wanneer de Hoogleeraar zegt (bl. 15), dat minder ontwikkelde Geneeskunst-oefenaren zoo veel beter kunnen keuvelen met lieden van eenvoudigen stand, dan meer ontwikkelde Geneeskundigen. Indien het waar ware, zou dit gelden voor zieken-oppassers, maar het is niet alzoo; de waarlijk beschaafde man spreekt goed tot een Koning en spreekt best tot een bedelaar. De Hoogleeraar moet in zulke zaken warm bestreden worden. Neen, duizendmaal neen! de minder gegoeden moeten niet minder ontwikkelde Geneeskundigen hebben, maar op het platteland, waar het niet anders kan, moeten meer gegoeden en minder gegoeden tevreden zijn met hetgeen zij krijgen kunnen.

Was de Hoogleeraar vroeger een vurig voorstander van eenheid van stand, thans (bl. 15) is hij een sterk voorstander van de splitsing van Genees-, Heel- en Verloskunde; maar Cicero heeft de woorden: *quod semper movetur aeternum est*, in een geheel anderen zin bedoeld. Bij de Artsen wil hij Genees- en Heelkunde altoos vereenigd hebben, maar zij zullen ook de Verloskunde veelal daarbij willen beoefenen, en eerst na een afzonderlijk hierin afgelegd examen hebben zij tot de uitoefening hiervan de bevoegdheid.

De Militaire Geneeskundigen worden, volgens den Hoogleeraar, alleen genomen uit de Artsen (bl. 13).

De Hoogleeraar acht minstens twee Hoogescholen noodig voor de opleiding der Geneeskundige Doctoren en naast deze Hoogescholen wenscht hij eene Geneeskundige School, en hij zegt, dat die om de ziekenhuizen alleen te Amsterdam wezen kan (bl. 16). Deze School wil hij tot eene Rijks-School gemaakt zien en niet van de Gemeente afhankelijk doen zijn, hetzelfde, wat ik vóór 25 jaren in mijn *Advies* heb opgenomen.

De Hoogleeraar wil intusschen in 1875, dat eene van de

drie Rijks-Hoogescholen zal worden opgeheven en dat de Regering zich met Amsterdam niet inlate bij gelegenheid der Wet op het Hooger Onderwijs, maar verlangt eerst bij het herzien der Geneeskundige Wetten van 1865 eene Geneeskundige School te Amsterdam te doen optreden; eene Hoogeschool wenscht hij te Amsterdam niet, althans vooreerst niet, hij verschuift deze *ad Calendas Graecas*.

Opmerkelijk is de uitdrukking van den Hoogleeraar in 1875 (bl. 19): *Thans is er geen principiëel verschil tusschen de praktische opleiding van Artsen en Doctoren*; dat zegt dezelfde Hoogleeraar, die van de kennis der Artsen, die tot beschaving leidt, de armoedigste voorstelling heeft gegeven, en hij weet, dat zij in natuurwetenschappen in het geheel niet zijn bekwaam gemaakt. Is het waar, wat de Hoogleeraar zegt, dan mag ik toch vragen: waarom hebt Gij aan Uwe Doctoren den titel niet geweigerd, of waarom hebt Gij niet voorgestaan, aan de Artsen den Doctors-titel te geven? Wanneer een Hoogleeraar eener Hoogeschool openbaar verklaart, dat de Faculteiten gedaald zijn tot Geneeskundige scholen, dan heeft hij het aan zich zelve te wijten, als anderen zeggen: weg dan met uwe Doctoren, *want ook thans bestaat er geen principiëel verschil in de praktische opleiding van Artsen en Doctoren*.

En zou hier enkel gedrukt worden op het woord *praktisch*, dan zeg ik nog: Gij Hoogleeraren, Gij behoort, naast de kunst, de wetenschap te onderwijzen voor Doctoren; Gij moet ook Staats-Geneeskundigen vormen en Regts-Geneeskundigen, lieden, die veel verder zien dan de kunst; vormt Gij die niet, dan is uw Hooger Onderwijs niet goed.

De Hoogleeraar zegt (bl. 15), dat hij het onderscheid tusschen Doctoren en Artsen slechts plaatst in verschil van letterkundige en natuurkundige opleiding; volgens hem zullen de Doctoren letterkundig, natuurkundig en praktisch worden opgeleid en de Artsen praktisch; zoo spreekt hij bl. 15. En

wat zegt hij in dezelfde Verhandeling vroeger (bl. 3)? Daar wil hij voor een aanzienlijk deel de natuurwetenschappen voor Doctoren op het Gymnasium onderwezen hebben, waarvan dan aldaar weinig zal worden geleerd, omdat er op het Gymnasium zooveel te doen is. Bl. 13 wil hij de Artsen op de Hoogere Burgerschool onderwezen hebben, waar veel van de wetenschappen der natuur wordt gedoceerd, veel meer dan men op het Gymnasium verwachten mag. Dus zouden naar hem de Artsen veel meer natuurkundig worden ontwikkeld dan de Doctoren, en bl. 15 zegt hij, dat de Doctoren veel meer natuurkundig moeten worden onderwezen dan de Artsen.

Het is de Brochure, die wij hier in het kort ontleed hebben, welke door den Hoogleeraar Spruijt zoozeer wordt geroemd in zijn Artikel in *de Gids*.

De Hoogleeraar Donders 1878. Er is een ontwerp van Wet bij de Tweede Kamer ingediend op de uitoefening der Geneeskunde; en Professor Donders moet alweder nieuwen raad geven; hij doet dit ook in eene Brochure, getiteld: *Bedenkingen op het Wets-Ontwerp, regelende de voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van Arts enz. Utrecht, 1878.* In deze Brochure geeft de Hoogleeraar raad van geheel anderen aard dan vroeger; wel zegt hij (bl 4), dat hij in zijne Verhandeling van 1875 de *toepassing heeft aanbevolen van het stelsel, dat in het Ontwerp, door de Regering thans ingediend, is aangenomen*; hij noemt hier den Hoogleeraar Spruijt als *den besten verdediger van dat stelsel.* Intusschen zal het blijken, dat de Hoogleeraar Donders in eenige punten van de Regering en van den Hoogleeraar Spruijt verschilt, en hij noemt dan ook zijne laatste woorden: *bedenkingen op het Ontwerp.*

Hij begint met een kamp voor een Doctoraat in de oogheekunde en in de gezondheids-leer; opmerkelijk, maar ik vrees, dat ik mij tegen den Hoogleeraar niet verstaanbaar kan uitdrukken, wat een Doctor in een vak beteekent, of

wanneer een vak de waarde van een Doctoraat bezit. De Hoogleeraar spreekt intusschen volkomen in den geest des tijds: hoe meer afzonderlijke Doctoraten, hoe lager de titel zinkt. Heeft men niet aan den Doctors-titel het begrip gehecht, dat zijn drager een mensch was van zekere breedte? en kan nu de scheikunde, of de oogheelkunde, die breedte, zoo zij waarlijk bestaat, uitdrukken? Ik heb mij openbaar verklaard tegen een Doctoraat in de scheikunde, in de artseni-j-bereidkunde, enz., en ik verklaar mij, op gronden, die ik elders heb uit één gezet, tegen *speciale* Doctoraten: Doctoren moeten in het bezit zijn van *Studium generale*; en wie dat bezit, zal de kleinheid der Doctoraten in *specialiteiten* kunnen verstaan.

Was de Hoogleeraar vroeger een voorstander van eenheid van stand, zooals hij was, toen hij Staats-examens voorstond, thans (bl. 5) verdedigt hij het afzonderlijk bestaan van een Doctor in de Geneeskunde, en, wat de uitoefening betreft, ook van een Doctor in de Heelkunde of in de Verloskunde. Derhalve iets nieuws van 1815, wat nu eenvoudig weg daar neder geschreven wordt, zonder dat men tevens zegt, hoezeer men daartegen geijverd heeft. Thans (bl. 6) noemt hij het *ongerijmd*, wat hij vroeger warm heeft voorgestaan; thans staat hij in de Geneeskunde *verdeeling van den arbeid* voor.

Hij verheugt zich (bl. 6), dat het Ontwerp Doctoren en Artsen wil. Is dat nu het *stelsel*? maar die waren er, vóórdat het Ontwerp verscheen; zij zijn dus niet door een nieuw voorstel van den Hoogleeraar in het leven getreden. Het *stelsel* vindt de Hoogleeraar best, *maar hij heeft bezwaar* (bl. 6) *tegen de voorwaarden, die het Ontwerp verbindt aan het verkrijgen van den titel, zoowel van Arts als van Doctor*. Derhalve heeft hij bedenkingen tegen alles, behalve tegen het *stelsel*, en dat *stelsel* kwam reeds in de Wet van 1865 voor.

Naar den Hoogleeraar zou dat stelsel (Doctoren en Art-

sen) medebrengen (bl. 6), *dat het betrekkelijk aantal Artsen en Artsen-Doctoren zich van zelf zal regelen aan de eene zijde naar de behoeften en de eischen der Maatschappij, aan de andere zijde naar hare materiële en intellectuële krachten.* Wie kan gelooven, dat de Hoogleeraar zulke dingen schrijft? Sedert 1865 waren er Artsen en Artsen-Doctoren, en juist sedert dien tijd is alles in de war, en nu men die twee klassen behoudt en de zaak voor de Artsen nog moeilijker maakt, moet ieder nog meer verwarring wachten; en nu zegt de Hoogleeraar, dat alles in de volmaaktste orde komen zal.

Er volgt eene andere hoogst bedenkelijke zaak (bl. 6). Hij zegt, *dat de waardeering eener klassieke vorming in een Crisis verkeert, die zelfs een denker als Emil du Bois-Reymond op twee gedachten doet hinken.* Elk hinke, die hinken wil, en du Bois-Reymond worde, zooals hij verdient, voor een voortreffelijk denker gehouden; maar om *denken* is het hier niet te doen; met *denken* worden zaken van ervaring niet beslist. Zie slechts den klassiek gevormde tegenover de scheikundigen en de oogheekundigen, en Gij zult een hemelsbreed verschil zien; meer wil ik over deze zaak hier niet in het midden brengen. Voor mijn deel droom ik gaarne van eene toekomst, waarin de zucht naar ijdelheid weder zal plaats gemaakt hebben voor een opregt streven naar een waarachtig gehalte. Dan zal men over klassieke studie niet op twee gedachten hinken en haar niet behandelen, zooals tegenwoordig alles behandeld wordt, wat wezenlijke waarde heeft.

Omdat du Bois-Reymond hinkt, zou het aan de toekomst moeten worden overgelaten, of de Maatschappij Doctoren of Artsen noodig heeft, en daarom zou het pligt zijn, de kansen voor de keuze van de eene of van de andere klasse zoo veel mogelijk gelijk te stellen (bl. 6). Derhalve wil de Hoogleeraar Donders een waar dobbelspel, wel niet omdat du Bois-Reymond hinkt, maar omdat hij bij voorkeur naar de

oogheekunde ziet. Mag ik vragen, of hij niet velen zijner Ambtgenooten het regt zou toekennen, om hier een woord in het midden te brengen? Ik kan hem nog andere uitstekenden uit Utrecht noemen, die ook niet hinken, maar op vasten bodem staan. Maar ik heb mij weinig moeite te geven, om den Hoogleeraar eene andere overtuiging bij te brengen; voor hem is het dorado een Doctoraat in de oogheekunde, en voor een ander kan het ligt *Studium generale* zijn.

Een enkel woord nog hierover. Indien het den Hoogleeraar ernst was, om de zaak aan de toekomst over te laten, dan zou hij niet zoo zijn best doen, om allen breederen studiezijn rondom hem te dooden, zooals ik jaren ondervonden heb.

Naar den Hoogleeraar beschermt het Ontwerp van Wet de Artsen en zet de Doctoren terug (bl. 7), en daartegen komt hij op; de Doctoren zullen in aantal zeer afnemen en de Artsen zullen in aantal zeer toenemen.

Hij verwerpt dit deel van het Ontwerp, dat men van een Pro-Gymnasium tot het eerste examen van Arts zou kunnen worden toegelaten (bl. 7), zooals het Ontwerp van Wet wil; de aanstaande Artsen moeten volgens hem eene Hoogere Burgerschool bezoeken. Dit komt ook in het voorloopig Verslag der Kamer voor; maar hier wordt vergeten, dat de tegenwoordige vraag niet is: hoe bekomt men Artsen? maar: *hoe bekomt men Geneeskunst-oefenaren genoeg voor het platteland?* Dit is het eenige *brûlante* van de kwestie; en nu gaat men vragen: hoe kan men nog op eene andere wijze Artsen vormen? De Hoogleeraar doet dit met de Kamer, en spreekt in zijne geheele Verhandeling niet over het *brûlante* van de vraag. Ik heb brood noodig en lijd honger: wat baat mij nu Uw redekavelen over eene andere wijze van bakken? Eigenlijk zou ik best het geheele geschrijf van den Heer Donders ter zijde kunnen leggen, want hij wil het aan de toekomst overlaten (bl. 6), om aan

het platteland Geneeskundige hulp te doen geworden, die naar zijn nieuw baksel daar nooit komen zal.

De Hoogleeraar, die zelf heeft medegewerkt om het aantal Doctoren te doen afnemen, schrijft nu (bl. 8): »Men moet zich verwonderen over de lichtvaardigheid, waarmede, willens en wetens, gevolgen worden uitgelokt van zoo diep ingrijpenden aard,» waaronder de Hoogleeraar verstaat het verminderen van het aantal klassiek gevormde Artsen. En du Bois-Reymond hinkt: zijn dan de gevolgen wel zoo gewichtig?

Ja, antwoordt de Hoogleeraar, en hij neemt (bl. 8) op de sterkste wijze klassieke vorming *voor den mensch* in bescherming; de Geneeskunde kan men volgens hem beoefenen zonder die vorming, en daaraan twijfelt niemand meer; maar de *mensch*, erkent hij, wordt er zeer door veredeld.

Nu zoudt Gij meenen, dat al het vroegere misverstaan is, maar lezen wij eens, wat er volgt (bl. 8): »Ik laat in het midden, in hoeverre die vorming eigenschappen ontwikkelt, die in den Geneeskundige bijzonder te waardeeren zijn. Maar zeker geldt het een vorm van beschaving, die in de Maatschappij moet zijn vertegenwoordigd, en bovenal begeerlijk is in den Arts, die met haar in zoo aanhoudende en nauwe betrekking komt.» Derhalve erkent de Hoogleeraar voor den Arts, *als mensch*, die vorming als gewichtig, maar *hij laat in het midden*, of de Arts als uitvoerenaar der Geneeskunst en in elke andere verhouding als Arts aan zulk eene beschaving wel behoefte heeft. Het doet mij grootelijks leed en ik houd dat *in het midden laten* voor eene treurige uitspraak van den Hoogleeraar, die hem misschien evenmin ernst is, als hij vroeger tegen klassieke vorming bij den Arts is opgekomen. Ja, in dezelfde Brochure, die hier besproken wordt, laat hij die zaak niet in het midden, zooals hij zegt, maar beschermt hij niet-klassiek opgevoede Geneeskunst-oefenaren, die hij middag-

klaar bestemt, om de klassiek opgevoede met der tijd te verdringen. Eenige schoone woorden, die de Hoogleeraar nu en dan tusschen beide voert, verminderen het gevaarlijke van zijn streven in het geheel niet.

Van ééne zaak kunnen wij intusschen acte nemen: de Hoogleeraar acht klassieke vorming in den Arts zeer wenschelijk (bl. 9); derhalve moet elk eerlijk streven er op gerigt zijn, dat het aantal van zulke Artsen vermeerdere, zooveel mogelijk; zijn streven is echter een ander; want hij wil gelijke regten toekennen aan niet-klassiek ontwikkelden, blijkbaar met het eenige doel, om den klassiek ontwikkelde te verdringen. Daarom stemt hij den Hoogleeraar Spruijt in alles toe.

Het is hier de plaats niet, om over klassieke vorming, dat is hier *vorming tot een karakter*, van den Geneeskundige eenigszins breeder te handelen; maar ik wil den schijn niet op mij laden, dat ik daarin niet een eersten pligt zou zien. Gelukkig kan de mensch, die zóó gevormd is, deze menscheid niet te huis laten, als hij in de Maatschappij als Geneesheer zal optreden; en de Hoogleeraar Donders zal zeggen: als ik die vorming *voor den mensch* noodzakelijk acht, dan heb ik alles gezegd, want de Arts kan den mensch niet uitschudden. Maar dan zou ik hem moeten toeroepen: Gij scheidt weder ingewikkelde phrasen, omdat Gij die vorming voor den Geneesheer vroeger bestreden hebt. En vergeten wij ook niet, dat de Hoogleeraar Spruijt, die *beste woordvoerder*, de vorming van het karakter voor den Ingenieur, den Koopman en den Geneeskundige gelijkelijk van waarde acht.

Neen, het moet niet in het midden gelaten worden, of de Geneesheer al of niet buitengewone behoefte heeft aan die vorming, waarover gehandeld wordt en hier boven gehandeld is; maar hier mag ik nog opnemen, dat Vorsten, Veldoversten, Bevelhebbers op schepen, Geneeskundigen, zoo het kan, eene grootheid van ziel moeten bezitten, die

hen met het oog op God doet beschikken over leven en dood van natuurgenooten; dat zij den moed moeten hebben van een leeuw en te gelijk de zachtaardigheid van een kind, zooveel dit mogelijk is; dat zij in zelfopoffering voor anderen en dus in liefde voor hunne natuurgenooten voortdurend voedsel moeten vinden voor hunne zware taak. Neen, roep ik den Hoogleraar toe, neen: een lafaard, die wegloopt om de Cholera, om een enkel voorbeeld te nemen, moet naar mijn oordeel van de lijst der Geneeskunst-oefenaren worden geschrapt. Is de Hoogleraar met mij van hetzelfde oordeel, dan zal hij gaarne terug nemen dat *in het midden laten*. Er is hier geen sprake van zedelijk hooger te staan dan een ander, maar van persoonlijke hoedanigheden, die eerste en laatste vereischten zijn in den echten Geneesheer. Geen braaf kapitein verlaat zijn zinkend schip, zoolang er nog één man aan boord is.

Van Hemholtz haalt hij (bl. 9) nog aan, wat algemeen bekend is, dat de geest op eene Hoogeschool daalt, wanneer het gehalte der ontwikkeling van de jeugd afneemt; maar straks zal hij U toch niet-klassiek opgevoeden op de Nederlandsche Hoogescholen brengen in grooten getale, evenveel beschermd als de klassiek opgevoeden, die zamen den wedstrijd moeten aangaan, waarvan boven gesproken is. De Hoogeschool zal geen nadeel hebben van een kleiner deel jonge lieden, die niet klassiek ontwikkeld zijn en ook geen gelijke regten met de overigen te wachten hebben. Naar den uitgedrukten wensch van den Hoogleraar Donders zal echter de toestand ontstaan, die door Hemholtz wordt gewraakt. De Hoogleraar verwachtte eene Geneeskundige school, die echter niet is verschenen, en daarom wil hij thans de niet-klassiek gevormde Artsen ook op de Universiteit toelaten. Waarom niet thans om eene Geneeskundige school gevraagd, indien die noodig is? Waarom eene zaak niet volgehouden, indien zij best is, al is er op het oogenblik geen uitzigt op? De Hoogleraar gaat snel met zijn

tijd mede, en daar die tijd zich telkens omkeert, moet hij het natuurlijk evenzeer doen ¹⁾).

Om het aantal Doctoren in de toekomst niet te doen wegsmelten, raadt de Hoogleeraar aan, den studie-tijd van deze te verkorten en het verkrijgen van den graad van Doctor gemakkelijker te maken. Derhalve daling van het gehalte van den Doctor, omdat er bij den tegenwoordigen toestand te weinig komen. Maar welke is die toestand? Zijn de eischen alleen te hoog, of is er nog iets geheel anders? De Hoogleeraar vergeet eene kleinigheid: men heeft, en daaraan heeft hij medegewerkt, het aanzien van den Doctor openbaar verlaagd en eene andere klasse naast hem gesteld, die gelijke regten had als hij. Sedert men dat gedaan heeft (1865), heeft men, ja, ook een Staats-examen voor Doctoren ingevoerd, maar is de eerstgenoemde reden niet genoeg, om niemand meer naar den graad van Doctor te doen dingen? En de Hoogleeraar wil in 1878 dien toestand volkomen bestendigen.

Eene inkorting en wijziging van den studie-tijd op het Gymnasium voor den aanstaanden Doctor acht de Hoogleeraar wenschelijk (bl. 12). Hierover is vroeger veel gesproken en ik ga dit hier voorbij. Dat dierkunde en plantkunde niet op het Gymnasium, maar op de Universiteit moeten onderwezen worden, geeft de Hoogleeraar thans toe. Bl. 19 schijnt hij weder op dit punt omgewenteld te zijn.

Mijne hoop; dat het Ontwerp met de Staats-examina breken zou, is, zegt hij, niet vervuld (bl. 13). De Hoogleeraar heeft van de Commissie van 1848 overgenomen, zooals de Heer Spruijt het gedaan heeft en zooals het Ontwerp van Wet het insgelijks wil, dat de examina aan de Hoogeschool zullen worden afgenomen. Het Ontwerp heeft voor de praktijk nog

¹⁾ Voor mijn deel acht ik eene Geneeskundige school beter voor elk soort van Artsen; maar daar wij vier Hoogescholen hebben, is zij zeker niet te wachten.

een Staats-examen behouden, maar de Hoogleeraar volgt ook hierin de Commissie van 1848, zonder het intusschen te zeggen en zonder dat goede op te nemen, wat die Commissie met haar praktisch Staats-examen beoogde.

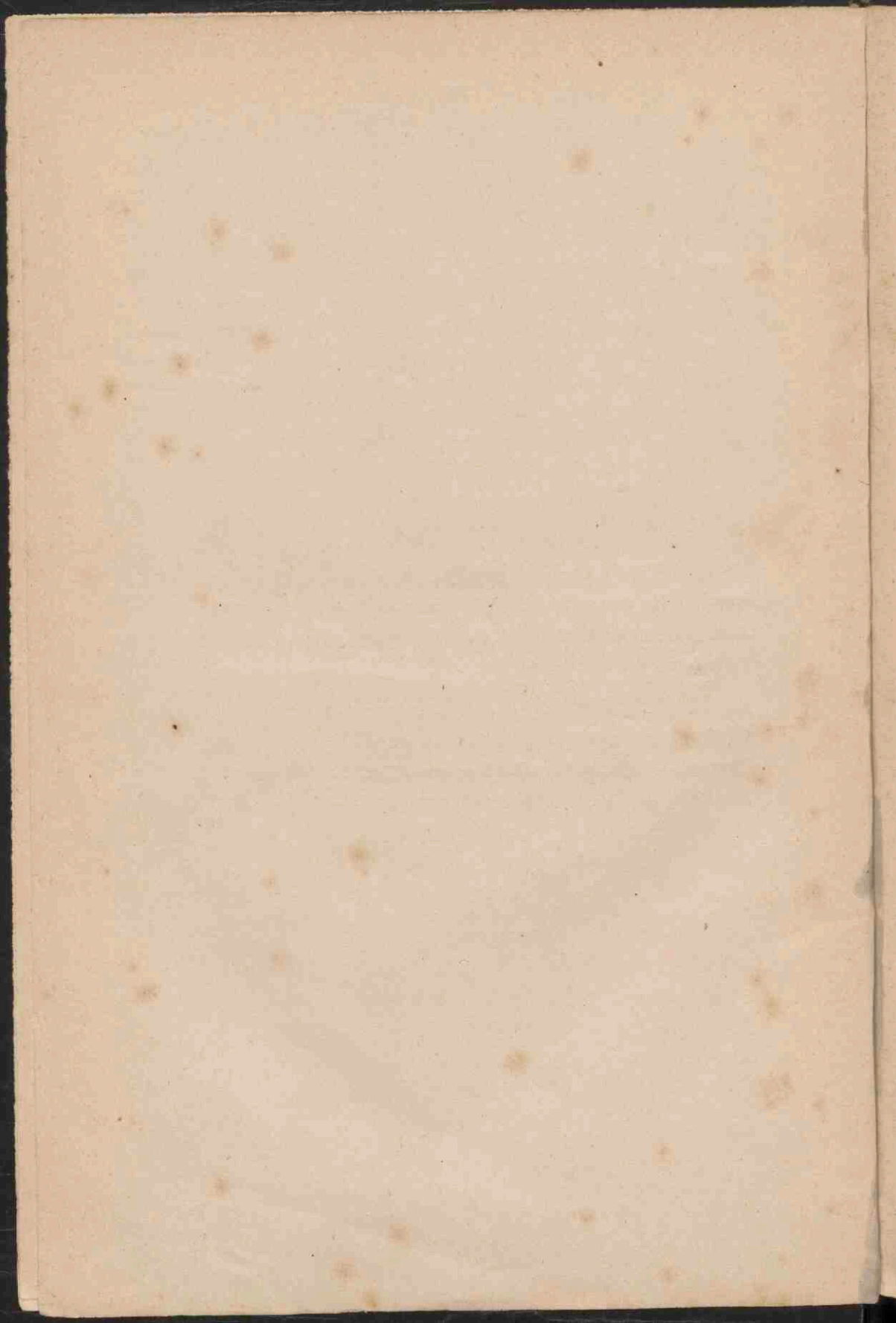
Ik heb het schadelijke van het voorstel van den Hoogleeraar van 1878, dat in wezen met het Ontwerp overeen komt, hierboven voldoende uit één gezet en eindig thans met den opregten wensch, dat de Hoogleeraar moge leeren inzien, dat hij geen heil verspreidt, zoo hij zich bemoeit met zaken, die gelegen zijn buiten den kring van het speciale, waarin elkeen hem gaarne eert. Het *nos poma natamus* kan geen roem geven. Laat ons ons houden aan den regel van Baco: *nisi utile sit quod facias, stulta est gloria*.

Mijn pijnlijke taak is volbragt; mogt zij de laatste zijn in mijn leven; mogten anderen haar voortzetten, mannen, die er veel meer toe bevoegd zijn dan ik, om de behoefte van onze Maatschappij te doorgronden en aan te wijzen, wat tot heil strekken kan. Ons volk is een goed volk en laat zich ligt leiden: ik verbeeld mij, dat, indien zich vaderlandslievende mannen zouden vereenigen, om het kwaad te bestrijden, dat den volksgeest ondermijnt, er wel iets beters zou gaan leven.

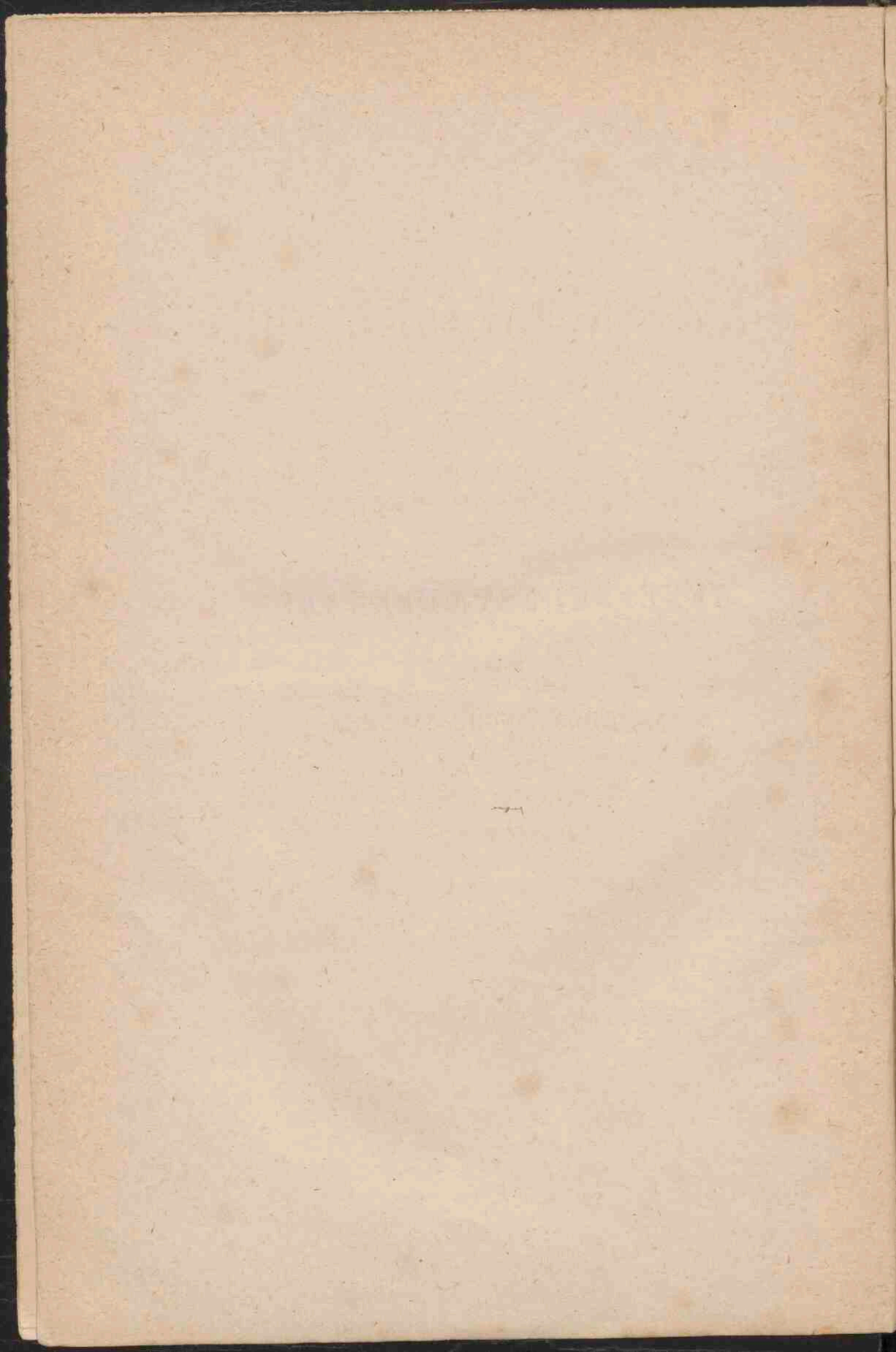
Mogt het zoo zijn!

I N H O U D.

	Blz.
Inleiding	1
Een kort woord uit de Geschiedenis tot 1865	6
Geneeskundige omwenteling in 1865 en hare gevolgen	25
Thans bestaande bepalingen op het verkrijgen der bevoegdheid tot uitoefening der Geneeskunst	35
Onderzoek naar iets beters	70
Slotsom	103
Bijvoegsel. Het oordeel van den Hoogleraar F. C. Donders over de bevoegdheid tot uitoefening der Geneeskunst	112

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN
NAAR DE
NEDERLANDSCHE WETTEN.

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE

NEDERLANDSCHE WETTEN,

DOOR

G. J. MULDER.

EERSTE VERVOLG.

(Februarij 1879).

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS & ZOON,
1879.

HET VOORGAANDE GESLOTEN AAN HET VOLGENDE.

Het *Ontwerp van Wet ter verkrijging der Bevoegdheid om de Geneeskunde uit te oefenen* in Nederland en zijne overzeesche bezittingen is door de Eerste Kamer der Staten-Generaal den 23 December 1878 aangenomen. Reeds den 9 October had de Tweede Kamer er haar zegel aan gehecht, met uitzondering van den Heer Roëll; de Eerste Kamer nam het Ontwerp spoedig op en maakte vele bezwaren; na meer dan twee maanden beraad schenkt zij er echter hare goedkeuring aan. In de Vergadering waren tegenwoordig 24 leden en de Wet werd aangenomen met 8 stemmen *tegen* en 16 stemmen *voor*. Daar nu tot deze Kamer 39 leden behooren, waren er 15 leden afwezig.

Opmerkelijke toestand! De belangen van gezondheid en leven der ingezetenen aan de eene, die van het Hooger Onderwijs aan de andere zijde, worden door een Wets-ontwerp bedreigd, naar het oordeel van vele deskundigen buiten de Kamer, en de eerste Vergadering des Lands, wier pligt het is voor die belangen te waken, stelt zóó lang de behandeling van het Ontwerp uit, tot er 15 van de 39 leden den moed hebben, tehuis te blijven, wanneer die zaak besproken wordt. 15 van de 39 is $\frac{3}{5}$!

Onder degenen, die buiten de Kamer der Staten-Generaal tegen het Ontwerp hunne stem verheven hebben, behoort ook de schrijver van hetgeen nu wordt vervolgd.

Men is thans gewoon, zoo men bezwaar heeft ingebracht

tegen voorstellen van algemeen belang, daarin te berusten, indien er een besluit gevallen is; men noemt zoo iets dan *un fait accompli*, eene uitdrukking der latere dagen en alzoo door het nieuwe burgerregt gekroond; en als iets dan zoo heet, dan juicht men hetgeen men bestreden heeft van harte toe en eert het als uitnemend.

Ik verzoek de vergunning, om hier mijn weg te mogen gaan en de zaak, die mij ter harte gaat, te mogen blijven voorstaan, dat is, het tot Wet verheven Ontwerp als hoogst verderfelijk in elke rigting te mogen blijven teekenen. Ik beoog hiermede niet het in werking treden dezer Wet te voorkomen, ook niet thans eene goede Wet voor deze aanlegenschap voor te bereiden: den moor kan ik niet blank wasschen; de verwarring moet loopen tot het einde, tot zij stuit als een hollend paard, dat aan het einde van zijn weg zijn kop tegen een muur doet te barsten splijten en van één spatten. Mijn oordeel is, dat het met de volken gaat als met ons menschen: leeren door schade en door schande. Te lang reeds heeft de periode van voorspoed geduurd; tegenspoed alleen kan wijsheid aanbrengen.

Dat ik voor het oogenblik een geheel nutteloos werk doe, heb ik bij ervaring: sedert 1848 was er niets dan *één* stroom en wel een bergstroom, die, dan eens zich in diepe kloven voortbewegende, dan eens van groote hoogten nederstortende, alles in zijne vaart medenam, wat hem hinderde. Ik ben niet dwaas genoeg, mij voor te stellen, iets goeds te doen. Eigenlijk is het meer of min eene uiting van inwendig leven, dat zich van iets anders bewust is, dat ook iets anders gekend heeft en dat van het tegenwoordige de innige overtuiging heeft: *das kann ja nicht immer so bleiben* ¹⁾.

¹⁾ Onder het afdrukken verschijnt het Koninklijk Besluit van 12 Februarij 1879, waarbij de examens worden geregeld, bedoeld bij de Wet op de Uitoefening der Geneeskunde van 25 December 1878. De Wet zal met Augustus aanstaande in werking komen.

In het volgende heb ik te bespreken wat de Eerste Kamer nog van het Ontwerp van Wet gezegd heeft; voorts had ik nog aan te vullen de wijze en mate van vermindering der Geneeskunst-oefenaren in Nederland, die ik vroeger wel bij herhaling genoemd, maar nergens in cijfers aangegeven heb; eindelijk had ik den gewichtigen stand van Militaire Geneeskundigen nog te vermelden uit het oogpunt, waaruit de andere Geneeskunst-oefenaren overwogen zijn.

Een Artikel in het *Tijdschrift van de Maatschappij der Geneeskunde* heeft mij onderwijl de gelegenheid gegeven, uitvoeriger ter sprake te brengen, of Geneeskunst-oefenaren, die behoorlijk zijn opgeleid, maar minder breed dan Doctoren, al of niet wenschelijk zijn op schepen der Koopvaardij-vloot en op afgelegen plaatsen in het Land, *waar zich geen Doctor vestigen wil*. Ten slotte heb ik nog eenige kleine artikelen hierbij gevoegd, die bij het ontwerp behooren en waarvan de inhoud thans wel mag worden overwogen.

Zoo ik nog leef en krachten heb, zal deze zoo gewichtige zaak op nieuw worden opgenomen.

DE EERSTE KAMER DER STATEN-GENERAAL,
BEHANDELLENDE HET ONTWERP VAN WET OP HET VER-
KRIJGEN VAN BEVOEGDHEID TOT UITOEFENING DER
GENEESKUNDE.

Naar de voorloopige Verslagen te oordeelen, waarvan ik bl. 60 melding heb gemaakt, was de Eerste Kamer sterk tegen het Ontwerp gekant; maar daaruit af te leiden, dat dit evenzoo zijn zou, wanneer de Leden in het openbaar

persoonlijk voor hun gevoelen staan, daaraan heeft zoowel de Tweede als de Eerste Kamer de Natie ontwend; de gevoelens, zonder namen in de voorloopige Verslagen uitgedrukt, zijn doorgaans veel krachtiger, dan zij in het openbaar van de sprekers in de Vergaderingen worden vernomen. Onder 15 van de 39 Leden, die ter Vergadering niet zijn verschenen en alzoo in het openbaar gezwegen hebben, kunnen er geweest zijn, die door ongesteldheid of andere oorzaken verhinderd waren; maar het is in het geheel geen ergdenkenheid, wanneer men meent, dat er onder de 15 uit de Vergadering weggebleven Leden zijn, die de overtuiging hadden, dat de Wet behoorde te worden afgestemd, maar die daartoe den moed misten. Ook heeft men in de Eerste Kamer zelve nog zeer onlangs in het voorloopig Verslag over de begrooting van 1879 het volgende gezegd:

»Bij de algemeene beschouwingen achtten *eenige leden* »het niet overbodig te verklaren, dat zij steeds bereid zijn, »hun steun aan het tegenwoordig Kabinet te verleenen, »tegenover de van meer dan ééne zijde geuite misprijzing.

»Mogten zich redenen hebben voorgedaan tot verschil van »gevoelen, dan betroffen deze meer bijzondere punten van »bestuur, dan de tot nu toe door het Kabinet gevolgde »rigting; bijzondere punten van verschil, die geen grond »mogen geven tot verzwakking eener Regering, welke tot »nu toe, volgens zuivere constitutionele begrippen, de »uitdrukking was van en haren steun vond in de meerderheid der Vertegenwoordiging." (*Bijblad Eerste Kamer, Januarij 1879, bl. 68*).

In deze woorden is photographisch geteekend, dat wij te gronde gaan en hoe wij te gronde gaan. De zaken worden door die Leden niet beoordeeld en een Wet wordt niet goed gestemd of afgestemd naar haren inhoud, maar de constitutionele begrippen der Regering zijn ook de begrippen van die Leden der Kamer, en om die reden keuren die Leden der Kamer goed, wat de Minister voordraagt.

Bij zulke regelen moge men vervuld zijn van weemoed en droefenis: eenige Leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal zeggen: bederf van Hooger Onderwijs, verminking van den Geneeskundigen Stand, gemis aan Geneeskundige hulp op het platteland, dat alles raakt den zoom van onze jassen niet: wij hebben een Ministerie naar onze constitutionele begrippen, daaraan verzekeren wij naar ons vermogen kracht, en *après nous le déluge*.

De *N. Zutph. Ct.* noemt het Staatsligchaam, dat onder het constitutioneel Regeringstelsel den naam van Senaat of Eerste Kamer draagt, »een parodie op de grootsche, »klassieke Oudheid. En toch was in de theorie voor dat »ligchaam zulk een gewigtige plaats bestemd. Geplaatst »tusschen het Volk en de Kroon, zou zij met hoogere en »rijpere wijsheid zijn voorzien dan de wuste, ligtzinnige »Tweede Kamer, en zou zij het gewichtig ambt te vervullen »hebben, naauwlettend te waken voor de regten der Kroon, »opdat de Vertegenwoordigers des Volks niet de Grondwet »verwringen en de Staatsinrigting eigenmagtig en revolutionair veranderen zouden. Het bolwerk van de Kroon »heeft men de Eerste Kamer jaren geleden genoemd, niet »in dien zin, dat in Nederland voorshands onmiddellijk gevaar »voor den Koning van de zijde des Volks dreigen zou; »maar wel in politieken zin, dus als bolwerk voor het »Koningschap tegen het Parlementarisme, voor de Monarchie »tegen den langzaam invretenden kanker der almacht van »het Parlement. Vele zijn de illusiën, die in rook ver»dwenen zijn in den korten tijd, dat het constitutioneel »regeerstelsel bestaat, maar van geen droombeeld is minder »werkelijkheid overgebleven dan van de hooge en belang»rijke positie, die de Senaat in dat regeerstelsel zou »innemen.” Ten bewijze daarvan haalt de *N. Z. Ct.* de debatten aan, die den 17 en 18 Januarij in de Eerste Kamer werden gevoerd over de Staatsbegrooting. »De Eerste

Kamer," zegt zij ten slotte, »al verwierp zij nu ook eens een wetje, omdat de Regering en de Tweede Kamer wat al te luchtig met de wet omsprongen, de Eerste Kamer moet geheel anders worden; want zij heeft haar redenen van bestaan vernietigd, haar prestige afgebroken, »zich zelve tot een risée gemaakt." (*Overgenomen uit het Dagblad van 2 en 3 Februarij 1879*).

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft het Verslag van de Eerste Kamer over het nog aanhangig Wetsontwerp betrekkelijk de medische examens beantwoord.

De Minister zegt te erkennen, »dat het Wetsontwerp slechts een *proef* bevat. Leert de uitkomst, dat; met behoud onzer tegenwoordige Geneeskundige Staatsregeling en handhaving der bij de Wet op het Hooger Onderwijs gevallen beslissingen, niet genoegzaam in de behoefte aan Geneeskundige hulp kan worden voorzien, zoo zal op de Regering de pligt rusten, beter doeltreffende maatregelen voor te stellen. Doch voordat men hetgeen pas werd opgerigt, weder omverstoort, moet die *proef* eerst zijn genomen." (*Bijblad Eerste Kamer, 9 December 1878, Memorie van Antwoord*).

In de eerste plaats merken wij op, dat hier alweder van *proef* gesproken wordt en wel in den zin, dat men niet weet, of men wel goed slagen zal, in de beteekenis, waarin wij doorgaans het woord *proberen* opnemen. Deskundigen weten zeer wel, hoe deze zaak geregeld worden moet, en alleen zij, die haar niet verstaan, kunnen over haar zoo spreken, maar ook alleen zij, die geen ernst hebben in ernstige dingen; en terwijl elk verstandig man moet erkennen, dat de *proef* zeker mislukt, zegt de Minister toch, dat zij moet genomen worden. Waarom? omdat de Minister zich dit nu eenmaal in het hoofd heeft gezet.

De Minister zegt, »dat hetgeen men pas heeft opgerigt niet mag worden omvergestooten." Mij is niets bekend,

dat hierop betrekking heeft, en niemand weet zoo iets aan te wijzen, ook de Minister niet. De Wet op het Hooger Onderwijs van 1876 blijft dezelfde en de Wet van 1865—1874 werpt de Minister overhoop, om de goede uitkomst der Wet op het Hooger Onderwijs te verminken. Waar is het pas opgerigte en wie stoot er anders omver, dan de Minister juist met zijne nieuwe Wet?

De Eerste Kamer heeft op deze onjuiste woorden niet geantwoord.

In de zitting der Eerste Kamer van 23 Dec. 1878 is omtrent het genoemde Ontwerp van Wet het onderstaande voorgekomen (*Bijblad Eerste Kamer, bl. 52, vel 18*), wat ik in zijn geheel opneem:

De Heer Prins: »Ik betreur het, dat ons geacht medelid, »de Heer Büchner, niet tegenwoordig is. Hij is van de leden »dezer Kamer de eenige die van de Geneeskunde eene meer »bepaalde studie heeft gemaakt, en ik had daarom gewenscht, »dat hij uit een wetenschappelijk oogpunt dit Wetsontwerp, »zoo als zijn voornemen was, had bestreden, om hierdoor »ook mijne stem tegen dit Wetsontwerp te motiveren. Nu »hij niet hier is, zal ik mij als leek op dat terrein niet »wagen, maar alleen eenige praktische bezwaren in het »midden brengen, die mij weêrhouden mijne goedkeurende »stem aan het Wetsontwerp te geven.

»Wat toch is het doel, dat de Regering met dit Ontwerp »beoogt? Het verkrijgen van meer Geneeskundigen, vooral »ten behoeve van het platteland. Ik betwijfel echter zeer, »of dit Wetsontwerp tot dat doel zal leiden, en het komt »mij voor, dat zelfs de Minister in dien twijfel deelt, want in »zijn antwoord op ons Verslag lezen wij: »het is slechts »eene proef, en als die niet slaagt, zal het de pligt der »Regering zijn andere maatregelen te beramen." Maar de »behoefte is zoo dringend, dat het gewaagd mag heeten »proeven te nemen, van wier uitslag men bijna niet zeker

»is. De Minister wil drie categorieën van jongelieden toelaten
 »tot de studie in de Geneeskunde: *a.* die een gedeelte van
 »het Gymnasiaal Onderwijs hebben genoten; *b.* die met
 »goed succes het eindexamen aan eene Hoogere Burgerschool
 »met vijfjarigen cursus hebben afgelegd; *c.* die bij een te
 »houden examen de bewijzen hebben gegeven, genoegzaam
 »voorbereid te zijn om de lessen in het Natuurkundig On-
 »derwijs te kunnen volgen. Hoe nu dat Onderwijs aan de
 »Universiteit zal moeten worden ingerigt voor die jonge-
 »lieden, op verschillende wijze doch geen van allen volledig
 »opgeleid, is mij een raadsel. In ieder geval zal dat Onder-
 »wijs voor den een te hoog, voor den ander te laag zijn,
 »en daardoor zal het verblijf aan de Akademie, uit den aard
 »der zaak kostbaar, niet verkort maar verlengd worden.
 »Wil de Minister Geneeskundigen creëren voor het platte-
 »land, dan moet hij een anderen weg inslaan, hij moet
 »vooraf naauwkeurig bepalen, wat zij zullen moeten weten
 »om tot de Akademische lessen te worden toegelaten; men
 »geve hun de gelegenheid, zich vooraf zooveel mogelijk
 »wetenschappelijk voor te bereiden, opdat het verblijf aan
 »de Akademie zoo kort mogelijk zij, en men beperke daar
 »het Onderwijs tot de Wetenschappen, die onvermijdelijk
 »noodig zijn voor de uitoefening der Geneeskunde. Op die
 »wijze zal men jongelieden uit eene klasse der Maatschappij
 »tot zich trekken, wier ouders tot nu toe door de groote
 »kosten afgeschrikt worden, om hunne jongens tot Genees-
 »kundigen te doen opleiden.

»Maar bovendien, als dit Wetsontwerp Wet wordt, zal
 »het in geen enkel opzigt beantwoorden aan het doel om
 »Geneeskundigen te krijgen, die zich ten platten lande
 »willen vestigen. De kinderen van ouders, die in staat zijn
 »het zoo kostbaar Onderwijs in de Geneeskunde aan de Aka-
 »demie te betalen, zullen, als zij hun Arts-examen hebben
 »afgelegd, de praktijk niet willen gaan uitoefenen in een
 »achterhoek, op een boerendorp, onder menschen van veel

»minder ontwikkeling dan zij; daartoe zijn die jongelieden
 »aan te goed gezelschap en aan te veel luxe gewoon. Wil
 »men dat doel bereiken, dan moet men die Geneeskundigen
 »zien te krijgen uit eene andere klasse der Maatschappij,
 »en wel jongelieden, die matiger zijn in hunne eischen en
 »zich gelukkig zullen gevoelen, ook in minder aanzienlijke
 »Gemeenten op fatsoenlijke wijze den kost te verdienen, wat
 »alleen te bereiken zal zijn, als men de opleiding der Ge-
 »neeskundigen in den kortst mogelijken tijd en op de minst
 »kostbare wijze tracht mogelijk te maken.

»Daar alzoo deze Wet in geen enkel opzigt zal beant-
 »woorden aan het doel, om Geneeskundigen te krijgen voor
 »het platteland, zal ik mijne stem daaraan niet kunnen geven.”

De Heer Kappeyne van de Coppello, Minister van Binnen-
 landsche Zaken: »Mijnheer de Voorzitter! De vorige geachte
 »Spreker heeft als het hoofddoel van deze Wet aangewezen
 »het verkrijgen van meer Geneeskundigen ten platten lande
 »en hij heeft twijfel uitgedrukt, of die Wet in dat opzigt
 »haar doel zal bereiken.

»De geachte Spreker heeft van het Wetsontwerp meer
 »gevergd dan het geven kan. Eenmaal bij de Wet op het
 »Hooger Onderwijs is beslist, dat er zullen zijn twee soorten
 »van Geneeskunst-oefenaren, en dat van beide soorten van
 »Geneeskunst-oefenaren niet alleen zal worden afgenomen
 »hetzelfde praktisch eindexamen, maar dat zij evenzeer onder-
 »worpen zullen zijn aan dezelfde theoretische examens.
 »Sinds hier te lande geene klinische scholen meer bestaan,
 »sinds die te Rotterdam heeft opgehouden en de Amster-
 »damsche school heeft verkregen Universiteitsregten, is het
 »niet mogelijk, dat men zich als aanstaand Geneeskunst-
 »oefenaar vormt — zeer bijzondere omstandigheden daarge-
 »laten — dan door het bezoeken van eene Universiteit.
 »Indien nu de geachte Afgevaardigde meent dat, wanneer al
 »onze toekomstige Geneeskunst-oefenaren de lessen aan de

»Universiteit moeten volgen, dan daaronder geene personen,
 »althans niet in genoegzaam aantal, gevonden zullen wor-
 »den, die geneigd zullen zijn zich ten platten lande neder
 »te zetten, dan is dit eene voorspelling, waaromtrent het
 »hoogst moeilijk is met den geachten Afgevaardigde in
 »discussie te treden, want dit is een subjectief oordeel. Maar
 »dan zal daarin in elk geval geene verandering kunnen ge-
 »bragt worden zonder dat men terugkome op hetgeen op
 »nieuw bij de Wet op het Hooger Onderwijs bevestigd is,
 »het stelsel der Wet van 1865. Nu mag de Regering niet
 »medewerken om telkens in eene zoo gewigtige aange-
 »legenheid van stelsel te veranderen. Het is, dunkt mij, de
 »plicht der Regering om te berusten in de eenmaal na rijp
 »beraad genomen beslissing en harerzijds aan de organieke
 »wetten, met groote meerderheid in de beide Kamers der
 »Staten-Generaal aangenomen, eene getrouwe en eerlijke
 »uitvoering te geven.

»Indien de geachte Afgevaardigde een praktisch middel
 »had aangewezen, volgens hetwelk men aan de aanstaande
 »Geneeskunst-oefenaren, die niet zullen zijn gegraduëerd, de
 »noodige bewijzen van bekwaamheid kan doen geven, zonder
 »dat zij noodig hadden de Universiteit te bezoeken; indien hij
 »had kunnen aanwijzen waar dan die Geneeskundigen, die
 »hij ten platten lande wenscht, maar die de kosten der studie
 »aan de Universiteit niet kunnen dragen, hunne Genees-
 »kundige opleiding zouden kunnen ontvangen, dan zou dit
 »voor de Regering een zeer behartigenswaardige wenk zijn.
 »Maar zonder iets te kort te doen aan de schrandtheid van
 »den geachten Afgevaardigde, geloof ik niet, dat hij in den
 »tegenwoordigen stand van zaken eene andere instelling van
 »Onderwijs zal weten aan te wijzen, waar genoegzaam de
 »Geneeskundige Wetenschap kan worden beoefend, dan een
 »onzer vier Universiteiten. Staat het vast dat, schoon niet
 »gedwongen om de lessen aan een der Universiteiten te
 »volgen, toch ook zij, die alleen streven naar den titel van

»Arts, die, dus zullen zijn onze ongegruëerde Geneeskunst-
 »oefenaren, in den regel, men mag zeggen bijna zonder
 »uitzondering, evenzeer als de gegraduëerden, zich zullen
 »laten inschrijven voor de collegiën aan een onzer Universi-
 »teiten, dan was de vraag, die na de vaststelling der Wet
 »op het Hooger Onderwijs zich voordeed, deze: terwijl vast-
 »staat, dat het praktisch Artsexamen door doctorandi en
 »niet-doctorandi gelijkelijk moet worden afgelegd, en dat
 »beiden daardoor dezelfde algemeene bevoegdheid verkrijgen,
 »moet nu het onderscheid blijven bestaan, dat, terwijl de
 »doctorandi de theoretische examens afleggen voor de faculteit,
 »de niet-doctorandi het doen voor eene Rijks-commissie?

»Het behoeft geen breed betoog, dat hierin voor de niet-
 »doctorandi nadeel gelegen ware, omdat het bij examens
 »veel voor heeft door de eigen leermeesters te worden on-
 »dervraagd. Het spreekt voorts van zelf, dat die Rijks-com-
 »missiën moeten worden zamengesteld uit Hoogleeraren,
 »waardoor deze veelzins van hunne werkzaamheid aan de
 »Universiteit onttrokken worden, zoodat het overbrengen
 »bij de Faculteit ook van de examens der niet-doctorandi
 »voor het Onderwijs voordeel heeft; terwijl het mede een
 »voordeel is dat, hoewel het niet op den voorgrond treedt,
 »toch mag worden genoemd, dat de vrij hooge kosten van
 »zulke examens op de Begrooting worden verminderd.

»Eindelijk is het consequent, nu principiëel bij de Wet op
 »het Hooger Onderwijs is uitgemaakt, dat Faculteits-examens
 »als middel van theoretisch onderzoek aan de Maatschappij
 »meer waarborg geven dan Staatsexamens, dat beginsel ook
 »op deze examens toe te passen. Het is het hoofddoel van
 »dit Wetsontwerp in dit opzigt overeenstemming te brengen
 »tusschen de Geneeskundige Staatsregeling der Wet van
 »1865, gewijzigd bij die van 1874, en de Wet op het
 »Hooger Onderwijs. Het wenscht niet terug te komen op de
 »eenmaal aangenomen beginselen ten aanzien van de uit-
 »oefening der Geneeskunde en de opleiding tot Geneeskun-

»digen. Ik kan dus den geachten Afgevaardigde niet de
 »verzekering geven, dat van Regeringswege een voorstel kan
 »worden verwacht, waardoor aan het platteland meer Genees-
 »kundigen worden verschaft, in staat de gevorderde examens
 »af te leggen zonder de lessen aan de Universiteit te hebben
 »gevolgd.

»Wat betreft het toelaten tot die lessen zij al dadelijk
 »opgemerkt, dat bij de Wet op het Hooger Onderwijs het
 »beginsel is aangenomen, dat ieder tot de Universiteit kan
 »worden toegelaten, terwijl alleen de vraag is: Kan hij, die
 »verlangt een examen voor de Faculteit te doen, bij zijn
 »eerste examen de noodige bewijzen geven van eene behoorlijke
 »opleiding te hebben genoten? Ten aanzien der gegradu-
 »eerden vordert men de volledige opleiding, die, ook uit een
 »humanistisch oogpunt, door het volgen van den zesjarigen
 »cursus van het Gymnasium kan verkregen worden; terwijl
 »van de niet-gegraduëerden in het algemeen slechts wordt
 »gevorderd wat kan gelden als bewijs eener beschaafde op-
 »leiding. Daar heeft men dus geen eenheid van opleiding,
 »maar heeft men te doen met verschillende groepen van
 »jongelieden, ten einde een grooter aantal Geneeskunst-
 »oefenaren te verkrijgen. Meer dan dit kan de Regering
 »wederom niet doen; terwijl de doctorale graad alleen door
 »de Wet wordt verkrijgbaar gesteld voor hen die op eene
 »bepaalde wijze zijn opgeleid, moet de Regering ten aanzien
 »der Artsen zorgen, dat alle jongelieden die aan de verschil-
 »lende inrigtingen zoodanige beschaafde opvoeding erlangen,
 »waardoor zij later de lessen aan de Universiteit kunnen
 »volgen, worden toegelaten. Voor hen, die niet in de gele-
 »genheid zijn om den vollen cursus van het Gymnasium
 »te volgen en dus een Gymnasiaal getuigschrift missen,
 »mag de weg niet worden afgesloten om door Universitaire
 »studiën tot het praktisch Arts-examen te geraken.

»Daarom wendt dit Wetsontwerp zich tot de Hoogere
 »Burgerscholen, omdat daar een groot aantal jongelieden

»uit de fatsoenlijke burgerklasse hunne opleiding ontvangen, uit welke zeer zeker later een groot gedeelte onzer toekomstige Geneeskunst-beoefenaren zal moeten voortkomen; »daarom laat dit Wetsontwerp nog de mogelijkheid open, »dat ook zij die aan andere instellingen zijn opgeleid, toegang »tot het eerste Natuurkundige examen kunnen verkrijgen. »Meer dan door het openstellen van al die poorten is zeer »moeijelijk te voorzien in de erkende, zeer dringende behoefte.

»Wanneer de geachte Spreker wenscht dat men een anderen »weg inslaat, en voor de Geneeskundigen ten platten lande »afzonderlijke inrigtingen zal scheppen, waar deze met weinig »kosten eene opleiding kunnen ontvangen, die hen zoover »brengt, dat zij het eerste Natuurkundige examen zouden »kunnen overspringen; — wanneer hij bovendien nog andere »instellingen wenscht, waarin zij de noodige kennis van de »Geneeskunst verkrijgen, zonder de kosten der Universitaire »studie, dan vergt die geachte Spreker van de Regering »wat zij onmogelijk kan geven.

»De Regering kan niet meer doen dan berusten in de »beslissing bij de Wet op het Hooger Onderwijs gevallen en »ten opzichte van de toelating der Artsen zoo liberaal mogelijk zijn en ten opzichte van de vakken zoo sober mogelijk. »Zij kan voorts niets anders doen dan tevens de gelegenheid »openen aan alle instellingen van onderwijs om jongelieden »te leveren, die gebruik kunnen maken van onze Universitaire hulpmiddelen om aldus tot het doel: het regt om »de Geneeskundige praktijk uit te oefenen, te geraken.

»Ik kan dus tot mijn leedwezen niet erkennen, dat de »bedenkingen van den geachten Spreker tegen dit Wetsontwerp mij voldoende voorkomen. Zij zijn veeleer gerigt »tegen beginselen, die wij opnieuw bevestigd hebben bij »de goedkeuring der Wet op het Hooger Onderwijs.”

De Heer Smit: »Mijnheer de Voorzitter! Ik acht mij verplicht mijne stem te motiveren, daar ik tot mijn leedwezen

»met dit Wetsontwerp niet kan medegaan. De bekentenis
 »moge naïef zijn, maar ik heb reeds eenige jaren berouw,
 »dat ik mijne stem aan de Wet van 1865 gegeven heb.

»Die Wet had, zoo ik mij niet vergis, tot hoofddoel om
 »eenheid van stand te maken, en met die bedoeling is het
 »slecht gelooopen. Het gevolg daarvan is geweest, dat voor
 »een groot deel het platteland van Geneeskundige hulp is
 »verstoken geraakt. Ik heb van de Geneeskundige vakken
 »geene studie gemaakt, maar ik geloof dat alle deskundigen
 »het hieromtrent eens zijn, dat de bedoeling van de Wet
 »van 1865 is mislukt. Ik vergis mij toch niet, dat, als dit
 »Wetsontwerp tot Wet verheven wordt, geheel gebroken
 »wordt met die eenheid van stand. Het moge dan een ge-
 »volg wezen van de Wet op het Hooger Onderwijs; maar
 »is het dan niet beter dat men de Wet van 1865 en die op
 »het Hooger Onderwijs herzie?

»Die Wet van 1865 toch heeft voor het zoogenaamde
 »platteland, wat Geneeskundige hulp betreft, ongunstig ge-
 »werkt. Nu toch krijgt men tweeërlei soort menschen:
 »Artsen en Doctoren.

»Ook geloof ik niet dat men door deze Wet meer personeel
 »zal verkrijgen. Wij allen die zoons aan eene Akademie
 »hebben, weten het dat het leven aan de Akademie, al is
 »men gematigd in zijne uitgaven, duur is, en wij weten
 »het ook nog, voor zoover wij zelven eene Hoogeschool
 »bezocht hebben. Het moeten dus zoons uit zeer gegoede
 »burgerklasse zijn, die het Universitair onderwijs, enkel om
 »Arts te worden, *eenige jaren* zullen moeten volgen.

»Men herinnere zich bovendien dat men eerst den 5jarigen
 »cursus op eene Hoogere Burgerschool of dien op een Gym-
 »nasium hebbe te doorloopen. Daarop volgt eene studie van
 »eenige jaren aan eene Universiteit. En zal nu een jong
 »mensch, die goed gewerkt heeft en dus goed op de hoogte
 »van zijn vak is, zich niet liever in eene stad vestigen, waar
 »hij ook tamelijk wel zijn brood kan hebben, dan daar,

»waar het niet altijd aangenaam en zeker niet voordeelig is? Die zooveel gezien, geleerd en genoten heeft, gaat niet »ligt naar een achterhoek.

»Maar er is meer. Terwijl er misschien in geen vak steeds »zoo groot verschil van gevoelen bestaat als in het Geneeskundige vak, zijn bijna alle deskundigen het eens in hun »klaagtoon over de Wet van 1865. En nu zegt men dat »men het platteland op deze wijze moet helpen, maar dit »middel zal inderdaad niet baten.

»Nog iets heeft mijne opmerkzaamheid getrokken. De »toekomstige Artsen zullen voor dezelfde Professoren hun »examen moeten afleggen als de Doctoren. Is dit wel juist »gezien? Groote sympathie schijnt toch voor dit Wetsontwerp »niet te bestaan.

»Nog iets. Ik wil aannemen, dat het nemen van proeven »zijn nut kan hebben. Maar wanneer er ééne proef is mislukkt, dan waag ik liefst geen tweede proef.

»Zou niet beter zijn oprigting van Klinische scholen van »Staatswege? Het spreekt van zelf dat dan de Wet op het »Hooger Onderwijs zou moeten gewijzigd worden, en ook »de Wet van 1865.

»Wanneer toch de proef, die de Minister nu nemen wil, »mocht mislukken, dan zullen er weder 6 à 8 jaren verlopen »zijn eer het platteland wordt geholpen, want eerder kunnen »wij den uitslag van dezen maatregel niet verwachten.

»Er is een spreekwoord dat zegt: *in dubiis pro reo*, maar »hier zeg ik liever: *in dubiis abstine.*”

De Heer Kappelijne van de Coppello, Minister van Binnenlandsche Zaken: »Mijnheer de Voorzitter! De vorige geachte »Spreker wil eenigermate op dit Wetsontwerp de stem wreken, »die hij 13 jaar geleden heeft uitgebragt voor de Wet van »1865; maar ik doe hem opmerken dat hij, door het »afstemmen van dit Wetsontwerp, zijn doel niet zal bereiken.

»Dit Wetsontwerp is onnoodig om de Wet van 1865 in stand te houden. Indien hij dit Wetsontwerp niet goedkeurt, dan zal het gevolg eenvoudig zijn dat de Wet van 1865, zooals die in 1874 gewijzigd is, blijft bestaan, maar dat de niet gegraduëerde Geneeskunst-beoefenaren door Rijkscmissiën zullen geëxamineerd worden, zamengesteld uit Professoren van de verschillende Universiteiten, in plaats dat zij kunnen volstaan met het afleggen van het Faculteitsexamen. Derhalve zal hij voor de Artsen eenvoudig de zaak moeilijker maken, en de verbetering tegenhouden, die ontegenzeggelijk als zoodanig, gelijk door allen erkend wordt, door dit Wetsontwerp in de thans werkende Wet van 1865 gebragt wordt.

»Wil hij de Wet van 1865 herroepen zien, dan zal hij moeten medewerken tot deze proef. Dat is rationeel; want tegen dit Wetsontwerp te stemmen, als protest tegen de Wet van 1865, treft geen doel, omdat zonder dit Wetsontwerp de Wet van 1865 in haar geheel blijft. Wanneer de geachte Afgevaardigde eindelijk weer wil terugkomen op de Klinische scholen, dan wil ik — want de Vergadering zal thans van mij niet vergen, dat ik een oordeel over het verledene dier scholen uitspreek — alleen zeggen, dat het mijns inziens onmogelijk is om, nu wij vier Universiteiten hebben, en er te Amsterdam geene Klinische school meer bestaat, naast die 4 Universiteiten weer Klinische scholen op te rigten. Indien de afschaffing van de Wet van 1865 gepaard moet gaan met de oprigting van Klinische scholen, dan geloof ik — de geachte Spreker vergeve het mij — dat het nog wel andermaal 13 jaar zal duren, dat hij berouw zal hebben over zijne uitgebragte stem; en wanneer hij vreest dat die jongelieden, die volgens dit Wetsontwerp zullen worden toegelaten, door hunne leermeesters niet behandeld zullen worden als de anderen, dan durf ik daarvoor instaan, dat hij zich bedriegt. De verhouding tusschen de leermeesters en hen, die de lessen

»volgen, is zoodanig, vooral voor de collegiën die gegeven
 »worden in de Wis- en Natuurkunde, omdat zij daar met
 »de Hoogleraren moeten in naauwe aanraking komen en
 »als het ware zamenwerken, dat als die zien, dat de student
 »zich onderscheidt door werkzaamheid en bekwaamheid, zij
 »niet zullen vragen waar hij zijne eerste opleiding heeft
 »genoten.

»Als de geachte Spreker zegt niet te willen medewerken
 »tot het nemen van eene proef, dan wijs ik er hem op dat
 »er geen moeilijker te beslissen quaestie is dan deze: hoe
 »tegenover de uitbreiding, die de Geneeskunde als een onder-
 »deel van de natuurwetenschap en de natuurwetenschap in
 »het algemeen neemt, de verhouding van het voorbereidend
 »Onderwijs is, en of men zich voor de eerste opleiding
 »moet vergenoegen met de realistische opleiding van de
 »Hoogere Burgerschool, of de humanistische moet eischen,
 »die eigen is aan het Gymnasium. Over deze quaestie be-
 »staat onder de Geleerden het grootste verschil van meening.
 »Ik verwijs naar de bekende redevoering van den beroemden
 »Professor Dubois-Reymond, die, natuurlijk over Duitsch-
 »land sprekende, aanraadt om die quaestie voorloopig niet
 »te beslissen en door het nemen der proef de zaak aan de
 »praktijk over te laten, opdat de ervaring kunne beslissen.
 »Waar de beste deskundigen uit het Buitenland zulk een
 »raad geven, daar heeft de Regering gemeend door de
 »sindiening van haar voorstel geen gewaagde proef te willen,
 »maar een bewijs gegeven te hebben van voorzigtigheid.”

De Heer Smit: »Ik moet tot mijn spijt met den Minister
 »van meening blijven verschillen, als hij meent dat ik, door
 »tegen het Wetsontwerp te stemmen, mij wil wreken op de
 »Wet van 1865. Destijds hebben velen gedwaald, en thans voor-
 »gesteld, zou zulk eene Wet niet $\frac{1}{2}$ van de stemmen erlangen.

»Als de Minister mij toeroept, dat ik hem niet verwijten
 »moet dat hij eene gewaagde proefneming voorstelt, dan

»ligt daarin toch opgesloten dat wij in elk geval, na de »mislukte proef van 1865, wel met eene proefneming te »doen hebben.

»Naar mijne eenvoudige meening moet op dit oogenblik »dit Ontwerp niet worden aangenomen. Wij moeten bedaard »nog eenigen tijd wachten en de zaak eerst maken tot een »onderwerp van nader onderzoek. Wanneer de Regering »zegt: gij vergt dat wij op de Wet van 1865 terugkomen, »en daaruit zou weder volgen eene herziening van de Wet »op het Hooger Onderwijs, — dan antwoord ik met de meeste »bescheidenheid: dat is juist mijne bedoeling.»

Hierop is de Wet aangenomen.

Ik voeg hierbij de namen der 15 afwezige Leden: van Sasse van IJsselt, van Aylva van Pallandt, van Rhemen van Rhemenshuizen, Coenen, Joost van Vollenhoven, Hein, Pincoffs, Büchner, van Akerlaken, den Tex, Schot, Carsten, Beerenbroek, de Villers de Pité, Michiels van Kessenich.

Van de 24 Leden, die tegenwoordig waren, hebben slechts 2 gesproken en uitstekend gesproken; zij waren de Heeren Prins en Smit. Eere aan deze uitnemende mannen! Zes Leden van de acht Leden, die tegenstemden, spraken niet; van de 16 vóór-stemmers sprak er *niet één*: 15 Leden afwezig, 16 Leden, die vóór, en 8 Leden, die tegen stemden, is zulk een Wet nu door het Volk aangenomen of niet? Waarom zijn er 39 Leden in de Eerste Kamer opgenomen, indien er 15 kunnen wegblijven? Maar eenige Leden der Eerste Kamer hebben het zelf gezegd: de zaken gaan ons niet aan, wij hebben slechts een Ministerie te steunen, dat wij gaarne op de Ministers-zetels zien.

Wat de Minister van Binnenlandsche Zaken aan de Heeren Prins en Smit heeft toegevoegd, is in de hoogste mate bedroevend; deels volkomen onjuist, deels hol en zinledig.

De Wet op het Hooger Onderwijs zou twee soorten van opleiding toelaten. Wat is hier *toelaten*? De Wet zelve

kent slechts *éene* soort en die zijn Doctoren. *Toelaten* is dus niet *jubere*. Maar dan laat de Wet wel 100 verschillende soorten van opleiding toe, namelijk die, waarvan zij niet spreekt. Dus is *toelaten* hier *sinere* of *pali*; maar daarvan behoeft dan in de Kamer niet gesproken te worden. De Minister spreekt er meen ik van, om de Leden der Kamer te verschalken.

Het zou volgens den Minister noodig wezen, de bevoegdheden te geven, in dit Ontwerp opgesomd, nu er geen Klinische scholen meer bestaan. Dat moge dan reden wezen, om de niet-Doctoren op de eene of andere wijze aan de Universiteiten te doen onderwijzen; maar daardoor wordt het in het geheel niet noodzakelijk, dat Doctoren en niet-Doctoren dezelfde lessen bijwonen. En die uit de afwezigheid van Klinische scholen afleidt, dat Doctoren en niet-Doctoren volmaakt dezelfde regten moeten hebben in de Maatschappij, moge een handig Advocaat zijn, maar als Minister zegt hij hierin de juistheid niet.

Met het oog hierop zou het volgens den Minister de plig der Regering zijn, te berusten in de eenmaal genomen beslissing en aan de organieke Wet te geven volledige uitvoering.

Welke beslissing? Die op het Hooger Onderwijs? Maar die spreekt alleen van Doctoren; en zegt de Minister, dat deze Wet dient, om aan de Wet op het Hooger Onderwijs volledige uitvoering te geven, dan zegt hij iets, waarvan elkeen de onjuistheid begrijpt, die de Wet op het Hooger Onderwijs kent.

De Heer Prins zou hebben moeten aangeven, hoe op andere wijze Geneeskunst-oefenaren zouden kunnen worden opgeleid. Dit is niet de zaak van een Lid der Eerste Kamer; maar de *opleiding* is het alweder niet alleen, zelfs niet bij voorkeur: *dezelfde bevoegdheid* is de hoofdzak, toegekend aan Doctoren en niet-Doctoren, en daarover springt de Minister heen; ook zegt hij geen woord

van de waarheid, dat zijne nieuwe Artsen niet naar het platteland zullen gaan.

Het nadeel zal volgens den Minister voor ongegraduëerden worden weggenomen, doordat zij als de graduëerden hetzelfde Staats-examen zullen ondergaan. Enkel onjuistheid. Wie spreekt er van nadeel voor ongegraduëerden? Zoo er van nadeel sprake is, geldt dit dan niet alleen de graduëerden?

Het doel is, zegt de Minister, overeenstemming te brengen tusschen de Wetten van 1865—1874 en van 1876. Fraaije overeenstemming, die bestaat in verminking van hetgeen de Wet op het Hooger Onderwijs van 1876 nog gelaten heeft aan den stand van Doctoren; maar ook verminking van de Wetten van 1865 en 1874, die ten minste gewild hebben, hoezeer dan in onnadenkenheid, dat het platteland Geneeskundigen zou bekomen, wat de Minister nu geheel onmogelijk maakt.

Zoo men Geneeskundige scholen wil, vordert men van den Minister meer dan hij geven kan, zegt hij. Maar niemand vordert die; men vordert slechts *ongelijkheid in Bevoegdheid*, en dat juist gaat de Minister met stilzwijgen voorbij. Nu er vier Universiteiten zijn, zou eene Geneeskundige school een dwaasheid wezen; maar, nog eenmaal, niemand vraagt haar.

De striem, die de Heer Smit van den Minister ontvangt, kunnen wij voorbijgaan. Zij is intusschen onverdiend en onregtvaardig.

Ik kan de woorden van den Minister, bij deze gelegenheid gesproken, nergens beter bij vergelijken dan bij zeker spelletje, dat men speelt, waarbij men afzonderlijke vragen opschrijft en afzonderlijke antwoorden, elk op eigen reepen papier, dan vragen en vragen onder elkander mengt, en zoo ook antwoorden en antwoorden, en dan ongezien op elke genomen vraag een ongezien gekozen antwoord voorleest.

Wat zijn wij toch ongelukkig geworden in het lieve Vaderland!

Intusschen moeten wij dankbaar wezen aan de mannen, die blijven volharden. Daarom heb ik de uitnemende discourses van de Heeren Prins en Smit in hun geheel overgenomen, en ik voeg hier ten slotte de namen bij der acht Leden, die in de Eerste Kamer tegen deze verderfelijke Wet hebben gestemd en van wie dus ook geenszins geldt: de zaken gaan ons niet aan, wij zijn tevreden, indien wij slechts Ministers hebben van onze kleur.

Tegen stemden de Heeren: du Marchie van Voorthuysen, Nobel, de Raadt, Prins, Smit, Stork, van Swinderen en Virulij.

VERMINDERING VAN HET AANTAL GENEESKUNST-
OEFENAREN SEDERT DE INVOERING DER
WET VAN 1865.

De bemoeijingen in zake van Bevoegd-verklaring tot de uitoefening der Geneeskunst, zijn voor een deel gegrond op het afnemen van het aantal dergenen, die tot de uitoefening der Kunst worden toegelaten, sedert eene nieuwe Wet daarop in 1865 in werking gekomen is. Andere oorzaken zijn voor die vermindering niet aanwezig, dan de bepalingen der genoemde Wet: men is in 1865 bij die toelating andere eischen gaan stellen dan vroeger; die eischen waren ook hogere, zoodat zich deels een kleiner aantal aanbod, om het gevorderde onderzoek te doorstaan, deels van dezen velen werden weggezonden.

Van onderscheiden kanten zijn pogingen aangewend, om het verminderen van het aantal Geneeskundigen sedert 1865

met juistheid te leeren kennen; daaronder zijn twee opgaven van bijzonder gewigt, omdat zij, wel niet door de Regering zelve geopenbaard, maar toch uit officiële stukken opgemaakt zijn. Ik wil van beiden hier eene verkorte opgave opnemen: deze kennis is een deel van het geheele onderwerp, hetwelk betrekking heeft op de laatstelijk aangenomen Wet aangaande de Bevoegdheid.

In de eerste plaats hetgeen hierover te vinden is in het uitnemend *Rapport*, dat in 1877 is uitgebragt door eene Commissie betreffende *de opleiding der Geneeskundige kweekelingen van Amsterdam* ('s Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1877, bl. 40 en volg.). De opgave is naar elke Provincie geschied, maar ik bepaal mij bij die van het geheele Land; zij strekt zich uit over 1864 tot 1875; de bevolking was in het eerste jaar 3,493,611 en in het laatste 3,767,263 zielen; in dien tijd was de bevolking dus toegenomen met 7.83 p. c.

	1864	1875
In de steden prakt.	812	778
Ten platten lande	1662	1347
Te zamen	2474	2125

Hier is geen onderscheid gemaakt tusschen Akademisch gegraduëerden en ongegraduëerden.

De vermindering van het aantal Geneeskunst-oefenaren in de steden was dus in die jaren 4.2 p. c. en op het platteland 19 p. c.

De Commissie heeft voorts opgegeven de verhouding tusschen de oppervlakte van elke Provincie en het aantal Geneeskunst-oefenaren, hetgeen ik voorbij ga; voorts de opbrengst in personele belasting en het aantal Geneeskunst-oefenaren, waaruit blijkt, dat — hetgeen trouwens iedereen kon vermoeden — het aantal Geneeskunst-oefenaren zich veel meer regelt naar de gegoedheid der ingezetenen, dan naar eenig ander bestanddeel. Daaruit is dan af te leiden, dat de vermindering van het aantal Kunst-oefenaren in de

steden veel minder moest zijn dan op het platteland, want in de eerste is de opbrengst der personele belasting hooger; maar in de steden zijn ook meer Doctoren gevestigd, en het zal hieronder blijken, dat het aantal Akademisch gegradueerden minder is afgenomen dan het aantal ongegraduëerden.

Voorts heeft de Commissie doen zien, dat de vermindering van het aantal Kunst-oefenaren in de bedoelde jaren aanzienlijk grooter is geweest in minder bevolkte streken dan in meer bevolkte, hetgeen wel in verband zal staan met de inkomsten der Geneeskunst-oefenaren in de twee bedoelde soorten van plaatsen. Blijft de vermindering aanhouden, dan worden de minder bevolkte plaatsen door de Geneeskundigen, die daar wonen, meer en meer verlaten en begeven zij zich naar meer gegoede streken, indien daar behoefte aan Geneeskundige hulp is. Daar nu Doctoren zich op minder gegoede plaatsen nooit hebben nedergezet, maar aldaar minder breed onderlegde Geneeskunst-oefenaren zich hebben gevestigd, ligt het voor de hand en is het door een kind te begrijpen, dat de minder gegoede plaatsen meer en meer zullen worden verlaten door niet-Doctoren, en daar Doctoren er zich niet vestigden, er aldaar in de toekomst geen hulp te wachten is.

Zou men Geneeskunst-oefenaren hebben, die geen Doctoren waren, maar wier opleiding zooveel onkosten vereischt heeft, dat zij alleen uit een stand van zekere gegoedheid kunnen ontstaan, dan zullen die zich evenmin als Doctoren naar minder gegoede plaatsen begeven; want de ouders willen terecht ook stoffelijke vruchten zien van het geld, voor de opvoeding hunner zoons uitgegeven: men zal de plaatsen van Geneeskundigen ledig laten, waar de beurs der Geneeskundigen ledig blijft; die het niet gelooven wil, kan het bij de genoemde Commissie leeren.

De Commissie geeft in p. c. de vermindering van het aantal Geneeskunst-oefenaren in verhouding tot de bevolking voor de verschillende Provinciën en over het genoemde

tijdvak 1864—75 op de volgende wijze aan (bl. 40): Groningen 2 p. c.; Gelderland 5.6; Utrecht 6.3; Limburg 10.9; Zuid-Holland 13.3; Noord-Holland 13.9; Noord-Brabant 18; Friesland 18.3; Overijssel 18.9; Zeeland 27.9, en Drenthe 29.6 p. c. Voor het geheele Rijk was dit 14.1 p. c. Hier zijn de steden en de plattelands-gemeenten zamengenomen, en overweegt men dit, dan is het voor het platteland van verschillende Provinciën schrikverwekkend. In elf jaren tijds is de vermindering der Geneeskunst-oefenaren in Drenthe van 100 tot 70, in Zeeland van 100 tot 72, dat is ongeveer $\frac{1}{4}$ gedaald; waar voert dat heen? Zoo dat de oogen niet opent, schijnt de blindheid aangeboren te zijn. Maar ook in andere Provinciën; waar de vermindering in het genoemde tijdvak slechts is 14 p. c., zooals in Noord-Holland, dan vraag ik nog: waar voert dat heen? en daar de minst gegoede plaatsen het eerst door Geneeskundigen verlaten worden, zoo moet er nu reeds hier en daar groote nood bestaan. De klagten zijn intusschen nog zoo groot niet, zegt men; maar de gegoeden in de bedoelde streken geven wat meer geld uit en bekomen hulp: het zijn de minder gegoeden en armen, die thans in menigte lijden en zonder verzorging sterven, en de stem van die armen kan zich niet verheffen tot een Ministerie of de Staten-Generaal. En wat zou het ook baten, daar de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken van de dwaaste der dwaze Wetten zegt: *deze proef moet nog genomen worden.*

Het *Dagblad van Z. H. en 's Gr.* van 5 en 6 Januarij 1879 deelt mede, dat de Regering weldra de plaatsen zal openbaar maken, waar thans de grootste behoefte aan Geneeskundige hulp bestaat. Ik denk, dat het bittere ironie is; de Regering zal aanwijzen, hoe schromelijk zij de zorg verwaarloost voor gezondheid en leven der ingezetenen. Zij moet nog een *proef* nemen, om het onheil ten top te voeren, en terwijl zij die *proef* begint, zal zij aanwijzen, hoe groot haar verzuim is.

Maar gesteld eens, dat zij die aanwijzing waarlijk in ernst zal doen, waartoe zal dat leiden? Het zullen natuurlijk de minst gegoede plaatsen zijn, dat kunnen wij met zekerheid afleiden uit den arbeid der Commissie, uit wier uitkomsten wij hierboven hebben geput. Heeft dan de Regering gezorgd voor Geneeskunst-oefenaren, die zich naar die plaatsen zullen begeven, van waar anderen in de laatste 11 jaren zich in groote menigte verwijderden? Of geeft zij aan de nieuwe Zendingen, die zij niet heeft, vleesch en brood mede, om daar te leven?

In het *Dagblad* van 14 Januarij 1879 komt deze zaak nogmaals ter sprake; men leest daar: »Dr. Lubach, »inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezigt in Overijssel »en Drenthe, heeft Gedep. Staten van laatstgenoemde provincie in het breede gewezen op de behoefte, die ten »plattelande aan Geneeskundige, vooral aan verloskundige »hulp bestaat.

»De gemeente Odoorn biedt thans reeds *f* 1000 's jaars »voor een Geneesheer, na dien te vergeefs voor *f* 700 te »hebben gezocht.”

Dit *geldt nu eene Gemeente uit Overijssel, waar, zooals wij hierboven zagen, de vermindering van het aantal Geneeskunst-oefenaren in de laatste elf jaren slechts 19 p. c. is, terwijl die in Zeeland en in Drenthe nog $\frac{1}{2}$ hooger is.

Wanneer men te rade gaat bij hen, die het weten, dan kan men vernemen, dat men in vele kleine Gemeenten, waar vroeger *f* 150 à *f* 200 voor de Geneeskundige armverzorging in een jaar werden betaald, thans daarvoor *f* 800 à *f* 1000 worden aangeboden, hetgeen, indien de diaconie deze gelden betalen moet, hare financiën natuurlijk in de war brengt. Men leest uit Leeuwarderadeel, 2 Febr. 1879: »De vraag om op andere wijze in de geneeskundige dienst »bij de armbesturen in het noorden dezer gemeente te »voorzien, komt telkens ter sprake. Geen wonder, wanneer men bedenkt, dat die dienst alleen aan de diaconie-

»administratie te Stiens over 1878 komt te staan op . . .
»f. 1114 86.»

Doch indien niet de diaconie, maar de Gemeente deze gelden geven moet, kan deze nieuw ontstane last voor haar veel te groot zijn, zoodat hier eene geheel en al nieuwe regeling der armverzorging noodig is.

Aan den anderen kant maken Geneeskundigen misbruik van het gebrek aan hulp en laten sommigen zich voor bezoeken op niet groote afstanden op ongeoorloofde wijze betalen; men kan geen ander bekomen en men maakt misbruik van het ongeluk. Enkel verwarring dus ten believe van de Wet van 1865, en de tegenwoordige Minister van Einnenlandsche Zaken maakt door zijne nieuwe Wet de verwarring nog veel grooter.

Naar aanleiding van het laatste neem ik de vrijheid, eene algemeene opmerking te maken. Bl. 83 heb ik er zeer bepaald op gewezen, dat men de mannen van de kunst beter honoreren moet: de gegoeden moeten overal in het Land meer betalen voor Geneeskundige bezoeken, en zij, die voor behoeftigen en armen zorgen, moeten aan de Geneeskundigen ruimere toelagen geven. Alles is hooger* opgevoerd en, behalve op weinige plaatsen, is, hetgeen men den Geneesheer toekent, veel te gering. Zoo Gij beschaafde Geneeskundigen wilt, moet Gij ze uit beschaafde standen bekomen, maar dit is onmogelijk, indien Gij hun niet de middelen van bestaan van beschaafde menschen verzekert. Maak Wetten zoo veel Gij wilt: de Geneesheer moet U uit liefde behandelen, maar Gij moet hem uit liefde een goed inkomen geven. Op kleine plaatsen is dit onmogelijk en daarom bekomt Gij hier geen Geneeskundige, wiens opvoeding veel geld gekost heeft.

In het artikel hieronder: *Geneeskundige hulp enz.* heb ik onder meer ter sprake gebracht zekere vergoeding, op kleine plaatsen aan Geneesmeesters en Consulanten te geven van wege de Gemeente. Voor den Geneesmeester kwam ik

hier tot eene som van *f* 350 in een jaar, hetgeen hij ontvangen zou *boven* zijne gewone toelage, voor de behandeling der behoeftigen hem toegekend. Hoeveel zal deze toelage in haar geheel wel behooren te zijn? Zeker zal zij moeten geregeld worden naar het aantal behoeftige zieken, die hij te behandelen heeft, en naar de winst, die hij zal trekken van het leveren van geneesmiddelen aan armen. Maar de geheele geldelijke toelage, aan den Geneesmeester op kleine plaatsen te geven, mag ook bovendien worden geregeld naar de geldelijke inkomsten, die hem zijne praktijk en het leveren van geneesmiddelen bij gegoeden geeft. Hoe grooter dit quantum, des te lager mag de gemeentelijke toelage gesteld worden. De zaak is van gewigt. Van de trouwe Zwitsersche Garden, die zich weleer voor de vreemde Vorsten lieten doodschieten, zooals zeer veel vroeger de Batavien voor de Romeinsche Keizers, gold het *point d'argent point de Suisses*; op kleine plaatsen geldt dit van eerlijke en brave Geneesmeesters evenzoo; die menschen hebben een maag, en hunne vrouwen en kinderen hebben elk een maag, maar dat weet Gij wel, want, Gij hebt er zelf ook een.

Die menschen moeten een Hulp-apotheker hebben, en deze moet van hen leven, stel daarvoor *f* 500 in een jaar; stel voorts voor transport per paard of per rijtuig met knecht enz. *f* 1000; dit maakt zamen *f* 1500, die de man heeft uit te geven, zonder dat hij of de zijnen daarvan eenig genot hebben. Gesteld, dat hij van de gegoeden, die ter plaatse klein in aantal zijn, voor visites en als winst voor geleverde geneesmiddelen in een jaar ontvangt *f* 1000. Gesteld voorts, dat hij voor de consulten met den Consulent (uitvoerig besproken in het artikel *Geneeskundige hulp*) ontvangt *f* 350, en als winst op de geneesmiddelen, aan de armen geleverd, *f* 150; dan sluit zijne rekening volkomen, dat is, hij ontvangt juist evenveel als hij uitgeeft in een jaar, en hij kan met de zijnen leven van den wind.

Maar Gij zult hem eenig inkomen geven voor de behandeling der armen; daarvan kan hij dan leven. Juist hierover wilde ik met U spreken. In het bovengenoemde artikel van Leeuwarderadeel komt voor, dat men de toelage van den Geneesheer ter plaatse van *f* 700 tot *f* 1000 heeft willen brengen, en dat staat opgeteekend als eene gewigtige bijzonderheid: zoo armoedig is het met deze geheele zaak gesteld. Zoo de man bij behoefligen acht bezoeken op een dag heeft af te leggen, verlossingen en operatiën daaronder begrepen, en zoo men hem geen winst op de geneesmiddelen zou toestaan, zou hij bij *f* 700 inkomen 25 cents per visite hebben, en hij moet voor sommigen misschien een uur ver loopen.

De man moet aan *vrij geld* voor zich en zijn gezin *f* 3000 hebben en alzoo ontvangen *f* 4500 in een jaar.

Geworden hem *f* 3000 uit de praktijk bij gegoeden, zoo moet hem het Gemeente-bestuur, zij het dan ook op verschillende wijzen, jaarlijks *f* 1500 toekennen.

De zaak eischt ernstig overleg van de zijde der Regering; hier heeft men met geen industrie te doen, met geen handel, maar met menschheid.

Heeft de man geen *f* 4500 inkomen in een jaar, dan moet hij loopen, in plaats van rijden, maar dan kan hij weder zijne zieken niet zien dan kan hij geen Provisor houden; dan moet hij, vermoeid te huis komende, zelf de geneesmiddelen gereed maken, die dan zeer laat aan de zieken worden afgegeven; eindelijk volgt inkorting van zijn vrij inkomen à *f* 3000, waarvan hij niet slechts zijn gezin onderhouden, maar ook zijne kinderen opvoeden en vestigen moet.

Voor *f* 3000 vrij inkomen bekomt Gij nergens een Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde, ook niet een Arts, wiens opvoeding veel geld gekost heeft, zooals de nieuwe Wet wil; maar moet Gij zeer dankbaar zijn, indien Gij er een braven Geneesmeester voor bekomt,

opgevoed naar de grondslagen, vroeger (bl. 103) door mij besproken.

In het *Tijdschrift van Geneeskunde*, Weekblad No. 42, 1878, bl. 660, komen over de vermindering van het aantal Geneeskunst-oefenaren belangrijke opgaven van Dr. Hanlo voor, genomen uit de Verslagen der Inspecteurs, opgaven, waarbij nu Akademisch gegraduateerden en niet-graduateerden zijn gesplitst. Zij loopen niet volmaakt over dezelfde jaren als die van de bovengenoemde Commissie, maar van 1867 tot 1876; dit levert intusschen voor ons doel geen bezwaar op. Daaruit nemen wij het volgende over voor het geheele Land:

	1867.	1876.
Med. Doct. met algem. bevoegdh.	327	358
Med. Doct. met bep. bevoegdh. .	679	493
Artsen	17	156
Plattel. en Stedel. Heelm. . . .	1280	956
Eerv. ontsl. Off. v. Gez. 1. en 2. kl.	32	46
Totaal	2335	2009

Uit deze opgave blijkt duidelijk genoeg, wat wij er uit hebben af te leiden:

a. Dat de Akademisch gegraduateerden in die jaren zeer zijn afgenomen; zij waren zamen 1006 in het begin der periode en aan het einde 851, dat is eene vermindering van ongeveer $\frac{1}{4}$, wat inderdaad schrikverwekkend mag genoemd worden.

b. In die jaren zijn geworden bijna evenveel Artsen (lieden van het Staats-examen), als er minder Doctoren geworden zijn. Die dus geen bezwaar ziet in het afbreken der Geneeskundige Faculteiten van onze Hoogeschoolen, vindt in de vermindering der Doctoren geen bezwaar. Ik voor mij zie er grooten teruggang in.

c. De Officieren van Gezondheid, die zich in die jaren aan de Burger-praktijk gewijd hebben, bedragen 14; er waren er 32.

d. Stedelijke of plattelands-Heelmeesters zijn er in die jaren niet geworden: de Wet verbood het; die er waren, zijn op verontrustende wijze afgenomen en wel in die weinige jaren in de verhouding van 12 tot 9, dat is om $\frac{1}{4}$. Deze vermindering drukt inzonderheid op het platteland en het allermeest op de niet gegoede, weinig bevolkte Gemeenten, zooals boven is aangegeven; in de steden zijn ook de Heelmeesters en de Verloskundigen verminderd, maar hoeveel, is uit de opgave niet af te leiden.

Al hetgeen gezegd is, betreft alleen de burgerlijke Geneeskundigen; van de Militairen is hier niet gesproken, daarover handelen wij hieronder; van deze werden slechts weinig nieuwe toegelaten.

Dat is een staaltje van die hooggeroemde Staatsmanswijsheid, waarmede wij sedert 1848 zijn begiftigd geworden. Er is vooruit genoeg gewaarschuwd; er is in 1865 sterk in het openbaar gewaarschuwd; er was reeds in 1848 een voorstel gedaan, om ware verbeteringen aan te brengen in het Geneeskundige leven in Nederland, maar de belangen van Amsterdam, om eene Hoogeschool te verkrijgen, werden aangeschreven boven het Staats-belang.

*Waar vindt men eene bladzijde in de Geschiedenis des Vaderlands, dat Amsterdam eene Hoogeschool verdient heeft? en waar staat het geschreven, dat aan de belangen dier stad het leven der bewoners van het platteland moet worden opgeofferd? Hoe het op dat platteland gaat, indien er geene bruikbare Geneeskundige hulp is, heb ik hieronder uiteen gezet in het artikel: *Geneeskundige hulp enz.*

Onregmatige klager! roept Gij mij toe. Inderdaad, ik verdien ernstige berisping. De Zwarte zee en de zee van Azow zijn door de Russische Regering door de pest besmet verklaard, en elke andere Regering heeft reeds sedert weken of dagen, indien zij Zeehavens heeft, quarantaine-maatregelen bevolen; natuurlijk snel, want nog onlangs sprong de pest in Rusland over het Militaire cordon tot op

een afstand van 60 mijlen. Handel snel, of het is te laat. En den 12^{den} Februarij 1879 leest men in de Dagbladen, dat de Nederlandsche Regering Wetten voorbereidt ter goede uitvoering eener quarantaine, om die Wetten in de volgende zitting aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor te leggen!

Inderdaad, hierbij passen de woorden, die eenige Leden der Eerste Kamer zeggen: *wij hebben een Ministerie van onze rigting, en dan is de pest ons onverschillig* (Bl. 91).

Het aantal Militaire Geneeskundigen is sedert 1865 evenzoo aanzienlijk verminderd, en daardoor is mede groote stoornis in die dienst teweeg gebragt. Die stoornis is echter voor een deel gewijzigd, omdat men inzonderheid uit Duitschland voor de Militaire dienst Geneeskundigen heeft aangeworven. Dit geschiedde ook vroeger wel, zoo er behoefte toe bestond; maar sedert 1865 verkreeg dit aanwerven eene aanzienlijke uitgebreidheid, en daarom spreekt men niet zooveel over hetgeen de Militaire Geneeskundige dienst sedert 1865 aan Geneeskundigen verloren heeft.

Aangeworven vreemdelingen kunnen zeer best zijn, maar het is ook mogelijk, dat men op deze wijze lieden bekomt, die wel een titel hebben, maar weinig kunde, weinig ervaring, weinig geschiktheid, weinig goeden zin. Zij kunnen het Vaderland, of de Overzeesche Bezittingen, waar zij vooral werkzaam zijn, niet dienen uit Vaderlandsliefde, en in het algemeen moet het diep betreurd worden, dat de Nederlandsche zonen, als zij hulp behoeven, niet worden bijgestaan door deskundigen, die in het Vaderland behoorlijk zijn opgevoed. Maar zoo gaat het, wanneer men er op inhakt onder den naam van besturen.

Welligt is het volgende grootendeels uitgelokt door het gemis aan Geneeskundigen in Indië, maar bij de groote behoefte aan Geneeskundigen in Nederland is hetgeen in de *Staats-Courant* van dit jaar, No. 43, voorkomt, zeer zonder-

ling: men vraagt naar menschen en men weet, dat zij er niet zijn. Er staat:

»De aandacht van Nederlandsche Geneeskundigen wordt »gevestigd op de gelegenheid, om zich, ter voorziening in »de behoefte aan burgerlijke Geneeskundigen in verscheiden »afdeelingen van Java en Madura en de Buitenbezittingen, »tot uitoefening van dat vak en het opzigt over de vaccine, »in die afdeelingen neder te zetten.

»Voor ieder dezer afdeelingen wordt aan één Geneeskun- »dige, die onderworpen is aan de voorschriften betreffende »de burgerlijke Geneeskundige dienst in Ned.-Indië, verze- »kerd eene toelage van f 200 's maands, vrij van contributie »ten behoeve der burgerlijke pensioenen, onder gehoudenheid »om daarvoor, *afgescheiden van hunne bijzondere praktijk*:

»1°. zonder verdere belooning te behandelen de behoefligen, »gevangenen en bannelingen ter plaatse hunner vestiging; en

»2°. binnen het gewest of de afdeeling, waar zij zijn »geplaatst, het opzigt te houden over de vaccine en reizen »te doen in het belang der inlandsche bevolking bij het »uitbreken van epidemische ziekten, tegen vergoeding van »reis- en verblijfkosten, overeenkomstig de algemeene bepa- »lingen deswege.

»Ook de Geneeskundige dienst bij garnizoenen, waar zij »niet bepaaldelijk door offic. van gezondheid behoort te »worden verrigt, en bij detachementen pradjoerits en »djajangs-secars wordt aan hen opgedragen.

»Van Gouvernementswege wordt verstrekt:

»a. overtogt naar Batavia als Gouvernements-passagier »1. kl., ook voor het wettig gezin; en

»b. een gratificatie voor uitrusting ad f 1000."

Het zullen dus uitsluitend vreemdelingen zijn, die van dit aanbod gebruik maken, want beschikbare Nederlandsche Geneeskunst-oefenaren zijn er niet, zooals elkeen weet. Zoo gaat het onheil voort en verwekt het eene kwaad het andere.

GENEESKUNDIGE HULP OP PLAATSEN, WAAR GEEN
BREED ONTWIKKELD GENEESKUNDIGE ZICH
VESTIGEN WIL.

In het *Tijdschrift der Maatschappij van Geneeskunde* (2^e reeks, 15^e jaargang, Eerste afdeeling, 1879, bl. 5) komt eene afkeuring voor van hetgeen ik in *de Geneeskunst-oefenaren*, bl. 103, heb aangegeven omtrent Geneeskundigen, die zich zouden willen vestigen op plaatsen, waar geen breed ontwikkeld Geneesheer zich vestigen wil. Ik ligt deze afkeuring uit het opstel ¹⁾, dat in het *Tijdschrift* gevonden wordt, omdat het onderwerp in waarheid eene nadere ontwikkeling verdient; in zooverre verheug ik mij dus over deze afkeuring, omdat zij mij de gelegenheid geeft, de zaak van vele zijden te bespreken. De vreugde is echter niet onvermengd, want men laat mij in het *Tijdschrift* dingen zeggen, waartegen ik mij juist warm gekant heb. Ik neem de woorden hier letterlijk over:

»Naarmate hogere eischen aan den medicus gesteld worden, zal er te meer kans zijn, dat op kleinere plaatsen »gebrek aan Geneeskundige hulp zal ontstaan. Mulder meent »dat daarom goed ware terug te komen tot den toestand »van vóór 1865 (B). Hij wenscht weder empirici met be- »perkte bevoegdheid. In allen ernst meent hij dat die »beperking van bevoegdheid zou zijn te omschrijven en

¹⁾ Er komt ook lof in het opstel voor, maar ook nog andere afkeuring, vooral aan het einde. Ik ga dit voorbij, maar noodig den Schrijver uit, hetgeen aan het slot van zijn opstel gevonden wordt, met zijn naam onderteekend, nogmaals te laten drukken, dan zal ik hem zeker antwoorden.

»te handhaven (D). Weinigen voorzeker zullen hier deze
 »optimistische voorstelling beamen. Nog al te versch ligt
 »in het geheugen al het kwaad, dat door onontwikkelde,
 »noch practisch noch wetenschappelijk voldoende onder-
 »legde empirici is gesticht (C). De enkele verdienstelijke
 »uitzonderingen zijn zeker niet toereikend om de meening
 »te weerspreken, dat voor het platteland beter is geen
 »Geneeskundige dan menig dergelijk empiricus (A).

»Indien voor een voldoende aantal bekwame, goed onder-
 »legde vroedvrouwen gezorgd wordt, zal toch, bij de uit-
 »breiding der vervoermiddelen, in menige streek voor ver-
 »schillende gemeenten één Geneesheer kunnen volstaan (E).
 »De kwantiteit van Geneeskundige hulp moge verminderen,
 »maar alleen daarbij kan een betere kwaliteit verzekerd
 »worden. Immers worden ook hier, naar de wet van
 »vraag en aanbod, kwantiteit en kwaliteit omgekeerd even-
 »redig (F).”

De inhoud van deze woorden is tweeledig: *a.* wat ik niet heb gezegd, maar waarvan ik het tegendeel heb voorgestaan, en *b.* hetgeen van onderscheiden zijden kan gezien worden en waarover men een ander oordeel vellen kan, dan ik er over geveld heb.

Ééne opmerking moet ik doen vooraf gaan: de schrijver van het artikel verklaart er zich duidelijk over, dat hij slechte Geneeskundige hulp verwerpt. Dat kan geen punt van verschil tusschen hem en mij zijn (A). Bl. 11 zeg ik: »en dat als Geneeskundigen alléén de zoodanigen mogen optreden, die breed onderwezen zijn. Kan men deze niet bekomen, zooals dat op het platteland en op schepen het geval kan zijn, dan zou ik voor mij wenschen, mijn natuurlijken dood te mogen sterven: maar het meerendeel der tegenwoordige menschen denkt daar anders over en met hen ga ik dan mede, wanneer ik in het openbaar over deze zaak spreek.” De Schrijver komt er waarschijnlijk toe, ook deze laatste meening te omhelzen.

Ik kom alsnu tot *hetgeen de Schrijver mij laat zeggen en ik niet gezegd heb.*

Hij zegt (B), *dat ik wensch terug te keeren tot den toestand van vóór 1865* en Empirici wensch als toen. Dit is eene onjuistheid, eene onjuistheid in elke rigting, en ik moet haar in hooge mate betreuren.

a. Vóór 1865 konden Empirici — ik behoud dezen naam ook hier, maar straks beteekent hij iets anders — zich overal vestigen op het platteland. Zoo maakten zij ongeveer de helft uit van alle Geneeskunst-oefenaren. En ik heb in mijn Geschrift uitvoerig en bij herhaling uitgedrukt, dat zij naar mijn voorstel alleen mogten worden toegelaten op plaatsen, *waar men geen Doctor bekomen kan.* Ik heb gezegd: zoek naar die plaatsen en laat de bevoegde magt ze aanwijzen, zoodat ik, indien ik dit zelf doen moest, welligt tot een cijfer van 100 of minder komen zou voor het geheele Land. Is dat de toestand vóór 1865, toen er 1300 waren, de stedelijke Heelmeesters er onder begrepen?

b. Ik wensch hen onderwezen te zien en geëxamineerd door Hoogleeraren, beperkt omdat men ze anders niet verkrijgen kan; maar zijn de mannen, die ik Empirici genoemd heb in mijn Geschrift, dezelfde als die vóór 1865, die weinigen uitgenomen, welke toen de twee goede Geneeskundige scholen bezocht hadden? De Schrijver doet niet goed, mij te willen doen voorkomen, alsof ik terug wil tot den toestand, dien ik (bl. 7) als een zeer verwerpelijken geteekend heb. Neen, het kwaad, door onbekwamen vroeger gesticht (C), mag nooit weder herhaald worden.

c. Behalve over de opleiding en het onderzoek naar bekwaamheden door Hoogleeraren, ook over het uitvoerige toezigt (wat vóór 1865 onmogelijk was), sprak ik ook van *Consulenten*, aan elken Empiricus toe te voegen; van dit alles spreekt de Schrijver geen woord, terwijl ik het ten duidelijkste had aangewezen. En contrôle is hier in het

geheel niet moeilijk, daar het aantal der volgens mij gewenschte Empirici zeer klein zal zijn. Hoe kan de Schrijver na mijne uitvoerige en duidelijke taal ter neder stellen, dat ik terug wil tot vóór 1865? Hij spreekt van de oude niet opgeleide onbekwamen, en ik geef bl. 7, bl. 106 en bl. 109 duidelijk aan, dat ik ze wensch, zooals de twee beste der oude Klinische scholen, vooral die van Amsterdam, ze afgeleverd hebben; ik ben zelfs nog verder gegaan en heb in het leerplan der aanstaande Empirici (bl. 109) veel meer opgenomen, dan aan de beste der vroegere Klinische scholen ooit onderwezen is. Ik moet het er voor houden, dat de Schrijver slechts hier en daar eene bladzijde van mijn betoog gelezen heeft, maar geene kennis heeft aan hetgeen er werkelijk in voorkomt; en ik mag het alzoo betreuren, dat hij een Verslag geeft van mijne Verhandeling en haar teekent als zoo gebrekkig in de hoofdzaak.

Na aangetoond te hebben, dat het onjuist is, dat ik tot vóór 1865 terug wil, is het noodig, het punt ter sprake te brengen, wat voor discussie vatbaar is, namelijk: *kan eene beperkte Bevoegdheid in de Geneeskunde omschreven worden (D)*? De Schrijver ontkent dit, terwijl ik het voor zeer wel mogelijk heb verklaard. Ik sta hier naast mijne Medeleden der Commissie van 1848, die in hun *Advies* in 1850 hebben laten drukken, wat ik thans voorsta; 1850 ligt 15 jaar vóór 1865, het jaar waarop de nieuwe Geneeskundige Wetten zijn ingevoerd. Van 15 eeuwen zou men hier niet mogen spreken, maar van 15 jaren toch wel. Welnu, 15 jaren vóór 1865 stonden eenstemmig voor, wat ik thans voorsta en wat de Schrijver noemt een antiquiteit: Professor Tilanus van Amsterdam, Professor van Geuns van Amsterdam, Professor Suringar van Leiden, Professor de la Faille van Groningen, Doctor van den Broecke van Middelburg, de Heer van Sonsbeeck, Lid van den Raad van State, en de Heer Godefroi, Lid van de Tweede

Kamer. Ik zat in die Commissie voor Utrecht en Doctor Blom Coster was er de uitstekende Amanuensis van. Wat hebben nu die Heeren voorgestaan als Commissie, door den Koning benoemd? Dat, wat ik thans nog voorsta: de Geneeskunst-oefenaren door het geheele Land enkel Doctoren, *maar voor plaatsen, waar men deze niet verkrijgen kan, minder onderlegde Kunst-oefenaren.* Geen enkel Lid heeft het bezwaar geopperd, wat de Schrijver thans te berde brengt, namelijk dat men voor de bevoegdheid geene grenzen zou weten te stellen. Voor zooverre mij thans nog bekend is, is dit bezwaar in de Commissie zelfs niet genoemd. Het klinkt ook vreemd, wanneer men afzonderlijke Wetten maakt op de uitoefening der Verloskunde en op die der Tandheelkunde: in de uitoefening van beide bedrijven komt men telkens in aanraking met de grenzen der bevoegdheid en met hetgeen daar buiten ligt; b.v. in de Verloskunde met de verleiding, om eenige kunst-hulp aan te wenden, die der Vroedvrouw niet is toegestaan, en in de Tandheelkunde, b.v. met aandoeningen van een der kaakbeenderen, die de Tandheekundige niet behandelen mag. En toch laat men Vroedvrouwen en Tandmeesters toe, terwijl men in hen heeft Kunst-oefenaren *met beperkte bevoegdheid.* De uitstekende practici, die in de Commissie van 1848 zitting hadden, hebben niet het minste bezwaar gemaakt tegen de omschrijving van die beperktheid, en daar zij Vroedvrouwen en Tandmeesters toelieten, zou dit ook door iedereen zijn veroordeeld. De waarheid is bovendien, dat de Wet op het Hooger Onderwijs vóór 1865 drie beperkingen bevatte in de uitoefening der Geneeskunde door het scheppen van drie Doctoren; de Doctor in de Geneeskunde was toen iemand met beperkte bevoegdheid, want de Heelkunde en de Verloskunde mogt hij niet uitoefenen; de Doctor in de Heelkunde was iemand met beperkte bevoegdheid, want de Verloskundige praktijk was hem ontzegd; en dan zou nog iemand met eenigen ernst durven beweren, dat men iedereen beper-

ken kan in de uitoefening van zijn bedrijf, zooals men ook in waarheid doet, maar dat het onmogelijk is, te beperken den werkkring van die weinige minder breed ontwikkelde Geneeskunst-oefenaren, die de Staat alleen dáár zou toelaten, *waar zich geen Doctor vestigen wil.*

Zoo er over dit punt nog twijfel blijft: ik heb hieronder de omschrijving van die bevoegdheid duidelijk gegeven. Men kan haar op twee wijzen inrigten: *a.* óf aanwijzen, dat en dat moogt Gij behandelen en al het overige niet, en zulk eene aanwijzing ware hoogst gemakkelijk; *b.* óf aanduiden, tot zoover kunt Gij gaan in alle voorkomende gevallen, en wat daar buiten gaat verplicht U, hulp van een Doctor in te roepen; deze laatste wijze is de mijne. Eenige waarborgen in deze heb ik bl. 74 reeds aangegeven.

Ik kom tot een ander punt.

Wat de Schrijver zegt (E), dat »bij de uitbreiding der vervoermiddelen *in menige streek* voor verschillende Gemeenten één Geneesheer zal kunnen volstaan,» wordt door niemand betwist, maar daarover wordt thans niet gehandeld: niet over de *meeste streken*, maar over *eenige weinige streken* is slechts sprake, van die, waar de vervoermiddelen niet best zijn en *waar zich geen Doctor vestigen wil.* Daar komt hetgeen de schrijver noemt *de wet van vraag en aanbod* in het geheel niet ter sprake; er is geen aanbod hoegenaamd en dit is niet te wachten; de Geneeskundige kan ter plaatse geen brood bekomen en dan kan men ook niet vergen, dat iemand er zich zal vestigen. Wat mij voorts onbegrijpelijk voorkomt, is hetgeen de Schrijver zegt (F) aangaande kwantiteit en kwaliteit van Geneeskunst-oefenaren; zijne eigene woorden zijn: »De kwantiteit van Geneeskundigen moge verminderen, maar alleen daarbij kan een betere kwaliteit verzekerd worden.» Ik kan het niet verstaan: waarom zouden er niet vele

kundige Geneeskundigen kunnen bestaan en hoe kan de kunde der kundigeren toenemen, wanneer het aantal der Geneeskunst-oefenaren afneemt? In waarheid, ik kan het niet vatten; of meent de Schrijver welligt, dat, naarmate de Geneeskundigen ruimer betaald worden, er meer kundige mannen zullen opstaan? Is het ook hier *virtus post nummos*? Geld heeft ook een Geneeskundige noodig, en eenige voorspoed zal ook voor zijne bekwaamheid heilzaam zijn; maar is het vóór alle dingen niet waar, dat alleen de liefde den waarachtigen Geneesheer vormt, dat eene brave Moeder, die een deel van haar hart in de borst van haren zoon weet neder te leggen, in hem daardoor de kiem besluit om, bij goede opleiding in zaken van beschaving, in de kennis der natuur en in de wetenschap der Geneeskunde, hem een voortreffelijk Geneeskundige te doen worden? En is dan de liefde voor zijn evenmensch het eenige fundament van den echten Geneeskundige, dan vraag ik aan den schrijver, wat hij toch met de woorden *vraag* en *aanbod*, *kwantiteit* en *kwaliteit* van Geneeskundigen heeft kunnen bedoelen?

Maar gesteld eens, dat waarlijk het geld in ruime hoeveelheid verdiend wordt door een geringer aantal Geneeskunst-oefenaren, die in dezelfde mate, waarin zij meer geld verdienen, kundiger worden, maar nu ook het aantal Geneeskundigen doen dalen, zoodat er voor zekere plaatsen niet dan op grooten afstand, waar geen spoorwegen en de middelen van gemeenschap hoogst gebrekkig zijn, Geneeskundige hulp te bekomen is: immers dat is de toestand, dien de Schrijver wil; althans ik kan ter goeder trouw niets anders uit zijne woorden lezen. Wat dan voor hen, die geene Geneeskundige hulp kunnen bekomen en ze volstrekt behoeven?

De Schrijver geeft hierop een volkomen duidelijk antwoord: *zij moeten zonder hulp sterven*, dat is beter dan door niet volledig onderlegden behandeld te worden. Ik heb hier-

boven (bl. 168) reeds opgemerkt, dat ik *voor mijn persoon* daarover juist zoo denk; maar ik zal mij wel wachten, zoo te denken voor een ander. Zoo ver gaat het regt niet van een zogenaaunden Geneeskunst-oefenaar, van niemand in de wereld, ook niet van den Schrijver. Men eerbiedige het verlangen van elk hulpbehoevende, en zooals een mensch, die in het water ligt, grijpt naar een stroohalm, hem toegestoken, zoo grijpt elkeen, die in bezwaar is, niet slechts naar de zekerheid, ook niet slechts naar de waarschijnlijkheid, maar zelfs naar de mogelijkheid, om van zijn leed verlost te worden.

Nog een enkel woord over de zaak: ik verzoek den Schrijver, met mij te gaan naar een dorp, waar spoorwegen ontbreken en waar men eerst op twee uren afstands een kundig Geneesheer bekomen kan, een Geneesheer, die in verschillende rigtingen op twee uren afstands eene groote praktijk heeft uit te oefenen. Op de eerste plaats komen voor de volgende gevallen: stuipen, long-ontsteking en croup bij kinderen; zoo er niet spoedig raad geschaft wordt, zijn de kinderen verloren; die raad is te geven door een Empiricus, zooals ik hem geteekend heb. Maar er is ter plaatse zulk een man niet; men zendt naar den kundigen Geneeskundige, die twee uren van daar verwijderd woont; deze bezoekt zijne zieken en is eerst na vier of zes uren te vinden; hij kan onmogelijk met U gaan, want hij heeft nog eene menigte belangrijke zieken in zijne nabijheid te behandelen. Aan kwaliteit van Geneeskundige hulp ontbreekt het hier niet, maar aan kwantiteit; de Doctor zegt, dat hij morgen komen zal en morgen zijn de drie kinderen dood. Op dezelfde plaats en onder dezelfde omstandigheden schiet iemand zijn halve hand af, een ander breekt zijn been, een derde heeft een beklemde breuk, een vierde is met sublimaat vergiftigd, een vijfde heeft maag-ontsteking: gevallen die, zooverre het de Kunst vermag, kunnen behandeld worden door een Empiricus,

zoals ik hem bedoel. Maar zulk een man is er niet ter plaatse, men zendt naar den Doctor, hierboven genoemd: de man is in eene verlossing van gewigt, zoodat hij morgen eerst komen kan: van de vijf lijdens zijn er morgen vier dood; die met het gebroken been sterft aan ontsteking na acht dagen.

Ik heb het voornemen niet, den Schrijver te willen overtuigen, dat zijne zienswijze onjuist is; maar ik moest mij tegen zijn aanval verdedigen, en ik meen, dit gedaan te hebben.

Vergeeten wij ook niet, dat, indien geen Geneeskundige op eene plaats leeft of verkeert, maar er per spoor of in elk geval van verre een Doctor een zieke komt bezoeken en dan weder heengaat, geene zorg hoegenaamd bij de minder gegoede ingezetenen zal bestaan ter bewaring der gezondheid, want er is niemand, die hierin wenken geeft; vergeeten wij ook niet, dat de Gemeente-besturen, behalve in hoofdzaken van de Inspecteurs, die toch de bijzondere belangen van elke plaats onmogelijk kunnen behartigen, van niemand wenken bekomen in zake van gezondheid en leven der inwoners, indien slechts nu en dan een Medicus komt, om een of twee zieken ter plaatse te bezoeken. Wat wordt er van de Gemeenten, indien aldaar geen Predikant is, maar er nu en dan een van buiten komt, om er eene predicatie te houden? En zal men dan de duizenden wenken vergeeten, die een inwonend Geneeskundige, al is hij ook niet breed wetenschappelijk onderlegd, ongemerkt ten beste geeft aan zijne mede-ingezetenen? Stelt men zich de behoefte van afgelegene plaatsen voor, waar geene Geneeskundige hulp, dan voor veel geld en op grooten afstand, te bekomen is, dan zal men ontwaren, hoe aldáár tal van kinderen in het eerste jaar sterven aan zoogenaamd zuur, dan zal men andere kinderen zich zien doodhoesten aan kinkhoest; dan zal men kinderen met pokken, roodvonk en mazelen zien loopen rondom de huizen; dan zal

men de behoeftigen, van welken leeftijd ook, in menigte zien wegsterven zonder Geneeskundige hulp, terwijl toch dikwerf beste raad kan gegeven worden door een Geneeskunst-oefenaar, die minder breed ontwikkeld is.

Maar er is nog veel meer: de Schrijver wil weinig Geneeskundigen. Hoe dan bij ongesteldheid dier mannen? De kundige Geneesheer woont twee uren van eene Gemeente verwijderd; deze man wordt ziek en eerst twee uren verder vindt Gij een anderen kundigen Geneesheer. Hoe moet het gaan in dergelijken toestand?

Er zijn slechts weinig Geneesheeren in eene streek, maar zij zijn zeer kundig: hoe moet het gaan bij heerschende ziekten? En hoe groot is niet het aantal ziekten, die nu en dan epidemisch optreden? Moet men in gewone tijden niet zorgen voor buitengewone tijden, die nu en dan zeker komen?

Ik voor mij zal het oordeel van den Schrijver in deze nooit omhelzen; de menschen zijn er niet om de Geneesheeren, maar de Geneesheeren om de menschen. Verlangt men ruimte in kundigheden, dan moet men ook ruimte verlangen in het aantal Geneeskunst-oefenaren. Waar men niet de kundigste bekomen kan, kan men toch iets geven: ik laat deze overtuiging niet los; de Schrijver zal de goedheid hebben, in het vervolg die overtuiging op te nemen, zooals ik haar heb uitgesproken.

Nog eenmaal moet ik terug komen. De Schrijver zegt, dat voor zeer vele plaatsen in het Land de communicatiemiddelen goed zijn. Dat zijn zij en gelukkig heeft men veel spoorwegen. Maar hoe heeft hij kunnen voorbij zien, dat het kwaad hier nog veel erger wezen kan. Per spoor is een Geneesheer slechts een half uur verwijderd van eene plaats, die vier uren gaans ver ligt; hoe gemakkelijk en overvloedig, meent men, kan men op die plaats Geneeskundige hulp bekomen!

Het tegendeel is juist waar. In niet zeer bloeiende Gemeenten houdt de spoortrein, die er door gaat, niet meer dan driemaal daags stil, stel des morgens te acht, des namiddags te één en des avonds te acht uur. Te twee uur na den middag bekomt iemand hevige brandwonden, of een ander een koliek, een derde slikt een scherp stuk been in, dat hem in de keel blijf zitten, een vierde krijgt eene beroerte, allen niet juist te twee uur en ook niet op denzelfden dag, maar in elk geval nadat de trein te één ure vertrokken is. Wat baat U nu een spoorweg, daar een volgende trein, waarmede men den Geneesheer zal gaan vragen, eerst des avonds te acht ure vertrekt? Maar de genoemde onheilen komen des avonds te zeven ure voor; dan kunt Gij na een uur op weg om den Geneesheer te vragen, en den volgende ochtend te acht uur komt Gij met hem terug.

Hoe de Schrijver van meening kan zijn, om overal een ruim aantal vroedvrouwen te willen hebben, lieden, van wie het bekend is, hoe zelden zij onmisbaar zijn, begrijp ik niet. Zouden alle andere menschen mogen sterven zonder Geneeskundige hulp, indien er geen beste hulp te bekomen is, en de barende vrouwen niet?

Gelukkig intusschen, dat geene subjectieve meening hier iets afdoet: eene Regering moge in verdooldheid gebrek aan Geneeskundigen doen ontstaan en alzoo moord op groote schaal aanrigten; het Volk zal dit slechts tot zekere mate kunnen aanzien. Niemand ergere zich aan dit woord; ik spreek het ook slechts uit, om de verdoolden te waarschuwen; de geschiedenis leert ons zelfs van onze eigen Natie, dat zeker onregt niet kan verdragen worden, omdat het strijdt tegen de menschelijke natuur.

Zien wij de zaak nog eens goed onder de oogen, afgescheiden van onderwijs, van belangen van den Geneeskundigen stand, enz.

Waardoor is sedert 1865 het aantal Geneeskunst-oefenaren in ons Land op verontrustende wijze verminderd?

Omdat men voor de volks-klasse, waaruit het meerendeel der Geneeskunst-oefenaren ontstaat, de eischen te hoog stelde.

Zijt Gij die eischen nu bij de Wet van 1878 lager gaan stellen?

Neen, nog hooger.

Dan hebt Gij Uw verstand verloren, indien Gij nu meent, dat het aantal Geneeskunst-oefenaren toenemen zal.

Indien dit gezonde taal is, wil dan de goedheid hebben, mij te volgen.

Geef eer en aanzien aan den stand van Geneeskundigen; zorg en doe zorgen voor hunne goede opleiding en later voor hunne stoffelijke belangen. Erken alzoo slechts goed onderlegden. In dezen gezonden stand van zaken bekomt Gij Geneeskundigen naar de behoeften. Waarom zou hun aantal ontbreken, indien Gij hun bestaan niet met opzet verminkt?

Maar er zijn eenige weinige afgelegene plaatsen in het Land, waar Gij zulke mannen niet te wachten hebt. Of Gij al Wetten maakt en die bij meerderheid aanneemt, daarmede verandert Gij de natuur der dingen niet.

Op zulke plaatsen zijn menschen ziek, zoo goed als elders. Gij hebt te kiezen tusschen een half ei en een ledigen dop.

Ja! roept men U toe, zoo dit het geval ware, zal niemand den dop kiezen; maar zoo staat de vraag niet: men wil onkundigen daarheen zenden en, onkundigen in de Geneeskunde, dat heeft de ondervinding genoeg geleerd, kunnen op schrikverwekkende wijze kwaad doen.

Maar wie wil deze lieden onkundig laten? Men stelt voor, hen naast de Hoogescholen door Hoogleeraren te doen onderwijzen en hen door die Hoogleeraren te doen examineren; zoodat die Hoogleeraren het in hunne magt en het volste regt hebben, om de zoodanigen af te wijzen, die zij niet kundig genoeg achten ter uitoefening van eene

beperkte Geneeskunde en onder behoorlijk toezigt, waarbij het kwaad doen zooveel mogelijk wordt buiten gesloten.

Indien iemand meent, dat aan dezen gang van denken iets ontbreekt, hij zegge het luide. Maar voor mijn deel moet ik verklaren, dat allen, die ik daarover heb gehoord en die de behoefte van afgelegene plaatsen aan Geneeskundige hulp kennen, van het bovenstaande zeggen, dat het geen ongezonde taal is.

Als ik mij niet bedrieg, lost het verschil tusschen den Schrijver en mij in de kwestie, om minder breed onderwezen Kunst-oefenaars op afgelegene plaatsen al of niet toe te laten, zich op in het volgende: *kunt Gij hunne bevoegdheid omschrijven of niet?* Zou de Schrijver mij daarop antwoorden, dat die omschrijving en de door mij genoemde contrôle niet voldoende zijn, omdat de belanghebbende er toch misbruik van maken kan, dan voer ik aan, dat de kundigste, de meest beroemde Geneeskundigen soms misbruik maken van hunne stelling. Dit misbruik van beroemde mannen is deels het gevolg van hunnen overmoed, deels van hunne onbekwaamheid, want uit het *cedite nasales* heeft toch niemand kunnen vergeten het: *non omnes kokki longos qui dragere messos*. En in den tegenwoordigen tijd, nu aan elkeen, die het vraagt, de *puisantia saignandi per totam Neerlandiam* gegeven wordt, indien hij slechts volhoudt in het vragen, zooals wij onlangs openbaar hebben vernomen, is het volkomen bedrog, dat wij ons zelve en anderen aandoen, zoo wij beweren, dat elkeen, die ziek is, zoo best behandeld wordt.

Wanneer dan de Schrijver zegt, dat er geen grenzen te trekken zijn tusschen bevoegdheid en onbevoegdheid van minder onderwezenen, zal hij mij vergunnen, daar bij te voegen: onder de bevoegd verklaarden zijn, naar de eigene woorden van een beroemd Landgenoot, ook dezulken, die de bevoegdheid tot uitoefening der Kunst slechts verkregen

hebben, niet omdat zij waarachtig bevoegd waren, maar omdat zij zich telkens op nieuw aan het examen onderwierpen, en eindelijk *uit genade* werden toegelaten. Ik heb dit aangehaald bl. 116 hierboven en haal de woorden van dien beroemden Nederlander hier nogmaals aan: »Ik heb mij vroeger verklaard voor het invoeren van Staats-examens, »hoofdzakelijk op dien grond, dat Studenten van geheel »onvoldoenden aanleg, na eens en tweemaal te zijn afgewezen, ten slotte bij hunne Leermesters, of den »maatstaf voor de beoordeeling verliezende, of niet bestand »tegen zooveel volharding, *genade vonden*. Maar die grond »heeft opgehouden te bestaan, want bij de Staats-examens »zien wij hetzelfde gebeuren." Fraaije uitkomst van al die beweging tegen: *ik alleen verkoop!* O ja! *Iliacos intra muros peccatur et extra*; maar dan komt het mij toch voor, in het geheel niet te zijn, zooals het behoort, indien van wege den Nederlandschen Staat aan sommigen gegeven wordt het regt, om aan zieke menschen zooveel kwaad te doen, als hunne onkunde zal verwekken; ik bedoel hen, die *uit genade* toegelaten zijn; en dat diezelfde Nederlandsche Staat niet zou willen beproeven, de bevoegdheid te bepalen van Geneeskunst-oefenaren, die niet *uit genade*, maar door Hoogleeraren na een ernstig onderzoek, bevoegd waren verklaard, om zich neder te zetten op plaatsen, *waar geen Doctor zich nederzetten wil*.

Ik vraag, daar dit nu ten slotte het punt is, waarom de geheele zaak draait, of de Commissie van 1848 de mogelijkheid van de omschrijving der bevoegdheid heeft erkend of niet? Het antwoord daarop is bevestigend, want bij uitvoering harer voorstellen zou zij zelve geroepen worden, om die omschrijving te leveren. Maar de Schrijver kan dit ook zeer wèl, en zoo die omschrijving zou geleverd zijn en niet goed zou wèzen, dan kan men haar verbeteren.

Ten slotte blijft er dan over, daar men beste contrôle hebben kan, maar deze nog kan worden ontdoken, het

eerlijkheids-gevoel van den minder onderwezene. Ik heb reeds vroeger gevraagd, of men dit lager stellen mag, dan bij van Staats-wege toegelatenen: *a.* naar verdiensten, *b.* uit genade, en ik vraag thans, of men mag aannemen, dat het geweten van minder onderwezen Kunst-oefenaren minder luide spreekt dan dat van beroemde mannen? en dan is mijn antwoord gereed: wanneer de groote Dupuytren eene operatie van den steen moest ondernemen, nam hij altoos een steen in de hand, om dien te laten zien aan zijne toehoorders, zoo hij den steen, dien hij bij den zieke zocht, niet vond.

Ik zag eenmaal van een beroemd man het schrikverwekkend schouwspel, dat hij bij de amputatie van een been, eene doorgesnedene gewigtige slag-ader niet kunnende vinden, eenvoudig het verband aanlegde en, toen na een uur de verbloeding ontstond, dit verband niet wegnam en de slag-ader onderbond, maar een nieuw stel zwachtels nam, om daarmede het bloed aan het oog te onttrekken, met het natuurlijke gevolg, dat de zieke na eenige uren overleed.

En waarom zullen wij niet omtrent de eerlijkheid de volle waarheid zeggen? Neemt met de talenten de eerlijkheid toe?

Vinet is van oordeel, dat de beste dingen het gemakkelijkst post vatten in minder beschaafde gemoederen; hoe meer steenachtig de bodem is, des te vruchtbaarder, volgens hem, een gewas van teederen aard. Voor mijn deel geloof ik, dat de zaak juist, maar de vergelijking onjuist is.

In de Kunst is het den lijder intusschen dikwerf onverschillig, of de Kunst-oefenaar oneerlijk, roekeloos of onbekwaam is. Ik zag een uitstekend Heelkundige met het doel, om de ondersleutelbeensche slag-ader (bij een aneurisma onder den oksel) te onderbinden, die slag-ader dwars doorsteken, met het gevolg, dat de patiënt na weinige uren was dood gebloed.

Zoolang Napoleon III onder den invloed van Fransche

Geneeskundigen bleef verkeerren, werd hem gegund, te blijven leven; maar naauwelijks te Chislehurst aangekomen, was hem toebedeeld, om weldra naar de meest volmaakte regelen der Kunst in het graf te dalen. Niemand der vele kundige geraadpleegde Geneeskunst-oefenaren wist te bepalen, of de man van Caprera al of niet een kogel in het been had: de naar hoofd en hart zoo voortreffelijke Nélaton onderzocht de aangedane plaats in de diepte met eene stift van ivoor; hij wreef daarmede op het verdachte voorwerp, en de stift, die hierbij met eene loodvlek bedeed werd, leerde, dat er werkelijk een kogel aanwezig was. Maar ik kan wel nalaten, eene lijst op te hangen, waarop het onvolkomene der Geneeskunde zou staan uitgedrukt, ook wanneer de uitoefenaars zijn beroemde mannen; want aan elk een is daarvan genoeg bekend.

Hoe kan er zulk een onbepaald verschil tusschen den Schrijver en mij bestaan? Wij gaan van geheel verschillende grondslagen uit. Ik stel hierbij op den voorgrond, dat de Schrijver duizendmaal hartelijker Geneesheer kan zijn, dan ik geweest ben, zoodat hij zich door het volgende niet gekrenkt kan gevoelen. De Schrijver meent, dat goede raad nu en dan voldoende is; die meening zou hij niet hebben, indien hij bij ervaring wist, hoe het in kleine, afgelegene Gemeenten gesteld is. Maar de eigentlijke grond van ons verschil is deze, dat hij uitgaat van het behandelen van eene *ziekte* en ik van een *zieke*; hij van een *geval*, een *casus*, en ik van geheel iets anders, van een *lijder*, een *patiënt*; de Schrijver handelt over *raadgeven* en over het op heeter daad *uitvoeren* van dien raad, ik over geheel iets anders en wel over *zorgen*, *curare*. De Schrijver maakt den Medicus tot een *Magister Naturae*, terwijl ik van hem eisch, dat hij zal zijn *Naturae Minister*. Het *dolores curare* van Hippocrates eischt regelmatige zorg, zoowel als het zien *quid Natura faciat aut serat*.

Het blijkt alzoo, dat ik, al werd ik ook zoo oud als Methusalem, mijn standpunt niet verlaat. Ik wil natuurlijk wel besten raad, maar vooreerst is die zeldzaam en nooit is die zóó goed, dat daarmede alles zou zijn opgelost; trouwens het *curae cordique* is het terrein der Geneeskunde, en het *zorgen en in het hart dragen* zijn iets anders dan *raad*.

Waarom wil men, dat in of nabij de groote zieken-huizen de Geneesheeren zullen wonen, die daar de zieken verzorgen? Bezoekt niet een trouw Geneesheer na groote operatiën en in vele andere belangrijke gevallen zijne zieken vier en zes malen daags? Gaat hij er niet des avonds zeer laat en des ochtends zeer vroeg heen? Maar ik heb de zaak genoegzaam toegelicht.

Het is alsnu noodig, over de regeling der bevoegdheid van Empirici praktisch te handelen.

Ik acht het voor uitgemaakt, dat de ómschrijving der bevoegdheid van de Empirici, die ik wensch op eenige weinige plaatsen van het Land, *waar zich geen Doctor vestigen wil*, door den schrijver zal worden erkend, als uiterst gemakkelijk en voor de praktijk geheel voldoende vast te stellen, maar dan hier niet eene juistheid, die de wereld niet geeft, geëischt; terwijl men daarnaast volop laat kwaad doen door onbevoegden, die door den Staat *wit genade* tot dat kwaad doen zijn toegelaten; die van den Staat de vrijheid verkregen hebben, om op elken zieke hunne onkunde in volle mate uit te storten. Eischt de Schrijver eene omschrijving der bevoegdheid, die boven de Maatschappij gaat, dan mag ik hem vragen, waarom dat hier alleen en waarom niet overal en in alles? ¹⁾

¹⁾ In hooge mate moet het iedereen bevreemden, dat de schrijver bezwaar ziet in het vaststellen van bepalingen voor de uitoefening eener beperkte geneeskunde. Hij kent dus Art. 20 der Wet van 1 Junij 1865 niet, waar zeer duidelijk eene beperkte heekkunde ge-

Zoo neem ik dan aan, dat men op afgelegene plaatsen van den nood eene deugd zal willen maken: eene uitnemende uitdrukking in onze taal: men is in groote bezwaren, en juist die bezwaren doen de kracht ontwikkelen om ze te overwinnen. Die zijn been verloren heeft, laat zich een houten been maken en oefent zich, tot hij er mede voort kan; die een arm verloren heeft, kan met geld en goede woorden een kunst-arm bekomen, waardoor hij oneindig minder ongelukkig blijft dan hij was; Tycho Brahé verloor in een duël, om een wiskundig vraagstuk gehouden, zijn neus en liet zich een anderen neus maken, waarmede hij het vrij wel kon doen.

Roeijen met de riemen, die men heeft. Schipbreukelingen grijpen naar eene boot en zwalken alzoo op den Oceaan, en vinden zij geene boot, dan grijpen zij naar een stuk hout en drijven daarop. Het is aan den mensch eigen, gevaar te ontvlieden of te verminderen; de Schrijver en ik mogen daarover redekavelen: op een schip wenscht men Geneeskundige hulp, al weet men ook, dat de zoogenaamde Doctor slechts beperkte kennis heeft; en is er geen Doctor aan boord, dan is er ten minste eene medicijn-kist. Zoo zal ook het Nederlandsche Volk *eischen* Geneeskundige hulp op plaatsen, waar zij ontbreekt, en bijaldien dan aldaar Empirici geplant worden, zooals ik ze heb geteekend, dan kunnen zij als Geneeskunst-oefenaren ligtelijk hooger staan dan sommige onzer Ministers of sommige Leden der Staten-Generaal als Staats-lieden mogen worden aangeschreven; daaronder zijn zeer kundige mannen, maar naar het oordeel

teekend is voor de Doctoren in de geneeskunde, die geen anderen graad in de kunst verkregen hebben. Ik schrijf dit Artikel niet af, omdat de Wet in handen van elk geneeskundige is, maar verwondering baart natuurlijk het ontkennen van iets als mogelijk, indien de Wet, waaronder wij leven en die niet oud is, de zaak, die men ontkent, duidelijk bevat.

van velen ook lieden, die slechts met beperkte bevoegdheid behoorden te worden toegelaten. En welk een voorregt heeft de gewone Burger tegenover de Geneeskundigen met beperkte bevoegdheid? Niemand wordt gedwongen, zich aan hen over te geven.

Mag ik vragen: hoe is het in de Militaire Geneeskundige dienst gesteld? Tegenover een Chirurgijn-Majoor heeft een Officier van Gezondheid, die 1ste Luitenant is, beperkte bevoegdheid; tegenover een Officier van Gez. 1ste klasse heeft een Officier der 2de klasse beperkte bevoegdheid; om bevorderd te worden, wordt er zelfs een examen afgenomen, wat niet noodig zijn zou, indien de 1ste en 2de klassen zoo kundig zijn zouden als de Majoor. En wat zien wij nu gebeuren? In de grootere Garnizoenen zijn de Majoors, in kleinere de Officieren van Gezondheid van minderen rang. In tijden van oorlog of van troepen-verdeeling komt dit nog sterker uit; dan wordt zelfs de geheele Geneeskundige zorg voor een deel der troepen aan een Officier van Gezondheid 2de klasse toevertrouwd; Nederlandsch Indië leert het in tijd van vrede overvloedig, en in tijd van oorlog ziet men het overal gebeuren; *het kan niet anders*. En wat zien wij in ongewone tijden, bij epidemieën, bij oorlog, enz.? Dan worden de Studenten der Hooge- en Geneeskundige Scholen opgeroepen — jongelieden met zeer beperkte bevoegdheid — en men dankt hun voor het liefdewerk, dat zij verrigten.

Er zijn dezer dagen, om hulp te verleen tegen de pest, door de Russische Vereeniging *het Roode Kruis* tien Medische Studenten te St. Petersburg en vijf te Kiew aangewezen, om naar Astrakan te vertrekken, als hunne hulp aldaar mogt vereischt worden. De Studenten ontvangen 150 roebels 's maands, benevens reis- en verblijf-kosten. In geval van overlijden wordt aan hunne betrekkingen een jaargeld van 150 à 1000 roebels uitgekeerd.

Het hulp verleen aan zieken door Studenten is in

Nederland waarlijk niet vreemd: in 1826 deden Studenten van Utrecht te Groningen uitnemende diensten, en in dat jaar boden twee onervaren jonge Doctoren, nog met het stof der Hoogeschool beladen en te Rotterdam praktiserende, hunne diensten te Hoorn aan, waar bijna de geheele bevolking en waar alle Doctoren ziek waren. Na eenige weken keerden zij te Rotterdam terug met het geluks-gevoel, dat zij van de honderden zieken, die zij te behandelen hadden, er slechts eenige weinigen door den dood verloren hadden. Gedurende de cholera-epidemieën doen de Nederlandsche Studenten steeds uitstekende diensten.

Moet dit een en ander voortaan worden nagelaten, of mag men ook op afgelegen plaatsen, *waar zich geen Doctor vestigen wil*, mannen toelaten, die in elk geval hooger staan dan vele Studenten?

De Schrijver zegt: „In allen ernst meent Mulder, dat de beperking van bevoegdheid zou zijn te omschrijven en te handhaven. Weinigen voorzeker zullen hier deze optimistische voorstelling beamen.” Ik geloof, dat hij dit niet zou geschreven hebben, indien hij werkelijk mijne Verhandeling gelezen had. Daar wordt bl. 74—76—78—88—89 onder meer gesproken van Consulanten; daar wordt gehandeld over een direct toezigt van de Inspecteurs op de Geneesmeesters, wat mogelijk is, omdat zij, eene ruime bezoldiging van de Gemeenten ontvangende, deels als Ambtenaren worden beschouwd (bl. 74—76—110).

Ik wil hier de *beginselen aangeven*, waaruit *wettelijke regeling voor de genoemde Geneesmeesters is af te leiden*; de artikelen kan men ligt zelf zamen brengen.

a. Er worden Geneesmeesters opgeleid naar hetgeen ik vroeger genoeg heb aangegeven; zij worden door de Geneeskundige Faculteiten der Universiteiten, bij voldoende kennis en geschiktheid, bevoegd verklaard tot de uitoefening der Kunst (bl. 73—74—78—79 en 106).

b. Van wege de bevoegde magt worden de plaatsen aangewezen, waar zich geen Doctor vestigt en waar de vestiging van Geneesmeesters geoorloofd is. Die bepalingen worden telkens na eenige jaren herzien (bl. 73—88).

c. De Geneesmeesters ontvangen eene voldoende toelage van wege de Gemeente, onder verpligting, daarvoor de armen kosteloos bij te staan; voor de levering van geneesmiddelen aan deze wordt een algemeene tax vastgesteld (bl. 74).

d. Zij oefenen in den aangewezen kring, onder de hier na te melden bepalingen, de geheele Geneeskundige praktijk uit, alzoo ook de Heel- en Verloskunde, en leveren zoo ook geneesmiddelen aan gegoeden van hunnen kring.

e. Zij zijn gehouden, naar gegevene instructiën, de bevelen op te volgen, hun door de Inspecteurs gegeven (bl. 74—110).

f. Het Gemeente-bestuur wijst aan elken Geneesmeester een of meer Doctoren in de nabijheid als Consulanten aan, die in de aan te wijzen gevallen den Geneesmeester met hulp en raad bijstaan, waar het geldt ziekten van minder gegoeden en van armen. Voor het inroepen en het geven van dezen raad bij minder gegoeden en bij armen, ontvangen de Geneesmeester en de Consulant, naar vastgestelde maatstaven, een honorarium (bl. 74—78—88—89).

g. De Consulanten, bij gegoeden ingeroepen, worden door dezen gehonoreerd, en de Geneesmeester geeft aan hen zijne verklaring voor gehoudene consultatiën (bl. 76—78).

h. Van elk ziekte-geval, waarvan de Geneesmeester bezwaren verwacht, hetzij doordat de ziekte in een bedenkelijken vorm kan overgaan, die de gezondheid of het leven van den lijder later zou kunnen bedreigen, hetzij dat hij naderend levens-gevaar verwacht, geeft hij kennis aan den Inspecteur, en doet voorts aan dezen wekelijksche opgave van hetgeen hem in zijn geheele bedrijf is voorgekomen (bl. 74—76).

i. In elk voorkomend ziekte-geval, waar gevaar voor leven of gezondheid van een zijner lijdens te wachten is, vraagt

hij, zoo de zieke behoort tot de gegoede klasse, aan dezen of de betrekkingen, of zij een Consulent wenschen, en behandelt met dezen den lijder. Wordt hem hier een Consulent geweigerd, zoo geeft hij daarvan kennis aan den Inspecteur (bl. 74).

k. Is de zieke een *minder gegoede* of een *arme*, zoo verzoekt de Geneesmeester aan den hem hiertoe aangevozen Consulent raad; schriftelijk slechts, indien dit voldoende is; maar hij vraagt een bezoek van den Consulent bij den zieke, indien dit en zoo dikwerf dit noodig is. De herhaling van deze bezoeken moet aan den Consulent worden overgelaten (bl. 74).

l. Operatiën en andere kunst-bewerkingen van eenig gewigt worden door den Geneesmeester dan alleen volbragt, indien het onmogelijk was, den Consulent daartoe te verzoeken. Van zulke gevallen geeft hij onmiddellijk kennis aan den Inspecteur en aan den Consulent (bl. 76).

m. De verzuimen, gepleegd in een der vorige artikelen, worden, naar het gewigt der zaak, gestraft met eene geldboete van *f* 10 tot *f* 100; bij herhaling met eene geldboete van *f* 25 tot *f* 500; ten derden male voorvallende, met eene schorsing van het regt ter uitoefening gedurende eene maand tot een jaar; en voor de vierde maal voorvallende, met verlies van het regt der uitoefening van de Kunst. Bij gunstige ervaring zou aan den Geneesmeester na 5 of 10 jaren meer vrijheid kunnen worden toegestaan.

Hierbij zou men nu nog kunnen voegen eene lijst van hetgeen de Geneesmeester altoos moet nalaten; maar ik zou dit niet aanraden; want is het een zeer bedenkelijk geval, b.v. een afgescheurd been, of een afgescheurde arm, door een molen-werktuig weggerukt, dan is het onmogelijk, te bepalen voor ieder geval, of men vier of zes uren wachten kan met amputatie, tot de Consulent zal gekomen zijn; in het eene geval zal men zoolang kunnen wachten; in een ander geval is de patiënt in een half uur

dood, zoo de amputatie niet dadelijk geschiedt. Op een slagveld is men niet gewoon, bij afgeschoten armen of beenen van verre Consulenteu te doen halen, maar geeft zelfs de jongste Officier van Gezondheid, die aanwezig is, zijne orders, en volbreugt hij, als het niet anders kan, de bloedigste operatiën.

In de bovenstaande *beginselen* heb ik ook opgenomen het stoffelijk belang van den Geneesmeester bij in te roepen Consulten: de man heeft geen ruim inkomen en, zou zijne eerezucht hem een Consulenteu doen weren, dan zal welligt zijne zucht, om zijn gezin te bevoordeelen, hem gemakkelijker tot het inroepen van een Consulenteu aansporen. Heeft hij zulk een Consulenteu ingeroepen, dan is deze de verantwoordelijke man.

Ik ben gaarne bereid, te vernemen, wat aan deze voorstellen ontbreekt, en eigenwaan kan in eene zaak van zoo hoog gewigt geen rol spelen hogenaamd.

Twee zaken staan vast, ik kan het niet anders inzien: *a.* zooveel mogelijk behooren er door het gansche Land te zijn kundige Geneeskunst-oefenaren, breed opgeleide, beschaafde mannen; *b.* op eenige weinige plaatsen van het Land zullen zich deze nooit vestigen, daar geve men hetgeen men daar bekomen kan. Weet de Schrijver een beter plan, dan ik daar voorsloeg, dan hebbe hij de goedheid, dit bekend te maken.

Bezwaren tegen mijn voorstel ken ik er niet één. De gegoeden op afgelegene plaatsen verliezen niets, zoo er zich een Geneesmeester vestigt; zij kunnen van hem gebruik maken of niet, en zullen dit in de meeste gevallen wel doen, want verreweg het meerendeel der bezoeken van Geneeskundigen is van eenvoudigen aard, zooals trouwens iedereen weet. Willen de gegoeden een Geneeskundige van elders, dan staat dit hun in elk geval vrij. Maar behandelt de Geneesmeester den zieke, zoo is hij

gehouden, een Consulent te vragen naar de boven gegeven regelen, en wordt hem daar een Consulent geweigerd, zoo is hij hier buiten schuld.

Het zijn vooral de minder gegoeden en de armen, die door mijn voorstel zullen worden gebaat. De Schrijver heeft vergeten, dat deze menschen geen rijtuig houden en veelal geen geld hebben, om een rijtuig te betalen, waarmede een Geneesheer op een zekeren afstand kan gehaald worden, of dat men in elk geval aan dien Geneesheer betalen moet; zij missen dat geld zelfs voor eene enkele visite, en hoe dan bij tien, twintig en meer bezoeken, die na elkander noodig zijn? De minder gegoeden behoeven intusschen van den Geneesmeester geen gebruik te maken, indien zij niet willen, en ook de armen niet, behalve in die gevallen, waar de Wet gebroken is, omdat er nood is.

Voor de ingezetenen ter plaatse is het gewone ziek zijn veel goedkooper, indien er een Geneesmeester is, want groote afstanden behoeven dan niet te worden vergoed, en de geneesmiddelen behoeven niet van verre gehaald of gebracht te worden: eene zaak van het grootste gewigt; acht een Geneesheer, die van verre komt, een snel werkend geneesmiddel noodig: hoe komt hij er aan, zoo er geene Apotheek ter plaatse is: zoo ook met bloedzuigers, met velerlei instrumenten, enz. Mijn voorstel verbetert inderdaad veel, zoo het zou worden uitgevoerd, wat thans hier en daar schadelijk werkt. Het zal eenig geld kosten, maar het is pligt, om een levens-onderhoud te verzekeren aan de Geneesmeesters; en wat de onkosten der consulten aangaat voor minder gegoeden en armen: zoo er 100 Geneesmeesters gedacht worden, is het veel, indien elk drie persoonlijke consulten in de week van den Consulent zal behoeven; dat is dus in rond getal 15,000 consulten voor het geheele Land in het jaar. Reken hierbij evenveel schriftelijke consulten en stel de persoonlijke à f 3.50

voor den Consulent en à *f* 1 voor den Geneesmeester, en de schriftelijke à *f* 1 voor den Consulent en *f* 0.50 voor den Geneesmeester, dan bedraagt dit te zamen voor het geheele Land voor een jaar *f* 90,000.

Er moet nog geld uitgetrokken worden voor belangrijke Heelkundige operatiën en voor den bijstand in moeilijke Verloskundige gevallen. Ik stel hiervoor, voor de 100 plaatsen in het geheele Land, in een jaar *f* 26,400, dat is voor elke plaats *f* 264. Daarvan ken ik aan den Consulent toe *f* 200 en aan den Geneesmeester voor zijne bijzondere zorg in deze *f* 64 in een jaar. Gesteld, dat er om de 14 dagen zulk een geval voorkomt, dan heeft de Consulent ongeveer *f* 8 voor elk geval en de Geneesmeester ongeveer *f* 2.50. Dat is niet veel, maar het geldt hier ook behandeling van minder gegoeden en van armen; hier laat men zich onkosten en moeiten meer of min vergoeden; maar ook niet meer.

De *f* 3.50 voor elk consult is ook niet veel; maar de Consulent doet ligtelijk een of meer bezoeken ter plaatse bij gegoeden; zoo hij aldaar een minder gegoede of arme hulp verleent, dan wordt zijn geheele bezoek voldoende vergoed.

Het bovenstaande is slechts eene opgave, om elkander te verstaan. Er kunnen in het Land veel minder dan 100 plaatsen zijn, waar een Geneesmeester noodig is, voor elke plaats kan men meer dan één Consulent hebben, hetzij in verschillende rigtingen om de afstanden, hetzij dat men afzonderlijken bijstand verlangt in Verloskunde, in Heelkunde en in Geneeskunde. Voor verschillende operatiën kan men ook een tarief stellen; voor verschillende plaatsen van het Land of voor verschillende afstanden kan men den Consulent verschillend honoreren: dit behoeft hier nauwelijks gezegd te worden.

Indien dan 100 plaatsen worden aangenomen en 100 Geneesmeesters, en nu, eenvoudigheidshalve, 100 Consulenten, dan zijn de gezamentlijke onkosten voor het gansche

Land voor deze consultatiën *f* 116,400, dat is ongeveer *f* 1200 voor elke plaats. Daarvan bekomt de Consulent stel *f* 850 en de Geneesmeester stel *f* 350. Voorwaar geene onoverkomelijke som, die door de Gemeenten, door de Provinciale kas ondersteund, jaarlijks moet worden betaald.

De Geneesmeester ontvangt buitendien geld voor de gewone behandeling der armen en voor de geneesmiddelen, aan deze geleverd. Men regele dit zoo, dat een man ter plaatse, in verband met hetgeen hij van de consulenten te wachten heeft en dat hem zal toekomen van zijne praktijk bij hen, die betalen kunnen, behoorlijk kunne leven als man van de Kunst, naar hetgeen ik bl. 162 heb aangegeven.

Ik heb onderscheid gemaakt tusschen armen, minder gegoeden en gegoeden: de consultatiën, die van wege de Gemeenten betaald worden, strekken zich zonder nadere aanduiding uit over de bedeelden, en het Gemeente-bestuur wijst aan, zooveel mogelijk vooruit, wie tot de minder gegoeden behooren gebragt te worden, en voor wie alzoo ook de consultatiën zullen worden vergoed van wege de Gemeente.

Dat deze regeling, zoo zij eenigen tijd geleefd heeft, aan de Inspecteurs niet bijzonder veel werk geven zal, zal ieder gemakkelijk inzien.

Wezentlijke bezwaren kan ik in waarheid in het plan niet zien; integendeel, ik zou hartelijk wenschen, dat deze zelfde regeling zou worden ingevoerd bij de armen-praktijk in de grootere steden, waar men die praktijk veelal uitsluitend toekent aan jonge, ongeoefende Doctoren. Geef aan deze, naar de bovengestelde regelen, Consulenten, en ken aan beiden hierbij eene zekere vergoeding toe, en er zullen wat minder graven moeten geopend worden.

Werpen wij nog een blik op de onkosten, die zullen moeten gemaakt worden, wanneer er geene Geneesmeesters zijn, maar enkel breed onderwezen Kunst oefenaren, die

op zekeren afstand Geneeskundige hulp zullen verleen en op 100 afgelegen plaatsen. Ik denk mij, dat men, zoo daar Geneesmeesters waren, voor de armverzorging, behalve voor de geneesmiddelen, aan elk in een jaar geven zou *f* 1150; dit maakt met *f* 350 der consulten, bovengenoemd, *f* 1500, zooveel als de man aan rijtuig en aan een provisor uitgeeft. Dit zal men moeten betalen, zoo men Geneesmeesters heeft en Consulenten: maakt, voor 100 plaatsen, *f* 150,000 in een jaar voor de Geneesmeesters; voeg hierbij *f* 85,000 voor de Consulenten voor 100 plaatsen, bovengenoemd, maakt eene jaarlijksche uitgave voor de Geneeskundige armverzorging in 100 van die Gemeenten, zoo er Geneesmeesters en Consulenten zijn, van: *f* 235,000. Dat is voor elk der 100 plaatsen in een jaar voor de geheele verzorging der ziekenarmen, geneesmiddelen daar niet onder begrepen, *f* 2350. Deelen wij dit door het aantal dagen in een jaar, dan is dit in ronde som *f* 6.50 daags. Indien Gij nu geen Geneesmeester ter plaatse hebt, maar een goed opgeleiden Doctor op zekeren afstand: kunt Gij dien Geneesheer ter plaatse bekomen, om dagelijks eenige zieken te zien en hun Heelkundigen en Verloskundigen bijstand te verleen en, voor dit geld? Ik meen, dat Gij op onderscheidene plaatsen hiervoor veel meer geld zult hebben uit te geven, en dit dan nog voor hoogst onvoldoende hulp.

Mag ik den Schrijver van het *Tijdschrift* beleefdelyk verzoeken, mij wel te willen narekenen? Van geld ga ik natuurlijk niet uit, maar ik moest toch aanwijzen, dat Geneesmeesters en Consulenten niet mogen genoemd worden, zulke groote uitgaven te vorderen.

Men kan, het bovenstaande lezende, de opmerking maken: waarom al die moeite genomen voor een klein aantal plaatsen in het Land, en voor de Koopvaardij-vloot geldt het slechts betrekkellyk een gering aantal Kunst-oefenaren, die minder breed worden opgeleid, daar Gij met geld alles vinden kunt;

Gij wilt Consulenten honoreren en aan de Geneesmeesters op de bedoelde plaatsen meer inkomen verzekeren, zoodat Gij b.v. hiervoor uittrekt / 1200 voor welligt 100 kleine plaatsen in het Land: verhoog die som b.v. van / 120,000 tot / 200,000 en Gij kunt aan Doctoren, die zich op deze kleine plaatsen vestigen, een inkomen geven van / 2000, en de geheele zaak is gewonnen. Mijn antwoord is: menschen van genoegzaam breede ontwikkeling zijn niet te koop, en die als Geneeskunst-oefenaren hun leven op eene kleine plaats zullen doorbrengen, om daar / 2000 's jaars te bekomen, als eene doorgaande gratificatie bij weinig werk, zullen wel lieden zijn uit het derde gelid en de ruime jaarlijksche toelage wel niet verdienen. *Uit goed onderwezen Geneeskunst-oefenaren bekomt Gij geene mannen voor de plaatsen, waarover gehandeld wordt; Gij moet ze zoeken uit menschen, die aldaar behooren, want het staat niet in Uwe magt, om den aard en de neigingen van menschen door wettelijke regeling om te keeren.*

Er is een ander middel, om de bedoelde afgelegene plaatsen van Geneeskundige hulp te voorzien, namelijk, het geheele platteland van wege de Regering te doen bedeele met kundige Geneeskundigen, die Staats-ambtenaren zijn, die van wege den Staat betaald worden voor de behandeling van minder goeden en armen, en zich nu niet bepalen tot kleine, afgezonderde plaatsen, maar hen zoodanig te verdeelen, dat op zekeren afstand alsnu Geneeskundige hulp te bekomen is. Deze inrigting wordt in sommige andere Landen gevonden, maar onze landaard kant er zich geheel en al tegen aan. Bevoegde Geneeskunst-oefenaren moeten zich kunnen nederzetten, waar zij willen; zij doen dit uit den aard der zaak, waar zij een bestaan te wachten hebben. Uit deze vrijheid vloeit voort, dat eenige plaatsen geene kundige Geneeskunst-oefenaren bekomen, enkel omdat die plaatsen voor hen geen bestaan opleveren; men kan dit niet wegnemen. Maar plaats

dan in die weinige Gemeenten een van Staats-wege aangeden Geneeskunst-oefenaar, een Ambtenaar, zooals men aan Notarissen eene standplaats geeft, en geef hierbij den Geneeskundige tevens eene goede bezoldiging. Zóó streng zou ik het niet durven doorvoeren om den Volksgeest, maar meer of min zou ik van de Geneesmeesters ter plaatse eene soort van Ambtenaar maken, althans iemand, die geldelijke toelage ontvangt, die zich daardoor plaatst onder het Geneeskundig Staats-bestuur en gehouden is, de instructie te volgen, die hem bij zijn beroep aldaar is voorgelegd. Ik zou hem, als de Predikanten, beroepen en hem alzoo gelegenheid geven tot verhuizing; maar ik zou hem niet be-noemen, zooals men dit Ontvangers doet.

Ik moet ten slotte eene fout herstellen, bl. 109—110 ingeslopen. De aanstaande Geneesmeesters moeten zeker kennis nemen van die operatiën, welke zij in spoed vereischende gevallen zullen volbrengen. Ik ben deze opmerking verschuldigd aan mijn ouden vriend Dr. F. A. Snellen, te Zeist, een man, door ieder geacht en geëerd, die hem kent. In 1819 werd ik met hem Student te Utrecht en herinner mij dankbaar, hoe ik zes volle jaren dagelijks van hem mogt leeren en in hem een best voorbeeld mogt aanschouwen.

Besluit. In het voorgaande is óf bewezen, óf althans genoegzaam toegelicht:

1°. Er zijn eenige plaatsen in het Land, waar zich geen breed ontwikkeld Geneeskundige vestigen wil of zal; van Staats-wege moet daar, als op de Koopvaardij-vloot, Geneeskundige hulp óf verschaft, óf ondersteund worden. Men kan dit doen:

a. door op die plaatsen Geneeskundigen als Staatsambtenaren aan te stellen; maar dit strijdt tegen onze zeden.

b. óf goed onderwezen Geneeskundigen op die plaatsen

door geld te koopen; maar geen kundig man van eenige beteekenis verkoopt zich.

2°. Men heeft de keuze tusschen:

a. het inroepen van hulp van deskundigen, die meer of min verwijderd van de bedoelde plaatsen wonen;

b. het toelaten van mannen van de Kunst, die ter plaatse verblijven, maar wier ontwikkeling minder breed is; deze onder opzigt te stellen, hun Consulente toe te voegen en aan hen een behoorlijk geldelijk inkomen te verzekeren. Van hen behoeft intusschen niemand hulp aan te nemen, die niet wil.

Volgt men *a*, dan kan men, uitgaande van de stelling, dat alle breed ontwikkelde Geneeskundigen steeds goeden raad geven, van hen dien raad bekomen; maar in vele spoed vereischende gevallen zal die raad te laat gegeven worden, en uit den aard der zaak ook slechts eenmaal in de 24 uren, of om de twee of drie dagen.

Volgt men *b*, dan is men van *a* nooit verstoken, want de Consulente is aangewezen; dan kan er in spoed vereischende gevallen hulp verleend worden; dan kan, zoo noodig, de zieke meermalen op één dag bezocht en van het noodige voorzien worden; dan kan er ter plaatse voortdurend raad ten goede uitgedeeld worden, om gezondheid en leven te bevorderen; dan kan, in één woord, die zorg worden behartigd, die voor een deel gelegen is buiten de Hospitaal-praktijk, waar een Medicus, zoo hij het wil, de plaats van een Ingenieur kan innemen, en zijn zieke, zoo hij het nogmaals wil, kan houden voor koopwaar. De geheele Geneeskunde is eene zaak eerst van het hart, en dan van het hoofd, zooals trouwens alle dingen van eenige beteekenis zijn. De gevallen, waarin hulp verlangd wordt, zijn voor $\frac{9}{10}$ van dood eenvoudigen aard; het $\frac{1}{10}$ is dit niet, maar van dat $\frac{1}{10}$ is welligt niet meer dan $\frac{1}{10}$ moeilijk en eischt bijzondere bekwaamheid.

Nu kunt Gij dat $\frac{1}{100}$ voorop stellen en regelen daarnaar

alles; sluiten daarom minder breed ontwikkelde Geneeskundigen buiten; laten de eenvoudige gevallen tot belangrijke aangroeijen, omdat er geene tijdige hulp verleend wordt, en doen alzoo op deze wijze menschen omkomen. Dan behoudt Gij er welligt meer van hen, die dadelijk hard ziek werden, maar verliest er welligt veel meer van hen, die geene hulp bekomen kunnen, dan van een Geneesheer, die op verren afstand woont en laat en zeldzaam komt.

Die de geheele Geneeskunde als een liefdewerk opvat, is dankbaar, zoo hij een teringlijder door een weinig papaverstroop van dien rampzaligen hoest tijdelijk bevrijden kan; zoo hij een van dorst smachtenden ongelukkige eene verfrisschende teug toedienen kan; zoo hij een beklagenswaardige, aan wien hij niets doen kan, het hoofd-kussen verleggen en dit gemakkelijk schudden kan, waarvoor de arme, omdat het hem eenige seconden goed doet, hartelijk dankt; zoo hij, waar niets te doen valt, als Geneeskundige den rampzalige een goed woord toespreken kan en hem en de omstanders kan bemoedigen en opwekken tot zedelijke kracht, waardoor alle pijnen, alle benauwdheden, ja zelfs de strijd des doods worden gelenigd.

Elkeen, die dit en het vorige gelezen heeft, kan weten, dat ik de Geneeskunde zoo hoog acht als iemand; maar stelt Gij haar aan mij voor als eene magt en eene kracht, daar zoo in huis gebragt door een Mijnheer van de Kunst, die zijne voorschriften achterlaat, om na eenigen tijd terug te komen en dezelfde wijsheids-comedie te herhalen, — zoo ongeveer als een Ingenieur of een koopman, — dan acht ik het voor het menschdom oneindig beter, zulk eene zaak bij de Strafwet te verbieden, dan haar van Staatswege te beschermen.

De Geneesheer is voor mij een *Pater sanitatis ac Conservator*, en is hij dat niet, dan kan hij, ja, nu en dan besten raad geven, maar dikwerf doet hij dit niet. In geen opzigt ga ik met den tijd mede, zoo de Geneesheer U een

mode-middel en na eenigen tijd een ander achterlaat. De Kunst acht ik hoog, maar in de uitoefening zie ik velerlei bezwaar. Voor de uitoefening der Kunst wensch ik breed ontwikkelde deskundigen, opdat zij de gezondheid en het leven der burgers zullen beschermen, niet vooral, om in bedenkelijke ziekten bij uitstekenden te rade te kunnen gaan. In Chirurgie en Obstetrie maakt verkregen dexteriteit eene uitzondering; in de overige Geneeskunde ken ik zes zaken: breede beschaving, ruime Natuur-studie, goede Anatomische en Physiologische kennis, ruime Geneeskundige ervaring, een helder hoofd, dat de dingen bij intuïtie bekomt, en een hartelijk hart.

Wat van dit alles zij: de Regering is verplicht, de algemeene overtuiging der menschen te raadplegen en daarnaar te handelen; zij wijkt daarvan tegenwoordig dikwerf af, stelt algemeene regelen, alsof het Natuur-wetten waren, b.v.: *eenheid van stand* in de Geneeskunde. Zoo stelt zij ook, en de Schrijver in het *Tijdschrift* doet het met haar, dat *beste raad alleen goede raad is*, terwijl de waarheid hier tweeledig is, namelijk, dat heste raad eene groote zeldzaamheid is en dat goede raad elkeen verplicht tot dankbaarheid.

Ja maar, zegt de Regering: uwe niet breed onderwezen Geneeskundigen doen kwaad, als zij raad geven. Mijn antwoord is: ik wil hen bekwaam maken zoodanig, dat zij binnen den kring hunner bevoegdheid niet anders kunnen doen, dan goed.

Maar dan mis ik de eenheid van stand, die ik eenmaal heb uitgesproken, zegt zij, en als zeer zwakke Regering word ik dan openbaar van onbekwaamheid betigt.

Dit kan ik niet tegenspreken.

DE MILITAIRE GENEESKUNDIGEN.

De Militaire stand is een eigenaardige en als eene bijzondere maatschappij aan te zien, levende en werkende voor de groote maatschappij. Hij vormt eene magt en is eene kracht, waarvan helaas! de wispelturigheid, of de naijver, of de veroverings-zucht van Vorsten schromelijk misbruik maakt, tot afschuw en verfoejing van een iegelijk, die wél denkt; maar overigens eene magt en eene kracht, die onmisbaar zijn, en zij, die dezen stand noemen een noodzakelijk kwaad, kunnen ditzelfde zeggen van den stand der Regters en Geneeskundigen, want deze zijn even onmisbaar.

Die magt is het, welke zich als een ijzeren muur aan de grenzen des Lands vestigt, om er de belagers van den geboorte-grond zoo mogelijk af te wijzen, of die voor eene heilige zaak bloed en leven veil heeft, ook buiten die grenzen; of die in het Land orde en rust handhaaft en veiligheid schept en onderhoudt. In het laatste opzigt is zij politie en regterlijke magt te gelijk, en bij beroerten of rampen in het groot is aan die magt het geheele gezag toevertrouwd.

Die de Militaire magt niet eerbiedigt en haar niet in hooge mate erkentelijk is, heeft geen begrip van hetgeen alsnog eene maatschappij is: men moge schoone woorden wisselen over den tijd, waarin de wolf en het schaap broederlijk zullen zamen wonen: van dien tijd is in de verte nog niets te zien; tegen ordeloos, brutaal geweld moet alsnog geordende kracht worden overgesteld, die eerst vermaant, dan aangrijpt, en, als het noodig is, den onverlaat op staanden voet te regt stelt. De Militaire magt alleen is in staat, het volk, zoo het tot woede is overgeslagen, — en daarvoor schijnt elk volk helaas! thans nog vatbaar, — in zijne vaart te stuiten, en doet zij dit in het begin, dan kan er groot onheil voorkomen worden.

Maar waar dool ik heen, dat ik het heil wil schetsen van eene Vereeniging van een deel onzer medebroeders, die zich ten taak gesteld hebben, om het beste in de Maatschappij te handhaven en voor die handhaving te leven en zoo noodig te sterven?

Uit den aard der zaak zondert die stand zich af en leeft in velerlei opzigten gescheiden van de overige ingezetenen; zijn leven is eigenaardig, maar hij bestaat uit menschen als Gij en ik zijt, van volkomen gelijke bewegingen; zij behooren dus te deelen in de algemeene en bijzondere zorgen, die de Staat heeft voor leven en gezondheid der andere inwoners; maar bovendien moeten de eigenaardigheden van dien stand hierbij worden in het oog gehouden, en daar zij, Militairen, aan veel meer gevaren en aan eigene soorten van gevaren zijn blootgesteld, rust op den Staat de pligt, om voor hunne gezondheid en hun leven nog meer te zorgen, dan voor die der ingezetenen in het algemeen; zij, die hun leven steeds voor ons veil hebben, verdienen van onze zijde de hartelijkste belangstelling en de meest broederlijke zorg.

Uit dit oogpunt beschouwd, zijn de Militaire Artsen in waarheid hooger geplaatst dan de Civiele: een mensch, die ziek is, is een mensch, om het even tot welken stand hij behoort; en al zouden de Militaire Artsen in het geheel niet hebben te waken voor leven en gezondheid van de hoogere rangen en van de vrouwen en kinderen, die tot een corps behooren: de zorg voor den gemeenen soldaat behoort een pligt te wezen, op wiens vervulling de Staat hoogen prijs moet stellen in gewone tijden van rust en vrede, maar duizendmaal meer, wanneer wij te huis blijven en onze Militaire broeders er op worden uitgezonden, om ieder oogenblik te worden verminkt of gedood. En hoeveel ontbreekt er in menig Land in beide opzigten? Ligt het nog niet ieder in het geheugen, hoe die ongelukkige Russen bij duizenden werden voortgezweept tegen

de Turken, om van honger of koude om te komen, daar men noch voor voedsel, noch voor deksel gezorgd had, of hen, die hieraan waren ontsnapt, door het lood van den vijand te doen vallen, om niet weder op te staan, of vooreerst op het slagveld zonder Geneeskundige hulp van dorst te versmachten en eindelijk van hartzeer te bezwijken?

Maar wij behoeven zoover niet te gaan; mijne eigene oogen zijn, toen ik een jongen was van 12 jaren, getuigen geweest van de akeligste der ijselijkheden. Wel had een Sebald Justinus Brugmans met zijn uitstekend talent veel voorzorg weten te nemen, toen in 1815, nabij de Fransche grenzen, een strijd op leven en dood kon worden verwacht; maar zóó weinig was er gerekend op de woede van den aanval, dat de gekwetsten van Ligny en Waterloo, in de rigting van Brussel aangevoerd, daar onmiddellijk de Hospitallen vulden; het aantal was zóó groot, dat men een deel der ongelukkigen naar Antwerpen brengen moest. Toen ook hier de plaatsen gevuld waren, trok men verder, naar Utrecht en zelfs naar Amsterdam. Zieken en gekwetsten van de velden van Waterloo op wagens naar Amsterdam! Aan de hand van mijn vader zag ik dagelijks in het huis in de Ridderschapstraat te Utrecht, waar later de Kazerne is gebouwd, eene groote menigte van deze ongelukkigen aankomen, en met hen op dezelfde wagens de lijken van hunne kameraden, die onder weg gestorven waren. Dagelijks zag ik tal van kogels uitsnijden, gewigtige amputatiën verrigten en andere groote operaties doen. En met welk gevolg, daar de ongelukkigen reeds eenige dagen en nachten op boeren-wagens waren voortgesleurd van de velden van Waterloo naar de Ridderschapstraat te Utrecht? Nog klinkt mij het akelig gekerm dier ongelukkigen in de ooren, een gekerm, dat zachter en zachter werd, en er was een lijk te meer, dat in de dooden-hokken met anderen op hoopen gestapeld werd, die daar ter manshoogte zichtbaar waren.

Dáár, als jongen van 12 jaren in de Ridderschapstraat te Utrecht, heb ik geleerd, de bede aan de bevoegde Magt te rigten, die ik altoos heb gekoesterd en op nieuw uitbreng: *Voed, zoo Gij kunt, de Militaire Geneeskundigen nog breeder op, dan Gij het Civiele Geneeskundigen doen kunt.*

En is zulk eene bede in Nederland thans overbodig? Waartoe de oorlog van Atchin ondernomen werd, weet geen mensch; om zeeroof aldaar uit te roeijen? De Rochemont, die den oorlog verdedigt, heeft voor ieder duidelijk gemaakt, dat er geen zeeroof meer bestond. Maar Gij hebt dan oorlog gewild en zijt verantwoordelijk voor de gevolgen. Hebt Gij-gezorgd voor de gezondheid der krijgsknechten? En toen Uwe soldaten bij menigte stierven, niet door het lood van den vijand, maar door het vergif, dat uit den bodem steeg: hebt Gij, Bestuurders van Nederland en zijne Gewesten, toen geweten, wat te doen? Schande en schaamte over Nederland, dat men den Engelschen Geneeskundige, Generaal Archer, heeft moeten bedelen, om de Nederlandsche krijgsmagt in Atchin — eene magt, uitgezonden om te veroveren — tegen ondergang te beschutten.

Ik meen genoeg gezegd te hebben ter verdediging van mijn regt, om als pleitbezorger op te treden voor eene zeer breede ontwikkeling van Militaire Geneeskundigen. Reeds had ik bl. 81 daarvan een woord gezegd en den plicht betoogd, om Militaire Geneeskundigen Doctorale graden te doen deelachtig worden; maar de zaak eischt eene nauwgezette en bredere ontwikkeling, en dit te meer, omdat de ongelukkige Wet van 1865—1874, die het aantal Geneeskundigen ten platten lande zoozeer heeft doen verminderen, ook eene bron van onheil is geweest voor den Militairen Geneeskundigen stand. Eene Commissie, waarvan ik bl. 152 hierboven den uitstekenden arbeid reeds genoemd heb, — bestaande uit de Heeren Dr. A. W. M. van Hasselt, Inspecteur van de Geneeskundige Dienst der Landmagt, Voorzitter en Lid; Dr. H. Slot, Inspecteur van de Genees-

kundige Dienst der Zeemagt; Dr. J. C. G. Evers, Oud-Hoogleraar aan de Universiteit te Leiden; Kolonel P. M. Netscher, Chef van het Bureau-personeel en Militaire Zaken bij het Departement van Oorlog; Kapitein ter Zee H. B. Kip, Chef der Afdeeling Personeel en Militaire Zaken bij het Departement van Marine, in de Commissie later vervangen door den Kapitein-Luitenant ter Zee J. P. van Rossum, Ambts-opvolger van den Heer Kip; Jonkh. J. D. Six, Hoofd-Commies bij de Afdeeling Militaire Zaken bij het Departement van Koloniën; Secretaris: W. P. Ruijsch, Arts, Officier van Gezondheid 2de klasse van het Regiment Grenadiers en Jagers, — heeft in haar *Rapport* alle elementen aangeboden, die noodig zijn, om deze geheele zaak te voorzien, en zij is ten slotte tot eene uitkomst gekomen, waarvan men moet erkennen, dat zij de eenige goede is. Ik verschil in enkele opzigten van de Commissie en zal mijne gronden hiervoor aangeven. Laat ons aanvangen met de grondslagen te overwegen, waarop ik de zaak wensch gebouwd te hebben.

Stand, Graden, Ontslag. Er is niet ééne reden, om de Militaire Geneeskundigen te wenschen uit eene minder gegoede klasse der Maatschappij; integendeel, de gegoedheid der ouders waarborgt in ons Land meer of min de beschaving hunner zonen. De Militaire Geneeskundige stand behoort een beschaafde te zijn, wèl opgevoed en breed onderwezen. Dit is reeds voor Nederland noodig, maar zooveel te meer voor Indië, waar eene ruimere ontwikkeling van den Officier van Gezondheid in de gewone Geneeskundige praktijk, in de kennis der Algemeene Gezondheids-maatregelen, maar ook daar buiten als Natuurkundige en als man van beschaving, geheel en al onmisbaar is.

Is de Officier van Gezondheid een man van beschaving, dan zal zijn zedelijke invloed als Geneesheer kunnen zijn, zooals het behoort, en zonder dezen zou hij afdalen tot

eene stelling, hem onwaardig. Hij is de man van studie, en is hij dit naar behooren, zoo staat hij boven de gewone Officieren van Dienst. Het is eene volkomene dwaling, aan Officieren van Gezondheid en aan Officieren van de gewone Dienst dezelfde rangen en dezelfde bezoldiging te willen toekennen; wetenschappelijke wapenen bezoldigt men hooger dan niet-wetenschappelijke, en te regt, want de geestes-inspanning moet worden geëerd; maar om dezelfde reden moet dan ook een Officier van Gezondheid, die zich vele jaren geestelijk zeer had aan te grijpen, ruimer gehonoreerd worden. Nijver kan er niet wezen tusschen hen en de mannen van de gewone Dienst, want hun stand is ten eenenmale onderscheiden, en een Officier van gewone Dienst zal gaarne eer en aanzien toekennen aan een Officier van Gezondheid, zoo deze is een man uit den beschaafden stand, wèl opgevoed en in de Geneeskunde goed opgeleid.

Zulke menschen bekomt Gij echter niet, indien Gij ze niet beter honoreert en hun geen hoogere rangen geeft. Waarom betaalt men het buitengewone in de Maatschappij niet altoos hooger dan het gewone? en, allen eerbied koesterende voor den Officier der gewone Dienst, mag ik vragen: wat deze met een regt kundig Geneesheer gemeen heeft, indien de laatste zijne geheele jeugd in inspanning heeft doorgebracht, om een kundig Geneesheer te worden?

Heeft men eenmaal dezulken in de Dienst, zoo zou ik hen niet ligt laten gaan, zooals thans dikwerf het geval is; ik zou hen door betamelijke middelen voor de Dienst zoo lang zoeken te behouden, als ik kon, want de Geneeskunstoefenaar wordt, zoo hij waarlijk kundig is, met elk jaar meer ervaren en alzoo van grootere waarde.

Ik weet zeer wel, dat aan al, wat ik hier gezegd heb, in de uitvoering bezwaren verbonden zijn; maar die bezwaren zijn met wat volharding niet onoverkomelijk. Ook moogt Gij nog eenige jaren den Militairen stand lager stellen dan den burgerlijken, en hem minder ontwikkelde Genees-

kunst-oefenaren geven: vele jaren zult Gij dat niet meer volhouden: tegenover ziekte en dood zijn alle menschen één.

Wat ik boven heb uitgedrukt, is dan dit:

Men neme alleen Doctoren als Officieren van Gezondheid aan voor de Zeemagt en de Landmagt en voor de Overzeesche Bezittingen; men doe hen een vollen cursus van het Gymnasium doorgaan, verbinde hen aan den Militairen stand, wanneer dat noodig is, late hen, behoorlijk verdeeld, de drie Rijks-Universiteiten bezoeken, niet de Gemeenteschool van Amsterdam; men doe hun aan de Universiteit ook onderwijs geven in de vakken, die uitsluitend aan Militaire Geneeskundigen onderwezen worden, plaatse te Leiden, te Utrecht en te Groningen zulke Officieren voor de Garnizoensdienst, die deze vakken kunnen onderwijzen¹⁾. Na de bevordering tot Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde worden zij in de Militaire Geneeskundige vakken geëxamineerd, door eene Commissie van Militaire Geneeskundigen, en door deze ter benoeming voorgedragen. Mijn oordeel zou echter niet zijn, om aan deze nog weinig zelfstandige, jonge menschen de uitoefening der Kunst onmiddellijk toe te vertrouwen, maar hen gedurende twee jaren onder de leiding te houden van een daartoe bevoegd Officier van Gezondheid op eene plaats, waar zij zich goed kunnen oefenen.

Thans geeft men geldelijke toelagen aan de Militaire kweekelingen te Amsterdam, aan eenige Militaire kweekelingen der Rijks-Universiteiten en aan de Pharmaceutische kweekelingen

¹⁾ Hiertoe behooren: Oorlogs-Chirurgie, Ambulance-dienst, het transport van zieken en gewonden, de Leger-verpleging in tijd van vrede en van oorlog, Administratie, Reglementen, enz. De Commissie is van oordeel, dat dit Onderwijs wel later kan gegeven worden, wanneer de Officier van Gezondheid reeds in dienst is (*Rapport*, bl. 21). Ik matig mij hier natuurlijk geen oordeel aan, maar zou toch meenen, dat Oorlogs-Chirurgie en eenige andere zaken wel vroegtijdig mogen onderwezen worden.

te Utrecht. Deze toelagen behooren zóó te wezen, dat de ouders gedurende de studie hunner zoons tot Officier van Gezondheid geene geldelijke uitgaven hebben te doen; eene kleinere toelage gedurende zes jaren te geven, wanneer de jongeren op het Gymnasium verkeerden, komt mij mede onmisbaar voor. En hier bespreek ik weder eene zaak van groot gewigt: ik heb er voor mij zelve een afkeer van, om over geld te handelen: geen *geld*, maar *pligt* zij het overal weérklinkend wachtwoord; in den tegenwoordigen tijd, nu er in alle klassen eene ongeoorloofde weelde leeft, hebben velen echter geen geld voor nuttige dingen, ook niet voor breedere opvoeding hunner kinderen. Ook zijn de inkomsten van vele burgers waarlijk niet bijzonder groot. Zoo dit alles anders ware, zouden de Universiteiten veel meer bezocht zijn. In de Theologie heeft men beurzen, niet voor alle, maar voor vele Studenten. Zoo het aantal beurzen, die nu van Lands-wege gegeven worden, voor Geneeskundigen zou worden vergroot, zou het aantal studerenden toenemen. Niet dat ik wenschen zou, hierin te handelen als in Petersburg, waar in den laatsten tijd de minder beschaafde, van beurzen levende Studenten de maatschappelijke orde trachtten te verstoren. Ook meen ik niet, dat onder ons de Universiteiten in aanzien en invloed zullen winnen, wanneer het aantal Studenten door vele uitgereikte beurzen zou toenemen. Maar de Maatschappij moet voort en daarin mag geene stremming ontstaan. Nu is het aantal studerenden aan de Universiteiten in de Geneeskunde althans veel te gering, indien men het aantal Civiele Geneeskunst-oefenaren naar behooren zal aanvullen.

Ter verkrijging van den graad van Doctor in de Geneeskunde, geheel afgescheiden van de Militaire dienst, kan het dus in overweging komen, *om van wege den Staat tijdelijk de studie in de Geneeskunde minder kostbaar te maken, hetzij door een ruimer aantal beurzen uit te reiken, hetzij door vrijstelling van het betalen van college-gelden: een maat-*

regel, die ook tijdelijk voor aanstaande Geneeskundigen over het Gymnasium kan worden uitgestrekt. Deze tijdelijke maatregel kan gewijzigd, of opgeheven worden, zoo hij niet meer noodig is. Vóór eenige jaren was er groote behoefte aan Theologanten; van wege de Regering werden toen de Studenten in de Theologie aan de Hoogescholeu vrijgesteld van het betalen van college-gelden, en gaf men aan de Professoren in de Theologie ter vergoeding eene jaarlijksche toelage. De maatregel werkte toen best, want het aantal Studenten in de Theologie groeide weldra aanzienlijk aan.

Ik heb zulke toelagen aanbevolen (bl. 106) voor de aanstaande Geneesmeesters gedurende hun studie-tijd; hier zullen zij altoos onmisbaar zijn; maar even onmisbaar komen zij mij altoos voor ter verkrijging van een genoegzaam aantal beschaafde en kundige Officieren van Gezondheid. Zoo men de zaak niet een weinig aankleedt, blijft zij in de stoornis, waarin zij verkeert. De Militaire dienst, waarin de Militaire Geneeskundigen toch altoos meer of min deelen, is menigeen ook niet naar den zin; men moet dus aan hen zekeren steun geven, en dat kan geschieden, door de studie, zelfs reeds op het Gymnasium, goedkooper te maken, door vrijstelling van anders geëischte gelden én door directe geldelijke toelagen. *Maar dan onder behoorlijke waarborgen, zoodat het genoten geld zeker teruggegeven worde, indien het gevolg ongunstig is geweest.* Had men zich hieraan gestreng gehouden, zoo ware er vrij wat ongeluk in de laatste jaren aan de Militaire Kweekelingen van Amsterdam bespaard.

Het Ministerie van Marine heeft de zaak, waarover ik hier gesproken heb, sedert eenige jaren aan de Hoogescholeu ingevoerd en eene jaarlijksche geldelijke toelage gegeven aan jonge lieden, die aldaar in de Geneeskunde studeren, om zich later aan de Militaire dienst der Marine te verbinden.

Het toekennen van geldelijke toelage aan studerenden

kan ik echter alleen ondersteunen uit het oogpunt der noodzakelijkheid: het bederft de niet-goedgezinde jonge lieden en het bederft ook de niet-goedgezinde ouders. De Kweekelingen voor de Militaire Pharmacie in Nederlandsch Indië te Utrecht ontvangen ook toelagen. Zoolang het mij vergund was, om deze persoonlijk tijdelijk te mogen inhouden, waren er geene bezwaren; maar toen deze jonge lieden als Ambtenaren bij den Betaalmeester hunne toelagen konden halen en wisten, dat over het inhouden daarvan moest gewisseld worden, bleven bij enkelen de bezwaren niet uit. Ook werkte hoogst nadeelig, dat bij gemis aan goede studie een Kweekeling kon mislukken en het ontvangen geld van wege den Staat geschonken werd.

Van ordening en regeling der Militaire discipline heb ik geen verstand en handel daarover dus niet, maar ééne zaak mag ik opmerken, dat noodig geoordeeld toezigt wel geen bezwaar meer zal hebben, indien de aanstaande Militaire Artsen over de drie Rijks-Universiteiten verdeeld worden. De Commissie, bovengenoemd, heeft in eene verdeeling der jonge lieden over de Universiteiten geen bezwaar.

Amsterdam heb ik als Gemeente-school buiten overweging gelaten: het Rijk heeft drie Scholen en op die Scholen behooren de Rijks-kweekelingen, en niet op eene Gemeenteschool, waar de Regering des Lands geen invloed hoege-naamd heeft. Bij ons doet men maar alles, wat men in het hoofd krijgt. Van eerbied voor bestaande inrigtingen is geen sprake meer, en toch heeft Mgr. Freppel, Bisschop van Angers, onlangs te regt gezegd: »de publieke zaak bestaat vóór alles door eerbied: er is geene andere kracht, die daarvoor in de plaats kan treden.»

Uit het oogpunt der Geneeskunde zijn vele rangen voor de Officieren van Gezondheid belagchelijk; uit dat der Militaire dienst kunnen eenige rangen noodig zijn. Ik zou er vijf wenschen aan te nemen en dan bevorderen zonder examen:

voor mannen van zekeren leeftijd is een examen toch zeker laf. Gedurende de twee eerste jaren kon men deze Heeren noemen *Aide-Kapiteins*; een naam, die hun toekomt, omdat zij nog niet zelfstandig werken. Na deze twee jaren kon men hen noemen *Kapiteins* en betalen hen als Kapiteins; na eenige jaren goede dienst kon men hen bevorderen tot *Majoors* en hebben daarvan alzoo een veel ruimer aantal dan tegenwoordig; weder na eenige jaren dienst zou ik hen benoemen tot *Luitenant-Kolonels* en *Kolonels*, en voor het hoofd van allen den rang behouden van *Generaal*. De rangen 2^e en 1^e Luitenant zou ik alzoo voor hen wenschen af te schaffen, betalen de menschen veel beter, en geven hun veel meer eer; dan behoudt men hen ook langer, terwijl zij nu wegloopen, als zij kunnen. Zich slechts te verbinden voor eenige weinige jaren dienst, na onder geldelijke toelage van Staats-wege opgeleid te zijn, zooals thans het geval is, is een hoogst afkeurenswaardige toestand. Een Officier van Gezondheid is na 15—20 jaren dienst in waarheid eerst aan het begin van het tijdperk van zijne eigentlijke kracht, en dan zal men hem reeds lang voor de Militaire Geneeskundige dienst verloren hebben en hem verplicht hebben, Civiele Arts te worden, omdat men hem niet eert en niet betaalt. Maar wie geeft aan de mannen van invloed de wijsheid, om zulke verhevene dingen als waar te erkennen?

In het Reglement voor de Pharmaceuten in Nederlandsch Indië en in hetgeen daaruit jaarlijks wordt openbaar gemaakt, kan men lezen, dat zij te Utrecht vijf jaren voor de dienst worden opgeleid; dat zij gedurende dien tijd elk jaar ontvangen *f* 700 en *f* 200,—dat is *f* 900; dat zij deze gelden, alsmede hetgeen zij voor overtocht enz. genoten hebben, moeten teruggeven, zoo zij in Indië binnen de vijf jaren dienst op verzoek zullen kunnen ontslagen worden.

Vijf jaren dienst slechts en dan kunnen zij in eene andere betrekking overgaan, zoodat dan het geheele geld hunner opleiding, ook dat, hetgeen betaald moet worden buiten

de reeds genoemde gelden, voor den Staat verloren is. Dit kan voor elken Pharmaceut zonder overdrijving op f7000 geschat worden.

Alsnu wordt het cijfer van f 6000, dat tot vóór een jaar in de *Dagbladen* gezien werd en als Gratificatie voor Artsen der Marine werd aangeboden, duidelijker; de Staat heeft hier geene onkosten van opleiding. De Engelschen volgen dit stelsel voor hunne Officieren van Gezondheid.

Mijn hoofdbezwaar is dit, dat men de lieden van de Kunst, zoowel hier als in Indië en bij de Marine, te kort verplicht, in dienst te blijven; dit is een bederf voor de dienst, en ook een bederf voor de menschen, welke die betrekking vervullen; het is alweder eene uitvinding van den nieuweren tijd, en een duidelijk teeken te meer, dat de Maatschappij hare oplossing te gemoet gaat, zoo men geene krachtige, en dat zijn alleen zedelijke middelen aanwendt, om haar in hare vaart te stuiten.

Vijf jaren voorbereiding in de Pharmacie voor vijf jaren uitoefening der Pharmacie, en dan worden b. v. Ambtenaar van het Gouvernement! het is inderdaad, alsof men enkel dwaling wil.

De Commissie wil voor de Militaire Kweekelingen gedurende hunne zesjarige studie eene vrij aanzienlijke geldelijke toelage, en vraagt daar slechts voor acht jaren dienst, als Officier van Gezondheid (*Rapport*, bl. 81), voor alle wapenen gelijk. Naar den tegenwoordigen stand van zaken moge men hen niet langer kunnen houden, maar die toestand is zeer verderfelijk; zoo men alles verbeteren en den duur der dienst niet verlengen wil, blijft men altoos kreupel gaan. Wat zou er van Uw leger worden, indien de Officieren van gewone dienst na acht jaren die dienst zouden verlaten? De Geneeskundige dienst is als eene eigene soort van Generalen Staf: het zou een fraaije Generale Staf zijn, indien er slechts in voorkwamen Officieren van hoogstens acht jaren dienst.

Maar voor langeren dienstdijd in de Geneeskunde be-
komt Gij geen menschen, is Uw antwoord; mijn weder-
antwoord is: behandel en betaal de menschen beter, dan
behoudt Gij ze.

Groot aantal Geneeskunst-oefenaren. — Behalve Engeland,
is er geen Land, dat zooveel Geneeskundigen behoeft, als
Nederland; voor het Land zelf welligt minder dan een
andere Staat, want de bevolking is betrekkelijk op eene
kleine oppervlakte gronds zamengedrongen. De Zuiderzee,
de Zeeuwsche Stroomen en de heidevelden afgetrokken, blijft
er voor eene bevolking van bijna 4,000,000 zielen in ons Land
minder vaste bodem over, dan in vele andere Landen even-
redig het geval is. Maar tot Nederland behooren ook de Koop-
vaardij-vloot, de Marine en de voor een klein Land zeer
uitgestrekte Buitenlandsche Bezittingen. De zorg voor de
opleiding van Geneeskunst-oefenaren is bij ons alzoo eene
zaak van hoog gewigt, en daar de Militaire dienst in het
Land zelf meer aan de Burger-Maatschappij gesloten is, dan
dit veelal elders plaats heeft, en in de Buitenlandsche Be-
zittingen Militaire Geneeskundigen veelal ook als Burger-
Geneeskundigen optreden, meen ik, dat aan de opleiding
van Militaire en Civiele Geneeskunst-oefenaren gelijke Staats-
zorg behoort gewijd te worden.

Maar deze zorg baat niets, indien de stand zelf niet meer
beschermd wordt. De tegenwoordige Maatschappij bemint
eenzijdigheid; zij bouwt gaarne op, maar breekt even gaarne
af; zij zorgt vooral gaarne voor Wetten, die nieuwe toe-
standen, of althans vernieuwing van toestanden, zullen aan-
bieden, maar over den *grond*, waarop zij die bouwt, bekreunt
zij zich niet.

Aan den Militairen Geneeskundigen stand doet men, wat
men kan, om dien te doen verlaten, en onderwijl is men
druk bezig met de zorg, voor opleiding tot dien stand.
De Commissie doet deze dwaling duidelijk uitkomen.

Opleiding der Militaire Geneeskundigen. — Aan verandering heeft het hier weder niet ontbroken. Eerst geschiedde zij te Leiden, 1815; daarna ook te Leuven, 1817; toen werd in beide plaatsen de opleiding mede aan de Hoogeschoolen toevertrouwd, zoodat de eerstaanwezende Officier van Gezondheid ook Hoogleeraar heette; om Officier van Gezondheid te worden, moest men toen den graad van Doctor hebben bekomen. Wat ik thans voorsta, is dus volstrekt niet nieuw. In 1822 werden beide inrigtingen, waaraan groote Militaire Hospitalen verbonden waren, opgeheven en de School naar Utrecht verplaatst; een Hospitaal te Utrecht gesticht; maar een verband tot de Hoogeschool aldaar werd niet in het leven geroepen; de Officieren van Gezondheid behoefden voortaan geene Doctoren meer te zijn; er werden Militaire Onderwijzers aangesteld, en deze examineerden de Kweekelingen en droegen hen voor tot Officieren van Gezondheid; de Kweekelingen bekwamen eene toelage, maar slechts als eene soort van aanmoediging, want twee ontvingen *f* 500, vier *f* 300 en zestien *f* 200 's jaars; de overige verkregen geene toelage. Sommige van deze Kweekelingen bezochten, intuschen zonder verband, eenige lessen der Hoogeschool, en Studenten waren in het Militaire Hospitaal bij het ziekenbezoek tegenwoordig, zoo zij het verlangden; ik heb er veel geleerd, vooral in een deel der Operatieve Heelkunde.

In die periode was de Militaire School in vollen bloei en leverde zij mannen, die in de Kunst en in de Wetenschap roem verworven hebben; zelfs nog later was de School uitstekend. Ik herinner mij steeds over de examens tevreden geweest te zijn, die ik van sommige Kweekelingen, welke naar den Doctors-titel dongen, had af te nemen. Men gebruikte aan de School beknopte handboeken en rigtte daarnaar de lessen in, eene methode, die uitstekend is, om de beginselen der Wetenschappen grondig aan te leeren. Tot Hooger Onderwijs klimt men op deze wijze niet op; maar daarvoor was de Militaire School ook niet ingerigt. Ik

ben veel leering verschuldigd aan de mannen, die aan de Utrechtsche Militaire Kweekschool zijn opgeleid.

In 1841 werden geen Studenten in het Hospitaal meer toegelaten, en evenmin het bezoek der Akademische lessen door de Kweekelingen der Militaire School toegestaan; zoo deze nu stonden naar een Akademischen graad, werden zij verplicht, zich voor een langeren tijd aan de dienst te verbinden: een beste maatregel, mits men dezen Heeren in de dienst gaf, wat hun toekwam. De Militaire School bloeide, genoot veel achting en voorzag geheel in de behoefte van Leger, Marine en Overzeesche Bezittingen. De benoeming tot Officier van Gezondheid 3^e klasse geschiedde op advies van de Leeraren der school; de 3e klasse werd, na een nieuw examen te Utrecht te hebben afgelegd, 2e klasse, en deze 2e werd alzoo 1e klasse. In 1852 werden de examina tot hoogere rangen in de Marine niet meer te Utrecht, maar te Willemsoord afgelegd. Zoo de behoefte aan Militaire Geneeskundige hulp groot was, wierf men civielé personen aan, waartoe zich vooral Duitschers aanboden, en dit gaat nog voort.

In 1865 werd in de nieuwe Geneeskundige Wet aangenomen, dat Civiele en Militaire Geneeskundigen voor eene Staats-Commissie hetzelfde examen moesten afleggen en daardoor den titel van Arts konden bekomen: de keurige maatregel *eenheid van Stand en eenheid van Bevoegdheid*. En alsof deze fout nog niet genoeg ware, zond men op eenmaal de Militaire Kweekelingen te Utrecht naar een paar Colleges der Hoogeschool, aldus redenerende: Arts is Arts, Geneeskundige is Geneeskundige, Arts en Geneeskundige zijn één; nu is een Doctor in de Geneeskunde een Geneeskundige; derhalve kunnen Doctoren en Artsen best zamen aan de Hoogeschoolen worden opgeleid.

Het lust mij niet, hier op nieuw de groote dwaling uiteen te zetten, die in 1865 te Utrecht is ontkiemd en thans in de nieuwe Wet op de uitoefening der Geneeskunde tot vollen wasdom is gekomen. Weldra achtte men de middelen

der Geneeskundige Faculteit te gering voor de opleiding der Militaire Kweekelingen, en verplaatste men in 1868 de Militaire Geneeskundige School van Utrecht naar Amsterdam, waar zij in het Athenaeum werd opgelost en spoedig in groot verval geraakte, zoodat eene Commissie benoemd werd, die de hier besproken bijzonderheden in haar uitnemend *Rapport* (bl. 6) uitvoeriger behandelt.

Ik had het groote voorregt, de Pharmaceuten voor Nederlandsch Indië, die te Utrecht opgeleid werden, voor ondergang te behoeden. Vijf malen heb ik den aanval der belanghebbenden, om hen naar Amsterdam te verplaatsen, afgeslagen: *eene verpligte School en Staats-examens sluiten elkander uit*; tegen den ondergang der Militaire School te Amsterdam heb ik bij de bevoegde auctoriteit gewaarschuwd, toen het tijd was.

Uit de bovenstaande korte schets is alweder hetzelfde droevige verschijnsel gebleken, dat in ons geheele staatsleven te zien is, namelijk eene veranderlijkheid, ja eene kurigheid en wispelturigheid, waardoor zich niets goeds ontwikkelen kan. In dezelfde zaak en in hetzelfde Land ziet men eerst de opleiding te Leiden; toen te Leiden en te Leuven; toen te Utrecht; toen te Amsterdam; en dat van 1815 tot 1868, dat is in 53 jaren. Te Utrecht zijn in 1822 groote onkosten gemaakt voor het vestigen der Militaire School aldaar, in verband tot een Rijks-Hospitaal. Voorts heeft men in die 53 jaren eerst verlangd, dat de Officier van Gezondheid Doctor zijn zou, daarna heeft men dit toegelaten, en daarna zeer bemoeijelijk, of eigenlijk zoo goed als verboden. Vervolgens heeft men de opleiding der Militaire Geneeskundigen in die 53 jaren het eerst gesloten aan het Hooger Onderwijs, daarna het geïsoleerd, en aan het einde dier periode van 53 jaren weder met het Hooger Onderwijs verbonden. En na die genoemde 53 jaren scheidt men een toestand, die nog leeft en nu ruim 10 jaren oud is, waarin men de Militaire Geneeskundigen

aan dezelfde examens onderwerpt, als een deel der Civiele Geneeskundigen, waarvan men zich in de latere jaren zeer streng had onthouden, om in 1878 weder te komen op eene Wet, waardoor elke Geneeskundige Stand in Nederland ondergang te gemoet gaat: Militaire en Civiele, niet-Doctoren — Doctoren; ik bedoel die voortreffelijke Wet op de Uitoefening.

Hebt Gij wel ooit eene kat met eene muis zien spelen? En wat is het einde van dit spel?

En om het maatschappelijk spel nog te volmaken, houdt eerst de Staat alle examens aan zich, die in de Geneeskunde behooren te worden afgelegd; voor de Faculteiten der Hoogeschoolen, voor de Provinciale Geneeskundige Commissiën en voor de Militaire Geneeskundige Commissiën; meent men (1865), dat Hoogleraren en de Commissiën der Officieren van Gezondheid, vroeger met het examen belast, niet meer tot den Staat behooren, maar stelt men onder den weidschen naam van *Staats-Commissiën* nieuwe examinerende Corporatiën aan (de Provinciale Geneeskundige Commissiën worden opgeheven); geeft daarna (1876) aan een Gemeente-raad het regt, om examinerende Commissiën aan te stellen, en komt in 1878 tot een mixtum van examens van eene dusgenoemde Staats-Commissie en van Hoogleraren, die nu weder heeten *Staats-*, al zijn zij ook deels door een Gemeente-raad aangesteld.

Wie kan dit alles gelooven?

De Commissie is van oordeel (*Rapport*, bl. 12), dat het Staats-examen uitsluitend de schuld draagt van de ziekte, waaraan de Militaire Geneeskundige School te Amsterdam lijdt; ik zou haar hierin niet mogen bijvallen; maar de zaak heb ik reeds elders besproken.

Opmerkelijk is hetgeen de Commissie zegt (bl. 18) van de gelegenheid, die Amsterdam aanbiedt, tot afleiding aan jonge lieden, vooral aan dezulke, die niet bij hunne ouders inwonen, en van de nadeelige gevolgen hiervan op de studie

der Kweekelingen. De Commissie oordeelt hierover zeer gunstig; maar wanneer men leest, dat in het *laatste jaar* geene klagten hierover zijn voorgekomen, moet men toch ook een weinig vroeger lezen, dat er vooraf een geducht zuiverings-proces had plaats gehad. Dan komt de vraag voor, hoe lang de zuivering gunstig werken zal? Daarover kan de Commissie natuurlijk niet spreken.

Het oordeel over het inwonen van jonge lieden in eene groote stad, zoo die jonge lieden niet onder voortdurende leiding zijn, of karakter genoeg hebben, om die leiding niet meer te behoeven, is bij iedereen, die geen kind meer is, hetzelfde.

Die het oordeel van de Commissie hierover kennen wil, leze wat zij bl. 25 zegt, waar zij voorstelt, de Kweekschool op te heffen: »Dat opleidings-programma »geeft eindelijk door verspreiding . . . over drie, weldra »vier Universiteiten, nog een dubbel voordeel: vooreerst »mag men aannemen, dat door velen, om redenen van »localen of financiëelen aard, aan het verblijf te Leiden, »Utrecht en Groningen de voorkeur zal gegeven worden boven »het gedwongen verblijf te Amsterdam; van de 26 Studenten »in de Medicijnen, die thans (1877) worden gesubsidiëerd »van wege het Departement van Marine, om tot Officier van »Gezondheid opgeleid te worden, zijn gevestigd te Leiden 9, »te Utrecht 8, te Groningen 9. Ten andere is het zeer »waarschijnlijk, dat de vrees voor den morelen invloed »van de omgeving te Amsterdam, ettelijke ouders thans »nog terughoudt, om aan hunne zoons te vergunnen, zich »ter opleiding als Militair Geneeskundige (te Amsterdam) »aan te melden.»

Er was (bl. 89) sprake van een *besten woordvoerder*, die beweerde, dat men in 50 jaren op de Rijks-Hoogeschoolen nog geene studerende Studenten te wachten had, maar dat men naar Amsterdam moest komen, om dat te worden. In het bovenstaande hebben wij een anderen *besten woord-*

voerder, en die is de Commissie. Zij laat zien, wat de ervaring leert, en zij voegt daarbij dan voorzigtig haar eigen oordeel.

Ik verschil ten eenenmale van de Commissie (bl. 13, 14), dat de opleiding van Geneeskundigen zich tot het *hoog noodige* moet bepalen, en dat vooral de *voorbereidende Wetenschappen* behooren te worden ingekrompen; van beiden heb ik het tegendeel uitvoerig openbaar betoogd. Maar de Commissie zelve geeft later bredere voorstellen tot opleiding, zooals wij zullen zien.

Lange duur der Studie. — De Commissie wil, bl. 13 en 14 (later wil zij dat niet meer), vooral de voorbereidende Wetenschappen inkorten, — en die zijn nu hier de Natuurwetenschappen, — omdat de jonge lieden tegenwoordig 7 à 8 jaren noodig hebben, zoowel om den Doctors-titel, na aflegging van het Arts-examen, te bekomen, als om slechts Arts en dus ook Officier van Gezondheid te worden. Dat cijfer van 7 of 8 jaren is ook door anderen genoemd; de Commissie herinnert te regt (bl. 14), dat dit tegenwoordig in andere Rijken niet meer dan 5 of 6 jaren is. Tot 1865 was de duur der studie aan de Militaire School te Utrecht 4 jaren; daarbij is na dat vierde jaar nog een jaar gevoegd, en nu blijkt het, dat die tijd 7 of 8 jaren geworden is. Toen ik in 1819 Student werd, was ik 16 jaar oud, en het eerste jaar ging bij mij voorbij, doordat ik nog moest leeren studeren; een jaar daarna deed ik mijn Propaedeutisch examen; een jaar later mijn Candidaats-examen in de Geneeskunde, en anderhalf jaar later mijn Doctoraal-examen in de Geneeskunde. Evenzoo mijn vriend F. A. Snellen. Dus was eigenlijk onze geheele studie in vier jaren volbragt, en in die vier jaren hadden wij velerlei andere lessen bijgewoond in Wiskunde, in onderscheidene deelen der Natuurwetenschappen en in Wijsbegeerte. Ik bleef nog een jaar aan de Hoogeschool, om meer zieken te

zien, eene Dissertatie bijeen te brengen en nog te promoveren in een ander vak. Opregt moet ik verklaren, dat een jongeling, die, behoorlijk voorbereid, op 17 à 18jarigen leeftijd toen te Utrecht zou gekomen zijn, er onmogelijk langer dan 4 jaren zou hebben kunnen verblijven *als Student in de Geneeskunde*; ik verzoek op deze laatste woorden te drukken, want *ars longa* is genoeg bekend: wie heeft er als Geneeskundige ooit kennis genoeg?

Nu zijn de Natuurwetenschappen en de Geneeskunde sedert 50 jaren veel uitgebreider geworden; maar die meent, dat tegenwoordig een Student in dezelfde mate langer Student moet blijven, miskent geheel en al het studeren van een Student, ja het geheele Student zijn. Er is verband gevonden, waar vroeger verband ontbrak; er is eenheid ontstaan uit de veelheid; de *kennis* van vóór 50 jaren is voor een aanzienlijk deel tot *wetenschap* verheven: redenen, waarom de oefening van een Student thans veel korter kan zijn. Maar de *kennis* is ook uitgebreider geworden, en zoo wil ik dan gaarne aan een goed voorbereid Student in de Geneeskunde thans 5 jaren geven voor zijne studie, 1 jaar voor de Natuurwetenschappen en 4 jaren voor de Geneeskunde, de twee laatste jaren bijna uitsluitend voor de praktijk.

Hierbij denk ik mij dan drie zaken:

a. dat er niet zal worden geëxamineerd, zooals de Commissie zeer zachtzinnig het examineren der Staats-Commissiën met kool geteekend heeft: *atro carbone*, en naar mijn oordeel te regt: geen dwazen, die examineren, of alles is verloren;

b. dat er onderwezen worde door mannen, die onderwijzen kunnen. J. van der Hoeven heeft mij gezegd, en ik meen ook openbaar gemaakt, dat hij van Beneden in *ééne* enkele les de ingewands-wormen had hooren behandelen, zoodat van der Hoeven zei, dat er niets aan ontbrak; en deze uitnemende vaderlander was hier een volkomen

bevoegd regter. Rudolphi schreef over de ingewands-wormen een dik boek. Men zoekt het, meen ik, te veel bij de jonge lieden. Onder de beste docenten, die ik gekend heb, behoort de voortreffelijke R. van Rees: van hem kon men leeren, hoe men onderwijzen moet: rustig, eenvoudig, duidelijk, beknopt, grondig, bondig.

c. dat de jonge lieden veel meer voorbereid aan de Universiteit komen, dan zij doen, weten wat studeren is, minder kinderachtig zijn, meer begrip hebben van het leven en van zijn doel, grondiger onderwezen zijn, helderder zijn. Dan, maar ook dan alleen, zult Gij den studie-tijd korter kunnen maken. Daarom ook kant ik mij zoo sterk aan tegen hen, die de Propaedeusis willen inkorten. Maak, dat er weder Hollandsche jongens ontstaan; zorg, dat hun de Vaderlandsche Geschiedenis in het hart komt te zitten, zoodat zij die Geschiedenis, waar het pas geeft, zullen herhalen; ontwikkel in hen een opregt geloof aan God, waaruit een mensch alleen kracht putten kan; leer hen liefhebben, wat goed is en wèl luidt; leer hen eeren en hoogachten, wat eer en hoogachting verdient; maak, dat zij gezond redeneren en een eenvoudig verstand hebben; leer hen zien en hooren en opmerken. En naarmate zij meer met boeken te doen krijgen, zorg dan toch vooral, dat zij dadelijk de quinta essentia er uit opnemen; leer hen excerpten maken; houd voor hen een discours en laat het hen opschrijven. Laat hen zien in de Oudheid, dáár kunnen zij leeren, wat zelfstandigheid is. Gij verwacht krachtige mannen van eene zwakke jeugd: maak, dat Gij eene krachtige jeugd hebt, dan komen daaruit krachtige mannen te voorschijn, eer Gij het weet.

Men spreekt tegenwoordig meer en meer van goede Geneeskundige studie, maar men voegt er in éénen adem bij: *inkorting van de voorbereiding*. Alzoo wilt Gij een stevig huis op een zandgrond, en Gij weet, dat alle hoedanigheden van het huis in de eerste plaats van de fundamenten

afhangen. Een wijs man zet zijn huis op eene rots, en waar hij die niet bekomen kan, daar graaft hij diep in den bodem en legt daar steenblokken neder, of breede en zware metselsteenen, en vormt alzoo een breeden en stevigen grondslag en trekt dien op tot aan, of boven den grond, en schept alzoo eene soort van kunst-rots, waarop hij nu het huis bouwt.

En Gij, wat doet Gij? Gij eischt van de jeugd, aan wie Gij een vasten bodem onthouden hebt, wat de jeugd niet geven kan.

Wat wilt Gij? Vraagt Gij, terwijl Gij eene zeereis te maken hebt, naar den stevigen bouw van het schip? Is de kiel goed gelegd? Zijn er kromhouten genoeg aangebragt? Zijn de planken gaaf en zuiver en met bouten stevig bevestigd? Zijn de naden met werk goed digt gemaakt en is alles met teer en pik ruim voorzien? Is Uw dubbelingskoper van zuiver metaal en goed aangebragt? Dit alles raakt U in het minst niet, zoo Gij slechts eene schuit hebt; daarin brengt Gij eene stoommachine, of plaatst er een paar masten in, waaraan Gij zeilen spant, en stelt iemand aan het roer, en Gij leest dan in de opgave van het Bureau *Veritas*, dat er elke maand 150 à 200 te gronde gaan.

Bij het bouwen van huizen zijn de fundamenten de Propaedeutica, en bij het maken van een schip is de deugdelijkheid der kromhouten, der planken en van hetgeen verder genoemd is, de Propaedeutica.

Gij wilt van Uw land gaarne veel graan oogsten: moet Gij dan al of niet een goeden voorraad mest in den bodem brengen? Is die mest hier niet de Propaedeutica? Eindelijk, Gij wilt een keurig diner aan Uwe vrienden geven en er zelf ook wel iets van gebruiken: dient dan hiertoe niet het een en ander in de keuken gebragt te worden? Zijn die aangebragte groenten en dat vleesch enz. hier niet de Propaedeutica van het diner: wat zal men hier nog meer praten over Propaedeutica?

Dit heeft de Commissie nu aan een ieder doen verstaan, dat voor dezelfde zaak in het Buitenland 5 à 6 jaren voldoende zijn, waarvoor in Nederland 7 à 8 jaren werden gevorderd in den laatsten tijd: voorwaar, redenen in overvloed, om eindelijk eens te gaan onderzoeken, hoe toch de toestand is.

De nieuwe Wet op de Bevoegdheid zal voor de Rijks-Universiteiten de zaak in *niets* veranderen, voor zoover het de aanstaande Doctoren betreft, want voor deze blijft alles hetzelfde; aan de Rijks-Universiteiten zullen niet, dan bij uitzondering, aanstaande Artsen, niet-Doctoren verschijnen, want zij weten, dat zij daar niet behooren, en de Regering, die de Wet voordroeg, weet dit ook; de Wet is, zooals ik reeds elders opmerkte, dan ook voor Amsterdam gemaakt; en ik kan de meening niet onderdrukken, dat daarin de Militaire Geneeskundigen eene hoofd-rol hebben gespeeld. Wanneer ik daarvan uitga, dan is het verklaard, dat de Regering zich in de nieuwe Wet volstrekt niet bekreund heeft over de behoefte van het platteland aan Geneeskundigen; elkeen weet, dat de nieuwe Wet het platteland daarin nog armer maken zal; een gezond plan van bestuur is buiten den tijd; alleen wat eenzijdig is, is tegenwoordig wijs en goed. Welnu, het platteland verkrijge dan geene Geneeskundige hulp, maar Amsterdam, dat het nu in de magt heeft, zóó te examineren (ook in het Staats-examen, want dat zal Amsterdamsch zijn), dat de Kweekelingen van de Geneeskundige dienst in behoorlijken getale door hunne examens zullen komen, zal in de toekomst den studie-tijd voor deze Heeren wel korter weten te maken.

Repetitoren. — De Kweekelingen der Militaire Geneeskundige dienst woonden sedert 1868 te Amsterdam de lessen bij, die aan het Athenaeum gegeven werden en thans worden gegeven aan de Gemeente-Universiteit. Met dit onderwijs moeten Civiele Studenten in de Geneeskunde te Amsterdam tevreden zijn; en men zou meenen, dat de Militaire Kweekelingen dit

dus ook konden wezen; men bedriegt zich echter. Die Kweekelingen zijn Militairen en staan onder een Militair Geneeskundig Hoofd, hetgeen natuurlijk is; maar wat men niet verwachten zou, is, dat er nog zes Officieren van Gezondheid en een Apotheker noodig zijn, om, zooals de Commissie het bl. 15 noemt, *aanvullings-lessen te geven en repetitie te houden*. Wat de aanvullings-lessen aangaat: wij hebben hierboven (bl. 205) gezien, dat de Commissie althans van oordeel is, dat onderwijs in de bijzondere Militaire Geneeskunde aan de Geneeskundige School niet behoort; misschien worden deze lessen echter te Amsterdam gegeven, wat mij onbekend is; maar zeven menschen daarvoor noodig te hebben, is ondenkbaar. Onder die zeven zijn *Repetitoren*, en ziedaar eene bron van bederf voor de Militaire School te Amsterdam, die niet donker genoeg kan worden geteekend: ik noem het bestaan van Repetitoren voor die School eene ruïne en een brandmerk te gelijk. Die aan eene School van Hooger Onderwijs verkeert en een Repetitor noodig heeft, moet verwijderd worden; hij behoort welligt op eene jongens-school, maar op geene Hoogeschool. Geen wonder, dat de uitkomsten van de Amsterdamsche School zoo ongunstig zijn, daar er Repetitoren noodig waren. Vele woorden wensch ik hierover niet te gebruiken: *in ééne Faculteit der Hoogeschole* (en bovendien nog voor het klein Mathematisch examen) *waren Repetitoren, namelijk in de Regten, voor die jonge lieden, die niet studeerden*. Zij zijn het, die in de Staten-Generaal het hooge woord voeren en het Land ongelukkig maken. *Welk goed Student verdraagt zelfs de gedachte aan een Repetitor?* En te Amsterdam zijn zij van wege de Regering regelmatig werkzaam, om eene soort van Geneeskundigen te vormen, die zeiven niet in staat waren, om het voedsel op te nemen, hetwelk hun op goede lessen werd aangeboden, maar personen behoeven, die hun den mond open breken, hun het voedsel achter in de keel brengen en daar bijvoegen: nu moet Gij slikken.

Te regt veroordeelt de Commissie de Staats-examens, maar door deze kan toch nu en dan een *mensch* toegelaten worden; waar Gij echter Repetitoren hebt, daar kunt Gij nog geene *jongens* van eenige beteekenis hebben. Ik begrijp niet, hoe van wege eene beschaafde Regering Repetitoren worden toegelaten aan eene inrigting, waar men Geneeskundigen vormt, en wel dezulken, die de Geneeskunde *in haren geheelen omvang* zullen uitoefenen, en welke inrigting men gelieft te noemen eene inrigting van Hooger Onderwijs. En het Ministerie van Oorlog heeft dit toch gedaan aan dezelfde School, waar Civiele Studenten in de Geneeskunde volkomen te regt Repetitoren met verachting zouden afwijzen. En zoo zij noodig zijn in de Geneeskunde, waarom zijn dan geene Repetitoren opgenomen in de Wet op het Hooger Onderwijs?

Rampzalige Geneeskunde, die Gij door Repetitoren stampst in de onbekwame hoofden van jonge menschen. Wie wil er eenigen raad ontvangen van zulke lieden, die niet eenmaal, toen zij jong waren, zelfstandig hebben kunnen studeren? Is studeren niet wikken en wegen, vergelijken en onderzoeken, ordenen en vaststellen? Is wetenschappen te beoefenen, op de armen van dezen of genen gedragen te worden? of is het zelfstandig loopen, soms over zeer moeilijke wegen, soms strijden en worstelen tegen tegenstand? Is wetenschap te beoefenen niet een werk van liefde voor de zaak? en heeft iemand, die liefheeft, de hulp van anderen noodig, om gemakkelijk te ontvangen, wat hij hier of daar plaatst, om het bij de eerste gelegenheid weder te verliezen?

Diep beklagenswaardige Geneeskunde! En dan dringt men zich nog vooruit, en dan roert men nog in de openbare meening, en dan helpt men nog het Hooger Onderwijs in de Geneeskunde aan de Rijks-Universiteiten mede bederven! Wat zijn wij diep gezonken!

Zes Officieren van Gezondheid en een Apotheker voor

Aanvullings-lessen en Repetitiën, en bovendien een Hoofd-Officier van Gezondheid, om te besturen, maakt zamen acht. Aan de Militaire Kweekschool te Utrecht en tevens 's Rijks Hospitaal aldaar, was het personeel niet veel grooter, dat onderwees en de zieken verzorgde: de Directeur was daar Geneesheer en Onderwijzer tevens: acht Docenten was ook het aantal der Professoren vóór weinige jaren, dat de Studenten in de Geneeskunde in twee Faculteiten had op te leiden, en daarbij waren dan nog wel de elementen van Wiskunde: vier of vijf in de Wis- en Natuurkundige Faculteit en drie of vier in de Geneeskundige; en te Amsterdam hebben de Studenten in de Geneeskunde sedert 1868, aan het Athenaeum en aan de Universiteit, al het onderwijs genoten en al de Professoren gehad, die Natuur- en Geneeskunde onderwijzen, zooveel als vroeger aan eene Rijks-Hoogeschool; en daar waren bovendien nog zeven mannen noodig, om de Kweekelingen voor de Militaire Geneeskundige dienst, voor zooveel er door hun Staats-examen kwamen, te maken tot Geneeskunst-oefenaren, indien zij aan de Repetitiën niet den rug toekeerden, zooals zij trouwens ook hebben gedaan (*Mavors Medicator*, 1874, bl. 208).

Eéne vraag nog slechts: Gij hebt uit een brandend huis ongelukkigen te redden, die daar in zijn: meent Gij, dat Gij door Repetitiën daartoe bekwaam gemaakt wordt? Is de Geneeskunde niet uitsluitend eene zaak van het hart, en zijn Repetitoren de wezens, die in dat hart gloed planten?

En waarom vraagt niet elkeen, om uit deze ellende te geraken? De Hemel weet het, ik niet. En dan is daarvoor te Amsterdam, in 9 jaren tijds, uit 's Lands kas, nog wel ongeveer een *millioen* guldens verbruikt (*Rapport*, bl. 16), terwijl de Stad de onkosten van het Athenaeum droeg.

Er zijn er, die meenen, dat de responsiën aan de Hoogeschoolen als eene soort van repetitiën moeten worden beschouwd: responsiën moeten dienen, om dezelfde zaken

van andere zijden te bezien, en volstrekt niet, om eene les te laten opzeggen of eenige kennis in te stampen; voorts dienen responsiën, om een vriendschaps-band tusschen Professoren en Studenten te scheppen; eindelijk, om de Hoogeschool tot eene School te maken, waarheen men zich gaarne begeeft: op de responsiën wordt het behandelen der wetenschap veranderd in een vriendelijk zamenzijn, waar men aangenaam over nuttige dingen spreekt. Die responsiën voor repetitiën houdt, heeft de eerste nooit begrepen. De Commissie (*Rapport*, bl. 25) is mede ongunstig in haar oordeel over Repetitiën, hetgeen trouwens ook niet anders van haar kon worden verwacht.

Wanneer hier over Repetitoren, die intusschen de beste menschen der wereld kunnen zijn, zoo ongunstig gesproken wordt, mag niet onvermeld blijven, dat men soms elders aan dien naam eene geheel andere beteekenis hecht; te Parijs had men, en heeft men welligt nog, de gewoonte, dat een beroemd Professor in een jaar slechts eenige weinige uren les geeft, daarin eigenlijk niet onderwijst, maar blikken geeft, en het eigentlijke onderwijs overlaat aan lieden, waaruit weleer zeer kundige mannen zijn voortgesproten; deze noemde men, om des Professors wille, *Répétiteurs*. Op de Nederlandsche Hoogescholen zijn zulke Professoren onbekend; men geeft er het onderwijs, althans, zoo wordt het verwacht, als onmiddellijk genietbaar en tot goede geestelijke voeding strekkende; onze kleinere Universiteiten maken het onderwijs eenvoudig, als Hooger Onderwijs welligt te eenvoudig; en daarom te meer zijn Repetitoren aan onze Universiteiten dan ook onbekende wezens, behalve in de gevallen, boven genoemd; in de Geneeskunde is men er oneindig verre van verwijderd, en de Kweekschool te Amsterdam moest dan ook wel te gronde gaan, door zulk eene bron van bederf van alle kracht bij de jongeren.

Uitzigt op verbetering. — Het Ministerie van Marine was inzonderheid ongelukkig aan de Amsterdamsche Kweekschool; de eene jonge mensch vóór en de andere na mislukte, en ten einde raad kwam men den 17. Mei 1872 (*Rapp.* bl. 70) tot het volgende Besluit, reeds boven met een enkel woord genoemd:

Studenten der Hoogeschoolen, behoorlijk onderwezen, om Hooger Onderwijs aan te hooren, worden aan de Geneeskundige Marine-dienst verbonden, onder belofte, het Land later gedurende eenigen tijd te zullen dienen als Officier van Gezondheid. Zij doen alle Akademische examens en staan onder het opzicht van de Geneeskundige Faculteit. Zij genieten gelden van den Lande, die bij niet-slagen moeten terug gegeven worden, en wel *f* 400 jaarlijks gedurende zes jaren, en bovendien: *f* 600 na het afleggen van het Propaedeutisch examen aan de Hoogeschool; *f* 600 na het afleggen van het Candidaats-examen in de Geneeskunde aldaar; *f* 600 na het afleggen van het Doctoraal-examen in de Geneeskunde aan de Hoogeschool, en *f* 600 na het afleggen van dat zoo ongelukkige Arts-examen. Nog meer gelden worden gegeven aan Studenten, die reeds examens hebben afgelegd; van den Doctoralen graad is geene sprake; het Arts-examen (het was in 1872) bekroont het geheele werk.

Behalve dit jammerlijke Staats-examen en het weglaten van de Promotie, is in deze regeling der Marine alles gelegen, wat gezond verstand voor Militaire Geneeskundigen wenschen kan, niet slechts voor de Marine, maar ook voor de Landmagt en voor de Overzeesche Bezittingen. De ervaring heeft hierover reeds eene gunstige uitspraak gedaan, en terwijl men die ondervinding reeds eenige jaren vóór zich heeft, komt de Commissie ter verbetering van den ongelukkigen toestand der Amsterdamsche School, in haar *Rapport* dit plan ondersteunen.

Het voorstel der Commissie (*Rapp.* bl. 81) voor de geheele Militaire Geneeskundige Dienst is volkomen hetzelfde, als

dat van de Marine, zoo even genoemd, wat den grond der zaak aangaat; de toelagen zijn verschillend voor de dienst in Nederland, en voor die bij de Marine en de Overzeesche Bezittingen; dat geld wordt anders uitbetaald, enz.; maar daarmede hebben wij niet te doen; de Commissie wil opleiding aan de Universiteiten; zij wil echte Studenten (en niet, zooals de nieuwe Wet op de Bevoegdheid wil, *Semi-Studenten*, een woord, dat de Commissie gaarne gebruikt, als *Semi-Artsen* enz.). Zij wil geene semi-opleiding, maar een zes-jarigen cursus op een Gymnasium vooraf laten doorloopen, of het examen afleggen, dat van gelijke kracht is; voorts een Propaedeutisch examen in de Natuurwetenschappen ¹⁾, daarna een Candidaats in de Geneeskunde, en eindelijk een Doctoraal in de Geneeskunde, alles aan de Universiteit als gewone Studenten, die naar den Doctors-titel dingen. De jonge lieden staan onder het opzigt der Geneeskundige Faculteit en ontvangen de geldelijke toelage niet, indien zij dit niet goed keurt.

Dit alles nu komt mij uitnemend en onverbeterlijk voor. Maar nu verlaat de Commissie naar mijne overtuiging den goeden weg in 1877, zooals het Departement van Marine het deed in 1872: na het Doctoraal-examen geene promotie in de drie vakken, maar een examen als Arts voor eene Staats-Commissie, en dan wordt de jonge mensch bevorderd tot Officier van Gezondheid 2de Klasse.

Ik betreur dit in hooge mate en kan het mij van de

¹⁾ Hier is het nu, waar ik meen, dat de Commissie in tegenspraak met zich zelve is, zooals ik boven (bl. 217) heb aangegeven. Voor mij persoonlijk is de voorbereiding, zooals de Wet op het Hooger Onderwijs die eischt, voor Geneeskundigen in het geheel niet voldoende; maar de waarheid is toch, dat, naar de Wet op het Hooger Onderwijs, de Propaedeusis niet zoo geheel armoedig heeten mag; de Commissie wil de voorschriften van het Hooger Onderwijs in de Propaedeusis voor aanstaande Militaire Geneeskundigen, en wenscht dus hier niet de inkrimping, waarvan zij bl. 13 en 14 van haar *Rapport* sprak. Ik verheug er mij hartelijk over.

Commissie niet voorstellen. Zij verlangt waarlijk kundige Officieren van Gezondheid, want zij eischt breede, beschavende opleiding in de jeugd, en volledig verkeer aan eene Universiteit; en terwijl zij verreweg het grootste gedeelte van den weg laat afloopen, die ten goede leidt, komt zij op eenmaal met dat verachtelijke spook, Staats-examen, voor den dag, een examen, waaraan zij eigenlijk den ondergang der Amsterdamsche School toeschrijft en dat zij zoozeer verwerpt, als iemand het verwerpen kan.

Zoo breken deze kundige mannen, die de zaak in hun *Rapport* zoo voortreffelijk hadden uiteen gezet, met één slag weder alles af, wat zij hebben opgebouwd. Hebben zij den moed niet gehad, dat Staats-examen, door hen toch als verderfelijk geteekend, ter dood te veroordeelen? Ik geloof dit voor vast, want hooren wij hen eens, bl. 25 van het *Rapport*: »Het is verder geenszins »van belang ontbloot, dat den Militairen Geneeskundige »de weg geopend zij ter bereiking van den hoogsten »wetenschappelijken (Doctors-)titel, waaraan zoowel binnen »als buiten 's Lands van oudsher een prestige wordt toe- »gekend, dat de Staat den Militairen Geneeskundige niet »mag onthouden.»

De Staat mag den Doctors-titel aan den Officier van Gezondheid niet onthouden, en de Commissie, die geroepen is, den Staat voor te lichten, schrijft het bezit van dien titel niet als noodzakelijk voor. Mag ik dan de vermetelheid hebben, woorden van de Commissie over te nemen en uit te spreken:

- a. Staats-examens zijn verderfelijk;
- b. de Doctors-titel is onmisbaar;

beide voor Officieren van Gezondheid, want op deze rusten dure pligten: èn uit het oogpunt van snel handelen, èn handelen in de ure des gevaars, pligten in het algemeen van veel zwaarder aard, dan het gewone deel van burger-Geneesheeren is. Verhef de Officieren van Gezondheid tot

mannen van gewigt, en het leven van soldaten zal ook hierdoor eenmaal hooger aangeschreven worden, dan het leven van muggen of vliegen, zooals het de oorlogs-vloek doet.

In Gods naam, laat ons toch onderling achten, wat achting waardig is.

Is een soldaat een mensch, dan hem in nood eene hulp gegeven, zoo best de Staat hem die geven kan.

Is er nu uitzigt op, dat de Minister van Oorlog het voorstel der Commissie zal volgen, of zal voor de Militaire Geneeskundige dienst de nieuwe Wet op de Bevoegdheid tot rigtsnoer worden genomen? Wie zal er op antwoorden, daar juist het Ministerie van Oorlog bij voorkeur begrepen is in het *Mouvement de va et vient*, waardoor Nederland te gronde gaat? Maar wat haalt Gij veel om, om eene kleinigheid! Het eenige verschil tusschen den inhoud der nieuwe Wet op de Bevoegdheid en het voorstel der Commissie (de geldelijke toelage enz. daargelaten) bestaat in verschil van Propaedeusis; al het andere is volmaakt hetzelfde. Akademische lessen aanhooren, Akademische examens tot en met het Doctoraal-examen in de Geneeskunde, en dan geene promotie, maar een Arts-examen voor eene Staats-Commissie: alleen de Propaedeusis is onderscheiden, en is dat nu reden, om er zoo uitvoerig bij stil te staan?

Hoor eens, mijn Waarde! Hebt Gij nooit gehoord, dat, wanneer men kinderen in de eerste levensjaren en vooral in het eerste levensjaar geen voedsel genoeg geeft, zij in menigte sterven, aan het zoogenaamde zuur gaan lijden, Engelsche ziekte krijgen en klierachtig worden, en, zoo zij niet sterven, later meestal ziekelijke menschen worden, die aan tering lijden, of door andere oorzaken vroeg naar het graf worden gebracht? De Propaedeusis is voor den man, die in de Maatschappij iets beteekenen zal, het onmisbare geestelijke voedsel in de jeugd; onthoudt Gij hem die Propaedeusis, zoo krijgt hij zuur en Engelsche

ziekte en klierziekte en andere rampzaligheden, maar nu van niet-stoffelijken aard. Maar Gij weet dit alles beter dan ik.

Volgt de Minister van Oorlog het voorstel der Commissie, dan zullen de Geneeskundige Faculteiten der Universiteiten er voortaan keurig uitzien: aanstaande Doctoren; aanstaande Semi-Doctoren; deze laatste bekomen geen hoed; en eindelijk aanstaande Semi-Semi-Doctoren (naar de Wet op de Bevoegdheid 1878); deze laatste bekomen ook geen hoed, maar, wat erger is, zij lijden hun gansche leven aan zuur, aan Engelsche ziekte, of aan klierziekte.

Ik hoop niet, dat men het mij euvel duiden zal, als ik mij in de groote droefenis nu en dan eene afleiding veroorloof.

Wat zal nu de arbeid der Commissie doen geboren worden?

Van een harer voorstellen is de Regering reeds afgeweken: de Commissie wil eene normale Propaedeusis, de Regering eene verminkte, voor Artsen, en daartoe behooren helaas! Militaire Geneeskundigen.

Volgens de Commissie behooren de aanstaande Militaire Geneeskundigen over de Universiteiten verdeeld te worden, en vrij gemaakt van de Amsterdamsche school. De nieuwe Wet op de Bevoegdheid spreekt hiervan geen woord; trouwens dit behoort tot het Departement van Oorlog, en zulke kleinigheden worden bij Besluit afgedaan.

Laat men de Militaire Geneeskundige school te Amsterdam in wezen na de nieuwe Wet op de Bevoegdheid, dan is er weder eene soort van slimheid gepleegd, die slechts afkeuring kan wegdragen. Het zal dan pligt zijn, uitéén te zetten, dat het ongeoorloofd is, bij het bezit van drie Rijks-Universiteiten, de opleiding der Militaire Geneeskundigen aan eene Gemeente-school toe te vertrouwen. Men heeft dit tot heden laten gaan, maar het onbehoorlijke daarvan behoort in het licht gesteld te worden. De Wet

op de Bevoegdheid komt reeds in werking met Augustus aanstaande, en het schijnt dus wel, dat Militaire Geneeskundigen te Amsterdam zullen blijven.

Was het eene groote voldoening voor het Ministerie van Marine, dat de Commissie, belast met het zoeken naar eene betere opleiding der Militaire Geneeskundigen, overnam, wat Marine reeds in 1872 had tot stand gebracht: de Commissie smaakte op hare beurt het genoeg, dat hare voorstellen door het Ministerie van Koloniën werden overgenomen. Bij Koninklijk Besluit van 18 April 1878, No. 21, werden de voorstellen der Commissie voor Marine en Koloniën vastgesteld en zijn sedert dien tijd in werking. De aanstaande Officieren van Gezondheid, tot deze twee Departementen behoorende, verkeerden als Studenten aan eene der Universiteiten. Zij moeten een zes-jarig Gymnasium bezocht hebben, of een examen *ad hoc* hebben afgelegd, en doen verder, hetgeen aanstaande Doctoren te doen hebben in het afleggen van examens, maar zij promoveren niet: na het Doctoraal-examen doen zij een examen als Arts. Zij ontvangen, deels als jaarlijksche toelage, deels als premie na het afleggen van een examen, zooveel geld, dat dit voor hunne geheele opleiding f 8000 bedraagt. Overigens alles naar het voorstel der Commissie.

De aanstaande Officieren van Gezondheid der Landmagt zijn in dit Besluit niet begrepen. De Militaire School te Amsterdam is nog niet opgeheven, en in het laatstgenoemde Besluit is niet vermeld, dat te Amsterdam voor Marine en Koloniën bij die school geene jonge lieden meer aangenomen worden. De Universitaire opleiding voor Militaire Geneeskundigen, zoo deze in den smaak der ingezetenen valt, kan eerst na eenige jaren een ruimer aantal jonge lieden omvatten, want er wordt naar het Besluit een Gymnasiale cursus van zes jaren gevorderd, of kundigheden van gelijk gewigt, bij een examen te onderzoeken.

Ik betreur in dezen besten maatregel twee dingen: het Staats-examen, dat toch even veroordeelenswaard blijft, al wordt er nu slechts *één* afgenomen; voorts, dat de jonge lieden den Doctors-titel niet bekomen.

Ik zou het ook zeer wenschelijk achten, niet boven de *f* 8000 te gaan, maar een klein gedeelte hiervan reeds te verstrekken aan jonge lieden, die op het Gymnasium verkeereren, b.v. het eerste jaar *f* 100, het tweede jaar *f* 100, en de vier laatste jaren *f* 200 in een jaar, zamen *f* 1000, zoodat er *f* 7000 voor de Universiteit overblijve, b.v. *f* 4000 voor jaarlijksche bijdragen, en *f* 3000 voor premiën na examens: alle gelden natuurlijk terug te geven naar bepalingen, als in het Reglement zijn opgenomen, indien de jonge mensch niet slaagt in zijne studie. Men bedenke toch, dat ouders, die voor hunne zonen gaarne geld ontvangen, als zij Student zijn, dit even gaarne zullen doen, zoo die zonen op het Gymnasium verkeereren. Het is zoo, dan zijn de jonge lieden als regel bij hunne ouders in huis, maar zij kosten geld, zij moeten gevoed en gekleed worden, en het schoolgeld van het Gymnasium moet worden betaald, en vele ouders kunnen dit niet volhouden, totdat hunne zonen 17 à 18 jaren zullen zijn; bovendien weten zij dan niet, of hunne zonen wel de Akademische toelagen zullen bekomen. *Zoo Gij studie door geld wilt aanmoedigen, begin dit dan vroegtijdig, of de maatregel zal half mistukken.*

Het zal te bezien staan, wat er nu van de Amsterdamsche Militaire Geneeskundige School worden zal; zoolang die bestaat, kunnen jonge lieden aldaar ingeschreven worden naar de nieuwe Wet op de Bevoegdheid der Uitoefening van de kunst. Naar deze Wet heeft men in de Militaire Geneeskundige dienst drie soorten van jonge lieden te wachten, naar de drie soorten van opleiding, die zij hebben ontvangen, vóór zij de Universiteit bezoeken; naar het Koninklijk Besluit van 18 April 1878, bovengenoemd, eene vierde soort, namelijk dezulke, die een zes-jarigen cursus

op het Gymnasium hebben doorloopen; dus vier soorten van Militaire Geneeskundigen; en dit noemt men dan *eenheid van Stand*. Die eenheid wordt nog fraaijer, wanneer men nu daarbij voegt de drie soorten van Akademisch gegraduëerden, Doctoren in de Geneeskunde, in de Heelkunde en in de Verloskunde: maakt met de vorige zeven. Voeg eindelijk daarbij de plattelands-Heelmeesters, die in 1865 allen volkomen zijn geëmancipeerd, en Gij ziet, dat de woorden *eenheid van Stand* de naam zijn eener orde, familie, tribus of genus, zooals in de Zoölogie of Botanie, b.v. het geslacht Cervus, of Canis, of Felis, waar men heeft F. Leo, F. Tigris, F. Domestica: ook deze allen kunnen zich beroemen op *eenheid van Stand*, en wat het schoonste is: zij hebben ook allen dezelfde Bevoegdheid.

HOGER ONDERWIJS.

Sedert de verschijning van het Eerste Gedeelte zijn bijzonderheden voorgekomen betreffende het Hooger Onderwijs; daar hiertoe nu, in den volsten zin des woords, het Geneeskundige behoort, zoo willen wij die hier in het kort bespreken.

1. *Akademische Graden*. — In Nederland heeft men de groote fout begaan, een deel der Akademische Graden, wier toekenning een regt is van de Hoogste Magt in den Staat, door eene School te doen verleenen, die niet regtstreeks onder de Hoogste Magt geplaatst is, maar onder een Stedelijken Raad. De delegatie, aan dien Raad geschonken, is louter vorm: *ééne* zaak slechts: de keuze van

Hoogleraren is natuurlijk de grond, waarop het geheele gebouw rust; de Gemeente-raad van Amsterdam kiest ze en benoemt ze, en als dat alles geschied is, dan is goedgunstig aan den Koning toegestaan, om die keuze goed of af te keuren. En juist die keuze was te allen tijde het eigentlijke fundament, waarop het geheele gebouw der Hoogeschool rustte.

Elders houdt men met vaste hand het toekennen van Akademische Graden als regt der Hoogste Magt vast, en zelfs in het Republikeinsche Frankrijk, waar de partijen zich van dat regt meer of min hebben weten meester te maken, komt die Hoogste Magt in deze dagen dat regt op nieuw eischen. Den 24. December 1878 is het Ministerie vergaderd geweest, om een nieuw Regerings-Programma vast te stellen; daarin heeft het opgenomen, voor te stellen, dat gedeelte der Wet af te schaffen, waarbij gemengde Jury's worden ingesteld, aan wie het regt tot het verleenen van Graden (in zake Hooger Onderwijs) wordt toegestaan. Den Staat zou weder alleen dit regt worden toegekend, zooals hij tot voor korten tijd dit regt bezat. Gemengde Jury's geven uit den aard der zaak veel meer waarborgen, dan een Gemeente-raad ooit geven kan in de door hem gekozenen.

Zelfs de woelzieke Gambetta heeft zijne hooge goedkeuring aan dit plan der Regering gegeven: Gambetta, een Republikein van het zuiverste bloed. In eene toespraak, te Romans in Januarij 1879 gehouden, zegt hij ten slotte: »Het Openbaar Onderwijs, in al zijne onderdeelen onderworpen aan het toezigt van den Staat, die stevens aan de Universiteit het uitsluitend regt van het toekennen van Graden zal opdragen.»

Den 16 Januarij j.l. heeft de Fransche Regering in de beide Kamers onder meer verklaard, dat zij zal voorstellen: »dat het toekennen van Akademische Graden geheel aan den Staat worde toevertrouwd.»

Zal men in Nederland spoedig van dezelfde meening worden?

2. *Staats-examens in Ierland.* — Men zou kunnen aanvoeren, dat de Engelsche Regering is voor Staats-examens, op grond van hetgeen thans in Ierland aanhangig is. Om misverstand te voorkomen, neem ik hier op, wat daarvan vermeld is in het *Dagblad van Z.-H. en 'sGr.* van 30 Jan. 1879.

»Onder de belangrijke wetgevende maatregelen, waarvan »de indiening aan het Parlement zal worden aangekondigd, »verdient in de eerste plaats vermelding het vraagstuk van »het Iersche Hooger Onderwijs, dat reeds zoo lang hangende »is. Men wil wederom eene oplossing trachten te geven aan »dit gewigtigste van alle Iersche bezwaren, dat reeds in »1873 tot het Programma behoorde van Gladstone. Als ik »goed ben ingelicht, zal de Catholieke partij met de concessie, »die de Regering wil doen, volstrekt niet tevreden zijn. De »geestelijkheid verlangt eene door den Staat gesubsidiëerde »Catholieke Universiteit, maar de Regering wil daarvan niets »weten. Zij wenscht de instelling van eene Staats-examen- »Commissie, die de bevoegdheid heeft tot het verleenen »van geleerde waardigheden, terwijl die Hoogeschole, zoo- »wel Catholieke als Protestantsche, dus zonder onderscheid »van kleur, die op de meeste resultaten zullen kunnen »wijzen, later subsidiën ontvangen zullen. De Regering »wil dus met gelijke maten meten. Waarlijk een benijdens- »waardig en navolgenswaardig standpunt.»

Men ziet, dat men hier met een geheel en al eigenaardigen toestand te doen heeft, die met onze Staats-examens niets gemeen heeft.

3. *Oordeel der Eerste Kamer over Hooger Onderwijs en Hoogeschole, naar de Afdeulings-Verlagen, Januarij 1879 (Bijblad, vel 24, bl. 71):*

»Door eenige Leden werd gewezen op de nadeelen van »een te groot aantal Hoogeschole hier te Lande, vooral »nu de verschillende takken van Wetenschap zich meer en »meer splitsen in speciale onderdeelen. Het is niet wel

»denkbaar, dat voor zoovele Leerstoelen op den duur geschikte Hoogleraren zullen te vinden zijn, terwijl het nu reeds blijkt, dat ook de leerlingen niet aanwezig zijn. »Tegen het inroepen van Professoren uit den vreemde »bestond, naar het gevoelen van sommigen, bedenking; »en op grond dezer redenen, en niet minder met het oog »op de hooge financiële eischen voor gebouwen, materiëel »en personeel bij het Hooger Onderwijs, aan de schatkist »gesteld, zouden deze Leden niet ongaarne het aantal »Universiteiten althans met één zien verminderd.

»In deze zienswijze werd door andere Leden niet gedeeld. »De Wet op het Hooger Onderwijs werkt nog te kort, om »nu reeds eene beslissing omtrent opheffing van eene der »Universiteiten te mogen verlangen. Uitkomsten van de »Hoogeschool te Amsterdam moeten nog worden verwacht, »en in het bezwaar, ingebracht tegen Professoren uit den »vreemde, werd niet gedeeld. Nederland had ten allen tijde »aan zijne Universiteiten beroemde wetenschappelijke mannen »uit den vreemde weten te verbinden en den luister zijner »Hoogescholen daardoor niet zelden verhoogd. Intusschen »werd niettemin door eenige Leden de wensch geuit, dat »de Regering niet verder voortga met splitsing van vakken »van Onderwijs aan alle Hoogescholen. De drang tot het »verkrijgen van specialiteiten in elk vak mogt, meende men, »vooreerst nu eenigermate worden tegengegaan. Te Leiden »althans mogt, meende men, daarmede vooreerst worden »opgehouden. Het schijnt toch niet wenschelijk, het Professoraat tot eene sinecure voor eenigen te zien afdalen. »Nog werd door enkele Leden opgemerkt, dat ook de taak »der verschillende Lectoren, naar 't schijnt, ongelijk is »verdeeld bij gelijkheid van bezoldiging."

In de Tweede Kamer der Staten-Generaal was in het laatst van het vorige jaar de stem gesmoord, om toen reeds van Amsterdam een dringen te doen uitgaan tot opheffing van ééne der Rijks-Universiteiten. Aan het Lid, dat dit voor-

nemen bezat, is herinnerd, dat het te vroeg was. In de Eerste Kamer schijnt iets soortgelijks geleefd te hebben: men spreekt er van, om de zaak levend te houden en zoo langzamerhand de opheffing der Utrechtsche Universiteit voor te bereiden; — ik hoop niet, dat de geachte mannen aldaar mij euvel zullen duiden, als ik het volgende opmerk — Utrecht behoort dit te verstaan, er naar te leven, er naar te werken en niet in te sluimeren, zeggende: het zal zulk eene vaart niet nemen, men durft ons niet aan. Zoo Gij, mannen van Utrecht, Uwe Hoogeschool lief hebt, — en dat hebt Gij, — strijdt dan voor haar, acht den vijand niet gering. Gij ziet het, hoe in de Eerste Kamer nu reeds geklaagd wordt over gebrek aan Leermeesters en Leerlingen, bij het bezit van vier Hoogescholen. Dit is uitsluitend gezegd, om eene Rijks-Universiteit te doen wijken voor de Gemeente-school te Amsterdam. Groningen zal men vooreerst niet aangrijpen. Waarom spreekt Utrecht niet *meer* voor zijne Hoogeschool? Mij werd dezer dagen berigt, en het feit is zeer opmerkelijk, dat juist dit jaar te Utrecht betrekkelijk veel Medici zijn aangekomen, zoodanig, dat er op de lessen in Plantkunde 36 toehoorders zijn, en alzoo in Natuurkunde en Scheikunde uit den aard der zaak nog meer: eene hoeveelheid, volkomen genoeg voor eene Nederlandsche Universiteit, waar men er drie heeft van het Rijk. Opmerkelijk is het alzoo, dat zelfs Studenten in de Geneeskunde Amsterdam niet vóórtrekken; en toch om de Geneeskunde is aanvankelijk de Amsterdamsche beweging op het touw gezet.

4. *Aantal Studenten aan de Universiteiten aan het einde van 1878.* — Het is thans goed, zamen te vergelijken het aantal Studenten, dat zich over de vier Universiteiten verdeelt. Oogst Amsterdam reeds de vruchten in van zijn streven, om den stroom naar het IJ te leiden, of is daarvan nog niets te zien? Had het Nederlandsche Volk reikhalzend uitgezien naar de zoo onmisbare inrigting te Amsterdam,

en zond het, zoodra deze gereed was, zijne zonen in vliegende vaart derwaarts? Deze vraag is goorloofd.

De wijze van ontstaan der Amsterdamsche Universiteit blijf ik afkeuren, en de middelen, die worden aangewend, om haar ten koste der Rijks-Universiteiten te doen bloeijen, blijf ik veroordeelen; ik blijf de oude inrigtingen eeren, en ben dankbaar, dat het aanvankelijk schijnt, alsof Amsterdam haar geen kwaad zal doen.

Ik heb niet vergeten, wat ik aan de Utrechtsche Hoogeschool verschuldigd ben. Toen ik werken kon, gaf ik er de krachten aan, die ik had, om — gesteund door uitstekende mannen — haar nuttig te doen zijn. Nu ik dat niet meer vermag, blijft mij ook steeds de nagedachtenis omzweven van de mannen, die mij als jongeling aldaar gedurende zes jaren hebben geleerd en geleid, en aan wie ik nooit dankbaarheid genoeg wijden kan. Die dankbaarheid beweegt mij, wanneer ik opkom voor eene der Rijks-Universiteiten, terwijl ik de beide andere blijf eeren, zooals ik altoos heb gedaan. De eerlijkheid van het ontstaan der Groninger Hoogeschool is zoo zuiver, als die der Utrechtsche, en de wording der Leidsche Hoogeschool boezemt elken Vaderlander eerbied in: *Ehrlich am Längsten*.

Aan het einde van het jaar 1878 waren er aan de vier Universiteiten Studenten ingeschreven als volgt:

	Leiden.	Utrecht.	Groning.	Amsterd.
Godgeleerden	40	216	32	21
Regtsgeleerden	486	143	68	32
Geneeskundigen.	189	93	85	84
Wis- en Natuurkundigen .	58	29	27	25
In Letteren en Wijsbegeerte.	65	21	11	12
Totaal	838	502	223	174
Militaire Geneeskundigen				181
Militaire Wis- en Natuurkundigen				2
Die enkele lessen bijwonen				102

De opgave van Amsterdam is door Burgemeester en Wethouders gedaan en als de meest officiële overgenomen uit het *Nederlandsch Tijdschrift van Geneeskunde*, 1878, No. 43, bl. 675. Van Leiden, Utrecht en Groningen uit de *Studenten-Almanakken* 1879 ¹⁾.

Zij, die te Amsterdam enkele lessen bijwonen, zijn inwoners der Stad, en deze komen, bij het bespreken der belangen van het Land, niet in aanmerking; de Militaire Geneeskundigen en Militaire Wis- en Natuurkundigen, die te Amsterdam studeren, behooren niet aan eene Gemeenteschool, maar aan eene Rijks-Universiteit, en het is groot onregt, door de Regering aan het Rijk aangedaan, en alzoo aan den geheelen Militairen stand, om de opleiding der Militaire Geneeskundigen aan eene Gemeente-inrigting toe te vertrouwen. In elk geval zijn deze jonge lieden te Amsterdam geplant en er niet uit vrije keuze.

Dit naar waarheid aangevoerd, staat Amsterdam daar niet fraai met zijne 174 Studenten; het kleine en afgelegen

¹⁾ In den Amsterdamschen *Studenten-Almanak* van 1879 komt voor, dat Amsterdam hebben zou het volgend aantal Studenten, hetgeen niet strookt met de opgave van Burgemeester en Wethouders, die wij hier hebben vermeld. De *Almanak* zegt namelijk, dat er zijn: Godgeleerden 20; Regtsgeleerden 45; Geneeskundigen 309 (waaronder 223 Militairen); Wis- en Natuurkundigen 75; Letterkundigen 35; zamen 484. Van waar dit verschil? Wanneer wij te zamen voegen al de toehoorders, die te Amsterdam zijn, naar de opgave van Burgemeester en Wethouders, dan hebben wij:

Studenten, die zoo mogen heeten.	174
Militaire Kweekelingen, daar geplaatst . . .	181
Militaire Wis- en Natuurkundigen	2
Toehoorders van enkele lessen.	102

Dan verkrijgen wij . . . 459

Dit cijfer verschilt wel eenigszins van 484, maar er schijnt wel niet aan te twifelen, of de opgave van den *Almanak* heeft de toehoorders van enkele lessen als Studenten opgenomen. Is dit zoo, dan is dit niet goed.

Groningen heeft er nog $\frac{2}{7}$ meer, en Utrecht, dat door Amsterdam zoo wordt belaagd, heeft driemaal zooveel Studenten als de Hoofdstad.

Intusschen moet ik verklaren, dat aanvankelijk het lot der achtingswaardige en uitstekende mannen, die geen kwaad gezien hebben, zich aan de Gemeente-Universiteit te sluiten, zeer te beklagen is.

5. *Het geluk van het bezit der Gemeente-Universiteit te Amsterdam niet onvermengd.* — In eene Brochure: *Wordt de opheffing van eene of meerdere der Rijks-Universiteiten door het Staats-belang geboden?* (Utrecht, 1878, bij J. L. Beijers) wordt deze vraag zeer rustig onderzocht en ontkennend beantwoord. De Schrijver komt (bl. 19) tot het besluit, dat, indien er van opheffen sprake is, dit de Gemeente-Universiteit van Amsterdam zou moeten gelden. Hij toont het ongeoorloofde aan, om in 's Lands aangelegenheden op de Amsterdamsche Gemeente-Universiteit eenigermate te bouwen, daar een enkele gril van den Gemeente-raad haar kan vernietigen en het Rijk dan zeer verlegen zijn zou, indien het de dwaling had begaan, om ten behoeve van Amsterdam eene bestaande Rijks-Universiteit op te heffen. Het gewigt van zijn bezwaar doet hij spreken door voorbeelden, die nu reeds luide waarschuwen voor de toekomst. Hij zegt, dat 's Lands belang volstrekt niet gekant is tegen de opheffing der Amsterdamsche Universiteit: »wanneer wij »er op letten, hoe mannen, wier liefde tot Amsterdam uit »elk hunner woorden en geschriften blijkt, niet aarzelen, »openlijk de verklaring af te leggen: *dat Amsterdam on- »noodig de uitgaven heeft uitgezet, door tonnen gouds te »besteden voor eene geheel overbodige vierde Universiteit* »(P. N. Muller, een handelsverslag, in *de Gids* van Sep- »tember 1878, bl. 405). Voorts, dat nog slechts enkele »dagen geleden tot Lid van den Amsterdamschen Gemeente- »raad werd verkozen iemand, die vooraf in het openbaar

»als zijn gevoelen had te kennen gegeven: *dat hij de*
 »*Amsterdamsche Universiteit beschouwde als een artikel van*
 »*luxé* (Rede van den Heer Metelerkamp in de vergadering
 »van Burgerpligt te Amsterdam, in het *Handelsblad* van
 »10 Oct. 1878). Eindelijk, dat in weerwil der te Amsterdam
 »opgerigte Universiteit, niettemin niet weinige der aldaar
 »gevestigden zich als Student aan eene andere Akademie
 »lieten inschrijven.”

Die de geschiedenis der oude Universiteiten kent, toen deze in zekere mate van de Steden afhankelijk waren, en die weet, hoe deze en gene door stedelijk gehaspel zijn ondergegaan, zal geen Lands belang afhankelijk stellen van eene Gemeente-Universiteit.

6. *Hooger Onderwijs — Vak-Onderwijs.* — Ik heb meermalen ter sprake gebracht het verval der Hoogescholen, wanneer zij tot Vak-scholen worden verlaagd. Nog erger wordt het, indien zij worden gebruikt, om er uitsluitend in één vak bekwaam gemaakt te worden. Ik heb protest aangeteekend tegen het geven van Graden in bijzondere vakken, en houd de Hoogescholen voor opgeheven, indien er eene andere kracht in haar leeft, dan die der Faculteiten. Neem, zoo Gij aan vijf Faculteiten niet genoeg hebt, er zes, zeven of acht; *maar eene Promotie moet geschieden in eene Faculteit en niet in een Vak.* Dit beginsel is volkomen geschonden in de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs, en lieden, die niet weten, wat Hooger Onderwijs beteekent, hollen nu op dien weg voort en willen de Hoogescholen doen dienen, om iemand bekwaam te maken in een vak. Het volgende (*Dagblad*, Jan. 1879) moge hier eene plaats vinden.

»In eene te Amsterdam gehouden, vrij talrijk bezochte
 »Vergadering van het Departement Noordholland der Ver-
 »eeniging van Leeraren aan Inrigtingen van Middelbaar
 »Onderwijs is de vraag, wat door de Universiteit kan gedaan

»worden tot opleiding van Leeraren in vreemde talen, door
 »Dr. H. F. R. Hubrecht ingeleid. Zij gaf aanleiding tot eene
 »langdurige en belangrijke gedachtenwisseling, waarna be-
 »sloten werd: 1°. dat het Departement zich zou wenden tot
 »het Gemeente-bestuur van Amsterdam met het verzoek,
 »aan de Universiteit leerstoelen te vestigen in vreemde
 »talen, zooals door het Gemeente-bestuur van Groningen
 »aan de Rijks-Universiteit aldaar is geschied, opdat zij,
 »die wenschen te studeren in eenige taal met het doel om
 »daarin een acte M. O. te verkrijgen, bij die studiën een
 »behoorlijken wegwijzer kunnen hebben, zooals dit thans
 »reeds bij Aardrijkskunde het geval is; en 2°. aan het
 »Hoofdbestuur der Vereeniging voor te stellen, zich met
 »hetzelfde verzoek te wenden tot den Minister van Binnen-
 »landsche Zaken voor die Rijks-Universiteiten, waar zulke
 »leerstoelen nog niet bestaan.»

Derhalve — de Gemeente-Universiteit te Amsterdam kan doen wat zij wil, om haar karakter nog meer te bederven, dan het reeds bedorven is, — wil men van de Rijks-Universiteiten (en helaas! is men er te Groningen al mede begonnen) maken de plaatsen, waar men in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen, misschien ook in de Gymnastiek, zal worden bekwaam gemaakt tot het afleggen van examens, om in die vakken Middelbaar Onderwijs te kunnen geven. Nu nog onderwijs in het spelen op de viool en in het dansen, en men komt langzamerhand tot eene Universitas.

Amsterdam maakt van zijne School eene *olla podrida*; onlangs heeft men aldaar een Onderwijzer in het Notariaat aangesteld, hetgeen op eene Applicatie-school behoort en niet op eene School van Hooger Onderwijs. Het is zoo, dat men aan de oude Parijsche School zelfs een Doctoraat voor het Notariaat had, maar deze dwaling heeft niet lang geduurd en is ook niet nagevolgd.

Maar wat spreek ik van Amsterdam? Heeft niet de

Minister Heemskerk den naam *Hoogeschool* doen vervangen door dien van *Universiteit*? Is hierin niet uitgedrukt, dat de Hoogeschool moet worden eene *pot pourri*? Zijn in de nieuwe Wet niet velerlei Doctoraten ingevoerd, die doen blijken, dat men bekwaamheid in één vak op het oog heeft? Heeft de Minister Kappeijne niet eene nieuwe Wet voorgedragen, Februarij 1879 in de Tweede Kamer behandeld en gelukkig verworpen, waarbij een afzonderlijk Doctoraat in de Geschiedenis is beoogd, om aan de dragers van dezen titel het regt te geven, de Geschiedenis aan de Gymnasia te onderwijzen? En brengt niet dezelfde Minister Kappeijne de plattelands-Heelmeesters op de Universiteit?

Een ander moge bepalen, of dit zal uitloopen op eene *olla podrida* of op eene *pot pourri*: die eenig begrip heeft van eene Hoogeschool, betreurt haar toekomstigen ondergang.

7. *College-gelden.* — In de bepalingen op het Hooger Onderwijs is opgenomen, dat elk Student jaarlijks *f* 200 betalen zal, en dan in dat jaar alle lessen zal kunnen houden, die hij wil. Zoo echter iemand afzonderlijke lessen wil aanhooren, kan hij dat doen, hoogstens vier, en hij betaalt dan voor elk College *f* 30. Derhalve kan men voor *f* 120 vier Colleges bijwonen. Sommige jonge lieden maken daarvan misbruik en bederven daardoor hunne studie geheel en al. Zoo deze bepaling niet spoedig gewijzigd wordt, is er veel nadeel uit te wachten.

Er wordt gezegd, dat er Studenten zijn, die de Colleges houden zonder eenige geldelijke bijdragen voor de lessen te geven: het is inderdaad hartelijk te wenschen, dat dit van *niet één* Student waar is.

8. *Inkomen van Hoogleeraren.* — Naar de bepalingen op het Hooger Onderwijs, zal een Hoogleeraar in één jaar minstens *f* 4000 ontvangen; zij zouden eene toelage kun-

nen genieten, indien zij, vóór de invoering der Wet, meer inkomen hadden ontvangen dan f 4000. In Februarij 1879 is het volgende bij Besluit vastgesteld: voortaan wordt een Hoogleraar op f 4000 aangesteld, bekomt hij na 5 jaren dienst f 5000, en weder na 5 jaren dienst f 6000, terwijl de toelage, zoo die vroeger gegeven is, bij elke verhooging evenredig verminderd zal worden.

Ik onthoud mij van een oordeel hierover.

9. *Klein Mathesis-examen.* — De Regering heeft eene Wet ingediend, 25 en 26 Febr. 1879 door de Tweede Kamer besproken, om den termijn te verlengen, waarbij aan de Gymnasiën de gelegenheid gegeven wordt, jonge lieden af te leveren, die aan de nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs kunnen voldoen.

De Wet is door de Tweede Kamer niet aangenomen.

Gij meent, dat zoolang het oude gehandhaafd blijft. Naïve droom! De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bij Besluit het zoogenaamd *klein Mathesis-examen* afgeschaft, hetgeen strijdt met Art. 116 der Wet op het Hooger Onderwijs van 1876.

Zoo neemt de behoefte in Nederland toe, om aan de magt nog eene magt toe te voegen, die de magt houdt binnen de grenzen van haren pligt.

10. *Dies Natalis.* — Dezer dagen heeft de Leidsche Universiteit haar geboorte-feest als Hoogeschool, zooals weleer, gevierd. De Rector-Magnificus, Professor Modderman, hield eene rede over *de Eenheid der Wetenschap en het Regt van het Ideaal*: een onderwerp, zoo schoon als gepast voor dezen tijd; de behandeling zal aan het gewigt der zaak zeker beantwoorden. De nieuwe Wet op het Hooger Onderwijs kent geene geboorte-feesten van Hoogescholen meer; aan de hartelijkheid der Vaderen behoeft niet meer te worden gedacht. Zoo spreekt de nieuwe Wet, maar het Volk gaat

daarin niet mede: te Leiden, te Utrecht en te Groningen blijven Hoogleraren en Studenten den *Dies Natalis* vieren, dat is, dank zeggen aan hen, die de Scholen stichtten. Zij, die in den tegenwoordigen tijd nu en dan wankelen, mogen op verschijnselen zien, als die hier genoemd worden; men moge Wetten maken, zoo veel men wil: de goede natuur van een Volk zal men er niet ligt mede bederven.

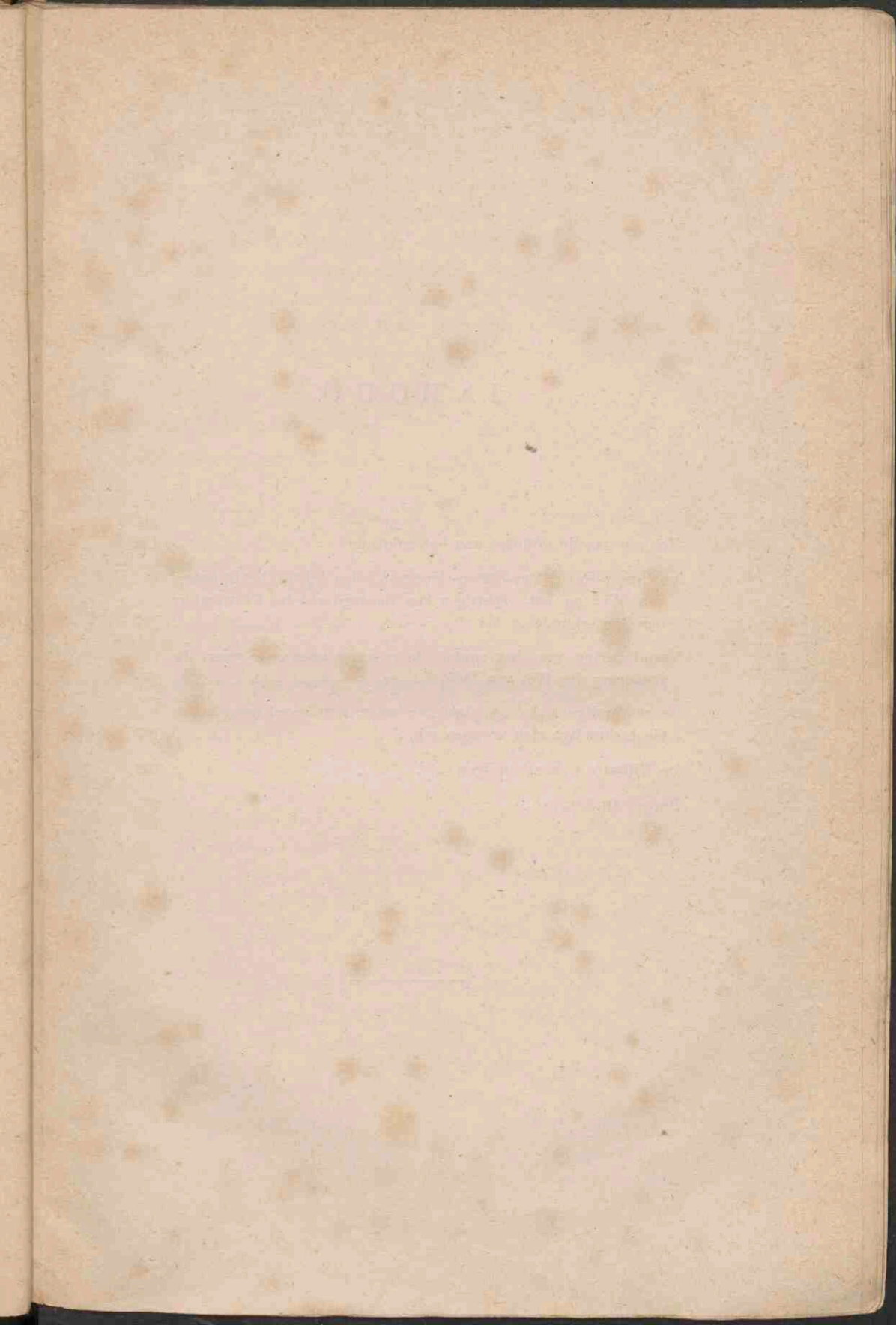
Na de kennismaking met de uitstekende Redevoering van den Hoogleraar Modderman mag ik hier opnemen, dat ik de Leidsche Hoogeschool hartelijk geluk wensch met zulk een Onderwijzer der jeugd.

11. *Annalen.* — In de laatste dagen is het Jaarboek verschenen der Utrechtsche Universiteit, 1877—1878. Daarin komt het Verslag der lotgevallen van de Universiteit voor, door den voortreffelijken Beets gesteld en keurig als alles, wat van hem komt. Het Rijk geeft die Annalen niet meer in het licht, zooals het heet uit zuinigheid: elke Universiteit kan het nu, zoo zij het wil, zelve doen.

Ik waag hier eene conjectuur: de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken is een der hoofd-lieden, waardoor de Gemeente-Universiteit te Amsterdam in het leven trad. Zou nu het Rijk de Jaarboeken der Universiteiten uitgeven, zoo zou het die van Amsterdam hebben moeten buiten sluiten, want deze is eene Gemeente-inrigting, en dan zouden de Annalen slechts bevat hebben de lotgevallen der drie Rijks-Universiteiten. Zulk eene behandeling kon de Minister zijn troetelkind niet aandoen.

12. *Eene bede herhaald.* — Men vereenigt zich tegenwoordig voor alles, zelfs tot het goedkoopster bekomen van peper en zout, azijn en snuif, en men noemt die Vereenigingen *Coöperatieve*. Er zijn, in waarheid, belagers van Rijks-Hoogescholen en van Hooger Onderwijs. Zouden jonge en krachtige mannen, die de Vaderlandsche Geschiedenis

geleerd hebben, die weten, wat Hooger Onderwijs is, en dankbaar zijn aan de Alma Mater, die hen van jongelingen tot nuttige Leden der Maatschappij heeft doen worden, niet kunnen besluiten, eene Coöperatieve Vereeniging tot stand te brengen, waar zij Hooger Onderwijs en Rijks-Hoogescholen voorstaan, in den geest, waarin de Groote Zwijger de Leidsche Hoogeschool heeft opgerigt?

I N H O U D.

Het voorgaande gesloten aan het volgende	Blz. 135
De Eerste Kamer der Staten-Generaal, behandelende het Ontwerp van Wet op het verkrijgen van Bevoegdheid tot Uitoefening der Geneeskunde	137
Vermindering van het aantal Geneeskunst-oefenaren sedert de invoering der Wet van 1865.	155
Geneeskundige hulp op plaatsen, waar geen breed ontwikkeld Geneeskundige zich vestigen wil	167
De Militaire Geneeskundigen	199
Hooger Onderwijs	233

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE
NEDERLANDSCHE WETTEN.

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE

NEDERLANDSCHE WETTEN,

DOOR

G. J. M U L D E R.

TWEEDE VERVOLG.

(Mei 1879).

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS & ZOON.
1879.

DE DUSGENOEMDE AMERIKANISIRUNG, EN EEN MIDDEL OM HAAR TE BESTRIJDEN.

Een uitstekend Duitsch geleerde, die met roem een deel van de wetenschappen der Natuur beoefent, die de wijsheidskies reeds vele jaren met zich draagt, die nooit hinkt, maar weet wat hij wil, en wil wat hij weet, heeft de moderne Europesche beschaving met den verre van malschen naam *Neobarbarismus* bestempeld en hare toenemende kracht *Amerikanisirung* genoemd. Hij heeft een middel aangegeven, om voor Pruissen zoo mogelijk het kwaad te verminderen of af te wenden, daarin bestaande, dat hij *éene enkele* voorbereidende school wil voor de jeugd der beschaafde klasse, om het even, of die jeugd de Universiteit, de Akademie van technische wetenschappen, of van bouwkunde, of de Militaire school zal bezoeken. Daartoe wil hij de *Gymnasiën* hooger opvoeren en het goede, wat in de *Realschulen* gelegen is, in de eerste oplossen.

Daar Nederland thans als Pruissen door een soortgelijke vijand wordt bedreigd, heb ik gemeend, deze zaak uitvoerig ter sprake te mogen brengen. Zij is in Duitschland in den laatsten tijd ook door Geneeskundigen zeer ter harte genomen, en daar zij uit een Geneeskundig oogpunt ook bij ons overweging verdient, wijd ik aan haar eene plaats.

Reeds hier moet ik opmerken, dat ik de identiteit van den vijand voor Duitschland en Nederland niet aanneem; dat niemand dien alsnog voor Duitschland helder heeft getec-

kend, en dat evenmin iemand het beproefd heeft, om voor Nederland zijn beeldtenis te malen; dat alzoo een middel tot bestrijding slechts onder veel reserve kan worden aangewezen; dat *één enkel* middel hiertoe in Duitschland of in Nederland wel onvoldoende zal zijn; en dat men dus hier alweder met menschelijk werk te doen heeft.

In het aangewezen middel acht ik intusschen veel goeds gelegen, maar, terwijl ik in het volgende dat goede telkens zal trachten aan te wijzen, leg ik het geheel neder aan de voeten van mannen, die veel beter dan ik bekend zijn met den geest des tegenwoordigen tijds, met den aard van het goede Nederlandsche Volk, met opvoeding en onderwijs der jeugd. Men hebbe de goedheid, hier den wil op prijs te stellen, waar mij de krachten zullen ontbreken.

Het eerste gedeelte, dat hier volgt, heeft inzonderheid betrekking op medische toestanden, en mag als inleiding gelden tot het overige, hetgeen van algemeene beteekenis is ¹⁾).

¹⁾ Daar in het volgende meermalen van Duitsche toestanden sprake is, kan het nuttig zijn, hier de beteekenis van drie woorden vast te stellen, woorden, die in velerlei zin worden gebruikt. Aan de wijsgeerige beteekenis, aan die woorden gegeven, hechte men hier niet.

Onder *Humanismus* verstaat men in Duitschland in het gewone leven, behalve den menschelijken aard en voorts het goede, wat tot den menschelijken aard behoort, ook beschaving door beoefening van oude letteren aangebragt. Deze laatste beteekenis is uit den tijd der Reformatie, toen zoogenaamde klassieke studie op eigene scholen werd beoefend, scholen, die van de godsdienstige gescheiden waren. De oude letteren werden toen genoemd *Litterae humaniores*, en de Gymnasiën, waarop deze werden onderwezen, *Humanistische scholen*. In Duitschland heeft men deze beteekenis tot heden behouden, hoezeer aan de leerlingen dier scholen, de *Humanisten*, in klimmende mate nevens oude letteren onderwijs gegeven is in hetgeen de nieuwere tijd had aangebragt.

Realismus. In het midden der vorige eeuw was men in Duitschland met de Gymnasiën als opvoedings-inrigtingen niet tevreden; men wilde er ook meer uit het werkelijk leven op vertegenwoordigd hebben, meer wat men *zaken* noemt en waarvoor bij ons het woord „reëel” of „werkelijk” gebruikt wordt. In 1748 werd in Berlijn voor het eerst eene school opgericht voor beschaafden, waarop de oudheid

1.

De Heer Emil du Bois-Reymond, Hoogleeraar in de Physiologie te Berlijn; de Hoogleeraar F. C. Donders, Hoogleeraar in de Physiologie te Utrecht, de Heer Kappeijne van de Coppello, Minister van Binnenlandsche Zaken in Nederland, en een groot aantal Duitsche Artsen, handelende over humanisme of realisme, als beste voorbereiding voor studie van Artsen en alzoo voor Universitair onderrigt.

Sedert eenige jaren neemt bij sommigen de meening toe, dat door de meer en meer veldwinnende Natuurwetenschappen ten lange leste de steen der wijzen zal gevon-

werd ter zijde gesteld en de nieuwere beschaving werd vertegenwoordigd. Men noemde haar *Realschule*. Later heeft men ook onder den naam van Hoogere Burgerschool in Duitschland zeer onderscheidene van die scholen opgericht, maar het oorspronkelijke karakter in alle gehandhaafd: de nieuwere beschaving en niet de oude.

Idealismus. Is *Realismus* het zaakrijke, het werkelijke: *Idealismus* is hetgeen een meer of min verheven beeld van dat zaakrijke den geest aanbiedt: ideaal heet ook het wit, waarnaar men streeft, om zeker doel te bereiken, en welk wit alzoo in onze voorstelling boven de werkelijkheid geplaatst is. Ideaal mag ook heeten een model, waarnaar wij handelen, en *Idealismus* alzoo het scheppen van modellen, om daarnaar het leven in te rigten. Ik hoop van het laatste woord den tegenwoordigen Duitschen zin te hebben weder gegeven, iets dat moeilijk is, zoo men niet eenigen tijd onder het volk heeft geleefd; ik zou het bijna betwijfelen, of ik den Duitschen zin van dit woord goed heb verstaan, daar er door onze naburen gesproken wordt van een *Duitsch* Idealismus, alzoo iets geheel eigens, wat een ander volk vreemd zou zijn.

den worden, zoodat men er slechts een weinig van te nemen heeft, om geestelijk en ligchamelijk in elke rigting gezond te worden; bovendien zou men slechts een stukje van dien steen hebben tot poeder te stooten, van dat poeder een weinig hebben te mengen onder wat men ook wil, en dit zamen te smelten, om dadelijk te bekomen goud, zooveel men wil, en edele gesteenten naar welbehagen.

In 1854 heb ik, de Natuurwetenschappen hoog in top houdende, de schaduwzijde van haar aangewezen ¹⁾. Iets kan op zich zelf voortreffelijk zijn, maar er kunnen ook andere zaken voortreffelijk wezen; mag dan het eerste het andere overschaduwen en doen verstikken? De eik, die daar statig opgroeit, is een sieraad voor de plaats, die hij bekleedt; maar hij maakt alles ziek, wat er aan planten rondom hem leeft, en hij doodt ten slotte alles behalve wat mos, dat hij genadiglijk aan zijn voet duldt.

Omne nimium nocet: bij de Grieken waren het de schoone kunsten, die in waarheid niets anders naast zich wilden dulden, en toen die kunsten gingen kwijnen, was het met de beschaving der Grieken gedaan. Zoo ook thans met de Natuurwetenschappen: zij trachten alles te overvleugelen, en zou het haar gelukken, zoo was de tegenwoordige beschaving aan haar einde gekomen.

Zooverre heeft men het thans bij ons reeds gebragt, dat men eene ontwikkeling van de jeugd in Natuurwetenschappen als hoofdzaak durft stellen naast hetgeen tot voor korten tijd als het beste, beschavende voedsel werd aangezien.

Het is duidelijk, dat de Natuurwetenschappen eerst op scholen voor de jeugd konden vertegenwoordigd worden,

¹⁾ Redevoering over *De licht- en schaduwzijde van de beoefening der Natuurwetenschappen in dezen tijd*. Deze Redevoering is slechts voor mijne vrienden gedrukt en niet in den handel gekomen; naar mijn vermogen heb ik toen aangegeven, wat thans hieronder op nieuw in het licht en deels ook in ander licht gesteld wordt.

toen zij tot zekere mate populair geworden waren, en het is even duidelijk, dat de scholen, waarop *humaniora* onderwezen werden, niet zoo dadelijk er op belust waren, om aan die vreemdelingen herberging te verschaffen. Zeer wijselijk zag men de zaak eenigen tijd aan; toen begon men onder de *humaniora*, waaronder men ook altoos wiskunde verstaan had, hier en daar een weinig Natuurwetenschap op te nemen, elders wat meer, maar men hield de *humaniora* toch overal zooveel mogelijk van het *rem facias, facias rem*, verwijderd, alleen de humanistische scholen open stellende voor zooveel Natuurwetenschap, als tot algemeene beschaving gevorderd werd.

In Pruissen, waar men nog onder Napoleon I. in zaken van onderwijs schromelijk ten achter was, toen het geheele Volk, een klein deel uitgenomen, beperkt ontwikkeld was, grepen eenige weinige uitstekende mannen de zaak aan en plaatsten datzelfde Rijk in korten tijd, wat het onderwijs der jeugd betreft, boven alle andere volken. Ik kan hiermede niet bedoelen, dat hierin geene gebreken waren, maar aan het onderwijs geven en ontvangen werd eene kracht bijgezet, die dat volk in weinige jaren als van aard veranderde, zoodanig, dat, terwijl het vóór 60 à 70 jaren bij de Franschen heette *chair à canon*, het vóór 9 jaren in Frankrijk dien naam voor vast kon afleggen. Nog is dat Rijk doorweven van onderwijs in elke rigting en heeft het in wetenschappen en kunsten in waarheid de schoonste vorderingen gemaakt. Of het volk hierdoor gelukkiger geworden is, laat ik daar; het Communisme en het Socialisme groeijen er welig, en de lagere volksklasse ontvangt dus of geen of geen goed opvoedend onderwijs. Genoeg voor ons doel ter dezer plaatse op te merken, dat in Pruissen het onderrigt der jeugd het eerst zelfstandig gesplitst is, zoodanig, dat men den humanistischen of den realistischen weg bewandelen kon, zoo men onder de beschaafde klasse eene plaats wilde innemen. Het huma-

nistische was voorbereidend voor de Universiteit, het realistische voor het gewone, burgerlijk leven. Bovendien had en heeft men nog industrie-scholen, ambacht-scholen, handel-scholen, landbouw-scholen, enz., maar deze liggen buiten mijn tegenwoordig onderwerp.

In Nederland zijn wij slechts zeer van verre de Duitschers in deze ontwikkeling van scholen gevolgd. Als beschavende school had men bij ons het *Gymnasium*, dat ook hier diende tot voorbereiding voor de Universiteit, en daarbuiten had men als beschavende scholen niets dan lagere, en die, waarop, zooals men het heet, meer uitgebreid lager onderwijs werd gegeven, waarbij de zoogenaamde Instituten en Fransche scholen bovenaan stonden. Eerst in 1863 was er sprake van Middelbaar onderwijs bij de Wet, en rigtte men Hoogere Burger-scholen op, maar helaas! veel te veel in den zin der *Technische school*, zooals mijne vrienden H. A. van den Wall Bake, W. H. de Heus, R. van Rees en ik die eenige jaren vroeger te Utrecht hadden opgericht, eene school, die tot bloei gekomen is. Die Hoogere Burger-scholen in ons land waren dan in naam de *Realschulen* der Duitschers, maar bevatteden veel meer toegepast Natuurkundig onderrigt en minder letterkundig dan deze, zoodat zij in waarheid zeer onder de Pruissische moeten geplaatst worden, voor zooverre algemeene vorming betreft. Hoe het in andere landen gesteld is, ga ik hier voorbij.

In den laatsten tijd is nu bij sommigen, hier en in Duitschland ¹⁾, de zonderlinge vraag ontstaan, of de Hoogere Burgerscholen bij ons en de *Realschulen* bij de Duitschers niet de plaats zouden kunnen innemen van het *Gymnasium*, als voorbereidende school voor de Universiteit; ik zeg bij sommigen, en die sommigen waren hier en daar woordvoerders. In wijzen ernst kon niemand die vraag stellen; waren de *Gymnasiën* niet goed, dan behoorden zij verbeterd te worden,

¹⁾ Wanneer ik hier van Duitschland spreek, geldt dit inzonderheid Pruisen en daarmede verwante deelen van het Rijk.

maar de Hoogere Burgerscholen hier en de *Realschulen* in Duitschland waren er, zoo het heette, om voor het burgerlijk leven voor te bereiden, terwijl het *Gymnasium* daar was, om voer te bereiden voor eene Hoogeschool, welke Hoogeschool een deel der jeugd opvoert tot de beoefening der wetenschappen in den ruimsten zin des woords. Zeker moeten *Gymnasium* en Hoogeschool den jongeling bovendien gereed maken, zooals de *Realschulen* dit doen, om in het tegenwoordige leven te kunnen optreden; maar de pligt van *Gymnasium* en Hoogeschool reikt oneindig verder; zij moeten den jongeling voorbereiden, niet om aan het gewone leven te kunnen deelnemen, maar om de hoogste zorgen op zich te kunnen nemen, die aan eene maatschappij vastheid, welvaren, ja geluk kunnen verzekeren.

Zullen nu *Gymnasium* en Hoogeschool daartoe in staat zijn, dan moeten zij twee onafscheidelijke gedeelten zijn van één geheel. Is tegenwoordig elke voorbereiding voor iets eene voorbereiding voor alles? Inderdaad, zoo schijnt het: de onbekwaamsten, door allerlei ongeoorloofde middelen hier of daar op een zetel gebragt, volkomen onvoorbereid en zelfs geen begrip hebbende van voorbereiding, hebben de magt en de kracht in handen: niet het regt van den sterkste, maar het regt van den slimste, dat is de stoom van onze tegenwoordige maatschappij. En is het in zulk een tijd te verwonderen, dat men een houten been en een natuurlijk been acht van gelijke waarde te zijn? In waarheid *Realschulen* en *Gymnasiën* op gelijke lijn te willen stellen als voorbereidende scholen voor Hoogescholen, is eene zoodanige groote dwaling, dat men nauwelijks gelooven kan, dat iemand er toe in staat is, en nog zooveel meer zou dit zijn de gelijkstelling van onze Hoogere Burgerscholen met onze *Gymnasiën*.

En toch is dit door twee mannen van aanzien van ons land geschied en is het in Duitschland door eenige woordvoerders, die van Hooger Onderwijs geene voorstelling

hadden, in deze dagen mede voorgestaan. Maar gelukkig is het protest, zooals het trouwens te wachten was, voor Duitschland verpletterend geweest; voor Nederland geen protest, maar bescherming en invoering van het onheil.

De twee mannen van aanzien onder ons, van wie ik sprak, zijn de Hoogleeraar Donders en de Minister Kappeijne; zij tooijen zich beiden met het uitstekend gezelschap van den Berlijnschen Hoogleeraar du Bois-Reymond; maar ongelukkig is deze Heer een zoodanig geduchte tegenstander van hetgeen onze twee genoemde landgenooten onder zijne vlag hebben willen binnen smokkelen, dat er in waarheid niet anders overblijft dan te meenen, dat de Hoogleeraar Donders en de Minister Kappeijne hardop gedroomd hebben, toen zij zeiden, dat du Bois-Reymond *Gymnasiën* en *Realschulen* van gelijke beteekenis achtte ter voorbereiding voor de Universiteit.

Uit een polemisch oogpunt heeft deze zaak geene waarde, maar in een land, waarin men nog kort geleden de *Gymnasiën* heeft verminkt, is het in het geheel niet ongepast, aan du Bois-Reymond uitvoerig het woord te geven, zooals ik hieronder ook zal doen.

In het vorige jaar heeft de Hoogleeraar F. C. Donders (*Bedenkingen op het Wets-ontwerp, regelende de voorwaarden tot verkrijging der Bevoegdheid van Arts, enz.* Utrecht, Dannenfelser en Comp. 1878, bl. 6), die elke propaedeusis voor aanstaande Geneeskundigen, zoowel de letterkundige als natuurkundige, getracht heeft te doen inkrimpen over beide rigtingen, welke in Duitschland door de woorden *Humanisme* en *Realisme* onderscheiden worden, het volgende gezegd: »Het stelsel" (der Nieuwe Wet op de Bevoegdheid) »brengt mede, dat het betrekkelijk aantal Artsen en Artsen-doctoren zich van zelf zal regelen (?), aan de eene zijde »naar de behoeften en de eischen der maatschappij, aan »de andere zijde naar hare materiële en intellectuële

»krachten. In een tijd, waarop de waardeering eener klassieke vorming in een crisis verkeert, die zelfs een denker als Emil du Bois-Reymond op twee gedachten doet hinken, is dergelijke zelfregeling zeker zeer gewenscht en kan men niet beter doen, dan haar de toekomst over te laten.

»Doch — onder één beding: dat men beginne, met de »kansen voor de keuze van de eene of van de andere klasse »zooveel mogelijk gelijk te stellen.»

Deze woorden zijn in vele opzigten hoogst merkwaardig:

a. er zou een crisis bestaan, dat is eene periode geworden zijn, waarin velen meenen, dat eene humanistische, vele anderen, dat eene realistische voorbereiding voor Geneeskundigen de beste is;

b. de voortreffelijke du Bois-Reymond zou hierin zelf op twee gedachten hinken;

c. men moet alzoo beide rigtingen gelijkelijk voorstaan, opdat met der tijd alzoo aan de eene of andere de voorkeur kunne gegeven worden, naar hetgeen dan zal gebleken zijn.

Toen ik in October 1878 (hierboven, bl. 128) over deze woorden iets in het midden bragt, was mij van eene *crisis* niets bekend; wel hadden sommigen in Duitschland sedert lang het realisme in de plaats van het humanisme willen stellen, en had men dit in Nederland, waar men tegenwoordig zoo gaarne het Buitenland volgt, ook wel hier en daar gezegd; maar van eene *crisis* had ik nooit een woord gehoord, zelfs niet in de onjuiste beteekenis, die de Hoogleeraar aan dit woord toekent: geneeskundig althans is het eene dwaasheid, onder *crisis* te verstaan een strijd tusschen twee magten.

Voorts was het mij zeer onwaarschijnlijk, dat de uitstekende du Bois-Reymond in deze op twee gedachten zou hinken, daar hij altijd bewijs geeft, aan het humanisme den lauwertak toe te reiken. Maar deze Heer kon zoo iets gezegd hebben, zonder dat ik het gelezen had.

Eindelijk vond ik het allerzonderlingst, deze hoogst ge-

wigtige vraag, zoo zij werkelijk eene vraag ware, aan de dobberende en vlottende openbare meening over te geven, opdat die haar antwoord, *post varios casus et tot discrimina rerum*, hier of daar in dezen of genen hoek zou doen aanspoelen. Mij dacht, dat de deskundige mannen er juist zijn, om in zulke zaken een handje te helpen.

Ik bepaalde mij alzoo ter aangehaalde plaatse het volgende er bij op te teekenen. De Hoogleeraar zegt: »*dat de waardeering eener klassieke vorming in een crisis verkeert, die zelfs een denker als Emil du Bois-Reymond op twee gedachten doet hinken. Elk hinke, die hinken wil, en du Bois-Reymond worde, zooals hij verdient, voor een voortreffelijk denker gehouden; maar om denken is het hier niet te doen; met denken worden zaken van ervaring niet beslist.*» Ik voeg thans er bij, dat men humanistisch en realistisch ontwikkelde personen slechts heeft aan te zien, om aan de eersten den voorrang te geven, *caeteris paribus*.

In de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, waarin de Nieuwe Wet op de Bevoegdheid enz. is aangenomen, heeft de Minister Kappelijne de zaak van het humanisme en realisme op nieuw ter sprake gebracht. Ik heb zijne woorden weder gegeven bl. 151 hierboven; zij zijn: »er is geen moeilijker te beslissen quaestie dan deze, hoe de verhouding van het voorbereidend onderwijs is en of men zich voor de eerste opleiding moet vergenoegen met de realistische opleiding van de Hoogere Burgerschool, of de humanistische moet eischen, die eigen is aan het Gymnasium. Over deze kwestie bestaat onder de geleerden het grootste verschil van meening. Ik verwijs naar de bekende redevoering van den beroemden Professor Dubois-Reymond, die, natuurlijk over Duitschland sprekende, aandraadt, om die quaestie voorloopig niet te beslissen en door het nemen der proef de zaak aan de praktijk over te laten, opdat de ervaring kunne beslissen.

»Waar de beste deskundigen uit het Buitenland zulk een raad geven, daar heeft de Regering gemeend door de »indiening van haar voorstel geen gewaagde proef te willen, »maar een bewijs gegeven te hebben van voorzigtigheid.»

Met deze matige gift van chloroform (Formylsuperchloride), door den Minister gegeven aan de Eerste Kamer, waren zijne vrienden aldaar tot toestemmen gereed.

Ik heb sedert dien tijd mij alle moeite gegeven, om die beroemde Buitenlandsche geleerden te leeren kennen, die zoo tegen elkander streden over humanisme of realisme, en ik heb wel hier en daar een enkelen gevonden, mij trouwens reeds van vroeger bekend; maar van een ernstigen strijd, van eene *crisis*, die er bestaan zou, niets ontdekt. Sterker en duidelijker heeft de Minister Kappeijne, die dood eenvoudig den Hoogleeraar Donders hierin schijnt gevolgd te zijn, de Eerste Kamer nooit om den tuin geleid dan thans. Het kan eene les wezen voor den Hoogleeraar en voor den Minister, om voortaan wat omzigtiger te zijn, wanneer het de belangen van het Nederlandsche volk geldt: *Wat die twee Heeren van dien strijd en van die crisis gezegd hebben, is dood eenvoudig niet waar.* De strijd zou op Duitschen bodem gevoerd worden, naar den Minister, en wat is er nu dezer dagen geschied? Men heeft het in het begin van April van dit jaar in de Dagbladen kunnen lezen, maar daar het hier gold eene zaak van hoog gewigt, heb ik de autentieke bescheiden hierover verzocht, en, door de goedheid van mijne vrienden Dr. Rud. Miquel te Osnabrück en Mr. A. Th. Miquel te Berlijn, bekomen. De zaak is deze: de Minister van Onderwijs in het Duitsche Rijk schijnt een einde te hebben willen maken aan deze en gene stem, aldaar van de *Realschulen* (door de Hoogere Burgerscholen bij ons in het klein vertegenwoordigd) nu en dan uitgaande, en heeft aan al de vereenigingen van Artsen in Duitschland de vraag voorgelegd: *welke voorbereiding voor Geneeskundigen is beter, eene humanistische of eene realistische?* Ik

laat hier woordelijk volgen hetgeen de Minister aan de vereeniging van Artsen gevraagd heeft ¹⁾).

»Bei der grossen Zahl der hierbei in Betracht kommenden Fragen wird es den aus praktisch stark beschäftigten Männern bestehenden Vereinen kaum möglich sein, auf sämtliche Vorschriften (des Prüfungsordnungs-Entwurfs) ein gleiches Augenmerk zu richten. Sie berühren auch in der That die ärztlichen Standesinteressen, deren Pflege sich die Vereine zur besonderen Aufgabe gestellt haben, in verschiedenem Grade, und ich bin der Ansicht, dass es im Allgemeinen dem gewissenhaften Ermessen eines jeden Vereins wird lediglich überlassen bleiben können, bei welchen Punkten für ihn eine Veranlassung vorliege, sich darüber zu äussern. Dagegen erachte ich eine der in den Entwürfen enthaltenen Vorschriften für so wichtig, um dem von mir gehegten Wunsche eine allgemeine Verbreitung gegeben zu sehn, dass sämtliche ärztliche Vereine, so weit irgend möglich, sich über diese Vorschrift äussern möchten. Es ist die Ziffer 1 des § 4 des Entwurfs, nach welcher zur ärztlichen Prüfung nur zugelassen werden soll, wer das Zeugniss der Reife an einem humanistischen Gymnasium des Deutschen Reichs erlangt hat. Es ist bekannt, dass die Sachverständigen-Kommission sich für die Beibehaltung der Vorschrift entschieden . . ., dass aber andererseits, insbesondere auf Seiten preussischer Realschulmänner, vielfach der Wunsch zu erkennen gegeben ist, es möge das gleiche Recht der Zulassung zur Prüfung und demzufolge auch das Recht der Zulassung zum ärztlichen Studium im Allgemeinen auch denen gewährt werden, welche das Zeugniss der Reife an einer Realschule erster Ordnung erlangt haben. Bevor nunmehr über die wichtige Frage definitive Entscheidung getroffen wird, kommt es mir darauf an, dass dieselbe von allen dabei beteiligten Kreisen eingehend erwogen und begutachtet werde. Ich habe es deshalb für erforderlich erachtet, nachdem die Stimmen aus den Kreisen der Vertreter der Realschulen mir bekannt geworden, insbesondere nochmals die medizinischen Fakultäten

¹⁾ J. Hobrecht, Vortrag gehalten im Architekten-Verein zu Berlin. bl. 8—9. Altenburg 1879.

der preussischen Universitäten über die Frage zu hören. Ich erachte es aber auch nicht minder angezeigt, dass ausser den Männern der Wissenschaft diejenigen, welke in der ärztlichen Praxis thätig sind und sich dazu berufen fühlen, ihr motivirtes Gutachten darüber abgeben... Zur Beschleunigung würde es wesentlich beitragen, wenn diejenigen ärztlichen Vereine in Preussen, welke sich hiernach mit der Abgabe eines Gutachtens befassen werden, dasselbe an mich insenden. Ich werde nicht unterlassen, die mir zugehenden Aeusserungen seiner Zeit auch zur Kenntniss des Herrn Reichskanzlers zu bringen, damit sie auch bei den weiteren Stadien der Berathung des Entwurfs benutzt werden können. Zu diesem Zweck wird es indess erforderlich sein, dass sämmtliche Gutachten bei mir binnen längstens sechs Wochen eingegangen sind."

Die Artsen waren nu de mannen van het vak en alzoo het Duitsche medische volk. Van 163 vereenigingen zijn antwoorden ingekomen, en van deze waren er 157 voor humanistische voorbereiding en 6 voor realistische.

Zóó hebben nu de Duitsche Geneeskundigen in deze dagen gesproken. Waar is nu de strijd? Men kan de bijzonderheden dienaangaande vinden bl. 39 van het *Aerztliches Vereinsblatt*, 8ste jaargang, Maart 1879. Bl. 23 in het Februarij-nommer 1879 van hetzelfde blad wordt ook de vraag gevonden van den Minister, die bl. 257 hierboven is medegedeeld. In hetzelfde N^o., bl. 25, komt een voorstel voor, in welken zin men den Minister antwoorden zal; daarin worden theoretische en paedagogische overwegingen ter zijde gesteld, en plaatst men zich op het praktisch standpunt. Eene eerste opmerking, hier gemaakt, is, dat er te weinig wiskunde op de Duitsche *Gymnasiën* onderwezen wordt; analytische geometrie en de beginselen van differentiaal- en integraal-rekening moeten op het *Gymnasium* aan aanstaande Geneeskundigen bijgebracht worden. Natuurwetenschappen moeten niet om de kennis, maar om de methode, op het *Gymnasium* voorgedragen worden; men moet leeren zien en leeren waarnemen, en daarom is ook teekenen noodig. De *Gymnasiën*

worden zeer geroemd, daar er van geen nut sprake is, ook omdat er aan de geschiedenis veel gewigt gehecht wordt tot vorming der jeugd. Daarom wordt het optreden van elke andere school in zijne plaats afgewezen, ook omdat de Artsen, die van de steden verwijderd leven, door goede Gymnasiale vorming telkens als van zelf nieuwe zelfstandigheid bekomen, daar er bij hen goede grondslagen gelegd zijn. De andere gronden, in het voorstel aangegeven, ga ik voorbij, maar het voorstel besluit met de bede aan den Minister, om wel eenige verbeteringen aan de *Gymnasiën* aan te brengen, maar er niet aan te denken, aan de *Realschulen* het regt te geven, om hare leerlingen naar de Universiteit te zenden. Men bedenke hierbij wel, dat op de Duitsche *Realschulen* 1ste orde gedurende zes jaren Latijn onderwezen wordt.

Waar is hier de strijd?

In hetzelfde No., bl. 27, komt van Dr. Pfeiffer een lof op de *Realschulen* voor Geneeskundigen voor; hij was een leerling van zulk eene school; en bl. 28 worden *Stellingen* van de algemeene bijeenkomst van Artsen in Thüringen vermeld, waarin op verbeteringen der *Gymnasiën* sterk wordt aangedrongen en wordt gezegd, dat, indien die verbeteringen niet worden aangebragt, het wenschelijk is, slechts leerlingen van de *Realschulen* tot de Geneeskundige studiën op de Universiteit toe te laten.

Waar is hier de strijd?

Eindelijk komt in hetzelfde No., bl. 29, nog een warm woord voor ten gunste van de *Gymnasiën* tegenover de *Realschulen* van Professor Heidenhain te Breslau, waarin niet slechts die voorrang voor Geneeskundigen wordt aange-toond, maar, op het voetspoor van Zürich, aan het *Gymnasium* zelfs voor technici de voorrang gegeven wordt. Professor Lothar Meyer, die ruime gelegenheid had met de zaak bekend te worden, noemt het een waar ongeluk, indien de kweekelingen der *Realschulen* op de Universiteiten zouden worden toegelaten; en Dr. Ewald te Berlijn vreest,

dat eene realistische opvoeding van Geneeskundigen deze ligt al te realistisch maken zal in hunne verhouding tot het publiek (geld maken).

Waar is hier de strijd?

Het is duidelijk, daar de *Realschulen* in Duitschland bij het volk veel aanzien hebben, dat bij sommigen, ook bij Geneeskundigen, de vraag opkomt, of de *Realschulen* niet met de *Gymnasiën* op gelijke lijn mogen gesteld worden, en even duidelijk is het, dat belanghebbenden dit hebben voorgestaan. Zoo is er dan in deze zaak veel beweging gemaakt, maar van een strijd heb ik niets ontwaard. De belanghebbenden hebben die beweging geschapen, en eenige Geneeskundigen zijn daarin medegegaan en dat is in vroegere jaren meermalen geschied (b. v. in 1869, zie hieronder). Een strijd is, kracht tegenover kracht te stellen, en daarvan is hier niets gebleken: zoodra de vraag aan de Geneeskundigen wordt voorgelegd, wordt zij met eene verpletterende meerderheid ontkend; maar vrij algemeen wenscht men de *Gymnasiën* verbeterd te zien.

Het geheel is uitgegaan van de mannen der *Realschulen*, en het is dus eene zaak van zuiver eigenbelang; maar de onafhankelijke deskundige mannen staan er bijna buiten en zijn er nooit in betrokken geweest, en wel het minst van allen du Bois-Reymond, zooals hieronder uitvoerig blijken zal. En toch noemt de Minister Kappeijne dezen naam in de Eerste Kamer, om zijne ongelukkige Wet smakelijk te maken. De Leden dezer Kamer kunnen onmogelijk gelezen hebben, al wat een ander in de Vergadering ter tafel brengt. Zoo was het niet te vergen, dat zij kennis zouden dragen van de verhandeling van du Bois-Reymond, door den Minister genoemd. Zij vertrouwden op den Minister, en de beroemde naam van den Berlijnschen Hoogleeraar heeft zeker tot de aanneming der Wet bijgedragen.

Het zou een treurig schouwspel geweest zijn, indien een der Leden van de Eerste Kamer de verhandeling van du

Bois-Reymond zou gelezen en met zich ter Vergadering zou gevoerd hebben, en hij dan eenige plaatsen uit die verhandeling zou hebben voorgelezen, zooals wij die hieronder zullen mededeelen. Wie kan het zich voorstellen, wat dan de Minister van Binnenlandsche Zaken zou gezegd hebben?

Het schijnt, dat velen onder de Duitsche Artsen met du Bois-Reymond van meening zijn, dat er slechts *éene* opvoedende school moet wezen voor beschaafde jonge lieden; althans dit moet ik opmaken uit hetgeen op de vierde Vereeniging der mannen van de *Realschulen* behandeld is, te Duisburg in April van dit jaar, waarvan ik de volgende woorden overneem uit een Berlijnsch Dagblad.

»Alsdann referirte Direktor Steinbart (Duisburg) über die Eingabe, welche eine grosse Zahl preussischer Realschulmänner an den Kultusminister Dr. Falk in Sachen der ärztlichen Voten über die Zulassung der Realschul-Abiturienten zum Studium der Medizin gerichtet haben. Diese Eingabe weist darauf hin, dass die ärztlichen Vota theils auf Unkenntniss der Realschulen beruhen, theils aus dem Glauben entspringen, es könne noch jetzt „eine“ höhere Schule zur Vorbereitung für alle gebildeten Stände dienen, theils aus dem Wunsche hervorgehen, nicht in ihrem Standesansehen dadurch geschädigt zu werden, dass in den Stand junge Männer eintreten, die nicht auch Juristen oder Theologen hätten werden können. Die Einheitsschule sei unmöglich, und wenn die meisten Aerztevereine, unter Zugeständniss der Mängel der bisherigen Vorbildung in Mathematik und Naturwissenschaften, eine Reform des Gymnasiums in dieser Richtung fordern, so dürfte diese reformirte Anstalt von der Realschule I. O. nur sehr wenig verschieden sein. Was die Furcht der Aerzte vor der Schädigung ihres Standesansehens betrifft, so seien diese Einwendungen nur dann stichhaltig, wenn die Aerzte den Nachweis führen könnten, dass die Vorbildung der Mediziner durch die Realschulen mangelhaft sein werde; wenn sie aber das nicht beweisen könnten, so habe auch jene Besorgniss keine Bedeutung. Die Eingabe, welche übrigens von sämtlichen Direktoren der

preussischen selbstständigen Realschulen I. O. unterzeichnet ist, schliesst wie folgt:

»Indem Ew. Excellenz die Aerztereine in ganz Deutschland zu einer Auslassung in der Frage aufforderten, hat sich in verwirrender Weise wiederum die Verschiedenheit des Begriffes Realschule in den deutschen Staaten geltend gemacht. Dem Namen »Realschule“ haftet seinem Wortlaute nach, wie nach der historischen Entwicklung der Realschule, etwas an, das dazu geeignet ist, den Vorurtheilen gegen die Realschulen I. O. Vorschub zu leisten. Wir bitten daher Ew. Excellenz ganz gehorsamst, den Namen »Realschule I. O.“ in »Real-Gymnasium“ verwandeln zu wollen; gleichzeitig aber hochgeneigtest dahin zu wirken, dass durch Normativbestimmungen, wie sie seit 1874 für die Gymnasien in ganz Deutschland bestehen, der Begriff »Real-Gymnasium“ für Deutschland festgestellt werde. Wir geben uns der Hoffnung hin, dass Ew. Excellenz dabei die Frage der von uns erbetenen Erweiterungen der Berechtigungen, namentlich hinsichtlich des Studiums der Medizin, zu unseren Gunsten entscheiden.“

Der Referent, welcher die hier geltend gemachten Gesichtspunkte in einer zündenden Ansprache noch näher beleuchtete, empfahl schliesslich:

»Die Versammlung wolle ihre Uebereinstimmung mit dieser Eingabe erklären und namentlich aussprechen: I. a) dass den Gutachten der ärztlichen Vereine bezüglich der Zulassung der Realschul-Abiturienten zum Studium der Medizin mehrfach mangelnde Kenntniss der Realschulen I. O. zu Grunde liege; b) dass das Verlangen der meisten ärztlichen Vereine nach einer Einheitsschule unausführbar sei; c) dass nach den zahlreichen Zeitungsberichten über die Begründung der Vota der ärztlichen Vereine und nach anderen zuverlässigen Ermittlungen die Sorge vor einer Herabsetzung des Standes ein wesentliches Motiv für die ablehnenden Beschlüsse der ärztlichen Vereine sei; ferner II. dass auch die versammelten Delegirten es als höchst wünschenswerth bezeichnen: a) dass der Name »Realschule I. O.“ in »Real-Gymnasium“ verwandelt werde; b) dass der Begriff des »Real-Gymnasiums“ durch Normativbestimmungen für das ganze deutsche Reich festgestellt werde.“

Men ziet het : hier geldt, hetgeen uitgedrukt wordt met de woorden: *egomet sum proximus mihi*; van de zijde der *Realschulen* wenscht men het zoo gaarne, en het is tegenwoordig volkomen geoorloofd iets voor te staan, indien men het wenscht, al is het ook voor een ander of voor het algemeen belang in hooge mate schadelijk. Denk aan de oprigting der Amsterdamsche Universiteit.

De zaak zelve wordt naar aanleiding van de woorden van du Bois-Reymond hieronder op eene andere wijze breed besproken.

Ik ben niet van oordeel, dat een volk, hetwelk eene geschiedenis heeft als het Nederlandsche, bij voorkeur aan het Buitenland zou moeten vragen, hoe men te handelen heeft; maar zij, die zich in Nederland zoo hebben in de bres gesteld voor verminking van het humanisme, als voorbereidingsmiddel voor goede Geneeskundige studie, kunnen thans bij de Deutsche Artsen gaan vragen, waarom de overgrootste meerderheid van hen van eene andere meening is. Er is niet aan te twijfelen, of deze Deutsche Artsen volgen du Bois-Reymond op het spoor, die de krachtigste voorstander is van humanisme en de warmste bestrijder van realisme van allen, die ik ken.

Ik voeg hierbij de volgende titels van Verhandelingen van voorstanders der *Realschulen* tegenover de *Gymnasiën*:

Bericht über die Delegirten-Versammlung des allgemeinen deutschen Realschulmänner-Vereins zu Berlin am 3. und 4. April 1877. Berlin 1877.

Ueber die Gleichberechtigung der Realschule I. O. mit dem Gymnasium. Von Dr. Ludwig Schacht, Director der Realschule I. O. zu Elberfeld. Berlin 1878.

Vortrag, gehalten im Architekten-verein zu Berlin, 17. Februar 1879, von J. Hobrecht. Altenburg 1879.

Overal, waar hier van *Realschulen* gesproken wordt, worden bedoeld de scholen der 1ste orde van dien naam; het zal dadelijk blijken, dat deze in vele opzichten verre staan boven onze Hoogere Burgerscholen.

II.

Inrigting der Duitsche Gymnasiën, Duitsche Realschulen en Duitsche Gewerbeschulen ¹⁾.

Er is hier zoo dikwerf sprake van deze drie inrigtingen , dat het noodig is, nader te doen zien, wat men daaronder verstaat. Aan algemeene voorschriften, bij Wet of Besluit gegeven, heeft men niet wat noodig is, om zich de zaak levendig voor te stellen. Ik heb gemeend goed te doen , hier op te nemen een voorbeeld van het onderwijs, gegeven in 1878—1879 te Berlijn aan een *Gymnasium*, aan eene *Realschule* en aan eene *Gewerbeschule*. Van elk dezer twee eerste soorten van scholen zijn er in Berlijn 9; elke school is bezocht door 600 à 700 jonge lieden.

Gymnasium. Aan een van deze *Gymnasiën*, met name aan het *Friedrichs-Gymnasium*, komen de jonge lieden met hun 12de jaar en doorloopen zes klassen. Aan deze school zijn 29 onderwijzers verbonden, en in elke klasse wordt

¹⁾ In Pruissen heeft men thans de volgende scholen, die voor ons doel vermelding verdienen: *Volksscholen*, waarop geene vreemde talen worden onderwezen; *Hoogere Burgerscholen*, waarop ook Engelsch en Fransch, maar geene klassieke letteren onderwezen worden; *Realschulen van de 2de orde*: hierop wordt onderrigt gegeven in twee vreemde, levende talen en facultatief in het Latijn; *Realschulen van de 1ste orde*: twee nieuwe, vreemde talen en verplicht Latijn, maar geen Grieksch; *Gymnasiën*, waarop nieuwe talen en Latijn en Grieksch onderwezen worden.

Behalve deze scholen, die als opvoedings-scholen moeten beschouwd worden, heeft men nog, onder den naam van *Gewerbeschulen*, scholen voor den aanstaanden werkman of techniker, waar het opvoedend beginsel en de toepassing gemengd leven.

30—31—32 uren 's weeks onderwijs gegeven. Ik neem hier het volgende over uit het berigt omtrent het onderwijs, aan die inrigting gedurende het genoemde jaar gegeven, en ik voeg er bij het berigt van de *Voorschool*.

UNTERRICHTS-PENSA.

A. GYMNASIUM.

Ober-Prima. Ordinarius: Oberlehrer Dr. Meusel.

Religion. 2 St. S.: Reformationsgeschichte. Lectüre der Augustana mit besonderer Berücksichtigung der Symbolik. W.: Römerbrief. Repetition der Kirchenlieder und Psalmen. Gumlich.

Deutsch. 3 St. Litteraturgeschichte von Klopstock bis auf Schillers Tod. Lectüre: Lessings Litteraturbriefe, Laokoon, Hamburger Dramaturgie. Göthes Iphigenie und Tasso, Italienische Reise, Wahrheit und Dichtung. Schillers naive und sentim. Dichtung in schriftlich oder mündlich controlirter Privatlectüre. Aufsätze. Philosophische Propädeutik. Voigt.

Latein. 8 St. Uebungen im lateinischen Stil in Aufsätzen, Extemporalien und im Lateinsprechen. Lectüre: S.: Cic. ausgewählte Briefe; Phil. I. Tac. hist. IV u. V; privatim: Cic. Phil. II., p. Deiotaro, p. Rosc. Am. W.: Cic. div. in Caecil., Verr. IV; Tac. Germ.; privat. Cic. Verr. V. Meusel. Hor. carm. II und III, einige Satiren und Episteln. 2 St. Kempf.

Griechisch. 6 St. Repetition der Grammatik im Anschluss an Extemporalien. Lectüre: Demosth. de corona. Thucyd. IV. Hom. II. XIII—XXIV (zum Theil privatim). Soph. Oed. Col. Engelmann.

Hebräisch. 2 St. (Facultativ). Repetition der Formenlehre. Lectüre: aus Genesis, Psalmen, 2. Buch Samuel und Propheten. Schriftliche Uebungen. Gumlich.

Französisch. 2 St. Repetition der Grammatik. Extemporalien und Exercitien. Mündliche Uebersetzungen aus Ploetz, Stücke zur Einübung der Syntax. Lectüre: Dumas, hist. de Napoléon. Püschel.

Englisch. 2 St. (Facultativ). Vervollständigung der Grammatik. Mündliche Uebersetzungen aus Herrigs Uebungsstücken. Lectüre: Shakespeare, Othello. Dickens, Christmas Carol. Püschel.

Geschichte u. Geographie. 3 St. Mit Unter-Prima combinirt: Mittelalter (einjährig). Geschichte der neueren Zeit (einjährig). 2 St. Beide Klassen getrennt: Repetitionen aus der gesammten Geschichte und Geographie. 1 St. S. Foerster, W. Goldschmidt.

Mathematik. 4 St. S.: Einleitung in die analytische Geometrie. W.: Sphärische Trigonometrie, Elemente der Astronomie. S. u W.: Repetitionen und Uebungen im Lösen von Aufgaben. Monatlich eine grössere Arbeit. Fischer.

Physik. 2 St. S.: Optik. W.: Akustik. Wärme. Fischer.

Unter-Prima. Ordinarius: Oberlehrer Dr. Engelmann.

Religion. 2 St. S.: Kirchengeschichte bis zur Reformation. W.: Evangelium des Johannes. Repetition von Kirchenliedern und Psalmen. Gumlich.

Deutsch. 3 St. Litteraturgeschichte bis auf Klopstock. Aufsätze. Lecture: Nibelungenlied, Kudrun. Voigt.

Latein. 8 St. Stilübungen in mündlichen Uebersetzungen aus Süpfler's lat. Stilübungen III, Extemporalien, Aufsätzen und im Lateinsprechen. Lecture: S.: Cic. de fin. I. u. III. priv. Liv. XXVII—XXX. W.: Tac. Germ. priv. Caes. b. g. I, IV, VI. Siecke. Hor. Metrik. carm. lib. II u. III. 2 St. Kempf.

Griechisch. 6 St. Repetition der Grammatik im Anschluss an Extemporalien. Lecture: S.: Soph. Philoct. Demosth. Olynth. I. u. II. Hom. Ilias I—VI (zum Theil privatim). W.: Plato, Phaedo. Hom. Ilias VII—XII (zum Theil privatim). Soph. Oed. Col. Engelmann.

Französisch. 2 St. Ploetz, Gramm. II, Lect. 70—79. Extemporalien u. Exercitien. Lecture: Corneille, Le Cid. Racine, Britannicus. Püschel.

Englisch. 2 St. (Facultativ). Mit Ober-Prima combinirt.

Hebräisch. 2 St. (Facultativ). Desgl.

Geschichte u. Geographie. 3 St. Siehe Ober-Prima.

Mathematik. 4 St. S.: Stereometrie. Repetition der Reihen und Logarithmen. W.: Binomischer Lehrsatz. Combinationslehre Gleichungen 3. Grades. Repetition der Trigonometrie. Extemporalien. Monatl. eine grössere Arbeit. Fischer.

Physik. 2 St. S.: Galvanismus. W.: Mechanik. Fischer.

Ober-Secunda. Ordinarius: Oberlehrer Dr. Püschel.

Religion. 2 St. S.: Die Synoptiker, besonders Erklärung der Bergpredigt und Parabeln. W.: Apostelgeschichte. Galaterbrief. Repetition der Kirchenlieder und Psalmen. Gumlich.

Deutsch. 2 St. Lehre von der Disposition. Aufsätze. Freie Vorträge. Lectüre: S.: Göthe, Wahrheit und Dichtung. W.: Lessing, Abhandlungen über die Fabel. Schiller, Was heisst und zu welchem Ende studirt man Universalgeschichte? S. Förster, W. Jung er.

Latin. 10 St. Wiederholung und Erweiterung der Casus- und Moduslehre. Mündliche Uebersetzungen aus Süpfles lat. Stilübungen II. Extemporalien, Exercitien und Aufsätze. Lectüre: S.: Cic. Lael. pro Mil. c. 1—19. privatim aus Caes. b. g. V. und aus Liv. II. W.: Cic. in Verr. II, 4; privatim aus Liv. II. und aus Caes. b. g. VII. Püschel. S.: Verg. Ecl. 1, 6; Georg. I, II und Aen. VI. W.: Eclog. 4, 10; Georg. III, IV und Aen. IX. 2 St. Gumlich.

Griechisch. 6 St. Syntax der Tempora u. Modi. Extemporalien. Lectüre: S.: Plat. Crito. Hom. Od. XVI—XIX, privatim XXI u. XXII. W.: Plato, Apol. Hom. Od. XX—XXIV, (privatim XIII, XIV, XXIII). Thiemann.

Hebräisch. 2 St. (Facultativ). Formenlehre. Lectüre aus der Genesis und den Psalmen. Müller II.

Französisch. 2 St. Ploetz, Gramm. II, Lect. 58—69. Extemporalien. Lectüre: S.: Herrig, la France littéraire (Cuvier). Scribe, Le verre d'eau. W.: Molière, l'Avare. Püschel.

Englisch. 2 St. (Facultativ). Aussprache und Formenlehre. Lectüre aus Herrigs Readingbook. Patzig.

Geschichte u. Geographie. 3 St. Römische Geschichte. Repetition der orientalischen und griechischen Geschichte sowie der Geographie Europas ausser Deutschland. Jungfer.

Mathematik. 4 St. Logarithmen. Gleichungen 2. Grades. Reciproke Gleichungen. Die einfachsten Reihen. Ebene Trigonometrie. Extemporalien. Hohnhorst.

Physik. 2 St. S.: Reibungselectricität. Elemente der Chemie. W.: Einleitung in die Mechanik. Hohnhorst.

Unter-Secunda. Ordinarius: Coet. A.: Prof. Dr. Amen.
Coet. B.: Prof. Dr. Voigt.

Religion. 2 St. S.: Die historischen Bücher des alt. Testaments. Geographie von Palästina. W.: Die didaktischen und prophetischen Bücher des alt. Test. und die Apokryphen. Kirchenlieder und Psalmen. Coet. A. u. B. combinirt. Gumlich.

Deutsch. 2 St. Theorie der Epik, Lyrik u. Dramatik bei der Lectüre entwickelt. Abriss von Goethes, Schillers und Lessings Leben. Aufsätze. Freie Vorträge. Lectüre: Lessings Emilia Galotti. Schillers Braut von Messina, Wallenstein, Spaziergang. Goethes Balladen, Hermann und Dorothea. Coet. A. Gumlich. Coet. B. Müller II.

Latein. 10 St. Lehre vom Imperativ, Particip, Supinum, den Fragesätzen und Conjunctionen. Mündliche Uebersetzungen aus Súpfl'es Stilübungen II. Extemporalien und Exercitien. Lectüre: S.: Cic. pro S. Rose. Am. Verg. Aen. V. W.: Sall. Catil. Cic. pro Arch. Verg. Aen. I u. II bis zur Mitte. Coet. A. Amen. Coet. B. Voigt.

Griechisch. 6 St. Wiederholung der Formenlehre. Syntax des Artikels, der Pronomina und Casus. Extemporalien. Lectüre: Coet. A. S.: Hom. Od. IX, I, II, III. Xenoph. Hellen. II. W.: Hom. Od. X, XII, IV. Xenoph. anab. I—III mit Auswahl. Müller I. Coet. B. S.: Hom. Od. IX—X. Xenoph. Hellen. II. W.: Hom. Od. I, II, IV, V. Xenoph. anab. I—IV mit Auswahl. Meusel.

Hebräisch. 2 St. (Facultativ). Mit Ober-Secunda combinirt.

Französisch. 3 St. Grammatik nach Plötz II, 39—57. Extemporalien. Exercitien. Lectüre: Coet. A. aus Herrigs La France littéraire. Püschel. Coet. B. Rollin, Histoire d'Alexandre, aus Herrigs La France littéraire. S. Förster. W. Goldschmidt.

Englisch. 2 St. (Facultativ). Mit Ober-Secunda combinirt.

Geschichte u. Geographie. 3 St. Orientalisch-griechische Geschichte. Repetition aus der vaterländischen Geschichte und Geographie. Coet. A. Gumlich. Coet. B. S. Förster. W. Goldschmidt.

Mathematik. 4 St. Aehnlichkeit der Figuren. Ausmessung des Kreises. Proportionen. Wurzelrechnung. Gleichungen 1. Grades

mit mehreren Unbekannten. Extemporalien. Coet. A. und B Hohnhorst.

Ober-Tertia. Ordinarius: Coet. A.: Ordentl. Lehrer

Dr. Siecke. Coet. B.: Oberl. Dr. Müller I.

Religion. 2 St. Erläuterung des Katechismus, im S. 1.—3., im W. 4. und 5. Hauptstück mit Erörterung der Unterscheidungslehren der verschiedenen Confessionen. Kurzgefasste Reformationgeschichte im Anschluss an Luthers Leben. Kirchenlieder und Psalmen. Beide Cöten combinirt. Müller II.

Deutsch. 2 St. Aufsätze. Lectüre: Coet. A. Schillers Jungfrau von Orleans. Stücke aus den Nibelungen. Buermann. Coet. B. Schillers Jungfrau v. Orleans, Wilhelm Tell u. einzelne Gedichte. Ausgewählte Stücke der Nibelungen und Kudrun aus Hopf und Paulsiek. Deklamationen und freie Vorträge. S. Jungfer. W. Herrmann.

Latein. 10 St. Lehre vom Tempus und Modus. Mündliche Uebersetzungen aus Ostermann, lat. Uebungsbuch für Tertia. Extemporalien. Lectüre: Coet. A. S.: Curtius III u. IV mit Auswahl. W.: Caes. b. g. I u. III. Ovid. metam. Auswahl aus den späteren Büchern. Siecke. Coet. B. Curtius III, IV, V, VI mit Auswahl. Ovid., Auswahl aus den späteren Büchern. Müller I.

Griechisch. 6 St. Verba auf $\mu\epsilon$. Unregelmässige Verba. Präpositionen. Extemporalien und Uebersetzungen aus Gottschicks Uebungsbuch. Lectüre: Coet. A. Xen. anab. IV u. I. Buermann. Coet. B. Xen. anab. III, IV, 6 — V, 4 u. I. S. Förster. W. Herrmann.

Französisch. 2 St. Plötz, Gramm. II, Lect. 24—38. Extemporalien und Exercitien. Lectüre: Coet. A.: Voltaire, Charles XII. II u. VI mit Auswahl. Engelmann. Coet. B. Charles XII, II. Kempf.

Geschichte u. Geographie. 3 St. a) Geschichte. S.: Brandenburgisch-preussische Geschichte bis 1700. W.: Neuere Geschichte im Anschluss an die preussische von 1700 bis auf die Gegenwart. b) Geographie. S.: Die aussereuropäischen Erdtheile. W.: Deutschland. Coet. A. Engelmann. Coet. B. Jungfer.

Mathematik. 4 St. Lehre vom Kreise und der Flächgleichheit. Gleichungen 1. Grades mit einer Unbekannten. Potenzen mit

ganzen Exponenten. Constructionsaufgaben. Extemporalien. Coet. A. Fischer. Coet. B. Hohnhorst.

Naturkunde. 2 St. S.: Elemente der Geognosie und Geologie. W.: Mineralogie mit besonderer Berücksichtigung der Krystallographie. Coet. A. und B. Fischer.

Unter-Tertia. Ordinarius: Coet A.: Ordentl. Lehrer Müller II. Coet. B.: Ordentl. Lehrer Dr. Thiemann.

Religion. 2 St. S.: Evang. des Matthäus. W.: Apostelgeschichte. In jedem Semester: Kirchenlieder und Psalmen. Wiederholung des Katechismus. Coet. A. und B. combinirt. Müller II.

Deutsch. 2 St. Das Wichtigste über schwache und starke Declination und Conjugation. Balladen von Uhland und Schiller (ihre metrische Form). Aufsätze geschichtlichen und erzählenden Inhalts. Uebungen im Vortragen gelernter Gedichte. Coet. A. S. Lessing. W. Goldschmidt. Coet. B. Thiemann.

Latein. 10 St. Syntaxis convenientiae und Casuslehre. Mündliche Uebersetzungen aus Ostermanns lat. Uebungsbuch für Tertia. Extemporalien. Lectüre: Caes. b. g. IV—V. Ovid, Auswahl aus metam. IV u. V. Coet. A. Müller. II. Coet. B. Thiemann.

Griechisch. 6 St. Unregelmässige und contrahirte Declination. Adjectiva. Pronomina. Zahlwörter. Verba auf einfache muta, mit doppelten Themen und verba liquida. Zweite Tempora. Inclination. Präpositionen. Extemporalien. Lectüre aus Bellermanns griechischem Lesebuch. Coet. A. Amen. Coet. B. Kempf.

Französisch. 2 St. Die unregelmässigen Verba. Plötz II, Lect. 1—23. Extemporalien. Lectüre aus Herrig, Premières lectures françaises und Charles XII. und Plötz, Gramm. II. Coet. A. S. Lessing. W. Goldschmidt. Coet. B. S. Sadée. W. Lessing.

Geschichte u. Geographie. 3 St. S.: Geschichte des Mittelalters. Geographie von Süd-Europa. W.: Neuere Geschichte bis 1648. Geographie von Nord-Europa mit Ausschluss von Deutschland. Coet. A. S. Lessing. W. Goldschmidt. Coet. B. Meusel.

Mathematik. 5 St. Lehre von den Linien und Winkeln, Parallelen, Drei- und Vierecken. Die vier Species der Buchstabenrechnung. Abgekürzte Rechnung mit Decimalbrüchen. Coet. A. und B. Schulze.

Naturkunde. 2 St. S. S.: Uebungen im Bestimmen und Be-

schreiben von Pflanzen. Das Linné'sche und das natürliche System. Grundzüge der Anatomie und Physiologie. W.: Die wirbellosen Thiere. Coet. A. und B. Schulze.

Quarta. Ordinarius: Coet. A.: Ordentl. Lehrer Dr. Buermann. Coet. B.: Ordentl. Lehrer Dr. Belger.

Religion. 2 St. S.: Geographie von Palästina. Abschnitte aus den historischen Büchern des alten Testaments. W.: Bibelkunde. Jüdische Geschichte vom Exil bis Christi Geburt. In jedem Semester 3. und 4. Hauptstück des Katechismus. Kirchenlieder und Psalmen. Coet. A. Meusel. Coet. B. Belger.

Deutsch. 2 St. Lehre vom zusammengesetzten Satz. Erklärung und Erlernung von Gedichten aus Hopf und Paulsiek, Lesebuch für Quarta. Interpunctionslehre. Orthographische Uebungen, namentlich mit Fremdwörtern. Kleine Aufsätze erzählenden Inhalts. Coet. A. Buermann. Coet. B. Belger.

Latein. 10 St. Sätze mit »dass“, Participialconstructionen nach Gedike-Hofmann. Abschn. XVI und XVII. Unregelmässige Verba. Einige Hauptregeln der Casuslehre. Mündliche Uebersetzungen aus Ostermanns Uebungsbuch für Quarta. Extemporalien. Lectüre aus dem Lesebuch von Gedike-Hofmann. Coet. A. Buermann. Coet. B. Belger.

Griechisch. 6 St. Eintheilung der Buchstaben. Accentuation. Artikel. Regelmässige Declination und Conjugation der Verba pura und contracta. Numeralia cardinalia und ordinalia. Lectüre aus Bellermanns Lesebuch. Extemporalien. Coet. A. Belger. Coet. B. Patzig.

Französisch. 2 St. Grammatik nach Plötz, Elementar-Grammatik, Lect. 61—112. Extemporalien und Exercitien. Coet. A. Engelmann. Coet. B. Patzig.

Geschichte und Geographie. 3 St. S.: Asiatisch-griechische Geschichte. W.: Römische Geschichte. Alte Geographie im Anschluss an die Geschichte. Geographie: S.: Süd-Deutschland W.: Nord-Deutschland. Coet. A. Thiemann. Coet. B. Müller I.

Rechnen. 3. St. Decimalbrüche. Regeldetri. Zins- und Gesellschaftsrechnung. Elemente der Geometrie. Coet. A. Hohnhorst. Coet. B. Schulze.

Zeichnen. 2 St. Freihandzeichnen nach Körpern und combinirt

mit Zirkelzeichen zur Darstellung ornamentaler Formen, Geometrisches Zeichnen, namentlich Kreiskonstructionen. Coet. A. und B. Worms.

Quinta. Ordinarius: Coet. A.: Ordentl. Lehrer Dr. Lessing.
Coet. B.: Ordentl. Lehrer Dr. Jungfer.

Religion. 3 St. S: Biblische Geschichte von Moses Tod bis zur babylonischen Gefangenschaft; W.: Leben Jesu nach Lucas. In jedem Semester 3. Hauptstück des Katechismus. Kirchenlieder. Sprüche. Coet. A. Gumlich. Coet. B. Salzmann.

Deutsch. 2 St. Lehre vom erweiterten und zusammengesetzten Satz. Conjunctionen. Interpunctionslehre. Orthographische Uebungen in Dictaten. Lectüre aus Hopf und Paulsiek, Lesebuch für Quinta. Erlernen von Gedichten. Wiedererzählen des Gelesenen, zuweilen schriftlich. Coet. A. Lessing. Coet. B. Jungfer.

Latein. 10 St. Deponentia. Pronomina. Comparation. Zahlwörter. Präpositionen. Adverbien. Verba anomala. Conjugatio periphrastica, nach Gedike-Hofmann, Abschnitt VIII—XV. Mündliche Uebersetzungen aus demselben Buche. Mündliche und schriftliche Uebersetzung aus O. Simon, Aufgaben zum Uebersetzen. Extemporalien. Coet. A. Lessing. Coet. B. Jungfer.

Französisch. 3 St. Plötz, Elementar-Grammatik, Lect. 1—60. Mündliche und schriftliche Uebersetzungen aus den Uebungsstücken. Extemporalien. Coet. A. S. Sadée. W. Lessing. Coet. B. Siecke.

Geographie. 2 St. Europa mit Ausschluss von Deutschland und besonderer Berücksichtigung im S. von Süd-Europa im W. von Nord-Europa. Uebungen im Kartenzeichnen. Coet. A. Meusel. Coet. B. Amen.

Rechnen. 3 St. Die vier Species mit Decimal- und gemeinen Brüchen. Resolviren und Reduciren. Einfache Regeldetri. Extemporalien. Coet. A. und B. Salzmann.

Naturkunde. 2 St. S.: Das Linnésche System. Uebungen im Beschreiben von Pflanzen. W.: Vögel, Reptilien und Fische. Coet. A. Schulze. Coet. B. Fischer.

Schreiben. 3 St. Uebungen in deutscher, lateinischer und griechischer Schrift. Coet. A. u. B. Salzmann.

Zeichnen. 2 St. Freihandzeichnen nach einfachen Körpern und

leichte ornamentale Formen mit geschwungenen Linien. Geometrisches Zeichnen geradlinig begrenzter Figuren. Coet. A. und B. Worms.

Singen. 2 St. Erweiterung der musikalischen Vorkenntnisse. Moll-Tonleiter und Moll-Accorde. Beginn des zweistimmigen Gesanges in Uebungen, Chorälen und Liedern. Coet. A. und B. Hauer.

Sexta. Ordinarius: Coet. A.: Ordentl. Lehrer Dr. Patzig.
Coet. B.: S. Hilfslehrer Dr. Sadée. W. Schul-
amts-candidat Dr. Gilow.

Religion. 3 St. S.: Leben Jesu. W.: Alttestamentliche Geschichte bis zu Moses Tod. Jedes Semester Namen und Eintheilung der biblischen Bücher. Das 1. und 2. Hauptstück des Katechismus mit der Erklärung Luthers und einigen Bibelsprüchen. Kirchenlieder. Coet. A. und B. Salzmann.

Deutsch. 2 St. Redetheile. Formenlehre. Praepositionen. Lehre vom einfachen Satz. Orthographische Uebungen. Lectüre aus dem Lesebuch für Sexta von Hopf und Paulsiek. Mündliches Nacherzählen kleiner Erzählungen. Erlernen kleiner Gedichte Coet. A. Patzig. Coet. B. S. Sadée. W. Gilow.

Latein. 10 St. Declination und Conjugation incl. Deponentia. Gedike-Hofmann, Abschnitt I—VII. Anleitung zum Uebersetzen aus dem Lateinischen ins Deutsche. Mündliche und schriftliche Uebersetzungen aus O. Simon, Aufgaben zum Uebersetzen ins Lateinische. Extemporalien. Coet. A. Patzig. Coet. B. S. Patzig. W. Gilow.

Geographie. 2 St. Kenntniss der Erdoberfläche am Globus. Land und Meer mit besonderer Berücksichtigung im S. von Asien, im W. von Australien, Afrika und Amerika. Uebungen im Kartenzeichnen. Coet. A. Voigt. Coet. B. Lessing.

Rechnen. 4 St. Die vier Species mit benannten und unbenannten ganzen Zahlen. Resolviren und Reduciren. Einfache Regeldetri. Einführung in die Decimalbruchrechnung. Neue Maasse und Gewichte. Extemporalien. Coet. A. Seele. Coet. B. Schmidt.

Naturkunde. 2 St. S.: Elemente der Botanik. W.: Einleitung in die Zoologie. Säugethiere. Coet. A. und B. Schulze.

Schreiben. 2 St. Uebungen in deutscher und lateinischer Schrift

nach Vorschriften an der Wandtafel. Taktschreiben. Häusliche Uebungen in Normalschreibheften. Coet. A. Salzmann. Coet. B. Bölitz.

Zeichnen. 2 St. Freihandzeichnen geradliniger Figuren mit gegebenen Proportionen, vom Lehrer an der Wandtafel entworfen. Coet. A. und B. Worms.

Singen. 2 St. Notenkennntniss. Takteintheilung. Die Dur-Tonarten. Einstimmige Gesangübungen in der Dur-Tonleiter und dem Dur-Accorde, auch Uebungen im Treffen der Töne. Einige Choräle und leichte Lieder. Coet. A. und B. Hauer.

B. VORSCHULE.

Erste Klasse. Ordinarius: Ordentl. Lehrer Schmidt.

Religion. 3 St. Biblische Geschichten im S. aus dem alten, im W. aus dem neuen Testament. Das 1. und 2. Hauptstück ohne Luthers Erklärung. Sprüche und Lieder. Schmidt.

Deutsch. 10 St. Singemässes Lesen. Erlernen von Gedichten. Orthographische Uebungen in schwierigeren Lautverbindungen. Der einfache Satz und seine Theile. Wortarten. Vervollständigung der Declination und Conjugation. Dictate. Schmidt.

Geographie. 2 St. Allgemeine geographische Begriffe, entwickelt an der Heimatskunde. S. Schmidt. W. Goldschmidt.

Rechnen. 7 St. Erweiterung des früheren Pensums. Resolviren und Reduciren. Das Einmaleins mit 12, 15, 16, 24, 25. Kopfrechnen. Wöchentlich ein Extemporale. Schmidt.

Schreiben. 4 St. Uebung in deutscher und lateinischer Schrift. Schmidt.

Zweite Klasse. Ordinarius: Ordentl. Lehrer Seele.

Religion. 3 St. Biblische Geschichten aus dem alten und neuen Testament. Sprüche. Kirchenlieder. Vaterunser. 10 Gebote.

Deutsch. 10 St. Leseübungen. Erlernen kleiner Gedichte. Silbenabtheilung. Wörter mit mehreren Auslauten. Wöchentlich ein Dictat. Kenntniss des Haupt-, Zeit- und Eigenschaftsworts des Artikels und persönlichen Fürworts. Einübung der Declination und der Conjugation.

Rechnen. 7 St. Die vier Species im erweiterten Zahlenkreise. Kopfrechnen im Zahlenkreise von 1—1000. Wöchentlich ein Extemporale.

Schreiben. 4 St. Einübung der deutschen und lateinischen Schrift.

Dritte Klasse. Ordinarius: Ordentl. Lehrer Bölitz.

Religion. 3 St. Die wichtigsten biblischen Geschichten des alten und neuen Testaments. Kleine Sprüche aus der Bibel. Kirchenlieder. Das Vaterunser. Die zehn Gebote ohne Luthers Erklärung.

Deutsch. 11 St. Denk- und Sprechübungen mit Benutzung der Strübingschen Anschauungsbilder. Kenntniss der Buchstaben. Lesen (Schreiblesemethode). Erlernen kleiner Gedichte. Dictiren kleiner Wörter. Grosse Anfangsbuchstaben. Wörter mit vermehrten Anlauten.

Rechnen. 6 St. Kenntniss der Zahlen. Die vier Species im Zahlenkreise von 1—100. Das Einmaleins mit 2—10 mit Benutzung der Rechenübungshefte von Seele.

Schreiben. 4 St. Einübung der deutschen Schrift in den Normalschreibheften von Gräbke.

Der *Zeichunterricht* für die Klassen von Unter-Tertia aufwärts ist facultativ. Es wurden in zwei Stunden die daran theilnehmenden Tertitaner, in 2 St. die Secundaner und Primaner geübt und zwar die Tertianer im Freihandzeichnen nach dem Modell und nach Vorlagen, in Parallelconstructionen geometrischer Körper, im Linearzeichnen nach architectonischen Vorlagen; die Primaner und Secundaner im Freihandzeichnen nach schwierigeren Gipsmodellen und nach Vorlagen in einer und zwei Kreiden, in perspectivischer Construction und im architektonischen Zeichnen.

Der *Gesangunterricht* ist durch alle Klassen obligatorisch. Eine Dispensation davon ist nur in Folge des Stimmwechsels oder eines ärztlichen Attestes gestattet. Die geübteren Schüler von Quinta bis Prima bilden die erste Gesangklasse und wurden in 2 St. im vierstimmigen Gesang, die beiden Oberstimmen ausserdem in je einer dritten Stunde einstimmig geübt. Diejenigen Schüler der obengenannten Klassen, welche noch nicht soweit

vorbereit sind, dass sie mit Erfolg an den Uebungen der ersten Gesangsklasse theilnehmen können, wurden in zwei besonderen Abtheilungen unterrichtet und zwar Bass und Tenor 2 St., Alt und Sopran 2 St.

Der *Turnunterricht* wurde in der Turnhalle (Albrechtstrasse 21) in 7 nach den Klassen geschiedenen Abtheilungen und in jeder Abtheilung von 2 Lehrern ertheilt und zwar in der Weise, dass jeder Schüler, mit Ausnahme derer in der 3. Vorschulklasse, an zwei Wochentagen je eine Stunde turnte. Für die 1. und 2. Vorschulklasse ist der Turnunterricht facultativ. Die Uebungen leiteten der Turnwart Ballot und die Turnlehrer Pape und Goldacker.

Eine Dispensation vom Turnunterricht findet nur in Folge eines ärztlichen Attestes statt.

Der *Religionsunterricht für jüdische Schüler* wurde im Sommer in 3 Abtheilungen und je 2 wöchentlichen Stunden ertheilt und zwar in der 1. Abtheilung für Primaner und Secundaner und in der 2. Abtheilung für Tertianer und Quartaner vom Dr. Apolant, in der 3. Abtheilung für Quintaner und Sextaner von Dr. Oppenheimer. Im Winter war die oberste Abtheilung wegen zu geringer Anzahl der Theilnehmer nicht zu Stande gekommen.

Uit dit berigt leeren wij het volgende :

a. Er komt op dit *Gymnasium* veel onderrigt voor in Godsdienst-wetenschap, waarvan op onze *Gymnasiën* met geen woord wordt gerept. Of hetgeen daarvan op het *Duitsche Gymnasium* gebragt wordt, den jongeling geeft, wat hij voor zijn hoofd en hart behoeft, is uit dit verslag niet op te maken; van direct onderrigt, dat het hart vormt, wordt niet afzonderlijk gesproken; maar het is zeer waarschijnlijk, dat dit onder het aangekondigde onderrigt wordt ingeschoven.

b. Aan het *Duitsche Gymnasium* wordt de Hebreewsche taal facultatief onderwezen; verpligt zijn: Latijn, Grieksch, Duitsch, Fransch; Engelsch is facultatief; alzo bijna als aan onze *Gymnasiën*, maar natuurlijk geen Nederduitsch; ook

letterkunde van de Fransche en van de Hoogduitsche taal wordt onderwezen; van andere talen niet.

c. Wat van geschiedenis en geographie onderwezen wordt, is uit het berigt niet af te leiden.

d. In wiskunde gaat men op de Duitsche *Gymnasiën* iets verder dan bij ons, en men neemt er ook de beginselen der sterrekunde bij op, die bij ons niet onderwezen worden. Kegelsneden, beginselen van differentiaal- en integraalrekening worden op de Duitsche *Gymnasiën* niet gedoceerd, maar inleiding in de analytische geometrie.

e. In de physica wordt er wetenschappelijk onderrigt gegeven en alzoo even verderfelijk als bij ons.

f. Van scheikunde heeten de elementen onderwezen te worden, maar welke wordt niet aangegeven.

g. Eene inleiding in de mechanica wordt op het Duitsche *Gymnasium* gegeven, op de Nederlandsche niet.

h. Voorts zijn er in opgenomen de elementen der geognosie en geologie, mineralogie in betrekking tot kristallographie; „mit besonderer *Berücksichtigung der*” staat er, maar dit is even onduidelijk als bij ons het „*met toepassing op.*”

i. Plantkunde: beschrijving van planten, het natuurlijk stelsel en dat van Linnaeus. Dierkunde: het geheele dierenrijk doorloopen. Behalve in scheikunde is men in de natuurwetenschappen op dit Duitsche *Gymnasium* nog veel meer verdoold dan in Nederland. Op de onderste klasse begint men al met botanie en zoölogie en wel wetenschappelijk.

k. Oefeningen in het voordragen van verzen, in het zingen en in het teekenen, die bij ons niet zijn voorgeschreven.

Een oordeel te vellen over de vruchten, die zulk een *Gymnasium* kan afwerpen, is onmogelijk, wanneer men er niet meer van weet dan zulk een verslag leert: de methode, de geest, de zin bepalen bovendien alles. Het is duidelijk, dat aan de niet-Luthersche *Gymnasiën* het Godsdienstig onderrigt een ander kan zijn. Aan de kennis der Grieksche taal is op het genoemde *Gymnasium* zeer veel tijd gewijd; de

wetenschappen der Natuur maken de genoemde inrigting naar mijn oordeel tot een slecht opvoedings-instituut. Overigens valt er voor ons Nederlanders het een en ander uit over te nemen.

De Gymnastische oefeningen zijn er verplicht.

Van de *voorschool* noem ik alleen, dat er onderrigt in Theologie gegeven wordt; dat er van zingen veel werk gemaakt wordt en dat er onderrigt gegeven wordt (facultatief) in regtlignig en in hand-teekenen; voorts in hetgeen er op eene lagere school voorkomt, alzoo zeer verschillend van hetgeen onze lagere scholen geven.

De *Realschule*, waarvan ik hier een voorbeeld aanhaal, is zulk eene *Prima*-school van Berlijn. Zij heet *Friedrichs-Realschule*. Zij heeft 31 leeraars, die in 6 klassen onderwijs geven, wekelijks 30 tot 34 uren, en eene voorschool. De inhoud van het onderwijs was, naar het *Programma* 1878—1879, de volgende.

PENSEN-TABELLE DER FRIEDRICHS-REALSCHULE FÜR
DAS SCHULJAHR VON OSTERN 1878 BIS OSTERN 1879.

A. REALSCHULE.

Ober-Prima.

Religion. 2 St. Mit Unter-Prima combinirt. S.: Lectüre der Augsburgischen Confession. W.: Brief an die Römer.

Deutsch. 3 St. S.: Lessing's Hamburger Dramaturgie. Antigone (Uebers.). W.: Lessing's Laokoon; Philoktet (Uebers.).

Latein. 3 St. S.: Livius lib. IV. 2 St. W.: Livius lib. V. 2 St. Ausserdem S. und W.: Otto Schulz Anthologie. Prosodie und Metrik. 1 St.

Französisch. 4 St. S. und W.: Literaturgeschichte. Lect. aus Herrig's la France littéraire. Uebersetzen aus dem Deutschen u. Englischen in's Französische. Aufsätze vierwöchentlich.

Englisch. 3 St. S. u. W.: Lect. Herrig, British classical authors. Uebungen im mündlich. u. schriftlich. Gebrauch d. engl.

Sprache u. im Uebersetzen a. d. Deutschen u. Französischen in's Englische. Aufsätze vierwöchentlich.

Geschichte und Geographie. 3 St. S.: Von dem westphälischen Frieden bis auf die neueste Zeit. W.: Von der Reformation bis zum westphälischen Frieden.

Naturwissenschaften. 6 St. Physik: 3 St. S.: Optik, II. Theil. Repetition des I. Theils. W.: Mechanik. — Chemie: 3 St. S. und W.: Darstellung und Betrachtung der schwierigeren Verbindungen der Metalle und Metalloide. Repetition der gesammten Chemie.

Mathematik und Rechnen. 5 St. S.: Analytische Geometrie. W.: Anfangsgründe der Differenzial- u. Integralrechnung u. Anwendungen derselben. Vierwöchentlich eine schriftliche Arbeit.

Unter-Prima.

Religion. 2 St. Mit Ober-Prima combinirt.

Deutsch. 3 St. S. u. W.: Geschichte der deutschen Dichtung.

Latein. 3 St. S.: Livius lib. XXI. Cap. XL et seqq. u. lib. XXII. W.: Livius lib. I. Ausserdem S. u. W.: Otto Schulz Anthologie. Prosodie und Metrik. 1 St.

Französisch. 4 St. S. und W.: Wie Ober-Prima. Ausserdem Metrik und die Hauptmomente der älteren Literaturgeschichte. Aufsätze vierwöchentlich.

Englisch. 3 St. Wie Ober-Prima.

Geschichte und Geographie. 3 St. S.: Vom Interregnum bis zur Reformation. W.: Von der Völkerwanderung bis zum Interregnum.

Naturwissenschaften. 6 St. Physik: 3 St. S.: Wellenlehre u. Akustik. W.: Magnetismus und Galvanismus. — Chemie: 3 St. S.: Mineralogie und Repetition der Metalle. W.: Die wichtigsten organischen Verbindungen. Darstellung und Betrachtung schwieriger Verbindungen der Metalloide.

Mathematik und Rechnen. 5 St. S.: Sphärische Trigonometrie u. Anwendungen derselben auf mathematische Geographie u. Astronomie. W.: Unendliche Reihen u. höhere Gleichungen. Vierwöchentlich eine schriftliche Arbeit.

Ober-Secunda.

Religion. 2 St. S.: Geschichte der Reformation. W.: Briefe an die Corinther.

Deutsch. 3 St. S.: Epos; Nibelungen. W.: Lessing'sche u. Schiller'sche Dramen; Freie Vorträge. Aufsätze vierwöchentlich.

Latein. 4 St. Grammatik. Wiederholung der Syntax. Prosodie und Metrik; 2 St. Lect. S.: Cicero orat. Catilin. W.: Sall. Catilina.

Französisch. 4 St. Grammatik, 2 St. Alle 14 Tage ein Extemporale. Lect. Herrig, la France littéraire; Memorirübungen; 2 St.

Englisch. 3 St. Grammatik, 1 St. Alle 14 Tage ein Exercitium. Lect. Herrig, British classical authors, 2 St. Memorirübungen nach Hamilton.

Geschichte und Geographie. 3 St. Geschichte der Römer. S.: Von der Gründung der Stadt bis zu den gracchischen Unruhen. W.: Von da ab bis zum Untergang des west-röm. Reiches.

Naturwissenschaften. 6 St. Physik: 2 St. S.: Katoptrik u. Dioptrik mit Ausschluss der Fernröhre. W.: Hydrostatik, Hydraulik, Aërostatik. — Chemie: 2 St. S.: Leichtmetalle. W.: Schwermetalle. — S.: Botanik: Lebensfunktionen d. Pflanzen. W.: Zoologie: Zusammenfassung d. Systematik besonders der wirbellosen Thiere.

Mathematik und Rechnen. 5 St. S.: Stereometrie, 4 St. Höhere Gleichungen, die sich auf quadratische reduciren lassen, 1 St. W.: Ebene Trigonometrie, Combinationen, binom. Lehrsatz, 4 St. Zinseszinsrechnung, 1 St.

Unter-Secunda.

Religion. 2 St. S.: Bibelkunde des A. T. Psalmen. Propheten. W.: Apostelgeschichte.

Deutsch. 3 St. Erläuterung der Dichtungsgattungen. Lect. S.: Homer nach Voss; Uhland'sche Dramen. W.: Hermann u. Dorothea; Jungfrau von Orleans. Aufs. monatlich.

Latein. 4 St. Grammatik. Consecutio temporum, oratio obliqua, Gebrauch der Modi, 1 St. Lect. Curtius IV. 2 St. Abschnitte aus Otto Schulz Anthologie, 1 St. Monatlich ein Exercitium und ein Extemporale.

Französisch. 4 St. Grammatik nach Plötz Schulgrammatik. Indicatif, Subjonctif, Participe, Pronoms u. Artikel. Lect. Herrig, la France littéraire, 2 St. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Englisch. 3 St. Grammatik. Syntax des Substantivs u. Pronomens nach Herrig u. Wagner's Gramm.; 1 St. Lect. Herrig,

British classical authors, 2 St. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Geschichte und Geographie. 3 St. S.: Geschichte u. Geographie des alten Orients. W.: Gesch. u. Geogr. Griechenlands bis zu den Diadochen.

Naturwissenschaften. 6 St. Physik: 2 St. S.: Reibungselektricität, Magnetismus. W.: Wärmelehre. (Jochmann, Grundriss.). — Chemie: 2 St. Metalloide. (Rüdorff, Grundriss.). — S.: Botanik: Pflanzenanatomie u. Entwicklungsgang einiger Cryptogamen mit mikroskopischen Demonstrationen. W.: Zoologie: Zusammenfassung der Systematik, besonders der Wirbelthiere. Kenntniss der inneren Organe und der wichtigsten Lebensfunctionen der Wirbelthiere.

Mathematik und Rechnen. 5 St. S.: Gleichungen des ersten und zweiten Grades. Stereometrie bis zu den Polyedern, nach Kambly. W.: Potenzen, Wurzeln, Logarithmen, Progressionen. Schriftliche Arbeiten wöchentlich. Repetitionen 1 St.

Ober-Tertia.

Religion. 2 St. S.: Reformationsgeschichte und Repetition des Luther'schen Katechismus. W.: Bibelkunde der histor. Bücher des A. T. Sprüche, Kirchenlieder 281, 232.

Deutsch. 3 St. Die schwierigeren Balladen Schiller's und Abschnitte aus den historischen Schriften. Monatlich ein Aufsatz.

Latein. 5 St. Beendigung der Casussyntax. (Ablativ), Accusativ c. Inf., Gebrauch von quod, ut, ne, quominus, quin; 2 St. — Lect. Caes. bell. Gall. Forts. von lib. VII. u. lib. VI. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Französisch. 4 St. Grammatik nach Plötz Schulgramm. L. 24—45. Reflex. u. unpers. Verben, Ergänzung der Formenlehre, Zahlwort, Präpos., Wortstellung, 2 St. — Lect. Herrig, Premières lectures franc. 2 St. Wöchentlich ein Exerc. oder Extemp.

Englisch. 4 St. Grammatik. Unregelmässige Verba, 2 St. — Lect. Herrig, The first English readingbook; Redensarten n. Hamilton's Reise n. London; 2 St. Wöchentlich ein Exerc. oder Extemp.

Geschichte und Geographie. 4 St. Preussische Geschichte, 2 St. S.: Bis 1640; W.: Von 1640 bis 1815. — Geographie, 2 St. S.: Italien, Spanien, Rusland u. die Türkei. W.: Frankreich und England. Dielitz Grundriss.

Naturwissenschaften. 2 St. S.: Botanik. Betrachtung der Gymnospermen u. einiger Cryptogamen. Natürliches System, im Anschluss daran Verbreitung der Kulturgewächse. W.: Zoologie. Betrachtung u. Systematik der wirbellosen Thiere. Schilling's Grundriss.

Mathematik und Rechnen. 6. St. S.: Inhalt u. Aehnlichkeit ebener Figuren, einschliesslich des Kreises. W.: Gebrochene Formeln, Quadrat- und Cubikwurzeln, Gleichungen ersten Grades, 4 St. Mischungs- u. Gesellschaftsrechnung etc. 1 St. Schriftliche Arbeiten wöchentlich. Repetitionen 1 St.

Unter-Tertia.

Religion. 2 St. Bibelkunde des N. T. besonders der hist. Bücher. Sprüche, Psalmen, Kirchenlieder 157, 178.

Deutsch. 3 St. Erklärung von Gedichten aus Hopf und Paulsiek's Lesebuch. Satzbau, Synonymik. Dreiwöchentlich ein Aufsatz.

Latin. 5 St. Grammatik. Casussyntax (Gen. Acc. Dat.) 2 St. Lect. Caes. bell. Gall. I u. II. 3 St. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Französisch. 4 St. Unregelmässige Verben nach Plötz Schulgrammatik 1—23, 2 St. Lect. Herrig, Premières lectures franç. 2 St. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Englisch. 4 St. Grammatik nach Imm Schmidt's Elementarbuch; Formenlehre; 2 St. Lect. Herrig, The first English readingbook, 2 St. Wöchentl. ein Exerc. od. Extemp.

Geschichte und Geographie. 4 St. Deutsche Geschichte, 2 St. S.: Bis zum Interregnum. W.: Bis zum westphäl. Frieden. — Geographie, 2 St. S.: Niederlande, Schweiz, Oesterreich, Scandinavien. W.: Der preussische Staat. Dielitz Grundriss.

Naturwissenschaften. 2 St. S.: Botanik. Entwicklung d. Begriffe der Familie und Ordnung durch Vergleichung einzelner schwieriger Gattungen und Familien mit besonderer Berücksichtigung der Kulturgewächse, Waldbäume und Sträucher. W.: Zoologie. 1. Knochenbau der Wirbelthiere im allgemeinen. Systematik derselben. 2. Bau der Insecten. Schilling's Grundriss.

Mathematik und Rechnen. 6 St. S.: Lehre vom Kreise, den ein- und umschriebenen Figuren, Gleichheit der ebenen Figuren. W.: Die 4 Rechen-operat. mit absoluten, positiven u. negativen Zahlen, nach Kambly, 4 St. Schriftliche Arbeiten wöchentlich. Repetitionen 1 St.

Quarta A.

Religion. 2 St. Das Leben Jesu nach dem Evangl. Matthäi. Geographie von Palästina, Bibelsprüche, Repetition des Katechismus. Kirchenlieder 67, 18.

Deutsch. 3 St. Zusammengesetzter Satz; sonst wie in IV B. Dreiwöchentlich ein Aufsatz.

Latein. 6 St. Grammatik. Anfänge der Casuslehre (Nom. und Acc.) nach Beck's Uebungsbuch § 13 — 22. Conjug. periphrast. 3 St. Lect. Cornelius Nepos, 3 St. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Französisch. 5 St. Das Passiv und das Verbe pronominal nach Plötz Elementarb. Absch. 4 u. 5. Lect. Lesetheil in Plötz Elementarbuch. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Geschichte und Geographie. 4 St. S.: Erzählungen aus der griechischen, W.: aus der römischen Geschichte, 2 St. — Politische Geographie Deutschlands, mit Ausschluss Preussens, 2 St.

Naturwissenschaften. 2 St. S.: Botanik: Uebung in der Aufstellung von Gattungscharakteren durch Vergleichung verschiedener Arten und Gattungen. Erweiterung der morphologischen Grundbegriffe. Linnésches Syst. W.: Zoologie: Entwicklung des Gattungs- und Familienbegriffs durch Vergleichung der bekanntesten Arten. Die wichtigsten Familien, namentlich der warmblütigen Wirbelthiere.

Mathematik und Rechnen. 6 St. Geometrie: Die Lehre von den Winkeln, Parallelen, Dreiecken u. Vierecken, nach Kambly, 3 St. Rechnen: Decimalbrüche, Zins- und Rabattrechnung (Koch, Aufgaben H. 5), 3 St. Schriftliche Arbeiten wöchentlich.

Quarta B.

Religion. 2 St. Das Leben Jesu mit besonderer Hervorhebung der Gleichnisse. Sonst wie in IV A. Kirchenlieder 254, 296.

Deutsch. 3 St. Satz- und Interpunktionslehre; Lectüre aus Hopf und Paulsiek's Lesebuch. Erklärung und Lernen erzählender Gedichte. Dreiwöchentlich ein Aufsatz.

Latein. 6 St. Unregelmässige Verba, Bildung des Acc. c. Inf., Abl. absol., die Participialconstr. Anwendung von ut. Die leichteren Fragesätze nach Beck's Uebungsb. § 1—12; 3 St. Lect. Cornelius Nepos, 3 St. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Französisch. 5 St. Das Activ der vier regelmässigen Conjugationen; Uebungen nach Plötz Elementarb. Absch. 3 u. 4. Alle 14 Tage ein Extemporale.

Geschichte und Geographie. 4 St. Oro- u. Hydrographie v. Deutschland; im Uebrigen wie in IV A.

Naturwissenschaften. 2 St. Wie in IV A.

Mathematik und Zeichnen. 6 St. Geometrie, 3 St., Wie in IV A. Rechnen: Regel-de-tri. (Koch, Aufgaben H. 5), 3 St. Schriftliche Arbeiten wöchentlich.

Quinta.

Religion. 3 St. S.: Gesch. den A. T. von Samuel bis zur Rückkehr aus dem Exil. W.: Das Leben Jesu nach Fürbringer. IV—V Hauptst. des Katechismus. Kirchenl. 659, 573, 388, 494. Sprüche.

Deutsch. 4 St. Leseübungen nach Hopf u. Paulsiek's Lesebuch. Orthographie u. Interpunction. Unterscheidung der Satzarten, Deklamationsübungen. Alle 14 Tage eine schriftliche Arbeit.

Latein. 6 St. Comparation, Numeralia, Adverbia, Präpositionen, verba anomala und defectiva, sowie einige der wichtigsten unregelmässigen Verba und die Deponentia. Uebungen nach Beck's Uebungsbuch für V. Wöchentlich ein Exerc. oder Extemp.

Französisch. 5 St. Aussprache, Declination, avoir u. être erste regelm. Conjugation, Pronomina, Comparation, Zahlwörter. Ueb. nach Plötz Elementarb. I—II bis Lect. 50. Wöchentlich schriftl. Uebungen.

Geschichte und Geographie. 3 St. S.: Asien. W.: Europa mit Ausschluss Deutschlands. Voigt's Leitfaden.

Naturwissenschaften. 2 St. S.: Botanik: Beschreibung der bekanntesten Pflanzen mit Anschluss weiterer morphologischer Begriffe. W.: Zoologie: 1. Beschreibung des menschlichen Skelets und der wichtigsten inneren Organe. 2. Beschreibung einzelner Wirbelthiere, besonders kaltblütiger.

Mathematik und Rechnen. 4 St. Die Bruchrechnung auch mit benannten Zahlen. (Koch, H. 4). Schriftliche Arbeiten wöchentlich.

Sexta.

Religion. 3 St. S.: Gesch. des A. T. bis Samuel. W.: Leben Jesu nach Fürbringer. Hauptst. I—III des Luther'schen Katechismus. Sprüche. Lieder No. 121, 191, 84, 657.

Deutsch. 4 St. Die Wortarten u. Satztheile, der einfache und erweiterte Satz. Leseübungen nach Hopf u. Paulsiek's Lesebuch; Orthograph. Ueb. nach dem orthograph. Uebungsbuch § 1—16. Alle 14 Tage eine schriftliche Arbeit.

Latein. 8 St. Declination, Genusregeln, die 4 Conjugationen, Pronomina pers., Demonstrativa hic und ille, nach Beck's Uebungsbuch für VI. Wöchentlich ein Exercitium oder Extemporale.

Geschichte und Geographie. 3 St. Allgemeine Grundbegriffe u. Oberflächenverhältnisse der Erde. S.: Afrika und Australien. W.: Amerika. Voigt's Leitfaden.

Naturwissenschaften. 2 St. S.: Botanik.: Beschreibung einzelner Pflanzen, mit besonderer Rücksicht auf die Formen des Blattes u. des Blattrandes. W.: Zoologie: Beschreibung der bekanntesten Säugethiere u Vögel, mit Berücksichtigung der unterscheidenden Merkmale und der Lebensweise.

Mathematik und Rechnen. 5 St. Die 4 Species mit benannten und unbenannten Zahlen; Zeitrechnung; Vorbereitung der Bruchrechnung. (Koch, H. 3). Schriftl. Arb. wöchentl. zweimal.

B. VORSCHULE.

Erste Elementarklasse. Ordinarius: Lehrer Schulze.

Religion. 3 St. S.: Biblische Geschichten des A. T. von Samuel bis Salomo. W.: Das Leben Jesu, Sprüche, Lieder Nr. 610 und 573. I. und II. Hauptstück (das II. ohne Luthers Erklärung).

Deutsch. 9 St. Grammatik. Der einfache Satz und seine Theile. Wortarten. Declination, Comparation, Conjugation. 2 St. Orthographische Uebungen: Dehnung der Silben. Schwierige Lautverbindungen und Unregelmässigkeiten der Orthographie. 2 St. Lesen mit sinngemäßem Ausdruck. 5 St.

Rechnen. 7 St. Die vier Species mit unbenannten grösseren Zahlen. Resolviren und Rechnen mit benannten Zahlen. Benennungen. Kopfrechnen.

Schreiben. 4 St. Otto's Hefte Nr. V—X. Uebungen im Schreiben lateinischer Wörter und Sätze.

Heimatskunde. 1 St. Berlin und seine Umgebung. Geographische Grundbegriffe.

Zweite Elementarklasse. Ordinarius: Lehrer Beyreiss.

Religion. 3 St. S.: Bibl. Gesch. d. A. T. von Moses bis David. W.: Das Leben Jesu. Sprüche und Lieder Nr. 121 und 232. Die zehn Gebote mit Luthers Erklärung.

Deutsch. 10 St. Lesen. Berliner Lesebuch. 6 St. Orthographie 2 St. Silbenabtheilung. Wörter mit vermehrtem Auslaute. Schärfung. Umlautung. Wöchentlich ein Extemporale. Grammatik. 2 St. Haupt-, Zeit- und Eigenschaftswort am einfachen Satze, Artikel, persönliche Fürwörter, Wortbildung, Ableitung, Zusammensetzung, Einzahl, Mehrzahl, Declination.

Rechnen. 7 St. Die Species im erweiterten Zahlenkreis. Wöchentlich ein Extemporale.

Schreiben. 4 St. Otto's Hefte III—VI. Anfang der lateinischen Schrift.

Dritte Elementarklasse. Ordinarius: Lehrer Klähn.

Religion. 3 St. Biblische Geschichten, d. A. u. N. T. nach Fürbringer (Unterklasse). Sprüche und Lieder (659, 800, 806). Die zehn Gebote ohne Luthers Erklärung. Das Vaterunser.

Deutsch. 8 St. Denk- und Sprechübungen, 2 St. — Lesen, 1. und 2. Abth. getrennt, je 6 St. Erlernen des mechanischen Lesens unter Benutzung der Berliner Handfibel von O. Schulz (Ausgabe C). — Abschreiben der Druckschrift. — Orthographische Uebungen nach Schmidts Leitfaden, § 1—6.

Rechnen. 4 St. Die vier Species im Zahlenraum von 1—100 (das Einmaleins).

Schreiben. 4 St. Uebung der deutschen Schrift in Otto's Uebungsheften I u. II.

Der Turnunterricht wurde in der auf dem geräumigen und schattigen Schulhofe, welcher zugleich zum Turn- und Spielplatz dient, erbauten Turnhalle, unter Leitung des Turnwarts Herrn Ballot durch eben denselben, und unter Beihülfe der Lehrer Pape und Klähn, in 7 Abtheilungen zu wöchentlich 2 St. ertheilt.

Der Turnunterricht ist obligatorisch; eine Dispensation von demselben kann nur auf Grund eines ärztlichen Attestes ertheilt werden.

Uit dit berigt leeren wij het volgende:

a. De Godsdienst-wetenschappen zijn ook op deze school zeer ruim vertegenwoordigd, en de gelegenheid is zeker daar, om den besten zin bij de jongeren te bevorderen, evenals op het *Gymnasium*.

b. Voor zoover een oordeel uit dit berigt kan worden opge-
maakt, is op deze school het onderwijs hetzelfde als op het *Gymnasium* in de Hoogduitsche taal en letterkunde; ook hier wordt onderrigt in het deklameren gegeven; aan de Fransche taal en letterkunde wordt op deze school veel aandacht geschonken; het Engelsch is verplicht, en in deze taal en in hare letterkunde wordt gedurende drie jaren onderwijs gegeven. Van andere talen is geene sprake, natuurlijk ook van Hebreeuwsch of Nederlandsch niet; maar wat hem verrassen zal, die onze Hoogere Burgerscholen plaatst naast de Duitsche *Realschulen*, is, dat op de laatste onderwijs gegeven wordt in de Latijnsche taal, waardoor reeds alle vergelijking tusschen die twee scholen wegvalt. Op de boven vermelde school wordt gedurende zes jaren Latijn onderwezen, maar men bepaalt zich ten slotte bij de Oraties van Cicero en bij Livius.

c. Geschiedenis en geographie worden op deze school uitvoerig onderwezen, en aan nieuwere geschiedenis veel aandacht geschonken.

d. Van wiskunde worden hier in de hoogste klassen onderwezen analytische geometrie en de beginselen van differentiaal- en integraal-rekening en de toepassing daarvan; voorts hetgeen van wiskunde op het *Gymnasium* onderwezen wordt en waarbij op de *Realschule* telkens toepassing is gevoegd. Hier komen ook voor mathematische geographie en astronomie en voorts hoogere vergelijkingen.

e. Physica wordt hier weder wetenschappelijk onderwezen en wel zoodanig, dat, als op het *Gymnasium*, de onderdeelen der wetenschap elk op zich zelf zijn genoemd; de behandeling schijnt op de *Realschule* uitvoeriger te zijn en hier en daar tot toepassing te leiden.

f. Scheikunde wordt hier veel uitvoeriger dan op het *Gymnasium* onderwezen. Onder chemie is hier opgenomen mineralogie en kennis aan de belangrijkste metalen.

g. *Mechanica*.

h. Geologie komt in het berigt niet voor, evenmin als geognosie en kristallographie; de mineralogie is hier onder de scheikunde opgenomen.

i. Botanie en zoölogie worden hier wetenschappelijk onderwezen; in hoeverre men meer hiervan op deze school geeft, dan op het *Gymnasium*, is uit het berigt niet af te leiden; maar op de *Realschule* worden de cultuurgewassen en woudboomen en struiken bijzonder besproken. Ook hier wordt het menschelijk ligchaam en zijn inwendige bouw ter sprake gebracht. Met botanie en zoölogie begint men ook hier reeds op de onderste klasse.

k. Van zingen en teekenen spreekt het berigt niet.

De *voorschool* is als die van het *Gymnasium* ingerigt.

Gymnastische oefeningen zijn voor de geheele inrigting verpligt.

In vergelijking met het bovengenoemde *Gymnasium* verschilt deze *Realschule* wezentlijk, a. doordat op de laatste geen Grieksch onderwezen wordt; b. door veel minder onderrigt in Latijn; c. door meer onderrigt in Fransche taal; d. doordat het Engelsch op de laatste verpligt is; e. door onderrigt in hoogere deelen der wiskunde; f. doordat er veel natuurwetenschappen op onderwezen worden. Deze verschillen spreken duidelijk uit de medegedeelde berigten.

Van onze Hoogere Burgerscholen verschilt de genoemde *Realschule* wezenlijk, doordat er op de laatste geene sprake is van toegepaste mechanica, kennis van werktuigen en technologie; toepassingen van natuurkunde en toepassingen van scheikunde; de gronden der staats-inrigting van Duitschland; staathuishoudkunde en de statistiek; de beginselen der handels-wetenschappen, daaronder die der waren-kennis

en het boekhouden: vakken, die onze Hoogere Burgerscholen geheel en al plaatsen buiten de rij der opvoedings-scholen, en alle vergelijking tusschen de *Realschule* en onze Hoogere Burgerschool onmogelijk maken.

Op onze Hoogere Burgerschool is geene sprake van Latijn, en daar wordt ook minder wiskunde onderwezen dan op de genoemde *Realschule*.

In de plaats van kosmographie op onze Hoogere Burgerschool komen op de *Realschule* voor toepassingen der spherische trigonometrie en astronomie.

Het onderwijs in de moderne talen, geschiedenis en aardrijkskunde van beide scholen kan ik niet vergelijken; op de *Realschule* wordt eene taal minder onderwezen, namelijk de Nederduitsche.

Opmerkelijk is het, dat op de genoemde *Realschule* geen regtlignig of hand-teekenen voorkomt, iets dat een sieraad is voor onze Hoogere Burgerscholen; ik vermoed, dat er voor de bovengenoemde *Realschule* eene afzonderlijke gelegenheid zal bestaan, om de jonge lieden in vrije uren onderwijs in het teekenen te doen ontvangen.

Ik heb geene andere reden, dan om te meenen, dat het onderwijs aan onze Hoogere Burgerscholen in het algemeen goed is, voor zoo verre het door wettelijke voorschriften niet wordt bedorven; daarover spreken wij straks nader, hier slechts constaterende, dat de Deutsche *Realschulen* meeren-deels zijn ingerigt als scholen voor de jeugd der beschaafden, die in den tegenwoordigen tijd zullen worden ingeleid; dat zij zelfs, doordat er de Latijnsche taal onderwezen wordt, ook nog een blik doen terugslaan in de oudheid; eindelijk, dat onze Hoogere Burgerscholen, terwijl zij in letteren, geschiedenis, aardrijkskunde, en ook in wiskunde, alle onderscheiding verdienen, verderfelijk zijn voor den volksgeest, door even als de Deutsche *Realschulen*, veel te veel natuurwetenschappen te bevatten en dat zij boven de Deutsche nog het ongeluk hebben, behalve politieke wetenschappen, een tal van

toegepaste zaken te doen onderwijzen, die deels ballast zijn voor den jongeling en hem deels afleiden van de kern der beschaving.

Dat er van Godsdienst-wetenschappen op onze Hoogere Burgerscholen geene sprake is, behoef ik niet te herinneren.

Het bovenstaande gelieve men wel in het oog te houden bij hetgeen hieronder volgt, zoodat, hetgeen daar zal voorkomen van afkeuring van *Realschulen*, als zuivere opvoedings-inrigtingen, in veel hoogere mate zal moeten gelden van onze Hoogere Burgerscholen, daar deze veel meer inhouden, wat ten eenen male vreemd is aan de opvoeding der jeugd van beschaafden.

Eene derde inrigting, waarvan wij meenen melding te moeten maken, is de Duitse *Gewerbeschule*.

Wij hebben de kennis hieraan voor het volgende noodig: het is eene school, waarop die jonge lieden worden opgevoed, welke later in een ambacht of in de industrie hun bedrijf zullen vinden; in een streven naar ontwikkeling van den geest staan zij onder de *Realschulen*; zij kunnen in geen opzigt vergeleken worden met onze Hoogere Burgerscholen met vijf- of driejarigen cursus; met onze ambacht-scholen hebben zij niets gemeen.

Ik deel hier weder mede den inhoud van een berigt van zulk eene school te Berlijn van 1878—1879. De school heet *Friedrichs-Werdersche Gewerbeschule*. Aan deze school zijn 30 onderwijzers geplaatst; het onderwijs wordt gegeven in 6 klassen, in elke klasse 30 à 35 uren in de week; het aantal leerlingen, dat deze school bezoekt, is 500—600.

LEHRPENZA DER OBEREN KLASSEN IM SCHULJAHR
1878/79.

Ober-Prima. Einjähriger Kursus.

Religion. Geschichte der Reformation und Lehrbegriffe der Reformatoren. Augsburgerische Konfession. Anordnung, Inhalt und Zusammenhang der heiligen Schrift.

Deutsch. Literaturgeschichte des 16., 17. und 18 Jahrhunderts. Lektüre: Schiller'sche und Goethe'sche lyrisch-philosophische Gedichte. Schiller'sche Abhandlungen und aus Lessing's Laokoon und Dramaturgie. Lessing's Nathan, Sophokles König Oedipus und Aeschylus Agamemnon. Shakespeare's Hamlet. Privatlektüre. Freie Vorträge und monatliche Aufsätze.

Französisch. Lektüre: Corneille, Le Cid. Racine, Mithridate. Daneben Einzelnes aus Herrig, la France littéraire. Uebersicht der französischen Literatur, Repetition und Erweiterung schwieriger Abschnitte der Grammatik. Mündliche Uebersetzung eines Theiles von Schiller's Geisterseher in's Französische. Aufsätze und Extemporalien.

Englisch. Lektüre: Shakespeare Macbeth, Julius Caesar. Daneben Einzelnes aus Herrig, British Classical Authors. Uebersicht der englischen Literatur. Repetition und Erweiterung schwieriger Abschnitte aus der Grammatik. Mündliche Uebersetzung eines Theiles von Schiller's Geisterseher in's Englische. Aufsätze und Extemporalien.

Geschichte und Geographie. Die neuere Geschichte bis zur Gegenwart.

Mathematik. Analytische Geometrie der Linien und Flächen 2. Grades. — Synthetische Geometrie: Die Erzeugung der geometrischen Gestalten; die Linien und die Flächen 2. Grades. — Differential- und Integralrechnung.

Physik. Wellenlehre, Akustik, Optik.

Chemie und Naturgeschichte. Technische Chemie. Arbeiten im Laboratorium. Geognosie. — Organische Naturgeschichte, in I. und Ob.-II. fakultativ 2 St. Elemente der Anatomie und Physiologie des Menschen unter vergleichender Berücksichtigung des Thierreiches. Anleitung zum Gebrauche des Mikroskops.

Unter-Prima. Einjähriger Kursus.

Religion. Heidenthum und Judenthum auf Grund des A. T. — Christus und die Apostel. Geschichte des Christenthums im 1. Jahrhundert.

Deutsch. Literaturgeschichte des Mittelalters. Mittelhochdeutsche Lektüre aus Kudrum, dem Nibelungenliede und Walther von der Vogelweide. Auswahl aus den Shakespeare'schen Königsdramen.

Schiller's Braut von Messina. Goethe's Tasso und Iphigenie, Sophokles Antigone. Privatlektüre, insbesondere Goethe'sche und Schiller'sche Dramen. Freie Vorträge und monatliche Aufsätze.

Französisch. Lektüre: Guizot, Histoire de la Civilisation en Europe; Voltaire, Siècle de Louis XIV. Daneben Einzelnes aus Herrig, la France littéraire. Repetition und weitere Ausführung schwieriger Kapitel der Grammatik. Aufsätze und Exercitien nach Gerth. Anleitung zum Sprechen nach Voelkel, Vocabulaire systématique.

Englisch. Lektüre: Walter Scott, Quentin Durward; Macaulay, Essay, Lord Nugent's Memorial of John Hampden: daneben Einzelnes aus Herrig, British Classical Authors. Repetition und Erweiterung schwieriger Abschnitte aus der Grammatik. Aufsätze. Exercitien nach Jaep, England; Extemporalien.

Geschichte und Geographie. Die Geschichte des Mittelalters.

Mathematik. Mathematische Uebungen aus allen früher behandelten Gebieten, besonders der Stereometrie. — Die Kegelschnitte in elementar-synthetischer Behandlung. Algebraische Analysis. Anfangsgründe der analytischen Geometrie und der Differentialrechnung. Determinanten. Gallenkamp, Elemente II. und III. und trigonometrische Aufgabensammlung.

Physik. Kosmische Physik. Elektrodynamik. Lehre von den Dämpfen.

Chemie und Naturgeschichte. Organische Chemie. Arbeiten im Laboratorium. Oryktognosie. — Organische Naturgeschichte, wie in Ober-Prima.

Ober-Secunda. Einjähriger Kursus.

Religion. Kirchengeschichte, im **S. Sem.** bis zur Reformation, im **W. Sem.** seit der Reformation.

Deutsch. Uebersichtliche Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Dialekte mit besonderer Hervorhebung ihrer wichtigsten Entwicklungsphasen. Lyrische Gedichte, vornehmlich von Schiller und Göthe. Göthe's Götze, Sophokles Ajax, Shakespeare's Macbeth. Fortgesetzte Lektüre des Homer. Mittelhochdeutsche Lektüre, vorbereitend für Prima. Schiller's Wallenstein, Sophokles Philoktet, Privatlektüre. Freie Vorträge und monatliche Aufsätze. Memoriren und Vortragen von Gedichten.

Französisch. Lektüre: Toepfer, Nouvelles génoises. Sandeau, Mademoiselle de la Seiglière. Ausserdem Einzelnes aus Herrig, la France littéraire. Grammatik: Erweiterung der Casuslehre, Artikel, Infinitiv. Aufsätze und Exercitien nach Gerth.

Englisch. Lektüre: Washington Irving Sketch Book; Dickens, A christmas carol. Daneben Einzelnes aus Herrig's Chrestomathie. Grammatik: Syntax des Nomens. Exercitien nach Jaep England. Extemporalien.

Geschichte und Geographie. 1. Sem. Geschichte der Römer. 2. Sem. Gesamtrepitition der Geographie, speciell Europa.

Mathematik. 1 Sem. Trigonometrie. 2. Sem. Stereometrie. Trigonometrische, planimetrische und algebraische Uebungen. Kombinationslehre. Gallenkamp, Elemente II. und Sammlung trigonometrischer Aufgaben.

Physik. Gleichgewicht und Bewegung der festen, der tropfbarflüssigen und der luftförmigen Körper. Anfangsgründe der Optik.

Chemie und Naturgeschichte. 1. Sem. Chemie: Die Metalloide und die Leichtmetalle. 2. Sem. Chemie: Die schweren Metalle. Krystallographie.

Unter-Secunda. Einjähriger Kursus.

Religion. 1 Sem. Das Volk Israel von der Theilung des Reiches bis auf Johannes den Täufer. 2. Sem. Die Apostelgeschichte und der Brief Jacobi.

Deutsch. 1 Sem. Dichtungsarten. Lektüre epischer Gedichte, besonders Homer in der Vossischen Uebersetzung. 2 Sem. Grundzüge der deutschen Metrik. Lektüre epischer Gedichte, insbesondere Göthe's Hermann und Dorothea und aus Herders Cid. Monatlich ein häuslicher und ein Klassenaufsatz. Memoriren und Vortragen von Gedichten.

Französisch. Lektüre: Coetus A.: Voltaire, Charles XII; Michaud, Histoire de la troisième croisade. Coetus B.: Barante, Jeanne d'Arc. Voltaire, Histoire de Charles XII. Grammatik: Moduslehre das Adjectiv. Exercitien nach Gerth. Extemporalien.

Englisch. Lektüre: Herrig, First readingbook. Dickens, A child's history of England; Tales of a grandfather. Grammatik: Erweiterung der Formenlehre. Syntax des Verbums. Exercitien nach Jaep. Extemporalien.

Geschichte und Geographie. 1 Sem. Geographie der aussereuropäischen Länder. 2 Sem. Alte Geschichte der orientalischen Völker und der Griechen.

Mathematik. 1. Sem. Gleichungen ersten Grades mit mehreren Unbekannten und Gleichungen zweiten Grades. Anderweitige algebraische Uebungen zur Befestigung des Pensums der Tertia. Planimetrische Uebungen. Die Kreismessung. 2 Sem. Logarithmen; Progressionen; anderweitige algebraische Uebungen. — Planimetrische Uebungen. Die harmonischen Beziehungen. Gallenkamp, Elemente I. und II.

Physik. Elektrizität und Magnetismus. Wärme.

Chemie und Naturgeschichte. Naturgeschichte: Spezielle Botanik nach dem natürlichen System. 1. Sem. Blütenpflanzen. Dikotyledonen. 2. Sem. Monokotyledonen und Sporenpflanzen. Einführung in die Anatomie und Physiologie der Pflanzen.

LEHRPENSA DER MITTLEREN UND UNTEREN KLASSEN IM SCHULJAHRE 1878/79.

Ober-Tertia. Einjähriger Kursus.

Religion. Die Evangelien zur Gewinnung eines Charakterbildes Jesu, an die Gleichnisse, die Lehrreden, die Leidensgeschichte angeschlossen. Das fünfte Hauptstück. Repetition der vier ersten Hauptstücke. Sprüche und Kirchenlieder.

Deutsch. Lektüre: Prosaisches aus Hopf und Paulsieck und im 1. Sem. Schiller's Tell, im 2. Sem. Schiller's Jungfrau. Aufsätze. Memoriren und Vortragen von Gedichten.

Französisch. Die Tempuslehre und das Wichtigste aus der Moduslehre, Wortstellung; Präposition; Bildung des Plural. — Lektüre aus Herrig, *Premières lectures françaises*; Exercitien nach Gerth. Extemporalien. Vokabellernen nach Plötz, *Petit vocabulaire*.

Englisch. Weitere Einübung der unregelmässigen Formenlehre. Die Präpositionen. Lektüre aus Herrig, *First readingbook*. Exercitien, Extemporalien, Vokabellernen.

Geschichte und Geographie. Die neuere deutsche Geschichte seit Maximilian I. bis zur Gegenwart. Im engsten Anschluss an die neueste Geschichte: Politische Geographie von Europa.

Mathematik und Rechnen. Algebraische Uebungen, insbesondere Einübung und Erweiterung der Lehre von den Potenzen und Behandlung von Gleichungen 1. Grades mit 1 Unbek. — Planimetrie: Kreislehre. Die Formvergleichung der Figuren. Planimetrische Uebungen. — Gallenkamp, Elemente I.

Physik und Naturgeschichte. Physik: Einleitender Kursus; im 1. Sem. die Himmelserscheinungen und Hauptbegriffe der mathematischen Geographie; im 2. Sem. Spez. Gewicht; Fundamentalererscheinungen aus der Wärmelehre und der Chemie. — Naturgeschichte: S. Sem. Die wichtigsten natürlichen Familien aus der Gruppe der Blütenpflanzen. Demonstration lebender Gewächse. Exkursionen. — W. Sem. Systematische Zoologie.

Unter-Tertia. Eenjähriger Kursus.

Religion. Das A. T. bis zur Theilung des Reiches. Das vierte Hauptstück. Sprüche und Kirchenlieder.

Deutsch. Lektüre: Vorwiegend epische Dichtungen. Aufsätze. Memoriren und Vortragen von Gedichten.

Französisch. Nach Benecke, Schulgrammatik: Das Wichtigste aus der Casuslehre. Die Pronoms; die Hilfsverben; die Verbes passifs, pronominaux, neutres, impersonnels. — Das Adverb; der Comparativ; das Geschlecht der Subst. — Lektüre: Duruy, Petite histoire romaine. Exercitien. Extemporalien. Vokabellernen nach Plötz, Petit vocabulaire.

Englisch. Grammatik nach Behn Eschenburg I. Abschnitt und die unregelmässigen Verben. Lektüre im 1. Sem. aus der Grammatik, im 2. Sem. aus Herrig, First readingbook. — Exercitien. Extemporalien. Vocabellernen.

Geschichte und Geographie. Geographie von Deutschland. Deutsche Geschichte des Mittelalters bis auf Maximilian.

Mathematik und Rechnen. Die Rechnungen in algebraischen Zahlen; die Potenzen. Zahlensysteme. Behandlung einfacher Gleichungen 1. Grades. — Planimetrie: Die Grössenvergleichung der Figuren. Planimetr. Uebungen. — Gallenkamp, Elemente I.

Physik und Naturgeschichte. S. Sem. Demonstration lebender Gewächse mit Berücksichtigung der morphologischen Verhältnisse. Pflanzenbestimmung nach dem Linné'schen System. Exkursionen. W. Sem. Der Kreis der Gliederthiere, namentlich die Insektenwelt.

Quarta. Einjähriger Kursus.

Religion. 1. Sem. Das Thatsächliche aus dem Leben Jesu. Besprechung des ersten Hauptstücks. Das Kirchenjahr. — 2. Sem. Die Gleichnisse Jesu. Die sonntäglichen Evangelien. Besprechung des 3. Hauptstückes. Das 2. Hauptstück. Sprüche und Kirchenlieder.

Deutsch. Lesen und Reproduciren des Gelesenen mit Umbildungen. Uebungen in der Interpunktionslehre und der Orthographie. Diktate, Uebersetzungen aus dem Französischen, einige kleine Aufsätze. Memoriren und Vortragen von Gedichten.

Französisch. Die unregelm. Conjugation. Der zusammengesetzte Satz. Lektüre aus Duruy, Petite histoire grecque. Exercitien. Extemporalien; Vokabellernen nach Plötz, Petit voc. — Der Lektüre sind 4 St. bestimmt.

Geschichte und Geographie. Geschichte des Alterthums.

Mathematik und Rechnen. Die Elemente der Planimetrie nach Gallenkamp I. § 1—50. Die Elemente der Arithmetik nach Gallenkamp I. § 1—55. Uebungen im numerischen Rechnen, insbesondere in Dezimalbrüchen.

Physik und Naturgeschichte. S. Sem. Fortsetzung des Pens. der Quinta im Anschluss an Liebe, Morphologie und Einführung in das Linné'sche System, mit Benutzung von Lackowitz, Flora. — W. Sem. Bilder aus den Klassen der Lurche, Kriechthiere und Fische, behandelt wie in VI. und V.

Quinta. Einjähriger Kursus.

Religion. Geschichte des A. T. Das dritte Hauptstück. Psalmen, Sprüche und Kirchenlieder.

Deutsch. Lesen, Sprechen, Erzählen; Reproduktion des Gelesenen und des vom Lehrer frei Erzählten. Die alte und die deutsche Sage und Geschichte bilden vorzugsweise den Gegenstand der Lektüre und der Erzählung. Einübung der Rektion der Präpositionen, der Orthographie und der Interpunktion. Gedichte.

Französisch. Plötz, Elementarbuch, Lekt. 51 bis zu Ende. Die Bildung des Feminins der Adjektive und die Zahlwörter. — Der einfache Satz; attributive und adverbiale Bestimmungen; die einfachsten Formen des zusammengesetzten Satzes. Vokabellernen nach Plötz, Petit voc. Exercitien. Extemporalien.

Geschichte und Geographie. Geographie: 1. Sem. Europa. 2. Sem. Die aussereuropäischen Erdtheile.

Mathematik und Rechnen. Das Rechnen in Brüchen, Dezimalbrüchen und gemeinen Brüchen, schriftlich und im Kopfe.

Physik und Naturgeschichte. S. Sem. Die äussere Erscheinung des Pflanzenkörpers. Beobachtung, Beschreibung und Zeichnung seiner äusseren Organe nach lebenden Exemplaren der heimischen Flora. Liebe, Morphologie. W. Sem. Bilder aus der Thierwelt, aus der Klasse der Säugethiere und vorzugsweise aus der der Vögel, wie in VI.

Sexta. Einjähriger Kursus.

Religion. Biblische Geschichte des N. T. Das erste Hauptstück. Psalmen, Sprüche und Kirchenlieder.

Deutsch. Wie in Quinta.

Französisch. Plötz, Elementarbuch Lekt. 1—50; die vierte Conjugation. Der einfache Satz; die Redetheile. — Im 2 Sem. ausserdem Vokabellernen aus Plötz, Petit vocabulaire. — Exercitien und Extemporatien.

Geschichte und Geographie. 1. Sem. Die Karte, zunächst die der Umgegend von Berlin, dann die der Prov. Brandenburg. Der Globus, die Erdtheile und die Oceane. — 2. Sem. Deutschland.

Mathematik und Rechnen. Das Rechnen in ganzen Zahlen und in Dezimalbrüchen, angeschlossen an das deutsche Münz-, Mass- und Gewichtssystem, schriftlich und im Kopfe.

Physik und Naturgeschichte. Bilder aus der Thierwelt in Form von Biographien behufs Erkenntnis der Formen, Organe und Lebensweisen. Reproduktion des Gehörten und Gesehenen in Rede und Zeichnung. Alle vorgreifende Systematik wird vermieden. Die Thiere werden gewählt im 1 Sem. aus den Raubthieren, Nagethieren, Wiederkäuern und Einhufern, im 2. Sem. aus den übrigen Ordnungen der Säugethiere.

TECHNISCHER UNTERRICHT.

Freihandzeichnen. In Sexta und Quinta nach einfachen grossen Vorbildern, die zum Theil vom Lehrer an der Wandtafel vorgezeichnet werden. — In Quarta nach den Dupuis'schen Draht- und Holzmodellen, in Tertia bis Prima nach Gyps-Ornamenten und Köpfen.

Geometrisches Zeichnen. In Obersecunda und Prima Konstruktion von geradlinigen Figuren und Curven. Deskriptive Geometrie. Projektionslehre und Schattenkonstruktion. Aufnahme von Modellen.

Schreiben. Ausser dem obligatorischen Unterrichte in den 3 unteren Klassen fakultativ für die oberen in 2 Stunden.

Gesang. In 8 Abtheilungen. — Die 5 unteren Abtheilungen schliessen sich an die Klassen bis IV. insoweit an, als nicht einzelne Schüler dieser Klassen zur Chorklasse gezogen sind. — Die III. Abtheilung singt zweistimmig, die II. Abtheilung besteht aus Tenor und Bass und ist bestimmt, für die Chorklasse vorzubilden. Die I. Abtheilung ist die Chorklasse.

Turnen. In 8 Abtheilungen. — Es nahmen im **S. Sem.** 417, im **W. Sem.** 428 Schüler am Turnunterrichte Theil; da wegen der Entfernung des Turnlokals vom Schulhause der Turnunterricht nicht unmittelbar an den übrigen Schulunterricht angeschlossen werden konnte, so mussten viele Schüler mit Rücksicht auf die weiten Wege vom Turnunterrichte dispensirt werden.

Deze school verschilt van de bovengenoemde *Realschule*, doordat op de *Gewerbeschule* geen Latijn onderwezen wordt, aan de drie nieuwere talen minder tijd wordt gewijd en de natuurwetenschappen minder wetenschappelijk, maar meer praktisch worden onderwezen, zoodat de leerling in scheikunde zelfs tot eigene onderzoekingen geleid wordt; botanie en zoölogie worden veel korter afgedaan en alle systematiek wordt hier verwijderd gehouden.

Geschiedenis en geographie worden ook eenvoudiger behandeld, maar aan Godsdienst-wetenschap wordt veel tijd toegekend.

Wiskunde wordt ruim op deze school onderwezen en vormt, met de toepassing der natuurwetenschappen en het teekenen, zeker wel het hoofd-bestanddeel der school. Eindelijk wordt er aan het zingen veel tijd gewijd.

Van onze Hoogere Burgerschool verschilt de *Gewerbeschule*, doordat op de laatste Staats-inrigting, staathuishoudkunde, statistiek, technologie, toegepaste werktuigkunde

en boekhouden niet onderwezen worden. Op de Hoogere Burgerscholen worden zeker letteren, geschiedenis en aardrijkskunde breeder behandeld, maar uit een berigt, als het medegedeelde, is moeilijk een oordeel te vestigen.

De *Gewerbeschule*, boven genoemd, is in tweeën gesplitst; na het bezoek der vier onderste klassen kan men dadelijk tot het ambacht overgaan; zij, die bovendien de twee hoogste klassen bezoeken, worden daar voorbereid voor hoogere technische scholen.

Bij deze school behoort nog eene andere, die er op is ingerigt, om tot voorbereiding voor eene hoogere technische school te dienen voor jonge lieden, die of eene *Realschule*, of een *Gymnasium* bezocht hebben; maar ik ga deze met stilzwijgen voorbij, evenals andere scholen, die in Duitschland bestaan onder de namen van *Gymnasium*, *Realschule*, Hoogere Burgerschool, *Gewerbeschule*, enz.; ook zwijg ik over de hoogere. Duitschland is het land van onderwijs bij uitnemendheid. Of aan de schoolmeesters, zooals men gezegd heeft, de overwinning der Duitschers op de Franschen in den laatsten oorlog te regt wordt toegeschreven, laat ik in het midden. Ook betwijfel ik het, of er zooveel heil in onderwijs ligt opgesloten, als de Duitschers er in schijnen te zoeken. Maar dit is zeker, dat wij in de zaak van het onderwijs ook in het geheel niet zijn, waar wij behooren.

III.

De Redevoering van den Heer du Bois-Reymond.

De Redevoering, waarvan wij hierboven reeds gesproken hebben, is 24 Maart 1877 te Keulen gehouden in de *Vereeniging tot Wetenschappelijke Voorlezingen*, en toen in de *Rundschau* afgedrukt. Hieruit blijkt, — en deze zaak mag hier wel bijzonder vermeld worden, — dat Keulen op een geheel ander standpunt staat, dan de grootere plaatsen van ons Land; met moeite zou men zelfs eene Vereeniging in ons Land kunnen noemen, waar zulk eene voordragt zou worden aangehoord. Zulke verschijnselen mogen ons Nederlanders tot nadenken brengen, dat in eene koopstad als Keulen dergelijke redevoeringen kunnen worden voorgedragen. Voor eene voordragt komt mij de rede van den Heer du Bois-Reymond, al zou zij ook voor de meest deskundige mannen gehouden worden, echter veel te omvattend voor. Ook heb ik bezwaar tegen de verbinding der twee in dezelfde voordragt behandelde zaken. Haar opschrift is:

Culturgeschichte und Naturwissenschaft.

In dezen titel ligt onduidelijkheid, en daarbij komt nog, dat een aanzienlijk deel der rede gewijd is aan het Gymnasiaal onderwijs, wat in den titel niet is vermeld; van natuurwetenschappen wordt weinig gezegd; maar al is de organisatie der rede ook niet, zooals wij die in Nederland gaarne zien: de inhoud is overrijk aan gewigtige

opmerkingen. Ook van deze kunnen wij niet getuigen dat wij met alle gaarne instemmen, hetgeen deels daaraan ligt, dat de Duitsche blikken op beschaving en de Nederlandsche in sommige opzigten onderscheiden zijn. Maar met kracht dringt de schrijver door in tal van gewigtige toestanden, zoodat de openbaarmaking dezer redevoering in onze taal eene aanleiding zou kunnen zijn tot ernstige wisseling van gedachten, door ernstige mannen over ernstige zaken.

Éene opmerking nog vooraf: du Bois-Reymond houdt, zooals velen doen in onzen tijd, inzonderheid in Duitschland, de uitkomsten van *inductieve onderzoekingen*, naar mijn oordeel, veel te veel voor *inductieve wetenschap*. Inderdaad kan inductie ons tot geordende kennis brengen, maar zeer dikwerf is zij daartoe onvermogen en brengt zij ons soms niet verder dan tot *waarschijnlijkheid* of tot *mogelijkheid*. Zulke uitkomsten moeten hoog gewaardeerd worden, maar daarbij moet steeds met groote duidelijkheid worden uitgedrukt, dat men niet tot *weten* is opgeklommen, maar dat men is moeten blijven staan bij: *het is waarschijnlijk*, of *het is mogelijk*. Een paar voorbeelden slechts: du Bois-Reymond is een aanhanger van de leer van Darwin, en die leer — het woord *leer* duidt het reeds aan — is geen *weten*; wat Darwin met veel talent heeft gevonden, staat niet hooger, dan hetgeen *mogelijk* is; zelfs van *waarschijnlijkheid* kan hier geene sprake zijn. Het andere voorbeeld betreft den duur van het bestaan der zon als warmte- en lichtgevend hemelligchaam. Ik wil om zulke onderzoekingen waarlijk niet lagchen, maar ik ben niet ongeneigd, om daarin dwaling te zien, zoo men ze voor wetenschap houdt. Reeds te veel vooraf, eer ik een deel van den inhoud dezer belangrijke rede nader bespreek.

Ik moet mij bepalen tot hetgeen mijn onderwerp betreft, en ik vang alzoo aan met hetgeen voorkomt in de Verhandeling, 1878 te Leipzig uitgegeven, bl. 45. Ik neem dit over in de taal, waarin het geschreven is, om zelfs de kleinste onnauw-

keurigheid te voorkomen, en voeg mijne opmerkingen, zoo ik ze nuttig acht, daarneven.

Vooraf, als inleiding tot het volgende, merkt d. B. R. op, dat de tegenwoordige beschaving geen ondergang te vreezen heeft door invallen van vreemde, onbeschaafde volken, of andere soortgelijke gewelddadige oorzaken, maar dat zij een inwendigen vijand heeft, dat het eene eigene rigting der tegenwoordige beschaving is, die haar met gevaar bedreigt, dat velen dit noemen *ziekte der tegenwoordige maatschappij*, maar dat deze naam geene voorstelling van den aard der zaak geeft; dat zij inzonderheid gelegen is in het zich vooruitdringen der natuurwetenschappen, met terugzetting van hetgeen steeds tot ware beschaving heeft behoord; dat hierdoor thans de verheffing van den geest wordt tegengestreefd, en deze, steeds op het waarneembare bepaald wordende, alle breedte gaat missen en in dorheid vervalt. Voorts merkt hij op, dat van de tegenwoordige overmatige beoefening der natuurwetenschappen het onvermijdelijke gevolg moet zijn, dat er naar veelvuldige toepassing wordt gestreefd, waardoor het materiële leven meer en meer moet bevorderd worden en het geestelijke in dezelfde mate moet dalen. Daarbij voegt zich dan jagt naar voordeel en genot, en zodoende is de vijand der ware beschaving door de beschaving van onzen tijd zelve als het paard van Troye binnen de veste gehaald.

d. B. R. voegt nog hierbij, dat bemoeijingen met politieke aangelegenheden ook veel nadeel doen aan den volksgeest, welken geest hij, zooals die tegenwoordig in Duitschland is, met levendige trekken teekent, en daarvan een regt droevig beeld ophangt, voor de toekomst belangrijke gevolgen vreezende, indien die geest niet mogt omkeeren.

Wat wij van du Bois-Reymond nader te bespreken hebben, is dan het volgende:

*Die preussische Gymnasialbildung im Kampfe mit der
vorschreitenden Amerikanisirung.*

Wie ist solcher banausischen Verflachung der Jugend vorzubeugen? Die Antwort scheint leicht und ist schon oft gegeven. Halten wir der die Ideale zergliedernden, was sie nicht in nüchternes Licht zu setten vermag, verächtlich bei Seite schiebenden, die Geschichte ihrer ergreifenden Macht, die Natur selber des reizenden Schleiers beraubenden Naturwissenschaft das Palladium des Humanismus entgegen.

De titel reeds van het laatste gedeelte der redevoering toont aan, dat d. B. R. gekant is tegen het stoffelijk streven van den tegenwoordigen tijd; anders zou hij wel niet van *Amerikanisirung* gesproken hebben, onder welk woord in Europa, neven eenige algemeene beschaving, de ongunstigste vorm van het tegenwoordig, stoffelijke streven verstaan wordt, en uit de tegenstelling van *die preussische Gymnasialbildung* vloeit duidelijk voort, dat d. B. R. het realisme van dezen tijd als den vijand erkent en het humanisme als het redmiddel.

Over het streven van Amerika mag echter in het geheel niet uitsluitend in ongunstigen zin gehandeld worden. Behalve toch dat hardere en ruwere realisme, vindt men in de Nieuwe Wereld treffende elementen van eene betere toekomst; voorwaar niet aangebragt door de volks-verhuizers der latere jaren, maar nog geworteld in de oude vroomheid der uitgewekenen, die uit liefde voor hunne Godsdienst hun Vaderland verlieten, voor een klein gedeelte Hollanders, voor een grooter deel Franschen, Zweden en Noorwegers, en voor een nog grooter deel Engelschen. Van die kleine Gemeenten zijn op den vrijen bodem der Nieuwe Wereld stichtingen uitgegaan, die door ons in Europa slechts voor een deel kunnen verstaan worden, maar die gegrondvest zijn in zedelijke en godsdienstige beginselen, welke den diepsten eerbied aspersen, ook bij

hem, die er niet meer van weet, dan Fredrika Bremer er van gezegd heeft in de beschrijving van hare *Amerikaansche reize*. En voegt men hier bij, dat kundige mannen, die Amerika later hebben bezocht, hoog opgeven van hetgeen aan het onderwijs aldaar wordt gedaan, en waarop d. B. R. het oog volstrekt niet gevestigd had, dan mag het woord *Amerikanisirung* waarlijk hier alleen met omzigtigheid worden gebruikt. In Europa vreest men, dat Amerika den Europeschen handel en de Europesche industrie zal overvleugelen: het is in het geheel niet onmogelijk, dat het beste deel der Amerikaansche beschaving, gekweekt door de afstammelingen van die oude *réfugiés*, aan de Europeesche beschaving eenmaal eene andere rigting geven zal; misschien zal Europa, waarin karakter en beginsel meer en meer verstikken, die van de Nieuwe Wereld na eenigen tijd op nieuw als schoonste gift erlangen, om aan de Oude Wereld nieuw leven te geven.

Wie er die Menschheit aus dem Verliesse der scholastischen Theologie errettete, so trete er jetzt in die Schranken wider den neuen Feind harmonischer Cultur. Die von unvergänglichem Zauber umwitterten Menschen- und Göttergestalten des Alterthums, jene Sagen und Geschichten der mittelländischen Völker, in welchen fast alles Schöne und Gute wurzelt, der geistige Umgang mit der hochgestimmten antiken Gesellschaft, die zwar der Naturwissenschaft entbehrte, aus deren Mitte aber bevorzugte Männer zu kaum wieder erreichter Grösse aufstiegen: sie sind es, von deren Einwirkung auf das jugendliche Gemüth am sichersten Heil im Kampfe gegen die mit eisernem Arm heute nur noch locker, bald jedoch enger und enger uns umschnürende Neobarbarei zu hoffen ist.

Wat d. B. R. aan de natuurwetenschappen toekent, is hier en in het vorige deel zijner Verhandeling duidelijk te lezen. Zeker is haar invloed op de beschaving van groot gewigt geweest, maar overschatten wij haar niet. Het is niet duidelijk, wat d. B. R. verstaat onder *scholastische*

Theologie. De inhoud van elk kerkgenootschap is en zal altoos blijven scholastische Theologie. Meent hij, dat de natuurwetenschappen meer vrijheid gegeven hebben aan het theologisch gevoelen en denken der menschen, dan is dit nog slechts voor een gedeelte waar. Behalve een deel der sterrekunde zijn alle natuurwetenschappen nieuw, en de zedelijke vrijheid, dat is hier de behoefte, om zedelijk en verstandelijk vrij te zijn, is uit den aard der zaak een eerste gevolg geweest van meer maatschappelijke vrijheid, en die moet gezocht worden tegen het naderen van het einde der middeleeuwen. Door de groote volks-verhuizingen, door de verwoestingen, die weleer hebben plaats gehad, was in waarheid de beschaving tijdelijk tot een minimum teruggebracht en van de oude maatschappijen weinig meer overgebleven. In den nieuwen toestand was de eerste en laatste vraag naar magt en gezag; er werden nieuwe rijken gevormd, maar het bezit daarvan werd regelmatig betwist: vroeger waren de volken aan het woord, nu weder de Vorsten; de geestelijkheid, die onder den vroegeren stortvloed als versmolten was, herstelde zich weder, maar dikwerf droeg ook zij het zwaard, en een vechtende en plunderende en moordende Bisschop was niets ongewoons. Toen vernietigden de Vorsten, door altoos te oorlogen, hunne kracht; toen brak de geestelijkheid op allerlei wijzen haar eigen aanzien af; toen verloor de adel meer en meer van zijnen invloed en kregen de poorters, maar ook het volk buiten de steden, meer en meer regten, alzoo meer vrijheid, en met die vrijheid in maatschappelijken zin natuurlijk meer vrijheid in denken en gevoelen. In de 14de eeuw hadden onze voorvaderen reeds een bezem in den mast van hunne schepen, en die uitdrukking van gevoel van magt had haar wortel wel niet in geestelijke slavernij. De oprigting van Universiteiten in de 12de, 13de en 14de eeuw getuigt van nieuwe krachten in het geestelijk leven, waardoor vrijheid alleen bevorderd worden kon. De uitvinding der boekdrukkunst gaf niet slechts een

ongekenden stoot aan dat nieuwe leven, maar droeg het op hare vleugelen over de geheele wereld in altoos nog aangroeiende mate voort. Het zonderlinge verschijnsel der wederdoopers was, hoe ziekelijk ook in zich zelf, een teeken van zekere gisting onder de volken. Daar brak de Hervorming door, te vroeg, om toen goed verstaan te worden; maar terwijl de natuurwetenschappen nog volkomen braak daar nederlagen, ontstak de Hervorming de toorts van het vrije onderzoek; gebrekkig voorwaar, maar zij deed het. De beroemde Kepler, die wetten ontdekte, waarnaar de hemelligchamen bewogen worden, wiens Moeder in een heksen-proces gewikkeld was, ontzag zich niet, zich met sterren-wigchelarij bezig te houden, om in zijn levens-onderhoud te voorzien. Onvolmaakt ontwikkelde zich de ontluikende vrijheid, zoodanig, dat Galilei, die de manen van Jupiter aan een iegelijk vertoonde, die ze zien wilde, en alzoo schijnbaar met de toenmalige Theologische school gebroken had, het geloof aan een *horror vacui Naturae* niet kon afleggen, zelfs niet toen hij zag, dat een ijdel waarlijk bestond.

Men overschatte den invloed der natuurwetenschappen op de geestelijke vrijheid der menschen niet. Of is het niet bekend, dat de groote Newton, terwijl hij reeds zijne schitterendste ontdekkingen had gedaan, met de studie van het beest van Daniël veel meer ingenomen scheen, dan met de beoefening van het schoonste deel der natuur? Ik wil deze historische schets niet voortzetten, maar meen, dat de beoefening der natuurwetenschappen zich langzamerhand ontwikkeld heeft uit, en meer en meer gelijken tred gehouden heeft met de toenemende, zedelijke vrijheid der menschen, dat zij die vrijheid in vele opzigten bevorderd heeft, maar dat zij ook omgekeerd aan die vrijheid schade heeft verwekt, door ééne methode in het geheele zedelijke leven te willen doorpersen, eene methode, die alleen voor de wetenschap der natuur overal geldig mag geacht worden. De natuurwetenschappen hebben, voor een deel althans, zeker op haar

geweten, dat zij het werk der Fransche Encyclopedisten hebben voortgezet en een kinderlijk geloof aan God in den mensch hebben trachten te verzwakken, zonder hetwelk de mensch niet leven kan. De natuurwetenschappen, waar zij worden doorgeperst, laten geen geloof toe, en wel verre dat zij, geperst wordende, der Theologie voordeelig zouden geweest zijn, zijn zij daarvan juist de ergste vijandinnen. De natuur, goed verstaan, is intusschen eene treffende bron van zedelijk heil voor den mensch, maar dan staat men boven de wetenschap. *Waar van wetenschap sprake is, dáár is de plaats der natuurkundige methode en nergens elders.*

Reeds vroeger in de Verhandeling had d. B. R. gesproken over hetgeen hij hier weder met een woord aanroert, namelijk, dat de natuurwetenschap, die weleer zooveel beschaving heeft aangebragt, nu weder diezelfde beschaving als eene vijandin schijnt te gemoet te treden. Hij heeft hier het oog op dat vooruitdringen der natuurwetenschappen in deze dagen, waarbij de stoffelijke belangen worden op den voorgrond gesteld, op het vooruitdringen van het realisme alzoo, dat zich boven het humanisme wil verheffen. d. B. R. is geen man, die U laat wachten, als Gij wat weten wilt: in krachtige trekken schetst hij hier de bron van hetgeen hij *humanisme* noemt, *het helder doordringen in de oudheid en het in zich opnemen van de verhevene beelden, die de oudheid aanbiedt*; daartegen kant zich vijandig het stoffelijk streven van den tegenwoordigen tijd.

Der Hellenismus halte den Amerikanismus von unseren geistigen Grenzen fern.

De Grieksche oudheid, op de Duitsche Gymnasiën aan de jeugd voorgehouden, het doordringen in klassieke studiën aldaar, zal, naar d. B. R., dat grovere streven naar stoffelijke zaken van den Duitschen bodem verwijderd houden. Of het juist is, wat hij hier zegt, moet betwijfeld worden; maar hij vertrouwt, hij wenscht en hoopt althans, dat

het juist zal zijn: in echt klassieke vorming ziet hij alleen het middel, om de nieuwe vijandin met vrucht te bestrijden. Het is hierom inzonderheid, dat ik zijne woorden thans zoo breed ter sprake breng; bij de Wet op het Hooger Onderwijs heeft men bij ons aan die nieuwe vijandin vrij entrée gegeven, en de laatste Wet op de Uitoefening der Geneeskunde berust op hetgeen d. B. R. noemt de vijandin van de ware beschaving. Bij dit alles bedenken men, dat d. B. R. Hoogleraar in de Natuurkunde van den mensch is; dat hij is een zeer beroemd man in zijn vak, en nog in het vorige jaar, terwijl hij reeds tot zekeren leeftijd geklommen is, eene inrigting van den Staat bekwam, om de natuurkunde van den mensch te onderwijzen, die eene der grootste en meest uitgebreide is onder hare zuster-inrigtingen.

Allein kann denn die Jugend mit dem classischen Alterthume noch inniger und dauernder in Berührung gebracht werden, als schon geschieht? Sind nicht hierfür in unsern altbewährten Gymnasien alle Anstalten auf das Sorgfältigste getroffen? Welches andere Land darf sich rühmen, einem so grossen Theile seiner Jugend, auch dem weniger bemittelten, einen so gründlichen classischen Unterricht zu ertheilen? Vortreffliche Universitätsprofessoren besitzen auch andere europäische Nationen; der oft tiefgelehrte, anspruchslose, arbeitsfreudige Oberlehrer ist ein deutscher Typus, auf welchen wir mit Recht stolz sind. Wir stehen nicht nur obenan im classischen Gymnasialunterrichte, sondern nach allem Ermessen auch an der Grenze des Möglichen, und wenn es gegen Sinken des deutschen Idealismus keine andere Hülfe gibt, als auf den Gymnasien noch mehr Latein und Griechisch zu treiben, so ist die Hoffnung, dies Sinken aufzuhalten, nur klein.

Van meer Latijn en Grieksch op de Gymnasiën verwacht d. B. R. geen heil, want beide talen zijn op de Deutsche Gymnasiën naar hem best vertegenwoordigd en worden aldaar door uitmuntende onderwijzers aan de jeugd geleerd.

Of hij regt heeft te zeggen, dat dit onderwijs aan de

Duitsche Gymnasiën hooger staat dan elders, kan ik niet beoordeelen; maar ik mag niet verzuimen, op te merken, dat hij hier van *idealisme* spreekt, eene zaak, die in het geheel niet van dezelfde beteekenis is, als datgene, wat hij elders *cultuur-beschaving* noemt. Onder idealisme toch wordt verstaan een streven naar het ideaal, alzoo een breeder, een milder, een ruimer, een hooger opvatten van hetgeen waar, goed en schoon is. Naar d. B. R. kan dat streven op de Duitsche Gymnasiën niet bevorderd worden door meer Latijn en Grieksch te leeren, omdat er van die talen reeds zooveel geleerd wordt. Ik kan niet verbergen, dat hij humanisme, beschaving en idealisme hier en daar verwacht, hetgeen voor zijn betoog te bejammeren is; humanisme toch is, in onderscheiding van idealisme, al wat goed is in den mensch; idealisme is een deel daarvan; beschaving is verbetering van den menschelijken aard.

Es wird paradox erscheinen, wenn nun hier behauptet wird, dass freilich durch mehr Griechisch und Latein dieser Erfolg kaum zu erzielen sein möchte, vielleicht aber durch etwas weniger.

Hij wil, zooals later blijken zal, de Latijnsche taal, hare beoefening en hare letterkunde op het Gymnasium breed opgevat hebben; van de Grieksche taal en letterkunde wil hij minder op het Gymnasium vertegenwoordigd zien, dan hetgeen op die inrigtingen in Duitschland is opgenomen. Geen minder doordringen in de Grieksche oudheid, maar minder Grieksche taal, zooals hij hieronder aangeeft.

Met de Duitsche Gymnasiën, zooals die thans zijn, is d. B. R. niet ingenomen, en hij ontwikkelt dit hier duidelijk; hij acht ze niet meer in staat, om *Amerikanisirung* in Duitschland af te wenden, indien de Gymnasiën niet worden gewijzigd. Te regt moet men de bakens verzetten, wanneer het getij verloopt; wij zullen echter hieronder zien, dat d. B. R. volstrekt geene hervorming van het Duitsche Gymnasium wil, zooals men in 1876 voor onze Gymnasiën heeft voorgestaan en voor Medici ook voor een deel heeft verkregen.

In der That, sollen nicht unsere Gymnasien der Amerikanisierung Vorschub leisten, anstatt ihr entgegenzuarbeiten, so halte ich gewisse Reformen ihres Lehrplanes für dringend geboten.

Die Gymnasialerziehung der deutschen Jugend übt, der Heerverfassung vergleichbar, einen ungeheuren Einfluss auf das deutsche Leben. Das Gymnasium hat es nach und nach zu wahrhaft despotischer Herrschaft über die Familie gebracht. Für jeden gebildeten Bürger, vollends wenn er selber das Gymnasium durchmachte und Söhne auf das Gymnasium zu schicken hat, besteht also Recht und Pflicht, sich um Gymnasialeinrichtungen zu kümmern.

Voorwaar een geheel andere toestand dan bij ons, waar het volk nauwelijks om Gymnasiën denkt, en alle belangstelling daarvoor beperkt is tot een zeer klein gedeelte van dat volk. Hierbij herinneren wij ons met droefenis, hoe diezelfde belangstelling in de Gymnasiën weleer ook bij ons leefde, maar verloren is gegaan. In Amsterdam had men drie bloeiende Gymnasiën in het begin der 17de eeuw, en geen koopmanszoon was er, van eenige beteekenis, die geen Latijn sprak. Het is die toestand, dien d. B. R. thans wil terug hebben, en ik maak er met nadruk opmerkzaam op, om aan hen, die schrikken van zijn voorslag, dien schrik een weinig te doen bedaren. Toen, in het begin der 17de eeuw, had men te Amsterdam opvoedings-scholen voor het volk, dat vroeg tot werkzaamheid moest overgaan, en opvoedende scholen voor beschaafderen uit dat volk: eene splitsing alzoo in tweeën, en dat wil d. B. R. thans voor Duitschland weder algemeen hebben. Zijne bedoeling is: *de opvoedende scholen, die Gij tusschen die twee rigtingen geschoven hebt, hebben aan de beschaving van dezen lijd eene verkeerde rigting gegeven; hef deze dus op en herstel de oude splitsing in tweeën.* Ziedaar in weinige woorden, wat d. B. R. zich voorstelt. Men moge er ten slotte over denken, zooals men wil, maar geen ernstig man zal betwijfelen, dat het voorstel alle overweging verdient. En niet slechts voor

dezen tijd, maar voor alle volgende tijden, na eene halve, of eene geheele eeuw zou men er alweder andere scholen tusschen kunnen plaatsen, en bij uitbreiding van het menschelijke weten zou men zóó kunnen voortgaan. Intusschen zal, zoolang ons geslacht leeft, dat geslacht onderscheiden blijven in twee gedeelten: het eene gedeelte moet vroeg voor eigen levens-onderhoud zorgen en kan dus helaas! om gemis aan tijd en aan geld slechts de eerste beginselen der beschaving deelachtig worden. Het andere deel, dat tijd en geld heeft, om den geest meer te ontwikkelen en alzoo, wat men noemt, beschaafd te worden, dat is het juist, waarom zich de vraag beweegt. *Is het goed, dat in dat andere deel — wat de grondtrekken aangaat — twee, drie en meer soorten van beschaving zullen leven, of is de waarachtige beschaving één en ondeelbaar?* Is het eerste het geval, dan blijve men op het spoor, waarop men thans is, en rigte men opvoedende scholen op van zeer onderscheidene grondslagen; en is het laatste het alleen goede, dan geve men aan de jeugd der beschaafderen dezelve fundamenten. Hier heb ik bijna het woord, wat beslissing zou kunnen aanbrengen: ik moet onderscheidene gebouwen optrekken, alle omvangrijk en zwaar en sterk en hecht en hoog, ongeveer in gewigt gelijk: zal ik nu andere fundamenten geven aan een tempel, andere aan een museum, andere aan een concert-gebouw, andere aan eene kazerne, wanneer de gesteldheid van den bodem dezelfde is? — Zoo is de vraag.

Doppelt berechtigt ist er dazu, wenn er, den gelehrten Ständen angehörig, noch sonst Gelegenheit hatte, die Früchte der Gymnasialerziehung zu beobachten. In dieser Lage befinde ich mich. Nicht allein bin ich als Universitätslehrer in steter Berührung mit Stadirenden der ersten Semester, und zwar, durch meine öffentlichen Vorlesungen, vielfach auch mit anderen als Medicinern, sondern ich habe auch seit mehr als einem Vierteljahrhundert als Examinator in den medicinischen Staats- und Facultätsprüfungen das Wissen und den Bildungsgrad von etwa dreitausend

jungen Männern mehr oder minder genau kennen gelernt, welke zwei bis vier Jahre vorher das Zeugniſſ der Reife erwarben.

Ich habe aber noch besonderen Anlass, mich über Gymnasialeinrichtungen zu äussern. Im Jahre 1869 wurden Rectoren und Senate der preussischen Universitäten vom vorgeordneten Ministerium zu einem Gutachten über die Frage aufgefordert: »ob und wie weit die Realschul-Abiturienten zu den Facultätsstudien an den Universitäten zugelassen werden können?“ Als damaligem Rector der Universität zu Berlin fiel die Abfassung des von deren Senat abzugebenden Gutachtens mir zu. Nicht bloss im Auftrage des Senates, sondern mit der Wärme innerer Ueberzeugung sprach ich mich gegen Zulassung der Realschul-Abiturienten aus, und bemühte ich mich auf jede Weise, den durch nichts zu ersetzenden Werth classischer Studien in's Licht zu setzen.

De Duitsche *Realschulen* hebben aldaar sedert jaren veel aanzien gehad, en dat aanzien klom zoodanig, dat in de oogten van hen, die geen goed begrip hebben van Hooger Onderwijs in 1869, alzoo reeds vóór tien jaren, in Pruissen aan de Universiteiten de vraag werd gesteld, of zij, die met vrucht eene *Realschule* hadden bezocht, niet tot de lessen der Hoogeschool zouden kunnen worden toegelaten: dezelfde vraag, die onlangs weder is ter sprake gebragt (bl. 249 hierboven) en thans weder in ontkennenden zin is beantwoord; dezelfde vraag, die in Nederland op zulk eene droevige wijze in het vorige jaar is doorgehakt. d. B. R. was toen (1869) Rector Magnificus aan de Berlijnsche Universiteit en heeft niet slechts in naam van zijne Ambtgenooten, maar ook uit eigene overtuiging, het toelaten van zulke jonge lieden op de Universiteit verworpen. De zaak is dan ook ter zijde gesteld, onlangs in Duitschland weder opgewarmd en nu voor het Geneeskundig onderrigt aan de Universiteit verworpen door de geraadpleegde Duitsche Artsen (bl. 249 hierboven). Van een man als d. B. R. kon dat verwerpen geen raadsel zijn voor hem, die slechts *ééne* enkele bladzijde gelezen heeft van zijne geschriften, die

eene meer algemeene strekking hebben; hij is altoos breed, altoos mild, altoos overvloedig; men zou hem vrij wat kunnen ontnemen, indien het mogelijk ware, en hij zou nog blijven een man, wien het onmogelijk in den zin komen kan, om eene voorbereiding op *Realschulen* als voorbereiding voor de Universiteit voldoende te achten.

Is d. B. R. — terwijl de beschaving zich uitbreidt en op de bestaande scholen, dus ook op de Gymnasiën, nu en dan iets moet worden aangebragt, of er van verwijderd moet worden, — ruim zeven jaren na 1869, dat is in 1877, nog voldoende met de Duitsche Gymnasiën ingenomen, om aan deze nog dezelfde onbepaalde hoogere stelling boven de *Realschulen* toe te kennen, zooals hij deed in 1869?

Ich hob übrigens schon damals, in Uebereinstimmung mit dem Senate hervor, dass, weil man die Partei des Gymnasiums gegenüber der Realschule nehme, man ersteres keinesweges für vollkommen, d. h. für nicht der Verbesserung im einen oder anderen Punkte fähig und bedürftig halte.

In 1869 was hij met anderen reeds overtuigd, dat de Duitsche Gymnasiën behoorden verbeterd te worden, en die overtuiging is sedert bij hem aangegroeid, zoodanig, niet dat hij aan de *Realschulen* gelijke kracht wil toekennen, als aan de Gymnasiën, maar dat hij de eerste tegenover de laatste niet meer zoo veel lager stellen kan, als hij dit in 1869 had gedaan. d. B. R. gaat met zijn tijd mede; de *Realschulen* rigt men in naar den tijdgeest; de Gymnasiën bragt men in Pruissen niet op de hoogte van den tegenwoordigen tijd; derhalve beschouwt hij in 1877 de Gymnasiën, als voorbereiding voor de Universiteit, niet meer zooals hij dat in 1869 had gedaan.

Wenn ich jetzt ein Gutachten über denselben Punkt in demselben Sinne abzufassen hätte, wäre ich verlegen. Meine Ueberzeugung von der durch classische Bildung ertheilten Ueberlegenheit ist noch die nämliche. Meine Abneigung, die Abiturienten von Realschulen denen von Gymnasien gleichzustellen, ward nicht geringer.

Zooals de Duitsche Gymnasiën thans zijn, zou d. B. R. de zoodanigen, die eene *Realschule* met vrucht hebben bezocht, niet meer als vroeger achter hen mogen stellen, die een Gymnasium bezocht hebben, met name voor Geneeskundige studiën. En ziedaar nu, wat men voor *hinken* heeft aangezien; maar dan heeft men ook slechts van deze geheele Verhandeling deze en geene andere woorden gelezen.

Dagegen ward seitdem in mir die Ueberzeugung immer lebhafter, dass die gegenwärtige Gymnasialerziehung keine genügende Vorbildung für das medicinische Studium bietet, während ich mich leider auch zur Meinung bekennen muss, dass sie überhaupt nicht ganz das leistet, was sie sich vorsetzt. Ich könnte daher Fernhaltung der Realschul-Abiturienten wenigstens von den medicinischen Facultätsstudien nicht mehr für gerechtfertigt ansehen, würden nicht gewisse Reformen des Gymnasial-Lehrplanes zugestanden.

Van hinken is geene sprake: hij acht de Pruisische Gymnasiën niet meer geschikt, om tot goede Geneeskundige studiën voor te bereiden; die studiën zijn thans anders, dan zij waren, en de Gymnasiën van vroeger, die weleer voldeden voor de toenmalige Geneeskunde, zijn thans niet zóó ingerigt, dat zij voldoen voor de Geneeskunde van deze dagen. De tegenwoordige Gymnasiën leveren naar hem niet dat, waarnaar zij streven. d. B. R. kan alzoo tegenwoordig zijne meening van 1869 niet meer verdedigen, *tenzij zekere veranderingen in het Gymnasium worden aangebragt*, en dat is iets anders, dan hinken, zooals ook weldra blijken zal.

Da ich einst an hervorragerender Stelle eine andere Ansicht verfocht, fühle ich jetzt die Verpflichtung, öffentlich zu erklären, dass ich meine Meinung geändert habe und die Gründe dafür anzugeben. Sollte bei den bevorstehenden Verhandlungen über das der Landesvertretung dem Vernehmen nach in nächster Zeit vorzuliegende Unterrichtsgesetz jenes Gutachten zur Sprache kommen, so wünschte ich für meinen Theil nicht, noch dafür verantwortlich gemacht zu werden. Uebrigens versteht es sich,

dass ich hier von einer nach meinen Kräften gründlichen Behandlung des Gegenstandes abstehe, und nur kurz die Richtung andeute, in welcher ich den Lehrplan der Gymnasien umgestaltet sehen möchte.

Blijkbaar neemt d. B. R. deze gelegenheid waar, om zijne meening te zeggen over wenschelijke veranderingen in het Gymnasium; hij eene te verwachten behandeling dezer zaak van Regerings-wege wil hij de onderscheiding niet meer voor zijne tegenwoordige meening erkend hebben, die hij in 1869 aan de Gymnasiën heeft toegekend, en wil hij alhier in eenige algemeene trekken aangeven, welke veranderingen hij voor de Duitsche Gymnasiën noodzakelijk acht. De man, dien men in Nederland laat hinken, gaat hier vliegen, en het is zeer de vraag, of men er hem in Nederland niet over zal doen uitlagchen; hij wil de geheele maatschappij opvoeren, voor zoo verre die uit beschaafden bestaat; hij wil de Geneeskundigen, de ingenieurs en nog anderen op gelijke wijze opvoeden, juist zooals de Hoogleraar Spruijt van Amsterdam dat wil, slechts met eene kleinigheid verschil: de Amsterdamsche Hoogleraar wil, wat hooger staat, naar beneden rukken, en hij plaatst alzoo Geneeskundigen naast ingenieurs en kooplieden; de Berlijnsche Hoogleraar zegt, dat de Geneeskundigen op verre na niet hoog genoeg opgeleid worden; hij wil deze vooreerst hooger opvoeren en trekken dan tot deze hoogte, waarop dan ook regtskundigen, Godgeleerden en letterkundigen staan, ook ingenieurs en anderen, tot zelfs de Militairen van rang. Hij wil alzoo een Gymnasium, dat de voorbereidende school is eener Universiteit, zoodanig ingerigt, dat een iegelijk, die beschaafd wil worden, daar voedsel kan vinden, al heeft hij ook eene geheel andere bestemming, dan den weg der Universiteit op te gaan.

Ich bedaure, zunächst den Eindruck mittheilen zu müssen, den ich im Laufe der Zeit immer stärker erhalte, dass die humanistische Bildung des mittleren Mediciners bei uns viel zu wünschen übrig lässt.

Vooral over de ontwikkeling der Geneeskundigen is d. B. R. niet tevreden. Bijzondere oorzaken hiervan geeft hij niet op; eene dezer kan gelegen zijn in de standen, waaruit de studenten in de Geneeskunde voortkomen. Hoe dit in Duitschland is, weet ik niet, maar bij ons komen de studenten in de Geneeskunde niet bij voorkeur uit standen, die tot de beschaafden behooren. Bij ons ontspruiten de Geneeskundigen veelal uit den burgerstand en van niet geleetterde ouders. Dat kan in Duitschland evenzoo, of nog sterker zijn.

Die Unsicherheit in der lateinischen Formenlehre, die Beschränktheit des lateinischen und griechischen Wortschatzes, die Unfähigkeit, z. B. griechische Kunstausdrücke herzuleiten, sind bei vielen unserer Mediciner wenige Jahre nach bestandener Maturitätsprüfung so gross, dass die dadurch verrathene mangelhafte Schulung zur Zeit der Prüfung wohl nur durch mechanische Abrihtung übertüncht war.

Over deze gebreken klaagt een Hoogleeraar in Pruissen; en in Nederland doet men zijn uiterste best, om studenten in de Geneeskunde van een beperkt gehalte te bekomen: inkorting van de Propaedeutica is het algemeene wachtwoord, en de Wet op het Hooger Onderwijs schrijft die inkorting voor van wege den Nederlandschen Staat.

Bis zu welchem Grade diese jungen Männer in der Personen-, Gedanken- und Formenwelt des Alterthumes heimisch waren, ob sie das Gefühl der Zusammengehörigkeit mit den Alten und der geistigen Herkunft von ihnen hatten, welches eigentlich den Humanismus ausmacht: das zu beurtheilen bot sich mir natürlich weniger Gelegenheit. Auch vom geschichtlichen Wissen der Mediciner erhielt ich nicht regelmässig Kenntniss. Ihre Gleichgültigkeit gegen allgemeine Begriffe und geschichtliche Herleitung machte es mir aber schwer zu glauben, dass sie mit antikem Geiste getränkt seien und eine gute historische Bildung genossen hätten.

Wat d. B. R. van ontwikkeling van Geneeskundigen wil, is hier zonneklaar. Hij wil de tegenwoordige Duitsche

studenten niet al te hard vallen, en wij willen het evenmin, maar d. B. R. drukt hier ten duidelijkste uit, dat hij in de Geneeskundigen noodig acht eene krachtige ontwikkeling in hetgeen de oudheid geeft, eene breede beoefening van oude letteren, en eene onbekrompene vorming door geschiedenis. Dat is iets anders, dan men vóór drie jaren in Nederland heeft voorgestaan. Voor mijn deel heb ik het voorregt, dat een man, als d. B. R., mijne pogingen niet verwerpt.

Dazu kommt ein anderer beklagenswerther Umstand. Meist sprachen und schrieben die jungen Leute fehlerhaftes, geschmackloses Deutsch. Wegen der Unsicherheit der deutschen Rechtschreibung, Wort- und Satzbildung ist der Unterricht in der Muttersprache bei uns schwieriger als bei Völkern mit festgestelltem Sprachgebrauch. Allein die jungen Leute hatten gewöhnlich nicht einmal den Begriff, dass man auf Reinheit der Sprache und Aussprache, Gewährtheit des Ausdrucks, Kürze und Schärfe der Rede bedacht sein könne. Man schämt sich als Deutscher solcher Barbarei, wenn man den liebevollen Fleiss kennt, den z. B. Franzosen und Engländer auf Ausbildung in ihrer Muttersprache wenden, deren Regeln zu verletzen ihnen als eine Art von Entweihung erscheint.

Naar hetgeen waarover d. B. R. zich schaamt in Duitschland voor Geneeskundigen, streeft men bij ons bij de Wet: de Wet op de Bevoegdheid, 1878, laat zelfs hen toe tot de studie der Geneeskunde, die geene andere blijken van ontwikkeling geven, dan dat zij met vrucht natuurwetenschappen kunnen beoefenen; talen en geschiedenis zijn zelfs niet meer noodig.

Dieser Mangel in der Erziehung unserer Studenten hängt mit einem tief gelegenen Nationalfehler der Deutschen zusammen, dem ich bei anderer Gelegenheit eine Betrachtung gewidmet habe. Um so mehr wäre zu wünschen, dass das Gymnasium ihn erfolgreich bekämpfte.

Welk gebrek van het Duitche volk hier bedoeld wordt, is mij niet bekend.

Mit der Vernachlässigung in der Muttersprache geht bei der jetzigen Jugend Hand in Hand eine oft erstaunlich geringe Belesenheit in den deutschen Classikern. Es gab in Deutschland eine Zeit, wo man aus dem ersten Theile des Faust nicht mehr citirte, weil das Citat zu Tode gehetzt war. Gehen wir wirklich einer Zeit entgegen, wo man nicht mehr daraus citiren kann, weil die Anspielung nicht verstanden wird?

Of de belesenheid bij onze jeugd grooter is in de Nederduitsche classici, kan veilig in het midden gelaten worden.

Was die mathematische Ausbildung der Mediciner betrifft, so sehe ich davon ab, dass nur wenig Lehrer es dahin bringen, allen ihren Schülern gleichmässig fortzuhelfen. Es giebt offenbar in anderer Beziehung sehr brauchbare Köpfe, denen Mathematik ein Buch mit sieben Siegeln bleibt. Hier richten sich meine Ausstellungen vielmehr auf das für die Prima unserer Gymnasien durch Ueberlieferung und Uebereinkunft festgestellte mathematische Pensum. Dies Pensum heisst in einem officiösen Lehrplane: »Körperliche Geometrie nebst Oberflächen- und Körperberechnung; geometrische und stereometrische Aufgaben. Algebraische Aufgaben, insbesondere unter Anwendung der Algebra auf Geometrie. Unbestimmte Gleichungen; Kettenbrüche; binomischer Lehrsatz.« Obschon mit »algebraischen Aufgaben, insbesondere unter Anwendung der Algebra auf Geometrie« analytische Geometrie gemeint sein könnte, ist diese durch eine ältere, aber noch gültige Entscheidung des Ministeriums vom Lehrplan unserer Gymnasien ausgeschlossen, und der mathematische Lehrplan der Realschule erster Ordnung geht hierin über den des Gymnasiums hinaus.

d. B. R. is een warme voorstander van beoefening van wiskunde voor Geneeskundigen; op de *Realschulen* wordt meer wiskunde geleerd dan op de Gymnasiën, en dit doet hij uitkomen als voor de laatste ongunstig getuigende.

Dies halte ich für einen ernsten Fehler. Das Studium der Mathematik entfaltet seine bildende Kraft vollauf erst mit dem Uebergange von den elementaren Lehren zur analytischen Geometrie. Unstreitig gewöhnt schon die einfachste Geometrie und Algebra den Geist an scharfes quantitatives Denken, sowie daran, nur Axiome

oder schon Bewiesenes für richtig zu nehmen. Die Darstellung von Functionen in Curven oder Flächen aber eröffnet eine neue Welt von Vorstellungen und lehrt den Gebrauch einer der fruchtbringendsten Methoden, durch welche der menschliche Geist seine eigene Leistungsfähigkeit erhöhte. Was die erfindung dieser Methode durch VIÈTE und DESCARTES der Menschheit ward, das wird Einführung in sie noch heute jedem für diese Dinge nur einigermaassen Begabten: ein für das Leben epochemachender Lichtblick.

Hier is weder een treffend voorbeeld voor Nederland, waar de Regering er op uit is, die daarin blindelings adviezen volgt van een beroemden naam, om den Geneeskundigen stand te verlagen en hem zoo bekrompen mogelijk te maken. Men haspelt bij ons over de beide trigonometrieën en ziet er groot bezwaar in voor de studenten der Geneeskunde, om daarvan iets te weten, en zelfs die twee trigonometrieën behooren nog grootendeels tot de lagere wiskunde, waarin men naar bewijzen zoekt en bewijst, waarin men meet en zeker den geest tot nauwkeurigheid en gestrengheid dwingt, maar waarin overigens niets verheffends voorkomt. Er is een ander deel der wiskunde, dat den geest boven dat meten verheft, en dat geheel andere hoedanigheden van den geest voedt, dan het enkel meten en bewijzen. De beide trigonometrieën behooren er reeds meer of min toe. Waarheden in figuren uit te drukken, en figuren, van welken aard ook, aan wiskundige ontleding te onderwerpen, eischt eene werking van den geest van eene hoogere orde. Dáár begint de hoogere wiskunde; men noemt dat begin analytische geometrie; voor den wiskundige vangt hier de eigentlijke wiskunde aan, terwijl voor hem de lagere deelen het a. b. c. der wiskunde zijn. Van dat hoogere deel wil d. B. R. de Geneeskundigen meer of min kennis doen dragen, opdat hun geest het beschavende zal deelachtig worden, daaraan verbonden, terwijl een beroemd vakgenoot van hem in Neder-

land zich jaren achtereen afslooft, om de Geneeskundigen — ik gebruik nu hier opzettelijk het woord, om duidelijk te zijn — zoo dom mogelijk te doen blijven, door alle degelijke voorbereidende studie aan hen te doen ontnemen en hunne intrede op de Universiteit te doen maken met hun een dijbeen of een armbeen van een mensch aan te bieden, hun daarbij te leeren, wat flier en kamille of kina beteekenen, en zoo met hen voort te gaan, tot zij genoemd worden *Doctissimi*, om het op deze aarde nooit te worden.

Diese Methode wurzelt in den letzten Tiefen menschlicher Erkenntniss und hat dadurch an sich ganz andere Bedeutung, als der sinnreichste, einem besonderen Falle dienende analytische Kunstgriff. Zwar ist Trigonometrie analytische Geometrie; wie sie auf dem Gymnasium getrieben wird, hat sie es, gleich der Stereometrie, wie beider Name sagt, mehr nur mit Ausmessen zu thun, und ihre Anwendung bleibt auf einen gewissen Kreis von Aufgaben beschränkt. Dagegen giebt es zwischen irgend welchen zwei Grössen, deren eine als von der anderen abhängig aufgefasst werden kann, keine noch so verwickelte Beziehung, die nicht durch eine Curve darstellbar wäre, wovon QUETELET lehrreiche Proben giebt, indem er z. B. die Neigung zum Verbrechen, das literarische Talent u. dergl. m. als Function des Alters des Individuums durch Curven darstellt. Diese Art, den Zusammenhang der Dinge sich vorzustellen, ist daher z. B. dem Verwaltungsbeamten, dem Nationalökonomem so dienlich wie dem Physiker und Meteorologen.

Vollends die Medicin kann diese Methode nicht entbehren. In der vom März 1848 gezeichneten Vorrede zu meinen Untersuchungen über thierische Elektrizität empfahl ich sie als die Art, Mathematik in der Physiologie anzuwenden, auch wo die Verwicklung zu gross ist, um erfolgreich zu messen, zu wägen, oder die Zeit zu zählen. Ich zuerst legte damals eine Abscissenaxe in den Nerven, während LUDWIG den Blutstrom selber seine Druckschwankungen, HELMHOLTZ den Muskel seine Zusammenziehung in Curven aufzeichnen liessen. Heute giebt es, namentlich durch MAREY'S Bemühungen, kaum ein Gebiet der Experi-

mental-Physiologie und -Pathologie, wo nicht die graphische Methode wichtige Aufschlüsse lieferte. Da aber die Mediciner das Gymnasium verlassen haben können, ohne von einem Coordinatensysteme gehört zu haben, muss ich alljährlich, am Anfang meiner Vorlesungen über Physiologie, den Zuhörern erst noch die Grundbegriffe der analytischen Geometrie beibringen.

De wijze, om den zamenhang van sommige zaken door kromme lijnen voor te stellen, meent d. B. R., dat voor het Geneeskundig onderwijs onmisbaar is; en daar zijne studenten met deze methode niet vertrouwd zijn, is hij gewoon in den aanvang zijner physiologische lessen de beginselen van analytische geometrie voor te dragen. Nog eenmaal eene les voor Nederland, indien het namelijk nog leeren wil: tot voorbereiding van Geneeskundige studie is toch hier niets anders noodig, dan dat men ontwikkeld genoeg zij, om natuurwetenschappen te kunnen beoefenen, dat is te zeggen, de allereerste elementen dier wetenschappen, welke men bij de behandeling der Wet op het Hooger Onderwijs geheel en al op het Gymnasium wenschte vertegenwoordigd te zien.

Ik laat nu daar, in hoever analytische geometrie en hare aanwending in physiologie voor breede Geneeskundige studie onmisbaar is; maar ik mag niet nalaten, er op te wijzen, dat men te Berlijn niet gelooven zal, dat Nederland aan Duitschland grenst, indien men te Berlijn inziet, hoe armoedig hier eischen aan aanstaande Geneeskundigen gesteld worden.

Aus den Motiven der oben angeführten Entscheidung des Ministeriums, durch welche Kegelschnitte vom Gymnasiallehrplan ausgeschlossen werden, erhellt, dass der Verfasser schwerlich eine Vorstellung von der allgemeinen Bedeutung der von ihm mit dem Bann belegten Lehre hatte, und dass er sie als zu schwer für die Prima ansah. Letzteres ist irrig. Vielmehr giebt es Köpfe, denen, bei tieferer Begabung und mehr philosophischer Anlage, die untergeordnete Art von Aufmerksamkeit abgeht, welche nöthig ist, um z. B. eine weitläufige trigonometrische Rechnung durch-

zuführen, und denen analytische Geometrie viel leichter wird. Dass analytische Geometrie durch Differential- und Integralrechnung den Weg zu den letzten und höchsten Zielen der Mathematik, also auch zu deren schwierigsten Theilen, bahnt, kann doch nur einen Grund mehr abgeben, schon auf dem Gymnasium damit anzufangen. Um ein gegen mich geäußertes Bedenken nicht unerledigt zu lassen, sei noch erwähnt, dass bei dem glänzenden Zustand, in welchem der mathematische Unterricht auf den deutschen Universitäten schon seit längerer Zeit sich befindet, die augenblicklich in den oberen Classen der Gymnasien angestellten Lehrer der Mathematik dem Unterricht in analytischer Geometrie wohl ausnahmslos gewachsen sind, und die Ermächtigung, sie vorzutragen, sogar freudig begrüßen würden; wie denn auch einige der ersten lebenden Auctoritäten in diesem Gebiete die hier vorgetragene Ansicht theilen. Uebrigens wird in mehreren nicht preussischen Gymnasien analytische Geometrie gelehrt.

Tot welke hoogte d. B. R. wiskunde op het Gymnasium, ook voor aanstaande Geneeskundigen, wil onderwezen hebben, is hier duidelijk aangegeven. Men bedenke hierbij, dat hier een man spreekt, die als eene gewigtige auctoriteit genoemd en geroemd mag worden.

Ich rede nicht davon, dass die angehenden Mediciner, welche bei ihrem Studium und nachmals bei Ausübung ihrer Kunst wesentlich auf den Gebrauch ihrer Sinne angewiesen sind, vom Gymnasium hierin nur ausnahmsweise kümmerliche Schulung mitbringen. Ich lasse dies beiseite, weil der Mediciner hier nicht als solcher, sondern nur als Probe des Studirenden im Allgemeinen oder insofern uns angeht, als ich vorzüglich an ihm meine Erfahrungen über die Früchte des Gymnasiums sammelte.

d. B. R. klaagt over een gebrek der Deutsche Gymnasiën, dat men daar aan de jeugd niet leert, hare zintuigen te gebruiken; voor aanstaande Geneeskundigen is dit onmisbaar, maar ook in den tegenwoordigen tijd behoort het goed gebruik der zintuigen inderdaad tot de beschaving, en moet het leeren van dat gebruik gebragt worden tot

de Gymnasiën; op de Hoogere Burgerscholen doet men dit, en op de Gymnasiën mag dit niet langer worden nagelaten: beschaafden komen tegenwoordig in velerlei aanraking met de stoffelijke wereld, en daarom is eene oefening der zintuigen een bestanddeel van opvoeding geworden.

Jetzt entsteht die Frage, ob das Gymnasium bei Studirenden anderer Facultäten vielleicht besser sein Ziel erreiche. Bis zu einem gewissen Grade wohl: bei denen, welche später Geisteswissenschaften sich widmen, werden Naturanlage und häusliche Umgebung humanistische Studien oft mehr begünstigen, als bei denen, welche erblicher Realismus Medicin und Naturforschung zutreibt. Uebrigens sind Theologen und Juristen in besserer Lage, um sich ihre humanistische Bildung zu erhalten, als die Mediciner, welche vom ersten Semester an eine Welt von Dingen packt, die mit den classischen Studien höchstens durch Terminologie zusammenhängen.

Voor de Medici acht hij de tegenwoordige Duitse Gymnasiën niet best; hoe dit voor studenten van andere Faculteiten is, weet hij niet, maar hij meent, dat voor sommigen de Duitse Gymnasiën wel goed zijn, inzonderheid voor de zoodanigen, die tot humanistische studiën overgaan en niet, zooals de studenten in de genees- en in de natuurkunde, door realisme worden omgeven. Belangrijke uitspraak voor Nederland! naar d. B. R. moeten de Duitse Gymnasiën verbeterd worden, omdat er voor Medici te weinig humanistisch onderwijs toe wordt gebragt, terwijl men in ons Land bij de Wet op het Hooger Onderwijs omgekeerd aan de Medici juist humanistisch onderwijs heeft onthouden. Daarin heb ik in de *Getuigenis* den Hoogleraar Donders zoo krachtig bestreden, als ik kon, en nu komt een beroemd Buitenlander ongeroepen naast mij staan. De Minister Heemskerk en de Leden van de Tweede Kamer van 1876 kunnen hier van den Heer d. B. R. vernemen, dat hij inzonderheid voor Medici breede humanistische studiën op het Gymnasium wil vertegenwoordigd hebben, omdat zij

niet, als studenten van andere Faculteiten op de Universiteit, zich aan eigene humanistische studiën wijden; en deze opmerking is voor Nederland thans van te meer gewigt, nu men bij de Wet op het Hooger Onderwijs van de Universiteiten vak-scholen heeft gemaakt. Alle propaedeusis, schreeuwde men, moest van de Hoogeschool verwijderd worden, en, toen men dit bereikt had, ging men het Gymnasium voor de Medici inkrimpen en bovendien er nog een deel van eene natuurkundige school van maken, iets waarop d. B. R. zoo straks een ander brandmerk zetten zal.

Eben darum ist der bei Medicinern durchschnittlich vorhandene Grad humanistischer Bildung besonders geeignet, zu zeigen, wie weit das Gymnasium im Stande sei, das Ueberhandnehmen des Realismus zu bekämpfen.

Allein auch wenn man die Jünglinge der verschiedensten Richtungen betrachtet, welche Gymnasialbildung erhielten, findet man nicht, dass bei ihnen hinreichend lebhaftes Theilnahme für den Inhalt der classischen Studien hinterblieb, um davon Rückwirkung im idealistischen Sinn ernstlich erwarten zu können. Sieht man von den hier nicht in Frage kommenden Philologen ab, so ist die Zahl Derer, welche später einmal einen alten Schriftsteller aufschlagen, verschwindend klein. Statt mit begeisterter Anhänglichkeit, denken die meisten mit Gleichgültigkeit, nicht wenige mit Widerwillen an die Classiker. Sie erinnern sich ihrer nur als der Drillwerkzeuge, an welchen ihnen grammatische Regeln eingeübt wurden; wie Auswendiglernen unbedeutender Jahreszahlen der Begriff ist, der ihnen von Weltgeschichte blieb. Und dazu sassen diese jungen Männer bis zu ihrem achtzehnten, zwanzigsten Jahre dreissig Stunden wöchentlich auf der Schulbank? Dazu trieben sie vorwiegend Latein, Griechisch und Geschichte? Das ist das Ergebniss, um deswillen das Gymnasium das Leben des deutschen Knaben erbarmungslos grau in grau malt?

Van de geheele Duitsche jeugd, die de Gymnasiën heeft bezocht, in het algemeen genomen, kan niet beweerd worden, zegt d. B. R., dat zij klassisch genoeg gevormd is, om

daarvan later terugwerking in idealistischen zin te verwachten. Wij Nederlanders zouden eenvoudig zeggen, dat de uitkomsten niet mild en niet breed genoeg zijn, niet tot ruime strekking leiden; dat is toch de Nederlandsche zin, die hier aan het woord idealisme moet gehecht worden.

Overigens hangt d. B. R. hier geene blijde teekening op van hetgeen de Duitsche jeugd op het Gymnasium leert, hetgeen ik natuurlijk niet kan beoordeelen; maar hij doet hier duidelijk zien, dat inrigtingen, die alzoo zijn, hervorming behoeven en volstrekt niet in staat zijn, welk nieuw barbarisme ook, te bekampen.

Dieser Sachlage gegenüber fragt man sich denn doch, ob Alles in Ordnung, ob es nicht an der Zeit sei und der Mühe lohne, einen Reformversuch zu machen. Hier, wie überall, ist es freilich, besonders für Aussenstehende, leichter zu tadeln, als zu sagen, wie dem Fehler abzuhelpen sei. Hier, wie so oft in verwickelten Fragen der Verwaltung und des menschlichen Lebens überhaupt, gilt der Satz von den vielen Ursachen. Man trifft die eine, und zehn andere nicht minder wirksame entschlüpfen unberücksichtigt. Doch will ich, auf die Gefahr hin, mich blozustellen, mit meinen Gedanken nicht zurückhalten.

Ohne den ausgezeichneten Männern, welche an der Gestaltung unseres Gymnasialwesens sich betheiligten oder noch daran arbeiten, zu nahe treten zu wollen, kann ich meine Ueberzeugung nicht verbergen, dass der Geist des Gymnasiums nich gehörig Schritt hielt mit der Entwicklung des modernen Geistes der Menschheit.

d. B. R. wil trachten, die noodige hervorming voor de Gymnasiën voor te slaan, maar acht de zaak niet gering, en inderdaad, een schadelijken stroom, die ons nadert, af te leiden, wat kan er moeilijker zijn? Veel meer nog: het kwaad is reeds meer of min doorgedrongen: hoe kan men het opheffen en er iets beters voor in de plaats stellen? Ja, al zijn de pogingen van d. B. R. ook vruchteloos, of deels onvoldoende, zoo verdient hij dank van de geheele

beschaafde wereld, dat hij de vraag opwerpt: hoe kan de zaak der ware beschaving worden beschermd en bevorderd in een tijd, waarin zooveel gedaan wordt, om haar te doen ondergaan? Hij betwijfelt het, of zijne voorstellen wel voldoende zullen bevonden worden, en erkent de mogelijkheid, dat zijne middelen arm zullen zijn tegenover het groote doel; maar hij wil toch eene poging wagen, en niemand zal hem het *laudanda voluntas* onthouden, behalve natuurlijk allen, die zich voor den wagen gespannen hebben van het nieuwe barbarisme, en eene *Amerikanisirung* als het hoogste goed beschouwen.

Wie aus dem Vorigen hervorgeht, habe ich ein offenes Auge für die Gefahren, mit denen zu weit getriebener Realismus unsere geistige Cultur bedroht.

Ik acht het niet ongepast, deze woorden meer bijzonder onder de aandacht te brengen, daar hier zoo duidelijk mogelijk is uitgedrukt, dat d. B. R. bezorgd is voor de beschaving in Duitschland door het vooruitdringen van den geest van het realismus.

Aber die neue Gestalt, welche die Naturwissenschaft dem menschlichen Dasein ertheilte, ist doch auch nicht wegzuleugnen. Es hiesse, dem Vogel Strauss ähnlich, den Kopf in den Sand stecken, wollte man den gewaltigen, vorher geschilderten Umschwung verkennen, und es wäre vergeblich und gefährlich, dem rollenden Rade solcher weltgeschichtlichen Entwicklung in die Speichen zu fallen. Bis jetzt hat aber das Gymnasium dieser Entwicklung nicht gebührend Rechnung getragen. Trotz einigen mehr scheinbaren als wirklichen Zugeständnissen ist es im Innersten noch immer die aus der Zeit der Reformation, wo es noch keine Naturwissenschaft gab, stammende gelehrte Schule, welche wesentlich auf Vorbereitung für Geisteswissenschaften bedacht ist.

In diesem Zurückbleiben des Gymnasiums hinter den Forderungen der Zeit liegt die Stärke der Realschule.

Dwaas zou het zijn, thans de oogen te sluiten voor den magtigen invloed der natuurwetenschappen; de Gymnasiën zijn met den tijd niet mede gegaan en staan te veel op den ouden voet; zij hebben van het nieuwe bestanddeel der beschaving niets, of te weinig, in zich opgenomen en zijn alzoo tegenwoordig niet meer voldoende voor de behoeften. *Daarin ligt de kracht der Realschulen.* Hij wil deze nu niet verlammen, om de Gymnasiën te verheffen, maar hij wil de Gymnasiën brengen op de hoogte van den tijd, zoodat daardoor de *Realschulen* zullen ophouden te heeten voldoende voor ware beschaving, terwijl zij onderwijs in ruime mate realisme invoeren; zij behooren tot de middelen van *Amerikanisirung*: breng de Gymnasiën op de hoogte van den tijd, en de *Realschulen* zullen gestuit worden in het kwaad, dat zij aanrigten; dat is de meening van d. B. R.

Ik acht deze meening echter overdreven en daardoor onjuist. Aan het geheele betoog van d. B. R. — ik heb het reeds opgemerkt — ontbreekt eene juiste bepaling van het kwaad, eene duidelijke aanwijzing van den aard der ziekte: is het een eenvoudig gezwel, zoo kan het met het mes worden weggenomen; is het een gezwel, dat in waren kanker dreigt over te gaan, zoo baat het wegnemen niets en zou dit zelfs het einde van den lijder kunnen verhaasten. Ik heb reeds erkend, dat het met juistheid aanwijzen der maatschappelijke ziekte onmogelijk is: het tegenwoordige geslacht is onder den invloed van hetgeen het voorgeslacht als erfenis naliet, en de volken van dezen tijd zijn door de drukpers, door den stoom en door de electriche telegraaf zoodanig zamen verbonden, dat men waarlijk in zekeren zin zou kunnen vragen, of er wel een Duitschland, een Nederland, een Frankrijk bestaat. De stelling, die elk volk tegenwoordig inneemt tegenover andere volken, schijnt mij niet ongelijk aan de stelling, die onderscheidene familiën innemen in verschillende loges van hetzelfde comedie-gebouw: elk

voor zich en te zamen ziende naar hetzelfde stuk, dat gespeeld wordt.

Onze eischen aan d. B. R., die naar een geneesmiddel zoekt, mogen dus niet te hoog gesteld worden; wij zelven achten ons niet in staat, den juisten aard van het kwaad met klaarheid te teekenen: de *Realschulen* zijn het echter zeker niet bij uitsluiting, die onheil aanbrengen, en de beste Gymnasiën vermogen zeker niet alles.

Auf die verwickelte Frage nach den Befugnissen beider Arten von Anstalten einzugehen, kann hier nicht meine Absicht sein. Uebrigens bekenne ich mich zur Ansicht Derer, welche nur Eine Art höherer Schule wollen, die ihre Zöglinge gleich vorbereitet und gleich berechtigt zur Universität, zur Gewerbe- und zur Bau-Akademie, zum Heer u. s. w. entlasse. Selbstverständlich müsste dies das zweckmässig umgestaltete humanistische Gymnasium sein.

Hij wil *ééne* enkele school tot voorbereiding van de zoodanigen, die naar de Universiteit zullen gaan, die voor de Industrie en de Bouw-Akademie bestemd zijn, en die de Militaire-school zullen bezoeken, en hij meent, dat deze eenige school geene andere behoort te wezen, dan het behoorlijk verbeterd en goed ingerigt Gymnasium. Mij trekt deze gedachte zeer aan en ik zal er hieronder dan ook uitvoerig bij blijven stilstaan: zien wij hier, welke veranderingen d. B. R. daartoe aan het Gymnasium wil aangebragt hebben. Deze middelen kan men of afkeuren, of ze onvoldoende achten; dat is eene zaak van nadere overweging; maar daarmede blijft de schoonheid der gedachte onverlet, om aan alle invloedrijke standen der maatschappij in hunne jeugd hetzelfde geestelijke voedsel te geven, om alzoo eene groote kern te hebben van ware beschaving, waarvan geen burger wordt buitengesloten, integendeel, waartoe elk wordt toegelaten, die thans de middelen heeft om de *Realschulen* te bezoeken.

Um ohne jede Verwaltungsmaassregel der Nebenbuhlerschaft der Realschule ein Ende zu machen, scheint nur nöthig, dass das Gymnasium den Zeitbedürfnissen etwas von seinen ehrwürdigen, aber überlebten Ansprüchen opfere, und etwas mehr den Strebungen der modernen Welt sich anpasse. Sobald das Gymnasium *bona fide* mit neuem Geiste sich tränkt, und geeignete Vorbildung auch Solchen gewährt, welche anderen als Geisteswissenschaften sich widmen, wird jene Nebenbuhlerschaft von selber aufhören. Die viel erörterte Frage nach Zulassung der Realschul-Abiturienten zu Facultätsstudien wäre dadurch aus der Welt geschafft, dass die Realschule auf das ursprünglich ihr zuge dachte Maass einer in ihrem Kreise sehr nützlichen Gewerbeschule zurückginge.

De vraag, om jonge lieden tot de Universiteit toe te laten, die eene *Realschule* bezocht hebben, zou naar d. B. R. uit de wereld verwijderd worden, indien de Gymnasiën iets zouden offeren van hun tegenwoordig bestaan en daarentegen iets zouden opnemen uit den nieuweren tijd. Dit moet dan zóó geschieden, dat het inderdaad beschavende bestanddeel der *Realschulen* naar de Gymnasiën verplaatst wordt, en dat deze laatste dan ook in waarheid zullen zijn op de hoogte van den tijd. Dan worden de tegenwoordige *Realschulen* als van zelf teruggebracht tot Industrie- of Ambacht-scholen. Bij ons heeft men in 1863 van de Hoogere Burgerschool dadelijk gemaakt eene gemengde school, deels eene beschavende, deels overladen met realismus, zooals ik in 1865 aan het slot van *Studium generale* duidelijk heb aangetoond.

Was ich denn vom Gymnasium verlangen würde, damit es mir den Forderungen der Zeit zu entsprechen scheine? Im Grunde äusserst wenig. Ein Erstes ist klar. Ich verlange mehr Mathematik. Der mathematische Lehrplan des Gymnasiums müsste die Discussion der Gleichung zweiten Grades und einige andere ebene Curven umfassen, wie auch durch die Tangententheorie den Blick in die Differentialrechnung eröffnen. Hierzu müssten freilich der Mathematik mehr Stunden, statt vier sechs

bis acht, eingeräumt werden. Bei den Versetzungs- und Maturitätsprüfungen müsste Mathematik den alten Sprachen und der Geschichte wirklich gleich stehen. Die Gleichberechtigung der Mathematik-Lehrer mit den Lehrern jener Fächer würde dann auch eine Wahrheit werden.

Groot zijn de veranderingen niet, die d. B. R. in de tegenwoordige Duitsche Gymnasiën verlangt. Hierboven (bl. 266) is medegedeeld, wat er thans op wordt onderwezen, zoodat het volgende daarmede kan worden vergeleken. In de eerste plaats wil hij meer wiskunde, en welke wiskunde, heeft hij hier uitgedrukt; dus wil hij daaraan ook meer tijd geven. Hij wil, dat bij het onderzoek naar voldoende bekwaamheid aan het einde van het Gymnasium wiskunde, oude letteren en geschiedenis zullen gelijk gesteld worden, en alzoo ook het aanzien der onderwijzers, die in deze drie rigtingen onderwijs geven.

Man erwartet nun vielleicht, dass ich vom Gymnasium auch noch eine grosse Erweiterung des naturwissenschaftlichen Unterrichtes zu fordern im Sinn habe. Aber ich beabsichtige gar nicht, aus dem Gymnasium eine naturwissenschaftliche Bildungsanstalt zu machen. Alles, was ich will, ist, dass es den Bedürfnissen des künftigen Arztes, Baumeisters, Officiers so gerecht werde, wie denen des künftigen Richters, Predigers, Lehrers der classischen Sprachen. Ich wünsche also nur soviel Naturbeschreibung in den unteren Classen, dass der Sinn für Beobachtung geweckt werde, und dass sich Gelegenheit biete, die Knaben mit der gleichfalls in den Tiefen der Erkenntniss wurzelnden Classificationsmethode vertraut zu machen, deren erziehende Kraft CUVIER so eindringlich schildert. Der Darwinismus, dem ich sonst huldige, bleibe dem Gymnasium fern. In den höheren Classen wünsche ich aus den in meinem Gutachten angegebenen Gründen nicht etwa Physik und Chemie mit Versuchen, sondern Mechanik, die Anfangsgründe der Astronomie, der mathematischen und physikalischen Geographie, wofür ohne Schaden eine Stunde mehr als bisher ausgeworfen werden könnte.

Die meent, dat d. B. R. op het Gymnasium veel natuurwetenschappen wil onderwezen hebben, dwaalt, en hier is hij weder een warme bestrijder van zijn Nederlandschen vakgenoot, en schenkt hij mij het voorregt, met mij geheel en al te deelen, wat ik hierover in de *Getuigenis* heb aangevoerd. Ik heb toen (1876) voorgestaan, dat Gymnasiën behoorden te zijn scholen van algemeene ontwikkeling; dat er eene schets op behoorde voorgedragen te worden van de kennis der natuur; dat de *wetenschap* der natuur er als zoodanig volstrekt niet behoorde; dat natuurkunde of scheikunde aldaar proefondervindelijk te onderwijzen, eene groote dwaasheid was, enz.; du Bois-Reymond staat geheel aan mijne zijde en verwerpt de nieuwe barbaarschheid, die men in Nederland ook door de poort van het Gymnasium heeft ingehaald. Zoo was het te wachten van een man van algemeene studie, en daar du Bois-Reymond als zoodanig algemeen bekend was, is het zeer te verwonderen, dat de Minister Heemskerk niet zulk een man heeft geraadpleegd bij de zamenstelling der Wet op het Hooger Onderwijs.

Hij wil slechts zóóveel van de natuur op het Gymnasium, en wel reeds op de onderste klassen, gebragt hebben, als noodig is, om het waarnemings-vermogen te oefenen en in den aard van klassificatie goed door te dringen. Ik kan dit duidelijker zeggen: hij wil aan de Gymnasiasten den aard der natuurkundige methode leeren, en die bestaat in *waarneming, vergelijking, rangschikking*. Voor mijn deel geloof ik, dat het te veel is, en dat jongens dit nog niet grondig leeren kunnen; maar de grondslagen daarvoor aan te geven, acht ik onmisbaar. Ik zou tevreden zijn, indien op het Gymnasium zóóveel van de natuur gebragt werd, als noodig is, om liefde voor haar op te wekken, hare schoonheid, vooral hare orde en regelmaat te leeren bewonderen en hoofd en hart naar Hem te leeren rigten, die al dit schoone te voorschijn riep.

Van Darwinisme wil hij op het Gymnasium niets gebragt hebben, hoezeer hij voor zich zelve daaraan hecht: eene uitzondering, die zonderling zou kunnen heeten van zulk een uitstekenden man; ik verklaar haar dus, dat hij van meening is, dat aan jonge lieden geene speculatiën over de natuur moeten voorgehouden worden, en zeker niet zulke, die den eerbied voor het Hoogere zouden kunnen schaden, en dat hij het Darwinisme daartoe tot voorbeeld neemt, te meer, omdat het is een waan van den dag. In de hoogere klassen van de school wil hij geene experimentele physica of chemie, maar mechanica en beginselen der sterrekunde, en mathematische en physische geographie, waaraan hij een weinig tijd meer wijden wil. Deze voorstellen verdienen inderdaad bijval, want door deze voordragten kan de geest vrij wat meer verruimd worden, dan door het reageren op scheikundige zelfstandigheden, of het handelen over kleurstoffen en over fermenten.

Wie aber Zeit gewinnen für diese Neuerungen? In der Prima wären durch Aufhebung des Religionsunterrichtes zwei Stunden einzubringen. Man begreift nicht, was dieser solle in einer Classe, deren protestantische Schüler alle schon eingeseget sind; daher denn auch in dem vorher erwähnten officiösen Lehrplan über eine halbe Seite engen Druckes darauf verwendet ist, das Pensum dieses Unterrichtes zu erläutern, während für das mathematische Pensum fünf Zeilen genügten. Wenn man jene halbe Seite, und die entsprechende für Ober-Secunda, liest, glaubt man, den Lehrplan eines theologischen Seminars vor sich zu haben. Beim besten Willen bleibt dunkel, wie »Lesen der Augustana, woran die Unterscheidungslehren geknüpft werden,“ zur allgemeinen Bildung gehöre, welche das Gymnasium seinen Zöglingen mitgeben soll.

Om voor dit onderrigt tijd te vinden, wil d. B. R. het onderwijs in Godsdienst-wetenschap, dat in Duitschland op de Gymnasiën gegeven wordt, op de hoogste klasse opheffen. Zijn argument is zonderling: waarom nog onder-

rigt in godsdienstige aangelegenheden, vraagt hij, aan jonge lieden, die als Protestanten dan reeds allen lidmaat der kerk geworden zijn? Van anderen dan Protestanten spreekt hij niet, maar behoeven jeugdige leden van het Protestantsche kerkgenootschap geene leiding meer in godsdienstigen zin? Wanneer heeft een jongeling daaraan meer behoefte, dan op zijn 18de jaar? Maar d. B. R. spreekt van een onderwijs in de Godsdienst-wetenschap, hetgeen wel zeer verschillen kan van hetgeen daaronder behoort verstaan te worden, indien het goed zal zijn. Deze belangrijke zaak bespreek ik hieronder nader, daar zij mij toeschijnt de spil te zijn, waarom zich elke verbetering behoort te bewegen. Over het Theologisch onderwijs aan de Deutsche Gymnasiën is d. B. R. niet tevreden.

Mein anderer Vorschlag, um für Mathematik und Naturwissenschaft Luft zu schaffen, wird vermuthlich noch mehr, wenigstens in noch weiterem Kreise, anstossen, als der erste. Kaum wag' ich es auszusprechen: ich wünsche die formale Beschäftigung mit dem Griechischen einzuschränken. Meine Begeisterung für die Schönheiten der griechischen Literatur giebt gewiss der keines deutschen Schulmannes etwas nach. Allein ich täusche mich sehr, oder das, was eigentlich Zweck des griechischen Studiums ist: Kenntniss griechischer Sage, Geschichte und Kunst, Durchdrungensein mit griechischen Idealen und Ideen, kann auch ohne die unsägliche und meist für das Leben verlorene Mühe erreicht werden, welche es kostet, ein paar griechische Sätze auch nur auf das nothdürftigste zusammenstümpfern zu lernen. Als GOETHE Iphigenie dichtete, THORWALDSEN den Alexanderzug modellirte, konnten sie sicher nicht ein griechisches Extemporale in Unter-Secunda eines unserer Gymnasien schreiben. Wenn es einen griechischen Schriftsteller giebt, den fast alle Schüler mit Verständniss, ja Begeisterung lesen, viele auswendig und lieb behalten, so ist es Vater HOMER. Und doch weicht seine Mundart von der, in welcher die Extemporalien geschrieben werden, so ab, dass die durch diese gewährte Uebung für ihn so gut wie nicht da ist.

Es gelingt also auch ohne schriftliche Exercitien, eine tode Sprache so weit zu bewältigen, wie es für das Lesen der Autoren nöthig ist; und, wie HOMER, könnten auch die attischen Musterschriftsteller gelesen werden, indem die schriftliche Arbeit dabei auf Vorbereitung und Uebersetzung sich beschränkte.

Om meer tijd te winnen voor wiskunde en blikken in de natuur, wil d. B. R. op het Gymnasium geenszins minder doordringen in de Grieksche oudheid en in de Grieksche schriften, integendeel, hij verlangt daar een nog sterker leven in den Griekschen geest, als een treffend middel voor ware beschaving in deze dagen; maar hij wenscht het leeren schrijven van Grieksch aanzienlijk ingekort te zien, en geeft daarvoor gronden aan, die overweging verdienen. De massa tijd, daaraan gegeven, meent hij, kan beter besteed worden, zonder daarom nog iets te verliezen van de middelen, die in de Grieksche oudheid krachtig kunnen doen doordringen.

Ich habe schon früher einmal meine ketzerische Meinung entwickelt, dass zu viel Beschäftigung mit dem Griechischen der deutschen Schreibart nachtheilig gewesen sei. Unfraglich ist Latein, mit seiner durchsichtigen Klarheit, seiner knappen Bestimmtheit und sicheren Auslegbarkeit ein besserer Lehrgegenstand, um daran den Verstand zu üben und den Sinn für die grundlegenden Erfordernisse einer guten Schreibart, Richtigkeit, Schärfe und Kürze des Ausdrucks zu wecken und zu bilden, als Griechisch mit seinen vielen Formen und Partikeln, deren Bedeutung mehr künstlerisch gehnt, als logisch zergliedert werden kann.

Hij meent, dat te veel bemoeijing met Grieksch den Duitschers nadeelig is geweest voor het goed schrijven van hunne moedertaal, maar het Latijn acht hij in elke rigting hoog en houdt er eene schoone lofspraak op; zoodat hij dan ook eene breede beoefening van het Latijn op het Gymnasium voor onmisbaar houdt.

Seit der Zeit, wo der Gymnasialunterricht wesentlich seine heutige Gestalt erhielt, wandelte sich unsere Kenntniss des Alterthumes fast völlig um: die dürre Philologie ward lebendige Kunde jener untergegangenen Welt, und noch täglich vermehren glückliche Ausgrabungen unseren Schatz antiker Lebensbilder. Den Laien in der Pädagogik will es bedünken, als müsste hier, wie beim naturwissenschaftlichen Unterricht, die *Demonstratio ad oculos* Wunder thun, und als liesse sich durch Vorzeigen von Abbildungen den Schülern in wenig Stunden mehr echter Hellenismus einflößen, als durch noch so langes Reden über die Aoriste, den Conjunctiv und Optativ, und die Partikel *äv*.

De Gymnasiën hebben zich, naar d. B. R., ongeveer in den toestand gehandhaafd, waarin zij waren bij hunne oprigting, en sedert dien tijd is bijna alles in de maatschappij veranderd, vooral ook de kennis aan de oudheid. Van de oudheid heeft men thans zóóveel kennis bekomen, dat, om daarin onderrigt te geven, men bijna zou kunnen doen als in de natuurwetenschappen, waar men de zaken onder de oogen der toehoorders brengt; hierdoor kan in het Gymnasiaal onderrigt, waar over de oudheid gehandeld wordt, nog een andere weg worden ingeslagen, dan het lezen der oude schrijvers, die voor de oprigters van het Gymnasium alleen open stonden. Opgravingen, onderzoekingen van allerlei aard hebben in nieuweren tijd de kennis aan de Oude Wereld zeer uitgebreid, zoodat d. B. R. meent, dat, door aan de leerlingen op het Gymnasium voor te leggen, wat hiervan in plaat gebragt is, men hun vrij wat meer dienst zou doen, dan hen lang te onderhouden met aoristen, den optativus, enz.

Hier heb ik ééne bedenking: hetgeen opgegraven is en wordt van de oudheid, maakt ons zeker meer bekend met het leven van het volk, waarvan opgravingen geschieden, en zoo doende dringen wij meer in dat oude volks-leven door; maar hoe kan dit nu gesteld worden tegenover het leeren van partikelen en aoristus? Ook zonder opgravingen

en hare uitkomsten zou men bezwaar kunnen hebben tegen het ophouden der jeugd bij het aanleeren van de uitvoerige gronden der Grieksche taal.

Eene tweede bedenking is van meer gewigt: letterkundigen van gezag meenen juist, dat in het aanleeren van de gronden der Grieksche taal voor den jongeling zooveel ontwikkeling gelegen is; zij willen daarom, dat men op het Gymnasium zal beginnen met het Grieksch en eerst daarna tot het Latijn zal overgaan. Hetgeen men opgegraven heeft kan zeker, al wordt het den jongeling nog zoo aanschouwelijk voorgesteld, dat niet vervangen, wat gelegen is in de beoefening der gronden van de Grieksche taal. d. B. R. is hier een weinig snel. Een oordeel matig ik mij hier niet aan, maar ik versta het, dat door d. B. R. de oplossing niet gegeven is van de vraag, hoe men de oefeningen in de gronden der Grieksche taal zou kunnen doen vervangen door kundigheden betreffende de Grieksche oudheid, die voor den jongeling heilrijker zouden zijn. Hier is het niet te doen om Grieksche antiquiteiten, maar om van het oude Grieksche volk den jongeling zulke dingen bij te brengen, waardoor hij, wat het beste deel aangaat, meer of min wordt een Griek. Zoo vat ik het geheele betoog van d. B. R. op, en zoo zal dan ook wel zijn strijd tegen den aoristus moeten verstaan worden.

Ik heb nog een bezwaar tegen de woorden van d. B. R.: hoe zal men uit het opgegravene den jongeren *ad oculos* kunnen demonstrenen, welke soort van Griek zij moeten worden, dat is hier altoos een geestelijke Griek? Dwaal ik niet ten eenen male, dan zal dit meer of min Griek worden alleen kunnen worden verkregen door het diep doordringen in de Grieksche karakters, en het lezen der Grieksche schrijvers zal hiertoe wel altijd het materiaal moeten geven. Dat wil ook d. B. R.; hij wil die lezing zeer, maar hij wenscht uitgespaard te zien elke oefening in het Grieksch, die voor het goed verstaan van schrijvers niet direct noodzakelijk is.

Im Geschichtsunterricht wünschte ich den oft in unersprießliche Einzelheiten der bürgerlichen Geschichte — z. B. der römischen Partaikämpfe oder der mittelalterlichen Zänkereien zwischen Kaiser und Papst — sich versteigenden Lehrgang reichlicher, als zu geschehen pflegt, mit umfassenden Culturgemälden durchflochten zu sehen, auf denen die Gestalten wissenschaftlicher, literarischer und künstlerischer Heroen sich abhoben. Die Menge sehr nutzloser Jahreszahlen, welche man die jungen Leute auswendig lernen lässt, fällt um so peinlicher auf, wenn man sich erinnert, dass ihnen die wichtigsten Constanten der Natur, selbst ihrem Dasein nach, unbekannt sein dürfen. Gehört es wirklich mehr zur allgemeinen Bildung, das Jahr eines agrarischen Gesetzes oder des Regierungsantrittes eines salisch-fränkischen Kaisers auswendig zu wissen, als die Verbrennungswärme des Kohlenstoffs oder das mechanische Wärmeäquivalent?

Hoe d. B. R. geschiedenis wil onderwezen hebben, geeft hij slechts met een enkel woord aan. Hij is met de deskundige mannen van dezen tijd tegen het aanleeren van vele jaartallen, en hij wil liever daarvoor een weinig blikken in de natuur in de plaats gesteld hebben. Wat hij overigens van het onderwijs in de geschiedenis zegt, is niet voldoende, om zich een denkbeeld te vormen van hetgeen hij dan voor de jeugd tot geschiedenis wil gebragt hebben. Ik geloof echter niet, dat het voor Nederland noodig is, te drukken op de opmerkingen, die d. B. R. hier maakt; bij ons toch zal op geen Gymnasium meer voorkomen het vermoeijen der jeugdige hoofden met jaartallen of feiten, waarin geen bijzondere waarde gelegen is. Overigens blijft het eene zaak van het grootste gewigt, hoe men geschiedenis aan de jeugd zal voordragen, zoodat haar karakter daardoor gunstig gewijzigd wordt, en wat men vooral in dezen tijd uit de geschiedenis ter sprake brengen zal. Niet slechts het beste van een paar oude volken, maar het beste van alle volken behoort op het Gymnasium gebragt te worden; dan alleen kan men den nieuwen tijdgeest, waar hij niet goed is, bestrijden.

Die Zeit erlaubt mir nicht, auf die Frage nach dem Gymnasialunterricht in den neueren Sprachen mich einzulassen. Wichtiger und schwieriger erscheint mir übrigens die Frage, wie bessere Ausbildung der Gymnasialschüler in der Muttersprache zu erreichen sei. Ich erwähnte schon, dass es meiner Meinung nach dabei um Bekämpfung eines deutschen Nationalfehlers sich handelt; diesen Punkt genauer zu erörtern, würde vollends uns hier zu weit führen.

Hoe nieuwere talen moeten geleerd worden, zegt hij niet, en van het aanleeren der Hoogduitsche taal op de Duitsche Gymnasiën deelt hij slechts mede, dat hierin een nationaal gebrek moet bestreden worden, maar welk zegt hij niet.

Ich sprach bisher immer nur von *meinen* Wünschen. Allein ich stehe damit nicht allein. Eine grosse Zahl ansehnlicher Männer jeden Faches weiss ich mit mir in Uebereinstimmung. Unter der Fahne;

»Kegelschnitte! Kein griechisches Scriptum mehr!»

getraue ich mir, ein durch die Summe der darin vertretenen Intelligenz formidables Gymnasialreform-Meeting zusammenzubringen. Lebhaft freue ich mich, mit meinem Fachgenossen, Hrn. Prof. ADOLPH FICK in Würzburg, welcher unlängst »Betrachtungen über die Gymnasialbildung» veröffentlichte, in fast allen wesentlichen Punkten mich zu begegnen.

d. B. R. verklaart, in hetgeen hij voorstaat, niet alleen te staan, maar eene menigte aanzienlijke mannen aan zijne zijde te hebben, die met hem voor het Gymnasium den wensch uitspreken: *Kegelsneden, geen Grieksch scriptum meer.* In deze woorden omvat hij alzoo zijne hoofdgedachte aangaande de hervorming van het Gymnasium. Maar wij doen wèl, bij deze woorden niet te blijven staan, want met minder Grieksch en meer wiskunde wordt niet verkregen, wat d. B. R. in waarheid wil.

Onder de medestanders van d. B. R. behoort de Professor in de Physiologie Dr. A. Fick te Würzburg, die in zijne

Betrachtungen über Gymnasialbildung (Berlin, 1878) in kort bestek zijne meening mededeelt, welke hierop nederkomt. Zooals de tegenwoordige Gymnasiën in Duitschland zijn, kan hij hen, die op eene *Realschule* onderwijs ontvangen hebben, in het algemeen niet beneden de Gymnasiasten plaatsen, maar hij geeft aan humanistische studie den onbepaalden voorrang. Ook hij verlangt hervorming van het Gymnasium, en wel eene zeer diep ingrijpende. Behalve Hoogduitsch wil hij daarop geene nieuwere talen onderwezen hebben, daar men die wel buiten de school leeren kan. Hij wil nog veel minder Grieksch, dan d. B. R. Natuurwetenschappen mogen op het Gymnasium naar hem niet worden voorgedragen, maar men geve overzigten. Inzonderheid wil hij Latijn en wiskunde daar onderwezen hebben, en hierin de hoofdzaak gelegd zien, en dit alles ook met het oog op aanstaande studenten in de Geneeskunde. Mij komt het plan wat wild voor, b. v. in de geschiedenis wil hij niet diep doorgedrongen hebben, en daarom bepaal ik er de aandacht niet langer bij; maar ik mag niet verzuimen, hier op te merken, dat Fick, als d. B. R., niet twee scholen voor beschaafden verlangt, niet *Gymnasiën* en *Realschulen* naast elkander, maar *éne enkele school*, en wel een Gymnasium in den zin, dien ik daar naar hem in het kort heb geschetst en welke hij zelf aldus teekent (bl. 2.): »Meiner Ansicht nach muss sie" (dat is die *éne* enkele school) »nothwendig eine rein humanistische sein, wenn man hierunter versteht, dass in Gymnasien lediglich die Gymnastik des Geistes getrieben werden soll."»

Es wäre vermessen, in so verwickelten Dingen die Zukunft durchschauen zu wollen. Um aber schliesslich den allgemeinen Gedanken wieder aufzunehmen, welcher auf diese besondere praktische Frage führte, so scheint mir in einer Reform des Gymnasiums, wie ich sie anzudeuten wagte, immerhin die beste Sicherung zu liegen, welche gegen Ueberfluthung unserer

geistigen Cultur mit Realismus sich finden lässt. Das verjüngte Gymnasium, wieder in Uebereinstimmung mit den Forderungen der Zeit, wird dem Kampfe mit dem Realismus erst wahrhaft gewachsen sein. Anstatt seine Zöglinge mit classischen Studien bis zum Ekel zu übersättigen, sie gegen den Zauber des Hellenismus abzustumpfen, durch pedantische Formenquälerei sie gegen den Humanismus zu verstimmen, und durch die ihnen gewaltsam eingeprägte Richtung sie mit der umgebenden Welt in Widerspruch zu versetzen, wird es ihnen eine nach neueren Begriffen harmonische Durchbildung gewähren, welche, auf geschichtlicher Grundlage ruhend, auch die modernen Culturelemente im richtigen Maass in sich aufnahm. Indem das Gymnasium selber dem Realismus innerhalb gewisser Grenzen eine Stätte bereitet, waffnet es sich am besten zum Kampf wider seine Uebergriffe. Indem es ein kleines Stück aufgibt, verstärkt es das Ganze und erhält so vielleicht ein hohes ihm anvertrautes Gut der Nation: wenn er überhaupt noch zu retten ist, den deutschen Idealismus.

Donker is het tafereel, dat d. B. R. hier van den geest schetst, welke door de Duitsche Gymnasiën bevorderd wordt; op de Nederlandsche Gymnasiën past deze schets zeker niet; maar dat verandert niets aan de hoofdzaak, en deze is: *is het niet goed, de Gymnasiën zóó in te rigten, dat daarop voldaan wordt aan de ware behoefte der naar eene breede beschaving strevende jeugd, om daardoor, zooverre dit mogelijk is, een gevaar af te wenden, hetwelk de beschaving bedreigt en van de zijde der natuurwetenschappen en hare toepassing te wachten is?* Deze vraag nemen wij in nadere overweging, maar sluiten de woorden van den heer du Bois-Reymond met er twee gevolgen uit af te leiden:

a. De Hoogleeraar Donders heeft de Maatschappij van Geneeskunde, de Regering, de Staten-Generaal en het Nederlandsche volk ten eenen male onjuist ingelicht, dat de beroemde du Bois-Reymond zijn medestander zou zijn in het terugzetten van het humanisme en in het vooruitdrin-

gen van het realisme; d. B. R. is in deze de krachtigste tegenstander van den Hoogleeraar.

b. De Minister Kappeijne heeft in zijne betrekking als Minister dezelfde onjuistheid voorgehouden aan de Leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, en de Wet op de Bevoegdheid tot de uitoefening der Geneeskunde aangedrongen met eene auctoriteit, die de krachtigste bestrijder is van hetgeen de Minister hem laat zeggen.

Zóóver gaat nu de lichtzinnigheid, en zóó wordt er bij ons omgesprongen met de hoogste belangen van het volk!

IV.

*Het voorstel van den Heer du Bois-Reymond nader
en ook voor Nederland onderzocht.*

De prikkel der nieuweid is aan den mensch eigen, maar wij hebben er ons niet op te verheffen. De vraag is, of het nieuwe goed is, nuttig, heilzaam. Is het dat, dan moet het dankbaar in ontvangst genomen worden, en is het dat niet, dan moet het zoo mogelijk worden verbeterd, of worden afgewezen: iets op prijs te stellen, omdat het nieuw is, of iets af te keuren, omdat het oud is, is het werk van onervaren lieden.

Onze tijd biedt veel nieuws aan, en het is dus niet te verwonderen, dat jonge menschen, die nog weinig onderzanding hebben, en lieden van beperkte ontwikkeling door den prikkel van al dat nieuwe worden medegesleept en in de 19de eeuw waarlijk iets buitengewoons zien.

De man van ervaring erkent dat buitengewone; hij ziet er zelfs veel goeds in, maar zou hij zijne oogen sluiten voor de schrikverwekkende verschijnselen, die thans het

ernstiger deel der beschaving bedreigen, dan zou hij afkeuring verdienen.

Die verschijnselen thans hier op te sommen, acht ik onnoodig, maar het zou ook uitvoerig behooren te geschieden, indien het eenige waarde hebben zou. Geheel Europa doet ze in overvloed aanschouwen. Deels zijn zij van algemeen aard, deels gewijzigd naar de natuur van elk volk.

Er is een toenemend streven onder ons allen, die tot de meer beschaafden behooren, — en van deze wordt hier alleen gesproken, — om aan de stof te hechten; eene zucht naar voordeel en eene neiging tot toenemende weelde; het aardsche leven wordt door ons te veel, of bij uitsluiting, in bescherming genomen en daardoor zelfzucht in klimmende mate bevorderd; er is een afnemen van ernst en nauwgezetheid, van pligt en van toewijding, eene daling van het geestelijke leven in het algemeen, inzonderheid van dat leven, hetwelk zich verder uitstrekt dan de 60 à 70 jaren, die wij menschen hier doorbrengen; eene zinking van het kinderlijk geloof, die het geheele bestaan bezoedelt. Door deze en andere magten zijn wij, die thans leven, allen meer of min aangegrepen; niemand onzer houde zich er vrij van, zelfs zij niet, die duidelijk inzien, dat de beschaving thans op een hellend vlak verkeert, aan welks einde een afgrond ligt. Dit werkt natuurlijk op de minder beschaafden terug, die dan in het openbaar brengen, wat bedektelijk leeft in de geheele maatschappij. Aan Geneesmeesters ontbreekt het niet.

Men zoekt het vooral in het raderwerk, dat is, in de vormen der Regeringen en der Staats-inrigtingen, maar natuurlijk zonder vrucht: de veêr, die het geheel drijft, is ziek.

Die veêr is de aard van het volk. Verbetert Gij dien aard, dan kan een best raderwerk U uitnemend dienen; maar laat Gij dien aard van het volk verslappen, ziekelijk worden of wel tot bederf overslaan, dan baat U het beste raderwerk niets hoegenaamd.

De welgezinden hebben dan ook steeds naar den bodem gewezen, waarin de plant geworteld is; zij hebben de kwaal in den aard des volks gezocht en volstrekt niet in de toiselen, in het kleed der maatschappij. Een teringlijder, in fraaije kleederen uitgedoscht, gaat toch onder; lijdt een volk aan eene ziekte, dan zoeken men naar middelen van herstelling en niet naar hetgeen tot het uitwendige behoort.

Er zijn nu twee middelen, om aan een volks-aard eene betere rigting te geven, voor zooverre die aard bereikbaar is. Over het eerste zijn allen het eens, hoezeer dan ook de middelen, die daartoe zouden kunnen dienen, door velen anders dan door anderen zouden gewenscht worden: algemeen erkent men, dat beste volks-scholen den volks-aard kunnen verbeteren; dit geldt dus inzonderheid de lagere school, maar voorts alle scholen, waar men tot de massa van het volk spreekt, om daarin te bevorderen goede zeden, geworteld in zuivere Godsdienst, gezond verstand en nuttige kennis, zoowel voor de zamenleving, als voor een bedrijf, dat levens-onderhoud verschaft. Deze zaak, de gewichtigste, die men in eene maatschappij noemen kan, ga ik hier, als tot mijn tegenwoordig onderwerp niet behorende, met stilzwijgen voorbij; hieronder komt zij echter nu en dan ter sprake.

Een tweede middel is: afzonderlijke zorg te hebben voor de hoogste standen, die noodwendig deelen in de vruchten van het eerste middel, maar die voorts zoodanig worden opgeleid, dat zij de gewichtigste betrekkingen in de maatschappij zullen kunnen vervullen, waarbij zij dan tevens in staat gesteld worden, om van boven af heil te verspreiden onder het volk. Dit tweede middel is zoo oud, als de meer of min geordende beschaving is, maar vóór zes eeuwen is het in klimmende mate aangewend in den vorm van scholen, die men Universiteiten, Hoogescholen, Athenaea, Gymnasiën, enz. noemde. Men begint thans aan die scholen den grond te ontnemen, waarop zij staan, welke grond voor de

Hoogste scholen is het Gymnasium, door Melanchthon in zijn tijd tot ware voorbereidende school voor de Universiteit verheven en sedert dien tijd schier met algemeene hoogachting begroet. Men vraagt ook, of niet bij ons de Hoogere Burgerscholen in de plaats van de Gymnasiën kunnen gesteld worden; men voert dat zelfs uit, en het arme Nederland is onnoozel genoeg, dit met kalmte aan te zien.

Naar d. B. R. moeten de Gymnasiën voorbereidende scholen blijven voor de Universiteit, waarop Godgeleerden, Regtsgeleerden, Staatsgeleerden, Genees- en Natuurkundigen en Letterkundigen zullen onderwezen worden; maar hij wenscht aan de Gymnasiën eene breedere beteekenis te geven: hij wil er al zulke jonge lieden opnemen, die later ook in andere verhoudingen eene gewigtige plaats in de maatschappij zullen innemen, maar die, na het Gymnasium met vrucht bezocht te hebben, niet naar de Universiteit, maar naar andere scholen gaan, om daar in een bijzonder vak bekwaam gemaakt te worden. Hiertoe brengt hij met name jonge lieden, die de *Gewerbe-* en de *Bau-Akademie* zullen bezoeken, waaronder bij ons de Polytechnische school zou begrepen worden, die de Militaire Akademie zullen bezoeken, enz.

Naar hem zou dan het Gymnasium omvatten alle beginselen eener hoogere, algemeene beschaving, welke beschaving dan het deel worden zou niet slechts van Godgeleerden, Regts- en Staatsgeleerden, Genees- en Natuurkundigen en Letterkundigen, maar ook van Industriëlen, Bouwkundigen en Militairen, die eene mildere opleiding behoeven.

Tot heden heeft het Gymnasium bij ons en elders wel reeds hiertoe meer of min gestrekt; maar het als zelfstandige school voor die andere standen te doen dienen, daaraan heeft in dezen tijd nog niemand gedacht, althans zoover mij bekend is, behalve d. B. R.

Dat is andere taal, dan ons de Hoogleeraar Spruijt van Amsterdam in *de Gids* van Febr. 1878 te verduwen heeft gegeven, dat is andere taal, dan in de drie laatste jaren

in de Staten-Generaal gehoord is: niet met kracht datgene, wat hooger staat, naar beneden trekken; niet de gebouwen, die zes eeuwen hebben bestaan, ondermijnen en doen instorten; maar aan hen, die naar beschaving streven, meer en meer de hand bieden, de rij der hoogere standen doen vergrooten, door haar gehalte te vermeerderen en eene gelijkvormigheid te brengen in den inhoud der hoogere beschaving van een land. Het aantal Gymnasiën derhalve aanzienlijk vergrooten en boven elke dezer scholen geschreven: *Pax intrantibus.*

Niemand kan zoozeer dwalen, dat hij meenen zou, dat d. B. R. de Duitse *Realschulen* zoo slecht vindt; hij zegt uitdrukkelijk het tegendeel; de Gymnasiën vindt hij niet goed, hij heeft het duidelijk gezegd. Maar zijne meening is deze: de *Realschulen* kunnen niet verbeterd worden, zoodat zij in zich zouden bevatten wat deze tijd behoeft, de Gymnasiën wel. *Eéne* school is nu slechts noodig; derhalve moeten de *Realschulen* wijken voor de Gymnasiën. Wanneer wij in het vervolg dezelfde vraag omtrent onze Hoogere Burgerscholen zullen opwerpen, gelieve men geen oogenblik te vergeten, dat dit dan in den zin, zoo even genoemd, wordt bedoeld: ook bij ons kunnen de Hoogere Burgerscholen beter wezen dan de Gymnasiën, als scholen, waarvan ik echter geene kennis heb: het is slechts de vraag, zoo er *éne* school moet wezen, welke dan wijken moet.

Bij de vraag, of er *éne* school moet wezen, behoort men uitvoerig stil te staan; in eene Brochure als deze is dit onmogelijk; maar het is eene vraag van het hoogste gewigt, of de jeugd van alle beschaafde ouders, wier stelling later in de maatschappij zeer zal uiteenloopen, tot aan haar 17de—18de levensjaar met hetzelfde voedsel zal worden gevoed; of die jeugd, bij zoozeer uiteenlopende bestemming, aan datzelfde voedsel genoeg heeft; wat er worden zal van het verschil in standen, dat nu nog bestaat, nu men verschillende scholen heeft voor de jeugd der beschaafderen; en of het

niet eene dwaling is, de maatschappij te willen splitsen in tweeën, zoodat er twee klassen bestaan, van minder beschaafden en van meer beschaafden, een denkbeeld, dat geheel en al versleten schijnt en dat naar het oude Athene schijnt terug te voeren, waar de mijne Heeren in hunne vergaderingen gingen keuvelen, terwijl zij de slaven het werk lieten doen.

Ik geloof niet, dat daarvoor gevaar is. De maatschappij verdeelt zich overal in twee hoofdklassen, in dezulke, die niets of weinig willen doen, en in dezulken, die niet ledig willen zitten. De eersten vervallen in tweeën: in dezulken, die meer of min fortuin hebben, en in de zoodanigen, die dit missen; uit de laatsten ontstaan dan bij voorkeur de diepzinkende armen.

Zij, die wat willen doen in het leven, werpen zich of op handenwerk, of op hoofdwerk, of op werk van smaak. De kunst ontvangt hare zonen uit alle standen; de wetenschap ook meer of min, maar toch het allermeest uit die standen, waarin men de middelen bezit, om aan de jeugd wat te doen leeren.

Overziet men de tegenwoordige maatschappijen, nu verschillen in geboorte of in fortuin niet veel meer gelden, nu allen gelijk zijn voor de Wet, dan ontwaart men twee hoofdklassen van de zoodanigen, die zich als mensch meer of min gevoelen, namelijk dezulken, die met algemeene kundigheden moeten volstaan en op zekeren tijd van hunne jeugd in de rigting van een bedrijf zijn gezonden, om hierin hun bestaan te vinden. Aan dezen geeft men in de jeugd tegenwoordig dikwerf voldoende gelegenheid, om zich voor dat bedrijf te bekwamen.

Anderen staan verstandelijk hooger, veelal ook maatschappelijk hooger, en willen een weg uit, waarbij zij hunne verstandelijke vermogens veel meer zullen oefenen, als b.v. aanstaande industriëlen in het groot, handelaren in het groot, militairen met een rang voorzien; men noemt deze allen beschaafden en zij zijn het ook, als de Regtsgeleerden,

de Geneeskundigen, enz. Ik voor mij kan er geen kwaad in zien, deze allen tot hun 17de—18de jaar op *ééne voorbereidende* school zamen te houden, maar de zaak is hoogst gewichtig en behoort grondig en van alle kanten door deskundigen te worden onderzocht.

Men verwarre hier niet twee zeer verschillende zaken: de Universiteiten blijven zelfstandige inrigtingen en worden volstrekt niet vermengd met de hoogere scholen voor industrie en voor bouwkunde, ook niet met de Militaire school. Waar dat gebeurt, — en in Duitschland is men hierin reeds meer of min op weg, — wordt de *Amerikanisirung* krachtig in de hand gewerkt. Het verwondert mij zelfs zeer, dat d. B. R. niet spreekt van de reeds ingeslopen verontreiniging der Deutsche Universiteiten. Het bovengenoemde heeft alleen hierop betrekking, dat de jonge lieden van beschaving zamen zullen gaan, zoolang zij *als jonge menschen* opgevoed worden in zaken van *algemeen* gewigt, alzo *tot aan* de inrigtingen, die naar haren aard zeer onderscheiden zijn, als Universiteit, bouw-akademie, enz. Zelfs waar men de Universiteit tot vak-scholen heeft verlaagd, is een van verre houden der toegepaste scholen voor industrie enz. eene levensvraag voor de Universiteit. Worden op haar niet in elke Faculteit de humaniora voortgezet, — wat ik met velen zeer betreur, — dan behoort toch op de Universiteit de geest van het Gymnasium te worden gevoed en gekweekt, of zij heeft haar karakter als Hoogeschool verloren. In mijn geheel tegenwoordig betoog, ik herhaal het, is alleen sprake van het zamengaan van de jongeren *tot aan* de Universiteit, of *tot aan* de andere genoemde hoogere scholen van toepassing.

De gedachte, dat de tegenwoordige beschaving, om vastheid en regelmaat te bekomen, naar de oudheid terug moet, en dat de tegenwoordige vrucht aan den wortel van den boom moet vragen, hoe zij behoort te wezen, kan alleen aan hem vreemd schijnen, die in die gedachte niet

doordringt. Vooreerst is er niets goeds in ons tegenwoordig maatschappelijk leven, of elk beschaafde zal trachten, zoo het hem mogelijk is, den oorsprong daarvan op het spoor te komen. Bij uitvindingen, die gewigtige gevolgen hadden, is elk er kinderlijk op gezet, om met die uitvinding, al was die ook aanvankelijk onvolmaakt, kennis te maken, en hoe vroeger men dan kan opklimmen, hoe meer verheugd men is. Zoo stelt men er prijs op, te weten, dat de oude Chinezen reeds het kompas hebben gekend; dat gewreven barnsteen de eerste sporen van electriciteit zou vertoond hebben; zoo twist men over de plaats, waar de boekdrukkunst is uitgevonden; zoo handelt men er uitvoerig over, of een brillenslijper van Middelburg, of wel Galileï den verrekijker uitgevonden heeft; zoo noemt men gaarne Drebbel van Alkmaar den uitvinder van den thermometer; zoo is elkeen verrukt bij de eerste kennismeming van het oplaten van den vlieger door den grooten Franklin, en aan den bliksem-afleider wordt nooit gedacht, of er van gesproken door deskundigen, of Franklin en zijn zoonje zijn meer of min tegenwoordig; zoo volgt men met kinderlijke vreugde den Burgemeester van Maagdeburg, Otto van Guericke, bij zijne uitvinding van de luchtpomp; zoo vertoeft men geheel en al bij de pompenmakers te Florence, daarna bij Torricelli, zoo er over den barometer gehandeld wordt, en volgt men Perrier, den zwager van Pascal, zoo hij den Puy de Dôme in Auvergne beklimt, met de buis met kwik gevuld; zoo is er geene geschiedenis opwekkender, dan die van de uurwerken, en kent men juist den man van beschaving aan zijne historische ontwikkeling. Ja, men gaat zoo ver, dat men iemand, die niet wist, wie het haring-kaken had uitgevonden, zeker van een Staats-examen in de geschiedenis bij ons zou wegzenden. Zou dan de beschaving niet mogen vragen naar haren aardschen wortel? Maar er is nog nooit iemand geweest, die de geschiedenis niet op den hoogsten prijs gesteld heeft, en natuurlijk dat deel der

geschiedenis het meest, waaruit voor de menschheid het meest te leeren is.

Zoo men dus aan de tegenwoordige beschaving toeroept: »Gij zijt uit het spoor, en uit dat spoor zijt Gij geraakt, omdat Gij de geschiedenis hebt ter zijde gesteld,» zou men eene waarheid uitspreken, die door geen verstandig mensch zou kunnen worden ontkend; maar dan is de wijze, om zoo mogelijk weder in het spoor te komen, als van zelf aangewezen, namelijk: keer zoodra mogelijk tot de geschiedenis terug.

Tot welk deel der geschiedenis? Maar dat is geene vraag, want elk zal daarop het antwoord geven: *tot het beste*. Daartoe behoort dan, naar het oordeel van alle bevoegde mannen van alle eeuwen, het beste uit de oudheid en vooral hetgeen weleer gewigtigs geleefd heeft in het Romeinsche en in het Grieksche volk en in het geschreven woord, dat zij hebben achtergelaten. Vreemds is er dus volstrekt niets in de meening, dat men de tegenwoordige beschaving van fouten zuiveren en voor de toekomst op vastere grondslagen vestigen zal, indien men zegt: doordring de geheele tegenwoordige jeugd der beschaafden met een antieken geest, uit de oudheid zeker ook opnemende, wat er buiten Rome en Athene gelegen was aan beste dingen.

Maar ik kan, hetgeen ik hier te zeggen heb, met volkomen afdoende gronden staven. Waar kiest de bouwkunde hare schoonste voorbeelden? Doet zij dat niet voor den zuilen-bouw bij de Grieken en voor den bogen- en koepel-bouw bij de Etruriërs en de Romeinen? Van waar ontleent men thans de schoonste vormen van voorwerpen van gewoon gebruik, of van weelde? Zijn het niet de sarcophagen, de lampen en vazen, en andere voorwerpen van Etrurië, wier vormen thans voor de schoonste gelden? Gaat de beeldhouwkunst van deze dagen niet regelmatig terug tot Phidias, Scopas en Praxiteles en andere meesters der oudheid? Heeft Dr. Fock ons niet tot Polyctetus terug-

gevoerd in zijne schoone verhandelingen over diens *Canon* en over de *Symmetrische proportiën*? Waar de kunst de oudheid niet missen kan, maar regelmatig op haar leunt, daar kan men aan het overige deel der beschaving niet anders toeroepen dan: ga naar de bron en Gij zult dáár zuiver water putten.

Het zal in het geheel niet te verwonderen zijn, dat het oordeel van du Bois-Reymond hier en daar tegenstand zal opwekken. Die tegenstand zou echter meer een uitwendige, dan tegen den grond der zaak gerigt zijn. Het meerendeel van hen, die thans leven, schijnt met den tijdgeest ingenomen, althans er mede tevreden te zijn. Bij ons noemen zelfs zeer goede lieden het jaar 1848, waarin wij eenige vertaalde Belgische Wetten bekwamen, eene soort van nieuwere schepping, zoo meer of min een nieuw begin van de wereld, en vereeuwigde men die schepping in koper; maar bij zulke dingen hebben wij niet stil te staan. *Aere perennius* is hetgeen, boven alle geschreven Wetten verheven, door alle eeuwen waarachtig is en blijft.

De woorden *Amerikanisirung* en *Neobarbarismus* kunnen bij ons aanstoot geven aan welgezinden, en zijn niet gelukkig gekozen. Met het eerste woord is de ruwste Amerikaansche industrie- en koopmans-geest bedoeld, en de waarheid is, dat deze, in ons land althans, ons nog niet dreigt te overweldigen. Wel is er eene zucht om geld te maken, en doet men zelfs de beste dingen dalen uit geldbejag, en in zooverre dringt die Amerikaansche geest ook tot ons; wel is er een geducht streven ontstaan, om de industrie aan het hoofd van onze maatschappij te plaatsen, maar dit is van de Engelschen uitgegaan en heeft zich van daar naar Amerika en toen eerst naar het vaste land van Europa begeven. Daarbij komt dan nog, dat die toenemende industrie, die inderdaad ook bij ons groot gezag gaat voeren, zoodat de aniline-kleurstoffen en hetgeen er mede geleverd is hier en daar veel hooger worden gesteld, dan

eerlijkheid en goede trouw, en dat, om dit nog te noemen, goede zeep en een gemakkelijke stoel in het algemeen bij sommigen boven vriendschap en vaderlandsliefde staan aangeeteekend. Maar de waarheid is, dat al die verbetering van de materiële dingen het gevolg is van de uitbreiding der natuurwetenschappen, door du Bois-Reymond zelven zeer geroemd.

Het tweede woord, *Neobarbarisme*, is nog minder gelukkig. Ik heb het wel als het eerste behouden, om in den geest van d. B. R. te blijven, maar het is zeker niet juist, om den tegenwoordigen Nederlandschen geest *Neobarbarisme* te noemen. Niemand meene, dat d. B. R. van oordeel is, dat de *Realschulen* dien niet goeden geest in Duitschland gebragt hebben. Die scholen zijn 131 jaren oud, en, zouden zij niet goed geweest zijn, zoo zouden zij zeker lang genoeg bestaan hebben, om kwaad te hebben kunnen doen. Maar Duitschland is niet gescheiden van de overige wereld en heeft, als elk ander land, het zijne van elders ontvangen, en niet het minst uit Frankrijk. Wat het ontving waren een nieuwe zin en een nieuw streven, eene terugzetting van het oude en eene verwerping zelfs daarvan. Terwijl nu de *Realschulen* inderdaad uitnemende kundigheden verspreidden en als zoodanig voor Duitschland eene bron van snelle ontwikkeling zijn geweest, waren zij enkel op dat nieuwe ingerigt, en bevorderden zij alzoo inderdaad den nieuwen tijdgeest. Noemt men nu dien nieuwen tijdgeest *Neobarbarismus*, dan kan men zeggen, dat de *Realschulen* dien bevorderd hebben. Maar d. B. R. beschuldigt niet; hij zegt, dat de *Realschulen* het kwaad niet hebben kunnen tegengaan en dat zij er niet op zijn ingerigt, om dit thans te kunnen doen. Hij zegt voorts, dat eene school, die in de oudheid geworteld is, dit alleen doen kan, alzoo een Gymnasium, maar hij zegt nog eenmaal, dat het tegenwoordige Deutsche Gymnasium alsdan gewijzigd worden moet.

Er kan niet aan gedacht worden, dat de Hoogere Bur-

gerscholen in Nederland oorzaak zouden zijn van een minder goeden volksgeest bij ons.

Eerst 16 jaren geleden werd alhier eene Wet aangenomen, naar welke scholen zijn opgerigt, die meer of min met de *Realschulen* kunnen vergeleken worden. Onze Hoogere Burgerscholen staan echter in menig opzigt onder de *Realschulen* en hebben minder beschavende bestanddeelen, b. v. zij missen Latijn, en zij hebben veel meer zaken van toepassing, die op eene beschavende school niet behooren. In lengte van tijd zouden zij dus aan onze hoogere standen veel meer kwaad doen, dan de Duitsche *Realschulen* zouden hebben kunnen doen, indien deze altoos geweest waren, zooals zij tegenwoordig zijn. Maar onze Hoogere Burgerscholen zijn nog geen 16 jaren oud, en het zou dus belagchelijk wezen, om voor Nederland daarin te willen zien een *Neobarbarismus*, waarvan de gevolgen zigbaar zijn. In zekere mate hebben onze Hoogere Burgerscholen jonge menschen opgenomen, die anders in de beste levensjaren geen of gebrekkig onderwijs zouden ontvangen hebben.

Voor Nederland dagteekent dus de vijand van vroeger; in 1848 was hij er reeds in volle kracht. En hoeveel bragt België hier weleer van Frankrijk over, en hoeveel ontvingen wij regelregt van dat ongelukkige land!

Wij hebben nu de zaak uit een algemeen oogpunt overwogen; welke nadeelen zouden er nu aan zulk eene regeling voor Nederland verbonden zijn? Welke voordeelen zijn er voor ons van te wachten? En hoe zouden dan de Gymnasiën moeten ingerigt zijn, die aan de behoeften van onze Nederlandsche maatschappij zouden kunnen voldoen en het nieuw indringende kwaad zouden kunnen tegenhouden?

Nadeel zou ik van zulk eene inrigting voor ons Land niet weten aan te wijzen; alles kon bij ons blijven, zooals het is; de Hoogere Burgerscholen zouden kunnen blijven bestaan, maar zouden wat eenvoudiger en voor den aanstaanden

werkman moeten worden ingerigt, en de Gymnasiën zouden moeten worden uitgebreid; dat ware dus verplaatsing van kracht, en daarin kan geen nadeel gelegen zijn. Om hierin tot een juist inzicht te komen, is het noodig, dat wij ons in Nederland overtuigen van de waarheid, dat onze Hoogere Burgerscholen meer of min de *Gewerbeschulen* der Duitschers zijn, en dat wij hetgeen zij *Realschule* noemen, niet bezitten. Dit blijkt ten duidelijkste uit de Programma's der Duitse scholen, hierboven medegedeeld. Onze Ambacht-scholen zijn geheel andere scholen dan de Duitse *Gewerbeschulen*, en wat wij Hoogere Burgerschool met drie-jarigen Cursus noemen, is een zeer beperkt afdrukkel van hetgeen de Duitschers noemen *Gewerbeschule*. Zoo zou het dan kunnen schijnen, dat er voor Nederland geen gevaar bestaat. Let men echter op hetgeen men bij ons voorstaat en dat zelfs reeds tot Wet verheven is, zoo blijkt het, dat Nederland midden in gevaar verkeert; *onze Hoogere Burgerscholen, zij mogen dan lager staan dan de Duitse Realschulen, worden reeds bij ons met de Gymnasiën in beschavende kracht gelijk gesteld*, en dat geschiedt, terwijl de Artsen in Duitschland, waar de *Realschulen* veel hooger staan, die gelijkstelling ten eenen male veroordeelen.

Het voordeel, hetwelk aan het voorstel van d. B. R. voor Nederland zou verbonden zijn, zou wezen een groot voorregt, gegeven aan een deel van de klassen der beschaafden; eene eenvormigheid in opleiding van de jeugd, die hiertoe behoort, en een beter verstand der beschaafderen onderling, daar zij tot hun 17de—18de jaar op dezelfde school zouden worden onderwezen. Duurder zou dit onderwijs niet zijn dan nu aan de Hoogere Burgerscholen, en alle meer of min gegoeden zouden er dus hunne zonen in kunnen doen deelen: aanstaande Officieren van de Zeemagt en van de Landmagt, aanstaande groothandelaars, of die verder tot den groothandel behooren, aanstaande zoogenaamde renteniers, en zij allen, die nu hunne zonen naar de Hoogere

Burgerschool met vijf-jarigen cursus zenden, zouden hen de gedachte Gymnasiën kunnen doen bezoeken; voorts aanstaande Notarissen en Procureurs, Fabrikanten en Technici, beoefenaars van schoone kunsten, en nog zoo veel meer zouden die Gymnasiën kunnen bevolken, gezamentlijk met de zoodanigen, wier bestemming is, door het bezoeken van eene Universiteit zich bekwaam te maken in Theologie, Regtswetenschappen, Staatswetenschappen, Genees- en Natuurkunde, Letteren, enz. En om op eenmaal den schrik weg te nemen, alsof ik de schoone gebouwen, voor de Hoogere Burgerscholen gesticht, zou willen afbreken, heb ik slechts op te merken, dat al dadelijk in alle groote Gemeenten twee gebouwen voor die Gymnasiën zouden noodig zijn, en het onderwijzend personeel der Hoogere Burgerscholen, wel niet geheel, maar toch grootendeels, voor die nieuwe Gymnasiën zou worden gevorderd, en zeker in de groote Gemeenten, waarin men dadelijk twee Gymnasiën zou behoeven.

Bezwaren zouden in de uitvoering niet bestaan.

Het is duidelijk, dat zij, die de Hoogere Burgerscholen aanzien als voorbereidende scholen voor de Polytechnische, en de Gymnasiën als voorbereidende scholen voor de Universiteiten, het boven behandelde niet verstaan: alleen zij kunnen dit begrijpen, die weten, dat de beschaafde jeugd moet worden opgevoed en aan de hand van opvoeders moet worden geleid, tot zij rijp is, om op eigen beenen te staan en eene zoogenaamde geleerde school te bezoeken, of eene school, waar de kennis wordt toegepast. Die van opvoeding geen begrip heeft, zal om het bovenstaande de schouders ophalen. In Netherland, waar de Wetten op het Hooger en Middelbaar Onderwijs zijn ingerigt, zonder op opvoeding een oog te vestigen, zal het aantal dergenen, die om het bovengemelde verbaasd staan, niet gering wezen. In Duitschland leent men er gaarne het oor aan; het is door twee Hoogleeraren en — wat zeer opmerkelijk is —

door twee Hoogleraren in de Physiologie krachtig voorgestaan, en het voorstel wordt door velen beaamd; maar de zaak eischt overleg, en zoo is men in Duitschland nog in beraad; het zal de vraag zijn, of men aldaar den tegenstand van de zijde der *Realschulen* zal kunnen overwinnen.

In deze dagen zal het bij ons blijven bij eene bevreemding, dat men zoo iets wil; men heeft nog zeer onlangs eene nieuwe Wet op de Gymnasiën gemaakt en daarin gemeend, een kunststuk geleverd te hebben; van de zijde der Hoogere Burgerscholen zal men moord en brand schreeuwen, indien iemand aan het besprokene eenig gewigt hechten zou. Er is dus tijd genoeg voor de kundige mannen, om te overleggen, of zulk *éne enkele* school voor ons Land goed zou zijn of niet, en ik voor mij verheug mij daarover; thans toch heeft de onbekwaamheid in het algemeen den boven- toon, en het is hier juist om bekwaamheid te doen.

De hoofdzaak, die bij de overweging van deze aangelegenheid zal voorkomen, is deze: bezwaart men de zoodanigen, die geen direct gebruik van de Latijnsche en Grieksche talen zullen maken, in hun bedrijf, en die daarin niet zooveel wiskunde noodig hebben, niet te veel in hunne jeugd, indien men hun daarin oefeningen oplegt? daarop zou het nederkomen, zoo men bij ons het plan van d. B. R. zou overwegen. Over al het andere zal men het vrij wel eens zijn, over geschiedenis, nieuwere talen, enz. Welnu: de gedachte oefeningen in Latijn, Grieksch en wiskunde wenscht men voor de aanstaande bezoekers der Universiteiten, *opdat deze er breeder door zullen beschaafd worden*. En juist die breedere beschaving wil men nu ook aan Technici en vele anderen geven.

Eigentlijk beweegt zich het geheel om Latijn en Grieksch en de kennis der oudheid, want het breedere onderwijs in wiskunde, dat men op het aanstaande Gymnasium geven zou, wordt voor Militairen, voor Technici, enz. reeds geëischt.

Eene hoofdzorg is en blijft, dat in de toekomst de tijdgeest

deze eenige school niet verslinderde, en dit gevaar is in Nederland niet gering, waar men op ongeloofelijke wijze de Hoogere Burgerscholen met toepassing overladen heeft. Zou men de gedachte school later langzamerhand van haar antieken geest ontdoen, dan had men tevens verloren, wat nu nog in de Gymnasiën wordt vastgehouden.

Weten de deskundigen een beter middel, om het verderf van den nieuwen tijdgeest, zooals het zich onder ons, beschaafderen, vertoont, te bestrijden? het beste middel is alleen goed.

Eéne zaak moet hier nog besproken worden. Het is hier nu inderdaad te doen, om de Gymnasiën in te rigten naar de hoogte van den tijd. Geschiedt dit niet, dan kan alles achterwege blijven. Nu kan men ligt *hoogte van den tijd* verwarren met *tijdgeest*, en dan zou er, en te regt, een storm losbarsten van de zijde der achtingswaardige mannen, die een antieken geest op het Gymnasium voorstaan. Vóór 50 jaren waren de Gymnasiën in ons Land zoogenaamde Latijnsche scholen, waar, behalve Latijn, ook Grieksch, geschiedenis en wiskunde geleerd werden. Toen begon zich de behoefte naar iets anders te openbaren; men wilde meer wiskunde, ook nieuwere talen, — ik heb dit van nabij beleefd; — maar van de zijde van het Gymnasium vond dit hier en daar sterke tegenkanting, daar men meende, en volkomen te regt, dat de Gymnasiën eene soort van citadel moesten blijven tegen Neologie; van *Neobarbarisme* had men toen nog geene voorstelling. Ik geloof wel, dat de voorstanders van de citadel toen wel een weinig verwarden op de *hoogte van den tijd brengen* met *naar den tijdgeest inrigten*. De tijdgeest is vlotende en daarnaar mogen geene scholen ingerigt worden; maar wat men noemt *hoogte van den tijd* is de toestand der beschaving, en daarnaar *moeten* steeds alle scholen ingerigt zijn. Geene citadel blijft er door alle eeuwen dezelfde; integendeel, naarmate de middelen van aanval gewijzigd worden, verandert men ook de inrigting der lunetten en

van al het andere voorwerk; ja, de citadel zelve zal men in den loop der tijden telkens en telkens moeten wijzigen. Doch die hervormingen moeten met beleid en wijsheid geschieden en niet naar den tijdgeest, maar naar de hoogte van den tijd. Na de uitvinding van het buskruit waren de oude sterkten niet meer op de hoogte van den tijd; na de uitvinding der bommen en granaten waren die oude sterkten geheel onvoldoende, en, om nu op eenmaal drie eeuwen vooruit te springen, de Heeren Armstrong en Krupp hebben al het oude in de wereld van het schieten te niet gedaan.

De voorstanders van eene geheel antieke Latijnsche school moesten langzamerhand meer wiskunde en nieuwere talen toelaten. Toen kwamen de natuurwetenschappen zich indringen, en de Neologen, die thans door du Bois-Reymond Neobarbaren genoemd worden, riepen met luider stemme: »Physical chemie! zoölogie! botanie! Daarin ligt het heil; ruim »die oude vermolmde en verroeste zaken op en stel het nieuwere »er voor in de plaats; Gij zijt niet in den geest van den tijd!»

Deze wisselingen duren in ons Land nog voort. Bij de behandeling der Wet op het Hooger Onderwijs hebben wij al de akeligheid daarvan beleefd. De mannen van den *tijdgeest* hebben natuurlijk hierbij hun zin gekregen, en de mannen van de *hoogte van den tijd* zijn natuurlijk terug gezet. En zie, daar komt nu op eenmaal eene beroemde stem uit Berlijn en roept: »Ik neem de vrijheid hier anders »te spreken; Gij Neobarbaren! wilt Gij Uw streven wel »eens staken. Wat doet Gij? den waften tijdgeest aanbidt »Gij en Gij ziet niet in, dat Gij alzoo hetgeen de vrucht »van eeuwen was, met voeten treedt, dat Gij verwoest en »verdelgt hetgeen vast en stevig gegrondvest is, en dat »Gij daarvoor kaartenhuizen in de plaats stelt, die door den »eersten storm den besten worden weggeblazen. Verbeter »Uwe oude sterkten, wijzig ze naar de *hoogte van den tijd*, »maar behoud ze in haar historisch karakter; neem van »het nieuwere datgene op, wat best is, maar laat dat

»niewwere U niet overvleugelen, en haal dus niets van den *tijdgeest* in; integendeel, ik vermaan U, Uwe oude vesten »zóó in te rigten, dat de tijdgeest U onmogelijk kan »overweldigen!»

Zouden de uitstekende mannen der tegenwoordige Gymnasiën tegen zulk eene hervorming zijn? Dat is onmogelijk, want zij zouden de eersten wezen, die zouden geroepen worden, om vast te stellen, hoe die nieuwe Gymnasiën zouden moeten ingerigt zijn, om het gevreesde gevaar met vrucht te bestrijden.

Er mogen in de toepassing bezwaren verbonden zijn aan de vereeniging der jeugd van alle beschaafden op dezelfde school: de aard der zaak keurt die vereeniging niet slechts goed, maar schijnt haar te eischen. Niemand twijfelt er aan, of jonge kinderen moeten op de lagere school hetzelfde onderwijs ontvangen, omdat zij allen menschen zijn en als menschen in de eerste jeugd volmaakt dezelfde behoeften hebben. Om die reden is het lager onderwijs dan ook, en te regt, op eene algemeene leest geschoeid voor alle klassen der maatschappij. Aan het einde van dit lager onderwijs verdeelen zich de kinderen in drie hoofdgroepen: in dezulke, die dadelijk hun brood gaan verdienen; in dezulke, die naar eene school gerigt worden, waarop zij voor dat brood verdienen nader worden voorbereid, eene ambacht-school, enz.; een derde deel gaat voort in de ontwikkeling van den geest, en dit deel splitst zich na eenigen tijd in tweeën: een deel der jeugd gaat alsnu in de maatschappij; een ander deel gaat alweder naar andere scholen. Die andere scholen zijn de Universiteit, de scholen der Krijgskunde, der Zeevaartkunde, der Industrie en van den Handel. Dat derde deel na het verlaten der lagere school bijeen te houden op dezelfde inrigtingen van onderwijs, tot de genoemde splitsing intreedt, schijnt evenzoo door den aard der zaak geëischt te worden, als de gelijkvormigheid der lagere school voor alle standen der maatschappij.

De vereeniging van de geheele jeugd der beschaafden op dezelfde school, waar men dan ongeveer blijft tot het 17de—18de jaar, moet van beste gevolgen zijn; zij bestaat nu voor een deel der jeugd op de Gymnasiën, en voor een ander deel op de Hoogere Burgerscholen; maar brengt men die twee deelen te zamen, zoo wordt in beide dezelfde geest gekweekt, en de harmonie onder alle klassen van beschaafden moet noodwendig worden vergroot. De jonge lieden, den tijd, waarin zij beginnen menschen te worden, op dezelfde school doorbrengende, verbroederen onderling; alle kasten-geest verdwijnt op die wijze en maakt plaats voor een gemeenschappelijk streven, zoo daartoe op de school goede grondslagen worden gelegd. Dit is zóó waar, dat Vorsten, die wijs zijn, of lieden van hoogere standen, hunne zonen op Volksscholen doen onderwijzen, en hetgeen van de tegenwoordige Universiteiten een uitnemend gevolg is, is, dat aldaar het verschil in standen niet bestaat; dat zou dan uitgebreid worden door eene algemeene school, waartoe de jeugd van alle beschaafden zou toetreden.

Het is onmisbaar, dat de Universiteiten vrij gehouden worden van inmenging van technische, landbouwkundige, handels- of andere wetenschappen, om redenen, die ik in de *Getuigenis* heb aangegeven, maar eene Vereeniging der jeugd tot aan de Universiteit kan slechts het goede bevorderlijk zijn, voor zoover die jeugd den weg der beschaving opgaat. Of is hier iets gesloten buiten dat *commune vinculum*, hetwelk Cicero zoo juist gezegd heeft van alles, wat tot de humaniteit behoort? Komt niet bij Nepos van den held voor: *saltasse eum commode scienterque tibiis cantasse?* En vereenigt men in beschaafde landen niet kunsten, letteren en wetenschappen tot één? Thorbecke kon die vereeniging niet verdragen en vernietigde daarom het Instituut; maar uitzonderingen zijn er altoos.

Op keurige wijze heeft de Hoogleraar Modderman te Leiden onlangs de eenheid der wetenschap betoogd en de

gedachte daardoor zeer versterkt, dat de beschaafde jeugd dan ook eenheid van opleiding bekomen moet. En hooren wij den uitstekenden Nicolaas Beets spreken over eene wenschelijke strekking der Universiteiten, om daar karakters te vormen, dan geldt dit ook reeds van het Gymnasium, en uit dit oogpunt kan een algemeen Gymnasium slechts als heilzaam worden beschouwd. De hoofdzaak is deze, te zorgen, dat dat gedachte algemeene Gymnasium nu ook een bolwerk zij voor de beschaving en een voorwerk tegen indringend barbarisme. Zouden onze Hoogere Burgerscholen en onze Gymnasiën, zooals zij thans zijn, tot één geheel worden vereenigd, dan ware alles verloren.

Het zou zeer wenschelijk zijn, eene opgave te hebben van hetgeen er geworden is van de jonge lieden, die in de laatste jaren Nederlandsche Gymnasiën hebben bezocht; maar deze opgave ontbreekt. Gelukkiger zijn wij hierin ten aanzien der Hoogere Burgerscholen. De hoogst verdienstelijke Inspecteur van het Middelbaar onderwijs Dr. D. J. Steijn Parvé heeft namelijk in de *Economist*, Mei 1879, het volgende medege- deeld van de 1534 jongelieden, die 1865—1878 de Hoogere Burgerscholen op normale wijze verlaten hebben.

»611 bezochten de Polytechnische School, de meesten die te Delft, zeer enkelen een dergelijke inrigting in het buitenland; 210 bezochten een der inrigtingen te Delft of te Leiden tot opleiding van burgerlijke ambtenaren voor Ned. O.-Indië; 123 zijn geplaatst als kadet aan de Mil. Academie te Breda; 152 hebben daarna hooger onderwijs genoten, hetzij zij eerst nog een gymnasium bezochten, hetzij zij aanstonds tot de Hoogeschool overgingen na aflegging van het toelatings-examen of na daarvan dispensatie verkregen te hebben; de meeste van deze studeren in de wis- en natuurkundige wetenschappen of in de geneeskunde; 16 zijn overgegaan tot de studie als burgerlijk of militair arts, eerst te Utrecht, later te Amsterdam; 11

hebben na eenigen tijd examen als apotheker afgelegd; 32 deden examen als landmeter; 2 zijn geplaatst als ijker; 19 bij de Rijkstelegraaf; 12 bij het boschwezen in Ned. Oost-Indië; 6 als aspirant Chinesche tolk; 1 als leerling-consul; 28 hebben het examen afgelegd voor het lager onderwijs; 29 hebben examen gedaan in een of meer vakken als leeraar bij het middelbaar onderwijs, of bereiden zich nog daartoe voor; 9 zijn geplaatst bij spoorwegen of openbare werken; 96 zijn werkzaam in een fabriek- of nijverheids-onderneming; 83 zijn geplaatst op een handelskantoor; 56 zijn geplaatst bij een of anderen tak van administratie (registratie, belastingen, posterijen, notariaat); 1 zette zijn studiën voort aan een Academie van beeldende kunsten; 1 werd adsistent in een laboratorium; 7 werden militair (niet op de Mil. Academie); 2 werden landbouwer; 2 zijn kort na het afleggen van het examen overleden; 7 waren, toen de laatste opgaven verstrekt werden, nog op de school gebleven, terwijl van 18 de bestemming niet kan worden opgegeven" (daaronder 1 journalist — voegen wij er tot nadere informatie bij; tenzij de heer S. P. dien nog onder de 56 ambtenaren heeft gerekend). *Dagblad van Z.-H. en 's Gr.*, 13 Mei 1879.

In 1865 konden de Hoogere Burgerscholen, waarvoor de Wet eerst twee jaren vroeger was tot stand gebracht, slechts enkele jonge lieden afleveren, en in de eerstvolgende jaren kon dit slechts weinig toenemen. Bij 1534 jonge menschen in 13 jaren houden wij ons dus niet op. Het grootste gedeelte van deze jonge lieden is den weg der Techniek opgegaan, namelijk ruim de helft, door de Polytechnische school te bezoeken, door Landmeter, Ijker, Telegraphist te worden, of bij het Boschwezen in Indië, of aan spoorwegen of in fabrieken geplaatst te worden. Daaruit blijkt dus genoeg, dat de Hoogere Burgerscholen niet zijn zuivere opvoedings-scholen, maar dat zij naderen tot de Duitsche *Gewerbeschulen*, waarvan wij bl. 291 een voorbeeld hebben genoemd. Tevens blijkt hieruit, dat wij in ons Land geene scholen

hebben ingerigt, naar het doel der Duitsche *Realschulen*.

Van het aantal 1534 jonge menschen hebben zich naar de scholen voor Indisch Ambtenaar te Delft en te Leiden begeven 210; deze hebben de Hoogere Burgerschool alweder niet als enkel opvoedend bezocht, maar deels ter wille van de toepassing, op die school onderwezen. Een deel van deze zou dus in Duitschland op eene *Gewerbeschule* geplaatst zijn geworden.

Van de 1534 zijn 123 jonge lieden overgegaan tot de Militaire Akademie. In Duitschland zouden deze van de *Realschulen* gekomen zijn.

Voorts zijn er tot het Lager en Middelbaar Onderwijs overgegaan 57, die op de Hoogere Burgerscholen intusschen even misplaatst waren als de 152, die eene Universiteit gingen bezoeken, en de 27, die Militair Arts of Apotheker geworden zijn. Wat toch hebben deze aan hetgeen op de Hoogere Burgerschool onderwezen wordt, naar Art. 17 der Wet: *toegepaste mechanica, kennis van werktuigen en van de technologie, toepassingen van natuurkunde en toepassingen van scheikunde, de gronden van de gemeente-, provinciale en Staats-inrigting van Nederland, de Staathuishoudkunde en de statistiek, inzonderheid van Nederland en van zijne Koloniën en Bezittingen in andere werelddeelen, de beginselen der handelswetenschappen, daaronder die der waren-kennis en het boekhouden?*

De 83, die op een handelskantoor geplaatst zijn, en de 56, die in administratieve betrekkingen zijn overgegaan, zouden in Duitschland op de *Realschulen* gebragt zijn; de overigen ga ik met stilzwijgen voorbij.

Dr. Steijn Parvé heeft alzoo met zijne statistieke opgave in het helderste licht gesteld, dat Thorbecke bij de zamenstelling der Wet op de Hoogere Burgerscholen geen begrip hoegenaamd had van de behoefte van het beschaafde deel des volks, of van eene inrigting eener beschavende school.

Men heeft onder ons meermalen gesproken van hervor-

ming der Hoogere Burgerscholen, en de overtuiging is vrij algemeen geworden, dat dit noodig is. Zou men ze laten bestaan en er alle toepassing van wegnemen, die ik daar zoo even heb genoemd, en er geene *wetenschappen* der natuur meer op onderwijzen, maar er slechts blikken brengen, in de natuur geslagen, dan zou men, naast het overige, wat thans tot die scholen gebragt wordt, nog ruimte en tijd genoeg vinden, om er van de oudheid, van Latijn en Grieksch, en van wiskunde veel in op te nemen. En dan had men het gedachte Gymnasium. En zou men die bijvoeging nalaten, dan zullen deze scholen niet zóó lang bezocht worden, als de jongeling behoeft aan de hand van onderwijzers te gaan. Het zal blijken, wanneer kundige mannen de hervorming der Hoogere Burgerscholen beproeven, dat zij op den weg komen, door du Bois-Reymond aangewezen, tenzij zij in de fout van Thorbecke vervallen en het opvoedend element aanvullen met nog meer toepassing.

Het is duidelijk, dat, indien men bij ons er toe overging, om voor de beschaafde jeugd ééne enkele school op te rigten, er bij ons geen Middelbaar Onderwijs meer zijn zou, zoo namelijk dat gedachte Gymnasium zou worden gebragt tot het Hooger Onderwijs, zooals men er de tegenwoordige Gymnasiën toe brengt. Ik voor mij, overigens op soortgelijke rangschikkingen niet bijzonder gesteld, zou er hier waarde aan hechten; zou toch het gedachte Gymnasium een deel uitmaken van Hooger Onderwijs, dan zou in zijn naam tevens zijn karakter zijn uitgedrukt, en dat is voor eene school niet onverschillig; dan zou *beschaafd* en *hooger*, althans in de voorbereiding, zamenvallen en dan zou niemand meer in de dwaling behoeven te verkeereren, dat er meer dan ééne soort van ware beschaving is. De Universiteit blijft hare regten beschermen en kan haar karakter als hoogste school volkomen handhaven.

Het is hoogst opmerkelijk, dat Thorbecke onbewust den geest van d. B. R. heeft uitgedrukt, toen hij in 1863 de

Wet op het Middelbaar Onderwijs zamenbragt. Waarom riep men toen om, en wat verwachtte men van die Wet? Er was Lager Onderwijs en er was Hooger Onderwijs, elk voor zich opvoedend; men wilde nu eene derde soort van opvoedend onderwijs, tusschen de twee genoemde gelegen, door de Franschen genoemd *secondair*, dat in den geest van onze zoogenaamde Fransche scholen of Instituten zou gegeven worden. Het is duidelijk, dat Thorbecke zich daarvan geene voorstelling geven kon; tot dat onderwijs, bij ons *middelbaar* genoemd, heeft hij toch in de Wet van 1863 gebragt — het is bijna ongeloofelijk — de Polytechnische school en de Landbouw-school, twee scholen, die met opvoedend onderwijs als zoodanig niets hoegenaamd gemeen hebben; voorts de Burgerscholen en Hoogere Burgerscholen, waarin het opvoedend element met eene menigte toepassingen doormengd is, zoodat zij den naam van Middelbare Scholen in waarheid niet mogen dragen ¹⁾.

¹⁾ Om te doen zien, hoezeer de Hoogere Burgerscholen bij ons zijn copieën van de Technische school te Utrecht, neem ik hier over, wat op die school onderwezen is, uit: *De Technische school te Utrecht*, 1853; de school was toen 3 jaren oud. Wiskunde, Wis- en Natuurkundige Aardrijkskunde, Politische Aardrijkskunde, Handels-Geographie, Waren-kennis, Werktuigkunde, Mechanische Technologie, Natuurkunde, Scheikunde, Plantkunde, Dierkunde, Mineralogie en Geologie, Geschiedenis, Land- en Volkenkunde, de Nederduitsche, Hoogduitsche, Fransche en Engelsche talen, Handteekenen, Regtlijnig teekenen, Bouwkundig teeken en, Boekhouden, Staathuishoudkunde.

Van Wiskunde werd op de hoogste klassen onderwezen: Bolvormige Trigonometrie, Beschrijvende Meetkunde en Theorie der kromme lijnen. Van de talen werd de Letterkunde tevens besproken.

Dit werd, in 1853, op eene bijzondere school te Utrecht onderwezen. Men vergelijke daarmede, wat in de Wet op het Middelbaar Onderwijs in 1863 door Thorbecke is noodig geacht op de Hoogere Burgerscholen, en men zal zien, dat hij datgene als opvoedend en beschavend element aan het Nederlandsche volk heeft willen geven, wat mijne vrienden en ik te Utrecht hadden genoemd: *onderwijs voor aanstaande Technici*. Ik ben hier geen vreemdeling en veroorloof mij dus hier een oordeel.

Derhalve heeft Thorbecke zich van Middelbaar Onderwijs geene voorstelling kunnen vormen, en voor den beschaafden stand geene andere opvoedende school noodig geacht, dan eene lagere en eene hoogere. Hij, die alzoo den waren toestand kan verstaan, waarin Nederland thans verkeert, zegt: de Hoogere Burgerscholen zijn geene opregte opvoedingscholen, zij zijn in waarheid voorbereidende scholen voor de Polytechnische; een deel, en wel een klein deel van de jeugd der beschaafden in Nederland ontvangt slechts opregt opvoedend onderwijs. Dat deel zal de Universiteiten gaan bezoeken, en voor het grooter deel der beschaafden ontbreekt dus in Nederland de gelegenheid tot opvoeding van Staats-wege, die de hiertoe behoorende jeugd evenzeer behoeft als de aanstaande bezoekers der Universiteit. Hij, die dit met mij duidelijk inziet, zal dan ook wel met mij den volgenden weg willen opgaan.

V.

Inrigting van het gedachte Gymnasium in Nederland.

Niemand kan onervaren genoeg zijn, om in eene nieuwe school een middel tot omkeering der tegenwoordige Maatschappij te willen zien. Men kan het zelfs eene soort van krankzinnigheid van onzen tijd noemen, om onderwijs zoo zeer voorop te zetten. In alle standen ligt zekere schaduw tegenover licht: kwaad van oneindig erger aard, dan dat, wat *Neobarbarismus* is genoemd. Zien wij op het Socialisme, op het Nihilisme, dan wordt men met schrik vervuld voor de toekomst. Slaan wij het oog op het schrikwekkend misbruik van sterken drank met al de gevolgen, dan schijnt ons

de ondergang van een deel van ons geslacht nabij te zijn, en in dezelfde eeuw is de hoofdzaak bij beschaafde volken het oprigten van scholen: onderwijs! weêrklint het overal; onderwijs! Onderwijs zal heil aanbrengen! Rigt toch scholen op en laat toch onderwijs geven, zoo riep men in de laatste jaren in Duitschland, en de Sociaal-democratie weêrkaats als echo: ijdele droom!

In zooverre schaam ik mij zelf, over nieuwe scholen te spreken, want die nieuwe scholen zullen de Maatschappij niet brengen, waar zij wezen moet. Naar mijne overtuiging is er voor de toekomst alleen heil te wachten van verbetering van het gemoedsleven van ons menschen, en du Bois-Reymond kan onmogelijk gemeend hebben, dat in zijn nieuwe Gymnasium uitsluitend de weg tot beter zou kunnen gelegen zijn.

Zullen wij er dan ook maar niet meer over handelen en het eene plaats geven onder de *pia vota*? Men doe wat men kan: de *Amerikanisirung* is eene der vele kwalen; haar kan men meer of min bereiken en er een middel tegen aanwenden, om haar te bestrijden. Of het middel baten zal, is onbekend, en dat het geen *panchrestum* is, behoeft niet nader aangeduid te worden.

Dit is zeker, dat, indien men alle klassen der beschaafden in waarheid eene betere beschaving zou kunnen doen deelachtig worden, de goede vruchten daarvan voor de geheele Maatschappij niet zouden kunnen achterwege blijven: Maar hoe dit te doen bij die oneindige middelen van gemeenschap tusschen de volken, waardoor van alle kanten, en inzonderheid naar een klein Land, een stortvloed gerigt wordt van nieuwe dingen, die veelal worden aanbevolen met een rumoer, dat men gewoon is voor kermis-tenten te ontwaren? Wat baat het een klein Volk, alles goed in te rigten, daar het van buiten, naast veel goeds, ook veel, dat onheil met zich voert, wordt aangebragt? Inderdaad, de zaak is in de hoogste mate bezwarend, maar ik zeg nog eenmaal: men

doe wat men kan. Zou men met vrucht iets doen, dan moest men geheel Europa uitnoodigen, om gezamenlijk naar iets beters te trachten, en in de onmogelijkheid hiervan is het bezwaar, zelfs van de geringste verbetering aan te brengen, nog eenmaal in duidelijk licht gesteld.

Er kan worden beweerd, dat de tegenwoordige Gymnasiën zijn ingerigt als beschavende scholen van de hoogste orde, zoodat zij geene hervorming behoeven, om aan het doel te beantwoorden; dat het bij ons genoeg zou zijn, de Hoogere Burgerscholen op te heffen, en dan de eischen, om op de Militaire Akademie, de Polytechnische school of de Universiteit opgenomen te worden, zoodanig te stellen, dat men de kundigheden bezit, die op een tegenwoordig Gymnasium worden geleerd. Bij nadenken evenwel zal men zulk eene meening bij ons laten varen: onze Gymnasiën toch zijn wel hoogere opvoedings-scholen, maar zijn er ook deels op ingerigt, om voorbereidende scholen voor de Universiteit te zijn. Maar zoo de Hoogere Burgerscholen zouden worden opgeheven, zouden de Gymnasiën ook voorbereidende scholen moeten worden voor de Polytechnische school en voor de Militaire Akademie, en daartoe zijn de tegenwoordige Gymnasiën niet ingerigt. Hiervoor is meer wiskunde nodig, en die meerdere wiskunde zal aan de aanstaande bezoekers der Universiteit mede ten goede komen; zoo men de stem van mannen volgt, als du Bois-Reymond, zal men aan meer wiskunde, ook voor aanstaande Medici, zeker eene plaats inruimen. Maar de Gymnasiën missen eenige goede bestanddeelen der Hoogere Burgerscholen, bestanddeelen, die voor alle bezoekers der Universiteit onmisbaar zijn. Eindelijk moeten alle natuurwetenschappen als *wetenschappen* van onze Gymnasiën verwijderd worden, en moet de onlangs ingevoerde splitsing voor Medici en niet-Medici als eene verderfelijke worden opgeheven. Zooals zij tegenwoordig zijn, kunnen onze Gymnasiën niet dienen als éénige opvoedingsschool voor alle beschaafde jonge lieden.

Uit het boven aangevoerde is duidelijk genoeg gebleken, dat iemand als ik, die zich een weinig bewogen heeft in Geneeskunde en in natuur-wetenschappen, niet onnoozel genoeg kan zijn, om een Gymnasium, als besproken is, zelfs voor een deel te willen schetsen; du Bois-Reymond is er voor teruggedeinsd en heeft niet meer dan eenige punten aangegeven, waarvan hij zelf gevoeld heeft, dat zij onvoldoende waren. Inderdaad, welke zwaardere taak kan er worden gesteld dan deze, dat men zóó diep in zijn tijd en in de behoefte van dien tijd doordringe, dat men plannen voor goede scholen geven kan, die een naderenden vijand afweren en eene betere toekomst verzekeren kunnen; en dit in een klein Land, omgeven door groote Natiën, die in zeer vele opzigten van elkander verschillen; eindelijk in eene periode, die door een storm beheerscht wordt, waarin vorstenmoord de eerste plaats bekleedt?

Men vergunne mij hier een blik op het doen van voorstellen ten behoeve van het algemeen belang. Ieder is thans wijs, om raad te geven in alles, en vooral, zoo men geroepen wordt tot een tak van bestuur, of tot een tak van vertegenwoordiging van het Volk; ook als men niet geroepen wordt, maar zich indringt. Is men eenmaal ter plaatse aangekomen als Minister, of als Vertegenwoordiger van het Land, van eene Provincie, of van eene Gemeente, dan heeft men wijsheid in alles, kennis van alles en alzoo regtmatig een beslissend oordeel over alles. Dat is de toestand van het grootste deel van Europa in dezen tijd. Intusschen heeft elke zaak hare bezwaren, eischt elke zaak hare oefening en toewijding, ondervinding vooral, om met vrucht omtrent haar een oordeel uit te brengen. Lieden, die hiervan besef hebben, vinden bij het Volk slechts met moeite gehoor; men verdenkt zelfs de deskundigen regelmatig van partijdigheid en eenzijdigheid, en het Volk van Nederland, dat zich altijd nog een vrij Volk blijft noemen, heeft zoozeer den rug gekromd onder de slaafsche handelingen van onbe-

kwame vertegenwoordigers of gezagvoerders, dat het van geen kant wijsheid verwacht, dan juist van de zijde dier onbekwaamheid.

Het meest wordt het arme Nederland hierin gedrukt, waar het geldt zaken van hooge aangelegenheid. Om bij ons onderwerp te blijven: al wat onderwijs betreft, lijdt hieronder op schrikverwekkende wijze. Het Lager Onderwijs lijdt volkomen, omdat de bovendrijvende partij het bijzonder geloof dooden wil en daarvoor iets wil in de plaats stellen, wat zij zelve nog niet heeft geformuleerd; de ultra-orthodoxen en Roomsche-Catholicken moeten onderdrukt worden; daarom kan geene stem der waarheid tot Regering of Vertegenwoordiging doordringen. Het Middelbaar Onderwijs is eenvoudig ingericht naar den tijdgeest en volstrekt niet naar de hoogte van den tijd. Het Hooger onderwijs is voor een gedeelte aan eene Gemeente overgedragen en dus aldaar geheel en al onttrokken, behalve voor den vorm, aan 's Rijks toezigt en 's Rijks zorg.

In dezen chaotischen staat van zaken vereischt het dubbele nauwgezetheid, over nieuwe plannen te spreken, waardoor een deel van het bestaande zou kunnen verbeterd worden. Indien de drijvende menigte, en die beslist thans alles, overtuigd zou zijn, dat de Gymnasiën moesten worden hervormd, om het kwaad te voorkomen, dat du Bois-Reymond zoo naar waarheid geteekend heeft, dan zou ik dat uur het ongelukkigste van mijn leven achten, waarop ik deze zaak heb ter sprake gebracht.

Ik meen, dat de zaak van onderwijs alleen door deskundigen kan worden overwogen; onder welke deskundigen ik nu geenszins versta alle lieden, die onderwijzers heeten, maar dezulken, die weten, wat onderwijs is. Van zulke lieden moeten de bepalingen uitgaan, die in de zaak van onderwijs worden vastgesteld, niet van één man, maar van eenigen, die behoorlijk hebben overwogen en na overwegingen hebben vastgesteld.

En zoo noodig ik dan de kundige mannen der Gymnasiën en der Universiteiten uit, om zich onderling te vereenigen en de zaak te willen bespreken, en na overleg te willen vaststellen: vooreerst, of zij het middel, door du Bois-Reymond aangegeven, goedkeuren, en zoo ja, hoe dan de nieuwe Gymnasiën zouden behooren te zijn. Zoo deze discussiën openbaar werden gemaakt, zou langzamerhand althans een deel van het volk tot beter inzicht komen, en zoo kon ten slotte een goed plan tot rijpheid worden gebracht, dat dan eerst door Regering en Staten-Generaal zou mogen worden opgenomen, wanneer deze niet meer door den alles verwoestenden partijgeest zouden beheerscht worden. Hij, die thans iets goeds wil in het openbare leven, behoort tot de duifachtigen van zeldzame geaardheid.

Wat hier volgt, zijn dus slechts eenige algemeene wenschen, die ik aan kundigeren ten beste geef.

Het is mij in het geheel niet moeilijk, om duidelijk te doen zien, hoe ik zulk een Gymnasium wensch. Gymnasiën en Universiteiten zijn steeds beschouwd als de kweekplaatsen der humaniteit; de Universiteiten zetten voort, wat de Gymnasiën zijn begonnen. Humaniteit is nu het goede dat ons geslacht, zoo oud het is, heeft opgenomen, heeft uitgebreid, vermeerderd en verbeterd. Is deze bepaling goed, dan is de inrigting van het gedachte Gymnasium als van zelf aangewezen; het sluite in kort bestek in zich de uitkomsten van ons geslacht in zake der beschaving, en het kan dit niet doen, zonder een breeden en krachtigen historischen grondslag, zoodat het ten slotte geworteld is in den geest dier oude volken, die voor het eerst ware beschaving hebben doen blijken en die alzoo den grond gelegd hebben tot hetgeen later in elke eeuw beschaving is genoemd, wanneer het door opvolgende geslachten meer en meer werd gezuiverd en gelouterd tot hetgeen het thans is. Ziedaar, naar mijne overtuiging, de eenige basis van een goed Gymnasium. Op die basis moet nu worden opgetrokken, hetgeen in den

tegenwoordigen tijd onmisbaar is; er moet vooral aan worden verbonden, wat de tegenwoordige tijd goeds en voortreffelijks geeft, zoodat dat alles bij het oude gevoegd worde en dit nu leven ontvange.

Hiermede is dan duidelijk aangegeven het onderscheid tusschen eene school, naar den tegenwoordigen tijdgeest ingerigt, en een Gymnasium; beiden hebben de strekking, om de tegenwoordige beschaving te handhaven en uit te breiden; beiden, indien zij goed zijn, zijn ingerigt naar de behoeften, die de beschaving thans heeft; maar terwijl de eerste zich daarbij bepaalt, heeft het Gymnasium nog eene geheel andere roeping te vervullen: *het moet den historischen gang der beschaving bloot leggen en terugvoeren tot die oudheid, waar men de eerste sporen van ware beschaving vindt, om aan de jeugd, aldaar opgevoed, een breedten grondslag te geven; om de vormen, die de tegenwoordige beschaving heeft aangenomen, in het licht der geschiedenis helder te doorzien, ten einde de jeugd aldaar voor te bereiden, om op passende wijze op den tijdgeest in te werken, dien te wijzigen, en alzoo tevens wapenen te hebben, om niet zijn slaaf te worden.* Waar men zulke scholen niet heeft, verkeert de beschaving als in een luchtbol; waar men ze wel heeft, daar is, indien zij goed zijn en gewigt genoeg zouden hebben, *Amerikanisering* buiten gesloten en *Neobarbarisme* niet te vreezen.

Een volk, dat zijne oogen sluit voor zijne historie, kan evenmin als een mensch, die dat doet voor zijne vroegere daden, gezond vooruitgaan; en sluit ons geheele geslacht het oog voor hetgeen er weleer was, en leeft het niet in de bronnen, waaruit het tegenwoordige goede is voortgesproten, dan is zijn voortgang onzeker, want daaraan twijfelt niemand, *dat de geschiedenis de beste leermeesteres is.*

Hierbij komt nog, dat de oude volken, bij wie beschaving tot zekere zelfstandigheid gebragt werd, uit den aard der zaak daaraan een vriendelijk en vrolijk aanzien gegeven hebben; zij was toen eene jeugdige plant, die men koesterde

en kweekte; men stelde haar steeds in frisch en helder licht; zij was omgeven door de poëzie der nieuwhed. Wel kon dat alles van beter gehalte zijn en zou dat later ook wel worden, maar nooit, zoo lang ons geslacht zal bestaan, zal die frischheid der jeugd meer kunnen te voorschijn treden. Gij acht den man van leeftijd, die U zijne uitkomsten van jaren met klaarheid mededeelt; maar zoo Gij hem in zijne jeugd gezien hadt, kort nadat hij begonnen was te proeven van de vrucht der wijsheid, dan hadt Gij, ja, bijna geene uitkomsten, maar Gij hadt leven en gloed ontwaard en poëzie en verheffing, maar ook moed, ja stoutheid nu en dan. Maar Gij weet dit alles volkomen: de bouwvallen eener sterkte van vroeger staart Gij met eerbied aan, en Gij doorwandelt de gangen en gewelven met zekere eerbiedige ontroering, en dat zijn slechts steenen, die welligt nooit hebben gediend tot iets grootsch. Hoe oneindig veel meer zult Gij aangetrokken worden, wanneer Gij wordt rondgeleid in de tijden en toestanden, waarin de mensch begon te verstaan het: *pronaque cum spectent animalia caetera terram, os homini sublime dedit, coelumque tueri jussit et erectos ad sidera tollere vultus.*

Zal ooit de beschaving nalaten, haren historischen grond op te sporen en in het hart te dragen, dan wordt zij gelijk aan de dochter, die geen eerbied heeft voor de uitnemende moeder, welke haar het aanzijn gaf.

Zóó, dunkt mij, is de heilige pligt van het nageslacht: men eere het voorgeslacht en worde bij die vereering tevens beter.

Ik kan hier de ergernis niet verbergen, die mij bevangt, wanneer ik bij voorkeur in den terugblik op ons geslacht zie opnemen, dat dat voorgeslacht bijna eenmaal aan beesten is gelijk geweest, in hollen heeft geleefd en op den laagsten trap van ontwikkeling heeft gestaan. Ik ontken niet, dat dit mogelijk is geweest; ik zeg ook niet, dat het zooveel kwaad kan, indien men het zeker weet, er in het voorbij-

gaan op te wijzen; maar ik kan volstrekt het nut niet inzien, er uitvoerig bij stil te staan en er eene soort van liefhebberij van te maken. En wat doet men? Men kan natuurlijk niet meer dan voorbeelden bijbrengen, voorbeelden, die voor ons geheele geslacht niets bewijzen, omdat zij voorbeelden zijn.

In waarheid, men behoeft niet zoo hoog op te klimmen, wanneer men kennis wil maken met het inderdaad niet verhevene van de stoffelijke wording der menschen; en stelt stoffelijke wording den menschelijken geest voor?

Inderdaad, als stoffelijke wezens zijn wij nog, al wonen wij niet meer in holen, zonder de geringste waarde; de stof is ons een middel; van dat middel hebben wij eenige ponden gedurende eenige jaren in leen, en niemand, die de waarheid wil, zal zich uit dit oogpunt verheven achten.

Zoo doen wij dan wel, de geschiedenis der menschheid niet aan te vangen, toen onze voorvaderen misschien nog op lagen trap stonden, maar dáár, waar wij hen zien optreden als wezens, die tot iets beters bestemd zijn, en doen wij best, in de oudheid die volken op te zoeken, waarin zich een krachtiger leven van dat betere begon te ontwikkelen.

Het zal noodig zijn, te onderzoeken, hoe het komt, dat men juist die gedeelten der oudheid ter kennismeming op de Gymnasiën gebragt heeft, die thans nog op deze inrigtingen zijn vertegenwoordigd. Hiertoe komen wij als van zelf, indien wij een oogenblik bij de geschiedenis blijven stilstaan. Zijn de tegenwoordige Gymnasiën overblijfselen van de oude scholen der Romeinen, waarin natuurlijk Latijn geleerd werd, maar ook Grieksch, wat bij de Romeinen was als het Fransch bij ons? Hoezeer de geschiedenis hieromtrent zwijgt, kan deze vraag toch wel ontkennend beantwoord worden.

Eene andere vraag is, of de tegenwoordige Gymnasiën niet zijn afstammelingen der middeleeuwsche kloosterscholen.

Voor een deel schijnt dit te moeten toegegeven worden, voor zoover het den aard van het gegeven onderwijs betreft.

Eigentlich behoort men veel vroeger te beginnen: van het Nieuwe Testament waren reeds Latijnsche vertalingen, en in 405 is zulk eene vertaling, met eene eveneens Latijnsche vertaling van het oude Testament, door Hieronymus uitgegeven (de *vulgata*); daardoor was de geestelijkheid onwrikbaar aan de Latijnsche taal verbonden, zooals zij dit in de Roomsch-catholieke kerk nog is. In de 7de eeuw werd uit Engeland te Utrecht een zetel voor het Christendom gevestigd ¹⁾, en weldra werden ook hier scholen opgericht en verbonden aan St. Maarten en St. Salvator, scholen voor den geestelijken stand. In de 8ste eeuw kwamen daar reeds Engelschen onderwijs vragen. Deze scholen en die van Tours werden door Karel den Groote bestemd tot opleiding van geestelijken en kanunniken, waaruit hij Bisschoppen benoemde. Na de invallen der Noormannen werden de twee Utrechtsche scholen hersteld, nog drie nieuwe opgericht en verbonden aan St. Pieter, St. Johan en St. Marie, ook aan St. Paulus. In deze scholen werd onderwijs gegeven in het *trivium*, dat omvatte: grammatica, rhetorica, dialectica; in het *quadrivium*, dat omvatte: arithmetica, musica, geometria en astronomia; eindelijk in het kanunnieke regt. Op deze scholen waren, behalve aanstaande geestelijken, aanstaande kanunniken, die met wereldlijk gezag zouden worden be-

¹⁾ De kapel, hier het eerst gesticht, was geplaatst op het Munster Kerkhof. In 622—632 was zij opgericht door Dagobert I, maar kort daarna door Radboud weder verwoest. Omstreeks 689 werd Radboud door de Franken verdreven uit het oude Utrecht, en eenigen tijd daarna stichtte Willebrord op de plaats der oude kapel een klooster ter eere van St. Salvator. Ook herstelde hij de oude kapel en benoemde die naar St. Maarten, alles op het tegenwoordige Munster-Kerkhof. Zie Jhr. I. I. de Geer van Oudegein, *Het oude Trecht*, Utrecht, 1875.

kleed, en Notarissen, die acten opmaakten; zij werden ook later bezocht door de jeugdige graven van Holland en door zonen van aanzienlijke geslachten, als van Brederode, Wassenaer en Renesse. Later ontstonden, onder de leiding van Geert Groote, de Fraterhuizen, waaruit de Hieronymusschool te Utrecht ontstaan is (1474). Op al deze scholen werd de Latijnsche taal gesproken, want gedurende de Middeleeuwen was deze taal de gebruikelijke tusschen Paus, Keizer en Koning in Staat en Kerk. Tot het leeren dier taal, hoe ook verbasterd, waren in alle hoofdplaatsen des Rijks, vooral in de zetels der Bisschoppen, kapittel-scholen gevestigd. Aan die scholen werd ook onderwijs gegeven in scholastieke wijsbegeerte, van Aristotelischen oorsprong, maar door Albertus Magnus en Thomas van Aquino zeer gewijzigd, hoezeer aan de kerk geheel onderworpen. Dante, Bocaccio en Petrarca bragten in Italië een anderen geest, dan den scholastischen, en aan de beoefening der Latijnsche en Grieksche talen werd weldra meer aandacht geschonken, en de inhoud der schriften van vroegere eeuwen in die talen zeer gewaardeerd (Dr. A. Ekker). Nederland had zijne Frater-scholen en daarnaast vele andere scholen, waarop de oude letteren beoefend werden, te Groningen, te Alkmaar, te Delft, te Nijmegen, te Deventer, te Rotterdam, te Dordrecht, en inzonderheid te Utrecht, waar men in 1470 reeds het voornemen had, eene Hoogeschool in het leven te roepen¹⁾.

Eéne zaak verdient hier nog genoemd te worden, namelijk, dat de oudste Universiteiten geen Gymnasium hadden;

¹⁾ Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijk, *Instellingen van Hooger Onderwijs te Utrecht*, 1836. Dr. A. Ekker, *De Hieronymusschool te Utrecht*, 1863. Over de Akademie te Nijmegen: *Geldersche Volks-Almanak*, 1864, bl. 3. De Rotterdamsche school is opgericht in 1328 en later genoemd de Erasmiaansche, zie Dr. J. B. Kan, *Geschiedenis van het Erasmiaansch Gymnasium*, Rotterdam, 1876. In 1290 gaf Floris V. eene school aan zijne poorteren te Dordrecht; zie Dr. G. D. J. Schotel, *De Illustre school te Dordrecht*, Utrecht, 1857.

eerst later heeft men voorbereidende scholen aan haar toegevoegd; deze waren in het begin der Reformatie nog hoogst gebrekkig, zóó zelfs, dat Luther er zeer over klaagt.

Eindelijk zal tot de wording en uitbreiding van Latijnsche scholen hebben medegewerkt de oprigting der Universiteiten, waar aanvankelijk allerlei natiën waren vertegenwoordigd, zoodat men aan eene gemeenschappelijke taal behoefte had. Dat men daarvoor de Latijnsche koos, was wel een teeken, dat men deze taal hier en daar in de verschillende landen leeren kon.

Uit een en ander is meer of min af te leiden, dat op de Gymnasiën, die na de Reformatie op beteren voet werden gebragt, de beoefening der Latijnsche taal aldaar voorop stond; dat er ook eenig Grieksch werd op prijs gesteld; dat men de oude geschiedenis aldaar onderwees, en rhetorica en dialectica, naast de grammatica, naar den trant der ouden, niet verzuimde. Een sterk verlangen, om van den geest der ouden doordrongen te worden: dat was de ziel, die toen het Gymnasium beheerschte en is blijven beheerschen tot op onze dagen; zoodat dan ook de Latijnsche taal de taal der zoogenaamde geleerden werd en tot voor korten tijd het middel was, waardoor het onderwijs op de Universiteiten werd gegeven.

Hebben onze voorouders goed gezien, om vooral de Latijnsche en Grieksche volken ter overweging aan de jeugd op het Gymnasium aan te bieden? Deze vraag kan thans alleen regtvaardig beantwoord worden, wanneer wij ons vier eeuwen terug verplaatsen, toen er van de beschaving van andere oude volken betrekkelijk weinig bekend was; thans zal van geen goed Gymnasium geweerd blijven, wat nieuwere ontdekkingen hebben aan het licht gebragt aangaande de grondslagen van ware beschaving, die buiten Rome en Athene hebben geleefd. Van ééne zaak geldt intusschen de verklaring, die gegeven is, niet. Waarom heeft men op de oude Gymnasiën, naast de Geschiedenis van de oude Romeinen en Grieken, niet die der Joden ingevoerd?

De Hebreuwsche taal naast de Latijnsche en Grieksche te doen aanleeren, dat zou niet te verdedigen zijn geweest; maar de geschiedenis van het Joodsche volk had, naar mijne overtuiging, van den aanvang op het Gymnasium onderwezen moeten zijn. Wel heeft dat volk in kunsten en wetenschappen weinig geleverd; wel zijn de lettervruchten in de Hebreuwsche taal niet overrijk aan schoone voortbrengselen; maar de inhoud der letteren is in vele opzichten hoogst merkwaardig. De Joden hebben een persoonlijken, geestelijken God aanbeden, en zou dat begrip als opvoedend element op het Gymnasium gebragt zijn, zoo zou bij den jongeling de dwaasheid van het oude Heidensche Godendom beter in het ware licht zijn gesteld; maar wat vooral belangrijk is: uit het Jodendom is het Christendom voortgekomen, en reeds daarom alleen behoort de geschiedenis van het Jodendom, naar mijn inzien, zeker op het Gymnasium, naast die der Romeinen en Grieken.

Het Gymnasium, hetwelk de beschaving zal leeren kennen, van haren wortel tot aan de tegenwoordige vrucht, is eene Christelijke school, omdat de tegenwoordige beschaving in hoofdzaak een gewrocht van het Christendom is.

Is dan de aard van het Gymnasium, zooals het geweest is en thans nog is, eene school, waarin de ware humaniteit wordt gehandhaafd, en wier wortel de oude beschaving is, zoo is het thans de vraag, wat een Gymnasium, dat in den geest van du Bois-Reymond zal in het leven treden, van die oudheid in zich moet opnemen. Meer oude letteren, dat is, nog andere oude talen dan Latijn en Grieksch, zal wel onmogelijk moeten heeten. d. B. R. wil veel onderwijs in het Latijn en zóóveel onderwijs in de Grieksche taal, als noodig is voor het lezen en bestuderen van Grieksche schrijvers. Daarna komt de letterkunde der talen in aanmerking, waardoor de jeugd met de beschaving der volken gemeenzaam kan worden gemaakt. Over dit alles matig ik

mij geen oordeel aan: deskundigen alleen kunnen dit regelen. Maar hetgeen ik wel versta en waarover mij een enkel woord worde toegestaan, is, dat op dat Gymnasium niet minder behooren de groote daden en werken der ouden, van andere volken zoowel als van Grieken en Romeinen. Overal zoeker men het betere en grootsche: de zeden en gewoonten van betere orde, het gevoel van pligt, het bezit van moed en volharding, het eenvoudige en ongekunstelde, zelfs het naïve, dat in de grootste daden soms voorkomt, de Vaderlandsliefde tot in den dood, die telkens en telkens wordt aangetroffen, het gevoel van recht en zooveel meer hoedanigheden, die in de oudheid des te hooger moeten worden aangeschreven, omdat het Gods-begrip toen veelal hoogst armoedig was, en uit de kennis aan het Hoogste Wezen van al dat genoemde niets kon worden afgeleid; waardoor wel iets wankelbaars bleef in de overtuiging, maar toch niet zóóveel, of de genoemde hoedanigheden en nog veel meer moeten als deugden bij het voorgeslacht op prijs gesteld worden. Voorts dat strenge en onwrikbare, hetgeen van karakter getuigt, van zelfstandigheid en van begrip, dat men bestaat en een wezen is, hetwelk wat moet tot stand brengen.

Bij de Romeinen en Grieken is de bron van leering grenzenloos. Wanneer men Cicero hoort vragen naar de waarheid, en het U telkens blijkt, dat hij door zoeken, veelal in het duister, er alleen komen kan, dan is datzelfde zoeken thans nog, als in zijn tijd, voor ons eene aanwijzing, hoe men ook thans nog zoeken moet. Bij Seneca vindt men zeker niet overal voorschriften tot navolging, maar hij bestrijdt de weelde en roemt de eenvoudigheid en matigheid op eene wijze, waarvan onze tijd veel zou kunnen leeren; hij wil niet wonen bij de strafplaatsen en niet bij de gaarkeukens; hij veracht de dronkenschap en de spelen, in dronkenschap gehouden; de aanloksele der ondeugd moeten ontvloden en

de ziel moet gehard worden. Hij, de beklagenswaardige asthmaticus, draagt zijn lot met onderwerping en zonder morren, en, terwijl hij over het sterven in het geheel niet denkt zooals wij, is hij er toch verre van verwijderd, om zijn lot niet met gelatenheid te dragen. Ik acht het voor den Christen, die van dood en graf oneindig betere voorstelling heeft, die troost-gronden heeft van eene veel betere orde, toch volstrekt niet ongepast, om bij redenen stil te staan, als voor een Seneca voldoende waren, om onderworpen te wezen in zeer groot leed.

De methode van beste wenken te geven, aan de ouden ontleend, verschilt dikwerf bij die van onze dagen, maar elk, die, al is het slechts weinig, met de oudheid kennis heeft gemaakt, erkent dankbaar, dat hij alle begrippen, die later voor het eerst zijn uitgesproken, door die oudheid veel beter heeft leeren verstaan, dan hij zonder deze zou gedaan hebben.

Waarlijk, wat men nu zoo lang heeft genoemd klassieke opvoeding, kan door drieste onkunde ligt met minachting worden begroet, zooals een kwade jongen een treffend kunstwerk belagchelijk vinden kan; wie kan iets goeds doorgronden, die het doorgronden niet geleerd heeft, en wie kan beseffen, die welligt niet eenmaal weet, wat besef beteekent? Hij, die kennis neemt van het gesprek, door Socrates met zijne vrienden onmiddellijk voor zijn dood gehouden, en de kalmte en bezadigdheid, het gezond verstand en de gelatenheid goed doorgrondt, welke bij den onschuldig veroordeelden man leefden, ontwaart in zich iets hoogers, en gevoelt daarbij, van hoeveel waarde eene door zoeken gevondene, gezonde overtuiging is. Wel treffen wij ook daar leemten aan; het licht des Christendoms was nog niet daar, maar die ontkent, dat er ook voor den Christen uit zulke dingen veel te leeren is, weet niet, dat er naar waarheid is voorgeschreven in dat Christendom: »onderzoek alle dingen en behoud het goede.» Waar zal ik eindigen? Laat mij

nog een oogenblik bij de onovertroffene kernachtigheid van de taal van Tacitus verwijlen, die ons in zijn Agricola leerde, hoe laf de glorie is en hoe opregte vereering alleen bestaat in geestelijke hoogschatting.

In waarheid, indien het zou kunnen gelukken, om scholen in ons Land tot stand te brengen, waarop alle jonge lieden, die voor een beschaafden stand worden opgeleid, in den echt antieken geest voedsel zouden bekomen: dat zou aan de begrippen van lateren tijd en aan de kennis, die in latere eeuwen verzameld is, eene rigting geven, waardoor *Amerikanisiring* onmogelijk worden zou en waarbij het *Neobarbarisme* geene plaats zou vinden.

Wilt Gij *realiteit*, dan kunt Gij bij de Romeinen volkomen te regt, bij de uitvinders van het woord *res*. Het door-dringen in hunne maatschappij zou zelfs voor onzen tegenwoordigen tijd niet zonder bezwaar zijn, omdat zij maar al te zeer aan realiteit gehecht waren. Maar de mannen der echte Romeinsche aristocratie staan daarboven, en het is bij deze, dat onze tijd regt goed ter schole gaan kan; eene deugdelijke aristocratie is en blijft voor de maatschappij, hetgeen men in een gebouw noemt de gebindten. En begeeft Gij U naar de uitvinders van het woord *idée*, zoo kunt Gij niet slechts leeren, wat ware substantie is maar Gij kunt U ook in hunne poëzie verheffen en met hen leven in eene wereld van helden, die zij voor halve goden hielden: eene lectuur, die altoos even frisch blijft en door alle beschaafden op hoogen prijs wordt gesteld.

Ik behoef niet te zeggen, dat in het bovenstaande volstrekt niet bedoeld is onderwijs in oude geschiedenis; wanneer het daar besprokene onderwezen is, behoort de oude geschiedenis nog onderwezen te worden; er is bedoeld een *leven* in de oudheid; er is gewenscht, dat de jeugd op het Gymnasium door den gewigtigen inhoud der oude letteren en door kennismeming van hetgeen de oudheid aan groote mannen bezat en aan groote dingen heeft tot stand gebragt, met

een deel van den antieken geest zou worden vervuld, om alzoo later alles breeder te kunnen verstaan; maar de geschiedkundige zamenhang der dingen heeft met dit alles slechts hier en daar raakpunten: het is niet de geschiedenis dier volken, maar de geschiedenis der menschheid van die volken, die hier bijzonder bedoeld wordt en die men als zelfstandig voedsel op het Gymnasium bezit. De geschiedenis in haar geheel tot op dezen tijd is en blijft een ander deel van het onmisbare voedsel, dat op zulk een Gymnasium behoort en waarbij ik niet heb stil te staan.

Er is echter nog iets anders van groot gewigt: men zal op het gedachte Gymnasium de geschiedenis onderwijzen, oude, middeleeuwsche en nieuwe, ook die van ons Vaderland; men zal de geheele geschiedenis der menschheid doorloopen, maar men zal bepaald blijven stilstaan bij het groot-sche, dat de oudheid tot leering van het nageslacht in overvloed aanbiedt. Is er niet een volk van nieuweren tijd, dat, hoezeer dan op andere wijze, om zijne ware grootheid de onderscheiding verdient, die men aan de oude Grieken en Romeinen toekent, en is het voldoende, de geschiedenis van dat volk af te handelen, zooals men dat het overige deel der geschiedenis doet, waar er sprake is, om aan de jeugd van beschaafde kringen eene beste opvoeding te geven? Dat volk — het is geen trots het te zeggen — is het Nederlandsche. Tot ware opvoeding meen ik, dat het onmisbaar is, niet minder zorg te wijden aan de kennis van de geschiedenis der Nederlandsche menschheid, dan aan die der Grieken en Romeinen: het zijn antieke figuren, die onze geschiedenis oplevert, het zijn helden zonder wederga, het zijn karakters van gewigt, zoodat men in waarheid tegenwoordig daar weder zou kunnen leeren, wat ware grootheid is. Bovendien boezemt deze oefening ook eene onweêrstaanbare liefde in voor den dierbaren geboortegrond, waarvan onze voorouders met goed en bloed elk *Neobarbarisme* verwijderd gehouden hebben.

Het kan zijn, dat het bovengenoemde op de Nederlandsche Gymnasiën reeds vertegenwoordigd is, dat hierin geene verandering behoeft gebragt te worden voor een Gymnasium, zooals wij het in de toekomst denken; ik ken onze tegenwoordige Gymnasiën in het geheel niet; maar ik ken onderscheidene uitstekende mannen, die daaraan onderwijs geven, en onder deze dezulke, die, voor zoover het van hen afhangt, de tegenwoordige Gymnasiën reeds doen zijn, wat men van deze inrigtingen ooit verwachten mag. Het voorgaande is slechts aangevoerd, om aan te duiden, hoe de nieuwe school, naar mijn inzien, zou moeten zijn. d. B. R. meent, dat er op de Duitsche Gymnasiën niet genoeg van de oudheid leeft: het is geen oogenblik in mij opgekomen, om zoo iets van de Nederlandsche Gymnasiën te denken.

Na het gewigt van de *kennis aan de oude beschaving* en van de *geschiedenis* met een woord te hebben besproken, is het voldoende, hier op te nemen, dat op zulk een Gymnasium verder behoort eene *schets van de overige geschiedenis der menschheid*, van *land- en volkenkunde* en alzoo van *geographie*; voorts de *Fransche*, *Hoogduitsche* en *Engelsche* talen en inzonderheid de *moedertaal*, en de letterkunde dier talen. Deskundige mannen zullen bepalen, in welke mate dit alles op het gedachte Gymnasium zal moeten onderwezen worden. Alles wat tot ware beschaving behoort, zal op deze voorbereidende school worden bijeen gebragt; dan behoort er ook met omzigtigheid gekozen te worden uit de veelheid, want de jeugd duurt kort en van de krachten dier jeugd mag niet te veel geveerd worden. Zoo er in Nederland op zulk eene school onderwijs zou gegeven worden in de gronden der Hoogduitsche en Engelsche talen en in de letterkunde dier talen, in overeenstemming met haar groot gewigt, moet van de beoefening van iets anders tijd genomen worden. In de *Getuigenis* heb ik hierover een woord in het midden gebragt, en wat daar gezegd is van de talen voor de tegenwoordige

Gymnasiën, geldt ook van het Gymnasium, dat wij ons in de toekomst denken. Welligt komt men bij ons op het volgende neder: dat van de Grieksche, Hoogduitsche en Engelsche talen zóóveel zal geleerd worden, als noodig is, om hetgeen in die drie talen geschreven is, goed te kunnen verstaan, terwijl het spreken en schrijven in die talen uit noodzakelijkheid ondergeschikt wordt gemaakt aan het verkrijgen van andere kundigheden. De Fransche taal eischt van ons, Nederlanders, eene grondige beoefening. De Latijnsche taal worde breeder beoefend en van hare letterkunde alzoó een breed gebruik gemaakt. Dit laatste is door Melanchthon in zijne hervorming der Gymnasiën met kracht voorgestaan, en dat in een tijd, waarin zijn vriend Luther den Bijbel in het Hoogduitsch vertaalde en aan de zuivering dier taal veel heeft toegebracht. Zoo behoort dan ook op het gedachte Gymnasium in Nederland de Hollandsche taal met bijzondere zorg beoefend te worden, zoodat men die zuiver leere spreken en schrijven en men er zuiver in leere denken en gevoelen. De moedertaal heeft daartoe niet slechts het hoogste regt, maar is er ook het best voor geschikt, en het schoone woord *moedertaal* is te duidelijk, om iemand met eene verklaring van dat woord te vermoeten te treden.

Dat bij die strengere beoefening der Nederduitsche taal ook de letterkunde dier taal behoort, behoeft niet gezegd te worden; want, is het noodig, om in de oudheid wapens te zoeken tegen *Neobarbarisme*: men leeft thans in den nieuwen tijd, en daar de taal het volk vertegenwoordigt, zoo moet ons, Nederlanders, de schoonheid van onze taal diep worden ingeprent.

Alsnu zijn aan de orde de *Natuurwetenschappen*. Zonder onderscheid heb ik alle steeds gewenscht, maar ik ben niet blind gebleven voor het nadeel, dat zij met zich voeren, indien zij overdreven worden voorgestaan; en in dien toestand verkeert men in deze eeuw in klimmende mate. En bleef

het bij een overwegenden invloed der wetenschappen zelve, zoo zou dit zeker eenzijdigheid veroorzaken, maar daarom nog niet zooveel positief kwaad voortbrengen. Met de wetenschap der natuur is geld te verdienen; hare uitbreiding strekt zich thans niet weinig in die rigting uit, en zoo wordt de maatschappij overstelpt met nieuwe dingen van stoffelijken aard, die deels schadelijk zijn aan een gezond en krachtig geestelijk leven. Weelde is altoos geweest voor individuën en volken eene gladde baan, waarop men ligt ongelukkig worden kan. En het ergste is, dat die natuurwetenschappelijke weelde in zeer korten tijd ontstaan en tot eene groote hoogte geklommen is, zoodat het beschaafde Europa ongeveer tegenover haar staat als een burgerman, die op eenmaal een groot lot uit de loterij getrokken heeft, en nu, dronken van al dat geld, den weg der buitensporigheid opgaat en zich ten slotte te gronde rigt, en dit alles onder den uitroep van loterij en het bekomen van schatten door loterij; wij menschen zijn voor allerlei soort van blindheid vatbaar, en elke periode der beschaving heeft haar vóór en haar tegen. Het trof mij dezer dagen, terwijl ik meer in het bijzonder leefde in den kring der Letterkundigen van het begin der 17de eeuw, dat er toen, als bij de Romeinen, maar een korte tijd gelaten werd, om bedroefd te zijn over het overlijden van geliefden; Hooft, Constantijn Huyghens, Anna en Maria Visscher en haar vader, en alle andere vrienden, ook Barlaeus, gaan aan dat euvel mank. In de vorige eeuw had zich eene sentimentaliteit ontwikkeld, die alle mogelijke beste vormen aannam, maar waarbij gezond verstand en degelijkheid ten eenen male ontbraken, zoodat vele verzen van dien tijd volkomen onleesbaar zijn. Ons Land was niet alleen in dat geval; in Pruisen was het geheel aan de orde, zoodanig, dat het te Berlijn in ernst voor de ware beschaving werd gehouden. Zulke afwisselende verschijnselen vindt men in de geheele geschiedenis der menschheid; maar in de nieuwere geschiedenis zal men

vruchteloos zoeken naar eene periode, als die is, waarin wij leven, en waarin al wat goed is, overstort en bedolven wordt door een enkelen magtigen stroom, wiens naam is *kennis der natuur*, en die slechts bij genade toelaat, dat er nog iets anders zal leven, dan kennis der natuur en hare toepassing, de laatste vooral van blinkenden en klinkenden aard.

Ik heb mijn leven voor het grootste gedeelte doorgebracht in de beoefening dier kennis en hare verspreiding, en men zal mij dus veroorlooven, hier eene stem uit te brengen; ik deed dit reeds driemaal: in 1854, toen ik in het openbaar sprak *Over de licht- en schaduwzijden van de natuurwetenschappen in deze dagen*, waar ik eigenlijk reeds de gevreesde *Amerikanisiering* en het *Neobarbarisme* van d. B. R. op het oog had. In 1865 streed ik (*Studium generale*) tegen de massa natuurwetenschappen, die men toen op de nieuwe Hoogere Burgerscholen bracht en waarin d. B. R. ook gevaar ziet voor de *Realschulen*. In 1876 (*Getuigenis*) streed ik tegen het verminken van het Gymnasium onder ons door er zooveel natuurwetenschap op te brengen, hetgeen door een ander werd voorgestaan en waarin Regering en Staten-Generaal zich hebben laten verleiden tot groot nadeel van de Gymnasiën, terwijl een man als du Bois-Reymond meent, dat de Gymnasiën in Pruisen, waarop men ook te veel natuurwetenschappen bracht, niet aan hunne bestemming beantwoorden.

Ik heb dus niet veel te zeggen over de wijze, waarop ik meen, dat zij op het gedachte, algemeene Gymnasium behooren vertegenwoordigd te zijn.

In de eerste plaats geen spoor van natuur-*wetenschap*, en alzoo ook geene systematiek of klassificatie. Tot aan zijn 17de—18de jaar moet de jongeling heeten ongeschikt te zijn tot de beoefening van elke *wetenschap*, en alzoo ook tot die der natuur. Men bespreke op dat Gymnasium die kennis van de zichtbare wereld, waardoor het gemoed van den jongeling kan worden opgewekt, hem liefde en eerbied voor

de schepping kan worden bijgebracht, zijn waarnemings-vermogen kan worden geoefend en zijn verstand kan worden versterkt. *Zooals alles op het gedachte Gymnasium middel behoort te zijn tot vorming van den jongen mensch tot een aanstaanden beschaafde, en alle kennis dus hier middel is, zoo is het hier ook om natuurkennis volstrekt niet te doen.*

Men gebruike die kennis voor een hooger doel, en dat doel heet *opvoeding*. Men verbanne dus alle natuurwetenschappen van die school, maar kieze hetgeen tot opvoeding leiden kan, en bespreke dit op eenvoudige wijze. Meer dan voor algemeene beschaving gevorderd wordt, worde er dus op die school van natuurkennis niet gebragt. De jonge lieden, die de natuur wetenschappelijk moeten beoefenen, vinden die wetenschappen op de scholen, die zij later zullen bezoeken, de Polytechnische school, de Militaire school, enz.

Niets heb ik belagchelijker gevonden, dan experimentele scheikunde op de Hoogere Burgerschool te brengen, zoodat men aldaar de jonge lieden voor een reagentiën-kast plaatst en in de proefondervindelijke scheikunde inwijdt. Niet minder ondoordacht is het geven van een cursus in proefondervindelijke natuurkunde op die scholen, en een breed bespreken van planten en dieren ¹⁾. Deze kundigheden

1) Het is, alsof het voor ons doel geschreven ware, wat wij aantreffen in het *Dagblad van Z.-H. en 's Gr.* 24 April 1879, hetgeen wij hier in zijn geheel mededeelen. Men leze dit met het oog, waarmede ik het hier opneem. De Hoogere Burgerscholen behooren te zijn, naar haren naam, opvoedings-scholen voor den beschaafden stand, waarop alzoo, tusschen letteren, geschiedenis, wiskunde, enz. enz. ook komen blikken op de natuur, *opvoedende blikken*, geen spoor van natuurwetenschap, want daarvoor is geen tijd, maar daarvoor is ook de school niet ingerigt: voor natuurwetenschappen dienen de Universiteiten enz. Zoo er op eene Hoogere Burgerschool aan Hoogduitsche of Engelsche taal te veel tijd gewijd wordt, schaadt men het overige onderwijs, en elke leeraar aan de Hoogere Burgerschool, zoo hij uitstekend is in zijn vak, moet zich inkrimpen in zijn onderwijs. Zelfs op eene Universiteit is rijkdom in elk onderwijs nadeelig.

zijn niet onaangenaam voor den jongeling, maar zij zijn hem alleen nuttig in het *Neobarbarisme*; hij wordt er volmaakt door voorbereid voor de schaduwzijde van dezen

Mag ik dan vragen, of het volgende niet is een volmaakt afdruksel der dwaling, dat onze Hoogere Burgerscholen zouden zijn opvoedingscholen voor het beschaafde deel van het volk? De bedoelingen van den onderwijzer zijn zonder twijfel uitnemend, maar zijn streven — het staat uitvoerig hieronder opgegeven — is, veel kennis in dierkunde aan de jongeren bij te brengen, hetgeen in eene opvoedingschool geheel en al misplaatst is. Het verwondert mij dan ook niet weinig van de Redactie van het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhag*, die ik om hare helderheid, scherpzinnigheid en doorzigt zeer hoogacht, dat zij dit artikel heeft kunnen opnemen, zonder er bij te voegen: *omne nimium nocet*. Wat hier voortreffelijk wordt genoemd in de Haagsche school, stelt datgene in helder licht, waarom ik de tegenwoordige Hoogere Burgerscholen inrigtingen noem, die niet langer zoo mogen blijven.

„Een bezoek aan de Haagsche Hoogere Burgerschool.”

„Het aanschouwelijk onderwijs heeft zijn grenzen, lazen wij dezer dagen in een tijdschrift. Van een onderwijzer kan men niet verlangen, dat hij naar school kuijert met een walvisch onder den arm, een leeuw aan een ketting, een condor aan een touw, een vampyr op zijn hoed, een paar scorpioenen en adders in zijn vestjeszak en een boa constrictor als bouffante om den hals.

„Wij geven volkomen toe, dat dit niet gevergd kan worden, maar het is ook volstrekt onnoodig. Laten belangstellenden eens een bezoek brengen aan onze Hoogere Burgerschool en zij zullen verrast zijn bij het zien van de collectie leermiddelen voor het onderwijs in de Natuurlijke Historie, die daar in den laatsten tijd, voor 't grootste deel, dank zij de zorgen van een der leeraren, jhr. dr. Ed. Everts, verzameld en gerangschikt werden.

„Schrijver dezes, die het voorregt had kort na het in werking treden van de wet op het middelbaar onderwijs den cursus van een onzer H. Burgerscholen te doorloopen, herinnert zich o. m. nog levendig het onderwijs in de Natuurlijke Historie, dat tot die lessen behoorde, welke door de meeste jongelui met de grootste belangstelling werden gevolgd. Voor een deel mogt dat worden toegeschreven aan het uitstekend onderwijs van den bekwamen docent,

tijd, waarbij men van de natuurwetenschappen alles verwacht. Geef den jongeling liefde en gloed voor de schoonheden der schepping, maar breng hem overigens door letteren,

die in hooge mate de gave bezit van aanschouwelijke voorstelling; voor een ander deel aan de kleine verzameling voorwerpen, die wij met den weidschen naam bestempelden van „ons Museum van Natuurlijke Historie”. Op de keper beschouwd was het echter met dit „Museum” al zeer pover gesteld. Enkele zeekwallen en zee-sterren waren b. v. de eenige vertegenwoordigers van de lagere dieren. Van de overige reeksen was volstrekt geen specimen aanwezig, uitgenomen de zoogdieren, die in eenige skeletten vertegenwoordigd waren, en een menigte opgezette vogels, meer vertoon dan werkelijkheid.

„Daar de toestand van die leermiddelen aan de Haagsche H. Burgerschool vroeger ook zoo is geweest, hebben er sedert heel wat veranderingen plaats gehad. In de nette lokalen, voor het onderwijs in de Natuurlijke Historie bestemd, is werkelijk reeds zooveel bijeengebragt, dat men de verschillende collectiën een klein museum zou kunnen noemen. Op botanisch en geologisch terrein waren de leermiddelen voor eene inrigting van middelbaar onderwijs reeds tamelijk voldoende, en sedert de heer Everts een aanzienlijke en zeer volledige collectie dieren van zijn reis naar Napels heeft medegebragt en met de meeste zorg geprepareerd, bestaat er thans een verzameling op dierkundig gebied, die op wetenschappelijke waarde en op zekere volledigheid mag bogen.

„Vooral van de lagere dieren treft men hier tal van preparaten aan, die men te vergeefs elders zal zoeken. Wijders zijn alle afdeelingen van het dierenrijk op ruime schaal vertegenwoordigd en elk voorwerp met de meeste zorg keurig net in stopflesschen, met een bederfwerend vocht gevuld, luchtdigt gesloten. Een vlugtig overzicht van deze in drie groote kasten gerangschikte verzameling zal zeker niet onwelkom zijn.

„Tot de fraaiste specimina behooren de koraaldieren, in hun woningen bewaard en volgens de nieuwste methode met uitgestrekte tentakels op liquor geconserveerd; zoo ook talrijke sponsdieren, zeer groote zee-sterren, zeeappels en tripangs, wonderlijk gevormde krabben en kreeften, die te Napels in het aquarium zoozeer de aandacht van de bezoekers trekken.

„Onder de mollusken of weekdieren verdienen vooral de aandacht

oudheid, gemoedsleiding en wiskunde, waar hij behoort gebragt te worden op eene school, die heet beschaving te bevorderen.

de fraai geconserveerde salpenketens, benevens de onderscheiden vormen van inktvisschen, argonauta's en poelpen of achtvoeten, wel bekend uit Jules Verne's beschrijving.

„Verder een zeldzame collectie visschen uit de Middellandsche Zee, representanten van alle geslachten, die eenigermate bij het onderwijs in aanmerking kunnen komen: o. a. de merkwaardige lancetvisschen, jonge haaijen, sidderroggen, zeepaardjes, vliegende visschen, zeescorpioenen en de uit de Romeinsche geschiedenis zoo beruchte moeraal of muraena, welke men met het ligchaam van veroordeelde slaven zou vetgemest hebben.

„Behalve deze belangrijke Napolitaansche collectie, kan de Hoogere Burgerschool zich beroemen op meerdere even complete verzamelingen.

„Zoo bevat de collectie een volledig overzicht van amphibiën, reptilen op liquor, benevens opgezette vogels en zoogdieren (welke laatsten slechts met de uiterste moeite en kosten kunnen worden verzameld). Tot de interessantste behooren de blinde proteus uit de Adelsberger grot, benevens een fraaije Napolitaansche adder (*Vipera aspis*). Onder de overige voorwerpen valt nog te vermelden: een vrij vollig verzameling schelpen en horens, waaronder uit een wetenschappelijk oogpunt vooral merkwaardig is de *Terebratula vitrea* uit de Middellandsche Zee, van welk geslacht zoovele belangrijke versteeningen uit de verschillende geologische tijdvakken zijn bekend geworden; bovendien eenige fraaije parel-oesters.

„Ook de verzameling skeletten en anatomische preparaten breidt zich langzamerhand uit.

„Voorts bezit het kleine museum een keurige, voor het onderwijs volledige collectie insecten (het eigendom van den leeraar), waarin alle mogelijke karakteristieke vormen vertegenwoordigd zijn. Ook de Colorado-kever komt in eenige exemplaren voor.

„De heer Everts heeft ook zijn nagenoeg volledig Nederlandsch herbarium voor het onderwijs ten gebruike gesteld. Dit is insgelijks het geval met de buitengewoon fraaije verzameling mineralen, gesteenten en versteeningen, grootendeels het eigendom van den leeraar.

„Vooral trekt in deze collectie de aandacht een door den heer

Men putte dan uit den overvloed van plantkunde, dierkunde, mineraalkunde, aardkunde, scheikunde en natuurkunde, ook uit de leer des levens, hetgeen tot verheffing van het gemoed der jongeren strekken kan; men denke niet om wetenschap, en stelle kennis nooit hooger dan een middel, om een beter doel te bereiken. d. B. R. wil ook in dezen zin op die school uit de sterrekunde geput hebben, en hetgeen men kosmographie noemt, kan daartoe zeer wel strekken. Juist omdat het om blikken te doen is en volstrekt niet om de wetenschap der natuur, is de tijd, dien men hiervoor behoeft op de school, betrekkelijk klein, zooals ik in de *Getuigenis* heb aangegeven.

Men overwege dit een en ander wel. Is er niet in onzen tijd een overweldigend streven, om de aandacht te verwijderen van al wat tot den kring van het geestelijk leven behoort, zoodat dit daardoor dan ook aanzienlijk daalt, terwijl men met onweêrstaanbare kracht die aandacht

Everts voor de H. Burgerschool uit Sicilië medegebragt zwavelmineraal. De fraaije kristallen van deze delfstof schitteren op dit exemplaar met buitengewone kracht. Niet minder merkwaardig zijn de van den Vesuvius medegebragte gesteenten, welke bij de jongste uitbarsting door den krater zijn uitgebraakt.

„Tot de collectie mineralen behoort ook de door onzen stadgenoot, den heer Cornelis de Groot, aan de H. Burgerschool ten geschenke aangeboden verzameling belangrijke tinertsen uit Blitong en ertsen uit Caribou, waarin wij zelfs zilver — het eerste zilver uit de Caribou-mijn — hebben ontdekt, met een paar Nederlandsche millioenen betaald!

„Moge het voorbeeld van den heer Corn. de Groot en van verscheiden leerlingen en oud-leerlingen, die naturaliën ten geschenke aanboden, navolging vinden. Het zien en het leeren oordeelen is bij het onderwijs in de natuurlijke historie een belangrijke factor en de belangstelling in de lessen van den leeraar moet door de methode van aanschouwing aanmerkelijk winnen. Den heer Everts, die de ziel is van deze uitgebreide verzameling leermiddelen, brengen wij hulde voor den ijver en de toewijding, welke hij in zijn nuttigen werkkring aan den dag legt.”

op de stof vestigt? Is dit werkelijk zoo, is het dan niet pligt, aan de jeugd der beschaafden vol-op te geven, wat tot den geest behoort, en van de stof niet meer te reppen, dan zoover eene opvoeding dit eischt, die in elke rigting op waarheid gegrond is?

Ik kom alsnu tot twee oefeningen, die op een algemeen Gymnasium hoofdzaak zijn en zonder welke zij geene vruchten kunnen afwerpen; ik bedoel *verstandelijke* en *zedelijke*.

Er is geene enkele reden, om hier iets te herhalen van hetgeen ik in de *Getuigenis* gezegd heb over onderrigt in een deel der *zielkunde* en der *logica*, hetzij dan op de Universiteit, hetzij op het Gymnasium; maar ik mag hier de opmerking niet achterwege laten, dat oefeningen daarin op een algemeen Gymnasium volstrekt zouden gevorderd worden. Het is zoo, dat, bij het geven van onderwijs in talen en geschiedenis, er van logica en zielkunde veel voorkomt; maar ik kan niet verstaan, dat dit voor de jeugd genoeg is, daar er van zielkunde en van logica zelfstandige wetenschappen bestaan. Waarom onderwijst Gij aardrijkskunde afzonderlijk, terwijl toch bij het onderwijs der geschiedenis verschillende deelen der aardrijkskunde te voorschijn treden?

Wanneer wij een blik werpen op hetgeen er in Nederland alzoo wordt geredeneerd onder beschaafden, waarmede men zich soms al bezig houdt, en hoe beperkt soms de gave des onderscheids is, dan meen ik, dat op elke school van beschaafden eene eerste plaats moet worden ingeruimd aan het gezond opvatten der dingen, aan het gezond gevoelen, het gezond denken, het gezond redeneeren. Wie kan het als waar erkennen, dat in deze eeuw in Nederland sommigen, die tot de hoogste, en enkelen, die tot de laagste standen behooren, aan eene soort van stoffelijke geestverschijning gelooven, waarbij dan in de hoogere standen komen tafel-dans en andere verdooldheden, en bij de laagste volksklasse betooverd zijn en rozen in de kussens? Is het

niet, alsof men in een krankzinnigen-gesticht verkeert? Maar is het dwcepen met hetgeen men noemt vrijzinnigheid wel wijzer? Niets is er goed, wat niet wijs is; wat wijs is, wordt alleen door gezond zoeken verkregen, en elkeen, die gezond zoekt, komt ten slotte tot dezelfde of soortgelijke uitkomsten. Is dus de vrijzinnigheid goed, dan is zij bereikbaar voor iedereen, en zij, die zich met het woord versierd hebben, willen U vertellen, dat zij bijzondere inspiratie hebben bekomen. Is er wel veel onderscheid tusschen vrijzinnigheid, tafel-dans en rozen in de kussens? In opregtheid, ik heb het onderscheid nooit kunnen zien. Als Gladstone het volk op een heeten zomerdag op zijne buitenplaats noodigt en hij ten aanzien der menigte met zijn zoon een prachtigen boom gaat omhakken, om aan het volk te doen zien, dat hij het *arbeid adelt* in de borst draagt, is hij dan niet eene soort van vermakelijken dwaas, bij wien er een of meer uit spelen zijn gegaan?

Onder ons is behoefte aan gezonde opvatting der dingen in elke rigting, en op een algemeen Gymnasium zijn, naar mijn oordeel, eigene oefeningen onmisbaar in de genoemde gedeelten der wijsbegeerte, en wel voor alle bezoekers, voor hen, die al, en voor hen, die geene Universiteit tot laatste oefenplaats erlangen.

Deze zaak verdient wel eenige nadere overweging. Men hecht te weinig aan gezond verstand, aan eene klare, eenvoudige, natuurlijke opvatting der dingen, van *alle* dingen; men meent onder ons veel te veel, dat het voldoende is, indien gezond verstand leeft bij de zoodanigen, die bij voorkeur hun verstand hebben te gebruiken, waartoe men dan brengt de lieden, die eene Universiteit bezocht hebben; maar hebben industriëlen en kooplieden en vele anderen daaraan niet dezelfde behoefte? En hebben zij, die geene bepaalde zaken in de maatschappij drijven, niet bij elken pas gezond verstand noodig? Moet gezond verstand ons niet temperen in onze wenschen en

begeerten, in onze neigingen, in onze aandoeningen en gevoelens? Gij kent het voer- of drijf-wiel in eene stoom-machine, en Gij weet, dat dit dient, om regelmaat aan de beweging van het geheel te geven; Gij kent den slinger van eene klok, een onmisbaar bestanddeel van het geheel, dienende voor hetzelfde doel. Welnu, thans daargelaten, dat gezond verstand eene onuitputtelijke bron voor den mensch is van nieuw leven: het geeft regelmaat aan dat leven.

Welk een voorregt zou het zijn, indien aan alle leden eener maatschappij eene zekere dosis gezond verstand kon gegeven worden; hoeveel beter zou men elkander verstaan; hoe zouden het gesnap en het gekijf verminderen, en hoe zou alles, wat tot die maatschappij zou behooren, op vastere grondslagen worden opgetrokken. Ik denk hier alweder niet alleen aan het verstand, dat redeneert, maar aan dat, wat dadelijk zegt: zóó is het; dat bij intuïtie heeft, wat het noodig heeft. Dat te bevorderen, dat te brengen op eene school voor beschaafden, acht ik een eersten en laatsten pligt. Het zou een schoon onderwerp zijn, om uitvoerig te bespreken, maar ik kan hier slechts de zaken aanroeren en ze ter behartiging aan kundigere mannen aanbevelen. Laat ik slechts noemen, hoe oneindig groot de invloed is van gezond verstand op Godsdienstige aangelegenheden.

Du Bois-Reymond wil oefeningen in het Grieksche schrijfwerk verminderd hebben, en daarvoor meer *wiskunde* in de plaats gesteld, en zoo roept hij dan uit: *kegelsneden, geen Grieksch scriptum meer!* Hoeveel wiskunde er op het algemeene Gymnasium moet onderwezen worden, laat ik weder ter beoordeeling van bevoegde mannen, maar de volgende opmerkingen worden mij vergund. Vooreerst moet men er zooveel wiskunde op onderwijzen, als thans op de Hoogere Burgerscholen onderwezen wordt, zoodat de jonge lieden allen daar bekomen, wat elk behoeft op de school, die op het Gymnasium volgt. Zeker zal er op het gedachte Gymnasium meer wiskunde moeten vertegenwoor-

digd zijn, dan op de Gymnasiën, die thans bestaan. Maar twee zaken dringen ons ook daartoe; ten eerste, dat, zooals boven gebleken is, onze Duitsche naburen meer wiskunde brengen op hunne met de onze meer of min overeenkomende scholen, dan wij, en de beschaafden bij ons niet mogen achterstaan bij onze beschaafde naburen. Maar eene grondige beoefening der wiskunde is, in verband met andere oefeningen, een treffend middel tot vorming van een soliedien mensch. Op zich zelve is zij daartoe niet vermogend, zooals niet één enkele tak van kennis daartoe vermogend is; maar de wiskunde, beoefend te gelijk met oefeningen in letteren, geschiedenis, enz., is door alle gezonde hoofden van alle tijden genoemd, eenig te wezen in hare kracht.

Ik kom nu tot het gewigtigste deel van het geheele onderwerp, zonder hetwelk, naar mijn oordeel, alles vruchteloos is. Hier vooral gevoel ik, hoe veel mij ontbreekt, om datgene juist aan te wijzen, waarvan ik met duizenden in ons Land de overtuiging bezit. Niemand leze uit het volgende, dat ik mij hier een bijzonder regt aanmatig, doordat ik meenen zou, beter of wijzer te wezen, dan een ander is. Ik beken hier gaarne mijne kleinheid en onbeduidendheid, en maak op niets anders aanspraak dan daarop, dat ik door vrij lang geleefd te hebben en door alsnog in het bezit van mijne vermogens te zijn, ervaring gezameld heb. Als kind heb ik het voorrecht gehad, de allerbeste leiding genoten te hebben, die een kind hebben kan; ik gevoel mij daarvoor steeds op de innigste wijze dankbaar. Maar naar de gewoonten van dien tijd zond men mij vroeg naar eene school, en na eenige jaren naar eene andere, op welke scholen mijn hoofd zeer weinig ontwikkeld werd, en mijn hart niets goeds ontving, zoodat ik, tot mijne komst op de Hoogeschool, mijne eerste levensjaren buitengesloten, verreweg het grootste gedeelte van den tijd in den toestand verkeerde

van een land, dat braak ligt en waarop, zooals Gij weet, allerlei onkruid welig tiert. Ik was overgelaten aan de oneindig liefderijke voorschriften en aan het aanschouwen van het nooit volprezen voorbeeld eener aangebedene Moeder; maar van den eersten dag, dat ik ter school ging, vernam ik die voorschriften en zag ik dat voorbeeld zooveel minder, als ik uren moest doorbrengen in die bevroren school, waar de Magister rondliep als eene geluidgevende mummie, en van God of Goddelijke dingen, van hart, van gloed, van gemoed geen woord repte. Zóó was voor mij de lagere school en zóó de dusgenoemde Fransche, die op de eerste volgde.

Onderwijl genoot ik een uur in de week, met vele jongens van mijn leeftijd zamen, van een braaf Predikant onderwijs in Godsdienstige zaken, waarin op gemoedelijke wijze ons eenige kennis werd bijgebracht, en waardoor wij geleid werden tot het Lidmaatschap der Gereformeerde Kerk. Gelukkig werd ik als 16-jarig jongeling student en trad ik in eene school, waarin toen te Utrecht voor het hart zooveel te bekomen was, als voor het hoofd.

Zie ik met de innigste dankbaarheid neder op hetgeen mij het ouderlijke huis voor mijn aanstaande leven overvloedig aanbood: met veel droefenis zie ik terug op dien ongelukkigen schooltijd, op dien tijd van braak liggen, van het oogenblik, dat ik de lagere school betrad, tot ik de laatste school mijner eerste jeugd verliet; en ik twijfel er geen oogenblik aan, of elkeen, die met mij in hetzelfde geval geweest is, zal met mij dezelfde aandoeningen deelen.

De lagere school onttrekt het kind voor een aanzienlijk deel aan den invloed der Moeder; ik ga natuurlijk uit van de veronderstelling, dat deze Moeder eene beste is. In de eerste plaats moet dus het kind op de lagere school de Moeder terugvinden, dat is het hart en de liefde, de belangstelling en de zorg, die de Moeder heeft en waardoor hare voorschriften en haar voorbeeld ongemerkt overgaan in het kind. Is de school niet zoo ingerigt, dan gaat hetgeen de

Moeder was begonnen te planten, langzamerhand verdorren.

Het eenige middel, om het gemoedsleven op de school te blijven voeden, is hetzelfde middel, wat de Moeder aanwendde, en dat middel is: *God in het ontvankelijke hartje te plaatsen en dat hartje tot God op te voeren*; beiden zijn één en daaraan heeft men den naam gegeven van *Godsdienst*. Die dienst is boven alle vormen verheven, en de uitdrukking is overschoon, dat die dienst moet zijn *in geest en in waarheid*; derhalve geheel en volkomen en van alle vormen vrij.

Maar het kind begint met slechts den vorm te vatten en verstaat van het wezen nog niets; eerst langzamerhand leert het verstaan, wat in dien vorm bevat is. Zoo kan dan het kind in Godsdienstige dingen niet worden opgevoed zonder vormen, waarin de zaken zijn uitgedrukt, en niet slechts kinderen, maar minder ontwikkelde menschen hebben aan die vormen de grootste behoefte, ja zelfs de meest verheven geest heeft voor zijn gevoelen en denken steeds eene zekere gedaante, en zonder deze zweeft hij en vervalt hij spoedig in dweeperij. De vormen, waarin Godsdienstige zaken door ons menschen worden onderscheiden, noemt men *Godsdienstige waarheden*, en een meer of min geordend geheel dier waarheden noemt men *Godsdienst-leer*, *Theologie*, ten eenen male onderscheiden van *Godsdienst*; de Godsdienst-leer kan tot Godsdienst leiden; de eerste is het kennen en weten, de laatste is het zijn en doen.

Zonder Godsdienst-leer is Godsdienst onder ons, gewone menschen, onbestaanbaar; wij behoeven eene gestalte voor de dingen, die geestelijk in ons leven; *en daar onze tijd die gestalte voor Godsdienstige zaken verwerpt, gaat ons ook de Godsdienst verlaten*. Ziedaar eene waarheid, waarvan wij ons niet genoeg kunnen doordringen: men is meer en meer gaan twisten over Godsdienst-leer, zoodat er geene leer meer behaagt, en terwijl wij meenden, sterk genoeg te zijn, om alle vormen te kunnen missen, hebben wij, de vormen loslatende, de zaak ons zien ontvlieden.

Keeren wij, menschen, niet terug tot het omhelzen van eene zuivere Godsdienst-leer, zoo zullen wij nog dieper zinken; de waarachtige beschaving is van Godsdienst niet onderscheiden, want zij zal toch moeten uitloopen op een leven *in geest en in waarheid*.

Zóó begrijpt het eene beste Moeder, en het is dit, wat zij in de harten van hare kinderen tracht te planten. Zóó behoort dus de lagere school te zijn, en is zij dat niet, dan moet zij een verderf heeten voor ons geslacht.

Het is nu bekend, dat men in zake van Godsdienst-leer aanzienlijk verschilt, dat hierin zelfs eene groote bron van verdeeldheid onder de menschen gelegen is; men heeft zich gesplitst in Kerk-genootschappen en elkander daaruit gaan bestrijden, zoodat er op eene Staats-school van eene gemengde bevolking niet aan te denken valt, om aan kinderen van verschillende Kerk-genootschappen ééne en dezelfde kerkleer bij te brengen; men verbant dan eenvoudig alle kerkleer van de school en vergeet even eenvoudig, — indien het bovenstaande over *vorm* en *wezen* waarheid is, — dat nu voor het kind tevens alle Godsdienst van de school gebannen is; men mag over *hoedanigheden*, over *deugden* spreken, maar van den grond, waarin die deugden groeijen, mag niet worden gerept.

Daarom is — ik heb het vroeger meermalen gezegd — eene Staats lagere school bij eene gemengde bevolking een moord voor het volk; alleen bijzondere scholen, waarin de kinderen eene Godsdienst-leer vernemen, zooals zij die van goede Moeders hebben gehoord, kunnen goede vruchten geven voor het gemoedsleven. Ik weet zeer wel, dat hierdoor ook secte-geest kan worden aangekweekt, maar als ik het licht wil, moet ik ook de schaduw willen, en ik vrees de donkerste schaduw niet, zoo Gij mij slechts licht laat.

Dit openhartig woord over de lagere school. Langzamerhand leert het kind het wezen kennen, wat door een vorm wordt uitgedrukt, dat is hier, bekomt het meer en meer

Godsdienst-zin en wordt het van de leer minder afhankelijk. Dan, maar ook dan eerst, mag onderwijs gegeven worden, zonder voortdurende terugwijzing op Godsdienstige zaken; dan kan — terwijl de school van Christelijken zin doordrongen blijft — in Godsdienstige aangelegenheden afzonderlijk onderwijs gegeven worden in afzonderlijke uren; dan is het kind jongeling en komt hij op het Gymnasium, zooals wij ons dit in de toekomst denken.

Op het gedachte, algemeene Gymnasium moeten jongens komen met een goed gevormd gemoed, en dat *kan* voorzeker op de tegenwoordige Staats lagere school geschapen worden; maar volstrekt niet als regel: het woord *gemoed*, en hetgeen aan dat woord kleeft, staat op de Staats-school niet op den voorgrond.

Komen dan op het gedachte, algemeene Gymnasium jongens met een hart in de borst, en wordt er op die school, waar het pas geeft, in gemoedelijken zin onderwijs gegeven, dan kan men van die school in de verpligte lessen alle kerkelijke leerstellige zaken verwijderd houden; dan kan die school zoodanig eene Staats-school zijn, waar jonge lieden van alle gezindten worden toegelaten; maar dan moeten hier de beginselen der Godsdienst-leer zelfstandig worden onderwezen, op bepaalde uren, in afzonderlijke lokalen voor elk Kerk-genootschap. De Staat geeft dit onderwijs niet, maar elk Kerk-genootschap doet dat, zoo het er zich toe opgewekt gevoelt. Tegenwoordig worden bij het Lager Onderwijs bij de Wet goedgunstig school-lokalen daartoe beschikbaar gesteld: ik wensch voor het gedachte Gymnasium geheel iets anders, en wel, dat het genoemde onderrigt de Godsdienstige opvoeding zal voortzetten, die op de lagere school begonnen is; dat dit een zelfstandig deel van het geheel worden zal; dat de regeling daarvan echter geheel aan de Kerk-genootschappen zal worden overgelaten, die ook het personeel daarvoor aanwijzen en honoreren zullen. Bij een en ander zou als regel mogen

gesteld worden, dat de genoemde leeraars zooveel mogelijk hierbij het opvoedende beginsel op den voorgrond plaatsen.

Op deze wijze, maar op deze wijze alleen, kan ik van een algemeen Gymnasium, waarin de geest der oudheid op den voorgrond leeft, voor ons heil zien; naar de wijze van du Bois-Reymond, al wordt er op de Duitsche Gymnasiën ook onderrigt in Theologie gegeven, geloof ik niet, dat het bestaande kwaad teruggezet worden zal. Bij ons is, zoo ik meen, behoefte aan gloed en leven-gevende beginselen.

Aan de daartoe bevoegde mannen laat ik weder geheel en al over, te bepalen, hoe het gemoed der kinderen op de lagere school behoort te worden geleid, en wat er van Godsdiens-leer op het Gymnasium behoort gebragt te worden. Pruissen kan hier in geen opzigt tot voorbeeld dienen voor ons Land, en ook niet voor het Protestantsche onderwijs, dat op het Gymnasium aan jonge lieden, die Protestantsch zijn, gegeven worden zou.

Ik wil hier in het kort herhalen wat ik gezegd heb, ook opdat men mij niet verkeerd versta.

Het gedachte Gymnasium is in een Christelijk land en behoort van een Christelijken zin doortrokken te zijn, met vermindering op alle lessen, behalve op de opzettelijk Theologische, van alle leerstellige zaken; om het gering aantal Joden mag de Christelijke zin niet weggedrongen worden ¹⁾.

¹⁾ Aan de dwaze meening, dat Nederland dan eerst vrij mag heeten, wanneer er nergens iets te zien of te hooren is van Kerkgenootschappen, wordt het beste ten offer gebragt. Neem het Christendom uit onze maatschappij, en Gij houdt niets meer over. Waarom hebben de Joden inzonderheid Christen-maatschappijen opgezocht en wel bij voorkeur Protestantsche? Zijn zij in Bulgarije er beter aan toe? Is vrijheid in een land de beste beginselen loslaten? en waarom schaamt men zich het voorregt, onder het Christendom te leven? Mij dunkt, een Jood zal het ons kwalijk nemen.

Op afzonderlijke uren en in afzonderlijke lokalen wordt Theologisch onderwijs gegeven, behoorende tot de normale lessen der school, maar zoodanig, dat de ouders kunnen vragen, hunne kinderen daarvan te doen wegblijven.

Elk Kerk-genootschap, in Nederland als wettig erkend, dus ook het Joodsche, doe dat onderwijs geven in volle vrijheid aan de jonge lieden, die het hooren willen.

Terugkeerende tot het punt, waarvan ik uitging, — dat ik met leedwezen aan het einde van mijn leven nederzie op de scholen mijner jeugd, waarin toen reeds, als thans, kennis werd medegedeeld, maar waarin toen van vorming van het gemoed geen woord werd gesproken, waarvan ik natuurlijk de kwade gevolgen in elk deel van mijn leven ondervonden heb, — leg ik nederig op het voetstuk van den troon der tegenwoordige beschaving een verzoekschrift neder, om aan de jeugd op de scholen te geven onderrigt in zulk eene Theologie, waardoor zij tot betere menschen kan opgroeijen, dan er van mij en van anderen geworden zijn, die men op de scholen in het allergevigtigste volkomen heeft verwaarloosd.

Maar waarom Theologie op de scholen gebragt en alzoo ook op het gedachte Gymnasium? Waarom dit niet aan de ouders overgelaten? Ik beantwoord deze vraag met eene weder-vraag: Waarom geeft Gij onderwijs in lezen en schrijven en handelt Gij voor de jeugd *de omne scibile*? Waarom doet Gij de jeugd ook niet onderrigten in het gelooven, terwijl Gij het doet in het kennen en het weten? Omdat Kerk en Staat gescheiden zijn? Maar ik spreek alleen van Godsdienst, en waar de Godsdienst van den Staat gescheiden wordt, daar hebt Gij eigenlijk geen Staat meer, daar is de beschaving aan den Staat ontroofd, daar is de waarheid er uit ver-vdwenen, daar is al wat goed is en wèl luidt, er uit vervlogen, want dat alles is, zoo het goed is, een deel van de ware Godsdienst.

Ik wensch de Theologie op de scholen, opdat er Godsdienst kome in de harten der kinderen; de Ouders en de Kerk-genootschappen voorzien, bij de Protestanten althans, niet in de behoeften der vrij lange jeugd; de catechisiatiën voldoen volstrekt niet aan de behoeften der beschaafde jeugd; het lid worden van een Kerk-genootschap heeft met hetgeen ik bedoel, niets te maken; en hoe vroeger zulk een lidmaatschap intreedt, des te meer behoefte is er, nadat men lid geworden is, aan zulk Godsdienstig onderwijs, wat op den volgenden levensweg een lamp kan wezen voor den voet en een licht op het pad, dat men bewandelen zal.

Worden bepaalde uren en bepaalde lokalen van wege den Staat op de openbare scholen aangewezen, en wordt het aan de Kerk-genootschappen overgelaten, om in die uren de lokalen te gebruiken tot het geven van Theologisch onderwijs, dan heeft de Staat uitgesproken: *zonder onderrigt in Theologie geene opvoeding, en zonder opvoeding geene goede school voor de jeugd*. Laat ik er rondweg bijvoegen: wij allen verwaarloozen zulk onderrigt in aanzienlijke mate; en zoolang de Staat dus heet voor het onderwijs te zorgen, is Theologisch onderwijs te bevorderen — niet te geven, maar te bevorderen — zijn eerste en laatste pligt.

Dan acht ik aan de gevreesde *Amerikanisirung* paal en perk gesteld, wanneer dit verstandig zal begrepen zijn.

Om alzoo tot eene betere toekomst te geraken, stel ik U voor, om de krachten te vereenigen, zoodat er op de scholen der jonge kinderen gemoed kome te leven, zonder hetwelk van die kinderen geene gemoedelijke menschen worden kunnen; om voorts het lager onderwijs in waarheid vrij te maken, en om op eene opvoedings-school, waar de jeugd daarna tot beschaafde menschen zal worden opgeleid, te doen geven zulk vrij onderwijs in Theologie, als er nu vrij onderwijs gegeven wordt in de driehoeksmetingen en in de theorie der kromme lijnen. Zoolang aan de ontwikkeling van het gemoeds-

leven niet evenveel vrijheid gegeven en niet evenveel zorg besteed wordt, moet zulk een land heeten een slavenstaat. Onze voorvaderen hebben 80 jaren gestreden voor vrijheid van geweten; het nageslacht bespote het daarvoor gestroomde bloed niet.

Er blijft mij nog over, melding te maken van de leervakken, die, behalve de genoemde, op een algemeen gedacht Gymnasium zouden behooren.

Hiertoe sla ik in de eerste plaats op de lijst der leervakken, die genoemd zijn in Artikel 5 der *Wet op het Hooger Onderwijs*, 1876, betreffende de Gymnasiën. Wij vinden daar, dat wij alle leervakken voor het gedachte Gymnasium hierboven reeds besproken hebben, die op de tegenwoordige Gymnasiën worden onderwezen. Op deze laatste zijn facultatief gesteld onderwijs in de *Hebreeuwsche taal* en de *gymnastiek*. Op het gedachte, algemeene Gymnasium zou de facultatieve gelegenheid voor beiden noodwendig moeten gegeven worden.

In Artikel 17 der *Wet op het Middelbaar Onderwijs*, 1863, komen nog de volgende leervakken voor, die in het bovenstaande niet genoemd zijn en die naar mijn oordeel op het gedachte algemeene Gymnasium volstrekt *niet* behooren: *toegepaste mechanica, kennis van werktuigen, technologie, toepassingen der natuurkunde, toepassingen der scheikunde*; deze leervakken behooren op geene Hoogere Burgerschool, en alzoo nog veel minder op eene school, waar het dan nu ook tevens te doen zou zijn om een ziekelijken volksgeest te bestrijden. Voorts komen in dat Art. 17 nog voor: *de gronden van de Gemeente-, Provinciale en Staats-inrigting van Nederland, staathuishoudkunde, statistiek, inzonderheid van Nederland en van zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen*. Deze vakken, die met opvoeding weder niets te maken hebben, behooren alzoo op het gedachte Gymnasium niet. Evenmin mogen daarop onderwezen worden de

volgende vakken van dat Art. 17: *de beginselen der handelswetenschappen, daaronder die der waren-kennis en het boekhouden*. Al deze vakken behooren niet op eene opvoedings-school; de meeste zijn te huis op eene school voor aanstaande ambachtslieden of technici. Eindelijk zijn nog in dat Art. 17 genoemd: *het schoonschrijven, het regtlijnig teekenen en het handteekenen* (de gymnastiek is reeds genoemd). Deze drie vakken behooren zeker op het gedachte Gymnasium, zoo ook de beginselen der muziek, maar deze allen facultatief.

Van de Hoogere Burgerschool gaan naar het gedachte Gymnasium over de vakken, die ook op het tegenwoordige Gymnasium bij ons vertegenwoordigd zijn: *wiskunde, blikken in de kennis der natuur* (niet de natuur-wetenschappen), *de vier nieuwe talen en hare letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en kosmographie*.

Wanneer wij dan in het kort herinneren, wat hierboven gezegd is, zou dit voor Nederland nederkomen op het volgende:

a. op de gedachte school, tot opvoeding bestemd, wordt niet onderwezen in de kennis van inrigtingen der besturen van ons Land, *staathuishoudkunde en statistiek*;

b. wat thans op de Hoogere Burgerscholen onderwezen wordt van toegepaste vakken, en wat mede buiten opvoeding staat en wat ik daar zoo even heb genoemd, kan op eene school voor aanstaande ambachtslieden worden opgenomen;

c. de Hoogere Burgerscholen zouden worden opgeheven, en de jeugd der beschaafden, die haar thans bezoekt en niet voor Universitair onderrigt bestemd is, en voorts zij, die later de Polytechnische en Militaire scholen zullen bezoeken, gaan over tot een nieuw Gymnasium, waar men de opvoedende bestanddeelen der Hoogere Burgerscholen terugvindt, maar nog meer;

d. op die nieuwe Gymnasiën zou onderwijs gegeven wor-

den, wat *facultatief* kon worden aangehoord, in de *Hebreeuw-*
sche taal, de *gymnastiek*, het *schoonschrijven*, het *regtlij-*
nig en *hand-teekenen*, en de *beginselen der muziek*.

Het verpligte onderwijs zou zich in den zin, hierboven
breeder omschreven, uitstrekken over *blikken in de natuur*,
over *wiskunde*, *aardrijkskunde*, *geschiedenis*, *land- en vol-*
kenkunde, *redeneerkunde*, *kennis aan de twee oude en de*
vier nieuwe talen en hare letterkunde, bovengenoemd,
het dieper doordringen in de Oudheid en *het regelen van*
het Godsdienstig gevoelen en denken. Dit laatste, voor zoo-
verre het bepaald kerkelijk is, blijft *facultatief*.

De veranderingen, die het thans bestaande Gymnasium
zou ondergaan, hangen slechts ten deele zamen met de
gedachte opheffing der Hoogere Burgerscholen. De letter-
kunde der *Fransche*, *Hoogduitsche* en *Engelsche talen* en
de beginselen der *kosmographie*, die thans op de Hoogere
Burgerscholen onderwezen worden, zijn aan het tegenwoor-
dige Gymnasium onthouden; zij zijn intusschen voorberei-
ding voor Hooger Onderwijs; maar deze vier onmisbare
zaken zijn in de Wet op de Gymnasiën niet opgenomen,
terwijl men ze op eene school van zoogenaamd Middelbaar
Onderwijs brengt. Ik heb hierover gehandeld in de *Getuigenis*.

Voorts heb ik aldaar als mijne meening voorgesteld, dat
bepaald onderrigt op het tegenwoordige Gymnasium noodig
is in *land- en volkenkunde*, in de *beginselen der zielkunde*
en in *redeneerkunde*, waarbij ik thans voor het gedachte,
algemeene Gymnasium opneem het *welspreken*, en eene
schets van de schoonheids-leer en der kunst-geschiedenis.

De als *facultatief* opgegevene vakken behoeven hier geene
nadere overweging.

Bij drie zaken heb ik hier nader stil te staan, die in het
tegenwoordige, bestaande Gymnasium zouden moeten gewij-
zigd worden, indien de Hoogere Burgerscholen zouden
worden opgeheven. In de eerste plaats de *natuurweten-*
schappen: in de *Getuigenis* heb ik hierover reeds gehan-

deld in 1876, en du Bois-Reymond, die zonder twijfel kennis heeft bekomen van het verderf, dat men over de Nederland-sche Gymnasiën gebragt heeft, heeft in 1877, evenwel zonder iemand te noemen, in zijne bovengenoemde Verhandeling mij hierin op de krachtigste wijze ondersteund. Vergeten wij niet, dat al, wat hij hierover schreef, was voor Medici. Vergeten wij ook niet, dat het meerendeel der Hoogduit-sche Artsen den geest van du Bois-Reymond deelt (bl. 249 hierboven), en dat hij uit het oogpunt der Geneeskunde de *Realschulen* wil opgeheven hebben en slechts *éne enkele opvoedende school* voor de toekomst verlangt. d. B. R. veroordeelt alle natuurwetenschap als zoodanig op het Gymnasium, en wil ze hier slechts doen dienen tot opvoeding. De splitsing van het tegenwoordige Gymnasium onder ons voor Medici en niet-Medici, die ik zoo zeer heb betreurd, wordt ook door hem stilzwijgend afgekeurd. Het tegenwoordige Gymnasium naar de Nieuwe Wet heeft den ziekelijken zin van dezen tijd met vlaggen en wimpels bij ons ingehaald, en eene eerste hoedanigheid van het gedachte, algemeene Gymnasium behoort dus te wezen, *dat er geen spoor van natuurwetenschap op onderwezen wordt*, maar dat men blikken geeft op het schoone en verhevene in de natuur, en dan, omdat men voor jonge lieden spreekt, iets aangenaams, iets nuttigs; vooral leere men hen waarnemen, opmerken, vergelijken, rangschikken; daarin worden voortdurend aanwijzingen gedaan, om den jongeling met een open oog en oor in het leven te doen treden.

Door deze inkorting van het natuurkundig onderwijs, dat steeds met eenvoudige middelen moet gegeven worden, zou althans hierin voldaan worden aan hetgeen men van het nieuwe, algemeene Gymnasium mag verwachten, en zouden tevens de kundige mannen van letteren bevredigd worden, die, zonder het nu *Barbarisme* te noemen, het indringen der natuurwetenschappen met volle regt hebben afgekeurd, als

er meer daarvan op de school gebragt wordt, dan stof tot opvoeding aan te bieden.

Van een best onderwijs in de schoonheden der natuur is echter voor de jeugd wel verheffing van hart en hoofd te wachten, maar geenszins een geest, die den tijdgeest met vrucht kan bestrijden.

Terwijl ik het laatstgenoemde geheel voor mijne rekening neem, hoezeer ik dankbaar hierin den steun van du Bois-Reymond aanneem, acht ik mij onbevoegd, een oordeel uit te spreken over zijn voorstel, om de schriftelijke oefeningen in de Grieksche taal te verminderen: ik laat dit over aan het oordeel van meer bevoegden. Maar ik begrijp volkomen met hem, dat er tijd behoort gewijd te worden op het gedachte Gymnasium aan het doordringen in de Grieksche Oudheid, om daardoor en door het bestuderen van Grieksche en Latijnsche schrijvers en het breeder beoefenen der Romeinsche oudheidkunde, een antiëken geest bij de jeugd op te wekken, die hen als menschen bestand zal maken tegen den geest dezer eeuw, en dien geest mede zal helpen wijzigen.

Eene tweede zaak, die ik gaarne met den heer du Bois-Reymond deel, is uitbreiding van het onderwijs in de wiskunde op het gedachte Gymnasium; niet bij voorkeur, om meer wiskunde aan de jeugd ten gebruike aan te bieden, maar al wederom, om die jeugd krachtiger verstandelijk op te voeden. d. B. R. heeft daaromtrent beste opmerkingen (bl. 320 en 322 hierboven). Hoe ver men in dit onderwijs op het gedachte Gymnasium gaan moet, laat ik alweder aan het oordeel van meer bevoegden over.

Eindelijk het opvoedende deel bij uitnemenheid. Ik heb daarvan hierboven gezegd, wat ik te zeggen heb, alweder aan bevoegde mannen overlatende, hoe en wat tot het 17de—18de jaar aan den jongeling zal onderwezen worden in afzonderlijke uren, in zake van Godsdienst en zedelijkheid.

Hier wensch ik zeker eerbiediging van de overtuiging van andersdenkenden, maar een onderwijs, dat van de Kerk-genootschappen uitgaat, waarvan de inhoud door deze wordt geregeld, dat in afzonderlijke lokalen gegeven wordt, en waarin elk Kerk-genootschap volkomen vrij is, er te brengen wat het wil. Die Genootschappen wijzen de onderwijzers aan en tevens den inhoud van het onderwijs. In elk geval mag geen leerling tot het aanhooren daarvan verplicht worden, indien zijne ouders of voogden daartegen bezwaar inbrengen. Verder kan men in deze niet gaan. Het genoemde onderrigt moet echter niet bij voorkeur dienen, om de verschillen der Kerk-genootschappen te steunen, of uit te breiden, maar om op te voeden in alle goede dingen en om Godsdienstigen zin bij de jeugd te bevorderen; dat te bevorderen mag van den Staat niet slechts verwacht, maar geëischt worden. Op de Roomsche afdeeling spreke men vrij uit, wat de Roomsche kerk voor waar houdt, terwijl men op de Protestantsche vrij moet kunnen brengen, wat in die kerk voor waar wordt erkend. Wie daarmede niet tevreden is, behoeft van dat onderrigt geen gebruik te maken, maar heeft volstrekt geen regt, zich te beklagen, want de verscheidenheid in de Godsdienstige overtuiging der menschen is zoo groot, als er individuën zijn.

Wat dus ten dezen aanzien op het gedachte Gymnasium zou leven, zou niets hebben van hetgeen daarvan in Pruissen bepaald is. Ik kan niet inzien, wat er in voorkomt, dat strijden zou met de nieuwere opvatting van hetgeen een Staat beteekent, tenzij men dwaas genoeg is, om vast te houden, dat de Staat met de Godsdienst niets te maken heeft.

Over de Joden nog een woord. Vooreerst zij opgemerkt, dat aan de kinderen van Israëlieten, zoo de ouders dit verlangen, een afzonderlijk lokaal voor Godsdienst-onderwijs beschikbaar wezen moet; de Joodsche kerk voorziet in dit onderrigt, de Regering nooit. De Joden achter te

stellen is in hooge mate ongeoorloofd, en het zal ook bij niemand onzer meer in de gedachte komen, om aan de Joden het allergeringste regt van een burger te onthouden. Maar dat Nederland een Christenland is, is een feit, dat niet kan worden geloochend; al onze instellingen zijn Christelijk, al onze Wetten, al onze gewoonten. Er is eene Zondags-wet en geene Zaturdags-wet, en meer is er eigenlijk niet noodig, om aan te voeren, dat het eene verminking is van den ergsten aard, indien men een Christelijken geest van de scholen verwijderd zou houden, omdat er hier en daar een enkel Joodsch kind op gevonden wordt. Maar de Joden zelve beklagen zich daarover niet. Alleen houde men het Christelijk leerstellige van de gewone lessen der gedachte school verwijderd: daarop mag de Israëliet voor zijne kinderen aanspraak maken.

Men behoeft geene vrees te hebben, dat de schoolgebouwen zoo uitgebreid zullen moeten worden, indien voor elk leerstellig Godsdienstig onderwijs een afzonderlijk vertrek noodig is; op die uren worden geene andere lessen gegeven en staan alle school-lokalen open voor het Godsdienstig onderwijs.

Op de scholen voor jonge lieden, niet op die voor kinderen, kan het in overweging komen, of de vacantiën niet gedeeltelijk kunnen dienen voor zulke oefeningen, die ontspannen, die den jongeling genoeg geven en die hij dus gaarne te gemoet gaat, zooals die in het teekenen, in muziek, in gymnastiek, in welsprekendheid. Zoo daaraan vacantie-uren zouden gewijd worden, zou de tijd, hieraan buiten de vacantie gegeven, kunnen ingekort worden. Hieraan zijn bezwaren verbonden van de zijde der school, daar de onderwijzers, met de genoemde vakken belast, dan geene vacantie zouden hebben. Ook zijn er jonge lieden, die in de vacantie hunne bloedverwanten gaan bezoeken en die daarin door de genoemde lessen belemmerd zouden zijn.

Toch geef ik de zaak in overweging, vooreerst omdat de jonge mensch niet één dag in het jaar met werk overladen mag worden, maar ook, omdat de vacantiën door jonge menschen dikwerf zeer slecht besteed worden. In elk geval zou men in die vacantiën slechts weinige dagen van de week of weinige uren van elken dag voor het gezegde doel mogen gebruiken. De genoemde vier vakken behooren naar mijn oordeel facultatief onderwezen te worden: van verpligte vakken in de vacantie te onderwijzen kan natuurlijk geene sprake zijn.

Al wat er van het gedachte Gymnasium gezegd is, geldt niet slechts van eene Staats-school, maar ook van eene *bijzondere* school. Er is geene enkele reden, dat het genoemde onderwijs van wege den Staat zou moeten gegeven worden: zoo de deskundigen onder het volk zich vereenigen, zijn zij krachtiger, dan de Regering zijn kan. Het onderwijs moet meer en meer vrij worden en bevrijd worden van het Regerings-juk.

Maar dan hebt Gij ook aan Uwe voorstellen niets hoege-naamd, zult Gij zeggen, want eene bijzondere school kan men inrigten, zooals men wil, en dan zijn alle woorden, over *éene enkele* school voor de beschaafde jeugd geuit, nuttelooze klanken.

Niet zoo geheel. Onder ons meent men, dat vrijheid in het geven van onderwijs is, het ontbreken van alle regelmaat, van wege de Regering aangegeven. Tegen deze soort van vrijheid kan niemand gekant zijn, maar zij is niet direct noodzakelijk, om toch in het bezit van ware vrijheid te zijn.

Ik denk mij twee soorten van opvoedings-scholen voor de beschaafde jeugd. In de *éene* soort laat de Regering alles vrij en houdt zij slechts toezigt, dat er niet gezondigd worde tegen de Wetten van den Staat; het volk onderhoudt haar; voor de tweede soort, ook van het volk uitgaande,

geeft de Regering aan, wat er op zal onderwezen worden; maar zij laat deze school overigens geheel en al vrij als de eerste. Aan de jonge lieden, die deze laatste met vrucht bezocht hebben, worden van Staats-wege zekere regten toegekend, regten, die van eenige beteekenis zijn. Zulk eene school moet heeten vrij te zijn, of elke Wet, die er bestaat, zou moeten heeten, den burger onvrij te maken.

Op deze wijze kan waarlijk het onderwijs van het volk uitgaan, moct dat onderwijs zeker vrij heeten en is er van wege den Staat aangewezen, wat men verlangt, om aan de school eene zekere rigting te geven; de Staat geeft dat onderwijs niet; het wordt van wege het volk gegeven, door onderwijzers, wier goed gedrag en bekwaamheid van wege den Staat zijn onderzocht.

Zij, die geene regelmaat van wege de overheid willen hebben aangegeven, kunnen scholen oprigten, zooals zij willen, maar de leerlingen van deze scholen missen de genoemde voorregten, tenzij zij een onderzoek hebben ondergaan, evenals de kweekelingen der scholen, die van Staats-wege zijn geregeld. Wil de Staat normaalscholen oprigten voor eigene rekening, zoo behoort dat te geschieden op eene wijze, die aan bijzondere scholen in geen enkel opzigt nadeel kan geven. Zóó behoort het in een vrij land te zijn, en waar het anders is, daar is tirannie, en zulke tirannie vindt men thans in Nederland geordend bij de Wet in zake van het Lager Onderwijs. Hier schudde men eenmaal het juk der slavernij af met ontzettende krachts-inspanning, en in de 19de eeuw is datzelfde volk laf genoeg, om zich onder het juk te plaatsen van eene club, die alle ware vrijheid doodt; en, wat zeer ongelukkig is, om den haat van de club tegen Rome, moet Nederland in zake van volks-opvoeding thans worden een slavenstaat.

De Vóórschool. Het is eene zaak, die bijzondere overweging verdient, of men de jonge lieden, die op het gedachte

Gymnasium zullen komen, zal nemen zooals zij zijn, wanneer zij de algemeene, lagere school zullen verlaten hebben, of wel, dat men eene eigene vóórschool hiervoor zal oprigten. Voor het eerste is dit aan te voeren, dat het goed is, dat alle aanstaande burgers (de behoeftigen kunnen hierin helaas niet deelen) in hunne jeugd op dezelfde scholen verkeerren. Dit zou, al zou men ook eigene vóórscholen voor de gedachte Gymnasiën hebben, op de dorpen en in kleine steden toch het geval blijven, omdat daar zulke vóórscholen onmogelijk zijn. Men make zich echter geene illusiën van den tegenwoordigen toestand ten aanzien van dat zamen opgevoed worden; in grootere steden voegt zich de jeugd der gegoeden bijeen op dezelfde school, en het bijzonder onderwijs maakt die gezamentlijke opvoeding der jeugd geheel en al tot eene onwaarheid.

Maar welk nadeel zou er in gelegen zijn, indien, naar de behoefte, in de steden een deel der lagere school zoodanig ware ingerigt, dat zij in waarheid als vóórschool van het gedachte Gymnasium kon beschouwd worden, daar toch alle burgers voor hunne kinderen van zulk eene school zouden kunnen gebruik maken? Misschien zou het zelfs mogelijk zijn, om het geheele lager onderwijs zoodanig in te rigten, dat elke goed geordende lagere school als eene ware vóórschool van het Gymnasium zou kunnen gelden. Deze zaak wordt ter nadere overweging aan de deskundigen aangeboden.

Zullen de beschaafderen, die op het gedachte Gymnasium zullen verkeerren, goed opgeleid worden, zoo moet die opleiding *één* zijn van den aanvang tot het einde: *één* geest, *ééne* ziel moet in alles leven; de overgangen van het een tot het ander moeten voor het kind en den jongeling geleidelijk gemaakt worden. Of waarom zal men bij een Gymnasium met zes klassen de eerste aan de tweede, de tweede aan de derde doen sluiten, enz., en eene kloof laten bestaan tusschen de lagere school en het Gymnasium? Voor mijn deel geloof ik, dat, indien de overgang van de

lagere school tot het Gymnasium niet zoo geleidelijk is, als de overgang op eene goede school is van de eene klasse tot de andere, eene fout van ingrijpenden aard in de zaak van het onderwijs blijft leven, waarvan zij natuurlijk niets gevoelen, die van de lagere school in een ambacht overgaan, of in dienstbaarheid, of in eene school van handwerken worden opgenomen; maar het komt ten nadeele van hen, die het gedachte Gymnasium zouden bezoeken. Dit nadeel kan thans in volle mate bekend worden, wanneer men zich afvraagt, of de tegenwoordige jeugd, als zij de lagere school verlaat, zonder schokken op de Hoogere Burgerschool, of de Gymnasiën, eene plaats neemt. Men voere hier niet tegen in, dat zekere vernieuwing voor de jeugd eene verfrissching is. De verfrissching moet meermalen voorkomen, maar de schokken in het onderwijs zijn altijd voor haar nadeelig. Op dien grond komt mij eene innige aansluiting wenschelijk voor, tusschen het lager onderwijs, dat de Gymnasiasten in kwestie zullen ontvangen, en het onderwijs, dat daarna op het Gymnasium volgt.

Over het aantal uren, waarin het onderwijs wekelijks zal gegeven worden, alsmede over den pligt, om de lichamelijke gezondheid der jeugd te bewaren en haar niet te overladen, heb ik een woord in de *Getuigenis* opgenomen en bl. 217 hierboven over den studie-tijd op de Universiteit voor Geneeskundigen. Als algemeene regel moge naar mijn inzien deze gelden, dat eerst met het 7de—8ste jaar het kind de lagere school zal bezoeken; het moge vóór dien tijd spelende leeren en ondervinding zamelen: tot aan het 7de—8ste jaar mag alleen het gemoedsleven ernstig worden aangesproken, en dat is de taak van de Moeders; *zoo deze die taak verzuimen, is al het overige ijdel spel*; het kind kan de school vóór het 7de—8ste jaar niet intreden, omdat het kinder-lichaam daarvoor niet geschikt is; en daar het geheele leven van den mensch van het hart uitgaat, en dat hart alleen in de eerste levensjaren goed kan gerigt worden, hangt het heil

van Staten en Volken niet in de eerste plaats van de scholen, maar van de Moeders af.

Met het 7de—8ste jaar komt dan het kind op de schoolbanken te zitten en bekomt het nu meer of min geordend, verstandelijk onderwijs, hetwelk geleidelijk wordt uitgebreid en behoorlijk wordt afgewisseld, naar den inhoud van goed geordend lager onderwijs, door deskundige mannen geregeld. Maar dit is niet genoeg; wordt de leiding en kneeding van het kinderhart, door de Moeder begonnen, op de lagere school niet zonder schokken voortgezet, dan geraakt het gemoed van het kind, dat opgewekt was, in slaap, omdat het vele uren van den dag op de school van Moeders geest en zin en invloed en voorbeeld niets verneemt, zoo die school niet is ingerigt, om in de eerste plaats het werk van goede Moeders voort te zetten.

Het kind, dat op zijn 7de—8ste jaar op de lagere school komt, blijve dáár en op het Gymnasium gedurende 10 jaren, 3—4 op de eerste en 6—7 op het laatste, zoodat de jongeling met zijn 17de—18de jaar het Gymnasium kan verlaten. Dan gaat hij 4 of 5 jaren naar de Universiteit, of naar de scholen van technische wetenschappen, krijgskunde, enz., om op zijn 22ste jaar met het praktische leven te gaan kennis maken. Naar deze indeeling behooren de hiertoe betrekkelijke scholen te zijn ingerigt, 'behoort de inhoud te zijn van hetgeen daar voorkomt en de methode, naar welke men onderwijzen zal. Aan de kennis is geen einde, in geenerlei rigting en in geen vak; men matige zich dus bij de opleiding in het bijbrengen van kennis, maar men wijze den weg aan naar meer en wekke liefde op voor nuttige kennis; men verlate geheel en al de dwaasheid van dezen tijd, dat men zoogenaamd volleerd, wat dan bij een examen heet te blijken, in de maatschappij moet treden. Men geve den jongeling, die de hoogste scholen verlaat, den innigsten raad mede, nu voor goed te gaan beginnen met zulke kennis, die de

Maatschappij behoeft, en doe hem inzien, dat al het vroegere voorbereiding was, meer niet.

En hiermede heb ik, op het voetspoor van du Bois-Reymond, gezegd, wat ik te zeggen had over eene zaak van hooge aangelegenheid. Zijn de deskundige mannen van meening, dat het voorgestelde middel niet het regte is, om den geest van dezen tijd, voor zooverre die niet goed is, te bestrijden, dan hebben zij de goedheid, andere middelen voor te slaan; keuren zij het voorstel van du Bois-Reymond goed, dan is het aan hen, om dit uit te werken en het in het leven treden daarvan langzaam voor te bereiden.

Aan du Bois-Reymond alle eer der gedachte, naar de woorden van Delambre in zijne *Histoire de l'Astronomie*, waar hij zegt: *les premiers inventeurs ont des droits qu'on ne saurait leur prescrire*. Wat mij aangaat: mijne beperkte woorden moeten in nog veel hoogere mate, dan mijn beroemde Leermeester G. Moll getuigde van zijne Verhandeling *over de verrekijsers*, geschreven naar eene schets van den beroemden J. H. van Swinden, worden aangezien als *goeden wijn, door een chemist door een retort gedreven; vervlogen is de spiritus, het phlegma is gebleven*.

Met al hetgeen hier besproken wordt, wordt inzonderheid bedoeld, dat de Regering, die heet voor het onderwijs te zorgen, maar het niet doet, *de norm zal aangeven*; dat zij, door de Gymnasiën zoodanig in te rigten, dat het goede van de Hoogere Burgerscholen er op vertegenwoordigd is en deze dus in Gymnasiën veranderd worden, aan de bijzondere scholen, aan onze instituten een weg zal wijzen, hoe deze zullen moeten worden ingerigt, om jonge lieden af te leveren, die op hun 17de—18de jaar met die der nieuwe Gymnasiën zullen kunnen wedijveren. Met eene orde van zaken, zooals ik mij haar in de toekomst denk, kan ik niet beoogen, het Staats-onderwijs te bevestigen of uit te breiden; hiertegen heb ik zoo dikwerf

gestreden, dat het wel overbodig zal zijn, er weder bij stil te staan.

Eéne zaak nog: had ik niet eene bepaalde aanleiding gehad in de gedachte van du Bois-Reymond: het zou niet in mij zijn opgekomen, om het bovenstaande thans ter sprake te brengen, niet slechts om het gemis der hoofdgedachte, maar ook nog, om eene geheel andere reden. In Nederland worden de Nederlandsche vrouwen te regt op hoogen prijs gesteld, en geheel Nederland erkent gaarne, dat het goede, wat ons Land nog tot een goed Land maakt, voor een aanzienlijk deel vloeit uit het hart der Nederlandsche Moeders. Nu streeft men in dat goede Vaderland in de latere jaren naar eene opvoeding der beschaafde Nederlandsche vrouwen, waarin iets anders leeft, dan bij voorkeur zaken van het hart; ik bedoel *de Hoogere Burgerscholen voor meisjes*.

Gelukken deze scholen, dan acht ik ons Land verloren, want dan wordt de Nederlandsche vrouw een ander wezen, tenzij de mannen, die een deel van het onderwijs op die nieuwe scholen geven, bij hunne aanstelling hun hart hebben uit de borst gerukt en er een goed hart van eene vrouw voor hebben in de plaats gekregen.

Daar nu zulk eene transformatie van mannen in vrouwen nergens is voorgeschreven, is elke meening ijdel, dat het mogelijk zijn zou, de Hoogere Burgerscholen voor jongens in een Gymnasium op te lossen in eene periode, waarin men aanvangt aan de Nederlandsche vrouw haar goed hart te ontnemen, door haar hoofd op te vullen met kennis, die zij als Moeder volstrekt niet behoeft, aangezien de mannen steeds de dragers der kennis zullen blijven.

Ik zie dus duidelijk in, dat om de laatstgenoemde reden alleen elke poging in den zin van du Bois-Reymond thans voor Nederland eene hersenschim is.

Vóór 16 jaren sprak niemand van eene Hoogere Burger-

school voor meisjes: nadat toen eene Wet op het Middelbaar Onderwijs was in het leven getreden, waarin intusschen geene scholen voor meisjes geregeld waren, heeft men zich in het hoofd gaan zetten, dat er voor de meisjes inrigtingen moesten wezen, evenals voor de jongens, en zonder te vragen, of er niet een hemelsbreed verschil tusschen beider aard gelegen is, en of de bestemming van beiden niet ten eenen male verschilt, zoodat de opvoeding ook voor elk eene andere wezen moet, heeft men eenvoudig van de Hoogere Burgerscholen voor jongens iets afgenomen van wiskunde, en er voor meisjes handwerken en nog iets bijgevoegd, en alzoo reeds een dozijn nieuwe inrigtingen voor het jeugdige schoone geslacht in het lieve Vaderland geopend, waar deels vrouwen, deels mannen onderwijs geven. Eenmaal daarmede aangevangen, zal men alweder voorthollen, tot het te laat zal zijn voor de lieve kinderen, die men daar tot wijsneusjes zal hebben gepromoveerd.

Om kort te zijn, laat ik hier vooreerst volgen hetgeen op drie van die meisjesscholen in ons Vaderland onderwezen wordt, deels door mannen, meerendeels door vrouwen, naar de *Programma's*, die daarvan gedrukt zijn.

Amsterdamsche school, 3-jarige Cursus. Nederlandsche, Hoogduitsche, Fransche, Engelsche talen en letterkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, aethetica, teekenen, reken-, stel- en meetkunde, boekhouden, kennis der natuur, staathuishoudkunde en Staats-inrigting van Nederland.

Rotterdamsche school, 5-jarige Cursus. Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche, Engelsche talen en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, boekhouden, natuur- en scheikunde, natuurlijke historie, geschiedenis der beeldende kunst, gronden van Staats-inrigting, handteekenen, handwerken, schoonschrijven, gymnastiek.

Haarlemsche school, 5-jarige Cursus. Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche, Engelsche talen en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde (rekenen daar-

onder begrepen), plant- en dierkunde, natuur- en scheikunde, boekhouden, volkshuishoudkunde, teekenen, handwerken, gymnastiek, zang.

Men weet, dat de Wet op het Middelbaar Onderwijs zulke scholen voor meisjes niet geregeld heeft, en de Regering heeft er alzoo geene schuld hoegenaamd aan, dat op deze scholen voor meisjes onderwijs gegeven wordt in: *Wiskunde*, waaronder hier niet verstaan wordt eenvoudig *rekenen*, hetgeen voor de meest beschaafde vrouw voldoende is, maar ook *algebra* en *meetkunde*; voorts *natuur- en scheikunde*, *plant- en dierkunde*, wetenschappelijk voorgedragen, vervolgens *boekhouden*, *staathuishoudkunde* en *Staats-inrigting van Nederland*: wie zou het gelooven, als hij het niet las? De overige vakken, die genoemd zijn, zullen wel de goedkeuring van iedereen wegdragen, maar de laatstgenoemde zijn voor de vrouw óf nutteloos óf schadelijk. Jammerlijk is het, het Nederlandsche meisje met staathuishoudkunde te bezwaren en haar met onze Staats-instellingen lastig te vallen; bedroevend is het, haar boekhouden te leeren, daar zij niet anders te doen heeft, dan hare uitgaven ordelijk op te schrijven, hetgeen haar in een uur kan geleerd worden. En dan alweder die ongelukkige natuurwetenschappen; het is alsof men met blindheid geslagen is. Blikken, verheffende blikken op de natuur zijn onmisbaar; maar ook voldoende. En alsof dit alles nog niet genoeg ware, nog algebra en meetkunde toe!

Neen, de vrouw komt door intuïtie tot hetgeen zij noodig heeft, en men schijnt die treffende gave in de Nederlandsche vrouw te willen dooden, door haar gedurende drie of vijf jaren *bewijzen* te laten aanhooren.

En hebt Gij wel opgemerkt, dat er in die drie Programma's geen woord voorkomt van het hart? Is eene beste vrouw niet enkel hart? Waar moet zij die vierkants-vergelijkingen plaatsen? En als zij den cubiek-wortel getrokken heeft, waar moet zij hem laten?

Ik acht de zaak intusschen nog niet verloren: In *Berigten en Mededeelingen van de vereeniging van Leeraren aan inrigtingen van Middelbaar onderwijs* N°. 17, (Amsterdam, bij Brinkman 1878) komen discussiën voor over het Middelbaar onderwijs, aan meisjes te geven, waaruit wel blijkt, dat de aard der vrouw daar niet geheel miskend wordt; en zoo kan dan de nieuwigheid, om naast den Nederlandschen jongen ook het meisje te bederven door verkeerd onderwijs, welligt spoedig gestuit worden. Kennis is voor den man niet meer dan een hulpmiddel; voor de vrouw heeft zij nog geringer waarde. Een gezond verstand en een goede zin zijn voor den man hoofdzaken, en eene vrouw, die liefde in de borst heeft, zal zegen verspreiden, waar haar adem gaat.

Zoo moeten dan vrouwen vooral vrouwen opvoeden, en moet de vrouw nog meer van Godsdienst doordrongen worden, dan de man. Ik acht eene onkundige vrouw een rampspoed, waar zij zich vertoont; maar de kennis, die eene vrouw behoeft, om voor zich zelve en voor anderen gelukkig te leven, is slechts voor een klein deel de kennis, die de man behoeft. Indien haar hart goed ontwikkeld wordt en zij in waar geloof hare kracht vindt, zal zij een zegen wezen, waar zij zich vertoont. Leer haar letteren en geschiedenis; leer haar vooral schadelijke lectuur verachten; bevorder haar schoonheidsgevoel in elke rigting; breng haar liefde voor de kunst bij; voorts orde, reinheid, zuinigheid, eenvoudigheid; leer haar weelde verachten, maar in stille pligts-betrachting haar heil zoeken. Zoo was immer de Nederlandsche vrouw; waarom moet nu het Land den zwaarsten slag doorstaan, dien het bekomen kan?

Maar is het wel zoo kwaad gemeend? Sla eens bl. 20 op van de genoemde *Berigten*, daar zult Gij vinden: »De »Heer S. verdedigt het vak (Boekhouden), en toont uit zijne »ondervinding aan, dat ten vorigen jare een viertal meisjes in »goede betrekkingen geplaatst werden, enkel omdat zij boek- »houden geleerd hadden.»

Ziedaar de oplossing van het raadsel. Thorbecke heeft van de Hoogere Burgerscholen voor jongens niet gemaakt opvoedings-scholen, maar copieën van de Technische school te Utrecht, en het goede Nederlandsche volk is eenvoudig genoeg, om daarvan nu voor meisjes eene andere copie te nemen, die alweder niet voor deze zullen zijn opvoedings-scholen, maar eene soort van Technische scholen, om geplaatst te kunnen worden op een bureau, of een kantoor, bij de posterij, of de telegraphie, of hulp-Apothekeressie te worden; de Heer S. heeft het U duidelijk genoeg gezegd. Maar mijn waarde, dan behooren Uwe Dochters, die Gij tot beste Moeders wenscht opgevoed te hebben, op die scholen niet; dan hebt Gij twee soorten van scholen noodig: eene school voor meisjes, ingerigt als het bovengenoemde Gymnasium voor jongens, dat is een eigen Gymnasium voor meisjes, en eene tweede in den trant van de Duitse *Gewerbeschule*, waar dan de meisjes onderwezen worden, die later hulp-Apothekeressen zullen worden, of bij de telegraphie en elders zullen worden geplaatst; wat er op elke dezer scholen zal moeten onderwezen worden, blijft dan ter nauwgezette overweging over, zoo men ons Land niet nog veel ongelukkiger wil maken, dan het reeds is.

Eerst later is mij het Programma geworden van eene Hoogere Burgerschool voor meisjes te Utrecht: de stad, die mij het voorregt schonk, eene Moeder te bekomen, wier nagedachtenis mij de zuiverste bron blijft, die voor mij op aarde heeft gevloeid; eene vrouw, die mij voor goede vrouwen de hoogste achting heeft ingeboezemd en mij aan haar eene plaats heeft doen toekennen, verre boven die van ons mannen verheven, zoo zij waarlijk ontwikkeld zijn naar haren waarachtigen aard. Is het vreemd, dat ik vroeg: zal men te Utrecht, dat mij in zoo menig opzigt dierbaar is, den aard der vrouw niet met juistheid hebben doorgrond; zal men daar de school niet heb-

ben ingerigt, om de waarachtigheid van dien aard waarachtig te ondersteunen?

Te Utrecht is zulk eene school voor meisjes met 3-jarigen cursus. Daarop worden onderwezen: Nederlandsche, Fransche, Hoogduitsche, Engelsche talen en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, rekenkunde, teekenen, handwerken, kunst-geschiedenis, gymnastiek: allen nuttig, en, zoo het onderwijs goed gegeven wordt, onmisbaar. Maar er wordt ook onderwijs gegeven in *meetkunde, boekhouden, natuurlijke historie, gezondheidsleer, natuurkunde, scheikunde*; voor meisjes, zoo het onderwijs ordelijk gegeven wordt, ten eenen male nadeelig en te nadeeliger, omdat er in het geheele leerplan nergens sprake is van zulk onderrigt, waardoor het werk van de Moeder op de school wordt voortgezet tot vorming van de jeugdige harten, zoodat er vrouwen uit die scholen kunnen treden, die aan een man geluk geven en daardoor zelve gelukkig worden. Ik ontken niet, dat bij het onderrigt in talen en geschiedenis dit kan en zal worden ingeschoven, maar dat is niet genoeg. Bij vijf leeraren zijn er zes leer-aars, terwijl op eene school, waar men meisjes tot vrouwen opvoeden wil, de verhouding, dunkt mij, zou behooren te zijn: vijf vrouwelijke en één of twee mannelijke onderwijzers. Van eene school voor meisjes is, dunkt mij, geen heil te wachten, indien een man er iets anders op brengt, dan een weinigje strenge kundigheden, waartoe de aard van leeraresse niet bij voorkeur geschikt is.

Ik beschouw de vrouw uit het oogpunt, dat zij Echtgenootte en Moeder wordt, dat zij alzoo aan hare bestemming voldoet. Wil men een ander oogpunt, b. v. dat van telegraphie of postkantoor, zoo verandert de zaak. Maar geene vrouw zal U dankbaar wezen, zoo Gij haar daarvoor hebt opgevoed, toen zij jong was, en niet voor Echtgenootte en Moeder.

Men klaagt in deze eeuw zoo veelvuldig, dat de vrouwen

geen brood hebben en ongehuwd voor eigen bestaan moeten zorgen, en naar de natuur der dingen zijn er vrouwen te weinig. Op 22 meisjes worden gemiddeld 23 jongens geboren. Zou het niet goed zijn, de vraag ernstig te overwegen: waarom zoovele jonge mannen thans ongehuwd blijven; zou dit niet beter zijn, dan aan de meisjes noodelooze of schadelijke kundigheden bij te brengen in een tijd, waarin haar hart voortdurend leiding behoeft, indien zij gelukgevende Echtgenooten en heilgevende Moeders zullen kunnen worden?

Zou men Hoogere Burgerscholen oprigten voor meisjes, wier Moeders niet in staat zijn, de gewenschte leiding te geven, dan zou dit slechts kunnen geroemd worden, maar dan op zulke scholen geene *meetkunde, boekhouden, natuurlijke historie, gezondheidsleer, natuurkunde, scheikunde*, maar hetgeen de vrouw boven den man verheft.

Het geluk van den man wordt in de beschaafde wereld geheel en al door de vrouw bepaald.

Besluit.

a. De groote meerderheid der Duitsche Artsen verwerpt de gelijkstelling der *Realschulen* en *Gymnasiën* ter voorbereiding voor de Universiteit.

b. De beroemde du Bois-Reymond had dit reeds in 1877 en vroeger gedaan.

c. Onze Hoogere Burgerscholen kunnen met de Duitsche *Realschulen* geenszins op gelijken voet gesteld worden: de Hoogere Burgerscholen bevatten veel minder beschavende elementen en velerlei toepassingen, die vreemd zijn aan opvoedings-scholen.

d. De beroemde geleerde, zoo even genoemd, van groote dwalingen in den volksgeest van dezen tijd doordrongen, wil voor Duitschland de *Realschulen* opheffen, en van de *Gymnasiën* maken inrigtingen van opvoeding voor alle beschaafde standen.

e. Indien voor Nederland het opheffen der Hoogere Burgerscholen zou worden goed geacht, zouden de Gymnasiën van deze het een en ander hebben over te nemen, maar de Gymnasiën behoorden dan tevens gezuiverd te worden van wetenschappelijk onderwijs in de kennis der natuur, ten onregte daarop gebragt.

f. De Hoogere Burgerscholen voor meisjes alhier, die volstrekt niet zijn ingerigt tot goede opvoeding van aanstaande Moeders, mogen niet blijven, zooals zij zijn.

g. Zal de volksgeest worden verbeterd, zoo behoort er in het lager onderwijs in de eerste plaats, maar ook in al het onderwijs, dat volgt, iets ingevoerd te worden, waardoor die volksgeest waarlijk verbeteren kan. Algemeen klaagt men over de uitkomsten, dus moet men of den inhoud, of de methode van onderwijzen veranderen, of beiden wijzigen.

Het zou onregtvaardig wezen, het onderwijs uitsluitend of bij voorkeur te noemen de bron van de gebreken van den tijd, maar dat het onderwijs daarop grooten invloed kan uitoefenen, zal niemand ontkennen. Van beschuldiging is hier geene sprake; b. v., wien zal het in het hoofd komen, het misbruik van sterken drank aan het lager onderwijs toe te schrijven; maar ik meen, dat, zoo op de lagere school geen middel te vinden is, om dat misbruik langzaam te doen verminderen, slechts vermeerdering daarvan te wachten is.

h. Van geene andere zijde is verbetering te wachten, dan van die, waardoor een beter gemoedsleven in de jeugd wordt opgewekt.

i. In de scholen, die boven de lagere staan, kan onderwijs in Godsdienstige aangelegenheden gegeven worden in afzonderlijke uren, door elk Kerkgenootschap. Dit onderwijs zij, om het al of niet aan te hooren, facultatief.

Waarom zal de Staat zich onthouden, de Kerkgenootschappen uit te noodigen tot het geven van onderrigt in

de regeling van het gemoed der kinderen, terwijl hij zich bemoeit met de regeling van het verstand? Ik spreek nu uit het oogpunt der opvoedings-scholen, die op de lagere school volgen. Daar nu het gemoedsleven van het Godsdienstig leven niet mag verschillen, behooren de Kerkgenootschappen uitgenoodigd te worden, het onderrigt te geven, naar den aard van de bevolking der school. Geen jong mensch mag hier echter met drang genoodigd worden.

k. Op de lagere school moet Godsdienstig onderwijs het overige doorweven, en de *bijzondere* school is dus de eenige natuurlijke, ook de eenige, waarvan verbetering van den volks-aard te wachten is. Wil een Kerkgenootschap op zijne school leerstellige begrippen brengen, dan moet het daartoe volle vrijheid hebben. Eene Staats-school bij eene gemengde bevolking, als in Nederland, waar te regt leerstellige begrippen van alle Kerkgenootschappen zijn buitengesloten, kan aan het kinderhart geene hoogere waarheden geven in een vorm, zooals dat hart het behoeft.

Wat men aan een kind niet in een bepaalden vorm geeft, kan het kind niet opnemen, ja het is zelfs bij jonge kinderen de vorm, die bij het kind den inhoud verwekt; en zoo verstaat U het kind, vóórdat het een enkel woord kan onderscheiden.

Deze woorden zijn van iemand, die bijna zoo oud is, als de tegenwoordige eeuw jaren telt. In het begin dezer eeuw leefde er in Protestantsche gezinnen orthodoxie. De scholen waren toen als regel zoogenaamde *bijzondere*. Daar kwamen Roomschen en Onroomschen, en van Godsdienstig geschil tusschen de kinderen was geene sprake; dan zal het tusschen de menschen ook wel niet geleefd hebben. Van Godsdienst werd er op de scholen niet bepaald gehandeld, maar de Protestantsche onderwijzer ontzag zich niet, zoo het pas gaf, in Protestantschen zin te spreken. Bepaalde leiding in zedelijk of Godsdienstig opzigt ontving de jeugd op de

school niet, en wat zij op de catechisatiën ontving, kon haar geen voldoende steun in het leven zijn.

Het is natuurlijk, dat op deze wijze de beginselen, die ons in het ouderlijk gezin werden bijgebracht, niet de beste vruchten konden dragen. Op de school was daarvan geene ernstige sprake meer; en daar er geen steun gegeven werd op de school aan hetgeen in het ouderlijke huis was geplant, werd de orthodoxie langzamerhand losgelaten en daarmede ook het steunsel, dat door haar aan beginselen werd gegeven. Wie ziet niet in, dat de uitkomst gebrekkig wezen moest?

Aan het einde van mijn leven, gedeeld hebbende in de beweging der hoog geroemde eeuw, verklaar ik, dat, zoo hierin geene verandering gebracht wordt, slechts onheil te wachten is. Ik meen, dat de jeugd bepaalde en goed geformuleerde begrippen behoeft; voorts, dat zij op de lagere school behoeft uitbreiding van die begrippen, die in het ouderlijke huis in het hart geplant werden, en dat dit behoort te worden voortgezet op de volgende scholen, totdat men, mensch geworden zijnde, uit eigene oogen kan zien.

Over den inhoud en den vorm dier begrippen hier te handelen, zou van mij overmoedig zijn. Niet het *hoe en wat* kan ik, of mag ik aanwijzen; alleen bevoegden mogen dit doen; en ik verklaar mij hiervoor ten eenen male onbevoegd. Gemakkelijk is de zaak zeker ook voor deskundigen niet in een tijd, waarin Godsdienstige verdeeldheid aan de orde van den dag is; en dwaal ik in de mogelijkheid der uitvoering, dan is dit, omdat ik van Godsdienstige verdeeldheid niets versta, terwijl ik zeer gehecht ben aan eigene overtuiging. Elken andersdenkende eer ik in zijne zienswijze, zooals ik het in mijne jeugd heb geleerd. Elk leerstelsel acht ik intusschen *middel* en geen *doel*. Maar kunnen wij menschen middelen missen? En wat wordt er van de kinderen, indien men hun niet in juiste en bepaalde vormen geeft, wat zij behoeven om menschen te worden?

Men duide het mij niet euvel, indien ik, onbevoegd om hier voorschriften te geven, rondborstig opmerk, dat wij, die in deze eeuw geleefd hebben, op de scholen niet hebben ontvangen, wat scholen welligt hadden kunnen geven, daar ons de juiste weg misschien wel is geweest, maar wij er niet op zijn voortgeholpen, tot wij op eigene beenen konden staan.

Dat een groot deel der Theologische geleerden in deze eeuw alle orthodoxie heeft losgelaten, is tijdelijk hoogst nadeelig voor de opvoeding der jeugd, want wat moet deze thans voor waar houden? Maar dit loslaten is een tijdelijk verschijnsel; men zal het goede blijven behouden, want dat vergaat nimmermeer.

Wat is dat goede in den kring van ons weten? Is het iets anders, dan zoeken naar het betere? Toen Haüy, terwijl hij een stuk kalkspath op den grond liet vallen, er een rhomboëder uit zag te voorschijn komen, laat Cuvier (in zijn treffend *discours* over den beroemden Mineraloog) hem zeggen: *tout est trouvé*. Zoo scheen het toen, maar spoedig vroeg men, hoe dan die rhomboëder was opgebouwd? En als die vraag zal beantwoord zijn, heeft men weder eene andere vraag, die daarachter ligt.

Zoo zal het in het weten blijven gaan; het inwendige der dingen blijft op aarde voor den mensch bedekt. De voortreffelijke Van Heusde had onophoudelijk het woord *zoeken* in den mond. Waarom zeggen wij het hem niet na? Waarom veroordeelen wij anderen, die iets anders gevonden hebben dan wij? Waarom keuren wij hen af, die niet geleerd hebben te zoeken, en die welligt niet weten, wat zoeken is?

Of de moderne Theologie bij dat zoeken den besten weg inslaat, weet ik niet; ik heb haar niet in bescherming te nemen, evenmin als die orthodoxie, die de zuivere vruchten van nieuwe onderzoekingen versmaadt. Misschien stuit het beproeven van een middel, om den volksgeest te verbeteren, af op de wederkeerige veroordeeling, die tegenwoordig aan

de orde van den dag is, en die vóór 60 en 70 jaren in Nederland bij het volk ten eenen male onbekend was. Misschien is het na 60 of 70 jaren beter.

Eéne opmerking nog ten slotte. De strijd tusschen Kerk en Staat heeft zoolang geduurd, als er Staat en Kerk zijn geweest, en zal zoolang duren, als er Kerk en Staat zullen zijn. Dan is het wijs, om een verdrag te sluiten in de allergewichtigste aangelegenheden. De Kerk zegt, dat het Lager onderwijs haar behoort, en de Staat beweert, dat het hem toekomt; hoe gestrenger de Kerk is, des te meer kracht legt zij in haar beweren, en is de Staat een onvrije, zoo eischt hij geheel en al het lagere volks-onderwijs voor zich. Die onvrijheid leeft thans in Nederland onder de onwaardige leuze, dat de Godsdienst niet behoort tot het Lager onderwijs. Men beroept zich op de Grondwet, waarin niet slechts voorkomt Artikel 194: *Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering*, want de Regering kan zorgen, maar de Kerkgenootschappen kunnen het evenzoo doen; maar waarin men verder leest: *Er wordt overal in het Rijk van Overheids-wege voldoende lager onderwijs gegeven.*

Over deze laatste woorden wordt nu voortdurend strijd gevoerd. Wat beteekent *van Overheids-wege*? Wanneer ik in de plaats van *onderwijs* neem *Geneeskunde*, of *verdediging der onschuld*, of eenig ander deel van het Staatsleven, zoo heb ik ongeveer hetzelfde. Van wege de Regering wordt in waarheid gezorgd voor Geneeskundige hulp en voor verdediging van de regten der Burgers; de Regering voedt Geneeskundigen en Advocaten op en maakt hen geschikt voor hunne bediening; zij onderzoekt hunne bekwaamheden en geeft hun regten, maar laat hen verder vrij. In waarheid worden dus *van Overheids-wege* Geneeskundige hulp en verdediging der onschuld in Nederland verstrekt. Daar nu in Artikel 194 der Grondwet niet gelezen wordt, dat de Staat elken onderwijzer, door hem bevoegd verklaard,

ook aan eene bepaalde school verbinden moet, kan de keuze van die onderwijzers overgelaten worden aan de Kerkgenootschappen; dan is het raadsel opgelost en het gekijf is uit.

Voor de lagere school zou dan de regeling de volgende kunnen zijn.

De Regering en het volk doen elk voor zich onderwijzers der jeugd opleiden; de Regering doet onderzoek naar hunne bekwaamheid en geeft aan de bekwamen en geschikten de regten van onderwijzers der jeugd.

De Regering geeft al de stoffelijke middelen, die voor het lager onderwijs noodig zijn: school-lokale, vuur en licht en schoolbehoefden, en ontvangt de geldelijke bijdragen der scholieren.

De schoolgaande kinderen worden, naar opgave van ouders of voogden, verdeeld naar de erkende Kerkgenootschappen. Een aantal van meer of min m kinderen, tot één Kerkgenootschap behorende, geeft aanspraak op eene school.

De benoeming der onderwijzers en hulp-onderwijzers geschiedt door de Regering, op voordragt van de hieronder te noemen sub-commissie, uit bevoegde onderwijzers.

Het School-Bestuur blijft, zooals het is, maar de School-Commissie is ingerigt als volgt. Een School-opziener en drie leden der Commissie worden door de Regering benoemd; voorts worden uit elk Kerkgenootschap, waarvan een of meer scholen ter plaatse bestaan, drie leden door de mannelijke Lidmaten van het Kerkgenootschap voor de School-Commissie aangewezen. Deze vormen zamen de School-Commissie ter plaatse, maar de bijzondere belangen van elke school worden afgedaan door eene Sub-Commissie, bestaande uit de drie genoemde leden van het Kerkgenootschap, waartoe de school behoort, en de Regerings-leden der Commissie.

In Gemeenten, waar geen aantal m kinderen gevonden wordt, tot de oprigting van eene school vereischt, kan onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten dit getal kleiner

gesteld worden; is het kleiner dan n , zoo voegt zich de minderheid naar de aanwezige school der plaats, of maakt gebruik van de meest nabij gelegene; of van wege de Regering wordt aan die minderheid eene tegemoetkoming gegeven, om in het onderwijs te voorzien. De dwaasheid, die thans hier en daar in het Land leeft, om voor twee of drie of vier kinderen eene afzonderlijke school te hebben, kan door geene Grondwet bedoeld zijn.

In elke school worde het onderwijs, voor zooverre het niet tot het Kerkgenootschap behoort, geregeld naar de Wet, maar bovendien wordt er vrijheid gegeven, om — onder eerbiediging der Wetten van den Staat — onderwijs in Kerkgenootschappelijke aangelegenheden te geven, naar den uitgedrukten wensch van elke Kerkelijke Gemeente.

Op deze wijze wordt er aan de Grondwet voldaan en kan het volk bevredigd worden. Dat volk wil hierin vrijheid, en een aanzienlijk deel daarvan leeft thans in Nederland onder tirannie.

Hoe ik het Godsdienstig onderwijs op de hogere opvoedings-scholen wensch gebragt te hebben, heb ik hierboven duidelijk genoeg uiteen gezet.

AANVULLING VAN VROEGER BESPROKEN ONDERWERPEN.

1. *Het bezoek van den Heer Archer op Atchin.* Ik heb eene fout te herstellen, die op bl. 202 voorkomt. Daar is vermeld, dat slechts met veel moeite is verkregen, dat de Engelsche gepensioneerde Militaire Geneeskundige Archer op Atchin raad en hulp verleend heeft. Dit is onjuist: de Heer Archer heeft zich zelven daartoe aanbevolen, en de Regering heeft dit aanbod gaarne aangenomen, omdat er groote behoefte aan Geneeskundige hulp was. Het staat dus nader vast, dat het uitzenden van den Heer Archer best was, maar het in 1865 geschapen *régime*, om het aantal Officieren van Gezondheid meer en meer te doen dalen, blijft als reden van leed over voor een iegelijk, die weet, dat een aggressieve oorlog een voldoende aantal Officieren van Gezondheid eischt, en bovendien een Hoofd-Officier van Gezondheid, die algemeene toestanden in overweging nemen kan, zooals toen op Atchin dringend gevorderd werd.

2. *Nadere bepalingen omtrent de opleiding van Militaire Geneeskundigen en van Artsen.* Hij, die meende, dat de Commissie, benoemd ter zake van het Militair Geneeskundig onderwijs, en wier uitnemend Rapport bl 199 besproken is, voldoende zou hebben van hare voorstellen, heeft zich alweder bedrogen gezien; zelfs hij, die meende, dat er niet

groote teruggang zou worden geschapen door de nieuwe Wet op de Bevoegdheid, rekende buiten den tijd. Het volgende leert dit.

In de *Ned. Staats-Courant* N°. 75, van 30 en 31 Maart 1879, komt een berigt van den Minister van Oorlog voor, betreffende de opleiding te Amsterdam van zes jonge lieden tot Officieren van Gezondheid, en van twee tot Militaire Apothekers, allen bij het leger hier te lande, waaruit wij het volgende overnemen, voor zooverre dit tot ons doel noodig is.

De aanneming zal geschieden 1 October 1879, en de opleiding aan het Garnizoens-hospitaal te Amsterdam. Bij het verzoek tot aanneming moet gevoegd zijn een diploma, afgegeven door eene Staats-Commissie, belast met het afnemen van het eerste Natuurkundig examen, bedoeld bij Art. 2 der Wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* N°. 97), tot wijziging der Wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* N°. 59), waaruit blijkt, dat de adspirant voldoende bewijzen heeft geleverd van kennis der Nederlandsche, Latijnsche, Fransche en Hoogduitsche talen en van de meet- en stelkunst, als voorbereiding tot beoefening der natuurkundige wetenschappen. Voorts eene verklaring, waaruit blijkt, dat de adspirant minstens één jaar met goed gevolg onderwijs heeft genoten in de Grieksche en Engelsche talen; dit laatste is alleen gevorderd voor de aanstaande Geneeskundigen. Ingeval zich meer dan het vereischte aantal adspiranten mogten hebben aangemeld, zal van de adspiranten, dus ook van de Apothekers, een vergelijkend examen worden afgenomen in de Engelsche taal, de beginselen van de Grieksche taal, de aardrijkskunde, de algemeene en de Vaderlandsche geschiedenis.

De jonge lieden genieten eene bezoldiging van *f* 500 's jaars; zij, die binnen acht jaren in aanmerking komen, om voorgedragen te worden tot Officier van Gezondheid, genieten eene premie, gelijkstaande met het bedrag der bezoldiging, die aan hen minder is uitgekeerd, dan wanneer

zij acht jaren aan hunne studie hadden besteed; van de aanstaande Apothekers is dienaangaande niets bepaald, ook niet, hoelang zij mogen studeren.

De genoten gelden worden niet teruggegeven bij overlijden, bij ontslag ten gevolge van ziels- of ligchaamsgebreken, die hen voor hunne betrekking ongeschikt maken, of wanneer het na één of twee jaren blijkt, dat de kweekeling lichamelijk of geestelijk voor zijne taak ongeschikt is.

De jonge lieden verbinden zich, voor de dienst hier te lande na hunne benoeming gedurende tien jaren in hunne betrekking werkzaam te zijn.

's Gravenhage, 28 Maart 1879 ¹⁾.

Ziedaar dan weder iets geheel nieuws; deze aanstaande Militaire Artsen, die *voor het leger hier te lande* worden opgeleid ongeveer op den ouden voet, te Amsterdam, zijn alzoo gesloten buiten de nieuwe Wet op de Bevoegdheid, maar zij zijn ook gesloten buiten de mildere bepalingen, die bestonden voor de aanstaande Artsen van de Koloniën en de Marine.

Hierbij mogt het niet blijven, en met verbazing zal men het

¹⁾ Den 21 Junij 1879 heeft de heer Büchner in de Eerste Kamer der Staten-Generaal den Minister van Oorlog gevraagd naar de opleiding der Militaire Artsep te Amsterdam, en hierbij gezegd, dat elke Militaire Arts, aldaar gevormd, den Staat had gekost 20,000 gulden; hetgeen door den Minister niet is tegengesproken. *Twintig duizend gulden!* Stel dat eene Universiteit, die jaarlijks 100 kundige jonge lieden aflevert, zonder de bijdragen der studenten, aan den Staat kost 350,000; dan kost elke afgeleverde deskundige aan den Staat 3500 gulden, dat is *een zesde* van hetgeen elk der heeren van Amsterdam gekost heeft. Welk een huishouden van Staat!

De Minister van Oorlog heeft aan den heer Büchner gezegd, dat hij eene Wet op die opleiding voorbereidt, maar dat men zoo lang het bestaande moet handhaven. Oorlog handhaven, en Marine en Koloniën wijken er van af! Maar meer dan genoeg over deze zoo treurige verschijnselen.

volgende vernomen hebben. In de *Staats-Courant* van 22 Mei 1879, No. 118, leest men van wege de Departementen van Marine en Koloniën: »het heeft zijne Majesteit behaagd met het oog op de Wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* N°. 222), houdende regeling der voorwaarden ter verkrijging der Bevoegdheid tot Arts enz., het Besluit van 28 April ll. N°. 21, betreffende de opleiding van studenten in de Medicijnen aan de Nederlandsche Universiteiten tot Officier van Gezondheid bij de koloniale Landmagt en de Koninklijke Nederlandsche Marine, uit te strekken tot die adspirant-artsen, die het radicaal missen, om te worden toegelaten tot de Universitaire examina, vastgesteld bij de Wet van 28 April 1876, (*Staatsblad* No. 102) tot regeling van het Hooger Onderwijs; dat ten aanzien dier uitbreiding, aan de bepalingen van zijner Majesteits Besluit, dd. 18 April 1878 N°. 21 gegeven, worden geacht overeen te komen:

het examen omschreven in de 1ste alinea der 3de paragraaph van artikel 2 van 's Konings Besluit d.d. 27 April 1877 (*Staatsblad* N°. 87), met het *eerste natuurkundig examen*;

het candidaats-examen in de medicijnen, met het *tweede natuurkundig examen*, en

het doctoraal-examen in de medicijnen, met het *theoretisch geneeskundig examen*, alsmede met het *eerste gedeelte van het geneeskundig examen* volgens de wet van 8 Julij 1874 (*Staatsblad* N°. 97);

dat ter opleiding bij de Nederlandsche Universiteiten, overeenkomstig de hooger genoemde voorschriften, beschikbaar zijn, van 1 Augustus 1879 tot ultimo Julij 1880:

voor adspiranten naar de betrekking van officier van gezondheid 2de klasse bij het Nederlandsche Indisch leger, *vijftien* plaatsen; en

voor adspiranten naar de betrekking van officier van gezondheid 2de klasse bij de Koninklijke Nederlandsche marine, *acht* plaatsen;

dat gegadigden zich schriftelijk behooren te melden tot het ter zake betrokken Departement."

Derhalve in denzelfden tijd, in hetzelfde Land, voor dezelfde zaak geheel iets anders voor het Departement van Marine en Koloniën, dan voor het Departement van Oorlog.

Voorts ziet men de milde bepalingen van het vorige jaar, door de Departementen van Koloniën en Marine gemaakt, dat alleen normaal voorbereide studenten zouden kunnen adspireren, voor de toekomst opgeheven en die beste zaak naar de Wet op de Bevoegdheid, dat is naar die beste Wet van 1878, verminkt.

Eindelijk eene gelijkstelling gegeven aan de kracht van examens, al en niet naar de Wet op het Hooger Onderwijs afgelegd, en dus de beteekenis dier Wet door een Besluit aanzienlijk verzwakt. Bij deze droevige ervaring blijft het nog niet.

12 Februarij 1879 (*Staatsblad* No. 34.) is een Koninklijk Besluit verschenen, waarbij geregeld worden de examens der nieuwe Artsen, die aan de Universiteiten zullen worden geschapen naar de Wet op de Bevoegdheid van 25 December 1878. Er komt niets in voor, wat der vermelding waardig is, voor zooverre het den inhoud der examina geldt: men heeft zaken, die niet tot de Universiteit behooren, in dit Besluit daartoe gebragt: Hoogleeraren examineren, de Universiteitsgebouwen worden hierbij gebruikt en zelfs de pedellen doen hierbij dienst. Zoo doet men dan langzamerhand de Universiteiten wegsmelten.

Eene zaak zou men zeker in dit Besluit verwacht hebben, maar er komt geen letter van voor. Naar Art. 4 van de Wet van 25 December 1878 op de Bevoegdheid, kunnen drie soorten van jonge lieden aan het eerste Natuurkundig examen voor Arts deelnemen: *a.* zij, die een Pro-gymnasium met gunstig gevolg tot het einde hebben bezocht, of die met vrucht 4 jaren op een Gymnasium hebben verkeerd, of een examen hebben afgelegd, waaruit soortgelijke vruchten blijken; *b.* die een eind-examen aan eene Hoogere Burgerschool

met 5-jarigen cursus met vrucht hebben afgelegd; *c. die op de wijze, door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur te bepalen, voldoende bewijzen hebben geleverd, dat zij tot de beoefening der Natuurkundige wetenschappen genoegzaam voorbereid zijn.*

De regeling van dit laatste zou men in het bovengenoemde Besluit hebben mogen verwachten. De alinea *c* zal de poort wezen, waardoor de stroom van adspiranten zich voortaan bewegen zal; *a* en *b* zijn er slechts *pour la bonne bouche*. Van *c* hangt dus alles af, en te regt is men nieuwsgierig, te vernemen, wanneer iemand geschikt moet worden geacht ter beoefening der natuurwetenschappen, en wat daartoe gevorderd wordt. Deze ontdekking hebben wij dus nog te wachten.

Ik vermoed, dat het zal nederkomen op het volgende, wat wij vinden in Artikel 12 van het Reglement, behorende bij het Besluit van 6 Januarij 1823, betreffende de klinische scholen. Wij lezen daar, dat, om daarop toegelaten te worden, vereischt wordt: »de volle ouderdom van 16 jaren, een gezond en voor de uitoefening van het beroep geschikt lichaamsgestel; behoorlijk te kunnen lezen en schrijven, en daarenboven, voor de leerlingen in de Heelkunde, de gedachten geregeld in schrift te kunnen uitdrukken.» Welke gedachten en van wien zij moeten zijn, is niet vermeld; Heelkundigen ten platten lande en Apothekers hadden toen met die *gedachten* niets te maken.

Wij vergissen ons, en de vergissing is natuurlijk, want op denzelfden datum, 12 Februarij 1879, (*Staatsblad* N°. 35), is dit admissie-examen voor de aanstaande Artsen bij afzonderlijk Besluit geregeld. Het zal worden afgelegd voor Commissiën, jaarlijks daartoe te benoemen, en de inhoud van dat examen (Art. 2) is deze; *a.* de Nederlandsche taal; *b.* de gronden der Fransche taal; *c.* de gronden der Hoogduitsche taal; *d.* de gronden van de reken- en van de stelkunde tot aan de hoogere vergelijkingen; *e.* de lagere

meetkunde tot de stereometrie, en de platte en holvormige driehoeksmeting ingesloten."

Wat *gronden* der Fransche en Hoogduitsche talen be- teekenen, is hier niet duister; men kan het aanduiden met *een weinigje daarvan*; bij de Nederlandsche taal komt toch dat woordje *gronden* niet voor. Van Grieksch geen woord, maar ook van Latijn geen woord, en van letterkunde der talen geen woord. Van geschiedenis en aardrijkskunde geen woord.

Wat *hoogere vergelijkingen* zijn in de stelkunst, is duister. Zijn de tweede-magts-vergelijkingen ook hoogere? Even duister is het onderzoek in de meetkunde; daar staat: *tot — ingesloten*; *tot en met* is verstaanbaar, ook *ingesloten* is ver- staanbaar, maar *tot — ingesloten* is niet verstaanbaar.

Het geheel is intusschen verstaanbaar genoeg. Aan lieden, die zóó voorbereid zijn; wordt een brevet uitgereikt, dat zij geschikt zijn ter beoefening der natuurwetenschappen; hebben zij dit brevet, dan worden zij tot de lessen der Universiteit toegelaten, om óf deze radicaal te bederven, óf zij zitten er, om niets wezentlijks te ontwaren van hetgeen daar be- handeld wordt. De Hoogleeraren kunnen moeilijk anders, dan zulke jonge lieden wegzenden op de examina, die later zullen volgen, want met zoo weinig voorbereiding kan men niets degelijks leeren. En sluipt er een enkele door de Univer- sitaire mazen, dan heeft zulk een heertje het regt, om te wedijveren met de eerste mannen der kunst in alle Gemeen- ten van het Land, en alzoo ook in de voornaamste steden.

Ziedaar nu het wetgevend talent van den Minister Kappeijne van de Coppello in schitterend licht gesteld, en de pogingen van den Hoogleeraar Donders op de meest treffende wijze bekroond. *De eenheid van stand* is gehandhaafd, dat is te zeggen, aan hemelsbreed verschillend ontwikkelde menschen wordt dezelfde naam gegeven van *Arts*. Wie Gij zijt, doet niets meer ter zake, maar hoe Gij heet.

3. Gebrek aan geneeskunst-oefenaren in Nederland. De

volgende berigten neem ik over uit het *Dagblad* van *Z. H. en 's Gr.* 1879.

»Geen enkele geneesheer (doctor of arts) heeft lust gevoeld om voor *f* 1000 's jaars gemeente-geneesheer te Giethoorn te worden; niemand nam zelfs informatie." (2 April).

»Smilde, 22 April. Met de geneeskundige hulp staat het hier treurig. In de geheele gemeente, die een lengte heeft van drie uren en p. m. 5000 zielen telt, is slechts één geneesheer, die reeds bejaard is."

»Lobith, Herwen en Aerdt en Pannerden zijn sedert Februarij zonder geneeskundige hulp; te vergeefs is *f* 1150 tractement geboden: er komen geen sollicitanten voor gemeente-geneesheer." (10 Mei).

»Kampen, 20 Mei. Voor de vacante betrekking van stads-geneesheer alhier (jaarwedde *f* 500) heeft zich slechts één sollicitant aangeboden." (23 Mei).

»Met de meeste gestrengheid wordt van overheidswege gewaakt tegen het onbevoegd uitoefenen van de geneeskundige praktijk. Maar moet daartegenover dan ook niet de verplichting staan, dat hulp van bevoegde geneeskundigen te bekomen is? Men kan niemand verbieden ziek te zijn; maar verbiedt men hem hulp te zoeken bij een empiricus, dan moet men hem in de gelegenheid stellen, een deskundige te raadplegen.

Nu zijn er dorpen in ons land, waar geen geneesheer is en waar de onvermogene er ook geen bekomen kan, daar de doctors den tijd missen om de plaats, waarin zij gevestigd zijn, te verlaten. Dit is, blijkens een ingezonden stuk in de *Zutph. Ct.*, de toestand van Eerbeek. Daar moet men, volgens de gebruikelijke uitdrukking, sterven zonder doctor, omdat de gemeente Brummen, waartoe die buurtschap behoort, geen tractement uittrekt voor een geneesheer, die met de praktijk van Eerbeek is belast.

Bestaat er geen middel om haar daartoe te noodzaken? vraagt de *Arnh. Ct.*

Die vraag verdient zeker overweging. Doch men zou er

nog een andere kunnen bijvoegen, nl.: of dit feit uit de praktijk niet een afdoend argument is tegen de theorie, dat overal gestudeerde doctoren *moeten* zijn." (22 April).

»Smilde, 11 Junij. In deze gemeente, drie uren lang en p. m. 5000 zielen tellende, is slechts één bejaarde geneesheer." (13 Junij).

Deze klagten zijn nu genomen uit één Dagblad en slechts over twee maanden.

In het *Weekblad der Maatsch. van Geneeskunde*, 1879, bl. 227, komt voor van de Afdeeling Tiel: »De Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst stelde door tusschenkomst hunner (?) Afdeelingen een onderzoek in omtrent de verspreiding der geneeskundigen in Nederland, met het oog op de vraag: of de van verschillende zijde geuite vrees, dat het getal dezer geneeskundigen binnen eenigen tijd zal blijken ontoereikend te zijn, geregtvaardigd is?" Mij dacht, waar veel afgaat en weinig bijkomt, dat mindert, en de groote vermindering is bl. 155 medegedeeld.

Onder het afdrucken van deze woorden verneem ik uit het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 6 en 7 Julij 1879, dat van Heeren Geneeskundige Inspecteurs een nieuw deel van hunnen arbeid in het licht verschenen is, waarin de vermindering der Geneeskunst-oefenaren, die sedert de Wet van 1865 is ontstaan, wordt besproken. Uitvoerig is de toestand tot in bijzonderheden daarin opgegeven. De Heeren erkennen de vermindering en geven daaromtrent het volgende aan, zooals dit in het *Dagblad* voorkomt.

»De Vergadering van de inspecteurs komt, bij haar statistische vergelijkingen en beschouwingen, ook in verband met den toestand in het buitenland, tot de conclusie, dat over 't algemeen in den lande *niet* bestaat het gebrek aan goede geneeskundige hulp, dat door zoovelen — ook vele bevoegden — in de latere jaren herhaaldelijk is betreurd als het onrustbarend gevolg van de Geneeskundige wetgeving, welker intellectuële auteurs (men vergete dit niet)

hier wel eenigszins tot ons spreken. Het beginsel van eenheid van stand wordt door de inspecteurs streng gehandhaafd; zij verwachten er, met 't oog vooral op de nieuwe regeling van het hooger onderwijs, die de gelegenheid tot studie aanmerkelijk heeft uitgebreid, de beste resultaten van.

De hulp van bekwame geneeskundigen ontbreekt niet, waar deze een bevredigenden werkkring en een behoorlijk bestaan kunnen vinden. Zij ontbreekt alleen en moet blijven ontbreken, waar die noodzakelijke voorwaarden voor de vestiging van degelijke mannen gemist worden. Het moet dus voor de schaars bezette streken van ons land en voor de plaatsen, die tot nu toe niet voldoende van geneeskundige hulp verzekerd waren, de vraag zijn, langs welken weg die voorwaarden kunnen vervuld worden.

De meest wenschelijke toestand ware dan ook, naar de overtuiging der inspecteurs, wanneer uit een voldoende aantal plaatsen, op een voor de bereikbaarheid der hulp niet te grooten afstand van hoogstens een uur gaans, voor alle kleinere gemeenten of plaatsen de hulp van een bekwaam geneeskundige te verkrijgen was, en wanneer dan te gelijk door een ruimere verspreiding van vroedvrouwen in de meest dringende en meest spoed vereischende behoefte aan hulp op korten afstand voorzien was.

Door eenerzijds de vestiging van geneeskundigen in de te schaars bezette streken aan te moedigen, zal men anderzijds de te groote opeenhooping elders doen verminderen, en zullen ten slotte de vroedvrouwen een bevredigenden werkkring kunnen vinden, waar die tot nu toe maar al te zeer ontbreekt.

Er is in die rigting inderdaad veel meer te doen, dan tot nu toe geschiedde, en ook veel meer, dan men zich gewoonlijk voorstelt.

Verschillende middelen kunnen worden aangegrepen, die al te zeer verzuimd worden.

Als zoodanig noemen inspecteurs:

1°. eene behoorlijke regeling der bezoldiging van den

geneesheer van wege de gemeente of van wege de armbesturen, waardoor de kosteloze geneeskundige behandeling van de armen verzekerd wordt;

2o. de organisatie van goed ingerigte ziekenfondsen voor de min-gegoeden;

3o. een behoorlijke betaling door de meer gegoede ingezetenen; waar noodig, zou een waarborg van een minimum van inkomsten door de gegoede ingezetenen kunnen gegeven worden;

4o. de samenwerking van verschillende gemeenten met elkander, ten einde door vereeniging te verkrijgen, wat voor kleinere of armoedige gemeenten op zich zelven te bezwaarlijk of niet zou te verkrijgen zijn (behoudens Staats-subsidie voor enkele geïsoleerd liggende gemeenten, die door eigen krachtsinspanning er niet kunnen komen)."

Tot zooverre hetgeen in het *Dagblad* gevonden wordt. Een paar opmerkingen worden mij vergund.

Of er *in het algemeen* voldoende Geneeskundige hulp in Nederland is, baat die Gemeenten niet, waar zich geen goed ontwikkeld Geneeskundige vestigen wil; over deze laatsten was alleen sprake. De Heeren Inspecteurs zien in geld magt en kracht genoeg, om kundige mannen, die hier en daar te veel zijn, naar kleine Gemeenten te lokken. Ik ben van een ander oordeel en meen, dat iemand, die wat beteekent, voor zijn arbeid best loon behoeft; maar zoo hij voor geld naar eene Gemeente gaat, waar hij overigens niet behoort, zou ik hem als Geneesheer niet verlangen; zoo denken er ook de ervaren Geneeskundigen over, die van eenige beteekenis zijn.

De Heeren Inspecteurs achten het den meest wensche-lijken toestand, dat Gemeenten zich vereenigen, dat men zieken-bussen oprigte, dat de Staat zoo noodig subsidie geve, dat de gegoeden in de kleine Gemeenten ruimer betalen en deze zoo noodig den Geneesheer waarborgen; eindelijk, dat er meer vroedvrouwen komen.

Behalve dit laatste, wat ik niet wenschen kan, heb ik vele der overige punten vroeger reeds besproken en kan deze dus voorbijgaan.

Voorts verwachten de Heeren Inspecteurs heil van de Artsen, die nu naar de nieuwe Wet op de Bevoegdheid te wachten zijn. Deze nieuwe Artsen zullen, zoo er door de Universitaire mazen sluipen, ongeveer wezen als de lieden, die ik *Empirici* genoemd heb, en die ik uitsluitend gewenscht heb in Gemeenten, waar men geen beschaafd Geneesheer bekomen kan. De Heeren Inspecteurs willen deze niet beschaafde lieden over het geheele Land verspreid hebben, en hun regten geven als goed Universitair onderwezen menschen. En zouden de Heeren Inspecteurs meenen, dat lieden, die wat van de lagere stel- en wat van de lagere meetkunde geleerd hebben (zie bl. 435 hierboven), maar die zóó onbeschaafd zijn, dat zij van geschiedenis en aardrijkskunde niets weten, van letterkunde niets weten, van *ééne* taal slechts kennis hebben, dat is de Nederlandsche, en van Fransch en Duitsch een weinigje, boven de *Empirici* zullen staan, die ik tot kleine Gemeenten wensch bepaald te hebben, zoo hebben zij daarin zeker niet den steun te wachten van Dr. Penn, die tegenover den Hoogleeraar Donders beste voorbereiding voor Geneeskundigen onmisbaar heeft geacht.

Maar ik heb mij over de zaak niet meer te vermoeijen: de Wet van 25 December 1878 en de Besluiten, daartoe behorende (12 Februarij 1879), sturen — een kind kan het inzien — de schuit onmiddellijk in het riet. Ik houd de Hoogleeraren der Universiteiten voor eerlijke mannen.

4. *Verslag over de vruchten van het Hooger en Middelbaar Onderwijs, ingediend aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.* Overgenomen uit het *Dagblad* van 28 Mei 1879.

In de zitting der Tweede Kamer van gister (26 Mei) is door de commissie, belast met het onderzoek van het

Regeringsverslag omtrent den staat der hooge, middelbare en lagere scholen over 1876—1877, rapport uitgebragt.

Aan dat rapport (onderteevend door de heeren de Beaufort, Mackay, Roëll, Moens en Verheyen) ontleenen wij het volgende:

Hooger Onderwijs.

»Het is de aandacht uwer Commissie niet ontgaan, dat door den hoogleeraar Modderman te Leiden geklaagd wordt, dat de weinige kennis, die vele studenten van de geschiedenis en de nieuwere letterkunde schijnen te bezitten, hem groote moeilijkheden gaf bij zijn collegies over de geschiedenis en philosophie van het strafregt, terwijl de hoogleeraar Loncq te Utrecht, waar hij aan het ziekbed in het belang der zieken zich van de Latijnsche, Fransche of Duitsche taal bediende, stuitte op de zeer onvoldoende taalkennis der studenten. Uwe Commissie acht het een bedroevend verschijnsel, dat bij hen, die een Universitaire opleiding genieten, degelijke kennis van vreemde talen, van letterkunde en geschiedenis maar al te zeer ontbreekt, en meent daarin een nieuw bewijs te zien, dat de studenten dikwijls slecht onderlegd aan de hoogeschool komen.»

Middelbaar Onderwijs (Burgerscholen.)

»Wat het verslag aangaande de eindexamens in het jaar 1876 betreft, bij welke van de 198 Candidaten aan 165 het getuigschrift is uitgereikt, zoo kan uwe Commissie niet ontkennen, dat de opmerkingen, door de examencommissie aan het verslag toegevoegd, op haar geen in alle opzigten gunstigen indruk hebben gemaakt. Zoo bleek bijv., wat de wiskunde betreft, dat in Overijssel vele candidaten verzuimd hadden zich een helder inzicht in de beginselen der reken- en stekunde te verschaffen; dat in Noordbrabant de uitslag van het schriftelijk examen in de mechanica zeer ongunstig was. Nog meer werd uwe Com-

missie getroffen door de mededeeling, dat in Overijssel, op enkele uitzonderingen na, de candidaten geen gronden kenden voor de eenvoudige verschijnselen, die met de gedaante en de beweging der aarde in verband staan, en eenvoudige vraagstukken op de globe niet konden oplossen; dat met uitzondering van Utrecht en Overijssel, in de overige provinciën zeer vele candidaten de geschiedenis der 19de eeuw, vooral die van den nieuwsten tijd, bijna geheel verwaarloosd hadden; dat in Noordholland door vele candidaten tegen taal- en spelregels der Nederlandsche taal gezondigd werd; dat in Gelderland, waar het examen in de taal vrij wat gunstiger was dan gewoonlijk, toch het schrijven in de Nederlandsche taal bij velen onzuiver was; dat de opstellen in Utrecht, Limburg en Zeeland in het algemeen zonder *veel* taalfouten waren.

Waar men toch van een beschaafd man verwacht, dat hij de dagelijksche verschijnselen van de beweging der aarde en de overige hemelligchamen kan verklaren, dat hij de geschiedenis der laatste honderd jaren in hoofdtrekken kent en zijn eigen taal zuiver schrijft, maakt het op uwe Commissie een pijnlijken indruk, dat deze algemeene kennis bij vele leerlingen, die de vijf klassen eener Hoogere Burgerschool hebben afgehoopen, schijnt te ontbreken.

Ook kwam het Uwe Commissie voor, dat de studie der handelswetenschappen en van het boekhouden weinig vruchten scheen te dragen. In Noordbrabant en Zeeland toch hadden de meeste candidaten geen helder begrip van handelspapier, terwijl in Groningen vele candidaten bij het boekhouden het credit en debet niet uit elkander wisten te houden, iets wat volgens het oordeel uwer Commissie toch wel het hoofdvereischte van een goede boekhouding mag gerekend worden."

Dit zeer ongunstige Verslag betreft niet slechts vakken, die op eene opvoedings-school niet behooren, als *handelswetenschappen* en *boekhouden*, wat men desnoods zou

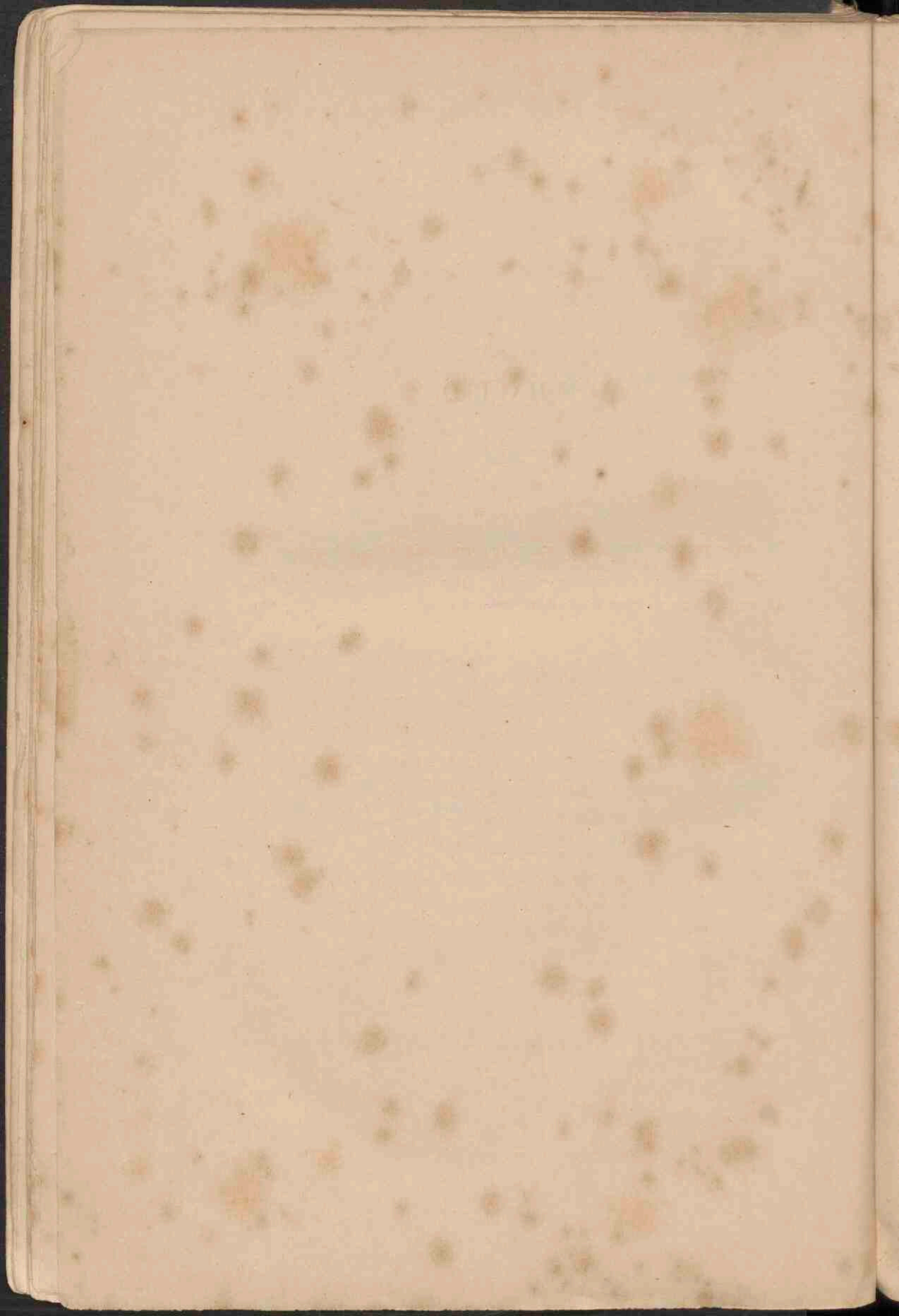
kunnen toegeven, omdat het eene onvergeeflijke fout van den wetgever was, zulke zaken, die op eene handels- of technische school behooren, op eene Hoogere Burgerschool te doen onderwijzen; maar de afkeuring slaat ook op zaken van opvoeding: men heeft hier niet de eenvoudigste begrippen van kosmographie, die heeten onderwezen te worden; dáár kent men het meest gewigtige van de geschiedenis der laatste eeuw niet; elders kan men niet rekenen; wederom elders schrijft men de Nederlandsche taal slecht. Voorwaar geen gelukkig oordeel, dat hier uitgebragt wordt over zoo-vele jeugdige inrigtingen, waaraan enorme kosten besteed worden; en men vergete hierbij niet, dat men hier niet te doen heeft met een persoonlijk oordeel van de Commissie uit de Tweede Kamer, maar dat deze Commissie hier slechts heeft afgeschreven, wat was opgeteekend door de verschillende Commissiën, die het eind-examen der genoemde scholen zelve hadden afgenomen.

Hier alzoo nieuwe reden tot nederigheid, hier nieuwe reden tot het opwerpen der vraag: hoe komen wij in het arme vaderland toch op een beter spoor?

Ik breng op nieuw mijn hartelijken dank aan mijne vrienden, die de goedheid gehad hebben, deze regelen door den druk voor openbaarheid geschikt te maken.

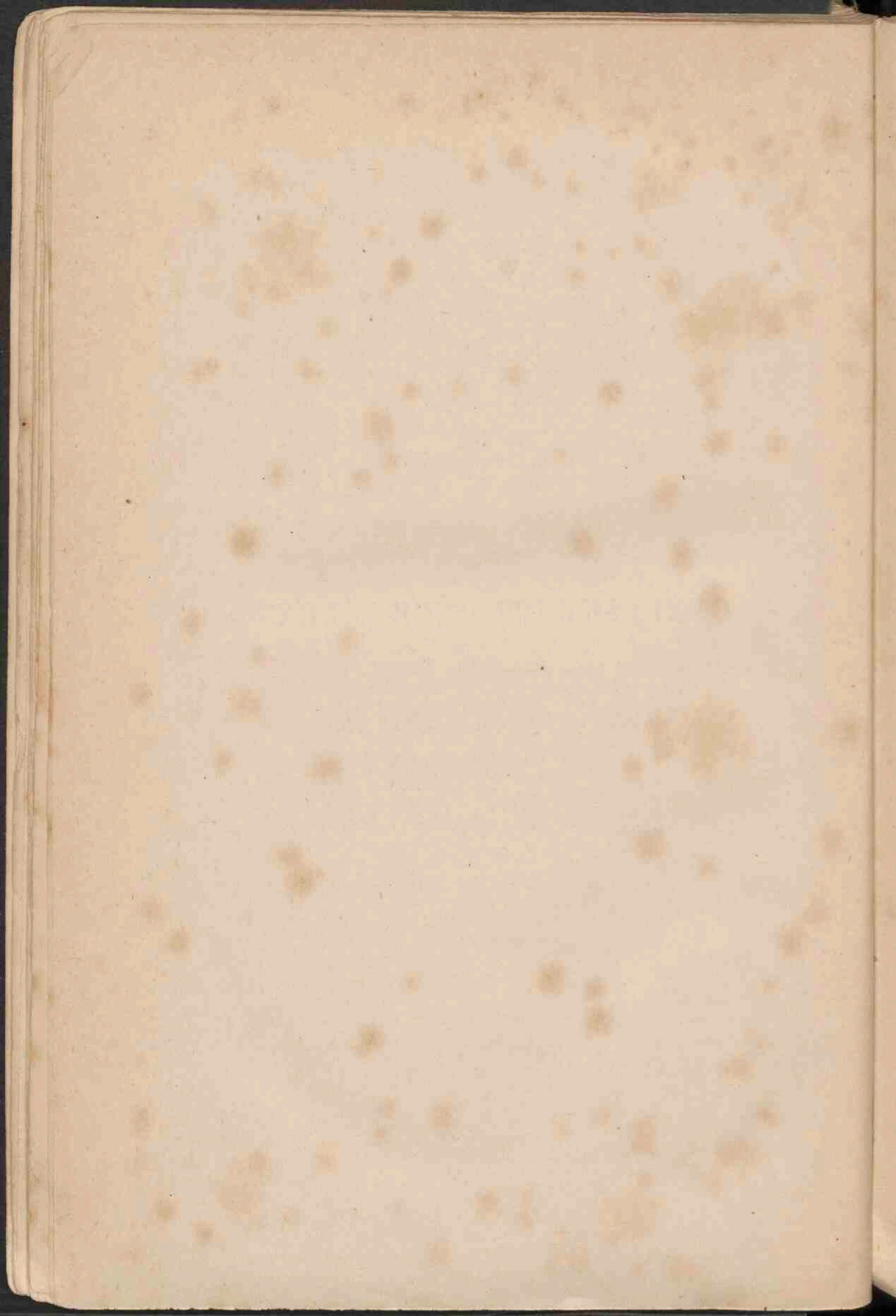
INHOUD.

	Blz.
De dusgenoemde Amerikanisiring, en een middel om haar te bestrijden.	247
Aanvulling van vroeger besproken onderwerpen	430

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE
NEDERLANDSCHE WETTEN.

DE
GENEESKUNST-OEFENAREN

NAAR DE

NEDERLANDSCHE WETTEN,

DOOR

G. J. MULDER.

DERDE EN LAATSTE VERVOLG.

(November 1879).

ROTTERDAM,
H. A. KRAMERS & ZON.
1879.

DE VERHOUDING VAN DEN VOLKS-VERTEGENWOOR-
DIGER EN VAN DEN GEWONEN BURGER TOT DE
BELANGEN VAN DEN STAAT.

In een opstel in *de Gids*, Februarij 1879, bl. 379, levert de Heer Dr. K. A. Rombach, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zooals zijne bescheidenheid het uitdrukt, eene *Primula* op het gebied van *causerie*, die niet onopgemerkt mag worden voorbijgegaan. Daarin heeft hij een glanspunt gesteld, ongeveer zooals Voltaire, die overigens volstrekt geene auctoriteit voor mij is, dat meermalen deed, b.v. in zijne *Zaire*, waarin met gespannen aandacht de woorden moeten worden verbeid: *Zaire! vous pleurez?* Het glanspunt in het artikel in *de Gids* is eene soort van wraak, op mij genomen, omdat ik mij veroorloofd heb, aanmerkingen te maken op zaken, die de Heer Rombach in de Tweede Kamer der Staten-Generaal had voorgestaan. Wraak heeft voor mij geene waarde; voor wraak, haat en dergelijke onedele aandoeningen van anderen ben ik volstrekt niet gevoelig; ik heb er geen tijd voor en het leven heeft ook eene veel te hooge beteekenis, om daarbij stil te staan. Aanvallen kan men in het leven niet ontgaan; van zekere klasse van lieden hebben zij geene waarde; en komen zij van eene zijde, waarin eenig gewigt ligt: bij den slag van Waterloo hadden de Franschen Wellington ontdekt, die op zijn rustigen Copenhagen kalm zijne bevelen gaf. De rondom hem fluitende kogels deden de mannen zijner omgeving den Hertog smeecken, van plaats te veranderen; het antwoord

meester maken. Maar zulke misbruiken thans daargelaten: hoe komt men tot eene goede keuze van Vertegenwoordigers?

In Nederland weet iedereen, dat die keuze in geen enkel opzigt den naam verdient, dien zij draagt. Niet dat wij geene waarachtige Volks-vertegenwoordigers in onze Staten-Generaal zouden bezitten: er zijn vele kundige, geschikte en hoogst achtbare mannen in gezeten, maar de wijze, waarop zij daar gebragt zijn, is zóó gebrekkig, dat, met een klein verschil in de omstandigheden, niet zij zouden gekozen zijn, maar volmaakt ongeschikte en onbekwame personen in hunne plaatsen hadden kunnen treden. Die ongeschikte en onbekwame mannen komen elders, of op andere tijden, uit dezelfde stembus, waaruit een voortreffelijke te voorschijn trad.

Is nu een volk rijp voor het stelsel, zoo hinderen die ongeschikte en onbekwame mannen niet, of weinig; de krachtige Regering en de waarachtige Vertegenwoordigers des volks overschaduwen dan de ongeschikten en onbekwamen, zoodat deze laatsten in het algemeen zelden meer kwaad doen, dan dat zij de zaken nu en dan een weinig ophouden.

Zoo hinderen zelfs eenige sociaal-demokraten in de Deutsche Vertegenwoordiging niets hoegenaamd, en hebben Iersche demagogen in de Engelsche Huizen geen spoor van invloed. In Frankrijk, in België, in Italië, in Oostenrijk-Hongarije, in Spanje en in Griekenland is het anders, en in ons lieve Vaderland gaan wij volkomen gebukt onder gekozenen des Volks, die aan het Bestuur alle vastheid ontnemen en tal van onheilen scheppen.

Eene zoogenaamde volks-keuze kan bij ons uitgaan van hem, die in zijne zaken te weinig voorspoed heeft, of wel eenigen tijd van het jaar in 's Hage wil doorbrengen. Hij laat zich dan door een paar van zijne vrienden in eene kiesvereeniging, zooals zij heet, aanbevelen; en aankondigingen in couranten en strooi-biljetten doen dan het overige, om den man, die welligt van een Volks-vertegenwoordiger zooveel heeft,

als een konijn van een smid, te brengen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De kies-vergaderingen zijn bij ons zelden in de handen van mannen van stavast; het meer bezadigde deel des volks blijft aan zijn werk en heeft zóó weinig begrip van openbare aangelegenheden, dat in die kies-vereenigingen veelal niet meer dan een 20 à 30 kies-gerechtigden zijn. En als de dag der stemming nadert, vraagt de groote massa der kiezers aan dezen of genen, welken naam hij op zijn billet moet invullen. Wat bij ons volks-keuze genoemd wordt, kan veilig gehouden worden voor eene ijdele vertooning, waarbij in het algemeen, de bovengenoemde beste uitzonderingen daargelaten, slechts sprake is van den wensch van hem, wiens naam ten slotte bij meerderheid komt uit die zoo indrukwekkende, groote blikken bus.

Reeds om deze reden is een nauwkeurig toezien van het volk op de handelingen van sommigen, die heeten het Volk te vertegenwoordigen, maar het niet doen, onmisbaar.

Ziedaar alweder het onvolmaakte in dit ondermaansche: de Monarch heeft eene Constitutie, maar hij kan toch met zijne Raadslieden te ver gaan en buiten de juistheid treden; men stelt dan gekozenen des volks naast hem, maar dat kiezen geschiedt deels ten eenen male gebrekkig, en zoo is het volk nu wel verplicht, het oog te houden op het geheel en inzonderheid op die gekozenen, welke op eene plaats verkeeren, waar zij niet behooren en 's Lands zaken niet naar waarde kunnen behartigen. Er is een rad meer aan den wagen gebracht, maar de leiding van 's Lands zaken kan nog zeer ongelukkig zijn, en bijzonder ongelukkig worden juist door de gekozenen des volks.

In dezelfde mate wordt het toezigt van het volk op hetgeen de Volks-vertegenwoordiging doet, noodzakelijker, waarin die Vertegenwoordiging zich vooruitzet en de Regering terugdringt; want dan zijn de rollen omgekeerd en behoeven de Volks-vertegenwoordigers Controleurs, omdat zij

nu Regering geworden zijn. Niet waar? De Regering moest gecontroleerd worden door gekozenen des volks; wanneer nu die gekozenen in meerdere of mindere mate Regering worden, moeten zij op hunne beurt worden gecontroleerd, en daar men hiertoe geene gekozenen van den tweeden rang heeft, blijft er niets anders over, dan dat diegenen uit het volk, welke kennis van zaken hebben, uit eigene beweging spreken.

In Nederland is men — daaraan twijfelt niemand meer — in snelle vaart naar de Volks-souvereiniteit, dat is te zeggen: wij zijn voor een aanzienlijk deel in de handen van eenige vrienden, die elke Regering bemoeijelijken, welke zij niet op het kussen gebragt hebben. Deze Heeren jagen niet slechts naar de beste betrekkingen, maar van hen gaat ook een afbreken uit, waarover zich allen bedroeven, die oogen hebben om te zien en hun Vaderland liefhebben. Zoo deze lieden zich gewerkt hebben in de Staten-Generaal, of ook in de Provinciale Staten, of in de Gemeenteraden, trachten zij meer en meer naar boven te komen en te worden Inspecteurs van het Lager Onderwijs, Inspecteurs der Geneeskunde, Burgemeesters, Leden van Regterlijke Collegiën; of zij dringen en dwingen om Ministers te worden, Leden van den Raad van State, Commissarissen des Konings in de Provinciën, zelfs Gouverneur-Generaal van Nederl. Indië.

Dit is eene oneindige bron van verderf voor Nederland, daar lieden, die dikwerf de bekwaamheid missen, de gewigtigste stellingen innemen.

Een gekozene des Volks kan *dán* alleen dat volk goed vertegenwoordigen, wanneer hij is een man van wijsheid. Hij behoort geheel en al verheven te zijn boven een streven naar persoonlijk voordeel, en elk neefschap moet hem onbekend zijn; hij moet wezen vrij en onafhankelijk en hebben *le courage de son opinion*. Hij moet een man wezen van algemeene beschaving en van gezond verstand;

bijzondere kennis van Staatszaken heeft hij niet noodig, en alle bijzondere kundigheden, die hij in een bedrijf, in letteren of wetenschappen hebben mag, laat hij te huis, wanneer hij naar 's Lands vergaderzaal gaat; daar blijft hij kort; laat de Regering alzoo zooveel mogelijk vrijen tijd; daar dringt hij nooit in bijzonderheden door, maar laat die aan de Regering over; daar controleert hij de hoofdrijving en spreekt daarover zijn oordeel duidelijk uit; daar praat hij dus niet meer, dan hoog noodig is, in het openbaar, maar legt zijne kracht in de Afdeelingen 1); daar onthoudt hij zich van elke aanmatiging tegen het Bestuur, zoo het in 't algemeen goed is, maar steunt dit; en van daar gaat hij weder naar huis, om zijn persoonlijk leven rustig voort te zetten.

Heeft men er nu bij ons alles op ingerigt, om zulke élitén te bekomen? Gij tracht thans vooral menschen te leeren kennen, door hen te examineren: examineert Gij ook naar vastgestelde regelen de gekozenen des Volks? Of welke bepalingen hebt Gij ter uitsluiting van onbevoegden, en ter bevordering der keuze, zooveel mogelijk, van de beste menschen uit het Land? Kiest Gij de oudsten en geeft Gij aan dezen eene eerste plaats in de Volks-vergaderingen, zooals dit nog de roodhuiden in Amerika doen? Voor de Eerste Kamer hebt Gij, en te regt, een filtrum, en is er bovendien regt goed vastgesteld, dat alleen lieden, die wat te verliezen hebben, hier eene plaats kunnen innemen; maar voor de Tweede Kamer ontbreekt elk middel van

1) Men spreekt bij ons van *het Parlement*; maar onze Grondwet kent dit niet; het behoort tot den Regeringsvorm van Engeland. Bij ons behooren de Volks-vertegenwoordigers wel goed toe te zien en goeden raad te geven, maar, hoezeer het nergens is uitgedrukt, ligt het in onze Staats-regeling, dat die Vertegenwoordigers weinig in het openbaar spreken. Dat spreken bevordert wel den hoogmoed van onbekwamen, maar wordt door de belangen van het Land slechts in hoofdzaken gevorderd.

zuivering; slechts weinige burgers missen het regt, om mede te kiezen: een kleine census is eene hoofd-bepaling, en alzoo zijn alle deuren wijd opengezet, waardoor onbekwaamheid en ongeschiktheid kunnen dringen, om nu het hoogste woord te gaan voeren in 's Lands vergaderzaal. Wat zoudt Gij zeggen, indien men U het water, dat van de reinste en van de onreinste plaatsen zamenvloeit, te drinken gaf, zonder de minste zuivering daarvan in het werk te stellen? Filtreert Gij dat water niet? Is het een overblijfsel van eene oude phrase, die welligt nooit voor waar is erkend, namelijk: *Vox populi vox Dei?* Sedert wanneer is de meerderheid zamengesteld uit de beste menschen? Zonder strenge bepalingen en zonder zuiveringsmiddelen bekomt Gij slechts ongeluk door zoogenaamde vrije keuze van het Volk. Gij volgt daarin eenvoudig aangenomene gewoonten; Gij ziet het gebrekkige der uitkomst, en Gij gaat toch voort.

Zoolang het volk Vertegenwoordigers kiest naar slechte grondslagen, zoolang is goed regeren onmogelijk. Ja, alles blijft hier onvolmaakt; maar zooals men aan kinderen messen en vuur onthoudt, zoo behoort men ook buiten de kiezers te sluiten de zoodanigen, die de beschaafde Maatschappij teregt als kinderen beschouwt. Er moeten even deugdelijke waarborgen zijn ter verkrijging van eene goede Volks-vertegenwoordiging, als ter bekoming van eene krachtige Regering.

Wat de gekozenen aangaat: ook hier behoort beperking te bestaan. Niet elkeen is geschikt voor zulk eene betrekking: lieden van den Geestelijken stand, Onderwijzers der jeugd, Geneeskundigen, Advocaten, Militairen, enz. behooren niet in 's Lands vergaderzaal; daar behoeft men lieden van algemeene ontwikkeling en van ervaring, mannen, onafhankelijk van de fortuin, Burgemeesters van grootere plaatsen, Leden van de Provinciale Staten, mannen uit de wetenschap, den handel en de nijverheid, die zich hebben teruggetrokken en stil leven. Zoo men dan aan de Leden der Ver-

tégenwoordiging, van wege de Regering, alle voorstellen vooraf in druk te huis zendt, zoodat zij, voordat zij ter vergadering komen, deze kunnen overwegen, en men houdt hen in een geheel jaar te 's Hage niet langer dan eene maand, verdeeld in twee, drie of vier deelen, kunt Gij ware élitén des volks bekomen. Zoo Gij dan schrandere Ministers, een krachtigen Raad van State, en kundige Hoofd-ambtenaren hebt bij de Departementen van Algemeen Bestuur, dan kan het woord *Staat* eene waarheid worden.

Boven alle dingen is het noodig, dat Vertegenwoordigers des volks wel zekere bedieningen kunnen behouden, die zij hebben, als zij gekozen worden, maar van alle voor hen nieuwe ambten verwijderd blijven gedurende eenige jaren, nadat zij opgehouden hebben, Vertegenwoordigers des volks te zijn; dat jagen naar ambten door hen, die door de stembus in het licht gebracht zijn, is eene hoofdbron van bederf van onzen Staat. Niet minder verderfelijk is het, dat pas ontslagen Ministers, veelal door partijzucht weggedrongen, zich onmiddellijk weder in de Tweede Kamer weten te werpen, om aldaar zich over hunne uitwerping te wreken; op deze en dergelijke wijzen is de achting voor de Volks-vertegenwoordiging bij ons ondergegaan. Niemand zegge, dat er niet zeer vele uitnemende mannen onder ons volk gevonden worden; rigt het daarheen, dat dezulken waarlijk U vertegenwoordigen, of berust in den ondergang van het Land 1).

1) Eene controlerende Vertegenwoordiging des volks zal zoolang storend blijven inwerken, tot men zal gekomen zijn tot de volgende overtuiging:

Gij hebt hiervoor noodig geheel en al onafhankelijke, wijze en bezadigde menschen; daarvan is in geen Land overvloed; zoek het dus ook hier in *multum* en niet in *multa*. Stel dat Nederland heeft 4,000,000 inwoners, dan zijn 20 Leden voor de Eerste en 40 voor de Tweede Kamer zeker wel het maximum; hoe kleiner het aantal Leden is, des te gemakkelijker kunt Gij er beste menschen voor bekomen.

Verhef het regt, om mede te mogen kiezen, tot een pligt, en stel groote boete op het verzuimen van dien pligt.

Hoe oneindig verre zijn wij verwijderd van hetgeen ik hier in het kort geschetst heb en waarvan de juistheid door niemand kan worden ontkend!

Hef het geheim der stemming op, en maak haar openbaar, zoodat elkeen zien kan, door wien die gekozen is. Wie zich niet vrij genoeg gevoelt, om in het openbaar zijne stem uit te brengen, verdient het regt van kiezen niet. Op deze wijze hebt Gij in den eersten tijd wel meer volks-beweging, maar Gij heft spoedig het meerendeel der intrigues op.

Stoor U bij het stemmen niet aan plaatselijke gelegenheden, om het stembillet te kunnen inleveren, want de genoemde openbaarheid maakt het persoonlijk inleveren van het billet onnoodig.

Verbied in zaken van verkiezingen alle zamenkomsten, alle openbare aanbevelingen, dus ook alle strooi-biljetten, enz. Bij die zoogenaamde leiding der verkiezingen wordt juist het bedrog gepleegd en worden onbekwamen ingeschoven. Het raad inwinnen blijft natuurlijk geoorloofd, en zoo doende zullen alleen de zoodanigen gekozen worden, die men daartoe verzoekt, en houdt een Lidmaatschap der Vertegenwoordiging op, een baantje te zijn. Voer voor elke verkiezing voor de Eerste Kamer, voor de Tweede Kamer, voor de Provinciale Staten en voor de Gemeente-raden een eigen filtrum in, zoodat de plaatsnemenden nooit direct gekozen, maar eenmaal gefiltreerd zijn, en laat het filtrum steeds nauwere openingen hebben, naarmate Gij te doen hebt met keuzen van meer gewigt.

Heb een census naar belasting, maar voer ook een census van intelligentie en van maatschappelijk bestaan in, zoodat mannen van wetenschap en van kunst, of anderen, die goede Staatsburgers zijn, door den geldelijken census niet worden buitengesloten.

Sluit buiten de kiezers allen, die een onteerend bedrijf uitoefenen, en breng daartoe zeker ook alle verkoopers van sterken drank; voorts hen, die hunne burgerschaps-regten missen, en allen, die in beschaving te laag staan, om te weten wat een Staat en wat kiezen is. Hoe lager Gij den census (zedelijken, maatschappelijken en geldelijken) stelt, des te meer blijft Uwe volkskeuze het karakter behouden van een dobbelspel.

Een goede vriend deelt mij mede, wat ik trouwens kon verwachten, dat kundige mannen in bovengenoemden zin voorstellen hebben gedaan. Onze voortreffelijke G. W. Vreede heeft reeds in 1870 in zijne Brochure *Onze volksgeest het openbaar stemregt* voorgestaan. Thorbecke schijnt in de Debatten over de kieswet 1850 *openbaarheid* voor de toekomst gewenscht te hebben. (*Parlementaire Redevoeringen*, II. bl. 108, op Art. 39). De Bosch Kemper heeft meermalen *den pligt* der kiezers doen uitkomen, boven het beweerde regt om daarvan naar willekeur gebruik te maken.

Ik eer opregt en geheel die uitnemende mannen, die in onze Staten-Generaal eene plaats willen innemen, en die plaats in waarheid vervullen, zooals ik deze daar in het kort teekende; aan hun streven hebben wij het te danken, dat wij niet reeds in 1848 of in 1849 zijn ondergegaan; aan hen danken wij, dat wij nog een bestaan hebben. Maar de pogingen van de vrienden zijn niet verzwakt; integendeel, zij klimmen en nemen groote proportiën aan; ieder burger, daartoe geroepen of niet, zal zich dus te overtuigen hebben van den plicht, om op zulke gekozenen des volks een wakend oog te houden, die dat volk niet vertegenwoordigen.

Er zijn er, die meenen, dat zij met het ambt ook de bekwaamheid bekomen en, door gekozen te worden, op eenmaal van gewone burgers Staatslieden worden van het eerste water; maar juist deze dwaling is eene hoofdbron van ongeluk: onbekwaamheid blijft onbekwaamheid en ongeschiktheid blijft ongeschiktheid.

Er is voor het volk dus genoeg te doen, wanneer gekozenen uit dat volk in de Staten-Generaal den verkeerden weg opgaan, zich bemoeijen met dingen, waarvan zij geene kennis hebben, en door hunne redevoeringen en uitgebragte stemmen aan de openbare zaak schade doen. In een vrij Land is elk deskundige daartoe geroepen. In Nederland heeft gelukkig elkeen het regt, billijke openbare kritiek uit te oefenen, zelfs op alle Regerings-daden en alzoo ook op elk woord, dat in 's Lands vergaderzaal, ook door gekozenen des Volks, moge gesproken zijn. Die kritiek komt soms voor het oogenblik te laat, want de Heeren Staten besluiten dikwerf onmiddellijk na het uitbrengen van hunne persoonlijke aangevoerde gronden. Maar geheel te laat is het nooit, om opregte en gezonde kritiek uit te oefenen op hetgeen er in eene Volks-vertegenwoordiging is gezegd of gedaan. De Verslagen der Afdeelingen te overwegen en daarop het oog te vestigen, is vóór alle dingen van gewigt. Voor het oogenblik blijven de gemaakte op-

merkingen welligt zonder gevolgen, maar vroeger of later— want het leven der Staten-Generaal is eene soort van *perpetuum mobile* — kunnen zij van nut zijn.

Wat tot eene gezonde *openbare* kritiek behoort, is elkeen bekend. Over *bijzondere* kritiek hebben wij niet te handelen, dat is over die, welke betrekking heeft tot het bedekte, persoonlijke leven; de *openbare* kritiek omvat hetgeen openbaar is: zaken en personen alzoo, alle personen, die in het openbaar iets doen, inzonderheid wanneer zij eene openbare betrekking vervullen. Niemand is hier buitengesloten, dan het Geëerbiedigd Hoofd van den Staat. Ik zeide: inzonderheid zij, die eene openbare betrekking vervullen; zij toch behooren vóór alle anderen te handelen in den zin, van de belangen des Lands te bevorderen; en tot de ware vrijheid behoort alzoo, dat men, mits met de waarheid voor oogen, openbaar aanmerkingen maken mag op de Ministers en de Vertegenwoordigers des volks, de Leden der Hooge Collegiën van Staat, de Leden der Regterlijke Magt, alle Geestelijken, die in het openbaar optreden, alle openbare Onderwijzers, alle Geneeskunst-oefenaren, alle Militairen van alle rangen, en voorts alle anderen, die in andere openbare bedieningen geplaatst zijn. Voorts valt onder deze openbare kritiek niet slechts elke daad, door de genoemde mannen in hunne betrekking bedreven, maar ook wat door elken anderen burger van den Staat in het openbaar wordt verrigt, op het tooneel, in de kunst, enz., in koffijhuizen en op straat. En wat de daden aangaat, die onder deze openbare kritiek vallen: niet *éne* enkele valt er buiten, zoo zij slechts openbaar en eene openbare behandeling waardig zijn. Hiertoe behooren dan, naast die daden, gesproken woorden en niet in de laatste plaats openbare geschriften.

Van dit alles is iedereen overtuigd. Hoe verre men in die openbare kritiek gaan mag, wordt vooreerst door de Wet aangegeven, en in de tweede plaats door den

maatstaf, dien men gewoon is *fatsoenlijkheid* te noemen. In openbare kritiek te blijven buiten elke persoonlijkheid is onmogelijk: men zegt, dat die Minister geen vertrouwen meer verdient, en men bestrijdt hem persoonlijk; men zegt, dat die Onderwijzer onbekwaam is; men zegt, dat die Predikant ongeoorloofde zaken op den predikstoel gebragt heeft; men zegt, dat die Commissaris van politie zijn pligt verzuimd heeft; men zegt, dat die Kapitein op ongeoorloofde wijze op het volk heeft laten schieten; men zegt dit alles en duizendmaal meer, en dit alles is enkel persoonlijk.

Hoe verre mag men dan in dit persoonlijke gaan, niet slechts naar de Wet, maar naar de redenen van fatsoenlijkheid?

Den *mensch* late men geheel en al buiten overweging, want dien kan men niet kennen; die mensch kan ook, terwijl Gij hem b.v. te regt openbaar afkeurt als onbekwaam en ongeschikt voor zijne betrekking, veel beter mensch zijn, dan Gij of ik; en voorts: *wat Gij niet wilt, dat U geschiedt, doe dat ook aan een ander niet*. Men blijve in openbare beoordeelingen bij hetgeen het algemeene belang vordert, en voorts bij hetgeen men zeker kent en zeker weet. En bestaat bij U of mij de bedoeling, om persoonlijk te kwetsen, zoo zijt Gij of ik verachtelijk. De Wet straft zeer sterk lichamelijke aanvallen, maar zeer zwak zedelijke. Op laster is thans eene onbeduidende straf gesteld: weleer sneed men lasteraars de tong uit.

Elkeen heeft dan in een vrij Land het regt van spreken, zoo hij meent iets te zeggen te hebben; maar er zijn er toch, die meer regt hebben dan anderen, en daartoe behooren de deskundigen. Zij hebben niet slechts het regt, maar zij zijn verpligt te spreken, zoo zij zien, dat het algemeen belang geschaad wordt. Zij hebben geen mandaat bij zoogenaamde volks-keuze, maar zij hebben een bevel,

dat uit hunne liefde voor het volk ontspruit; en in dit bevel achten zij zich sterk, zoo zij door bijzondere zaak-kennis hebben geleerd, hoe het wezen moet. Zoo wordt het ook in alle vrije Landen verstaan: mannen, in hooge Collegiën geplaatst, of tot het hoogere Staats-leven in betrekking staande, treden in vrije Landen telkens en telkens vrij op, om — eenvoudig hun pligt raadplegende — de uitkomsten hunner onderzoekingen ter algemeene kennis te brengen, en inzonderheid, wanneer eene Regering of Vertegenwoordiging van den goeden weg wijkt. De Hoogleeraren, de mannen der Gymnasiën, de bedienaars der Godsdienst, de Staats- en Regtskundigen, de invloedrijke mannen van kunst, van scheepvaart, handel en nijverheid, van landbouw staan in dezen pligt bovenaan: en zoo derhalve een van dezen, wie dan ook, die deskundig is, zonder aanzien des persoons de waarheid voorstaat, met kennis van zaken en goed voorbereid, verdient hij de erkenning, dat hij hierin zijn Land en Volk lief heeft.

Geldt het optreden van deskundigen zaken, die door zogenoemde Volks-vertegenwoordigers zijn voorgestaan, en worden deze openbaar aangesproken over hetgeen zij in 's Lands vergaderzaal hebben gezegd, dan wordt dit niet zelden euvel geduid, omdat sommige Vertegenwoordigers des volks zich gaarne ook daarbuiten met een schild van onschendbaarheid omgeven; maar naar de eenvoudige opvatting der dingen behooren zij te staan voor hetgeen zij gezegd hebben, of het zou met de vrijheid gedaan zijn. De Heeren Staten zeggen en besluiten wat zij believeen, maar in het vrije Land blijft eene eerlijke kritiek hier niet slechts een regt, maar is ook een pligt.

Bepalen wij ons dan nader bij de vraag, in hoeverre een gewoon burger het regt heeft en zijn pligt eischt, kritiek uit te oefenen op Leden van de Staten-Generaal. Mijne persoonlijke meening is de volgende:

Voor mannen als I. K. van Goltstein, H. A. M. van Asch

van Wijck, van Foreest en voor tal van anderen, om van de levenden niet te gewagen, had ik de hoogste achting als Vertegenwoordigers des volks; anderen, die mede de beste menschen der wereld kunnen zijn, zie ik in 's Lands vergaderzaal dingen voorstaan, waarvan mij het verderfelijke in elke rigting bekend is. In zulke gevallen deelde ik sinds 1848 somtijds mijn oordeel mede, en meestal gold dit een Lid van de vereeniging, die zich bij ons noemt de *liberale partij*, wier streven ik in het algemeen schadelijk acht voor het Land.

In de latere jaren hervatte ik die opmerkingen, met name in de zaak van Hooger Onderwijs, en meer in het bijzonder van de opleiding der Geneeskundigen. Persoonlijk belang had ik hierbij evenmin, als bij hetgeen ik vóór ruim 25 jaren voorstond, toen mij daarover de afkeuring van de mannen der partij in ruime mate gewerd. Toen sprak ik naar mijn beste weten, zooals ik het meende, en thans doe ik het nog.

Onder de Leden der Tweede Kamer, met wie ik in zake van Geneeskundig Onderwijs zoozeer verschil, als er verschil mogelijk is, behoort Doctor Rombach. Persoonlijk is deze Heer mij onbekend; ik weet niets goeds en niets kwaads van hem en dus houd ik hem voor een goed mensch, en waren alzoo persoonlijke aanvallen, van mijne zijde op hem gerigt, volslagen onmogelijk. Maar niet ééne zaak, die hij in de Kamer voorstond en ik kon beoordeelen, heb ik kunnen goedkeuren.

Om nu, zoo het mogelijk ware, dezen Heer tot andere zienswijze te brengen, heb ik reeds vóór zeven jaren voor hem het middel in toepassing gebragt, waarbij ik mij dikwijls zoo wel bevonden heb, namelijk: ik schreef hem een brief en deed hem daarin onder vier oogen datgene opmerken, wat hij, naar mijne besliste meening, in 's Lands vergaderzaal onjuist voorstond.

Was het alzoo goed gehandeld of niet, en was het mij,

zoo handelende, te doen om iets anders, dan om het algemeen belang voor te staan?

Ik deel deze correspondentie van 1872 zoo dadelijk mede. De heer R. is na dien tijd, niet meer in dezelfde, maar in andere zaken, naar mijne overtuiging, in 's Lands vergaderzaal voortgegaan, dingen te verkondigen, die voor het Land hoogst nadeelig zijn. Daarop heb ik hem in het openbaar de aanmerkingen gemaakt, die ik te maken had; nooit heeft hij daarop een woord geantwoord, waarschijnlijk in het gevoel van onschendbaarheid als Lid van de Tweede Kamer. Onlangs evenwel heeft hij in het N^o. van Februarij van *de Gids* van dit jaar zich den uitval omtrent mij veroorloofd, waarvan ik hierboven gesproken heb.

Geene wederlegging, maar een persoonlijke uitval behoort nu tot den laagsten trap van hetgeen men in geschriften doen kan. Mijne opmerkingen kunnen onjuist van inhoud en afkeurenswaard van vorm geweest zijn: dan is het desnoods goed, met gelijke munt betaald te worden, en niemand, die kritiek uitoefent, mag hiertegen opkomen.

Geldt het echter hier alleen een oordeel tegenover een oordeel, wanneer een gewoon burger aan een Vertegenwoordiger van het volk fouten opmerkt over hetgeen hij voorstaat? Ook de onbekwame Vertegenwoordiger is eene soort van magthebbende en bepaalt door het uitbrengen van zijne stem, wat voor het Land geschieden zal. En bleef het hier slechts bij: in de Staten-Generaal kent men, helaas! tot groot verderf van het Land, aan zoogenaamde deskundigen bijzonderen invloed op de zaken toe.

In Geneeskundige aangelegenheden b.v. brengt men den Heer Rombach tot hetgeen men tegenwoordig noemt *specialiteiten*; in de Kamer en voor de Regering is hij een man van groot gezag als *specialiteit*, en, terwijl hij, zooals ik zal aantoonen, geene kennis heeft van datgene, waarvoor hij zich uitgeeft, heeft men aan den Heer Rombach veel onheil te wijten in zaken, die in den laatsten

tijd van de Tweede Kamer en van de Regering zijn uitgegaan. De Heer Rombach was de aanvaller van veel goeds in ons Staats-leven, en ik ben als verdediger en handhaver van dat goede opgetreden.

De Heer R. heeft partij-Regeringen opgezweept, om deze veel kwaad te laten doen in Geneeskundige aangelegenheden, en hij heeft, als gekozene des volks, aan die Regeringen zijn steun verleend. Daardoor ook zijn de Geneeskundige zaken bij ons op de schromelijkste wijze in verwarring gebracht, en heeft het Hooger Onderwijs vele gevoelige slagen moeten ondergaan. Tegen die verderfelijke pogingen heb ik mij gekant, en mij in de bres gesteld voor de *bona causa*, naar eene overtuiging, die ik reeds in vele geschriften had uitgedrukt, vóórdat ik wist, dat er een Heer Rombach bestond.

Die zaak is van mijne zijde dan ook ver van eene persoonlijke verwijderd; voor zooverre zij eene persoonlijke schijnt, is zij mij in de hoogste mate onaangenaam; maar aangenaam was het mij nooit, om tegen de verwoesting op te komen, die door de vrienden in zoo ruime mate is uitgestort over het lieve Vaderland.

Discussiën van dezen aard komen onder ons zeldzaam voor, zooals zij behooren gevoerd te worden. De Engelsen verstaan dit het best; daar kan men warm schrijven en redekavelen over alle zaken van het openbare leven; bij ons verstaat men bijna zulke discussiën niet; de deskundigen hebben wel een oordeel, maar veelal niet grondig genoeg, om de zaak te doorzien; men vreest ook te veel bij ons met open vizier in het strijdperk te treden, omdat er genoeg zijn, die door naamloos geschrijf of op andere wijzen hen, die rondweg voor hun gevoelen uitkomen, ondergraven en het liefst dooden, om vrij spel te hebben en de openbare zaak in hunne onkunde of om andere redenen een weg uit te zenden, die ten verderve voert.

Ons Land telt vele waarachtige Vaderlanders; ik meen

zelfs, dat zij, die dit niet zijn, uitzonderingen zijn. Maar die waarachtige Vaderlanders steken veel te weinig de handen uit de mouw, hebben veel te veel goed vertrouwen op lieden, die van dit vertrouwen misbruik maken, en eene zekere gemakzucht is bij vele uitnemende Vaderlanders niet te ontkennen. Maar vooral dat »het zal zulk eene vaart niet nemen», of »het is zoo erg niet», of »het zal wel te regt komen», en dergelijke uitdrukkingen meer, zijn onder ons zoo gewoon, dat eene discussie, die in kracht ten slotte van geene meerdere beteekenis is, dan een haard, die goed brandt, alligt bij ons voor eene uitbarsting van een vulkaan gehouden wordt. Men acht dan ook warme discussiën bij ons in het algemeen vreemd aan goede manieren. Inderdaad, waar men aan die discussiën een zuiver persoonlijk karakter geeft, zijn zij buiten de grenzen der beschaving. Maar is warmte, is ijver, is gloed niet meer geoorloofd, waar het beginselen geldt? Mag er geen zwaard meer getrokken worden ter bevordering van de hoogste belangen des Lands, en ter bestrijding van hetgeen dit schaden kan? Geldt nog slechts één regel, namelijk: *virtus post nummos*? En heeft eene soort van schelden dezelfde, of welligt nog meer kracht, dan gezonde argumentatiën, dan laat ik het geheel gaarne aan U over, maar ben niet mede van de partij.

Voor mijn deel wil ik met een oogopslag rekenschap geven van mijn optreden tegen den Heer R., van mijn waarlijk persoonlijk optreden, maar niet persoonlijk in den lagen zin: van den man zelven, dat is, van zijn karakter, zou ik mij schamen, indien ik er ter waarde van eene zandkorrel van zou afdoen.

Ook ik behoor onder degenen, die hun leven gegeven hebben aan de vorming van goede Doctoren in de Geneeskunde; ik heb dat met hart en ziel gedaan en er zooveel kracht in gelegd, als ik had; het is zelfs mijne hoofdtak geweest in mijn maatschappelijk leven, en ik heb op deze

mijne gebrekkige pogingen de goedkeuring van duizenden ontvangen. En mijne overtuiging en die goedkeuring hebben mij dan volkomen doen verstaan: *wat Gij daarin voorstondt, was goed.*

Daar komen nu vóór eenige jaren afbrekers, wier schadelijk streven ik, naar al wat ik vroeger gedacht en gedaan had, moest afkeuren en bestrijden. In 1865 begon de verdelging in het uitvaardigen der Geneeskundige Wetten; alles werd overhoop geworpen en een nieuw kaartenhuis gesticht, *dat in 1878, en dus na 13 jaren, reeds geheel vermolmd was en ineen stortte.* De Heer Rombach heeft aan dat kaartenhuis zijn deel; hij handhaafde het met al zijn vermogen.

Is hij nu in 1878 overtuigd geworden, dat hij den Geneeskundigen stand mede te gronde rigt? Hooren wij hem in *de Gids*, Febr. 1879, bl. 382.

Na met anderen de fout begaan te hebben, om het *nut* der Latijnsche taal voor de Geneeskundige praktijk te verwarren met het onmisbare, dat in eene goede Latijnsche *opvoeding* gelegen is, — eene verwarring, waarvan de Heer R. waarschijnlijk niets gevoelt, — en na alzoo het Latijn voor Geneeskundigen te hebben verworpen, gaat hij dus voort: »Deze „denkbeelden hebben snel veld gewonnen” (namelijk bij hen, die de genoemde verwarring mede hebben gemaakt). »Bij »de behandeling der Wet op het Hooger Onderwijs in de »Tweede Kamer (1876) werd het amendement Rombach, om »den Doctorsgraad in de medicijnen ook verkrijgbaar te »stellen voor hen, die geene klassieke studiën gemaakt hebben, »met eene aanzienlijke meerderheid verworpen, en slechts »twee jaren later, bij den even onredelijken als fellen »strijd tegen de artsen-wet, vernam men nauwelijks oppositie tegen het gemis van Latijn onder de vereischten ter »toelating tot de faculteits-examens voor de artsen. Ook »hier dus weder bevestiging van het: *Les idées marchent.* »Toch acht ik het niet wenschelijk, dat de klassieke stu-

»diën door de toekomstige medici geheel verwaarloosd worden.»

Zooals men uit den nagel den leeuw kent, zoo kent men ook uit den tand het knaagdier. De taal, door den Heer R. daar gesproken, drukt zijn leven uit als Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Wat staat nu lieden als mij en anderen te doen? Moeten wij dat alles stilzwijgend aanzien, of moeten wij de wapenen opnemen voor hetgeen honderd duizenden van ons geslacht goed geacht hebben? Ik heb het laatste gedaan en blijf het laatste doen, en ik had het groote voorregt, zooals ik bl. 259 en volg. hierboven uitvoerig heb uiteen gezet, als medestrijders naast mij te hebben bijna al de Geneeskundigen van het groote Duitsche Rijk.

En hiermede acht ik nog nader toegelicht, dat ik de wapenen niet nederleg, voor het uur geslagen is, waarop ik ze niet meer hanteeren kan.

Bij den togt naar Chatham had de bemanning van *the Royal Oak* het schip, dat door de onzen in brand was gestoken, verlaten; de Kapitein Douglas bleef echter achter, en toen men hem toeriep, dat hij nog gemakkelijk zijn schip kon verlaten, was zijn antwoord: «dat hij daartoe bevel noodig had;» hij verbrandde met zijn schip.

Private wisseling met den Heer Rombach in 1872.

Meermalen werd, sedert de Wet op de Geneeskunde in 1865 was uitgevaardigd, in de Tweede Kamer bij de behandeling van het budget gesproken over de opleiding der Kweekelingen voor de Pharmaceutische dienst in Ned. Indië, die te Utrecht aan de Hoogeschool onder mijn opzigt plaats had. Er was toen een algemeen streven, om te Amsterdam al het Geneeskundig onderwijs te doen geven, dat in

Nederland gegeven werd. De bloeiende Militaire Geneeskundige school van Utrecht werd naar Amsterdam verplaatst; het Staats-examen was toen de vlag, waaronder men zich verenigde; de Pharmaceuten, die aan de Hoogeschool te Utrecht voor Indië werden opgeleid, moesten in dezelfde passen gedreven worden, als de Militaire Geneeskundige kweekelingen. Bijna telken jare had ik bij het Ministerie van Koloniën te verdedigen, dat de Indische Militaire Pharmaceuten te Utrecht best geplaatst waren; en daar ik den ondergang der Amsterdamsche Militaire Geneeskundige school en der Geneeskundige Staats-examens zoo goed doorzag, als elk een, die er toen zijne aandacht op vestigde, hinderden mij niet weinig de onbekwame aanvallen, die over de Utrechtsche Pharm. school door den Heer Rombach in de Tweede Kamer werden gedaan.

Ik schreef hem alzoo den volgenden brief, om hem eenvoudig van zijne dwaling terug te brengen.

Bennekom, 28 October 1872.

Wel Edet Zeer Gel. Heer!

Uit het Dagblad van Z. H. en 's Gr. verneem ik, dat door UEd. in de Tweede Kamer 26 Oct. l.l. aan Z. E. den Minister van Kol. het wenschelijke is betoogd, om de kweekelingen voor de Pharm. dienst in Ned. Indië niet meer te Utrecht te doen opleiden, maar dat op hen de Wet van 1865 moge worden toegepast.

Misschien is UEd. bekend, dat ik, zoolang die opleiding bestaat, met hare leiding ben belast geweest, en zelfs aan den avond mijns levens nog daarmee belast ben.

Ter goeder trouw meen ik nog, dat deze zaak uitnemend werkt, en daar ik haar door en door ken, ook in haar optreden in Indië in de praktijk van het leven, zou UEd. mij zeer verplichten, mij wel te willen doen weten, op

welke gronden UEd. vermeent, dat zij minder goed is dan *geene* opleiding, en een zoogenaamd Staats-examen.

Ben ik onbescheiden, zoo ik dit verzoek doe, enkel in het belang der waarheid, — want van persoonlijk belang kan in mijne stelling geene sprake zijn, — dan vraag ik bij UEd. voor die onbescheidenheid vergeving.

Onbekend met UEd. woonplaats, rigt ik dit schrijven naar 's Gravenhage.

Ik heb de eer te zijn

UWelEd. dv. dienaar,
(get.) G. J. MULDER.

Hierop ontving ik het volgende antwoord:

's Hage, 29 Oct. 72.

WelEdel Hooggeleerde Heer!

Het Dagblad v. 's Grav. schijnt niet juist terug gegeven te hebben wat ik gezegd heb, ten minste volgens 't door U vermelde. Als U 't bijblad, de zoogen. handelingen wilt nalezen, zult Gij U daarvan kunnen overtuigen.

Omtrent de opleiding etc. heb ik gezegd. Dat alles laat ik daar, maar ik verlang dat de apothekar voor Indië examen aflegge even als de overige en als de Officieren van Gez. voor Indië, 't publiek examen voor de door den Koning volgens de wet benoemde Commissie — 't is voor de Indische armée van belang dien waarborg van bekwaamheid hunner apothekars te hebben en voor die apothekars zelve, om niet een beperkte bevoegdheid te hebben, zoo als nu 't geval is, maar ook, indien zij door ziekte of anderzints verplicht zijn naar Nederland terug te keeren, het regt te bezitten, ook hier hun vak uit te oefenen.

W.E. H.G. Heer, waar en hoe de opleiding der apothekars plaats heeft, is hier de vraag niet, maar gelijk examen en gelijke bevoegdheid voor allen, en mij dunkt daarmede

zult Gij na de vaststelling der Wet van 1 Junij 65, Aug. (onleesbaar) zelve instemmen.

Met opregte hoogachting heb ik de eer te zijn,

UEds. dienstw. dien.

(get.) DR. K. A. ROMBACH.

Mijn antwoord aan den Heer Rombach luidde aldus:

Bennekom, 31 Oct. 1872.

WelEdel Zeer Gel. Heer!

Ik ben UEd. zeer dankbaar, een antwoord van UEd. bekomen te hebben; UEd. was daartoe niet verplicht.

Den inhoud van dat antwoord kon ik bevroeden; maar hij heeft mij toch verrast in sommige opzigten.

B. v. ik zou met UEd. *instemmen*, dat de kweekelingen voor de Indische Pharm. dienst naar het Staats-examen moeten gericht worden.

In waarheid, zoo ik, na de vaststelling der Wet op de Staats-examens, met UEd. en zeer vele anderen zou hebben *ingestemd*, zou ik al een zeer zonderling mensch moeten zijn, tegen die instemming in te blijven handelen, zooals ik gedaan heb. En wie heeft er sterker tegen Staats-examens gestreden, dan ik?

Dat woord *instemmen* is UEd. ontvallen.

Eene discussie over hetgeen bij mij sedert jaren afgedaan en beslist is, kan ik voor mij niet wenschen. En aan UEd. zou zij welligt ook niet welgevallig zijn.

Daarom verzoek ik van UEd. de vrijheid, slechts eenige korte woorden te mogen ter neder stellen over eene aan gelegenheid, waarover ik alles gezegd heb, wat ik daarover te zeggen had, en die voor mij vast staat.

Opleiding van de jeugd is alsnog Staats-pligt; *examens* geven geene waarborgen van geschiktheid.

Opleiding geeft gehalte zooveel men wil; van opleiding is onafscheidelijk een voortdurend onderzoek naar *zijn* en *aard*; examens zijn *schandelijk bedrog*, uit het oogpunt van de hoogere belangen van den Staat.

Sedert ik in mijne jeugd ophield, onderwezen en geëxamineerd te worden, heb ik de rest van mijn leven zelf onderwezen en geëxamineerd. Mijn oordeel, daar neder-geschreven, is dat van *alle* menschen, die ik ken en weten wat *opleiding* geeft en wat *examens* geven. Over deze zaak kan ik dus niet meer redekavelen.

Zoo acht ik dan de Wet, waarop UEd. zich beroept, rondweg een *vloek* voor ons Land.

Het Bijblad heb ik niet noodig, nu UEd. mij zelf meldt, wat door UEd. bedoeld is.

Dat Bijblad is waarlijk ook geen blad, dat men zoo maar lezen kan, zonder beurtelings de schouders op te halen, of te lagchen. Welk eene taal en welk een onzin! Sedert een jaar heb ik het uit mijn huis verbannen, dat droevige Bijblad, waarin nauwkeurig geteekend is, hoe Nederland te gronde gerigt wordt. Ter zake:

1°. Jonge lieden, die bij hunne opleiding vele voorregten en bovendien geldelijke toelagen van Staatswege ontvangen, moeten aan den Staat daarvoor iets teruggeven. Niemand dwong ooit een jong mensch, om zich te doen inschrijven als kweekeling voor de Indische Pharmacie. Waarom hun dan meer voorregten gegeven, dan zij zelve verlangen? En is het niet volkomen billijk, dat de Staat voor geldelijke toelagen in de jeugd, voor leiding bij de opvoeding, voor velerlei goede zorgen, aan die jongeren gegeven, hen eenigen tijd als dienaren behouden zal? Is dat dan Staats-belang, dat elkeen kan komen en gaan, dat er geen stabiliteit is en dat vrijheid in beweging van het individu alles zal beheerschen?

2°. UEd. wil gelijke passen voor de Apothekers van Indië, als voor de Geneeskundigen. Zijn die dan zoo best?

Of schrikt men nu reeds voor de gevolgen der Amsterdamsche overrompeling? Is deze zaak door iets anders in het leven geroepen, dan door diezelfde cameraderie, waardoor ons Land ten ondergang gerigt wordt? Ontbreekt het weldra niet geheel en al aan een voldoende aantal kundige Geneeskundigen voor Indië?

3°. Heeft men niet, naar het algemeen bekende Reglement, kweekelingen genoeg voor de Indische Pharm. dienst gekregen?

4°. Wie heeft ooit, sedert de Wet op de Staats-examens, aan één der kweekelingen geweigerd, een Staats-examen als Nederlandsch Apotheker af te leggen? Niemand, want niet eenmaal is het gevraagd.

Mag ik UEd. dan vragen: waar ligt dan toch het onregt? Wat zou er tegen zijn, dat daarin elke kweekeling werd vrij gelaten, en welke Minister zon bezwaar maken, aan elken kweekeling verlof te geven tot het afleggen van een Staats-examen? 1)

5°. Voor Indië zijn bijzondere waarborgen noodig. Naar UEd. zijn die waarborgen niet voldoende, nu de jonge lieden onder mijne leiding zijn. In dat oordeel berust ik zeer gaarne en te ligter, omdat:

a. De hoogste rangen in de Pharmacie in Indië óf uitsluitend, óf grootendeels ingenomen worden door de oudkweekelingen van Utrecht; de anderen staan achter;

b. Omdat de kweekelingen van Utrecht, die als 3de klasse naar Indië gaan, veelal, zoodra zij daar een weinig uitgerust hebben, hun examen van 2de klasse doen. De anderen doen dit niet zoo snel. In het Handelsblad van 25 Oct.

1) Hierover denk ik thans niet meer als in 1872, nu ik zie, hoe snel de Geneeskundigen de dienst gaan verlaten, indien zij burger-praktijk kunnen uitoefenen. Na 1872 heb ik er dan ook tegen gestreefd, dat de kweekelingen voor de Indische Pharmacie door het Staats-examen het radicaal van Nederlandsch Apotheker zouden bekomen. (Bijgevoegd November 1879).

l. l. kan UEd. lezen van eene mij onbekende hand, dat dit examen, dat de Utrechtsche kweekelingen afleggen, gelijk staat met dat — niet van 3de, maar van 2de klasse;

c. Omdat in Indië de kweekelingen van Utrecht, volgens het Nat. Tijdschrift en de zeer vele onderzoekingen, voor het Gouvernement enz. gedaan, openbaar blijken geven, verre superieur te wezen aan de anderen.

d. Van UEd. verneem ik nu, maar niet voor het eerst: »t is voor de Indische armée van belang, dien waarborg van bekwaamheid *hunner* (?) Apothekars te hebben." Welnu: die armée vond de Utrechtsche kweekelingen steeds superieur: want de Geneeskundigen dier armée ijkten hen tot hoogere graden en droegen hun allerlei arbeid op, waartoe de anderen niet in staat waren.

Welke waarborgen wilt UEd. nog meer? En van waar UEd's bescherming van die Indische armée *boven* hetgeen die armée zelve getuigde in het openbaar en sedert zoo vele jaren?

Mij is niets bekend, waardoor deze woorden van UEd. zouden geregtvaardigd worden, en ware dit anders, ik zou niet oneerlijk genoeg geweest zijn te verzuimen, om aan Z. E. den Minister van Koloniën meer waarborgen voor die armée te verzoeken 1).

Oneerlijk heb ik niet tegenover deze zaak geleefd.

De kweekelingen van Utrecht zijn dan superieur. Superieur aan die Pharmaceuten in Indië, die daar aangenomen zijn of uit de militaire Apothekers van Nederland, of uit de civiele Apothekers alhier, en die in aantal ongeveer gelijk zijn aan die, welke te Utrecht hebben verkeerd.

Daarover is slechts ééne stem.

En die superieuriteit wil UEd. nu opheffen. UEd. schrijft zelf *dat te verlangen*.

6°. Tegenovergesteld van UEd. *weet* ik, dat juist de

1) De woorden *te verzuimen om* zijn foutief in den brief van 1872 weggelaten, te oordeelen naar het bij mij berustende afschrift. (Bijgevoegd November 1879).

Indische dienst geheel iets anders vordert, dan wat UEd. *verlangt*. Alles daargelaten, wat de armoede betreft der Nederlandsche Apothekers: Staats-examens, afgenomen van *afgerigten*, door soms *zeer armen in kennis*, mij van nabij bekend; daargelaten, dat die Staats-examens *veel* ligter zijn dan het examen, door de kweekelingen van Utrecht afgelegd: die Staats-examens houden *niet* in, wat Indië *buiten* de Pharmacie eischt, en waarvoor de oudkweekelingen van Utrecht in Indië niet minder dan voor de Pharmacie geroepen worden, namelijk: scheikundige en natuurkundige onderzoekingen van allerlei aard, waarvoor in Indië geen personeel is, als in Nederland.

7°. UEd. verlangt *openbaarheid*.

Aan dat verlangen wordt alsnog niet voldaan bij het examen der Utrechtsche kweekelingen voor de Indische Pharmacie. Het is het eenige, wat ik in UEd's brief juist vinden kan. Maar die openbaarheid kan dadelijk bereikt worden, zoo UEd. die weet in het leven te roepen; mij zou zij daarom niet aangenaam zijn, omdat *alles, alles* schriftelijk geschiedt en de Heeren dwarskijkers zich daarbij zeer vervelen zouden.

Schriftelijk moet een examen wezen: een mondeling examen leert *niets* kennen, zelfs niet eenmaal, of de examinandus *iets weet*. Van *geschiktheid voor een stand* kan bij een mondeling examen niets blijken.

Zoo zijn dan de zoogenaamde Staats-examens in hun meest wezentlijk deel, namelijk in het rustig geleverde *schriftelijke* deel, ook *privaat*, want de stukken worden niet openbaar voorgelezen. De mondelinge wisseling is deels openbaar, en wat beteekent dat? Zelfs het praktische deel van het examen is niet openbaar en kan het niet wezen.

Die roep van openbaarheid der Staats-examens is dus eene onware leuze.

Van *alle* examina, die de Pharmaceutische kweekelingen voor Indië afleggen, gaat *alles* naar den Minister, geen

woord mondeling examen, en bij het Ministerie van Koloniën kan men dus *alles, alles* doen controleren, *alles*, wat ik omtrent de kweekelingen voorstel.

8°. Even als de Staats-examens worden de examens, door de Utrechtsche kweekelingen afgelegd, ook in 's Konings naam afgenomen. Daarop kan UEd. gerust zijn. En hoe zijn eigenlijk deze examens in hun geheelen omvang?

Vijf Hoogleeraren en vier Apothekers examineren meer of min elken kweekeling 7 uren daags, zes dagen in de week, gedurende 4 jaren, in zamensprekingen, in responsies, in tentamens. Van elk vak wordt door elken kweekeling van elk der genoemde negen Heeren schriftelijke bewijzen bekomen van voldoende bekwaamheid, of de kweekeling wordt niet tot het eind-examen toegelaten. En ik examineer elken kweekeling meermalen 's jaars, en eenmaal elk jaar eene geheele week.

9°. Die waarborgen verwerpt UEd. en stelt daarvoor in de plaats het verschijnen voor eene Commissie. Mij is het volkomen wel, wat elk ander daarin oordeelt. Maar zoo in de Tweede Kamer wordt gezegd, dat de bovengenoemde waarborgen *minder* beteekenis hebben, dan de verschijning eenige uren voor eene Staats-Commissie, dan zou ik mogen vragen: heeft UEd. ooit iets gezien van het schriftelijke werk, dat geleverd wordt door de kweekelingen van Utrecht? Is dit door UEd. vergeleken met het werk der geëxamineerden voor de Staats-Commissiën?

De Ministeriën van Koloniën en van Binnenl. Zaken zullen zulke inzage zeker toestaan aan Leden van de Staten-Generaal.

En zou dan door UEd. slechts *één* oog geworpen zijn in hetgeen reeds door de kweekelingen van Utrecht vóór $\frac{1}{4}$ eeuw werd geleverd, toen de geheele Pharmacie in Nederland nog braak lag, *zoals tot heden* (1872), dan ben ik van UEd.'s regtvaardigheid overtuigd, dat, zoo iemand deze zaak in de Tweede Kamer zou durven aangrijpen en

zeggen: »omtrent de opleiding etc., dat alles laat ik daar,» en »waar en *hoe* de opleiding der Apothekars plaats heeft, »is hier de vraag niet,» — woorden uit UEd.'s brief van 29 Oct. 11. — UEd. dan zou antwoorden: »neen, zoo behandelt men alhier geene zaak, die goede vruchten afge»worpen heeft, vóór en aleer iemand nog in Nederland »dacht over goede vorming van kundige en bekwame en »geschikte Pharmaceuten.»

10°. Maar het is meer dan tijd, dat ik eindig. Waarlijk, het is mij niet te doen UEd. te overtuigen, dat UEd.'s oordeel in elk opzicht onjuist is. Op mij rust alleen de pligt UEd. te antwoorden, dat ik volkomen het tegendeel voor waar houdt, wat UEd. *verlangt*.

En zoodoende verdien ik dan ook alleen de goede slotwoorden van UEd.'s brief, in zooverre als ik waarlijk te goeder trouw en met innige hartelijkheid heb geijverd voor goed *onderwijs*, mijn geheele leven door sedert mijne jeugd, en te vuur en te zwaard heb bestreden *alle* examens, die eene andere beteekenis hebben, dan die *een deel van het onderwijs zijn*.

Voor scholen zijn examens onmisbaar, voor de maatschappij zijn zij ellendig bedrog, want *geschiktheid* — en daarop komt het neder, waar van *Staats-belang* gehandeld wordt, — *geschiktheid* kan men er niet door leeren kennen.

11°. Maar wat baat het, of men al waarheden te berde brengt, die zoo oud zijn als de waarheid is? Gelijke regten, veel voorregten, en dan veel regten, en dan nog eens regten: ach! zulk eene leer is niet moeilijk te vatten; maar een weinig *pligten* daaronder ware niet kwaad, en dan wordt de leer moeilijker.

Intusschen, wij zijn nu eenmaal in de periode van nivelleren. Geen woord van achting meer voor langdurige pligtsvervulling: aangrijpen en verwerpen, nieuwe dingen, alles overhoop, wat niet van heden is.

Mij is het volkomen wel, maar ik doe niet mede.
Met onderscheiding heb ik de eer mij te noemen

U WelEdel ZeerGel. Dw. Dienaar,
(get.) G. J. MULDER.

Naschrift.

In het voorgaande heb ik, zooals het mij bij het overlezen blijkt, menig punt onbesproken gelaten. *Eén* mag ik hier nog opnemen.

Te Utrecht worden de kweekelingen voor de Indische Pharmacie, zoo zij daarvoor vatbaar zijn, opgeleid tot *menschen* en *alzo* tot Pharmaceuten.

Die *menschen* zijn dan tot veel goeds in staat; b. v. Rost van Tonningen, de eerste kweekeling van Utrecht, werd, nadat zijn diensttijd om was, Assistent-Resident, en is nu een uitnemend Indisch burger in de zaak van het Billiton-tin.

Michielsen, de oudste, werd, nadat hij uitnemend Pharmaceut was geweest, Ambtenaar ter Indische secretarie, is nu Hoofd-ambtenaar aldaar en gehuwd met eene dochter van den gewezen Gouverneur-Generaal Mijer.

Bernelot Moens, kweekeling van Utrecht, werd Ridder van den N. Leeuw om zijne uitnemende verdiensten, en is nu de man, die de chinine bereidt op Java, Chef der opgerigte chinine-fabriek.

Van Gorkom, de oudste, kweekeling van Utrecht, was uitstekend Pharmaceut en is sedert den dood van Jung-huhn Chef der kina-kultuur 1).

Drie uitstekenden zijn spoedig gestorven: van Heyningen, Altheer en Scharlée, maar de laatste was toch nog Chef van de geheele Pharmaceutische dienst.

1) De Heer K. W. van Gorkom is thans (1879) sedert eenige jaren Hoofd-Inspecteur der Cultures en Ridder der Orde van den N. Leeuw. De Heer J. C. Bernelot Moens staat thans aan het hoofd der kina-cultuur op Java.

Hekmeijer, de oudste, kweekeling van Utrecht, is thans aan het hoofd van het geheele Corps.

Uit den jaargang 1869 en 1870 van *Mavors Medicator*, bl. 189, kan UEd. blijken, dat toen de 5 Kapiteins-Apotheker in Indië — meer waren er niet — allen kweekelingen van Utrecht waren: Bleekrode, Backer Overbeek, Hekmeijer (thans Majoor), Bernelot Moens (thans Chef der chinine-fabriek) en W. J. E. Hekmeijer. Van buiten Utrecht waren er 7 der 2de klasse en 10 der 3de klasse, maar geen enkel Kapitein.

En Nuijsink, niet van Utrecht, thans 2de klasse, kwam van Indië, om te Utrecht te leeren, wat voor het examen van 2de klasse noodig was; hij behoorde onder mijne zeer ijverige hoorders en mede-laboranten.

Maar dit alles behoort niet tot de waarborgen, die UEd. *verlangt*; ik geef dit gaarne toe; maar met UEd's waarborgen bekomt men dan ook zulke beste resultaten niet. Staats-examens dooden die resultaten vóór hunne geboorte.

1 Nov. 1872.

Ut supra

(get.) G. J. MULDER.

Op dit schrijven, hetwelk van mijne verontwaardiging getuigt over verwaarloozing van 's Lands zaken, — eene verontwaardiging, die ik geenszins wil trachten te verbergen en die ik vier jaren later (1876) openbaar uitsprak, die ik twee jaren later openbaar herhaalde, — ontving ik van den Heer R. geen antwoord. Dat kon ik verwachten, want ik had de waarheid gezegd; ik had voorspeld, wat een kind voorspellen kon, *dat de Amsterdamsche Militaire Geneeskundige school en de Staats-examens zouden ondergaan*. Ik ben blijven strijden voor de Indisch-Pharmaceutische school te Utrecht, en thans, nu hetgeen de Heer R. heeft voorgestaan, door elkeen ten strengste veroordeeld wordt, gaat Utrecht rustig voort, Pharmaceuten

voor Indië te leveren, en wel, sedert ik mijn gezichtsvermogen verloren heb, onder de leiding van mijn geachten vriend, den Hoogleeraar Dr. H. Wefers Bettink.

Te Amsterdam had men de zaken zóó keurig gedreven, dat elk Officier van Gezondheid, daar opgeleid, twintig duizend gulden aan den Staat kostte (bl. 432 hierboven), en de school in weinige jaren haar aanzien verloor; en te Utrecht, waar ik, den Heer Rombach en anderen warm bestrijdende, de wacht hield, bleef de kleine Indische Pharm. school onverlet, zooals zij nog is. Wie heeft er in 1872 goed gezien?

Openbare afkeuring, door mij gewit over zaken, door den Heer Rombach later voorgestaan.

Bij twee gelegenheden heb ik den Heer R. openbaar bestreden, en wel in 1876, naar aanleiding der Wet op het Hooger Onderwijs, en in 1878, naar aanleiding van de Wet op de uitoefening der Geneeskunde. Over beide kan ik kort zijn, want alles hierover is gedrukt.

a. Hooger Onderwijs. Mijne bestrijding komt voor in de *Getuigenis* en ik wil deze hier kort doorloopen.

De Heer R. is tegen de beoefening van oude letteren voor Natuurkundigen en voor Geneeskundigen (bl. 53); ik heb hem hierin bestreden; de Heer Jonckbloet heeft hem hierin in de Tweede Kamer wederlegd (bl. 57).

De Heer R. wil plantkunde en dierkunde aan Medici op het Gymnasium en niet op de Hoogeschool onderwezen hebben (bl. 36); ik heb dit ten zeerste afgekeurd.

Hij is tegen het geheel overbrengen der natuur-studie voor Geneeskundigen naar het Gymnasium, en ik heb dit in hem geëerd (bl. 240).

De Heer R. was een voorstander van het toekennen van het regt, om graden te verleen, aan de Amsterdamsche

Universiteit gegeven (bl. 416); ik heb dit bestreden, maar hierbij geene namen der voorstanders genoemd.

b. Uitoefening der Geneeskunst, besproken in *de Geneeskunst-oefenaren naar de Nederlandsche Wetten*, 1878.

De Heer R. heeft in de Tweede Kamer de nieuwe Wet op de uitoefening der Geneeskunde, aangenomen in 1878, sterk verdedigd; ik heb hem hierin krachtig tegengestaan (bl. 59). Daar het deze woorden zijn, die den Heer Rombach gegriefd hebben, bespreek ik ze hieronder uitvoerig.

De meermalen aangehaalde bladz. 59 der *Geneeskunst-oefenaren* is inzonderheid geschreven onder den indruk van hetgeen de Heer Rombach 8 October 1878 in de Tweede Kamer gezegd heeft, bij de behandeling der Wet op de uitoefening der Geneeskunde, en hetgeen is afgedrukt in het Bijblad, bl. 74; ik wil alzoo zijne toen gesproken woorden hier nog kort ter toetsing brengen. Hij begint met de pogingen der Hoogleeraren in de wis- en natuurkundige Faculteiten van Leiden en Utrecht, om de Wet, die in behandeling was, minder schadelijk te maken, uit de hoogte te veroordeelen; daarop heb ik gevraagd: »wat verbeelden zich »sommige Volks-vertegenwoordigers wel?» In de twee Faculteiten zijn mannen gezeten, die algemeen geacht worden om hunne kunde; en ik kwam op tegen den overmoed van den Heer Rombach, die, in het geheel niet als deskundig bekend, over pogingen dier kundige mannen oordeelt. De Staten-Generaal zijn er wel, om Regerings-daden te beoordeelen, maar hebben geen regt, om elkeen te censureeren, en de onkundigen onder hen moeten zich van elk oordeel over bekwame mannen in het Land onthouden. Hier trok ik te velde voor twee Faculteiten van twee Hoogescholen, terwijl ik tot de zaak zelve in geen verband sta.

Hij beschuldigt voorts het Hoofdbestuur van de Maatschappij van Geneeskunde, waartoe ik alweder niet behoor, dat het Professoren zijn en niet die Maatschappij, waarvan een Adres tegen de Wet is uitgegaan. Ik antwoord hierop,

dat Professoren, zoo zij namelijk goed gekozen zijn, hier de mannen zijn van gezag. In Geneeskundige aangelegenheden zijn het de Afdeelingen der Maatschappij van Geneeskunde, in zake Geneeskundig Onderwijs zijn het de mannen van onderwijs, die hier het woord mogen voeren. Had men de Afdeelingen der Maatsch. van Geneeskunde geraadpleegd, zooals de Heer Rombach dit had verlangd, dan had men waarschijnlijk goedkeuring van de slechte Wet bekomen, want in die Afdeelingen hebben vele niet-graduëerde Leden eene plaats. De Duitsche Geneeskundige vereenigingen hebben door haar votum, dat ik bl. 259 hierboven heb aangehaald, met 157 tegen 6 het Nederlandsch Wetsontwerp veroordeeld en daarmede den Heer Rombach in waarheid verslagen.

De Heer R. zegt, dat het standpunt der Hoogleeraren niet goed is, want dat zij spreken uit het oogpunt van wenschelijke studie, terwijl de Minister de Wet voordraagt, om meer Geneeskundigen te bekomen. Dat dit laatste niet gebeuren zal, kan een kind inzien en heb ik overvloedig bewezen. Maar in elk geval hebben de genoemde Hoogleeraren voorgestaan, wat een Geneeskundige weten moet, en de Heer R. valt dit aan, inderdaad op hoogst veroordeelenswaardige wijze.

Voor hem is er eene grondige Geneeskundige studie zonder grondige voorbereiding; dat is het standpunt der Wet en dat is zijn standpunt, maar dat is het standpunt van een onbekwaam man (*Ignoti nulla cupido*): elk gezond hoofd weet, dat van eene goede voorbereiding alles afhangt. Die goede voorbereiding acht de Heer R. onnoodig; hij staat onvoorbereiden voor als Geneeskundigen, en dat veroordeel ik met elkeen, die een weinig gezond verstand heeft. De Heer R. heeft niet het geringste begrip van opleiding tot een gewigtigen stand; b. v. alle wiskundige studie kan, volgens hem, gemist worden, want bij het ziekbed kan men er geen gebruik van maken. Voor hem

is *éene* Geneeskunde voor het geheele Land voldoende, die men zóó heeft aangeleerd, als men timmeren en metselen aanleert. Dat staat hij niet slechts voor in de Tweede Kamer, maar die er anders overdenkt, bestrijdt hij, en terwijl hij geen begrip heeft van hetgeen kundige mannen van een Geneeskundige verlangen, matigt hij zich, uit zuivere onkunde, eene veroordeeling aan van hetgeen zij voorstaan.

Moet men nu zulk een onbekwamen man zulke zaken in 's Lands vergaderzaal laten zeggen zonder tegenspraak? Ik meen, dat zij, die beter weten, zulk een man met kracht moeten bestrijden.

. Hier nog een paar staaltjes van bekwaamheid van den Heer Rombach, genomen uit het boven aangehaalde Bijblad, bl. 74 en volg.:

Stereometrie der lichamen. Dit komt tweemaal voor, zóó ingenomen is de Heer R. met zijne onkunde. »*Men is volkomen in gebreke gebleven, om aan te toonen, dat die meerdere kennis der meetkunde bij de komst aan de Hoogeschool NOODIG is voor den toekomstigen arts.*» De man bedoelt wiskunde en weet alzoo het onderscheid tusschen wiskunde en meetkunde niet. »*Dat zonder trigonometrie en spherische trigonometrie,*» zoo schrijft de Heer Rombach, »*de arts zijne patienten niet kan genezen, moet nog bewezen worden.*» Hier zijn merkwaardig die twee trigonometrieën. Waarom de Heer R. het woord *platte* heeft weggelaten, is geen raadsel: hij weet eenvoudig niet, dat er eene platte trigonometrie bestaat. Maar hoe kan het iemand invallen, tweemaal hetzelfde zelfstandige naamwoord naast elkander te gebruiken en slechts eenmaal een bijvoegelijk? En dan volgt nog dat *patienten genezen*, terwijl toch iedereen weet, dat men niet verder gaat dan *curare*. Eindelijk blijkt uit deze woorden, dat de Heer Rombach elke degelijke en gezonde opleiding van Geneeskundigen verwerpt. »*Men heeft beweerd, dat door dit Wetsontwerp de DOCTOREN zullen ver-*

»dwingen. Ik maak er mij niet ongerust over: de voordeelen, aan dien stand verbonden, zijn nog te groot." Voordeel, niet lust voor een nuttigen stand, voor den jongeling geene ambitie, om een nuttig lid der maatschappij te worden en daarin wat te beteekenen, maar voordeel, geld zet deze Volks-vertegenwoordiger op den voorgrond.

»De Geneeskunde is een vak, dat voortdurend inspanning vordert van hoofd en ligchaam beiden."»

Ik dacht, dat het hoofd tot het ligchaam behoorde, maar wil men het *hoofd* gebruiken in den zin van het verstand, dan had er moeten geschreven zijn: *hoofd, hart en ligchaam*, en dan ware het nog fraaijer geweest; trouwens alles gaat den weg van *Verirdung* op, altoos volgens den Heer R. (*de Gids*, Februarij 1879, bl. 380).

Zulk een man moet bestreden worden in hetgeen hij voorstaat. Of moet de onbekwaamheid onder ons zegevieren? Breek dan de Hoogescholen af en zend in de eerste plaats naar huis die Hoogleraren van de wis- en natuurk. Faculteiten van Leiden en Utrecht, die, naar den Heer R., niet in staat zijn, om een oordeel te vellen over zaken, waartoe zij door de Regering geroepen zijn, om ze te beschermen, te handhaven en uit te breiden. Ware de Heer R. een koopman in snuif of in ulevellen, zoo behoefde niemand zich over zijne woorden te bekreunen; maar hij is een gekozene des volks; hij meent dien ten gevolge, dat hij over alles mag medespreken en wel op hoogen toon; nog veel meer: hij drijft de Regering voort, en deze is ongelukkig genoeg, naar hem te luisteren; hij is voor een aanzienlijk deel de auteur van de ongelukkige Wet van December 1878 op de uitoefening der Geneeskunde, een nieuw gewrocht van de vrienden.

In 1872 gaf ik den Heer R. in brieven goeden raad; later deed ik het in het openbaar. Over strafregt, over kerkelijke aangelegenheden, over de Chineesche taal, over

de Maleische taal, of over de geschiedenis der Gothen matig ik mij geen oordeel aan, maar over de zaken, die hierboven behandeld zijn, wel; daarin ben ik geen scholier, en niemand mag het mij euvel duiden, dat, indien ik zooveel kwaad zie doen, als ik dat van den Heer R. zie, ik een innig en vurig en onweêrstaanbaar verlangen heb, dat hij de Tweede Kamer der Staten-Generaal zal verlaten en er een kundig man in zijne plaats zal optreden. Dit is de zakelijke inhoud van bl. 59 der *Geneeskunst-oefenaren*, waarom, zooals hieronder blijken zal, zich zooveel beweegt. Ik schaam mij zulk een oordeel niet, maar acht mij gelukkig, dat ik alsnog de kracht heb, dit oordeel openbaar uit te spreken.

De Primula.

Het vroeger genoemde Artikel in *de Gids*, Febr. 1879, bl. 379, handelt over *Voorheen en thans*. De Redactie van *de Gids* had den Heer Rombach eene Brochure onder dien naam *ter bespreking* toegezonden: woorden van een Oud-Student der Utrechtsche Hoogeschool, die het oude en het nieuwe onderling vergelijkt. Hoe vangt nu de Heer Rombach deze *bespreking* aan: »Het is reeds tien jaren geleden »dat mijn laatste opstel in het Nederlandsch Tijdschrift »voor Geneeskunde werd afgedrukt en dat had even als »al zijne voorgangers eene praktische strekking; aan een »causerie heb ik mij nog nooit gewaagd. Maar er is voor »den grijsaard eene weemoedige en tegelijk opwekkende »bekoring in gelegen, om zich nog eens te verdiepen in »de herinnering van zijn leven, toen 't jeugdig bloed nog »door zijne aderen vloeide, eene bekoring, waarvan ik de »verzoeking niet kon weerstaan, en ik heb de zaak beproefd.»

Ut deze merkwaardige woorden volgt: *a.* dat de Heer Rombach in de laatste tien jaren niet voor het publiek schreef en vóór dien tijd slechts praktisch-Geneeskundige

opstellen; *b.* dat hij de aankondiging van een boek noemt eene *causerie*; *c.* dat hij nog nooit iets soortgelijks geschreven heeft; *d.* dat hij zich door het aan te kondigen boekje als grijsaard weder in zijne jeugd kon verplaatsen; *e.* dat hij dus de verzoeking der Redactie van *de Gids* niet kon weêrstaan, hoezeer hij zich voor zulke dingen niet berekend acht; *f.* dat hij alzoo in dit opstel levert een eerste thema op het gebied der *causerie*, eene *Primula*, en deze onmiddellijk laat drukken.

Zoo ver is dan tegenwoordig *de Gids* gekomen, dat hij bijdragen aanneemt van menschen, die in dienzelfden *Gids* openlijk verklaren, dat zij, reeds grijs geworden, in hun gansche leven geen opstel hebben gemaakt, waarin iets anders voorkwam, dan zaken van praktisch-Geneeskundigen aard.

De geheele *causerie* leert bijna in iederen volzin, dat de Heer Rombach volkomen de waarheid zegt, als hij vermeldt, dat hij niet in staat is, zijne gedachten, goed geordend, ten papiere te brengen; en zodoende mag ik het niemand kwalijk nemen, als hij het mij euvel duidt, dat ik hieronder bij eenige woorden uit dit eerste thema zoo lang blijf stilstaan. Mijne eenige regtvaardiging is hier weder, dat deze zelfde Heer in 's Lands vergaderzaal over de gewigtigste aangelegenheden spreekt en daarover zijne stem uitbrengt; dat hij door de stembus is geplaatst, waar hij staat, en dat hij alzoo tot voorbeeld strekken kan, in hoeverre de stembus geschikten en bevoegden kan aanwijzen, aan wie de behartiging der volksbelangen wordt toevertrouwd. Het eerste thema van den Heer Rombach, door hem als grijsaard geschreven, leert in iedere phrase, dat Nederland zeker ongelukkig wordt, indien de stembus beslissend gezag moet blijven voeren.

Het is dan ook inzonderheid in 's Lands belang, dat ik de moeite neem, op woorden van den Heer Rombach nader de aandacht te vestigen. Reeds zagen wij, dat hij een

boekje van een ander noodig heeft, om zich zijne jeugd te herinneren, en dat hij *weemoedig* en *opgewekt* te gelijk kan zijn, iets wat waarlijk niet iedereen kan.

Ziehier eenige staaltjes van de eerste *causerie* van den Volks-vertegenwoordiger. De Professoren waren in 1828 *vormelijker* dan thans (*de Gids*, bl. 381). Van den beroemden G. Moll wordt gezegd, dat hij over de stoepen liep, zwaaijende met een rotting boven zijn hoofd (bl. 381); van den uitnemenden N. C. de Fremery, dat hij niet rookte, maar wel eens eene lange pijp in zijne handen had (bl. 381); van Schroeder van der Kolk, dat hij bij zijne komst te Utrecht Friesche baai rookte en pedant was (bl. 381); Wolterbeek wordt (bl. 384) *Professor Knik* genoemd.

De Professoren te Utrecht heeten (bl. 381) vóór 50 jaren in *onberispelijk zwart gewaad* college gegeven te hebben, maar J. F. L. Schröder gaf die lessen in eene *huisjas*, en Moll gekleed in een *gekleurd vest* en *blauwen rok met metalen knoopen*. Van Moll wordt nog gezegd (bl. 381), dat er nergens slechter Latijn gesproken werd dan op zijne respondeer-collegiën en door den Professor, en door de Studenten; Wolterbeek was (bl. 384) een *nawalm van scholastieke geleerdheid*, maar te gelijk een *empiricus met eenen verwonderlijk zekeren praktischen blik*. Suerman (bl. 385) wordt geteekend als een slimme misleider van een vreemdeling, om de armoede der zieken-zalen van het Nosocomium te verbergen.

Zoo spreekt de Heer Rombach over zijne Leermeesters en deelt er verder niets goeds van mede, dan dat Wolterbeek de leer van Broussais tegenhield. Woorden ontbreken bij zulk een vergrijp tegen de waarheid en de piëteit. En welke mannen waren deze zoo laag geteekende? Behalve aan Schroeder van der Kolk, die mijn Leermeester niet geweest is, maar dien ik zeer hoog geacht heb, heb ik aan deze Hoogleraren als jong mensch de grootste verplig-

ting; van allen heb ik of vier of zes jaren schier dagelijks lessen ontvangen en hen later te Utrecht weder gevonden, — met uitzondering van Moll, die in 1840 niet meer leefde, — toen ik daar Hoogleeraar werd. Men vergunne mij een kleinen tegenhanger tegen de onwaardige taal van den Heer Rombach.

Schroeder van der Kolk was als nerven-physioloog in zijn tijd zeer hoog geacht; hij is de man, die de krankzinnigen, toen bij ons deels als dieren behandeld, weder tot menschen verheven heeft en aan hen, in de plaats der ketenen, waaraan zij geklonken waren, *liefde* gegeven heeft. Weinig eer over hem, die hier slechts van Friesche baai en van pedanterie spreekt!

Suerman (de vader) was de helder ziende, de scherpzinnige, de verstandige, ja de wijze, wiens lessen en voorbeeld voor den jongeling, die hem verstond, van de grootste waarde waren.

N. C. de Fremery was een hoogst opmerkenswaardig man voor zijn tijd, een aanzienlijk deel der natuurkundige en geneeskundige studie omvattende, en scheikunde, artseneij-bereidkunde, dierkunde, Staats-geneeskunde en geregelijke geneeskunde te gelijker tijd eerlijk onderwijzende, toen ik Student was (1819—1825). Van zulk een man wordt niets anders gezegd, dan dat hij wel eens eene lange pijp in zijne handen had.

Wolterbeek, in de school van Matthias van Geuns gevormd en diens Medicus clinicus, was een man van verbazende geleerdheid en als praktisch Medicus onbepaald hoog te schatten. Dat de nieuwere rigting in de Geneeskunde toen te Utrecht niet onderwezen werd, was daarvan het gevolg, dat men slechts *één* Professor voor de Geneeskundige praktijk had. Had men er zes gehad, zoo ware een man van de bekwaamheid van Wolterbeek toen te Utrecht en in elke Geneeskundige Faculteit toch nog volkomen onmisbaar geweest. Wat onbeschaafde lieden van hem

zeiden, behoort in *de Gids* niet te huis, maar het is weinig eer voor een Oud-leerling van hem, hem Professor *Knik* te noemen.

G. Moll, de goedhartige, de universeel ontwikkelde, de geniale, de uitstekende natuurkundige, die door zijne proeven over de snelheid van het geluid, met van Beek genomen, en door zijne galvanische onderzoekingen, door zijne uitstekende lettervruchten, door het deel, dat hij eenmaal had aan den Nederlandschen Waterstaat, en door tal van andere zaken een der eerste Nederlanders was, wordt U als een dwaas geteekend. Weinig eer over hem, die niet eenmaal de gewigtige beteekenis van dien blauwen rok met metalen knopen heeft verstaan! Moll's groote geest vond in Nederland geen voedsel genoeg; dat zocht hij in Albion en vond het daar; daar werd de echte Hollander met een Engelsch waas bekleed en voelde hij zich voldaan in de nabijheid van Dalton, Wollaston, Thomas Young, Sabine, Kater, Basil Hall en andere groote mannen van Engeland; daar maakte men hem aan de Edinburghsche Hoogeschool Doctor in de Regten; daar nam Moll, toen de Engelsche natuurwetenschappen in het openbaar door een Engelschman waren aangevallen, de pen op en schreef hare verdediging. Daar liet deze uitstekende kleederen maken, naar den trant van het Land, dat hem zoo hoog waardeerde; en als de groote vacantie geëindigd was, kwam Moll, met zijn schat van opgezamelde kennis, van Engeland terug en trok hij het gekleurde vest en den blauwen rok met metalen knopen aan, om als eerlijk man aan U te doen blijken, waar hij die schatten bekomen had. Ik ben gelukkig in het bezit van een olieverw-portret van dezen voor mij onvergetelijken Leermeester, in het costuum, hierhoven genoemd, waarin ik hem vóór 60 jaren voor het eerst aanstaarde.

J. F. L. Schröder. Van dezen brave, die vóór 50 jaren, met van Heusde en Heringa, een der drie glanzende sterren was aan het Utrechtsche firmament, wordt alleen gezegd, dat

hij zelfs geene achtung genoeg had voor zijne toehoorders, om, behoorlijk gekleed, voor hen te verschijnen; en die *huisjas* was geen huisjas, maar een *krijtjas*: een jas van witte wol, die de brave aandeed, om zijne gewone klederen niet te bedeelelen met krijt, dat als poeder afviel bij het onderwijs geven in *meetkunde*, in *stereometrie der lichamen*, in *trigonometrie* en *spherische trigonometrie* (bl. 478 hierboven); bij alle andere lessen was hij gekleed, zooals hij gewoonlijk gekleed ging. Weinig eer over hem, die van Schröder niets anders weet te zeggen, dan van een huisjas, die zijn huisjas niet was! Die uitstekende naar hart en hoofd, die hartelijke, die schier eenige Onderwijzer der jeugd, die zoovele harten geroerd en zoovele jonge menschen tot het beste aangespoord heeft: nog leven er velen, die zijn gebeente zouden omarmen, indien zij het konden bereiken.

Maar ik eindig hier over deze onvergetelijke mannen te spreken.

Weinig eer over *de Gids*, die zulke woorden, over zulke Vaderlanders geschreven, opnam!

Er volgt nu: In de zaal der ontleedkunde verkeerden de Studenten in *kielen en met pijpjes* (*de Gids*, bl. 383); de beroemde Benjamin Franklin wordt (bl. 384) doodeenvoudig *Fraulijn* genoemd; »de ouderdom ontwaart, dat de kennis, »*even als het Goddelijke*, slechts langzaam nadert tot het »*ideaal*» (bl. 386), eene uitdrukking, die volkomen duidelijk is: *de kennis en het Goddelijke; het Goddelijke nadert slechts langzaam tot het ideaal, en de ouderdom ontwaart dit*. Vroeger (bl. 380) zegt de Heer Rombach iets anders van den ouderdom: »De dichterlijke voorstelling, dat de geest »niet afneemt in het verslijtende lichaam, maar dat zij (lees hij) »tot den dood in helderheid zou toenemen, is in »strijd met de werkelijkheid. Hersenen en zenuwen volgen »de wetten van het organisch leven als de overige lichaamsdeelen en dus ook de wet van ontwikkeling tot hun hoogste

»punt en daarna daling (Rückbildung und Verirdung).» Hij schijnt alzoo een materialist te zijn; althans van het *aardachtiger* worden der hersenen den toestand van den menschelijken geest uitsluitend te laten afhangen, zal aan dien geest niet veel plaats meer overlaten.

Verder lezen wij (bl. 389): »*Kennis is feiten te leeren kennen;*» het is de Heer Rombach, die dit zegt, en hij voegt er bij: »*Wetenschap is een geheel resultaat dier feiten.*» Wat geheel is, wordt niet gezegd, en ook niet, wat resultaat is, hetgeen te meer te bejammeren is, omdat tot nu toe wetenschap genoemd werd *geordende kennis*; zoo dacht er ook *Fraulijn* over, die vroeger Franklin genoemd werd.

Op bl. 389 en 390 beveelt de Heer Rombach *studium generale* aan, terwijl hij (bl. 382) zelf meldt, dat hij in de Tweede Kamer heeft voorgestaan (1876), om den Doctors-titel ook toe te kennen aan hen, die geene klassieke studiën hebben gemaakt. Van den Heer Kappeijne van de Coppello wordt (bl. 389) met ingenomenheid overgenomen, dat het *eigentlijke karakter van het Middelbaar Onderwijs is specialiteiten*. Tot heden hield elkeen, die er eenig begrip van had, het Middelbaar Onderwijs voor zuiver opvoedend; maar de Heeren Kappeijne en Rombach hebben nieuwer licht.

Bij *éene* zaak moet ik iets uitvoeriger stilstaan, omdat ik, hoezeer onschuldig, toch de oorzaak ben van eene bron van dwaling, waarin de Heer R. vervallen is. In de *Getuigenis*, bl. 364, had ik gezegd: *vier is meer dan drie*, en dit genoemd de *méthode numérique*. Die uitdrukking is vroeger gebruikt door Fransche Geneeskundigen, die een *gelijk* aantal lijders, door *dezelfde* ziekte aangedaan, op zeer verschillende wijzen behandelden en dan het aantal onderling vergeleken dergenen, die herstelden. Die wijze van behandelen noemden zij het best, die het grootste aantal herstelden gegeven had; zij heetten die wijze *méthode numérique*.

De Heer R. heeft mijne woorden in de *Getuigenis* gelezen en gemeend, er op de volgende wijze partij van te kunnen trekken. Hij spreekt (bl. 386) te regt met veel roem van de Dissertatie van den jongen Suerman: *over de verspreiding der cholera in ons Land gedurende de eerste epidemie*. Daarin komt een tal van cijfers voor, om bevolking, ziekten en sterfte-gevallen, enz. onderling te vergelijken: gewoon rekenen alzo. En wat zegt nu de Heer R. van deze Dissertatie? »*waarin de numerieke methode consequent was toegepast.*» De eerbied voor den voortreffelijken Alex. Suerman weêrhoudt mij, den Heer R. hier voor te houden, wat hem overigens billijk zou toekomen. Gewoon cijferen is naar hem het consequent toepassen der numerieke methode. En dat schrijft nog wel een Oud-Geneesheer!

Er is nog meer: bl. 379 lezen wij van den voortreffelijken Alex. Suerman: »Classisch gevormd, verdienstelijk natuurkundige en in die richting de geheele geneeskunde bemeesterd hebbende.»

Wie kan het verstaan? Bl. 380 staat: »maar er is ééne zaak waarin de mensch blijft toenemen zoo lang hij leeft, »namelijk de ervaring, de ondervinding. Daarom is de oudere »den jongere vooruit in de beschouwingen, die het resultaat »zijn van eene langduriger ondervinding, want de indruk »der ondervinding is bovenal persoonlijk.» *De indruk der ondervinding* bovenal persoonlijk, en die *ondervinding* is het *alleen*, die gedurende het leven toeneemt, al het andere neemt af. Zoo spreekt de Heer Rombach en *de Gids* vindt dit best.

Alles bijna, wat de Heer R. vroeger aan de Utrechtsche Hoogeschool vond, wordt door hem gelaakt, of ten minste klein en laag voorgesteld; en zoo men uitzondert hetgeen over den uitnemenden jongen Suerman gezegd is, vindt Gij nergens verheffing, maar platheid en plompheid. Van zijne leermeesters aan de Utrechtsche Hoogeschool, onder welke er toen niet één was, die niet zijne goede zijde had, en onder

welke zeer bekwame en ook beroemde mannen gevonden werden, weet de grijsaard U niets, dan laffe en plumpe dingen te melden, die, zoo zij eenige waarde zouden hebben, hen nog belagchelijk moeten maken, nadat hun gebeente reeds lang is uiteen gevallen. Men kan het geheel met den besten wil niet anders noemen, dan onfatsoenlijk, het Tijdschrift *de Gids* ten eenen male onwaardig, en voor het aanzien van de Tweede Kamer der Staten-Generaal hoogst ongelukkig.

Eindelijk krijgen wij nog van den Heer Rombach (bl. 393) in zijne *causerie* het volgende, gerigt aan den Schrijver van *Voorheen en thans*: »hij zag hem als groen aan de Akademie komen, met zijne eigenaardigheden, met zijn blond krullend haar en met zijn bril, met zijn accent, met zijn studie-ijver, zijn opgeruimd gemoed en zijn nicknaam,» geen van allen bij de inschrijving als student te huis gelaten. Deze dingen komen nu voor in *de Gids*, door den Heer R. geschreven over een onzer kundigste en ijverigste mannen, van wien hij had behooren te getuigen dingen, verre boven de jongens-wereld verheven. Er wordt voorts gesproken van honger van dien geachten geleerde bij het te velde trekken der Utrechtsche Jagers op den IJzeren berg in 1830, over zijn eten van scheepsbeschuit, om dien honger te stillen: waarlijk de Heer R. had regt te zeggen, dat hij niet in staat is, een bruikbaar opstel zamen te brengen.

Ik kom alsnu tot het *glanspunt* van die ongelukkige *Primula*.

In het genoemde Artikel in *de Gids*, Februarij 1879, bl. 391, is de Heer Doctor K. A. Rombach, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zeer geweken van hetgene *inter bonos viros fieri oportet*: het betreft eene phrase, bestaande uit op verwongen wijze zamengevoegde woorden, wel deels valsch vernuft en gemis aan taalkennis verra-

dende, maar, zooals hij meent, bestemd, om mij persoonlijk te beleedigen.

Zulke gevallen komen in hetgeen gedrukt wordt, meermalen voor, en dat kan niet anders: men gevoelt zich soms gekwetst door openbaar gemaakte woorden, en men vraakt die kwetsing naar zijn aard.

Wat moet men in zulk een geval doen? Er zijn er, die, wat hun ook in het openbaar wordt toegevoegd, daarop zwijgen en zich nooit in eenige repliek begeven op aanvallen, zelfs niet op aanmerkingen van eenvoudigen aard. Hunne beweegredenen zijn hierbij verschillend: het levert een zeker gemak op, eenvoudig voort te gaan als schrijver en zich niet op te houden bij hetgeen deze of gene van het geschrevene zegt. Anderen zijn te goedhartig, om in het strijdperk te willen treden; daartoe behoorde zonder twijfel de beroemde van Heusde, die, krachtig aangevallen over zijne wijsbegeerte, en wel door een Nederlander, daarop geen antwoord gaf. Anderen zwijgen uit zeker gevoel van eigenwaarde, hetgeen daarom nog geene trotschheid behoeft te wezen. Zoo heeft de groote Alexander von Humboldt nooit geantwoord op aanvallen, tegen hem gerigt, hoezeer hij er toch gevoelig voor was. Van zijne groote reis teruggekeerd, ontmoette hij bij Berthollet te Arcueil den jongen Gay-Lussac, die eene scherpe kritiek geleverd had van lucht-analysen, door von Humboldt gedaan. Deze zag Gay-Lussac alles behalve vriendelijk aan, maar spoedig waren zij toch, *ut inter bonos viros fieri oportet*, in de beste harmonie.

Nog anderen zwijgen bij aanvallen uit boosheid, of omdat zij met de zaak verlegen zijn en in zwijgen hun voordeel zien.

Antwoorden op letterkundige aanvallen is in Nederland in het geheel niet vreemd: gedurende den tijd der Republiek was ons Land er welligt rijker in, dan eenig Land der aarde, en dit was wel niet anders mogelijk bij een hernieuwd Staats-leven en onder eene vernieuwde Gods-

dienst; de kerkelijke geschillen, in druk behandeld, waren niet minder in aantal, dan de staatkundige; dit is van vrijheid onafscheidelijk, en van daar nog onder ons, waar het pas geeft, eene warme polemiek over zaken, waaraan zich de meest geachte mannen soms niet onttrokken en die daarbij nu en dan gevoerd werd tot de grenzen van het geoorloofde. Zoo schreef de brave J. F. L. Schröder in antwoord op eene kritiek, op een zijner boeken door een uitstekend Nederlander geleverd: »Er zijn plaatsen, »redeneringen en besluiten in deze Verhandeling, welke »zoodanig zijn, dat men genoodzaakt is, het volgende dis- »junctieve oordeel te vellen, dat één van beiden waar is, »óf Z. Hooggeleerde heeft, door hartstogten of door andere »prikfels aangedaan, niet regt geweten, wat hij schreef »en wat hij in mijne Verhandeling las, óf hij heeft zich »aan kwade trouw schuldig gemaakt, dat is, opzettelijk »onwaarheid gezegd, ten einde deze onwaarheid voordeelig »te kunnen gebruiken, om mijne Verhandeling in een ver- »achtelijk licht te plaatsen" ¹⁾.

Van den echten Staatsman J. C. Baud schreef men: »de Heer Baud is met zijn knieën in den modder »gaan staan, om er den Heer K. tot over de ooren door te »halen;" en deze woorden waren volkomen juist. Elders deed men evenzoo; zoo zeide de groote Berzelius van het streven van Liebig: »het is zedelijk onkruid, dat met wortel en »al moet worden uitgeroeid;" overigens was Berzelius veelal zeer gematigd in zijne kritiek.

Eene andere wijze is ons door een ander groot man aan de hand gedaan.

De beroemde Benjamin Franklin was bezwaard met het misbruik, dat van de drukpers kan gemaakt worden ²⁾;

1) Schröder, *Meetekundige bepalingen*, tweede uitgave. Voorberigt, bl. XI.

2) Komt voor in: *Het leven van Benjamin Franklin, door hem zelven*

hij, de man der maatschappelijke vrijheid, erkende het bestaan van dat misbruik en zocht lang naar een middel, om het te beperken, zonder daarom iemand in de vrijheid van schrijven te belemmeren. »Eindelijk meen ik zulk een middel te hebben gevonden,” zegt hij, »hetwelk in plaats van de algemeene vrijheid te verminderen, haar zal vermeerderen, en hetgeen hierin bestaat, dat men het volk in eene soort van vrijheid, van welke het door onze wetten beroofd is, herstelt. *Ik meen de vrijheid, om iemand wat af te kloppen.*” Men behoeft dit, naar hem, niet zelf te doen, maar kan het een ander opdragen, laten hem, die openbaar ongeoorloofd schreef, hier of daar opwachten, en geve dan een stevigen man wat geld en een stok, om alzoo uit te oefenen, wat hij in zijne brieven noemt: *de vrijheid van den knuppel*. Hoe ver men in deze gaan mag, en in welke gevallen die knuppel zou mogen worden toegepast, zou, volgens hem, bij de Wet moeten worden vastgesteld.

Dit middel is zeker wat de Engelschen noemen *expedient*; het is in harmonie met hetgeen de groote man altoos leerde: eenvoudig, zooals alles van hem eenvoudig is, b. v.: toen het stuk geteekend werd, waarbij Amerika zich onafhankelijk verklaarde, zeide een der onderteeke-naars: »welligt worden wij elk aan eene galg opgehangen,” waarop men natuurlijk van Franklin onmiddellijk verwachten kon: »of allen te zamen aan *éene* galg.”

Hoe eenvoudig het middel van Franklin tegen drukpersvergrijpen ook moge zijn: het was Amerikaansch, en tegenwoordig keurt men zulke middelen af. Corporele straffen geraken uit den tijd, hoezeer er nog steeds een middel blijft ontbreken, om de uitspattingen der drukpers te beteugelen.

beschreven. Groningen, 1800. II. Deel, bl. 75. Ook in zijne brieven, uitgegeven te Londen bij Colborn; deze heb ik thans niet ter beschikking.

Meer dan eene halve eeuw heb ik, hoe gebrekkig dan ook, door openbaar schrijven getracht, eenig goed te doen, en daarbij nooit gevraagd: *behaagt het U wel?* Ik heb ronduit gesproken, daarbij nooit opzettelijk iemand willen kwetsen, maar gezegd wat ik te zeggen had, naar mijne overtuiging, ook wanneer personen daarbij in het spel kwamen. Het is duidelijk, dat ik daarvan nu en dan terugslag onderonden heb. Slechts zelden was die beneden hetgeen *inter bonos viros fieri oportet*. Was dit zoo, dan volgde ik nooit het voorschrift van Franklin; meestal zweeg ik, omdat een antwoord niet der moeite waard was; en zoo ik op de zaak terugkwam, wachtte ik mij wel, om tot het lage persoonlijke af te dalen en de zaken buiten behandeling te laten.

Ik heb geen voornemen, daarvan af te wijken, nu ik met den Heer Rombach eene rekening heb af te sluiten. Noodig was die afsluiting niet: het was voldoende geweest, hier te laten afdrukken, wat de Heer R. van mij in *de Gids* gezegd heeft.

Ik heb aan den Heer R. niets verkocht, niets geleverd, en financiëel is dus die rekening niet: ik heb in Uw belang den Heer R. opgemerkt, dat hij het spoor bijster was; ik heb hem goeden raad gegeven en hem daarna vermaand; het is enkel Uw belang, wat mij daarin bewogen heeft, zoodat het eigenlijk niet mijne, maar Uwe zaak is, om de woorden van den Heer R., zoo noodig, te beantwoorden, niet om zijn persoon, maar omdat hij Lid is van de Tweede Kamer.

De bedoelde woorden zijn dan de volgende. (Ik heb den drukker verzocht, die woorden door eene duidelijke letter goed in het licht te stellen). En ziedaar ons dan genaderd tot het meermalen genoemde *glanspunt* van de *causerie*.

„Een tweede kampioen is de Oud-Hoogleraar
 „G. J. Mulder in zijn onlangs verschenen boek:
 „De Geneeskunst-oefenaren naar de Nederlandsche
 „Wetten. Hierover verder niets. Men critiseert
 „geen ruïne, al verbaast men zich over de sterkte

„der muurbrokken en over hunne scherpe kanten,
 „de sporen van vroegere kracht van het ingestorte.
 „Eerst als de tijd de scherpe hoeken heeft afge-
 „brokkeld en 't klimop 't al met eene groene lijk-
 „wade omringt, verwijlt men met genoeg in de
 „poëzie van 't verledene.”

Bij het inademen van *protoxydum azoti* ontwaarde Humphry Davy, dat hij geheel anders dacht, dan gewoonlijk, en dat hij daarbij ook sprak. Hij liet eenmaal hierbij zijne woorden opteekenen; zij zijn bewaard en zelfs openbaar; zij hebben slot noch zin en getuigen van verwarring des geestes. Zou de Heer Rombach ook *protoxydum azoti* ingeademd hebben, toen hij de bovenstaande woorden schreef? Dan moet hij dit meermalen gedaan hebben, want even ongelukkig als deze laatste, zijn die, welke wij boven (bl. 482) van hem hebben aangehaald aangaande zes voortreffelijke overleden mannen: Moll, Schröder, de Fremery, Schroeder van der Kolk, Suerman en Wolterbeek; hun gebeente kan hij niet laten rusten en een nog levende verklaart hij voor dood.

De ontleding dezer woorden volgt hieronder; ik las ze eerst omstreeks half September l. l. en schreef hem, *ut inter bonos viros fieri oportet*, ook ten teeken, dat ik weinig lust had, om hieraan nog iets te geven van mijnen steeds zeer inkortenden levenstijd, en om den Heer R. een openbaar antwoord van mij te besparen, dat hem geen genoeg zou kunnen doen, uit mijne woonplaats het volgende:

Bennekom, 21 September 1879.

Aan den WelEdel ZeerGeleerden
 Heere Dr. K. A. Rombach, Lid
 van de Tweede Kamer der Staten-
 Generaal.

Eerst voor weinige dagen zijn mij de woorden bekend

geworden, die door U over mij geschreven zijn in *de Gids*, Februarij 1879, bl. 391.

Mijn antwoord hierop ligt gereed, om te verschijnen in het 3de vervolg van *De Geneeskunst-oefenaren naar de Nederlandsche Wetten*.

Daar Uwe woorden geene zaken betreffen, maar enkel persoonlijk en van een aard zijn, die vreemd is, of althans behoort te zijn, aan lieden van eenige beschaving, en daar het U welligt zelf duidelijk geworden is, dat de genoemde woorden door U niet hadden behooren geschreven te worden, zoo wil ik aan U de beslissing laten, of mijn antwoord al of niet zal worden geplaatst.

Daartoe stel ik U voor, om mij eene verklaring toe te zenden, door U behoorlijk onderteekend, waarin Gij Uw leedwezen uitdrukt over hetgeen Gij ter aangehaalde plaatse geschreven hebt, en waarbij Gij verzoekt, die woorden als niet geschreven te willen beschouwen, en dit te bestemmen, om opgenomen te worden in het 3de vervolg der *Geneeskunst-oefenaren*.

Met dit schrijven, hetwelk ik UEd. *aangeteekend* toezend, opdat het zeker in Uwe handen kome, geef ik U een teeken van welwillendheid, waaruit U blijken kan, dat Gij wel U zelve, maar niet mij beleedigd hebt met Uw schrijven in *de Gids*, en dat, terwijl ik in de behandeling van zaken gaarne zekere veerkracht plaats, ik van de overtuiging ben, dat ik persoonlijk alleen door mij zelve kan worden gekwetst, maar niet door een ander, en zeker niet, wanneer daarbij woorden gebruikt worden, die ieder beschaafd mensch in elke rigting afkeurt.

(get.) G. J. MULDER.

Hierop ontving ik het volgende antwoord:

's Hage, 23 Sept. 79.

WelEdel Hooggeleerde Heer!

Ik heb Uwen aangeteekenden brief in goede orde ontvangen en heb de eer met verwijzing naar bl. 59 van 't eerste stuk van Uw laatste werk, U kennis te geven, dat ik Uw voorstel niet aanneem.

Hoogachtend noem ik mij

UEd. dienstvd. dien.

(get.) Dr. K. A. ROMBACH.

Gij kunt begrijpen, dat ik dezen brief eerst bij de derde lezing verstond. De man slooft zich af, acht maanden vroeger, om in *de Gids* eene phrase bijeen te brengen die hij bestemt — voor zijn publiek namelijk — om mij levend voor dood te verklaren, mij allen invloed op de wereld te ontzeggen, en aan mij — altoos voor zijn publiek — elk aanzien te ontnemen. Hij bestudeert hierbij de strafwet, om buiten haar bereik te blijven en van eene aanklagt van laster geen bezwaar te hebben. Hij is in dit zijn geheele bedrijf zonder twijfel daarbij zoo gelukkig geweest, als die jongen, die, tijdens de behandeling van de Engelsche Catholieke emancipatie-wetten, 1828—1829, op de huisdeur van Sir Robert Peel met krijt schreef: *no popery*, toen wegliep en op een afstand het heldenstuk bezag, dat hij bedreven had.

Daar laat ik den Heer R. nu niet meer dan een punt zien van het instrument van den Heer Fraulijn, die vroeger Franklin geheeten werd, en de Heer R. is tot bedaren gekomen. Hij zegt, dat hij zijne woorden van *de Gids* niet terugneemt, maar wat doet hij dan? *openbaar* neemt hij ze niet terug, maar *privatim* volkomen. Zijne vroegere

ruïne noemt hij, wat volstrekt niet noodig was: *Wel Edel Hooggeleerde Heer*; hij heeft de eer, aan de ruïne te berigten; hij noemt zich den *d.v. dien(aar)* van de ruïne, wat alweder volstrekt niet noodig was; en wat het fraaiste van alles is: hij acht de ruïne hoog en noemt zich *hoogachtend*, hetgeen nu op niemand anders slaat, dan op den persoon, wien hij nog kort geleden in het openbaar toevoegde: »hierover verder niets. Men critiseert geen ruïne,” en hetgeen daar verder volgt.

Hiermede verviel een deel van mijn antwoord en kon ik dit bekorten, door eenvoudig hier den laatsten brief van den Heer R. aan mij, 23 Sept. 1879, te laten afdrukken, waarin hij zoo goedgunstig jegens mij gezind is; dan toch moest elkeen getuigen: »in 1872 hadt Gij voor dien ouden Heer *opregte hoogachting* en nu in Sept. 1879 alweder *hoogachting*; dan is het ook nog met dien ouden man zoo kwaad niet gesteld, en gaan wij rustig voort, van hem te lezen wat hij schrijft.”

Nog op eene andere wijze neemt de Heer R., dunkt mij, zijn glanspunt uit *de Gids* terug. Hij zegt namelijk, zoo ik meen, duidelijk in zijn laatsten brief, dat hij die woorden niet terugneemt om mijne bl. 59 der *Geneeskunst-oefenaren*. Bestond die bl. 59 niet, dan schijnt het, dat hij niet meer zou volhouden, dat ik eene ruïne was; en daar er nu op die bladzijde geen woord voorkomt, zooals ik hieronder zal aantoonen, waardoor ik eene ruïne zou hebben kunnen worden, zoo heeft de Heer R. inderdaad de woorden van *de Gids* tweemaal teruggenomen, maar hij is niet edelmoedig genoeg, om dit in het openbaar te doen.

Dien pligt vervul ik dan voor hem, en daardoor kan ik in het vervolg korter zijn; maar, daar de woorden van *de Gids* nu eenmaal openbaar zijn, acht ik toch hunne bespreking noodig: ik wil den Heer R. alle voldoening geven van zijn openbaar schrijven, want hij is een Volksvertegenwoordiger.

Ontleding van de fraaije woorden van de Gids.

»Een tweede kampioen is de Oud- Hoogleeraar G. J. Mulder in zijn onlangs verschenen boek: *De Geneeskunst-oefenaren naar de Nederlandsche wetten. Hierover verder niets. Men critiseert geen ruïne.*»

Eene eerste onjuistheid in deze woorden is een verkeerd citaat, opzettelijk gemaakt: de Heer R. handelde over kampioenen tegen de Amsterdamsche Universiteit, en daarover heb ik in het 1ste gedeelte der *Geneeskunst-oefenaren* niet gehandeld. Hij had dus even goed eene Verhandeling van mij kunnen aanhalen over ossengal, of over het vergif van den Javaanschen upas-boom, of over de uitwerpselen van cholera-lijdens; dan ware het: *hierover verder niets*, niet zoo erg misplaatst geweest. Mijn strijd tegen de Amsterdamsche Universiteit heb ik gevoerd in de *Getuigenis*; maar van deze kon de Heer R. moeilijk zeggen: *hierover verder niets*, want deze had verre boven hare verdiensten een gunstig onthaal gevonden en had een woord van openbare goedkeuring bekomen van twee geëerde mannen, mij tot mijn leedwezen persoonlijk onbekend: van den uitnemenden Rector van het Erasmiaansch Gymnasium, Dr. J. B. Kan, in de Nieuwe Rotterdamsche Courant, en van den geëerden Hoogleeraar Vissering van Leiden, thans Minister van Financiën, in de *Gids*, die toen onder eene deels andere Redactie was. Dit boek aan te halen, ware alleen goed geweest, want daarin was ik kampioen tegen de Amsterdamsche Universiteit; maar van dat boek te zeggen: *hierover verder niets*, begreep de Heer R., dat toch niet wel mogelijk was. Toch moet hij een titel van een boek van mij hebben en grijpt nu het laatste, dat, toen eerst kort in het licht verschenen, in het openbaar nog niet beoordeeld was: *de Geneeskunst-oefenaren* (1ste gedeelte). Op deze wijze meende de Heer R. van een boek, waarin over Amsterdam *niet* gehandeld werd, ligt op mijn persoon te kunnen overglijden

en te schrijven: *Hierover verder niets. Men critiseert geen ruïne.*

Hierbij valt nog eene *reservatio mentalis* op te merken: hij is boos om bl. 59 van die onjuist aangehaalde *Geneeskunst-oefenaren*, en zegt dit later wel in een brief aan mij, maar niet in het openbaar in *de Gids*.

Eene tweede onjuistheid is deze, dat de Heer R., die mij noemt *tweeden*, den Hoogleeraar Donders noemt *eersten kampioen* (*de Gids*, bl. 391). Elkeen weet, dat er geen twee Nederlanders duidelijker tegenover elkander staan in de zaak der Amsterdamsche Universiteit en in alles, wat daarmede in verband staat, dan juist de Hoogleeraar Donders en ik. Hoe kan de Heer R. zoo volmaakt onnauwkeurig zijn?

Eene derde onjuistheid is hierin gelegen, dat hij mij te gelijk noemt *kampioen* en *ruïne*; tegen een kampioen valt te strijden, of zich terug te houden; zich van eene zaak af te maken door: *hierover verder niets*, beteekent eenvoudig, dat men den strijd niet aandurft. Maar dan zijn die woorden, gebezigd om persoonlijk te kwetsen, te smaden, of te honen, voor de regtbank der regtschapenheid in hooge mate veroordeelenswaard.

Eene vierde onjuistheid is: *men critiseert geen ruïne*. Kritiseren is: aanmerkingen maken; eene ruïne kan grootsch, indrukwekkend, stout, schoon zijn, maar zij kan ook wezen onbeduidend, klein, van geene waarde, enz.; aanmerkingen maakt men daarop zoo goed, als op handelingen van menschen, of op voorwerpen, door menschen gemaakt, of op de menschen zelve. Dit is dus eene uitvlugt, en er staat hier alzoo te lezen: »de druiven zijn zuur.»

Het is niet de vraag, *wie* iets geschreven heeft, indien het zaken van gewigt betreft, waar *wat* er geschreven is. Onvoegzame woorden, door onvoegzamen geschreven, gaat men het best voorbij; dan komt te pas: *wie zegt het?* Maar het geldt hier eene zaak van het hoogste gewigt, die

door uitstekende mannen behartigd wordt. Ik heb daarover in eene bepaalde rigting gronden aangevoerd, waarvan ik weet, dat zij van waarde zijn. Er moet dus onderzocht worden, of de schaal, waarop mijne gronden geplaatst zijn, meer gewigt bevat dan die, waarop de gronden van den tegenstander gesteld zijn. Daarop komt het aan: *mesurer et peser, voilà les deux grands secrets de la physique et de la chimie* (Biot). Dat schijnt de Heer Rombach niet te weten. Zijne woorden: »hierover verder niets" zijn dus slechts een variant op het: *de druiven zijn zuur*.

Had de Heer R. mij vertrouwelijk geschreven, ik had hem wel aan een tegenschrift geholpen; wel ben ik geen lid geweest van den Staats-raad van Napoleon I., en had ik het bulderend woord van den kaper-kapitein, Monsieur N., *parlez contre* nooit gehoord, maar ik had toch in Cicero genoeg gelezen, om in het *in utramque partem disputare* niet geheel onkundig te zijn. Eene wederlegging van mijne gronden had ik hem niet kunnen leveren, maar verzachtende omstandigheden kan men altoos pleiten, en ik zou dit hier gedaan hebben voor den Heer R., zooals ik het ontelbare malen in mijn leven voor anderen gedaan heb.

Heeft de Heer R. niet *één enkelen* vriend, wien hij eens om raad kan vragen? Dan is hij te beklagen. De eerste de beste zou hem gezegd hebben: Gij, die nooit schaatsen onder Uwe voeten gehad hebt, op eenmaal op glad ijs! En heeft hij niemand, aan wien hij zijne *Primula* ter correctie heeft kunnen geven? De *Kosmos* van den grooten Natuurkundige is ter correctie door 10—12 handen gegaan, eer het voortreffelijke boek in het licht verscheen. En Molière, die eene ietwat lastige vrouw had, las aan zijne meid voor, wat hij voor het publiek schreef, en won er haar oordeel over in. Ik heb — gewone wetenschappelijke opstellen natuurlijk daargelaten — nooit iets van meer algemeene strekking voor de pers bestemd, zoo ik er niet het oordeel en de goedkeuring van een of meer

beste vrienden op bekomen had. Ik kan dit den Heer R. aanbevelen bij de tweede *causerie*, die hij in het licht zal zenden. Indien wij verlangen, dat men ons schrijven zal achten en eeren, dan moeten wij het publiek ook achten en eeren, aan hetwelk wij ons schrijven rigten.

Bij het woord *ruïne* heb ik hierboven stilgestaan, en het woord *hoogachtend* zal wel geen nader verwijlen hierbij noodig maken, twee zaken echter uitgezonderd.

Ligchamelijk ben ik inderdaad voor een deel geruïneerd; maar ik geloof niet, dat men daarvan te regt iemand een verwijt maakt, die zijn gansche leven onafgebroken werkzaam geweest is voor anderen. En dat ligchaam laat mij nog toe, om opgewekt en moedig, om tevreden en erkentelijk te kunnen zijn, om dankbaar te kunnen wezen voor de vele en groote bezwaren, die ik in het leven gehad heb en die voor mij zeer heilzaam zijn geweest, en dankbaar voor de duizenden voorregten, die ik gehad heb en nog heb. Dat ligchaam stelt mij zelfs nog in staat, om een *kampioen te wezen voor beginselen*, die voor het Nederlandsche volk van de hoogste aangelegenheid zijn, en daarbij hen te bestrijden, die, als de Heer Rombach, Nederland in het ongeluk schijnen te willen storten. De ruïne, die de verbeelding van den Heer R. plaagt, doet nog haar uiterste best, om ruïneren van het Vaderland te voorkomen.

Maar er is nog iets anders, en ik meen niet ver van de waarheid te zijn, wanneer ik hierin meen gevonden te hebben, wat voor den Heer R. het spook is. Hij behoort tot eene partij in den Lande, die buiten de leden dier partij slechts erkent *zwarten, klerikalen, ultra-montanen en dooden*; niet overledenen, maar dooden; deze laatsten werden vroeger *conservatieven* genoemd. Ik had de eer, er altoos toe te behooren, en ik behoor er nog toe met mijn geheele hart; welligt heeft men hier den sleutel tot het lieve woord.

De Heer R. beroept zich intusschen in zijn laatsten brief

met beslisten nadruk op de woorden, door mij geschreven bl. 59 der *Geneeskunst-oefenaren*.

Het praedicaat *ruïne* neemt hij niet terug, zegt hij, omdat die bl. 59 geschreven is. Wat staat er dan toch op die bladzijde, waardoor ik in zulk een diep ongeluk vervallen ben? Ik wil alzoo bij deze woorden nader blijven stilstaan; zij zijn de volgende:

1°. De Heer Rombach is een warme voorvechter van gebrekkige voorbereiding tot eene gewigtige zaak. 2°. De Hoogleeraar Spruijt liet in zijn Art. in *de Gids*, Febr. 1878, een duidelijk verband zien met den Heer Rombach; in de Tweede Kamer liet de Heer Rombach een duidelijk verband zien met den Hoogleeraar Spruijt. 3°. Wat de Heer Rombach in de Tweede Kamer gezegd heeft over den Geneeskundigen stand in het algemeen, en in het bijzonder over hetgeen tot een goed Geneeskundige vereischt wordt, zou gemakkelijk te wederleggen zijn, indien het der moeite waard ware. 4°. Maar in het discours, door hem gehouden in de Kamer, heeft de Heer Rombach zich zóó onbekwaam betoond en zóó overmoedig jegens mannen, die hij zegt te achten, dat hij eigenlijk tot de orde had behooren geroepen te worden door den Voorzitter. 5°. Wat verbeelden zich toch sommige Leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal! Een staaltje: »de goniometrie is noodig voor »de lessen in het licht, en die lessen komen eerst in het »tweede studiejaar voor; de trigonometrie dient alleen voor »de landmeters" (de Heer Rombach, bl. 74, Bijblad Tweede Kamer, 8 October 1878). 6°. Wat de Heer Rombach zegt en waarin hij door den Heer Idzerda ondersteund wordt, dat deze Wet gemaakt wordt, om op het platteland meer Geneeskundigen te bekomen, is volkomen onjuist; daartoe zijn de eischen veel te hoog gesteld; men stelt ze *hooger* dan tot heden voor de Artsen, en men durft in ernst zeggen, dat nu de toeloop grooter zijn zal. Wat wil men dan toch? 7°. Overigens verlangt de Heer Idzerda,

even als de Heer Rombach, de Doctoren in de Geneeskunde wel uit de schepping te zien verdwijnen. 8°. Anderen willen nu op hunne beurt wel eene andere soort van Volksvertegenwoordigers hebben.”

Van deze woorden mag in waarheid het volgende worden getuigd. 1°. De Heer R. bestreed steeds goede voorbereiding voor Geneeskundigen; tegen 1°. kan hij dus geen bezwaar hebben. 2°. Het verband met den Hoogleeraar Spruijt deed mij leed om de zaak, maar de Hoogleeraar Spruijt was eenmaal mijn uitnemende leerling en hem acht ik zeer hoog; ook hier dus geene reden van ontevredenheid voor den Heer R. 3°. Inderdaad zal ieder erkennen, dat wederlegging hier misplaatst zou zijn; in geen geval kan deze uitdrukking den Heer R. kwetsen. 4°. Ik kan er in dwalen, dat de Heer R. tot de orde had behooren geroepen te worden, maar zijne onbekwaamheid en zijn overmoed zijn voor iedereen blijkbaar, die bl. 74 van het Bijblad 1878 leest; hierboven (bl. 476) gaf ik er iets van weder; zij zijn zelfs blijkbaar voor ieder, die zijne *Primula in de Gids* gelezen heeft. 5°. Hier is van mijne zijde geene fout. 6°. Bevat niets, dat den Heer R. hinderen kan. 7°. In *de Gids*, bl. 382, Febr. 1879 (boven, bl. 462, besproken), spreekt hij zeer nederig nog van een *Amendement Rombach*, om dit doel te bereiken; dat amendement hield in, den graad van Doctor te geven aan niet-klassiek gevormden; hierover kan de Heer R. dus niet ontevreden zijn. 8°. Dit is niet aangenaam voor den Heer R., maar mijn oordeel is toch niet anders, en ik heb er gronden voor gegeven.

Ik zie op bl. 59 der *Geneeskunst-oefenaren* niets, dat buiten de grenzen gaat eener eerlijke, warme kritiek, zooals ik die op bl. 455 geteekend heb, en eigenlijk is van alles 4°. alleen te sterk gezegd, naar de gewone schrijfwijze, maar niet naar hetgeen de Heer R. zich aanmatigde; al het andere is gewone taal.

Deze woorden zijn dan nu, naar den Heer Rombach, redenen, waarom ik eene ruïne geworden ben; hij heeft

er mij met eigene hand in zijn brief naar verwezen. Het is hier, maar zeer in het klein, alsof Jupiter van den Olymp spreekt: *quem Jupiter vult perdere prius dementat*; dit laatste woord zou dan hier moeten wezen in best Latijn *ruinat*. Alzoo: *Quem Rombachius vult perdere prius ruinat*. Het is een erg geval, maar een mensch moet zich schikken naar de omstandigheden.

Eerlijk verklaar ik, niet regt goed te weten, hoe in het openbaar te moeten schrijven, wanneer ik mij geplaatst zie tegenover zóóveel onbekwaamheid van een man, die, als gekozene uit het Volk, eene hooge stelling in onze maatschappij inneemt, als dit bij den Heer R. het geval is.

Dit slechts weet ik, dat in mijne oogen elke afkeuring verdient, die zich bewust is van het onheil, dat de Heer R. over het Land brengt, en die daartegen niet met alle kracht opkomt, het koste wat het wil.

De bladzijde, die den Heer R. zooveel aanstoot gegeven heeft, heeft het niemand anders gedaan; het 1ste gedeelte der *Geneeskunst-oefenaren* is alweder, verre boven zijne verdiensten, welwillend door het publiek opgenomen; men heeft er op onderscheidene plaatsen zelfs eene zoodanig gunstige melding van gemaakt, dat die, zooals ik zeker weet, aan het stuk niet toekomt. De Heer R. heeft zich bij zijn schrijven een publiek voorgesteld, dat mij vreemd is, en ik twijfel er niet aan, dat hij meent, volkomen best te handelen. Ik zal het dan ook den man volstrekt niet kwalijk nemen.

Heeft de Heer Rombach regt, dat ik om bl. 59 der *Geneeskunst-oefenaren* in brokstukken en tot eene ruïne vervallen ben, dan moet ik ter liefde van de waarheid openbaar verklaren, om vele andere bladzijden, die ik geschreven heb, te verdienen, tot een poeder gestooten te worden; dit dan, zooals de Homoeopathen doen, uiterst lang en zeer sijn te wrijven.

Wij gaan alsnu, na bij het woord *ruïne*, zoo ik hoop,

lang genoeg te hebben stilgestaan, voort met het onderzoek van de fraaije woorden.

»Al verbaast men zich over de sterkte der muurbrokken en over hunne scherpe kanten.» — Men verbaast zich: wie is die *men*? En wat is *sterkte der muurbrokken*? De ruïne is hier een mensch; welke zijn de brokken van dien mensch? Hier is, dunkt mij, valsch vernuft. Is een mensch eenmaal eene ruïne geworden, dan kan er van sterkte van brokken geene sprake meer zijn; dan is die mensch verloren, al leeft hij ook; en dan is elk begrip van kracht verdwenen. Zou het woord *muurblokken* hier in eene pen van een Staatsman niet beter figuur hebben gemaakt, of moest het woord *muurbrokken* den Heer R. dienen, om zijne *opregte hoogachting* duidelijker aan het licht te brengen?

En hoe is men die *scherpte der kanten* te weten gekomen? Is men er tegen aangelopen? Of zijn de muurbrokken in beweging, zoodat zij dezen of genen in hunne vaart hebben kunnen treffen? Maar zijn het dan wel brokken van eene ruïne, of is het alweder valsch vernuft?

»De sporen van vroegere kracht van het ingestorte.» Welke sporen? Rijsporen of sporen van een haan? Of sporen, door een wagen op een weg nagelaten? Eene kracht is eene gedachte oorzaak van een waargenomen verschijnsel. Van dat verschijnsel kunnen sporen overblijven, dat is, kleine teekenen van vroeger bestaan van dat verschijnsel. Wie van *sporen van vroegere kracht* spreekt, weet niet, wat kracht beteekent.

»Eerst als de tijd de scherpe hoeken heeft afgebrokkeld.» Alweder het woord *brok*. De tijd moet hier iets afronden; *wat* heeft de Heer R. in *de Gids* niet gezegd, en dat is voor de lezers van dat Tijdschrift een groot gemis. Is het zijne *hoogachting*, die met der tijd afgerond worden zal? Dat kan hij niet gemeend hebben, want hij begint nu de ruïne aan te kleeden en er iets anders van te maken. Ik kan dus in dit afbrokkelen in den tijd, daar de Heer

R. alles in boosheid geschreven heeft, niets anders lezen, dan dat hij mij de aanmerkingen, die ik mij verstoutte te maken, na eenigen tijd zal vergeven. Ik hoop het hartelijk. »En 't klimop 't al met eene groene lijkwade omringt.» Dat klimop is uitstekend, en ik kan er zeer tevreden mede zijn. Alle klimplanten wijzen op het *excelsior*, ook het klimop. In de brokken der ruïne ligt dan nog het anorganische voedsel voor planten, die naar Boven wijzen. Is het den Heer Rombach ontvallen en heeft hij alweder niet geweten, wat hij schreef? Voor mij is dit te veel eer; en terwijl ik al het andere gaarne van den Heer R. in ontvangst neem, als gewigtige woorden, door een Lid van de Tweede Kamer geschreven, moet ik dat klimop negeren.

Haast U niet te snel en zie niet te spoedig glorie in hetgeen O zoo vriendelijk wordt toegedacht. Er volgt nog een woordje op dat klimop, namelijk: het woordje *lijkwade*. Bij *omringt* blijf ik niet staan, dat moet wezen: *bedekt* of *bekleedt*; maar bij het woord *lijkwade* sta ik wel stil: wederom niet, omdat de Heer R van eene *groene* spreekt, want dat deze Staatsman niet het minste begrip heeft van hetgeen hij schrijft, kan ieder weten, die het Artikel in *de Gids* leest. Ik sta stil bij het woord *lijkwade*, uit pure kwaadaardigheid een levende naar het hoofd geworpen, en *de Gids* schaamt zich niet, dit op te nemen. Laat de Heer Rombach bij de laagste volks-klasse eens rondgaan en vragen, hoe zij denkt over een lijkkleed en het inwikkelen van een lijk in zijne laatste woning: dan zal hij daar eerbied vinden voor dat woord, dat hij, omdat hij niet schrijven kan en geen woord heeft in te brengen tegen mijne openbaar gemaakte aanmerkingen, laat drukken, in de meening, dat hij nu iets gewigtigs heeft gedaan.

»Verwijlt men met genoegen in de poëzie van 't verledene.» Wat poëzie van 't verledene is, is alweder niet duidelijk, en wie zal er dan *verwijlen*? Hoelang zal de *lijkwade* het lijk moeten bedekt hebben, eer die *poëzie* komt, en welke

poëzie zal dit dan zijn? Misschien geeft de Heer Rombach hierop nog wel eens een antwoord. Ik heb hem uitgenoodigd, zijn Artikel in *de Gids* terug te nemen, inzonderheid om de laatste woorden, waaronder niets anders kan verstaan worden dan: »zoolang Gij leeft, zijt Gij voor ons van geene beteekenis; over Uwen dood zullen wij ons hartelijk verheugen, en dan zullen wij zelfs gaarne verwijlen bij Uwe lijkwade. Alzoo met zeer duidelijke woorden: *autodafé! wie danst er mee?*»

Hebben wij dus in den Heer R. een Viglius redivivus? Neen, want de Heer R. is geen Fries, geen President, hij is niet geleerd en hij kan ook niet schrijven. Misschien dan een Vargas? Maar dan met dit verschil, dat de Heer R., indien de toestel tot executie gereed is, het afdoet met drie woorden: »hierover verder niets,» terwijl Vargas vier woorden ten beste gaf, en wel weder in best Latijn, namelijk: *Non curamus vestros privilegios.*

Ik berust regt gaarne in die aanstaande poëzie: de partij, waartoe de Heer Rombach behoort, is steeds door mij geteekend als eene bron van ondergang voor het Vaderland. Om dat doel te bereiken, moest al wat eenigzins uitsteekt, worden genivelleerd, of voor dood verklaard. Wien acht Gij nog en wien eert Gij nog? Is er nog iemand overgebleven van de Nederlandsche mannen, in wier schaduw ik niet staan kan, die door Uwe partij niet is aangegrepen? Noem hem mij dan. Van den een grijpt Gij dit aan, van den ander dat, Gij zijt volkomen in Uwe rol, zoo Gij in Uwe verbeelding slechts ruïnes ziet, want Gij hebt niets gedaan, dan ruïnes te scheppen; Gij hebt eene ruïne gemaakt van 's Lands welvaart, van koophandel en scheepvaart, van de vrijheid in Lager Onderwijs, van den Geneeskundigen stand; de Overzeesche Bezittingen hebt Gij schier tot eene ruïne gebragt; het Hooger Onderwijs hebt Gij — door toekennen van het regt, om graden te geven, aan een Gemeente-raad — tot ruïne geleid; Gij hebt den volkszin, die goed

was, volkomen geruïneerd, de achting voor andersdenkenden tot de uiterste ruïne doen zinken: hoe is het mogelijk, dat Gij nog iets anders zoudt kunnen zien, dan ruïnes? En de Koninklijke magt en het aanzien der Volks-vertegenwoordiging, hebt Gij die onaangeroerd gelaten?

Dat streven heb ik sedert 1848 tegengestaan, waar ik kon en met alle betamelijke middelen, openbaar en zonder te wankelen; het is niet voor de eerste maal, dat ik daarvan ontwaar, hoe het de partij boos maakt. Zoolang mijne krachten mij niet verlaten, zal ik, waar het pas geeft, voortgaan uit te spreken: *dat Gij het Land te gronde rigt*, het dan aan U overlatende, om daarop te antwoorden naar Uwen aard.

Hoe diep wij gezonken zijn, blijkt onder anderen uit *de Gids*, die wel altoos is geweest een partij-schrift, maar toch aanvankelijk en gedurende vele jaren met talent werd geredigeerd, en die nu zoo diep is gedaald, dat hij tot zelfs de armoedigste persoonlijkheden opneemt.

Ik meen, dat het goed is, elkeen vrij latende, om naar zijne overtuiging te spreken, die vrijheid voor mij zelven ook in toepassing te brengen; voor mijn persoon heb ik er noch bij te winnen, noch bij te verliezen, want ik sta gereed, om dit tooneel te verlaten. Vóór jaren, toen ik het bewijs niet leveren kon, dat ik niet door eerezucht of zucht naar voordeel gedreven werd, moest ik mij daarvan soms de beschuldiging getroosten, hoezeer toch niemand heeft kunnen aanwijzen, dat ik iets anders begeerde, dan Hoogleeraar te Utrecht te blijven, en in die betrekking voor de Nederlandsche jeugd en voor de wetenschap eenvoudig te leven. De Heer Rombach verbaast zich over de sterkte der brokstukken. Ik noodig hem naast mij, om met mij in eer, in aanzien, in voordeel, in de stembus zelfs, zeepbellen te zien, die verdwijnen, zoo men er tegen blaast. De eenige bron van ware kracht ligt achter de lijkwade; dat schijnt de Heer R. niet te weten; *zij ligt*

aan de overzijde van het graf. In een geschrift als dit zou uitweiding daarover niet gepast zijn; maar ik mag toch den Heer Rombach niet in zijne verbazing laten. Ik wil gaarne aannemen, dat de vorm van hetgeen ik opmerkte, beter zijn kon; maar men bedenke, dat elke vogel zingt naar zijn aard. In den grond der zaak doe ik mijn best, vooral, zoo het openbare aangelegenheden geldt, enkel de waarheid te raadplegen en die naar mijn beste weten uit te spreken.

Ik sluit de toelichting der woorden van den Heer Rombach (en men houde dit mij ten goede) met een citaat uit de *Nieuwe Rotterd. Courant*, einde Augustus 1879. Die woorden betreffen hetgeen de Heer R. van de ruïne gezegd heeft; zij zijn van den hooggeachten en kundigen Rector van het Erasmiaansch Gymnasium, Dr. J. B. Kan: »Doodzwijgen mag noch kan men een man, die nog aan »het einde van zijn lange baan zich zoo oneindig veel »moeite getroost heeft, om een tal van gegevens te verzamelen, te schiften en ten behoeve van het Onderwijs »toe te passen. Wie zich zelf en anderen niet, zooals »nog in *de Gids* van dit jaar, Febr. (bl. 391),” (door den Heer Rombach) »geschied is, met groote en platte woorden »paait, zal kennis nemen van zijn oordeel, want al is het »soms hard, het steunt altijd op gronden, en het gebouw, »op deze opgetrokken, is meer dan een ruïne en staat »zelfs vaster dan menig nieuw en nuffig huis, dat vol »overmoed zijn kruin ten hemel verheft — zoolang de zon »vrolijk schijnt, maar instort, zoodra de stormen en rukwinden komen.”

Ik dank den Heer Kan voor zijn welwillenden bijstand; ook ik ken het zoete van het *laudari a laudatis*, het opwekkende en aansporende daarvan; ik dank mijne hartelijke vrienden voor den bijval, dien zij mij welwillend schenken; maar al stond ik ook geheel alleen en al had ik niets dan de hevigste tegenstanders tegenover mij, ik zal toch niet anders doen, dan ik gedaan heb, namelijk

de waarheid voorstaan, waar mijn pligt mij roept, haar te verdedigen. Al blijven ook de gewenschte gevolgen thans ontbreken, zij komen zeker eenmaal.

Toen wij jong waren, bliezen wij het zaad met zijne pluis van den *Leontodon Taraxacum* in de lucht. Toen wisten wij reeds, dat, zoo slechts het postvatten van een dier zaadjes verzekerd ware, het aantal planten, daaruit ontstaan, na eenige jaren legio zou zijn. Laat ons dus onze eenvoudige pogingen voortzetten en niet verflauwen in onzen ijver. En wat den zoogenaamden tegenstand betreft: de kokosnoot valt van hare moederplant, die aan de kust staat, in zee; zij doobert daarheen en wordt door de stroomen voortgevoerd, of met de wateren door de winden in de hoogte gedreven, om met deze neder te storten, en dat spel te herhalen, totdat zij hier of daar door een golfslag op vasten bodem wordt nedergeworpen. Dáár koestert haar de zon, vergoedt haar het leed, doet haar ontkiemen en wortel schieten; en zoo wordt zij de moeder van een plantendos, wiens uitgestrektheid niemand kan overzien.

Besluit.

Met het toenemen der beschaving is men het leven der menschen op hooger prijs gaan stellen, zoodanig, dat men dit, zoo noodig, voor den maatstaf der beschaving zou kunnen houden. Zorg voor leven en gezondheid der medeburgers wordt in meerdere mate gebragt tot de hoogere bemoeijingen van den Staat. En daar de zorg voor gezondheid velen te gelijk omvat en het voorkomen van ziekten veel beter is, dan het verzorgen van zieken, klimmen regelmatig de bemoeijingen, die het eerste kunnen in het leven roepen. Wat men weleer Geneeskunde noemde, is sedert zes eeuwen reeds gebragt tot de Hoogere aangelegenheden van den Staat, en wat men sedert zes eeuwen Geneeskunde genoemd heeft, verkreeg in dezelfde mate meer

uitgebreidheid en verdiende in die mate ook hoogere onderscheiding, waarin, naast en boven het zoogenaamde *genezen*, steeds meer en meer gesteld werd het *voorkomen*, en het zorgen voor een gezond en krachtig ligchamelijk bestaan der menschen.

Tegenwoordig is er in beschaafde Staten slechts *éne* stem hierover, en ik ben niet ver van de waarheid, wanneer ik die stem in de eerste plaats van Duitschland doe uitgaan; zij is: *Voed aanstaande Geneeskundigen breed op.*

Daaraan heb ik het grootste en het beste deel van mijn leven gewijd, door onderwijs te geven in onderscheidene deelen der Natuur- en Geneeskunde, en om, naar mijn vermogen, dit onderwijs te doen strekken tot een breeder bestaan der Geneeskundigen.

Ter bevordering der belangen, die enkel op Amsterdam betrekking hadden, heeft men vóór weinige jaren (1865) bij ons aangevangen, de bovenstaande waarheden zooveel mogelijk te niet te doen en den Geneeskundigen stand te verlagen; men gaat daarmede regelmatig voort en heeft reeds een aanzienlijk deel van het doel bereikt.

Onder de ijverige medewerkers daartoe behoort Dr. K. A. Rombach, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Zoo ik het beste en grootste deel van mijn openbaar leven niet wilde verloochenen, moest ik het afbreken afkeuren; als vrij burger mogt ik dit ook bestrijden. Dat heb ik gedaan. De Heer Rombach antwoordt op die bestrijding niet met gronden, maar met eene taal, waarvoor zelfs de laagste volks-klasse terugdeinst.

Ik heb deze woorden een weinig ontleed en herhaalen slotte mijne opregte meening, *dat het een zegen zou zijn voor het Land, indien het dezen Heer kon behagen, zijn mandaat als Volks-vertegenwoordiger neder te leggen, omdat hij daarvoor is volkomen ongeschikt en ten eenen male onbekwaam.*

Ik eindig zooals ik begon. Het begin was een aanval van den Heer Rombach op de Pharmaceuten, die te Utrecht werden opgeleid. Die opleiding had voor hem geene waarde. Het Staats-examen, dat die kweekelingen *niet* ondergingen, kon, naar hem, alleen heil aanbrengen. Die aantijging gold mij en werd uitgesproken in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Niet openlijk, maar in een persoonlijk schrijven, bl. 466 hierboven opgenomen, antwoordde ik hem: *a.* die Staats-examens hebben geene waarde en zullen ondergaan; *b.* de opleiding der Indische Pharmaceuten te Utrecht is best.

Dertien jaren na de invoering der Staats-examens waren zij niet slechts door een ieder veroordeeld, maar zelfs als schadelijk verworpen.

En de Pharmaceutische school te Utrecht? Ik laat thans al het heil daar, dat van haar is uitgegaan, en bepaal mij bij *ééne* zaak. De kina-boom wordt in de gewesten van Peru niet gekweekt. Na de ontdekking en het gebruik der chinine werden de bosschen van dat voortreffelijke gewas zóó mishandeld, dat de vrees te regt gekoesterd werd, dat de kina voor de menschheid zou ophouden, beschikbaar te zijn. De Nederlandsche Regering, hiervan doordrongen, zond Haskarl naar die streken; hij verzamelde jonge kina-planten en zaden en bragt ze naar Java over, waar zij eerst door hem en later door Junghuhn verzorgd werden. Deze uitstekende man verviel in de ongelukkige meening, dat eene zich snel ontwikkelende soort, die intusschen arm aan chinine was, vooral moest worden aangekweekt. Miquel bestreed deze wijze van doen, maar zonder vrucht, totdat een jonge boom van die soort naar Utrecht gebragt werd, om daar door Miquel en mij plantkundig en scheikundig te worden onderzocht. Junghuhn had dien boom in drie stukken doen zagen en deze gepakt in eene zwart geverwde *doodkist*. De uitkomst van het onderzoek was, dat de zoozeer aangekweekte soort onder de slechtste behoorde.

Alsnu werd er orde gegeven, om voortaan de beste soorten aan te planten en een nieuwen weg op te gaan. De dood van Junghuhn bevorderde dat streven. In zijne plaats werd toen met de kina-cultuur belast de Heer K. W. van Gorkom, en deze werd weldra bijgestaan en later opgevolgd door den Heer J. C. Bernelot Moens. Door de zorg van deze twee uitstekende mannen levert Java aan de Amsterdamsche markt nu reeds jaarlijks eene ruime hoeveelheid van de beste kina-basten, en zijn er, terwijl in Peru de verwoesting voortgaat en de Engelschen in hun Indië het voorbeeld van Nederland hebben gevolgd, op Java zóóveel van deze voortreffelijke boomen aangeplant, dat deze Nederlandsche bezitting een zegen voor het menschdom heeten moet.

De uitstekende Nederlanders, aan wie de menschheid dit verschuldigd is, de Heeren van Gorkom en Bernelot Moens, zijn kweekelingen van de Pharmaceutische school te Utrecht.

Men ziet het: het kwade moet toch voor het goede wijken.

AANTEEKENINGEN BETREFFENDE VROEGER BESPROKEN
ONDERWERPEN.

1. *Nieuwe bescherming, aan Amsterdam verleend door het afgetreden Bewind.* — De nieuwe soort van Geneeskunstoefenaren, die naar de Wet van December 1878 aan de Universiteiten zullen worden opgeleid, hebben, zoo zij de inrigtingen niet hebben bezocht, bij die Wet genoemd, een examen af te leggen voor eene speciale Commissie. De eerste Commissie, daartoe door de Regering benoemd, zetelde te Amsterdam en bestond bijna uitsluitend uit inwoners van die plaats. Zoo heeft de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn streven, om Amsterdam in de Geneeskunde vooruit te zetten, tot zijn einde volhard. De benoeming luidt:

„Z. M. heeft benoemd tot lid en voorzitter der Commissie, die gedurende één jaar, te rekenen van 1 Augustus 1879, belast zal zijn met het afnemen van de examens, vermeld in art. 2 van Zr. Ms. besluit van 12 Februarij 1879 (*Staatsblad* No. 35), Dr. D. van Lankeren Matthes, Directeur van de Hoogere Burgerschool te Amsterdam;

tot lid en secretaris, Dr. E. van der Ven, Directeur van Teylers Stichting te Haarlem, vroeger Directeur van de Hoogere Burgerschool aldaar;

tot leden: Dr. S. R. J. van Schevichaven, onderwijzer aan het stedelijk Gymnasium te Amsterdam; C. Knapper Kz., leeraar aan de Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus

te Amsterdam; F. J. Rode, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam; J. Snijder, leeraar aan de Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam; J. H. Slangen, leeraar aan de Rijks-kweekschool voor onderwijzers te Haarlem;

tot plaatsvervangende leden: Dr. A. van Hennekeler, leeraar aan de Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam; J. E. Blin, leeraar aan de Hoogere Burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam; Dr. Th. Wenzelburger, leeraar aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam; F. J. Heeris, leeraar aan de Hoogere Burgerschool met driejarigen cursus te Amsterdam."

Hieraan sluit zich het volgende bericht, voorkomende in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 28 Augustus 1879:

»Tengevolge van den uitslag van het onlangs gehouden vergelijkend examen der adspiranten naar eene plaatsing als student voor de militaire Geneeskundige en Pharmaceutische dienst bij het leger hier te lande, zullen den 1sten September e. k., in verband met het hooger onderwijs, dat te Amsterdam wordt gegeven, bij het garnizoens-hospitaal aldaar als student worden geplaatst: voor de Geneeskundige dienst: C. J. te Boekhorst, J. Kuiper, P. van Rees, F. Cool, A. C. M. van Moorsel, J. T. C. Vonk; voor de Pharmaceutische dienst: N. R. C. A. van der Pluym, P. F. Zeegers."

Het bericht houdt dus in, dat van wege het Departement van Oorlog te Amsterdam nieuwe aanstaande Militaire Geneeskundigen zullen worden opgeleid.

Dit ter aanvulling van hetgeen wij hierboven (bl. 430) hebben vermeld.

Voorts lezen wij in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 5 September 1879:

»Amsterdam, 3 September. Bij het openen van den cursus 1879/80 aan de Universiteit tot opleiding van Militaire Geneeskundigen en Pharmaceuten alhier, waren 208 stu-

denten aanwezig, waarvan 20 in het bezit zijn van een getuigschrift 1ste Geneeskundig gedeelte, waaronder 1 gepromoveerd Doctor, 2 met den graad van Doctorandus en 1 als Candidaat in de Medicijnen; 96 Candidaat-Artsen, waarvan 24 Candidaten in de Medicijnen; 42 hebben het eerste natuurkundige examen afgelegd; 46 Studenten en 4 Pharmaceuten, waarvan 3 Hulpapothekers-examen hebben gedaan.

Verder zijn den 1sten September j.l. aan die inrigting op nieuw geplaatst 6 Studenten voor de Geneeskundige en 2 voor de Pharmaceutische dienst voor het leger hier te lande, reeds vermeld."

De Militaire Geneeskundige School te Amsterdam wordt dus gehandhaafd en het ongeluk wordt dus voortgezet. Aan eene Gemeente-Universiteit wordt, met voorbijgang der Rijks-inrigtingen, de opleiding van dienaren van den Staat toevertrouwd, en de Amsterdamsche Universiteit blijft alzoo eene Geneeskundige School voor Militaire Artsen. Welk eene verwarring! Eene opzettelijk daartoe benoemde Commissie (bl. 202 hierboven) wees op het groote ongeluk, dat uit die School was ontsproten; zij raadde aan, deze kweekelingen over de Nederlandsche Universiteiten te verdeelen, en ook deze stem was een *vox clamans in deserto*. Weleer heette het: die niet leeren wil, moet voelen; door de gevoeligste slagen leert Nederland nog niets. De nieuwe Minister van Oorlog heeft in zijn antwoord aan de Kamer, November 1.1., nader berigt, dat het voornemen der Regering is, de Officieren van Gezondheid te Amsterdam op te leiden; het ongeluk wordt dus voortgezet.

2. *De Amsterdamsche Universiteit.* — In het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 19 en 20 Oct. 1879 komt het volgende voor:

»Te Amsterdam begint men nu al berouw te krijgen over het bezit van een eigen Universiteit: de tien-duizenden,

waarop de uitgaven begroot waren, werden honderd-duizenden en de Medische Faculteit is de eenige, welke tot hiertoe verschijnselen van levensvatbaarheid vertoont.

»Aldus klaagt, in hoofdzaak, het weekblad *de Amsterdammer*. De *Arnhemsche Courant*, die klagt overnemende, zegt er van:

»De erkenning, dat een gemeentelijke Universiteit een, zelfs voor de hoofdstad des Rijks, op den duur onhoudbare lastpost zal worden, is, al treft zij niet door hare nieuwhed, uit Amsterdam zelf komende, des te opmerkelijker. De gemeentelijke Amsterdamsche Universiteit zijn wij aan Kappelijne — Kappelijne het Kamerlid, wel te verstaan — verschuldigd. Die grootsche stichting was eens zijn hoogste roem. De Amsterdamsche stedemaagd was tot nu toe een Asschepoetster, eene *Belle au bois dormante* geweest. Toen verscheen haar Kappelijne als de prins Charmant; zij ontwaakte: zij werd een prinses, die, als de eerste en de schoonste van het Land, door den prins Charmant (Kappelijne) werd ten dans geleid. Helaas, hoe spoedig is ook die roem verduisterd en ondergegaan. Op 28 April 1876 werd de wet door den Koning bekrachtigd. Op den 5. October 1879 verklaart een Amsterdamsch blad, dat, had de Raad toen »kunnen bevroeden wát hij aanvaardde,” hij zich »ernstig bedacht en misschien ten slotte *het geschenk*” (Kappelijne’s noodlottig geschenk) »niet aangenomen” zou hebben. De illusiën zijn verdwenen. »Tot heden is de Medische Faculteit *de éénige*, die een groot aantal Studenten lokt.” »Of,” voegt *de Amsterdammer* er bij, »de tijd zal aanbreken, waarop de andere Faculteiten aan onze Universiteit, gelijk de medische, tot bloei zullen geraken, kan men niet voorspellen; het is te hopen, *doch niet zeker*. Want wat de Medische Faculteit, in een stad als Amsterdam, vóór heeft, de hulpmiddelen, missen juist hier de andere faculteiten, aangezien bibliotheken en laboratoria in den loop der tijden en onder Staatszorg elders

minder onvolledig en gebrekkig werden, dan zij hier zijn en vrij langen tijd zullen blijven.”

»De juistheid dezer opmerkingen, wat de noodlottigheid van het geschenk voor Amsterdam zelf betreft, zullen wij evenmin betwisten als wat de *Arnhemsche Courant* er later bijvoegt, dat Kappeijne Heemskerk's Wet op het hooger onderwijs heeft bedorven. Reeds bij de behandeling van de wet hebben wij voorzien, dat men 't zich nog wel eens beklagen zou, niet alleen dat geschenk te hebben gemaakt, maar ook het te hebben verlangd en aangenomen. Maar nu wil de *Amsterdammer*, daarbij gesteund door de *Arnhemsche Courant*, het redmiddel zoeken in afschaffing van een of meer der Rijks-Universiteiten.

Daarmee stemmen wij volstrekt niet in. Zeker is het waar, dat vier Universiteiten voor Nederland te veel is. Maar dat had een reden moeten zijn om de vierde te Amsterdam niet op te rigten. Dit zeiden wij, voordat men het deed. Nu geeft men het toe, maar wil de vierde behouden, doch een van de vroeger bestaande, welke bestaan bovendien op historische en andere eerbiedwaardige gronden rust, opruimen. Dit is o. i. een onredelijke eisch. Begrijpt men, met de oprigting van de Amsterdamsche Universiteit te hebben gedwaald, welnu, dan is het eenig rationeel middel om die dwaling te herstellen, daarop terug te komen en het leven te ontnemen aan wat nooit in 't leven had moeten geroepen worden, of dat althans weêr in de medische instelling van voorheen te veranderen.

Dan ware meteen het onverdedigbaar gemeentelijk *jus promovendi* uit de voeten.” — Tot zoover het Dagblad.

Ik neem de vrijheid, aangaande het bovenstaande op te merken, dat ook zelfs de Medische Faculteit te Amsterdam betrekkelijk eene kleine is. Het aantal Studenten in de Geneeskunde is aldaar volstrekt niet groot, maar de Regering zendt, buiten alle regels, de Militaire Geneeskundige kweekelingen naar de Gemeente-Universiteit te Amsterdam,

terwijl zij òf op eene Staats-Geneeskundige School, òf op de Rijks-Universiteiten behoorden, en daar den Doctors-titel behoorden te bekomen. Zoolang dit laatste niet het geval is, zouden zij de Rijks-Universiteiten bederven, zooals die thans bedorven worden door de Artsen van het nieuwste model.

Wat voorts de opheffing der Amsterdamsche Universiteit betreft: eer dat geschiedt, zal men niets onbeproefd laten, om de Utrechtsche Hoogeschool te verdelgen; de Groningsche durft men niet aan, om de beweging, die dit in het Noorden veroorzaken zou. De oprigting der Amsterdamsche Universiteit zou niet geschied zijn, indien men niet meende, zeker te zijn, door het eenvoudig stemmen der vrienden, de Utrechtsche Universiteit ten val te kunnen brengen. Verleden jaar zijn daarover reeds stemmen gehoord van wege Amsterdamsche Leden der Tweede Kamer.

Naar de leer der Volks-Souvereiniteit hangt de Staat aan een luchtbol.

3. *De werking der Geneeskundige Wetten van het jaar 1865.* — Onder dezen titel zijn door Dr. G. W. Bruinsma, in N°. 13 tot en met 27 en N°. 37 en 38 der *Geneeskundige Courant*, 1879, belangrijke artikelen gegeven; de twee laatste betreffen een Verslag van hetgeen de Heeren Geneeskundige Inspecteurs in 1879 hebben in het licht gegeven over *de verspreiding van Geneeskundigen in Nederland*. Ik heb van deze bijdragen geene melding gemaakt, omdat ik de *Geneeskundige Courant* in de laatste jaren niet las en ze dus niet kende. Door eene welwillende hand op haar bestaan opmerkzaam gemaakt, zou ik lust hebben, met den Schrijver bij vele punten stil te staan; maar ik moet mij bekorten. De *Geneeskundige Courant* is in veler handen, en de verdienstelijke arbeid van den Heer Bruinsma zal alzoo door velen zijn gewaardeerd, zoodat het niet noodig is, zijn inhoud hier te bespreken. Maar waar die arbeid eene wijziging aanduidt, die noodig is, in bijzonderheden, vroeger

door mij vermeld, moet ik er zelfs met nadruk bij blijven stilstaan.

In N°. 14 der *Geneeskundige Courant* wijst de Heer Bruinsma eene fout aan, die vroeger in de opgave van het aantal Geneeskunst-oefenaren is gemaakt (bl. 156 hierboven). De juiste stand der zaken zou deze zijn, dat er 1 Januarij 1868 waren 2335 Genees- of Heelkundigen, terwijl er op 1 Januarij 1876 slechts waren 2064, derhalve eene gemiddelde vermindering van 34 per jaar. Dit nadert het cijfer, door de Heeren Inspecteurs gegeven (zie bl. 520 hieronder). Het verschil bij de vroegere opgave is aanzienlijk, maar de besluiten, vroeger uit die vermindering getrokken, blijven onveranderd, namelijk, dat op plaatsen, waar Geneeskunst-oefenaren geene gegoede bevolking vinden, Geneeskundige hulp gaat ontbreken.

Dr. Bruinsma erkent in N°. 15 der *Geneeskundige Courant*, dat de vermindering van het aantal Geneeskunst-oefenaren, dat thans in Nederland is 34 in een jaar, zal toenemen, zooals ligtelijk te verstaan is: er komen er minder bij, en van hen, die er zijn, neemt de sterfte toe, omdat zij ouder worden.

De Heer Bruinsma maakt te regt de opmerking, dat de Geneeskundigen zeer ongelijk zijn verdeeld, en dat gegoede plaatsen eer te veel, dan te weinig Geneeskundigen hebben; voorts dat gemiddeld op een zeker aantal zielen in Nederland meer Geneeskundigen zijn, dan in andere Landen. Het laatste geeft bijna geen aanhechtings-punt, daar alles afhangt van ophooping of verspreiding der bevolking en van de uitgebreidheid van het geheele Land. En wat het eerste aangaat: de zucht naar eene betere plaatsing zal in steden, waar welvaart is, steeds een ruim aantal doen aanwezig zijn.

In No. 24 geeft de Heer Bruinsma eene wenschelijke verdeling aan van Geneeskundigen over het geheele Land, gerekend naar de bevolking der Gemeenten (de afstanden

der Gemeenten zijn hierbij niet in aanmerking genomen), en komt dan tot de uitkomst, dat thans een aantal van 1900 tot 2000 Geneeskundigen voldoende zou zijn. Maar in de meer gegoede Gemeenten zullen zich steeds meer Geneeskundigen vestigen, en in een vrij Land kan de Regering aan de verdeeling der Geneeskunst-oefenaren weinig doen. Alleen lieden van meer beperkte stelling kan men door voordeel aan kleine plaatsen binden: eene zaak, die ik vroeger uitvoerig genoeg besproken heb; en zijn er dan 1900 à 2000 Geneeskundigen noodig voor Nederland (dat is ongeveer één geneeskundige voor 2000 menschen), zoo de Regering aan elken Geneeskundige eene plaats kon aanwijzen, gelijk zij thans aan Notarissen doet (iets wat bij ons wel niet zou kunnen worden ingevoerd), dan blijkt het duidelijk, dat, bij vrijheid van verdeeling over het Land en bij het steeds toenemen der bevolking, meer dan 1900 à 2000 Geneeskundigen noodig zijn, als de kleinere plaatsen niet geheel van hulp zullen verstoken zijn.

De Heer Bruinsma wil, zoo het Staats-examen invloed heeft op het aantal gepromoveerde Artsen, dit Staats-examen wel afgeschaft zien, zoodat de Promotie aan de Universiteit weder het regt van uitoefening geeft. Ook verdedigt de Heer Bruinsma in N°. 26 der *Geneeskundige Courant* de nieuwe Wet op de uitoefening niet, en schijnt hij niet tegen eene splitsing der kunst op te zien; als uitersten maatregel wil hij weder plattelands-Heelmeesters. Over dit alles heb ik vroeger gehandeld. Hij valt mij bij in het toelaten van *Empirici* voor die plaatsen, waar zich geen Geneeskundige vestigen wil.

4. *Behoeftte aan Geneeskundigen in Nederland.* -- De nadere kennismaking met het onderzoek van de Heeren Geneeskundige Inspecteurs over dit onderwerp, bl. 438 hierboven reeds met een woord genoemd, heeft mij bijna niets geleerd, wat niet dáár is besproken. Die Heeren spreken

over verhouding van bevolking en aantal Geneeskundigen, en er behoort thans alleen gehandeld te worden over de behoefte aan Geneeskundige hulp op plaatsen, waar zich geen Geneeskundige vestigen wil. De verwarring van deze twee begrippen is groot. Wie heeft er gezegd, dat in Amsterdam, in 's Gravenhage, in Rotterdam, in Utrecht en in vele andere steden het aantal Geneeskunst-oefenaren wellicht niet *zeer veel* te groot is? Maar bekomen dientengevolge kleine, behoeftige Gemeenten voldoende Geneeskundige hulp? Van waar dan de onophoudelijke klacht hierover, van de plaatsen zelve uitgaande, klagten, die men voortdurend in de Dagbladen vernemen kan, waarvan ik er bl. 155 en 437 hierboven eenige heb vermeld en waarbij ik nog de volgende voeg?

In het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 13 Aug. 1879 leest men:

»Zijn er ten platten lande wellicht *gemiddeld* genoeg Geneesheeren, enkele plaatsen zijn niettemin zeer misdeeld. Tusschen Tiel en Gorinchem, een afstand van 8 uren, zijn thans, voor 13 dicht bevolkte Gemeenten, slechts 3 Geneesheeren, waarvan er nu nog een — de Heer J. A. van Heemskerk, te Waardenburg, — naar elders vertrekt.»

De geruststelling, dat er in de toekomst Geneeskundigen voor de kleinere Gemeenten genoeg zullen zijn, is een gevolg van de verwarring der twee bovengenoemde begrippen, en moet dus met die verwarring verworpen worden.

Naar het Verslag der Commissie was de bevolking in Nederland in 1867: 3.552.597 en in 1878: 3.924.815. Alzoo was de bevolking met $\frac{1}{10}$ toegenomen. Aan Kunst-oefenaren waren er:

	Med. Doct., Artsen, Oud- Offic. v. Gez.	Plattel. Heel- meesters.	Stedelijke Heel- meesters.	Vroed- vrouwen.
in 1867:	1054	1109	199	712
in 1878:	1062	768	126	716

Naar deze officiële opgaven zijn dan de Med. Doctoren, Artsen en Oud-Officieren van Gezondheid en de Vroedvrouwen in de twee genoemde jaren ongeveer dezelfde in aantal gebleven. De tusschen die jaren gevormde Artsen en de Oud-Officieren van Gezondheid vullen de Med. Doctoren aan, hetgeen ik hier niet nader bespreek, maar dat toch behoort overwogen te worden, zoolang men ruimer ontwikkelden nog plaatst boven minder ruim opgeleiden.

In de plattelands-Heelmeesters en in de stedelijke Heelmeesters heeft in die jaren groote vermindering plaats gehad, en wel zamen $341 + 73 = 414$; dit maakt op het geheele aantal Geneeskunst-oefenaren in 1867, de Vroedvrouwen daaronder begrepen, eene vermindering met $\frac{1}{8}$.

Derhalve de bevolking met $\frac{1}{10}$ vermeerderd en de Geneeskundige hulp met $\frac{1}{8}$ verminderd, en die vermindering drukt inzonderheid op het platte land. Gaan wij uit van de plattelands-Heelmeesters in 1867, dan is hun aantal in 1878 met $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ verminderd, terwijl daarvoor geen grooter aantal Doctoren, Artsen of Officieren van Gezondheid in de plaats is gekomen ¹⁾.

Hij nu, die op het platte land eene vermindering van $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{4}$ van Geneeskundige hulp in zoo weinige jaren bij het toenemen der bevolking met $\frac{1}{10}$ niet schrikwekkend vindt, houdt zijne oogen opzettelijk gesloten voor de waarheid, te meer, omdat een kind kan inzien, dat de nieuwe maatregelen van 1878, om het aantal Geneeskunst-oefenaren te doen toenemen, zoowel zullen falen, als de geheele Wet van 1865 gefaald heeft.

En toch redeneren de Heeren Inspecteurs aldus: in vergelijking met andere Landen zijn er in Nederland, in

¹⁾ Van dezen hebben zich zonder twijfel eenige op het platte land gevestigd, maar hoeveel, is mij onbekend; het zullen slechts weinige geweest zijn, en in de hoofdzak wordt hierdoor alzoo geene afbreuk gedaan aan hetgeen nu in den tekst volgt.

verhouding der bevolking, thans nog meer Geneeskunst-oefenaren dan buiten Nederland, en er valt dus niets te klagen.

De redenering komt mij in elk opzigt onbegrijpelijk voor; vooreerst: wat hebben wij in dit opzigt met het Buitenland noodig, terwijl er bij ons geroepen wordt om hulp? En wordt er bij ons niet om hulp geroepen?

De redenering der Heeren Inspecteurs is voorts deze: er zijn zooveel Geneeskunst-oefenaren in Nederland, dat, indien Gij hun aantal vergelijkt met dat der bevolking van het geheele Land, elk Geneeskundige wel de zieken kan behandelen en volstrekt niet overladen is met bezigheden.

Hoe komt het toch, dat het geheele Land niet als één man opstaat tegen zulk eene verwringing der waarheid? Stel, dat in Nederland 4.000.000 menschen wonen en dat daarin dagelijks verbruikt worden 100.000 kilogrammen vleesch, dan bekomt, volgens de Heeren Inspecteurs, elk inwoner 25 gram vleesch daags. Niet waar? Het aantal inwoners gedeeld in de kilogrammen vleesch, geeft 25 gram vleesch voor elken inwoner. Dus weten de Heeren Inspecteurs niet, dat er vele inwoners in ons Land zijn, die nooit vleesch zien, dat er velen zijn, die het slechts nu en dan bekommen, en dat er zijn, die er zich ziek aan eten¹⁾.

En op zulk eene redenering bouwt men dan het besluit,

1) Nemen wij het volgende voorbeeld: er is eene Gemeente, waar eene bevolking van 2000 menschen woont op een oppervlakte gronds ter grootte van een cirkel met eene middellijn van 15 minuten gaans. Er is eene andere Gemeente, ook met eene bevolking van 2000 menschen, ook wonende op een cirkelvlak, maar met eene middellijn van twee uren gaans. *Eén* Geneesheer kan in de eerste Gemeente zeer gemakkelijck de zieken zien, die er in gewone tijden zullen voorkomen. Maar hoe is het met de tweede? Wij willen dit met een woord nagaan, en nemen nu eenvoudigheidshalve aan, dat de Geneesheer woont, in beide gevallen, in het midden der Gemeente; dat in elke Gemeente 20 zieken daags te bezoeken zijn, en wel aan den omtrek en op slechts *één* straal. Stel voorts, dat de Geneesheeren bij elken zieke vertoeven 15 minuten, dan hebben zij in beide gevallen voor het zieken-bezoek daags noodig 5 uren. Hoeveel tijd hebben zij noodig, om van den

dat er overal voor voldoende voeding wordt gezorgd; ja, er kan wel iets aan ontbreken, maar het volmaakte vindt men nergens. De gemiddelde verhouding tusschen Geneeskunst-oefenaren en bevolking is bevredigend: derhalve is er op elke plaats in het Land wel geene Geneeskundige hulp genoeg, maar dat ligt aan die ondeugende Doctoren, die niet naar armoedige plaatsen willen trekken. Enkel om de

eenen zieke naar den anderen te komen? Het zijn menschen, die aan de Geneesheeren weinig vergoeding kunnen geven, en dus moeten deze loopen. Dan heeft de eerste ruim *een* uur noodig voor de eerste Gemeente, en voor de tweede Gemeente worden ruim 8 uren gevorderd, om van den eenen zieke naar den anderen te komen.

De eerste Geneeskundige heeft dus 6 uren daags en de tweede 13 uren daags noodig, om evenveel zieken te zien; zij zijn beiden ook belast met de heilkundige en met de verloskundige praktijk en moeten zelve hunne geneesmiddelen gereed maken. De eerste, die 6 uren daags bezig is in Genees- en Heelkunde, heeft nog tijd over voor het gereed maken van geneesmiddelen en voor verloskundigen bijstand; hij kan ook, zocals het zijn pligt is, zieken, aan ernstige ziekten lijdende, eenige malen daags zien. Maar nu de ongelukkige, die 13 uren aan zijne genees- en heilkundige praktijk dagelijks geven moet en daarvan 8 uren daags moet loopen: hoe lang zal die man dat uithouden? Tijd, om zijne geneesmiddelen gereed te maken, heeft hij niet; verloskundigen bijstand kan hij niet verleen, of de helft en meer van zijne zieken blijft onbezocht; en hoe zwaar men ook ziek zij: meer dan één bezoek in een etmaal blijft hier onmogelijk.

Maar Gij hebt het geval gekozen, dat de man zich eenmaal *door* en voorts enkel *om* den cirkel beweegt, en dat geval komt slechts bij uitzondering voor. Welnu: trek dan in den grooten cirkel een zigzag, waarin zich de Geneesheer beweegt: zal hij dan steeds minder te loopen hebben, dan 8 uren daags voor twintig zieken? Het kan hierbij wel gebeuren, dat hij 10 à 12 uren loopen moet.

Voor de tweede Gemeente hebt Gij dus minstens twee Geneeskundigen noodig; deze vinden daar geen voldoende bestaan, en Gij moet dus in den nood voorzien door eigene middelen; *een goed ontwikkeld Geneeskundige vestigt zich aldaar niet*, en Gij moet U dus hier met minder behelpen.

Uit gemiddelden te redeneren, waar behoefte is, blijft mij zóó onbegrijpelijk, dat ik mij niet kan voorstellen, dat iemand dit in ernst kan meenen.

fouten op fouten, die men begaat, te bedekken, houdt men dingen vol, waarvan de onnoozelste mensch de onjuistheid kan inzien.

Waarom ziet Gij telkens de benoeming aangekondigd van vreemdelingen voor Geneeskundige hulp in het Leger in Nederlandsch Indië, en hoe komt het, dat onder ons telkens geklaagd wordt over behoefte aan Geneeskundige hulp?

Is het volgende, dat wij overnemen uit het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* van 12 November 1879, ook-al onwaar?

»Alweder een wettelijke theorie te schande gemaakt door de practijk.

De geneeskundige wetgeving huldigde absoluut het beginsel van eenheid van stand. Meer en meer krijgt het platteland gebrek aan geneeskundige hulp. Was de vroegere niet wetenschappelijk genoeg, — thans heeft men noch minder wetenschappelijke, noch zeer geleerde.

De tandmeesters vervielen; de wetgever heeft zich genoopt gezien, op het doctrinaire stelsel van 1865 terug te komen.

Bij de opleiding van de geneeskundigen van Rijkswegen heeft men ook al één oog dicht gedaan voor de consequente toepassing van het éénheidsbeginsel.

Ook de scheepsdoctors moesten gebannen worden. De scheepsdoctors van vóór 1865 sterven uit en worden vervangen door geheel onbevoegden, die als schrijvers op de monsterrol gebragt worden en gedurende de reis doctortje spelen.

Dat gaat niet langer. Nóg een steen van het schoone wetgevend gebouw van 1865 moet afgebroken worden.

De Regering heeft daarom een wetsontwerp ingediend, waarbij de wet van 1 Juni 1865 wordt gewijzigd in dien zin, dat aan vreemdelingen, die in een ander Rijk na afgelegd examen de bevoegdheid hebben verkregen tot het uitoefenen van de geneeskunst in haren geheelen omvang, vergunning mag verleend worden tot die uitoefening op

Nederlandsche zeeschepen. Voor elk geval wordt de vergunning des Konings gevorderd, zoodat de Regering vooraf inlichtingen kan inwinnen omtrent hem, die haar vraagt. Zodoende zullen onze reederijen en althans onze stoomvaartmaatschappijen in de gelegenheid gesteld worden, de passagiers en bemanning van degelijke (?) genees-, heel- en verloskundige hulp te voorzien. Want terwijl, ook onder de voordeeligste voorwaarden, geen bevoegde geneeskundigen hier te lande voor de schepen kunnen worden verkregen, bieden vreemde geneeskundigen zich meermalen aan voor de dienst op onze groote zeebooten."

Is er niemand, die aan dezen toestand een einde maken zal? Moet al, wat de Geneeskunde in Nederland betreft, geofferd worden aan den onwil van hen, die in 1865 alles hebben overhoop geworpen, om enkel ongeluk te zaaijen, en die steeds nog voortgaan dat ongeluk te vergrooten? Wil niemand bij ons de waarheid meer zien?

5. *Droevige gevolgen.* — Bij voorkeur heeft men geklaagd over de behoefte aan Geneeskundige hulp op het platte land, maar nog grooter is de behoefte aan Geneeskundigen voor de Militaire Geneeskundige dienst, zooals uit het volgende blijkt, overgenomen uit het *Dagblad v. Z.-H. en 's Gr.* van 29 Aug. 1879:

»Men deelt aan het *U. D.* mede:

Naar men weet, is door de artsen Steensma en Trousselot, off. van gez. 1ste en 2de kl. van de Kon. Ned. Marine, overplaatsing naar het Indisch leger aangevraagd. Een dergelijk verzoek van den arts dr. v. d. Stok, off. v. gez. 2de kl. hier te lande, vond geen inwilliging, terwijl hem werd toegestaan, als off. v. gez. van de landmagt, de burgerpractijk uit te oefenen, om hem in dienst te houden. Ofschoon het mil. geneesk. personeel van vloot en leger, valide en invalide, op alle mogelijke wijzen met krampachtige hand wordt vastgehouden, en zelfs voor de dienst in Indië

ongeschikt verklaarde off. v. gez. bij het leger hier te lande worden overgeplaatst, om het corps te versterken, treden de jongere marine- en legerartsen steeds meer en meer uit en zoeken, het wachten moede, een plaats, hetzij in de burgermaatschappij, of wel in het Indisch leger, terwijl de door vage beloften gelokte mil. geneesk. studenten voor zee- en landmagt, arts geworden zijnde of reeds vroeger, de vloot en het leger den rug toekeeren en het aan de Departementen van Marine en Oorlog overlaten, de studiekosten en toelagen van hun niet geréussseerde collega's te betalen, en somtijds ook de hunne.

»Ten gevolge van het verzuim, bij tijds de zoo hoog noodige en telken jare bij de behandeling der begrootingen van Marine en Oorlog beloofde reorganisatie door te voeren, zijn tal van schepen in Indië van geneeskundige hulp ontbloot. Zoo bleef o. a. voorleden jaar *het Metalen Kruis*, met een equipage van 230 man, twee maanden lang zonder off. v. gez.; evenzoo de *Deli*, de *Amboina*, *Schouwen*, *Sambas* en *Bandjermassing*, allen op het terrein des oorlogs, aan de Noordkust van Sumatra. Verscheiden dezer bodems moesten de reis van Atjeh naar Batavia zonder andere geneeskundige hulp dan een ziekenoppasser ondernemen. Op de *Deli* overleed o. a. een off. der Marine, slechts bijgestaan door een tot ziekenoppasser aangestelden matroos. Bij de landmagt is het even treurig gesteld; meer dan de helft der bataillons zijn zonder de minste geneeskundige hulp. Terwijl in andere landen voor een regiment van 4 bataillons 9 off. v. gez. zijn aangewezen, zijn er bij verscheiden Nederl. regimenten door gebrek aan personeel slechts 2 à 3; hulppersoneel ontbreekt totaal, veldambulancen en materieel zijn er niet. Wanneer het ongeluk mogt plaats hebben, dat een oorlog uitbrak, zou de grootste ellende en hulpeloosheid het leger te wachten staan.”¹⁾

¹⁾ De aangehaalde artikelen der Dagbladen zijn buiten mijne verantwoording.

Ziedaar alweder vruchten van het wijs beleid dergenen, die in 1865 de Geneeskundige Staats-examens hebben in het leven geroepen en die in 1868 de uitnemende Militaire Geneeskundige school, van Utrecht naar Amsterdam verplaatst, hebben te gronde gerigt.

Ten aanzien der voortreffelijke uitkomsten, om in de Geneeskundige behoefte te voorzien, die van de Nieuwe Wet op de uitoefening, December 1878, worden voorspeld, acht ik het mijn pligt luide te verklaren:

»De vogelaar op verschalken uit

Den vogel lokt met zoet geffluit,»

of wilt Gij het liever in het Latijn:

Fistula dulce canit, volucrum cum decipit auceps.

Mijn oordeel is, dat, zoo de Regeering zich niet van andere raadslieden voorziet, de verwarring grenzenloos worden zal en er een toestand zal ontstaan, die groot onheil zal brengen over het Land. Nu alweder eene Wet tot toelating van vreemde geneeskundigen op de Koopvaardij-vloot!

6. Een citaat van het Geneeskundig Staats-bestuur in Nederland in 1879.

Bl. 105 en volg. hierboven heb ik voorgestaan, op die plaatsen van ons Land, waar zich geen Geneeskundige vestigen wil, die naar behooren is opgevoed en onderwezen, — enkel om in den nood te voorzien — zulke mannen toe te laten, die praktisch waren opgeleid, en deze onder behoorlijk toezigt te plaatsen. Zouden er 50 van die lieden noodig zijn, dan wensch ik er geen 60. Men kan dit noemen een eigen stand, maar toch niet, wanneer men het woord stand in den gewonen zin gebruikt. Ik heb overigens gewenscht, als wezentlijken STAND van Geneeskundigen, gepromoveerde mannen. Naast dien STAND heb ik geen anderen stand toegelaten, maar eenige lieden, die aan eene plaats gekluisterd zijn en onder opzigt staan, geschikt genoeg, om eenvoudige gevallen te behandelen, of in den

eersten nood te voorzien: eene soort van lieden, die men in het fabriekswezen gewoon is, meesterknechts te noemen.

Zoo is de zuivere waarheid; en die waarheid is te lezen ter aangehaalde plaatse voor een ieder, die lezen kan.

Heb ik hiermede *iets*, zelfs het *allergeringste*, teruggewenscht van de oude plattelands-Heelmeesters? Die dit zegt en gelezen heeft, wat ik hierover heb geschreven, is die in de waarheid?

Wat vinden wij nu op bl. 22 van: *Onderzoek naar de verspreiding van Geneeskundige hulp in Nederland. Door de vergadering der Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezigt. Met 10 kaarten.* (Overgedrukt uit: *Verzameling van stukken betreffende het Geneeskundig Staatstoezigt in Nederland*, Jaarg. 1879. 's Gravenhage, Mensing en Visser. 1879). — Daar lezen wij:

»De bewijzen hiervoor leverde reeds de ervaring vóór 1865, toen zelfs de gemiddelde jaarlijkse toevoer van 30 med. doctoren en 75 plattelands-heelmeesters nog slechts een zeer geringen invloed op de verspreiding der geneeskundigen in de schaars bezette provinciën en streken uitoefende, maar daarentegen de overvulling met geneeskundigen in verreweg het grootste deel van het land hoe langer hoe grooter maakte, totdat eindelijk de wet van 1 Junij 1865 (*Staatsblad* No. 59) een einde maakte aan een kwaad, dat voortwoekerde ten koste van het gehalte der geneeskundige hulp voor het geheele land.

»Wat die te duur gekochte ondervinding vóór 1865 reeds leerde, toen de plattelands-heelmeesters nog beperkt waren tot de provincie, waarin zij geëxamineerd werden, en wel tot het platteland, zou thans, bij een kunstmatige vermeerdering van geneeskundigen door de invoering van een tweeden stand, in nog hooger mate ondervonden worden, wanneer niet te gelijk voor dien tweeden stand beperkingen der bevoegdheid werden ingevoerd, die niemand meer waagt te verdedigen.»

Noot. »Later is gebleken dat dit niet geheel juist is. »Prof. G. J. Mulder verdedigt een tweeden stand met beperkte bevoegdheid. Zie: *De Geneeskunst-oefenaren naar de Nederlandsche Welten*; Rotterdam, 1878, bl. 105—111.»

De woorden: *die niemand meer waagt te verdedigen*, moeten de onjuistheid meer of min bedekken, maar het citaat blijft als zoodanig onwaardig. De juistheid had gevorderd, dat van mij ware overgenomen, dat ik er oneindig van verwijderd ben, om de plattelands-Heelmeesters terug te wenschen, en dat ik in waarheid niets anders heb voorgestaan dan: ondersteun van Staatswege en van wege de Gemeenten het verleen van hulp aan zieken, zooveel als mogelijk is, op plaatsen, *waar zich geen bekwam Geneeskundige vestigen wil.*

Is de opregtheid der aanhaling gelegen in de woorden: *beperkte bevoegdheid*, dan is men nog driemaal onjuist, want men laat toe Vroedvrouwen, Tandmeesters, en, wat wel het ergst van allen is, slecht opgevoede, onvoorberede en alzo gebrekkig ontwikkelde Geneeskunst-oefenaren, die, naar de Wet van 1878, de vrijheid hebben, om zich te verspreiden over het geheele Land.

Dat is Uwe juistheid; waarom noemt Gij die laatsten niet een eigen *stand*? Omdat Gij aan onbevoegden, dat is, aan slecht voorbereiden, denzelfden stand toekent, dien Gij geeft aan goed ontwikkelden. Mag ik vragen: of Gij dan eens bepalen wilt, wat Gij *stand* noemt?

In de *Geneeskundige Courant*, 1879, N°. 38, zegt Dr. G. W. Bruinsma in zijne aankondiging van: *Onderzoek naar de verspreiding der Geneeskundige hulp in Nederland*, uitgegeven door de Heeren Geneeskundige Inspecteurs, het volgende:

»Een tweede opmerking veroorlooven wij ons naar aanleiding van de exceptionele aanhaling van het oordeel »van Prof. G. J. Mulder in een Noot op bl. 22. Zij is in

»dien vorm te minder gepast, omdat zij niet geheel juist is. Niet de emeritus-hoogleeraar alleen verdedigt een tweeden stand. Prof. Donders o. a. verkondigde luide nog in 1875: »ik wensch twee klassen van geneeskunst-oefenaren,» en eveneens hebben de hoogleeraren Heynsius, Loncq en Koster herhaaldelijk te kennen gegeven, dat zij onder omstandigheden, en als het noodig bleek te zijn, zooveel bezwaar niet zagen in twee soorten van geneeskundigen.»

Ik dank den Heer Bruinsma voor de handhaving der waarheid; maar ik mag herinneren, dat ik den naam van *stand* niet kan verdedigen voor de weinige *Empirici*, die ik op calamiteuse plaatsen wensch. Over een woord zal ik met den Heer Bruinsma echter niet verschillen.

In de Redevoering, door den Heer Dr. J. Baart de La Faille gehouden in de Algemeene vergadering der Maatschappij van Geneeskunde, 16 Julij 1879, en voorkomende op bl. 31 van het *Tijdschrift der Maatschappij*, 15de Jaargang, Tweede Afdeeling, 1879, heeft deze Heer mij geteekend als een voorstander van de dusgenoemde plattelands-Heelmeesters in de volgende woorden: »Bij de Eerste Kamer der Staten-Generaal vooral heeft den doorslag gegeven de bewering, dat zoo veel plattelands-gemeenten in het vervolg van geneeskundige hulp zouden zijn verstoken. Van deze meening is nu ook de Hooggeleerde G. J. Mulder, die overigens steeds een warme voorstander van echt klassieke opleiding voor de Universiteit is geweest. Immers hij zegt: »De tegenwoordige vraag is niet, hoe bekómt men Artsen? maar, hoe bekomt men Geneeskunst-oefenaren genoeg voor het platteland?» Wij noemen het een ramp dat, om in die hulp bij de plattelands-gemeenten te voorzien, het peil van den aanstaanden geneeskundigen Academie-burger moet worden verlaagd.»

Inderdaad heb ik bl. 129 hierboven de aangehaalde

woorden geschreven, maar indien de Heer Baart de La Faille daaruit afleidt, dat ik de plattelands-Heelmeesters voorsta en daarom het peil van den aanstaanden Akademie-burger wil verlagen, gaat het mij, als het onlangs du Bois-Reymond ging, dat men toevallig twee regels van een boek inziet en van het overige geene kennis neemt hoegenaamd: ik heb voorgestaan eenige weinige *Empirici* op plaatsen, waar zich geen goed opgeleid Geneeskundige wil vestigen; ik heb deze onder veel toezigt geplaatst en er niet *één* meer gewenscht, dan er *door den nood* gevorderd wordt. Opmerkelijk is het, dat de Heer Baart de La Faille, zulk eene fout makende en mij zelfs tot een voorstander der Wet van 1878 op de uitoefening verlagende, eene Wet, die ik warm heb bestreden, in deze dwaling is kunnen vervallen; maar niet minder opmerkelijk is het, dat geen Lid der vergadering hem daarop opmerkzaam heeft gemaakt, en dat de Redactie van het genoemde Tijdschrift deze fout niet heeft hersteld. Welke beweegredenen hiervoor bestaan, heb ik niet nader te onderzoeken, evenmin als waarom de Heeren Inspecteurs het bovengenoemde citaat hebben geschreven.

Aan het einde van dit geschrift had ik gewenscht, de Redevoering ter sprake te kunnen brengen, die vóór eenige weken op het Geneeskundig Congres te Amsterdam door den beroemden Virchow is uitgesproken. Maar zij is nog niet in het licht verschenen. Een man als Virchow te hooren over de opleiding van Geneeskundigen, móet tot iets goeds leiden: hij is beroemd Medicus; hij neemt een werkzaam deel aan het politieke leven van zijn Land; hij stelt Oudheidkunde op den hoogsten prijs en leeft in de pogingen, om de Volkeren te leeren kennen, die nog weinig bezochte plaatsen der aarde bewonen.

Uit de berigten, die van deze redevoering gegeven zijn, blijkt niet, dat de Spreker breed behandeld heeft het onderwerp, hetwelk ik in de laatste jaren heb in bescherming genomen, namelijk: *de opleiding van den aanstaanden Geneeskundige als mensch en tot Natuurkundige*. Hierin ligt, dunkt mij, de hoofdzaak; het overige volgt van zelf uit den actuëlen toestand der wetenschap. Maar schorten wij ons oordeel op, tot wij het voorregt zullen hebben, met de woorden van Virchow kennis te maken.

En hiermede neem ik dan vooreerst afscheid van U, zeer Geëerde! die de bovenstaande woorden wel hebt willen inzien. Ik heb mijn best gedaan, om duidelijk te zijn, en ik heb geschreven, alsof ik meende, er eenig goed mede te kunnen doen. Maar vooreerst wacht ik dat goede nog niet. En ik heb er geen blik op, wanneer dat goede zou kunnen komen; van eene verandering van onze Staatsinrigting verwacht ik niets; de allerbeste kan ons niet geven, wat wij behoeven. Wij zijn in vlottende beweging, zooals alle Volken van Europa, en als kleine Natie hangt ons volks-bestaan deels van zaken af, die buiten ons geregeld worden. Inwendig zijn wij verdeeld, niets staat er meer op vaste schroeven, en de magt is in de handen van eene partij, die hare beschermelingen aan de Staatsruif voedt. Alleen groote wereld-gebeurtenissen kunnen het vervallen Nederland redden.

De tijdelijke verbinding met België was eene hoofdbron van ons ongeluk. Frankrijk, zoo dikwerf aan het hoofd van velerlei bewegingen, heeft zijn invloed in deze eeuw geducht uitgebreid en verpest met zijn adem niet slechts zijn eigen bestaan, maar ook dat van andere landen. België scheidde ons vóór 1814 van den onmiddellijken invloed van Fransche zeden en gewoonten. In 16 jaren tijds hadden wij weldra genoeg van de Belgen overgenomen, om op eigene gelegenheid zoo ontevreden te worden, als onze vorige Zuidelijke broeders waren. Vóór 1814 was een

Nederlander nog meer of min een Hollander, aan oude zeden en gewoonten gehecht. Een volk, dat deze prijs geeft, houdt op veêrkrachtig te zijn.

Niets werd bij ons in den laatsten tijd meer bestreden, meer vervolgd, met meer kracht verdelgd, dan juist datgene, wat de kracht van een volk uitmaakt. Al de deelen van ons Staats-leven moesten naar vreemd model worden ingerigt, en een deel van onze Wetten werd ten slotte eene copie van die van onze afgefallen broeders. Erkennen wij het openhartig, dat onze toestand bedroevend is. De drijvers van dezen tijd roemen U, wat Gij niet ziet, en Uwe goedgeloovigheid doet U tamelijk gerust zijn. Mijn oordeel is, dat Europa op een vulkaan slaapt, en dat gerustheid voor een klein volk alleen in droomen geoorloofd is.

Of ik nog meer tot U spreken zal, weet ik niet; want minder dan Gij heb ik het uitzigt, om morgen nog hier te zijn. Heb ik niet goed gesproken, wil het dan beter doen. Die geeft van hetgeen hij heeft, is waard, dat hij leeft.

INHOUD.

	Blz.
Inleiding	1
Een kort woord uit de Geschiedenis tot 1865	6
Geneeskundige omwenteling in 1865 en hare gevolgen.	25
Thans bestaande bepalingen op het verkrijgen der bevoegdheid tot uitoefening der Geneeskunst.	35
Onderzoek naar iets beters	70
Slotsom.	103
Bijvoegsel. Het oordeel van den Hoogleraar F. C. DONDEERS over de bevoegdheid tot uitoefening der Geneeskunst	112

EERSTE VERVOLG (*Febr.* 1879).

Het voorgaande gesloten aan het volgende	135
De Eerste Kamer der Staten-Generaal, behandelende het Ontwerp van Wet op het verkrijgen van bevoegdheid tot uitoefening der Geneeskunde.	137
Vermindering van het aantal Geneeskunst-oefenaren sedert de invoering der Wet van 1865	155
Geneeskundige hulp op plaatsen, waar geen breed ontwikkeld Geneeskundige zich vestigen wil	167
De Militaire Geneeskundigen	199
Hooger Onderwijs	233

028852-4

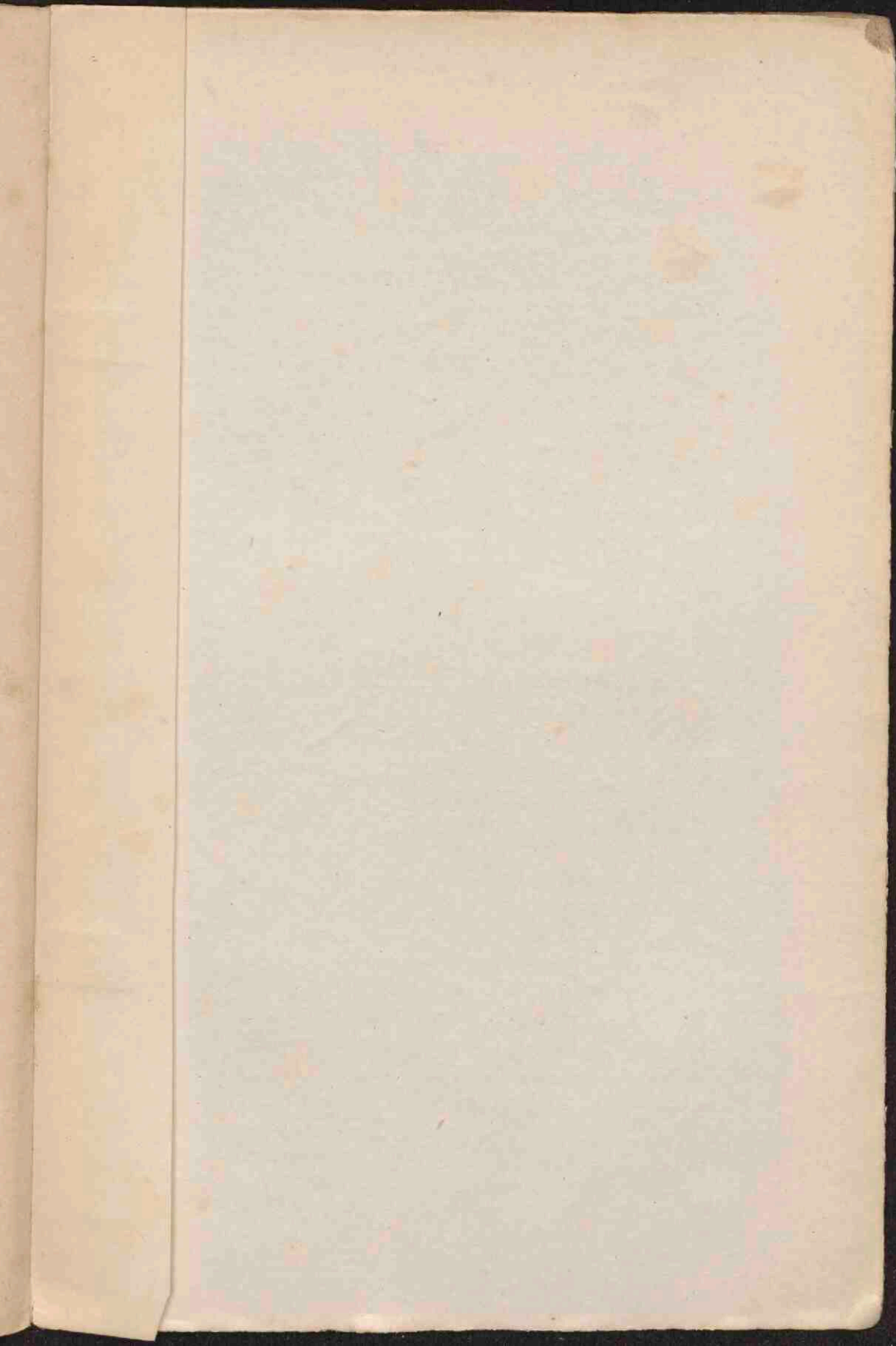
TWEEDE VERVOLG (Mei 1879).

	Blz.
De dusgenoemde Amerikanisiring, en een middel om haar te bestrijden	247
Aanvulling van vroeger besproken onderwerpen	430

DERDE VERVOLG (Nov. 1879).

De verhouding van den Volks-vertegenwoordiger en van den gewonen burger tot de belangen van den Staat.	445
Aanteekeningen betreffende vroeger besproken onderwerpen	513

L. 29 1443

Bij de Uitgevers dezes is mede verschenen:

G. J. MULDER.

ADRES OMTRENT HET GENEESKUNDIG ONDERWIJS,
Ingediend aan zijne Medeleden der Commissie, door
Z. M. de Koning benoemd 25 Julij 1848. 1853.
Prijs 40 Cents.

HET GENEESKUNDIG HOOGER ONDERWIJS IN NEDER-
LAND. 1865. *Prijs 40 Cents.*

STUDIUM GENERALE. Eene rede bij de opening zijner
Lessen aan de Hoogeschool te Utrecht. 1865.
Prijs 40 Cents.

ADRES AAN ZIJNE EXCELLENTIE DEN MINISTER VAN
BINNENLANDSCHE ZAKEN, betreffende het nieuwe Genees-
kundige Staats-bestuur. 1866 *Prijs 25 Cents.*

GETUIGENIS IN ZAKE HOOGER ONDERWIJS. 2 deelen.
1876 *Prijs f 5.60.*

DE GENEESKUNST-OEFENAREN naar de Nederlandsche
Wetten. (October 1878). *Prijs f 1.40*

DE GENEESKUNST-OEFENAREN naar de Nederlandsche
Wetten. Eerste Vervolg (Februarij 1879) *Prijs f 1.25*

DE GENEESKUNST-OEFENAREN naar de Nederlandsche
Wetten. Tweede Vervolg (Mei 1879) *Prijs f 2.—*